

revista arhivelor

ANUL L

VOL. XXXV

NR.

2

BUCUREȘTI
1973

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

ANUL L

VOL. XXXV

Nr. 2

BUCUREȘTI

1973

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

COMITETUL DE REDACȚIE

Vasile ARIMIA, Florea BOERAȘ, Iacina BURLACU, Ștefan HURMUZACHE — redactor șef,
Dumitru IVĂNESCU, Ion MĂRCUȘ, Maria PÎRVULESCU, Ioan PUȘCAȘ, Ion RANCA, Maria
SOVEJA, Gheorghe UNGUREANU.

Redactori: Mioara TUDORICĂ, Corneliu LUNGU

Secretar de redacție: RODICA MUȘETOIU

Coperta: VALENTINA BOROȘ

25 DE ANI DE LA NAȚIONALIZAREA PRINCIPALELOR MIJLOACE DE PRODUCȚIE

MĂRTURII DOCUMENTARE

Act cu profunde implicații în viața social-economică a României, naționalizarea principalelor mijloace de producție, înfăptuită la 11 iunie 1948, a realizat trecerea în proprietatea statului, ca bunuri ale întregului popor, a principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări, de transport și telecomunicații. Primul mare act al revoluției socialiste a fost pregătit prin o serie de măsuri cu caracter anticapitalist, ca etatizarea Băncii Naționale a României (1946), crearea oficiilor industriale (1947), organizarea controlului economic de stat (1947) etc.

Prin exproprierea expropriatorilor partidul și statul nostru au răspuns unor cerințe obiective ale dezvoltării social-economice a României, s-a făurit concordanța necesară între nivelul și caracterul forțelor de producție și relațiile de producție. Pe calea naționalizării s-a creat un puternic sector socialist de stat în economie, care avea să devină principala pîrghie în reorganizarea pe baze socialiste a întregii economii naționale.

Odată cu crearea și generalizarea proprietății socialiste pe ansamblul economiei naționale a fost înfăptuită una din cele mai de seamă cuceriri — dubla calitate a fiecărui membru al societății aceea de producător și de proprietar. Pe baza proprietății socialiste s-a făurit unitatea și coeziunea moral-politică a întregului popor.

Documentele de față, depistate în Arhivele Statului București * constituie mărturia evenimentului înfăptuit la 11 iunie 1948. În prezentarea lor s-a respectat ordinea cronologică a emiterii.

Semnificative apar comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri cu privire la prezentarea proiectului de lege pentru naționalizarea întreprinderilor și cuvîntarea rostită de dr. Petru Groza la discutarea proiectului de lege.

Interesante sînt telegramele și moțiunile trimise de muncitori, intelectuali, oameni de cultură și artă, de diferite organizații de masă

* Prin străduința și interesul arhiviștilor: Alecsenia Andone, Emilia Cohn, Cristina Dinu, Octavia Nichifor.

Comitetului Central al partidului prin care își manifestau totala adeziune față de marea reformă înfăptuită de partid și de stat. Acest atașament izvora din profunda înțelegere a semnificației actului naționalizării pentru dezvoltarea ulterioară a țării, a faptului că se creau astfel condiții favorabile pentru trecerea la conducerea planificată a economiei și la industrializarea socialistă.

Este impresionant entuziasmul și hotărârea clasei muncitoare și a tineretului din România de a lupta pentru apărarea cuceririlor revoluționare, pentru desăvârșirea operei de reconstrucție a țării. Sînt frecvente angajamentele luate pentru mărirea producției și sporirea productivității muncii.

O serie de ordine, instrucțiuni și circulare emise în această perioadă reglementau modul de administrare, de conducere și noul regim al întreprinderilor naționalizate.

Se recomanda ca directorii și administratorii întreprinderilor naționalizate să fie aleși din rîndul muncitorilor, „care se bucură de încredere și dragostea maselor, cunoscuți prin puterea lor de muncă, cinstiți, buni organizatori, cunoscînd întreprinderile pe care le vor conduce”.

Naționalizarea principalilor mijloace de producție realizată acum un sfert de veac, a dus la desființarea ca clasă a burgheziei industriale, proletariatul transformîndu-se într-o clasă nouă, stăpînă pe mijloacele de producție, clasă conducătoare în stat. Prin semnificație și urmări ea a prefigurat stadiul actual de dezvoltare a României, societatea socialistă multilateral dezvoltată.

Mioara Tudorică

1

1948 iunie 11. *Comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri cu privire la prezentarea proiectului de lege pentru naționalizarea întreprinderilor miniere, bancare, de asigurări și de transport.*

Cu rugămînta de a se publica.

Președinția Consiliului de Miniștri comunică :

Astăzi, 11 iunie 1948, a avut loc între orele 10,30 și 11 ședință a Consiliului de Miniștri.

În numele Partidului Muncitoresc Român, Primul Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Gheorghe Gheorghiu Dej, a prezentat proiectul de lege pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transport. Consiliul de Miniștri adoptînd proiectul prezentat l-a supus Marii Adunări Naționale spre deliberare.

Avînd în vedere necesitatea de a asigura patrimoniul întreprinderilor vizate de proiect, de orice fel de deteriorare sau sustragere, Consiliul de Miniștri a hotărît să autorizeze delegația ministerelor interesate competente, să ia măsurile de securitate necesare pînă la terminarea dezbaterilor parlamentare.

Acest comunicat a fost aprobat de Marea Adunare Națională.

Fig. 1. Telegrama salariaților întreprinderii Concordia prin care salută actul naționalizării. (Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presă internă, dosar 308, f. 6).

2

1948 iunie 11, *Textul cuvîntării dr. Petru Groza cu ocazia supunerii spre deliberarea Marii Adunări Naționale a proiectului de lege pentru naționalizarea întreprinderilor.*

DEPUNEREA PROIECTULUI DE LEGE PENTRU NAȚIONALIZAREA ÎNTEPRINDERILOR

D. Dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri, primit cu vii aplauze, spune următoarele :

„Autorizat fiind de Consiliul de Miniștri prin decizia nr. 881 din 11 iunie 1948, am onoarea a vă supune pentru deliberare și aprobare proiectul de lege pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurare, de transport. (Vii și puternice aplauze : membrii Prezidiului, membrii Guvernului și membrii Marii Adunări Naționale, în picioare, ovaționează îndelung ; urale repetate ; aclamațiuni prelungite care durează mai multe minute).

Supunînd deliberării dv. acest proiect de lege, rog extremă urgență (membrii Adunării prin aplauze, aprobă).

D. Dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri, supune apoi, spre aprobare, Adunării, hotărîrea Consiliului de miniștri preconizată în următorul comunicat.

(Textul comunicatului Consiliului de Miniștri se trimite pe file separate).

Aplauze puternice îndelung repetate, au acoperit cuvintele domnului Prim Ministru.

D. Const. Agiu, președinte: Considerăm aplauzele dv. ca aprobative pentru extrema urgență cerută de d. prim ministru" (aplauze).

Arh. St. Buc. fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 261, f. 111, copie.

3

1948 iunie 11, Căiuț — județul Bacău. *Adresă a Sîndicatalui Unit al Muncitorilor din Industria Lemn și Forestier Căiuț, județul Bacău către Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român, prin care se exprimă bucuria muncitorilor față de actul naționalizării întreprinderilor.*

CĂTRE,
C.C. AL P.M.R.

— BUCUREȘTI —

Adunarea generală a muncitorilor, funcționarilor și tehnicienilor din întreprinderea Forestiera Troțușului fabrică de cherestea Căiuț, jud. Bacău întrunită azi 11 iunie 1948, luînd cunoștință de actul istoric al naționalizării industriilor, își exprimă, marea sa bucurie pentru

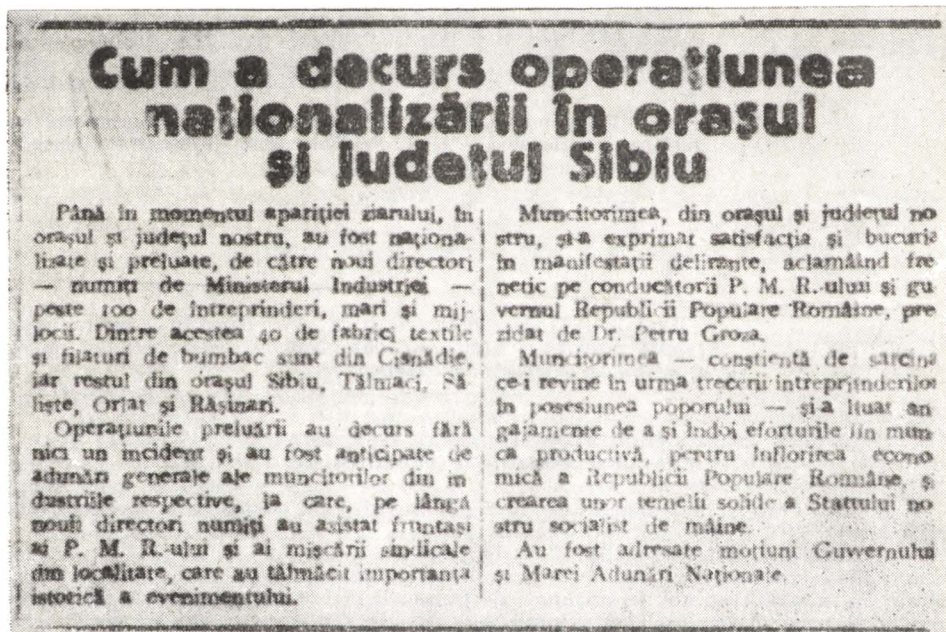

Fig. 2. Relatare asupra modului desfășurării naționalizării în orașul și județul Sibiu (Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presă internă, dosar 303, f. 2).

această nouă victorie obținută de clasa muncitoare din R.P.R. sub conducerea detașamentului ei de avangardă P.M.R.

Conștienți de importanța actului revoluționar înfăptuit astăzi adunarea muncitorilor din fabrica Forestiera Trotușului din Căiuș, jud. Bacău, își ia angajamentul în fața clasei muncitoare și a P.M.R. să nu cruțe nici un efort pentru mărirea producției și a productivității muncii, che-zășia ridicării bunei stări a poporului.

Președinte,
ss. Indescifrabil

Secretar,
ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 304,
f. 46, orig.

4

1948 iunie, 11 Băicoi. *Moțiune a salariaților întreprinderii ASTRA ROMÂNĂ, Schela Băicoi — Țintea cu ocazia actului naționalizării întreprinderilor, prin care salută cu entuziasm această hotărâre, angajându-se la intensificarea muncii.*

MOȚIUNE

Noi salariații întreprinderii Astra Română schela Băicoi Țintea întruniți în sedința extraordinară astăzi 11 mai 1948 la ora 14 am luat cunoștință de hotărârea luată de Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române la propunerea Partidului Muncitoresc Român pentru naționalizarea instituțiilor industriale, bancare, comerciale, de asigurări și miniere.

Salutăm cu entuziasm această hotărâre și ne luăm hotărâți angajamentul de a munci din răspuțeri, de a ajuta în sarcina sa pe directorul numit de Partidul Muncitoresc Român la întreprinderea noastră și de a ridica producția pentru înflorirea Republicii Populare Române.

Trăiască Partidul Muncitoresc Român inițiatorul legii de naționalizare a industriei.

Trăiască Marea Adunare Națională a Republicii Populare Române.

Trăiască Guvernul Republicii Populare Române.

Din partea salariaților Soc. Astra Română schela Băicoi — Țintea.

Secret. Org. P.M.R.
Astra Română
Băicoi,
ss. Indescifrabil

Președintele Comitetului de
Întreprindere Astra Română
Băicoi-Țintea
ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presa internă, dosar 304,
f. 20, orig.

5

1948 iunie 11, Putna — *Moțiune a tineretului din județul Putna, încadrat în Frontul Național al tineretului Democrat din România prin care salută actul naționalizării angajându-se să-l sprijine prin întărirea vigilenței și întărirea muncii pe șantierelor naționale.*

MOȚIUNE

Tineretul muncitoresc, sătesc și studios din județul Putna încadrat în F.N.T.D.R. salută cu cel mai mare entuziasm hotărârea luată de Guvernul Republicii Populare Române, la propunerile C.C. al Partidului Muncitoresc Român, pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, miniere, asigurări și de transporturi.

Tineretul R.P.R., care alături de întreaga clasă muncitoare a suferit destul jugul exploatarei capitaliste, al acelor care şiau să sugă vloga poporului pină la sînge, priveşte astăzi cu toată încrederea pe conducătorii clasei muncitoare, pe Partidul ei de avangardă.

Luptînd şi muncind zi de zi alături de P.M.R., conducătorul clasei muncitoare, angajamentul nostru pe care ni-l luăm în faţa C.C. P.M.R. este :

— Vom păzi şi vom păstra cu hotărîre bunurile trecute în miinile poporului.

— Vom întări vigilenţa noastră, astfel ca ultimele rămăşiţe ale reacţiunii burghezo-moşiereşti, ultimele unelte ale imperialismului să se zdrobească cu desăvîrşire în faţa forţei de neînvins a clasei muncitoare.

— Vom munci zi de zi pe şantierele naţionale, astfel ca într-un timp cit mai scurt să desăvîrşim marea operă de reconstruire a ţării.

Vom sprijini şi vom urma întocmai linia trasată de Partidul Muncitoresc Român, prin Comitetul Executiv F.N.T.D.R.

Tineretul muncitoresc, sătesc şi studios din judeţul Putna, conştient de rolul ce-i revine în R.P.R. strigă din piepturile tuturor :

Trăiască C.C. al P.M.R. făuritorul naţionalizării întreprinderilor industriale, bancare, miniere, asigurări şi de transporturi !

Trăiască Tov. Gh. Gheorghiu Dej vajnicul luptător al clasei muncitoare !

Trăiască Tineretul Republicii Populare Române !

Trăiască Republica Populară Română !

Comitetul Judeţean F.N.T.D.R. — Putna

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naţionale — Presa internă, dosar 304, f. 17, copie.

6

1948 iunie 11, Mărăşeşti. *Moţiunea Comisiei locale a Sindicatelor Mărăşeşti, adresată Marii Adunări Naţionale şi Partidului Muncitoresc Român, prin care exprimă bucuria muncitorilor din oraşul Mărăşeşti, faţă de actul naţionalizării întreprinderilor şi angajamentul de a munci şi lupta pentru construirea socialismului.*

MOȚIUNE

MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ A REPUBLICII POPULARE ROMÂNĂ
PARTIDUL MUNCITORESC ROMÂN
MINISTERUL INDUSTRIEI ȘI COMERȚULUI : TOV. GHEORGHIU DEJ

Muncitorii, organizați în oraşul Mărăşeşti, salută cu însuflețire şi entuziasm, actul istoric de naționalizarea întreprinderilor particulare, bancare, miniere, asigurări şi transporturi.

Ne luăm angajamentul, ca umăr la umăr cu conducătorii noştri să muncim şi să luptăm şi mai dirz pentru realizarea tuturor năzuințelor noastre muncitoreşti, în drumul nostru spre SOCIALISM.

Trăiască Republica Populară Română, patria tuturor celor ce muncesc

Trăiască Partidul Muncitoresc Român

Trăiască Confederația Generală a Muncii.

Comisia Locală a Sindicatelor Mărăşeşti.

Arh. St. Buc., Fond Ministerul Propagandei Naţionale — Presă internă, dosar 304, f. 16, orig.

7

1948 iunie 11, Cîmpina. *Moțiune adresată de tehnicienii, funcționarii și salariații biroului Central al Societății Petrolifere „Steaua Română” Cîmpina, Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român prin care transmit entuziasmul și atașamentul față de actul naționalizării întreprinderilor.*

MOȚIUNE

COMITETUL CENTRAL AL P.M.R.

București

Noi tehnicienii, funcționarii și toți ceilalți salariați din biroul Central al societății petrolifere „Steaua Română” Cîmpina, salutăm cu cel mai desăvîrșit entuziasm NAȚIONALIZAREA ÎNTEPRINDERILOR DIN ȚARĂ, în care este cuprinsă și întreprinderea noastră.

Rezolvarea acestei importante probleme de către Guvern și de către Partidul Muncitoresc Român, întărește și mai mult în inimile noastre dragostea către acei pe care i-am ales, urîndu-le sănătate și spor în munca lor pentru prosperitatea tuturor celor ce muncesc cu brațele și cu mintea în Republica Populară Română.

„Trăiască Republica Populară Română”

„Trăiască Partidul Muncitoresc Român”

„Trăiască Prezidiul Republicii Populare Române”

Cîmpina 11 iunie 1948
ora 14

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă — dosar 304,
f. 11, copie.

8

1948 iunie 11, Răcoșul de Jos. *Moțiunea muncitorilor Societății Anonime de Mine de Granit din Poieni și Societatea Anonimă Română Mine de Bazalt Răcoșul de Jos, județul Tîrnava Mare, adresată Partidului Muncitoresc Român, cu ocazia naționalizării, prin care își exprimă deplina satisfacție față de acest act.*

MOȚIUNE

Muncitorii de la Minele de Granit din Poieni și S.A.R. Mine de Bazalt din comuna Răcoșul de Jos, județul Tr. Mare, întruniți în ziua de 11 iunie 1948 ora 14 la mitingul ce a fost convocat cu ocazia Naționalizării industriilor.

Cu mare bucurie am luat cunoștință de marele act istoric ce a fost întreprins și înfăptuit datorită luptei duse de P.M.R. pentru refacerea țării, îmbunătățirea traiului celor ce muncesc și pentru a ridica în acest fel exploatarea omului de către om și a face un pas mare în spre socialism ceea ce este datoria tuturor.

Noi muncitorii de la sus-numitele întreprinderi, conștienți de acest mare act, ne luăm angajamentul de a munci cu mai multă străguintă și de a păstra mașinile și uneltele necesare ridicării producției.

Trăiască Republica Populară Română

Muncitorii Soc. S.A. de Mine de Granit
din Poieni și S.A.R. Mine de Bazalt
Racoșul de Jos, județul Tr. Mare

Partidul Muncitoresc Român — București

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 304,
f. 10, orig.

9

1948 iunie 11, Ghimbav. *Moțiune adresată de muncitorii, tehnicienii și funcționarii fabricii „CORONA” din Ghimbav, cu ocazia naționalizării, prin care își exprimă deplina satisfacție.*

MOȚIUNE

CĂTRE

COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN

— București —

O nouă victorie a clasei muncitoare, condusă de partidul ei de avangardă Partidul Muncitoresc Român ține să încununeze șirul marilor succese obținut prin lupta susținută a clasei muncitoare, condusă de Partidul Muncitoresc Român. Naționalizarea industriilor a umplut de bucurie și satisfacție inimile muncitorilor, tehnicienilor și funcționarilor din fabrica „CORONA” Ghimbav a membrilor de partid și a celor fără de partid.

Noi simțim conștienți de marea importanță a acestui succes al clasei muncitoare care deschide drumuri noi spre socialism.

Exploatarea noastră a luat sfârșit. Ne dăm seama că acest fapt ne impune obligația morală de a munci în noua întreprindere intrată în posesia poporului și mai virtuos pentru că muncim pentru noi. Vom lupta ca să fim la înălțimea sarcinilor puse în fața noastră către întregul popor, condus de Partidul Muncitoresc Român avangarda de luptă a clasei muncitoare

Trăiască Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român !

Trăiască clasa muncitoare !

Trăiască Republica Populară Română !

Controlor Permanent
Economic

ss. indescifrabil

Președinte de Comitet

ss. indescifrabil

Secretar de Organizație de bază

ss. Indescifrabil

Secretar de Comitet

ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 304,
f. 8 orig.

10

1948 iunie 11, Mediaș. *Moțiunea votată de muncitorii de la Societatea Națională de Gaz Metan Mediaș cu ocazia naționalizării întreprinderilor.*

MOȚIUNE

Muncitorimea de la Societatea Națională de Gaz Metan, organizată în Sindicatul Gaz Metan, întâmpină cu bucurie marele act istoric, mult așteptat de întreaga clasă muncitoare, prin care se pășește cu un ceas mai devreme spre socializare, prin naționalizarea întreprinderii noastre.

Muncitorimea de la Gaz Metan, fiind conștientă de acest mare act istoric, își ia ca angajament, să depună tot efortul pentru ridicarea producției și mărirea productivității muncii, știind că astăzi munca lor, este în binele poporului și prosperarea Republicii Populare Române.

Trăiască Comitetul Central al P.M.R. !

Trăiască Marea Adunare Națională !

Trăiască Guvernul dr. Petru Groza !

Mediaș, 11 iunie 1948.

Comitetul Sindical
Gaz Metan Mediaș

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 304,
f. 4 orig.

11

1948 iunie 12, București. *Adresa Organizației de bază a Partidului Muncitoresc Român din cadrul orchestrei Filarmonicii de Stat, către Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român, prin care își exprimă bucuria față de măsura revoluționară a actului naționalizării întreprinderilor.*

COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN

Salariații orchestrei „Filarmonice de Stat”, întruniți astăzi 12 iunie 1948 în adunarea extraordinară primesc cu vie bucurie măsura revoluționară pe care Guvernul a înțeles s-o ia în urma propunerii Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, de naționalizarea tuturor întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transporturi, care devin de azi un bun al nostru al poporului.

Ne luăm angajamentul să sprijinim cu toate eforturile noastre, măsura luată de guvern, printr-o întărire a activității Instituției noastre pentru ca arta să devie un bun al clasei muncitoare a poporului nostru.

Trăiască Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român.

Trăiască Partidul Muncitoresc Român avangarda clasei muncitoare.

Secretarul Org. de Bază

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 304,
f. 55, copie

12

1948 iunie 12, Salina Slănic. *Moțiune a Organizației de Partid Salina Slănic, adresată Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, cu ocazia actului naționalizării întreprinderilor, prin care își exprimă totala adeziune.*

MOȚIUNE

CĂTRE:

COMITETUL CENTRAL P.M.R. BUCUREȘTI

Noi, membri Organizației de Partid Salina Slănic, întruniți în ședință plenară astăzi 12 iunie 1948, salutăm cu entuziasm inițiativa și înfăptuirea marelui reforme economice din Republica Populară Română care constă în naționalizarea tuturor industriilor de bază deținute pînă astăzi în mod ilegal de acaparatorii și exploatatorii muncii noastre și a înaltașilor noștri.

Prin această reformă făcută de partidul nostru muncitorimea Republicii Populare Române constată că Partidul ei de avandardă, Partidul Muncitoresc Român și conducătorii lui sînt permanent în slujba ei, și-i dorește succes deplin și în noile reforme ce se vor mai face pentru popor și în binele poporului.

Noi, membri de Partid ai Org. P.M.R. Salina Slănic, ne luăm angajamentul să fim exemplu prin depunerea tuturor eforturilor de muncă în slujba partidului și a țării, mărind neconținut producția cantitativ și calitativ, pentru ridicarea nivelului de trai al tuturor celor ce muncesc.

Trăiască Partidul Muncitoresc Român !

Bir. org. de Partid
Salina Slănic.

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 304,
f. 31, orig.

13

1918 iunie 14, București, *Circulară dată de conducerea întreprinderii „ASSA.N” către toate secțiile și serviciile, privind organizarea conform legii naționalizării.*

CIRCULARĂ

CĂTRE TOVARĂȘII ȘI DOMNII ȘEFI DE SECȚII, SERVICII ETC.

În baza legii de Naționalizare a Întreprinderilor Particulare din 11 iunie 1948 și împuternicit de Ministerul Industriei, vă atrag atențiunea că sinteți obligați :

1) A lua de îndată toate măsurile pentru mai buna funcționare a secțiilor și serviciilor pe care dvs. le conduceți.

2) A lua toate măsurile de păstrare a tuturor materialelor, utilajelor, scriptelor, fondurilor, planurilor etc.

3) A lua măsuri de pază în toate secțiile — chiar în timpul lucrului — prin întărirea vigilenței tovarășilor muncitori sau funcționari.

Binevoii a cunoaște că pentru orice stricăciuni ale utilajului, lipsuri, pentru orice încetinare a producției, pentru orice fel de acțiune care ar dăuna bunului mers al întreprinderii, sînteți direct și personal răspunzători.

Dirrecțiunea
Fabricile „ASSAN”
ss. Indescifrabil

București, 14.VI.48

Arh. St. Buc., fond S.A.R., Fabricile Assan, dosar 119/1948, f. 161, copie.

14

1948 iunie 14. *Șlire transmisă de Agerpres în legătură cu desfășurarea ședinței plenare extraordinare a salariaților din serviciile centrale ale Ministerului Afacerilor Interne cu ocazia naționalizării întreprinderilor.*

AGERPRES 18. În cadrul unei ședințe plenare extraordinare ținută în ziua de 14 iunie, salariații din serviciile centrale ale Ministerului Afacerilor Interne au luat în discuție marele act revoluționar al naționalizării întreprinderilor industriale, miniere, bancare, asigurări și de transport, exprimindu-și bucuria pentru această strălucită victorie a proletariatului, condus de avangarda sa, Partidul Muncitoresc Român.

Salariații Ministerului Afacerilor Interne au votat apoi cu entuziaste aclamații o moțiune trimisă C.C. P.M.R., prin care își iau următoarele angajamente :

- să întărească munca profesională, pentru a da sprijin real oamenilor muncii din fabrici, uzine și ogoare ;
- să mărească vigilența, pentru a descoperi dușmanii, care ar încerca să oprească mersul înainte spre noi realizări al clasei muncitoare ;
- să contribuie la crearea omului nou în aparatul de Stat.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 261, f. 120, copie.

15

1948 iunie 18. *Articol apărut în ziarul „Zori Noi” din Hunedoara, în legătură cu modul în care au primit muncitorii de la exploatarea auriferă „Concordia — Toplița — Măgura” — vestea naționalizării întreprinderilor.*

Entuziasmul muncitorimii în urma naționalizării nu mai cunoaște margini.

„Avem datoria ca în cea mai strînsă colaborare cu conducerea ridicată dintre noi, să muncim mai mult și mai bine pentru a ne făuri un viitor luminos”, ne scrie muncitorul Petriș Petru Buglea cu ocazia naționalizării.

Actul naționalizării celei mai însemnate părți a întreprinderilor particulare naționalizate prin care ele trec în patrimoniul întregului popor, a provocat în rîndurile maselor largi populare un entuziasm de nedescris.

Spiritul de răspundere față de bunurile care acum le stăpinesc, entuziasmul de a munci tot mai mult pentru propășirea acestor întreprinderi, pentru mărirea producției, a productivității muncii, a crescut, și reiese din angajamentele pe care și le-au luat cu ocazia mitingurilor care au avut loc cu prilejul naționalizării.

Iată o moțiune trimisă de muncitorii și tehnicienii exploatărilor aurifere „Concordia — Toplița — Măgura” din Băița, guvernului, în cadrul unui mare miting cu ocazia naționalizării.

Noi muncitorii de la exploatarea aurifere „Concordia — Toplița — Măgura” din Băița jud. Hunedoara, întruniți într-un mare miting, am primit cu cea mai mare satisfacție vestea naționalizării întreprinderii noastre, care acum a trecut în posesia noastră, a întregului popor muncitor.

Noi, muncitorii acestor exploatări, ne luăm angajamentul să sporim eforturile noastre în muncă, pentru propășirea întreprinderii noastre, pentru mărirea productivității, a producției muncii, spre binele și fericirea noastră.

Conduși de Partidul Muncitoresc Român, călăuzitorul nostru, al tuturor oamenilor muncii, ne luăm angajamentul de a obține prin muncă noi victorii, până la desființarea definitivă a exploatării omului de către om.

Muncitorul Petriș Petru Buglea, de la soc. Mineralia din Hunedoara, pentru extragerea de mărirea talcului, ne trimite următoarea scrisoare :

Tovarășe redactor,

Ziua de 11 iunie, este o zi de mare biruință a poporului muncitor, zi de mari înfăptuiri ale regimului nostru de democrație populară, în care partidul nostru, Partidul Muncitoresc Român are un rol de frunte.

Întreprinderea în care până mai ieri am fost exploatați în care am fost storși de toată vlagă fără să ni se dea puțința de a trăi omenește, a fost smulsă din mâinile capitaliștilor și trecută în posesia noastră, a acelora care muncim.

Acum, mai mult ca oricând, ne revine sarcina de a le păstra, de a munci tot mai mult, pentru binele nostru.

În conducerea întreprinderilor noastre, avem acum un conducător ridicat dintre noi cu care am suferit împreună și care ne cunoaște nevoile. Avem datorita, ca în cea mai strinsă colaborare cu conducerea, să muncim mai mult și mai bine, pentru ridicarea producției și productivității muncii, putând astfel să ne făurim un viitor luminos.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 307,
f. 13—14.

16

1948 iunie 30, *Instrucțiuni referitoare la modul în care urmează să se aplice prevederile legii naționalizării întreprinderilor asupra abatoarelor particulare, preselor mecanice și morilor sistematice, precum și sarcinile ce revin Ministerului de Interne.*

Prin marele act revoluționar săvârșit de proletariatul român sub conducerea avangardei sale, Partidul Muncitoresc Român, — naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi — au fost trecute în patrimoniul comunelor următoarele categorii de întreprinderi ;

— abatoarele particulare cu o capacitate de tăiere zilnică de cel puțin 100 bovine sau 150 porcine ;

— morile sistematice, având cel puțin un val dublu pentru grlu sau porumb și o capacitate teoretică de măcinș de minimum un vagon în 24 ore și presele mecanice de ulei ;

a) proprietatea patronilor morilor naționalizate ;

- b) proprietatea altor persoane, dar care au funcționat pe lângă o moară naționalizată;
c) preesele mecanice a căror capacitate de producție este de cel puțin 500 kg. în 24 ore.

Ministerul Afacerilor Interne a dat dispoziții precise comunelor, în legătură cu preluarea, administrarea și funcționarea în bune condițiuni a acestor întreprinderi.

Astfel, fiecare întreprindere naționalizată trecută în proprietatea sau folosința administrațiilor locale va fi condusă de un director sau administrator, aceeași persoană putând îndeplini această funcțiune la mai multe întreprinderi, dacă acest lucru este în interesul bunului mers al întreprinderilor.

Directorii și administratorii vor fi aleși de preferință din rândurile muncitorilor care se bucură de încrederea și dragostea maselor, cunoscuți prin puterea lor de muncă, cinștiți, buni organizatori, cunoscând întreprinderile pe care le vor conduce.

Directorii vor conduce și administra întreprinderile, exercitându-și atribuțiunile fixate pe codul de comerț pentru administratorii societăților anonime: ținerea registrelor legale, numirea personalului, aprobarea cheltuielilor și încasarea veniturilor. Chiar și pînă la îndeplinirea formelor legale, ei au dreptul de semnătură valabilă și dreptul de a păstra obligatoriu timp de trei luni, personalul care ar dori să părăsească întreprinderea.

Directorii sau administratorii vor lua contact cu conducătorii de întreprinderi similare ale statului, folosind experiența acestora. Ei vor folosi de asemenea experiența comitetelor de întreprindere, cu care se vor sfătui în toate problemele mai importante.

Administrația generală și coordonarea activității întreprinderilor va fi făcută de primari și prefeți; îndrumarea și controlul revin Ministerului Afacerilor Interne.

Pentru ușurarea procurării materiilor prime, a desfacerii produselor, a economiei în producție și în general, în scopul unei cât mai bune administrări, Ministerul Afacerilor Interne a dat dispozițiuni comunelor și județelor, prin care le arată că pot concentra într-o singură sau mai multe unități economice, după specialități, întreprinderile naționalizate trecute în patrimoniul lor. Concentrarea întreprinderilor se va face în comunele rurale și urbane nereședință cu aprobarea prefectului, iar în orașele reședință și municipii numai cu aprobarea Ministerului Afacerilor Interne.

Pentru finanțarea întreprinderilor, administrațiile locale vor pune la dispoziție fondurile pe care le au disponibile; sau vor contracta împrumuturi la instituțiile de credit. Ministerul Afacerilor Interne a mai decis obligativitatea pentru întreprinderile naționalizate din comune de a-și întocmi un plan anual de lucru, asigurat printr-un plan financiar, care să cuprindă totalitatea mijloacelor financiare pe care întreprinderea le poate realiza prin mijloace proprii sau extraordinare, în vederea unei cât mai bune realizări a planului de lucru.

Din 3 în 3 luni, județele și orașele vor înainta Ministerului Afacerilor Interne rapoarte detaliate, în care vor arăta dacă întreprinderile preluate funcționează în condițiuni optime, ce producție au, greutatea ivite și propuneri asupra dezvoltării viitoare.

O atenție deosebită s-a acordat în primul rând întreprinderilor care din pricina lipsei de combustibil, piese de schimb, etc., nu funcționează de mai multă vreme, luându-se grabnic măsuri de îndreptare. Actualmente toate întreprinderile preluate de Ministerul Afacerilor Interne activează intens, muncitorii depunând eforturi înecite pentru mărirea producției, o înaltă productivitate a muncii și păstrarea în bune condițiuni a utilajului.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale — Presă internă, dosar 261, f. 170—171, copie.

17

1948 iulie 23. *Circulara Oficiului Industrial al uleiurilor vegetale privind păstrarea secretului de fabricație.*

Oficiul industrial al
uleiurilor vegetale
A.V/Cm.

București 23 iulie 1948

CIRCULARA Nr. 96

PRIVEȘTE PĂSTRAREA SECRETULUI DE FABRICAȚIE

În conformitate cu ordinul d-lui ministru al industriei, Chivu Stoica, întreprinderile naționalizate urmează să păstreze secretul de fabricație.

În consecință, nu veți mai comunica nimănui secretul de fabricație decât numai în cazul când vi se va prezenta în acest scop, o aprobare specială, semnată personal de ministrul de industrie.

TRĂIASCĂ REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

Oficiul Industrial
al uleiurilor vegetale
ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., fond S.A.R., Fabricile Assan, dosar 120/1948, f. 90, copie.

18

1948 iunie 27, București. Circulara Centralei Industriale Electrotehnice prin care se cere luarea de măsuri pentru reducerea prețurilor la articolele de consum.

Centrala Industrială Electrotehnică
Eșire nr. 5803 27/8

CENTRALA INDUSTRIALĂ ELECTROTEHNICĂ
BUCUREȘTI — Str. BERZEI 24

Nr. 22 Si/SKL
Serv. Planificării

București 27 august 1948

ONOR
„IRCE”

BRAȘOV DÎRȘTE

Pentru ridicarea nivelului de trai al celor ce muncesc cu brațele și cu mintea, Consiliul de Miniștri, la propunerea Partidului Muncitoresc Român, și-a luat sarcina ca la data de 15 septembrie 1948, să facă o reducere simțitoare de prețuri la toate articolele de consum, ca urmare firească a naționalizării industriilor.

Și în ramura noastră electrotehnică, care pentru economia națională are o importanță deosebit de mare, întreprinderile naționalizate trebuie să realizeze comandamentul superior arătat mai sus, respectiv reducerea prețurilor de cost, la produsele pe care le fabrică.

Această reducere de preț, trebuie să fie rezultatul eforturilor proprii din fabrică, bazat pe :

- mărirea productivității muncii;
- reducerea deșeurilor și a materialelor auxiliare;
- reducerea regiilor

și nu pe reducerea prețului materiilor prime care va fi făcută prin efortul altora.

Vă rugăm ca până cel mai târziu la data de 3 septembrie 1948, să ne comunicați în scris la ce produse ați redus prețul, valoarea acestei reduceri și justificarea ei.

TRĂIASCĂ REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

Centrala Industrială Electrotehnică

ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Industria Română de Cabluri Electrice, dosar 18/1948, f. 33, orig.

19

1948 septembrie 2. Circulara Centralei Industriale a morilor și produselor făinoase prin care se reproduce adresa Comisiunii de stat a planificării referitoare la organizarea și noul regim al întreprinderilor naționalizate.

Centrala Industrială a morilor
și produselor făinoase.

București, 2 septembrie 1948

CIRCULARA Nr. 44

CĂTRE TOATE UNITĂȚILE ÎN SUBORDINE.

Avem onoarea a vă reproduce mai jos adresa Comisiunii de Stat a Planificării, înaintată nouă de Ministerul Industriei, Direcția Industriei Alimentare Prelucrătoare, cu adresa nr. 44.141 din 24 august 1948, înreg. la noi sub nr. 4815/24.VIII. 1948 cu rugămintea de a lua cunoștință și a vă conforma.

În special vă atragem atențiunea asupra îndatoririi ce aveți (arătată la alineatul 10 din circulara de mai jos) de a cere să se facă în Registrul Comerțului, unde este înregistrată întreprinderea, mențiune cu privire la noua ei situațiune și anume transformarea ei în întreprindere naționalizată. Această mențiune în Registrul Comerțului trebuie s-o faceți de îndată.

Ministerul Industriei — Dir. Studii și Coordonare
nr. 000156 din 20 august 1948.

Domniei Sale Domnului Secretar General

Vă rugăm să dispuneți aducerea la cunoștință, organelor în subordine următoarele:
Întreprinderile Industriale ale statului sînt persoane juridice în conformitate cu art. 4 din decretul pentru înființarea și organizarea întreprinderilor industriale ale statului.

— Această dispoziție se aplică și întreprinderilor naționalizate, deoarece prin efectul legii din 11 iunie 1948, întreprinderile naționalizate au devenit întreprinderi de stat.

— Întreprinderile naționalizate devenind proprietatea statului, acesta prin ministerele de resort, le poate organiza și folosi astfel cum socot că este mai potrivit pentru satisfacerea intereselor publice pentru care s-a făcut naționalizarea.

— În consecință o întreprindere naționalizată poate fi păstrată în forma ei anterioară, după cum poate primi o altă formă, unitățile care o compuneau separîndu-se, fie pentru a forma unități de sine stătătoare, fie pentru a fi, grupate sau contopite cu alte unități sau întreprinderi deosebite, alcătuiindu-se astfel întreprinderi industriale noi.

— Fiecare din aceste întreprinderi industriale capătă de drept personalitate juridică proprie prin efectul art. 4 din decretul pentru înființarea și organizarea întreprinderilor industriale ale statului.

— Astfel, întreprinderi industriale care aparțineau unei societăți anonime și care nu aveau personalitate juridică proprie, fiind înglobate în personalitatea juridică ce o forma societatea, dacă au fost separate căpătînd o individualitate și organizație deosebită, ele au dobîndit de drept personalitate juridică, din moment ce alcătuiesc fiecare separat o întreprindere industrială a statului.

— Cele care înglobează sau se atașează la o altă întreprindere industrială, care avea personalitate juridică intră și se confundă cu personalitatea juridică a acesteia.

— Întreprinderile industriale ale Statului, avînd personalitate juridică de drept, nu este nevoie de nici o formalitate pentru acordarea sau recunoașterea personalității juridice.

— Pentru întreprinderile industriale de stat, înființate sau organizate din nou în urmă și pe temeiul legii de naționalizare, urmează a se cere Camerei de Comerț și Industrie, înscrierea lor în reg. comerțului prin adresă din partea Ministerului Industriei.

— Va trebui, de altfel, cerut și pentru toate întreprinderile industriale naționalizate, ca să se facă o notare în registrul comerțului a noii situații a întreprinderii. Asemenea cereri urmează a se face de întreprinderile respective.

— Pentru cele desființate sau contopite, intervențiile urmează a se face de Minister sau de Centralele industriale din ramura respectivă.

— Lichidarea întreprinderilor industriale naționalizate se poate face în urma deciziei ministerului de resort care va indica condițiile în care să se facă lichidarea precum și termenele cu aprobarea Comisiei de stat a planificării.

— Tot ministerul de resort va numi lichidatorul sau lichidatorii, fixîndu-le și retribuțiile.

— După lichidare întreprinderile încetează de a mai exista și ministerul va cere radierea lor din reg. comerțului.

— Sumele rezultate ca activ de lichidare se cuvin statului, prin Ministerul Finanțelor la dispoziția cărora ele vor trebui consemnate de lichidatori.

— Salariații întreprinderilor ce se lichidează urmează a fi plasați în timpul muncii, fie ca alte întreprinderi industriale din aceeași ramură, fie acolo unde se simte nevoie.

Secretar general

ls. indescifrabil.

Trăiască Republica Populară Romînă
Centrala industrială a morilor
și a produselor făinoase
ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., fond S.A.R., Fabricile Assan, dosar 20/1948, f. 19—20, copie.

20

1948 Adresa Întreprinderii „Noua Industrie Chimică” trimisă Administrației Financiare, Sector II Negru, prin care comunică faptul că a fost naționalizată conform Legii 119/1948.

DOMNUL ADMINISTRATOR FINANCIAR,

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că în conformitate cu Legea nr. 119 publicată în M.O. nr. 113 din 11 iunie 1948 Noua Industrie Chimică SAR, cu sediul în București Str. Foișor nr. 149 bis, făcînd parte din capitolul I. art. 46 și anume „Întreprinderile producătoare

de chimicale pentru industriile textile și tăbăcărie", avînd o instalație de forță motrică de cel puțin 10 HP, a fost naționalizată.

TRĂIASCĂ R.P.R.

DIRECTOR

Domniei sale

Domnului Administrator Financiar
al sectorului II Negru

Arh. St. Buc., Fond Intreprinderea Noua Industrie Chimică, dosar 5/1948, f. 33, copie.

21

1948, București. Extras din expunerea privind realizările obținute după 23 august 1944, în care se vorbește și despre actul naționalizării

.....

Ultima reformă mare a guvernului, naționalizarea tuturor întreprinderilor comerciale și industriale, smulgerea lor din mâinile exploatatorilor capitaliști și trecerea lor în mâinile clasei muncitoare, încheie pînă astăzi șirul lung al marilor reforme arătate în scurta noastră expunere.

Încredințarea în mâinile noastre a acestor bunuri ridică în fața noastră mari sarcini.

I. Munca și viața noastră trebuie să fie mai disciplinată fiindcă și răspunderea noastră este mai mare, se cere mai multă stăruință, mai multă tragere de inimă, mai multă punctualitate la serviciu.

II. Mijloacele de producție fiind în mâinile noastre, noi sîntem răspunzători de buna lor funcționare, fiindcă în mâinile noastre stă majorarea producției, a ieftinirii traiului, a vieții noastre îndestulate, a fericirii noastre în statul nostru socialist.

III. Pentru aceasta este de dorit ca conștiința noastră de clasă să fie și mai trează, să întărim și mai departe lupta de clasă pentru dărîmarea iscoadelor reacțiunii, care sînt în slujba forțelor imperialiste, ce urmăresc zădărnicierea reformelor noastre democratice.

IV. Pentru păstrarea acestor cuceriri democratice și pentru consolidarea statului nostru socialist, în luptele care vom mai avea de dus, să dovedim cu toții că nu sîntem singuri și frontul democrației populare este puternic și consolidat pe un front vast.

.....

Arh. St. Buc., Fond S.A.R. Fabricile Assan, dosar 114/1947—1948, i. 241, copie.

PROBLEME ACTUALE DE ARHIVISTICĂ *

CUVÎNT ÎNAINTE

GHEORGHE TITILEANU

Stimate tovarășe și tovarăși

N-ar fi — credem — nepotrivit, ca, pornind la drum, să subliniem că sesiunea noastră se înscrie într-un larg program de activități ale Direcției generale a Arhivelor Statului închinat împlinirii a 25 de ani de la data cînd, luîndu-și definitiv soarta în propriile mîini poporul nostru, sub conducerea Partidului Comunist Român, a alungat monarhia, a proclamat Republica și prin aceasta a făcut posibilă creșterea unei societăți noi, socialiste.

Socialismul a însemnat întotdeauna în concepția partidului nostru patria pe culmile civilizației și un înalt nivel de viață, de bunăstare pentru poporul ce trudește pe aceste meleaguri.

Desigur aceste culmi nu pot fi atinse fără un înalt grad de dezvoltare a economiei naționale și în strînsă interdependență, fără ridicarea culturii pe treapta care o transformă într-un mare generator de energie, de forță morală mobilizatoare.

A devenit, în prezent, o axiomă faptul că în programul de dezvoltare economică și socială a patriei, de făurire a societății multilateral dezvoltate știința ocupă un loc de frunte.

Cum între instituțiile cu un larg profil cultural, științific, cărora le revin sarcini importante din acest înțelept program, se situează și instituția noastră, cum arhiviștilor, care formează acea mică, dar puternică colectivitate de oameni ai muncii cărora li s-a dat în grijă, din munca socială, o parte a valorilor naționale — tezaurul arhivistic, formulăm părerea că avem îndatorirea sfîntă de a pune continuu pe o treaptă superioară activitatea arhivistică, de a sluji în condiții tot mai bune cercetării științifice, educării oamenilor.

Activitate de organizare, păstrare și conservare a arhivelor fără cercetarea conținutului izvoarelor, care teaurizează experiențe umane seculare și de mare folos viitorului și celor ce-l făuresc nu se poate. La fel este înimaginabilă cercetarea fără relevarea concluziilor și darea lor opiniei publice, maselor populare, tuturor generațiilor.

Acționînd cu această credință, generații de arhiviști și cercetători au militat și luptat ferm pentru edificarea a tot ceea ce a fost și este valoros în arhivistica românească.

Fără îndoială, că spre deosebire de trecut, cînd instituția și slujitorii ei aveau de împlinit nenumărate greutăți pentru împlinirea datoriei, în ultimele decenii de cînd partidul și statul nostru se interesează în cel mai înalt grad de organizare, de punerea bazelor tehnico-materiale ale instituțiilor de cercetare și de rezultatele cercetării științifice, activitatea Arhivelor Statului

* N.R. Publicăm în cadrul acestei rubrici comunicările prezentate în cadrul sesiunii științifice organizată în zilele de 26—28 octombrie 1972.

se desfășoară sub semnul măsurilor luate pentru ocrotirea valorilor materiale și spirituale, pentru punerea lor în slujba îmbogățirii vieții materiale și spirituale a poporului nostru.

S-au obținut în acest sens succese de seamă pe linia îmbunătățirii continue a muncii de arhivă în întreaga țară, a creării, conservării și valorificării Fondului Arhivistic Național. Noul decret care asigură un cadru mai adecvat pentru desfășurarea activității legate de evidența, păstrarea și folosirea documentelor precum și răspunderile pentru toți factorii care conlucrează în domeniul muncii arhivistice a fost, pentru a da un exemplu, rezultatul unor cerințe care se impuneau și s-a elaborat după studii minuțioase și îndelungate. Multe alte probleme majore au constituit de asemenea obiect de studiu pentru mulți arhiviști al căror efort a fost coroborat, nu de puține ori, prin planurile științifice ale D.G.A.S. cu eforturile unor cercetători de la diferite instituții. Corpusurile de documente inițiate de Arhivele Statului, destinate lămuririi unor aspecte esențiale ale vieții economice de pe teritoriul patriei noastre sînt alte exemple care oglindesc intensitatea muncii noastre științifice. Importantele și apreciatele lucrări de catalogare și inventariere întreprinse de Arhivele Statului, care oferă și ele, după cum afirma recent un cunoscut cercetător al istoriei moderne, cercetătorilor posibilitatea unei mai largi abordări a problematicii istoriei, reprezintă de asemenea acte de afirmare ale muncii arhivistice.

Cercetări deosebit de utile se desfășoară în laboratoarele de cercetare și restaurare ale Direcției generale în domeniul biodeteriorării și combaterii agenților distrugători, al conservării documentelor scrise pe pergament, hîrtie sau păstrate sub formă de microfilm etc.

Desigur la acestea adăugăm celelalte preocupări științifice coordonate, menite să aducă contribuții la elucidarea unor fenomene noi care apar în munca arhivistică. Ele sînt legate de folosirea mijloacelor electronice în administrație și economie, și, deci de apariția a noi categorii de documente sau sînt legate de dezvoltarea documentării cu ajutorul mijloacelor moderne de informare. În același timp toate preocupările expuse mai sus ajută la perfecționarea profesională, la valorificarea moștenirii culturale. Cel mai adesea ele și-au găsit materializarea în studii și comunicări publicate în „Revista Arhivelor” pe care sîntem convinși că le cunoașteți.

Am dorit să subliniez cîteva rezultate pozitive obținute în munca de cercetare, cîteva direcții de activitate ce ne preocupă, cu gîndul de a considera și această sesiune cu o tematică de specialitate, ca un prilej de a schimba opinii formate printr-o îndelungată și profundă studiere a istoriei arhivelor, arhivisticii, a fenomenelor noi care se conturează cu pregnanță în ultimul timp. În general, judecînd după comunicări se poate spune că dvs. participanții, în majoritatea arhiviști și vechi colaboratori ai Arhivelor Statului, ați venit în întîmpinarea dorințelor noastre supunînd unei dezbateri colective roadele preocupărilor personale.

Am văzut cu bucurie teme preluate, dezvoltate cu buna intenția de a fructifica cercetări ajunse într-un anumit stadiu. Altele și-au propus să descopere ceea ce zace încă necunoscut, să îmbunătățească izvoarele cunoașterii, sau, prin ideile enunțate să contribuie la îmbunătățirea activității arhiviștilor în diferite sectoare în care sînt oameni prezenți, să ajute ca investiția de efort pe care o facem să fie cu maximum de eficiență.

De aceea vă urez dvs. tuturor succes la lucrările sesiunii și nutresc speranța că această manifestare va deveni tradiție, o datină anuală, la Direcția generală.

UNDE SE PĂSTRAU VECHILE ACTE NORMATIVE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

AURELIAN SACERDOȚEANU

Este vorba de un capitol din zbuciumata istorie a arhivelor noastre¹. În mare parte ne-am mai ocupat de această temă cu diferite prilejuri², și mai ales în manualul meu din urmă³. Din motive diferite nu am putut pune în acesta tot ceea ce credeam că trebuie să fie spus. Pe de altă parte nu am stat nici eu degeaba în anii mulți care s-au scurs de la încheierea redactării aceluia manual, timp în care am mai aflat unele noi documente lămuritoare. Prin însăși calitatea și scopul său orice manual este perfectabil. De aceea doresc să împărtășesc acum astfel de noutăți documentare și de interpretare.

Este sigur că fiecare oficiu sau instituție se servea de arhiva sa curentă și mărturii în acest sens avem, dar arhivele însăși, cu rari excepții, nu mai sînt. Cauzele dispariției lor au fost numeroase și s-a vorbit adesea de acest lucru. Unele acte fundamentale totuși au ajuns pînă la noi. Este deci cazul să ne întrebăm unde se depuneau spre păstrare de pildă hrisoavele normative și de caracter general emise de vechii noștri domni? Acum, încercăm să dăm un răspuns la această întrebare, care poate să ne lămurească în oarecare măsură.

Cu mulți ani în urmă demonstrem că chiar în secolul al XIV-lea exista „o arhivă domnească”, așa îi ziceam atunci, pe lângă cancelaria domnească. Mă refeream la schimbul de scrisori dintre Vladislav, regele Poloniei și Mircea cel Bătrîn cu privire la ratificarea tratatului de la Radom încheiat de ambasadorii lui Mircea la 10 decembrie 1389. Mircea trebuia să dea scrisoare cu „suo majori sigillo sigillatam” iar Vladislav urma să răspundă cu una asemenea „sub ipsius tytulo et sigillo majori”⁴. Cele trimise de Mircea în Polonia s-au păstrat dar cele primite de el au pierit.

Vlad voievod, înlocuitorul vremelnice al lui Mircea cel Bătrîn, la 28 mai 1396 vorbește de Vladislav și de Hadviga regina, care „donaverunt ei literis suis ratificaverunt nobis et perpetua confirmaverunt”⁵. Se recunoaște numai cel dat regelui de voievod.

Deci nu ne putem îndoi de faptul că la cancelaria domnească a fost o arhivă organizată încă dintru început, pentru informarea domnului și a dregătorilor cancelariei. Mai aducem acum unele informații în acest sens, care nu pot fi contestate.

Vlad vodă cel Tânăr, pentru stingerea unui litigiu de hotar între mănăstirea Tismana și feciorii lui Răsipă, dispune ca 12 jurători să facă cercetare la fața locului și să mărturisească înaintea lui Jupan Radul din Borăști care este situația. La 10 ianuarie 1510 voievodul dă hotărîrea cuvenită pe baza comunicării ce i-a făcut Radul din Borăști, care „a scris carte (писал

¹ În afară de cursul obligat am mai tiut și redactat cursuri speciale, în anul universitar 1951-1952: *Arhiva din alte țări cu materiale privitoare la istoria românilor*; în 1953-1954: *Curs de arhivistică românească* și în 1961-1962: *Legislația arhivistică în România* cu care prilej am și cules toate legile și regulamentele promulgate pînă atunci. La această dată am fost obligat prin planul de învățămînt să fie numai arhivotehnie.

² În cele 12 redacții ale *Cursului de arhivistică*, realizate în anii 1946-1961.

³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1970, 331 p. în care și 76 fig. (Ministerul Învățămîntului). Bun de difuzat dat la 2 dec. 1971, iar data exactă de difuzare a manualului ianuarie 1972.

⁴ Hurmuzaki-Densusianu, *Documente*, I, 2, p. 315 i 316; A. Sacerdoțeanu, *Vechile noastre arhive*, în „Hrisovul” III (1943), p. 129-132.

⁵ Hurmuzaki-Densusianu, *Documente*, I, 2, p. 374, A. Sacerdoțeanu, *Ibidem*, p. 131.

книгу) către domnia mea cum au jurat”⁶. Este clar că la cancelarie se primea corespondență și aceasta se folosea de ea în lucrările curente.

Scrisoarea lui Radu din Borăști nu o mai avem sau nu o cunoaștem încă. Este posibil să fi fost distrusă după emiterea poruncii domnești.

Într-o scrisoare către sibieni Neagoe Basarab se plinge de meșterul Hanăș că nu i-a lucrat marfa dată iar acum punind mina pe el le spune că-i dă drumul dacă îl iau pe chezașia lor. El nu așteaptă de la ei numai o promisiune, ci „trinite-ți carte și îndreptare la domnia mea... și să-mi trimiteți cartea cu sigiliul statului, s-o țin domnia mea până ce-mi va veni marfa la mîna domniei mele”⁷. Nu știm dacă sibienii au trimis scrisoarea cerută, nici dacă primind-o Neagoe voievod nu a înapoiat-o cînd lucrarea va fi fost sfîrșită, în care caz s-ar fi păstrat la Sibiu. Reținem însă faptul că la cancelaria lui Neagoe se primeau scrisori pe care le ținea drept justificare. Deci era un serviciu de arhivă care păstra evidența scrisorilor primite sau măcar a acelor care trebuiau păstrate condiționat”⁸.

Fără îndoială că și particularii primeau scrisori. Așa pare să rezulte dintr-o scrisoare a lui Radu de la Afumați către Brașoveni de la 27 martie, probabil anul 1527, în care vorbește de un negustor Sava din Tîrgoviște. Acesta avea de primit niște bani de la un Balint din Brașov, pentru care însuși Ianoș voievod pe cînd era crai „i-a făcut carte și hotărîre ca să i se plătească ceea ce este dreapta lui avere”⁹. Unde a ajuns acea scrisoare? Nu știm încă.

Aceste informații de la începutul secolului al XVI-lea demonstrează primirea de scrisori la cancelaria domnească și prin aceasta trebuie să credem în existența unei arhive anexă în care se păstrau.

Că nu s-au păstrat scrisorile primite se datorează vicisitudinilor prin care au trecut vechile noastre arhive. Între altele se prădau și se furau. Se vede aceasta și din una din inscripțiile puse de Neagoe Basarab la biserica mănăstirii sale din Argeș, prin care interzice egumenilor să primească și să adăpostească în mănăstire averi și lucruri prețioase streine, care ar atrage pe tîlhari să prade.

La 18 ianuarie 1652 Matei Basarab împreună cu mitropolitul, episcopii, egumenii și toți boierii mari și mici, judecă furtușagul a trei mari boieri făcut în cămara și vistieria țării. La cercetarea făcută cu un an mai înainte, domnul i-a pus „să-și dea seama și de vistierie și de toate veniturile țării și de pre bucatele domniei mele, ce s-au făcut și unde se-au necat”. Răspunsul lor e grăitor: „ei au zis că vor da sama de trei ani, iar mai de mult nu pot da sama”¹⁰. Aceasta înseamnă că giranții vistieriei, Stroe mare vistier, Leurdeanu, Radul din Făgăraș al 2-lea vistier și Tudor camaraș, de comun acord au distrus registrele cu sama vistieriei mai vechi de trei ani. Aviz la „termenul” de păstrare!

Furtul săvîrșit de cei trei se ridica la suma uriașă de 85 pungi a 500 taleri fiecare, „pentru care lucru și furtușag am stătut domnia mea — zice voievodul — a le tăia capetele ca unor furi și spărgători de casa domniei mele și călcători de jurămint și de lege”. Însă „ca să nu-mi spure sufletul cu niște călcători de jurămint” îi iartă cerind pentru viitor „cine-i va boieri sau îi va milui” să cadă sub infricoșatul blestem ce pune. Irisovul arată o cauză de stat importantă și se încheie cu clauză prohibitivă pentru toți viitorii domni. Deci fixează o normă juridică de viitor.

⁶ Aurelian Sacerdoteanu, *Documente de cultură românească veche*, „Mitropolia Olteniei”, XVI (1964), p. 449–463, aliniatele IX. Arhiva cancelariei domnești, p. 461–462 și X Arhiva generală a Țării Românești împlinește 250 de ani, p. 462–463.

⁷ Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Tara Românească și Moldova privilegiate la legăturile cu Ardealul*, București, 1931 p. 258–259 (nr. 268).

⁸ A. Sacerdoteanu, *Arhiva cancelariei domnești*, p. 462.

⁹ Arh. St. Brașov, Doc. nr. 234. Gr. G. Tocilescu, *534 doc.*, p. 301–302 (nr. 305). În registrul său I. Bogdan, *Regate*, p. 272 (nr. XCIV) interpretează: Ianoș voievodul „care acum e crai” le-a dat scrisoarea la mîna, ca să plătească”.

¹⁰ Arh. St. Buc., *Diplomatice*, nr. 5, original, pergament. Publicat de Serban Răzeșul, *Înălțări despre mitropolitul Ignatie Sîrbu*, „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII (1964), p. 1095–1096.

Unde a fost depus actul ca să se știe de existența lui? O notă tergală ne dă cheia „al mitropolii”. Deci acolo fusese depus, la mitropolie.

Cu aceeași dată și același conținut este și cartea mitropolitului Ștefan, păstrată împreună cu hrisovul voievodului, la care nu mai găsim nota tergală amintită. Păstrat împreună cu hrisovul voievodului trebuie să credem că s-a păstrat tot în arhiva mitropoliei¹¹.

Între datele arătate mai sus mai intervine o documentare de care cred că e bine să ținem seama: acte normative puteau să fie date spre păstrare și pe la unele mănăstiri. Astfel, avem hrisovul din 23 iulie 1631, prin care Leon Tomșa voievod stringind „toată țara, boierii mari și mici și roșii și mazili și toți slujitorii” și „depreună cu tot sfatul țării” hotărâsc scoaterea grecilor streini din țară, totodată fixind și sarcini mai ușoare pentru roșii și pentru popi. Cartea este adresată „tuturor popilor și diaconilor de pre în oraș și den toată țara domniei mele de la toate sfintele biserici, cîți popi și diaconi vor fi în parohia a părintelui episcopul Efrem de la sfînta episcopie de la Buzău”¹².

N, Bălcescu publicîndu-l în 1845 spune că originalul „se află la mănăstirea Bistrița”¹³.

Adăugăm și cartea de credință din 2 noiembrie 1636, aflată în arhiva mănăstirii Stavropoleos, prin care mitropolitul Teofil, împreună cu toți boierii mari și mici, judecă pricina unei sustrageri din banii haraciului, de care nu sînt vinovați. Calotă mare sluger și Marco logofăt, ci Dumitru Dudescu mare vistier și Leontoe fost mare armaș, atunci chihaiale la Țari-grad, care sustraseră 80 600 aspri. Se folosește și proba cu jurămint. Aici se introduce și clauza juridică de neurmărire a urmașilor celor odată judecați: „făcîtu-le-am această carte a noastră credință la mina lor ca să fie ei și feciorii lor în pace de cătră Dumitru vistier și de cătră feciorii lui mai mult val să n-aibă”¹⁴.

Pentru depunerea acestui document la mănăstirea Stavropoleos care este fundație mult mai nouă, pot fi invocate două explicații: ori a provenit întîmplător din arhiva mitropoliei, ori a trecut aici odată cu donațiile urmașilor lui Calotă sau Marco logofăt. Cea de a doua ipoteză s-ar putea întări sau respinge prin studierea întregului fond arhivistic al mănăstirii. Această importanță a documentului nu a fost sesizată pînă acum.

Dar numărul mănăstirilor depozitare de acte normative nu se limitează la mitropolie și la mănăsirile Bistrița și Stavropoleos.

Dacă trecem la aflarea altor norme pravilnice putem lărgi numărul depozitelor de acte oficiale păstrate cu titlu grațios. Să luăm una de natură bisericească: dreptul de autoconducere al mănăstirilor, în termenul mai vechi, samovlastie, în care principal era dreptul obștii călugărilor să-și aleagă starețul și acesta să fie din obștea proprie. Nu este o inovație a bisericii noastre ci o normă de drept bisericesc înscrisă în vechile pravile. Ea nu înlătură dreptul cititorului de a fixa regula sau tipiconul clitoriei sale.

La noi se pare că a început dreptul călugărilor dintr-o mănăstire de a-și alege stareț (nastavnic, egumen) era un drept senorial și trebuie să fie acordat sau recunoscut de domn. Astfel, în cel dintîi hrisov ce avem, dat de Vladislav voievod mănăstirii Vodița, se spune „Tot așa am așezat domnia mea, după sfat, ca după moartea lui chir Nicodin, nici un domn să nu fie volnic să așeze în locul acela stareț, nici arhiereu, nici nimeni altul, ci precum va zice chiar Nicodim și cum va așeza el așa să ție călugării de acolo și singuri să-și pună stareț”¹⁵. E ceea ce se va numi ulterior datina lui Nicodim.

¹¹ Arh. St. Buc., *Diplomatica*, nr. 6. Publicat de S. Răzeșul, *loc. cit.* p. 1092–1095.

¹² (D.R.N.B. XXIII, p. 412–414 (nr. 258) păstrat însă la m-rea Bistrița. Arh. St. Buc., *Măndstirea Bistrița*, LXVII/1.

¹³ *Magazin istoric pentru Dacia*, I, (1845), p. 122–125. Ibidem, p. 131–134, se publică și reconfirmarea lui Radu Leon de la 9 decembrie 1629, al cărui original se afla tot acolo dar astăzi lipsește (v. *Indice cronologic*, nr. 6 poziția 294, arată numai copii).

¹⁴ Arh. St. Buc., *Măndstirea Stavropoleos*, XXX/3 orig. rom. Publicat de S. Răzeșul, *loc. cit.* p. 1090, 1092.

¹⁵ DRH. I, 18 (nr. 6).

Dan voievod la 3 octombrie 1385, dispune, pentru cele două mănăstiri (Vodița și Tismana), călugării, „să fie de sine stătători” (самовластным) și să nu se strice „orînduiala și datina lui Nicodim”¹⁶. Același lucru va confirma la 27 iunie 1387 și Mircea cel Bătrîn¹⁷. Acesta dispune și pentru Cozia unită cu Colmeana, același lucru, numai că aici e vorba de „orînduirea popii Gavrii”¹⁸.

Toate acestea sînt mănăstiri domnești. Clauza se extinde și la alte mănăstiri. Astfel la 16 septembrie 1440 Vlad Dracul permite ieromonarhului popa chir Dorotei să facă o mănăstire Licura, în hotarul Rîmnicului, care „să fie în ctitoria domniei mele”. Este greu de înțeles acest termen; presupunem că nu devine mănăstire românească. Totodată i se acordă și privilegiul să-i fie el cîrmuitor și egumen (настоятель и егумень) cît va trăi, iar la moarte „să fie volnic să așeze în locul său pe cine îi place și cine îl vor iubi toți frații”¹⁹.

Mai interesant este cazul cu mănăstirea Iezerul socolită sihăstrie în munții județului Vilcea. Hrisovul lui Radu cel Mare din 23 mai 1501, la care „foștii ctitori” par să fie „strămoși ai noștri” dispune ca egumenul Agaton să lase el urmaș ca nastavnic pe unul „din frații care împreună cu dînsul se străduiesc din dragoste și dau ascultare”²⁰. Neagoe Basarab confirmă și el, nastavnic fiind acum părintele Macarie²¹. Acest nume spune multe.

Din cele arătate pînă acum reiese că starețul dispune asupra modului de alegere și numire a succesorului, prin alegerea de către obștea călugărilor la propunerea starețului încă în viață. Nimenea din afară nu are dreptul să se amestece dar recunoașterea de către domnie este necesară. Măsura aceasta era pravilnică însă nu întregă. Va mai trece mult timp pînă cînd hrisoavele vor statornici cum trebuie procedat. Cel dintîi exemplu ce cunoaștem ni-l dă o carte patriarhală.

Este vorba de Ieremia al II-lea, care a fost în trei rînduri patriarh al Constantinopolului (5 mai 1572 — 29 noiembrie 1579; august 1580 — februarie 1584 și 1587—1595). Acesta în 1593, pe cînd era în vizită canonică în țara noastră și întemeindu-se pe pravilele bisericești care erau păzite la patriarhie, a dat cartea sa patriarhală prin care a dispus ca și în mănăstirile noastre „ieromonașii și călugării ce vor fi ai fieștecăria mănăstiri să aleagă egumen pre care vor ști înțelept și iscusit de această treabă din mijlocul lor și vrednic” iar boierii țării să nu se amestece cu mită. Așa să se procedeze și la Cozia care se pustiește din pricina „deselor schimbări ale egumenilor care vin prin mijlocirea și ajutorului boierilor”²².

Această carte patriarhală pe care din nefericire nu o cunoaștem în textul original, a dezvoltat și fructificat dreptul nostru canonic. Hrisoavele domnești ulterioare o arată pe deplin.

Astfel, la 13 aprilie 1596, sub influența cărții patriarhului Ieremia, Mihai Viteazul dă un așezămînt pentru cîrmuirea mănăstirii Cozia, dar în adresă el spune „Dai-am domnia mea această învățătură a domniei mele tuturor sfintelor mănăstiri den toată țara domniei mele”²³. Deși nominal hrisovul aparține Coziei, el are caracter general. Nu știu dacă s-a transmis și allora în vreo formă oarecare dar ecoul lui îl simțim adesea.

¹⁶ Ibidem, p. 20 (nr. 7).

¹⁷ Ibidem, p. 23 (nr. 8).

¹⁸ Ibidem, p. 26 (nr. 9).

¹⁹ Ibidem, p. 157—158 (nr. 91).

²⁰ Ibidem, p. 4 (nr. 3).

²¹ Arh. St. Buc., *Condica Episcopiei Rîmnicului*, ms. nr. 707, f. 209. Aflat, datat și comentat de mine într-un studiu cerut de Revista Muzeului Județean Vilcea, unde e în al 7-lea an de prăfuire în portofoliul acestei publicații care s-a plămădit dar nu s-a născut încă.

²² Arh. St. Buc., *Suluri*, nr. 4 (nr. 6), traducere. P. Teulescu, *Arhiva română*, București, 1860, p. 1—3 D.I.R. VI, p. 57.

²³ Arh. St. Buc., *Suluri*, nr. 4 (nr. 1). D.I.R. VI, p. 206—207 (nr. 227).

Nu mult după cartea patriarhală, în 1612 dă o carte similară iarăși pentru Cozia și Luca, mitropolitul țării tot împotriva acelor care dau mită pe la boieri ca să fie numiți egumeni „căci iaste lege să fie egumen ales de părinți”²⁴.

Obligația aceasta la 10 iulie 1614 este însușită și de Radul Mihnea, care recunoaște călugărilor de la mănăstirea Dealul dreptul de a-și alege egumenul. Aici însă întâlnim o largă și frumoasă motivare, canonică: „Încă să știe și aceasta, că au rugat pre domnia mea părintele nostru vlădica Matthei Mireon și cu tot soborul sfintei mănăstiri Dealul ce s-au zis mai sus pentru orînduiala egumenilor: de acum înainte să nu aibă voie să se aleagă igumen dintr-altă mănăstire, sau să fie dintr-altă țară, pentru căci multă răsipă și pagubă s-au pricinuit mănăstirii din schimbarea igumenilor, ci să fie igumen de loc de postrig, pe carele îl vor alege părinții soborului acela să fie nastavnic pînă cînd va fi voia părinților, iar cînd le va părea că nu le iaste pe plăcere, să aleagă pe altul în locul aceluia iar din mănăstirea lor pre carele va lumina Dumnezeu pre domn a-l alege, iar să n-aibă voie vlădica sau vreunul din boieri să puie pre cineva după voia lor fără de voia călugărilor ce sînt în sfînta mănăstire. Așa să fie cum iaste porunca domniei mele să fie nastavnic de loc și de postrig, precum iaste obiceiul la sfînta mănăstire Cozia; acel izvod și acel obicei și la sfînta mănăstire Dealul. Pentru că într-această vreme s-au întîmplat de au venit în țara domniei mele și sfîntia sa părintele patriarhul de la Alexandria anume... și au lăudat și sfîntia sa acest lucru bun ce am făcut domnia mea și au și întărit sfîntia sa cu cartea sfînteii sale cu mare blestem, ca nimeni să nu strice această rînduială și acest așezămînt ce am făcut domnia mea”²⁵.

Este evident că regula de la Cozia consfințită de un patriarh vestit ca Ieremia a fost cunoscută în toate mănăstirile. O cunoaștea acum Matei al Mirelor, starețul de la Dealul, ca și patriarhul Alexandriei în această vreme, Chiril al III-lea Lucaris, care se asociază la dispoziția domnească.

Aceasta însemnează că obștei îi erau cunoscute locurile unde se depuneau cărțile și hrisoavele cu caracter normativ. În cazul de față a fost mănăstirea Cozia.

Astfel de mărturie se înmulțesc, dar ele nu mai interesează problema canonică, ci mai mult decăderea morală attît a clerului mitarnic cit și a boierimii influente. Împotriva acestor moravuri adesea va lua atitudine și Matei Basarab, uneori în momente foarte solemne. Așa de pildă la 8 decembrie 1640, cînd hotărăște ca mănăstirile domnești să nu se dea „în mîinile grecilor sau a altor streini” adaugă și clauza ca egumenii lor „să se aleagă numai din mijlocul mănăstirilor a fiecărei mănăstiri de către dinșii”²⁶.

Cînd același domn se gîndește să dea o regulă precisă pentru conducerea mănăstirilor prin hrisovul său din 2 decembrie 1646, el amintește de hrisovul lui Mihai Viteazul despre care am vorbit, păstrează regula stabilită, dar mai adaugă una importantă în ce condiții domnia poate face împrumut la mănăstiri²⁷.

Nu începe îndoielă că Matei Basarab a depus aceste hrisoave la mitropolie²⁸.

Este știut lucru însă, că hrisoavele și poruncile frîncează unele rele porniri dar nu pot strîpi din rădăcină răul însuși. De aceea vedem uneori că înșiși domnii se văd siliți să calce propria lor lege.

Astfel, o dată însuși Vodă Brîncoveanu dispune înlocuirea unui egumen al mănăstirii Cozia „pentru a lui blestemăciune”. Cu multă prevenire însă, la 9 noiembrie 1711, scrie el obștei călugărești de ce a trebuit să o facă și de ce a ținut seama de jalbele unor călugări. Totuși nu

²⁴ Ibidem, *Suluri*, nr. 4 (nr. 4). După alte copii în DIB II, p. 102–103 (nr. 108).

²⁵ D.I.R. II, p. 301, (nr. 267). Original slav Arh. St. Buc., *Suluri*, nr. 2 (Mănăstirea Dealul, XI/3). Am dat traducerea mai bună din 1780 a lui Floru dascăl, din codicila nr. 462, f. 17.

²⁶ Arh. St. Buc., Teulescu, *Arhiva română*, p. 19–20.

²⁷ Arh. St. Buc., *Suluri*, nr. 4. Teulescu, *op. cit.*, p. 22–27.

²⁸ Ibidem.

numește el un altul ci dispune episcopului Damaschin ca împreună cu logofătul de divan, să meargă la Cozia și „să aleagă den obștea mănăstirii ciți vă aflați pe unul care-i va fi mai de ispravă și mai vrednic de treaba casii să-l așeze să fie egumen”²⁹.

Trecem acum la mărturiile care arată fără tăgadă că arhiva mitropoliei este și păstrătoarea actelor normative ale țării.

Am vorbit adesea³⁰ de hrisovul lui Ștefan Cantacuzino prin care desființează văcăritul³¹. Ni s-a păstrat în redacție românească datată 4 mai 1714 în care se spune: „Iară hrisevul acesta îl lăsăm la sfînta mitropolie, ca să fie sub paza prea sfințitului mitropolit”³². Este însoțit și de o redacție grecească purtînd data aprilie 1714³³ și a fost difuzat și prin tipar³⁴.

Cancelariei mitropoliei Țării Românești cîndva i-am închinat un studiu diplomatic mai întins în care citeva pagini se referă la arhivă și la slujitorii ei. Spunem acolo că în anul 1668 se introdusese așa zisa *Condică sfîntă* în care erau trecute hirotoniile și caterisirile de preoți arhieriei³⁵. Prin aceasta mitropolitul Ștefan, un consătean al strămoșilor mei de acum trei sute de ani, adusese o inovație arhivistică de cea mai mare importanță, care nu putea rămîne fără urmări salutare. Dar despre aceasta atît acum.

Cu opt ani în urmă spuneam despre anul 1714: „data aceasta este deosebit de importantă căci pune început unei instituții naționale dintre cele mai importante”, deoarece „timp de 250 de ani arhivele noastre s-au dezvoltat an de an pînă au devenit un adevărat institut de cultură. Se cuvine dar să aniversăm acest jubileu rar înîlnit în istoria noastră”³⁶.

Acum sîntem în măsură să aducem noi documente prin care se vede că locul acesta, adică arhiva mitropoliei pînă la 1831, nu a mai cedat altuia cîntea de a fi și arhivă centrală a țării. Este vorba încă de citeva așezăminte importante care între timp s-au depus și păstrat aci. Alegem unele în ordinea datelor ce poartă.

1745 martie-aprilie. Constantin Mavrocordat întărește zece așezăminte din anii 1593 – 1656 pentru cîrmuirea mănăstirilor în general, Cozia și Cîmpulung în special, date de domnii țării Mihai Viteazul, Leon Tomșa, Matei Basarab și Radu Leon, de Luca mitropolitul țării și de patriarhii Ieremia al Constantinopolului, Paisie și Nectarie ai Ierusalimului și Macarie al Antiohiei. Domnul spune că așezămîntul „s-au găsit făcut prin hriseave domnești și prin cărți patriarhale și s-au strîns „toate într-această ocolnică” ca să se păzească „pe la mănăstiri”³⁷. Cum nu le-am mai găsit în altă parte, cum a fost cazul cu unele deja arătate mai sus, însemnează că a fost depus numai la mitropolie.

1745 octombrie 26. Constantin Mavrocordat întărește anaforaia boierilor pentru aducerea în țară a rumănilor înstreinați și ce sarcini li se cere să îndeplinească după așezarea lor pe moșii unde le va fi voia³⁸.

²⁹ A. Sacerdoteanu, *Din arhiva mănăstirii Cozia*, VI (1946), p. 77.

³⁰ A. Sacerdoteanu, *Cancelaria mitropoliei Țării Românești și slujitorii ei pînă la 1830*, în „Glasul Bisericii” XVIII (1959), p. 576. L-am amîntit și în mai multe redacții ale cursului meu de arhivistică multiplicat de studenți ca de pildă în 1958 – 1959, una din copii p. 83. Aceasta pentru a se ține seama de dreptul priorității. Cf. și manualul *Arhivistica*, p. 58 – 59.

³¹ Arh. St. Buc.,

³² A. Sacerdoteanu, *Arhivă generală a Țării Românești împlinesc 250 de ani*, „Mitropolia Olteniei”, XVI (1964), p. 463.

³³ Arh. St. Buc.,

³⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, III, 1901, p. 94 – 96. Cf. și p. 97 nota după exemplarul tipărit. Alt exemplar imprimat. Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, DXVIII/1.

³⁵ A. Sacerdoteanu, *Cancelaria mitropoliei Țării Românești*, p. 575 – 586.

³⁶ Ibidem, *Arhivă generală a Țării Românești*, p. 463.

³⁷ Arh. St. Buc., *Suluri*, nr. 4, orig. rom. Unele din hriseave le găsim în alte fonduri de arhivă, dar acestea al lui Constantin Mavrocordat nu mai apar nicăieri. Asupra acestui hrisev important pregătîm un studiu special.

³⁸ 1745 oct. 26. Așezămînt pentru cei înstrăinați (în dos. 4 febr. 1746) M-rea Arnota VI/11 (tipărit). Publicat în *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Tara Românească, București, Edit. Acad. Rom. 1961 p. 449, 1746 sept., 13. Aducere de rumân înstrăinați; *Mitropolia București XXXVI/28* (tipărit); vezi și CCCVI/22 (lipsă); *Documente agrare*, p. 468. Prototipul lipsește.

1746 martie 1. Constantin Mavrocordat întărește cartea Obștii bisericești și a boierilor țării pentru rumânii fugiți peste graniță, care sînt scutiți de rumânic dacă se întorc în patria lor să se așeze unde le va fi voia. La sfîrșitul anaforalei se spune : „Și s-au scos dupe acesta izvoade asemenea tipărite și întărite cu pecetea domnească de s-au trimis în toată țara”³⁹.

1746 august 5. Constantin Mavrocordat înlărește cartea Obșteștii Adunări a țării privitoare la dezrobirea rumânilor, cu adeziunile în grecește ale patriarhilor Partenie al Ierusalimului și Matei al Alexandriei⁴⁰.

După aceste indicații strict arhivistice ajungem și la documentul care mi-a atras atenția asupra acestei chestiuni de istorie a arhivelor noastre. Pentru mine a fost poate — împrumut sintagma de la Vergiliu — *fons et origo mali*. Cîtă dreptate am nu sînt în măsură să o spun acum.

Este vorba de ocolnica din 25 iunie 1775, prin care Alexandru Ioan Ipsilanti confirmă moșnenilor din satul Aref toate hrisoavele vechi ale obștei, ca urmare a unui lung și costisitor proces⁴¹. În fața acesteia, la 3 iulie următor, moșnenii iau o hotărîre : „Dar pentru ca nu care cumva păm vremi să să împlînde a să răpune din scrisori ori prin periciunea acestor oameni, sau ei singuri cu vicleșug să ascundă și vor zice că s-au răpus vreo scrisoare, noi cu toții am scos dupe ocolnica cea pecetluită, care s-au dat întru păstrare la mîna lui Gheorghe ceașu, această copie din cuvînt în cuvînt, adevărită cu iscălitura dumnealui vel logofăt, pe care iată o lăsăm la sfînta mitropolie ca să stea și să se afle pururea în bună păstrare, pentru ca ori cînd va fi vreo împlînire precum scriem mai sus, cu aceasta să se poată dăscoperi adevărul”.

Mi s-a părut că gestul moșnenilor din Aref venea dintr-o conștiință îndătinată despre valoarea arhivelor și am dat mitropoliei valoare de *arhivă generală*⁴². Nu m-am înșelat ca termen dar am greșit ca dată, cum am avut prilejul să o arăt pe urmă și cum am precizat acum.

În anul în care moșnenii din Aref depuneau în arhiva mitropoliei ocolnica satului lor în copie autentică, domnul însuși mai depune acolo două hrisoave domnești normative. Unul din octombrie privește organizarea poștei, care sfîrșește cu această dispoziție : „Deci pentru înștiințare de obște s-au dat această domnească carte a noastră prin așezămînt carte în chip de hrisov, care, după ce se va trece în condica Vistieriei, să se păzească pururea la sfînta mitropolie”⁴³. În al doilea, din 13 noiembrie, pentru negoț și oierit, se prevedea : „Care hrisov poruncim dumitale vel logofăt, după ce se va citi în auzul tuturor, trecîndu-se atît în condica divanului cît și a vistieriei, să se dea la sfînta mitropolie a se păzi în păstrare”⁴⁴.

Tradiția statornicită pentru conceptul de arhivă generală la mitropolie a trecut acum și în *Pravilniceasca condică* din 1780 unde se fixează legal regimul condițiilor în care sînt transcrise acte, să fie „sub păstrare pururea la mitropolie și la episcopii, cu pecetea și iscălitura mitropolitului sau a episcopilor”⁴⁵.

Sfîrșim aici expunerea noastră. Am impresia că am izbutit să demonstrez cît de greu s-a format conceptul de arhivă generală dar și cît de folositoare a fost țării cînd ea a luat ființă, după cum ne putem da seama astăzi.

³⁹ Arh. St. Buc. *Suluri* nr. 18, orig. rom. tipărit cu unele omisiuni de N. Bălcescu, *Magazin Istoric*, II (1846) p. 230—284; I. Brătianu *Două securi de la Reforma lui Constantin Mavrocordat*, București, 1947 (Analele Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. t. XXIX), p. 62—64 cu facsimil; de aici în *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, în Țara Românească*, București, p. 453—454.

⁴⁰ Arh. St. Buc. *Suluri*, nr. 19, orig. rom. N. Bălcescu, *Magazin Istoric* II (1846), p. 284—287; G. T. Brătianu, *op. cit.*, p. 65—68 cu facsimil. *Documente privind viața agrară*, p. 463—467.

⁴¹ Arh. St. Buc. *Suluri*, nr. 37. Ca să fie util și studiilor de diplomatică am publicat integral acest hrisov cu ample comentarii în micromonografia: *Aref, un vechi sat argeșean*, în Muzeul din Pitești, *Studii și comunicări* II, (1969), p. 179—209.

⁴² A. Sacerdoteanu, *Arhiva generală la mitropolie*, „Revista Arhivelor”, VII (1947), p. 393—394.

⁴³ P. Teulescu, *op. cit.*, p. 143.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 149—150.

⁴⁵ A. Sacerdoteanu, *Arhivistica*, p. 77; aci data 1790 este greșeală de tipar.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA PROBLEMATICII PE CARE O RIDICĂ CERCETAREA DOCUMENTELOR DIN TIMPUL LUI MATEI BASARAB (1632—1654)

MARIA SOVEJA

Pentru istoria culturii epocii medievale românești, epocă în care știința scrisului era rezervată aproape în exclusivitate grămăticilor sau diecilor de profesie, actele de cancelarie laică prezintă o importanță deosebită, care n-a fost încă suficient cercetată și relevantă. În cancelarii lucrau grămălici și dieci care nu erau numai simpli caligrafi și cunoscători ai limbilor oficiale, latina pentru lumea catolică, greaca și slava pentru lumea ortodoxă¹. Personalului cancelariilor, pe lângă rolul de a emite și înregistra actele de privilegii feudale și corespondența, trebuia să știe să redea cu meșteșug, să descrie în cronică bătăliile și alte fapte eroice ale familiei domnitoare și ale boierilor în slujba cărora erau.

Domnia lui Matei Basarab, care a durat aproape 22 de ani în condiții de pace și de prosperitate economică a însemnat și o epocă de înflorire culturală.

Din vremea domnului, care a făcut apel la tradițiile înaintașilor săi și a introdus oficial limba română, în locul celei slave în practica cultului ortodox, ne-au rămas multe documente. Cunoașterea lor a contribuit nu numai la desăvârșirea tabloului istoriei politice a perioadei amintite ci și la conturarea cu deosebire, a rolului cancelariei domnești și a celor de pe lângă marii dragători în istoria culturii românești.

Întocmirea comunicării a pornit de la interesul pe care ni l-au stîrnit anumite elemente noi care apar în documentele rămase din acest sfert de veac, precum și de la faptul că, după cum se știe, documentele eminate din cancelaria lui Matei Basarab, destul de răspîndite în diferite depozite, nu sînt publicate. Ceea ce face și mai dificilă cercetarea este, pe lângă lipsa oricăror culegeri de documente sau cataloage, necunoașterea tuturor locurilor de păstrare în țară.

De aceea pentru a trage unele concluzii ni s-a părut interesant de întocmit mai întîi o evidență a tuturor documentelor deținute cel puțin de Arhivele Statului din București, de cîteva filiale ale sale și de Academia R.S. România. Cu această ocazie am constatat următoarele: numărul total al documentelor din perioada 1632 sept. — 1654 aprilie 9, cît a domnit Matei Basarab, este de 4988 din care 4058 la Arhivele Statului și 930 la Biblioteca Academiei R.S. România.

Dintre acestea 1282 sînt domnești (837 la Arhivele Statului și 445 la Biblioteca Academiei) iar restul de 3806 sînt zăpise de vînzare-cumpărare, cărți eminate de la boieri și clerici. După limba în care sînt scrise 1415 de documente sînt în limba română, 518 în limba slavă și 25 în limba greacă.

Dintre acestea 4085 sînt documente originale iar 903 copii, traduceri, rezumate și mențiuni din manuscrise.

Ca urmare a cercetărilor făcute pînă în prezent la Filiala Arhivelor Statului Craiova am notat existența a 15 documente originale de la Matei Basarab (domnești), iar la Filiala Arhivelor Statului Brașov 43 documente. Fără îndoială că numărul documentelor este cu mult mai mare,

¹ P. P. Panăltescu, *Contribution à l'histoire de la littérature de chancellerie dans le Sud Est de l'Europe* în revista „Etudes Sud-Est Européennes”, V, 1—2, 1967, p. 21.

dacă avem în vedere că vor mai fi documente la celelalte filiale ale Arhivelor Statului, la diferite muzee și biblioteci din țară, precum și în arhivele particulare.

La aceasta se adaugă corespondența purtată cu diverse personalități de peste hotare scrisă în maghiară, germană, latină, polonă etc.², ceea ce dovedește că la cancelarie existau dieci și grămăticii care cunoșteau toate aceste limbi.

După limba în care erau scrise putem trage concluzia că limba folosită era în special româna și nu slava așa cum susțin unii cercetători. Numai 10 la sută din documentele studiate sînt scrise în limba slavă, iar limba greacă este aproape inexistentă. Cele 25 de documente scrise în limba greacă care se referă la fapte și evenimente din timpul lui Matei Basarab sînt emanaate de Patriarhia din Constantinopol sau Ierusalim.

În al doilea rînd am căutat să confruntăm dacă mai apar și alți logofeți față de ceea ce se știe pînă acum. După cum se știe cancelaria domnească era condusă de marele logofăt. În timpul lui Matei Basarab întîlnim în această dregătorie pe Radu Năsturel (socrul lui Matei Basarab), 1633; Teodosie Corbeanu 1634; Gligore din Poenari 1634—1639 și 1641; Miho Racotă 1640 și Radu Cocăreanu 1641—1654³. Marele și al doilea logofăt erau ispravnicii obișnuiți ai actului, cei însărcinați cu aducerea la îndeplinire a hotărîrilor luate la sfatul domnesc⁴.

Acest obiectiv al nostru în cercetare ne-a confirmat din nou rolul important pe care l-a avut în cancelaria lui Matei Basarab Udriște Năsturel „ot Hierești”, bun cunosător al limbilor latină și slavă⁵. El a ocupat tot timpul funcția de vtori logofăt. Fiind fratele doamnei Elina și deci cunoscut cu Matei Basarab, Udriște ocupa un rol important în mișcarea culturală de la Curtea domnească a Țării Românești.

Observînd că Udriște Năsturel de-a lungul întregii sale vieți publice, de 30 de ani, nu și-a schimbat rangul de al doilea logofăt, deși ar fi avut posibilitatea, ne-am reamintit de ceea ce susțineau, pe bună dreptate B.P. Hasdeu și Nicolae Iorga despre dregătoria respectivă.

Referindu-se la importanța rangului de al doilea logofăt, B.P. Hasdeu arată în „Columna lui Traian” că „rangul de vtori logofăt în Cancelaria domnească era conferit unui consilier intim al domnului”, iar N. Iorga spunea că Șerban Cantacuzino, fiind numit domn în locul lui Duca la 6 ianuarie 1679, „face pe frate-său Iordache vel spătar și pe nepotă-său Brincoveanu vel Agă, și-i trimise înainte în Valahia, iar el cu nepotă-său, Pirvu Cantacuzino, ce-l făcuse vtori logofăt, purcese în țară, în curînd”⁶.

Se știe că în documentele pe care le redacta în numele domnului, al doamnei sau al altor personalități, în limba slavă sau latină, îl mai găsim semnat Urii, Orest Năsturel sau Năsturelovici, iar în foaia a doua a Pravilei Mici de la Govora apare Urii Nasture ot Fierăști⁷, precum și faptul că Udriște era dintre puținele personalități alături putînd sta numai postelnicul Constantin Cantacuzino, mitropolitul Ștefan al Țării Românești și sora sa Elina, capabile să scrie versuri, să supravegheze și să sfătuiască pe traducători, să scrie predosloviile (prefetele) la cărțile ce se tipăreau⁸.

Ceea ce ni se pare interesant de studiat din punct de vedere al diplomatiei, paleografiei, heraldicii și miniaturisticii sînt elementele care apar în documente. De pildă hrisovul dat de

² Vezi Hurmuzachi, *Documente*, 1601—1640, supl. II, vol. II.

³ Cf. „*Studii și materiale de istorie medie*”, VII/1968. Vezi lista sfatului domnesc.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Iorga afirmă că a fost spus (de student) la Kiev, trimis de fratele lui Petru Movilă, Gavril Movilă pe cînd era domn în Țara Românească. Vezi N. Iorga, *Doamna Elina a Țării Românești ca patroană literară*, în „*Mem. Sect. Ist.*”, s. III, 1932—1933, p. 6; Cf. opinia lăsată de Gheorghe Brancovici în celebra sa cronică în care îl carao țariza ca pe un „om instruit, un cunosător foarte bun al limbilor latină și slavonă”, Blanu-Hodoș, *Bibliografia Românească veche*, I, p. 151.

⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, prefata, p. CLXXXIV.

⁷ Blanu și Hodoș, *op. cit.*, p. 109.

⁸ P. P. Panaitescu, *L'influence de Pierre Moghild dans les Principautés romaines*, Paris, 1926, p. 40—41.

Matei Basarab la 8 decembrie 1610 în Tirgoviște, prin care scoate de sub închinare mănăstirile : Dealul, Bistrița, Sadova, Brîncoveni, Gura Motrului, Dintr-un lemn, Căldărușani și Maxineni⁹ și scris de Udriște Năsturel în limba slavă folosește pentru litera T, Ţ, iar ѿ apare sub forma W. Scriitorul actului nu respectă formularul tip obișnuit al actelor de cancelarie. Deosebit de interesantă este forma sub care redă funcțiile membrilor divanului domnesc. Astfel : Hrizea apare cu funcția de *pervomu eparhu prelorsecomu* în loc de mare vornic, Radu, *pervomu săviașnicu*, în loc de mare logofăt, Preda mare spătar și *Narodnomu cinonacialnicu*, iar Constantin Cantacuzino, *pervomu domostroiteliu* în loc de postelnic.

Udriște Năsturel semnează în partea de jos în dreapta, formă destul de rară în această perioadă : „Uriil Năsturel vtori logofet ije i napisah zlato peccatni săi”. Apoi urmează semnătura mano-propria. Acest act este unic în felul lui, atât ca formă cît și din punct de vedere al limbii, nefiind scris în limba slavă obișnuită, a documentelor de cancelarie. Documentul are și miniaturi în aur. În frontispiciu stema țării, vulturul cu crucea în cioc, susținută de doi lei, iar sub stemă două sirene. Frumusețea documentului, forma originală a scrisului și formularul, dovedesc măiestria și pregătirea lui Udriște Năsturel. Monograma domnului nu se află în partea de jos ca la orice document, ci sus, cu litere de aur, ca la documentele latinești, serie : „Vă imen gospodine, amin” (în numele domnului amin).

Un alt document semnat mano-propria de Udriște Năsturel este din 10 ianuarie 1643¹⁰. Scris de Lepădat logofăt, documentul este recitat de Udriște Năsturel care a menționat : „prociteno mnoiu vtori logofetom”. Îscălitura mano-propria se află tot jos în dreapta în documentul din 1638 martie 16, unde găsim următoarea formulare : „serie Soare logofăt mal diac, cu dictarea lui Udriște Năsturel”¹¹. Menționăm de asemenea că de multe ori apare în rîndul membrilor divanului domnesc în calitate de al doilea logofăt.

Printre scriitorii de acte care mai apar în perioada lui Matei Basarab menționăm pe : Dumitru logofăt¹² și Dumitru logofăt Boldiciu¹³ care cred că este una și aceeași persoană, Stoica logofăt¹⁴, Stoica logofăt Șerbanovici¹⁵, Stoica logofăt fiul¹⁶, Lepădat logofăt¹⁷, Stroe Grama¹⁸, Stanciu logofăt¹⁹, Soare logofăt²⁰, Soare mal diac²¹ Pirvu logofăt²², Dima grămătic²³, popa Vasile Drăncescu²⁴, Tudor Spudei²⁵. Majoritatea scriitorilor de acte menționați au scris acte atât în limba română cît și în limba slavă.

Despre Tudor Spudei N. Jorga spunea : „acest Tudor, care își zicea spudeu (adică student) era de origine rus” și prin el Udriște Năsturel ar fi adus de la Moscova în 1632 pe Vartolomei și Dosoftei pentru scopuri culturale sau chiar școlare. În hrisoavele din 1633 august 5, 1634 februarie 25, precum și în cel din 1635 aprilie 25 se menționează : „și am scris eu Tudor spudei, fratele lui Dumitru logofăt Boldiciu”. Acest Dumitru logofăt era din Tirgoviște și apare o perioadă foarte mare de timp ca scriitor al actelor de cancelarie, atât cele în limba română cît și cele în limba slavă. De aceea nu cred că era rus de origine, ci, român din Tirgoviște.

⁹ Arh. St. Buc., colecția Peceti, nr. 57.

¹⁰ Ibidem, m-rea Mîslea, III/7.

¹¹ Ibidem, colecția Peceti, nr. 52.

¹² Arh. St. Craiova, doc. Magheru, I/3, 1637 februarie 11.

¹³ Arh. St. Buc., colecția Peceti, nr. 47, 1633 august 5, și colecția Diplomatiei nr. 5, 1652 ianuarie 18.

¹⁴ Ibidem, m-rea Rîmnicu Sărat, I/10, 1634 ianuarie 14.

¹⁵ Ibidem, I/9, 1638 iunie 14.

¹⁶ Ibidem, colecția Peceti, nr. 45, 1634 ianuarie 13.

¹⁷ Ibidem, nr. 63, 1649, iulie 2.

¹⁸ Ibidem, nr. 45 și 46, 1632 aprilie 20; 1633 aprilie 29.

¹⁹ Ibidem, m-rea Rîncăciuv, XII/13.

²⁰ Ibidem, Tismana, XCIII/35, 1639 iunie 20.

²¹ Ibidem, colecția Peceti, nr. 52, 1639 martie 16.

²² Ibidem, nr. 54, 56, 58, 1639 noiembrie 23, 1640 martie 10, 1641 martie 11.

²³ Ibidem, m-rea Mărcuța, III/3.

²⁴ Ibidem, m-rea Radu Vodă, XVI/19, 1636 iunie 29.

²⁵ Ibidem, colecția Peceti, nr. 47, 1633 august 5, Mitropolia Țării Românești, XXXI/3, 4, 1636 februarie 20, m-rea Vîlforta, I/24, 1635 aprilie 25.

Tot în legătură cu Tudor spudei, A. Sacerdoțeanu publică un articol în „Mitropolia Olteniei” în care, pe baza analizei semnăturii și a scrisului ajunge la concluzia că Tudor spudei este una și aceeași persoană cu viitorul mitropolit al Țării Românești, Teodosie, 1669—1708. Documentele analizate sînt din anii 1635—1637. Pe baza lor profesorul A. Sacerdoțeanu consideră că în 1635 Tudor spudei ar fi avut 15 ani. Citez : „Adolescentul de 15 ani în 1635 este ordonat și egal în scris, constant în ductul literelor și al folosirii semnelor convenționale energetice în punerea condeiului pe hîrtie”²⁶. Prin cercetarea tuturor documentelor din perioada lui Matei Basarab l-am găsit pe Tudor spudei scriind hrisovul cu pecete atîrnată din 1633 august 5, prin care Matei Basarab întărește mănăstirii Snagov satul Dobrușești²⁷ din județul Ilfov, precum și actul din 1634 februarie 25²⁸. Dacă în 1635 avea, cum afirmă prof. A. Sacerdoțeanu, 15 ani, înseamnă că în 1633 avea 13 ani. Oare la 13 ani i se încredința spre a scrie documente cu pecete atîrnată, frumos împodobite cu miniaturi pe care le putea executa cu atîta măiestrie? Desigur deocamdată nu mi-am propus să cercetez biografia acestui scriitor de acte de cancelarie, ci numai să semnaliez că problema ar merita să fie recercetată.

Marele logofăt sau logofătul al doilea erau de obicei ispravnicii actelor emise. În practica de cancelarie se constată însă că ispravnicii de act apar și ca membri ai divanului domnesc. În actul din 1640 decembrie 8, prin care Matei Basarab scoate de sub închinare mai multe mănăstiri, ispravnic de act este „Constantin Cantacuzino pervomu domu stroitelui” (mare postelnic)²⁹

Majoritatea documentelor domnești menționează însă ca ispravnic de act „însăși spusă domnului”. Multe dintre documentele domnești sînt porunci către egumenii mănăstirilor, către sate, către vameși etc. Este cunoscut stilul epistolar al lui Matei Basarab, ceea ce dovedește că dicta personal poruncile. Iată numai cîteva exemple : la 12 februarie 1644 Matei Basarab scrie lui Barbu mare ban al Craiovei să ajute pe Stanciul postelnic care va veni cu carte domnească, să-i fie ispravnic pentru satul Polovraci, să le ia cărțile cite vor avea de judecie pentru că i-au rămas înaintea domnului, în divan „dar cărțile nu le-au dat, că au fost niște oameni cu ele în Țara Ungurească, de acum au venit. Să-i apuci dumneata să-i dea cărțile, aceasta-ți fac de știre”³⁰. Interesantă, din punct de vedere al stilului lui Matei Basarab, este și cea din 26 martie 1633 prin care scrie vameșilor de la Cornățel și de la Ciocănești „că au venit călugărițele de la Viforita că le-ați luat Balta de la Gurguiati și de la Vărăști de a-ți vămuit-o. Cînd veți vedea cartea domniei mele să le lăsați balta în bună pace, că domnia mea nu v-am dat învățătură să luați vamă dint-aceste bălți, că au fost iertați de alți domni bătrîni și altfel să nu fie”. Ispravnic însăși spusa domnului. „Să vă ia și trapăd ughi”³¹. Prin aceasta domul îi pune să suporte cheltuiala călugărițelor pentru drumul la domnie. La 4 martie 1635 Matei Basarab dă carte mănăstirii Viforita să fie în pace de către stolnici și să-și stăpînească bălțile și satele. În porunca ce o dă stolnicilor se spune : „Jalbă a doua oară să nu vie, că bine să știți, că veți petrece foarte nevoie mare de către domina mea. Inaco da neast po reci gospodstva mi”³². Ispravnic sam reci gospodstva mi. Interesantă este și scrisoarea către locuitorii satului Bistrița în care le spune : „să știți că v-a cumpărat domnia mea și am miluit cu voi sfînta mănăstire Tismana”... „și după aceasta înțeles-am domnia mea cum v-ați risipit bogate nevoi și greutăți”, iar în continuare le poruncește : „Să vă stringeți și să veniți unul din voi la domnia mea, că-mi voi face milă cu voi, de veți putea trăi și voi cum va fi puterea voastră”. Asemenea exemple sînt nenumărate. Concluzia care se desprinde, pe lîngă faptul că Matei Basarab cunoștea

²⁶ „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-8/1970, Craiova, p. 639-652.

²⁷ Arh. St. Buc., colecția Peceti, nr. 47.

²⁸ Ibidem, m-rea Polovragi, I/4.

²⁹ Ibidem, colecția Peceti, nr. 57 (Constantin Cantacuzino mare postelnic mai apare și în alte documente cu această funcție).

³⁰ Ibidem, m-rea Polovragi, I/6.

³¹ Ibidem, m-rea Viforita, I/21.

³² Ibidem, I/23.

foarte bine treburile domniei, dind porunci clare, dictate de el însăși, toate documentele au limbă românească curată și clară. Sint foarte rare cazuri cînd găsim în partea de jos a documentului scris cine a „învățat”, adică a dictat documentul, în raport cu perioada anterioară lui Matei Basarab, cînd pe majoritatea documentelor scria „ucl marele logofăt” sau alte persoane.

În practica cancelariei lui Matei Basarab se întîlnesc însă și unele curiozități privind aplicarea sigiliului. Astfel la 21 mai 1651 Matei Basarab emite un act prin care întărește mănăstirii Dealul vinăriciul de la Răzvad³³. Documentul este ornat cu miniaturi reprezentînd portretele domnului și doamnei executate destul de stîngaci în raport cu bogăția miniaturilor de pe alte acte. Forma actului și miniaturile care însoțesc portretele sint asemănătoare cu cele de pe actul dat de Radu Mihnea în 1614 iulie 10³⁴, avînd însă în plus protocolul inițial și gramăticul, și am scris eu robul Sirbin, fost pe lingă marele vornic” o noutate pe care nu am mai întîlnit-o pînă acum. Deci diacul nu era din Cancelaria domnească și nu aparținea de marele logofăt ci de marele vornic. Documentul se încheie cu monograma domnului și este semnat *mano-propria*. De menționat că semnătura este în afara textului și a chenarului. Să fi semnat oare domnul sub chenar și nu pe monogramă ca de obicei pentru a nu strica frumusețea monogramei? Este o problemă care rămîne de studiat.

Nu are însă nici un fel de sigiliu. Originalul fiind pe hîrtie s-ar putea presupune că pecetea s-a pierdut, dar nu este nici o urmă că ar fi existat. Observăm însă și o greșeală în datare, vîleatul fiind 7160, iar anul erei noastre trecut, 1651.

Actul de la Radu Mihnea din 1614 iulie 10, are același format cu cel de la Matei Basarab, de asemenea, curios față de practica de cancelarie obișnuită a Țării Românești. În acest act lipsește protocolul inițial, nu este pomenit emitentul actului iar destinatarul apare din cînd în cînd. Are în frîntispiciu o miniatură reprezentînd pe domnul cu doamna numai conturate cu tuș, miniatura fiind probabil lăsată pentru a fi colorată la sfîrșit și rămasă neterminată. Ca și la celălalt act dat de Matei Basarab nu există nici o urmă de sigiliu. Are menționat numele tatălui și urme de semnătură (*manu-propria*). Am făcut această scurtă comparație în ce privește practica de cancelarie dintre aceste două acte, din perioade diferite, pentru a putea trage unele concluzii și anume: dacă autenticitatea acestor acte nu poate fi pusă la îndoială ar fi necesar să știm sub ce influențe au redactat pisarii aceste acte. Actul de la Radu Mihnea nu menționează gramăticul, iar cel care a scris actul de la Matei Basarab „robul Sirbin”, nu se mai întîlnește în alte acte printre diecii obișnuți ai cancelariei din acea perioadă sau de mai înainte.

Am arătat mai sus că în afara cancelariei condusă de marele logofăt existau mici cancelarii pe lingă marii dregători. Acest lucru se poate vedea după actele emenate. Spre exemplu găsim documente date de ispravnicii scaunului domnesc din București sau din Tirgoviște. În timpul lui Matei Basarab existau ispravnici în aceste două orașe de scaun, care aduceau la îndeplinire poruncile domnești. La rîndul lor aceștia dădeau și ei acte privilegiale. Astfel, la 6 octombrie 1643 Sima biv vtorî vistier, ispravnicul Scaunului de București, întărește lui Oancea portar și femeii lui Neaga satul Dobrotei³⁵.

Multe zapise și porunci sint date de episcopi sau egumenii mănăstirilor care se bucurau de privilegiile feudale. Spre exemplu la 1638 mai 30 episcopul Buzăului, Ștefan întărește popei Stan din Păcălești să fie slobod și în pace de patru popi și de slugile episcopiei. Poruncește pîrcăbului să nu se mai amestece în nunți și altele ale popilor, că a auzit că nu-și vede de pîrcălăbie și se amestecă și de nu va asculta va face știre și mării sale domnul³⁶.

³³ Ibidem, m-rea Dealul, II/1.

³⁴ Ibidem, colecția Suiuri, nr. 2. Vezi și A. Sacerdoteanu, *HRISOVUL*, VII, 1947, p. 228–229.

³⁵ Ibidem, m-rea Plumbuita, III/7.

³⁶ Ibidem, m-rea Cotroceni, LXVI/2 bis.

Porunci dădeau și dregătorii și chiar dregătorii mai mici, În 1648 Stan vistier poruncește vinăricarilor din Văleni să îngăduie mănăstirii Radu Vodă să-și ia vinăriciul ³⁷.

Mai multe documente sînt emenate de județ cu cei 12 pîrgari care aveau dreptul de a elibera cărți privilegiale. Exemplu : În 1636 iunie 29, Tudoran județul cu 12 pîrgari din Tîrgoviște, întărește lui Hrișea mare ban al Craiovei, o vie cumpărată de la Stanciul șoimarul. Actul este scris de popa Vasilie Drăncescul ³⁸, sigiliul nu este domnesc ci un sigiliu timbrat iconografic.

Am vorbit mai sus despre doamna Elina care era o persoană cultivată. Ea știa să se înconjoare de oamenii de cultură din țară și din străinătate, care veneau la curte ³⁹. De la doamna Elina cunoaștem scrisoarea din 1647 către judeceasa Brașovului pentru a i se trimite o meșteră în broderie și este semnată de „diacul doamnei”. O altă scrisoare din 1653 mai 18, în limba latină, către Judele Sibiului, povestește lupta de la Finta, arătînd că au fost răniți bărbați sus puși. Prin scrisoare intervine pentru un „hirug” de la „bunii vecini sibieni”. Scrisoarea este scrisă în limba latină probabil de Udriște Năsturel ⁴⁰.

Credem că ar trebui studiată problema folosirii diecilor cancelariei domnești de Doamna Țării Românești și lămurirea faptului dacă aceasta avea sau nu o cancelarie particulară.

Acte date de doamna Elina am găsit mai multe, unele scrise și de diecii cancelariei domnești. Menționăm în acest sens actul din 1645 mai 24 scris la „Conacul de la mănăstirea Băbeni” prin care face schimb de moșie cu egumenul mănăstirii Nucet ⁴¹ sau scrisorile către episcopul Buzăului din 1651 iunie 13 și 1653 ianuarie 8, ⁴² precum și imputernicirea dată lui Frățilă globnic pentru a ridica niște țigani ce-i cumpărase de la Ivașco postelnic și să-i aducă la domnie ⁴³.

Încheiem aici comunicarea noastră cu convingerea că datorită numărului mare de documente dintre anii 1632–1654 vom avea posibilitatea să lămurim în viitor multe aspecte legate de această perioadă importantă din istoria patriei noastre.

FORMAREA ȘI FUNCȚIONAREA UNEI ARHIVE FAMILIALE FEUDALE TRANSILVĂNENE

MARIA URSUȚIU

Arhiva familială este ansamblul actelor create și primite de membrii unei familii, de familie ca persoană juridică sau de organe de administrație și jurisdicție familiale, care prin destinația lor s-au păstrat în proprietatea colectivă sau succesivă a acesteia.

Arhivele familiale feudale, cuprinzînd documentele privilegiale ale familiei și actele legate de existența și funcționarea domniilor și prerogativelor feudale, se acumulează din generație în generație prin suprapuneri succesive. Documentul pe de o parte, și moșia pe de altă parte, erau

³⁷ Ibidem, m-rea Radu Vodă, XVIII/14.

³⁸ Ibidem, XVI/19.

³⁹ N. Iorga, *Doamna Elina a Țării Românești ca patroană literară*, în „Mem. Sect. Ist.” s. III, 13 (1932–1933), p. 6.

⁴⁰ „Revista Arhivelor” vol. II, 1928 | 1929 p. 439–440. Documentul original se află la Arhivele Statului Sibiu.

⁴¹ Arh. St. Buc., m-rea Nucet, XIV/3.

⁴² Bibl. Acad. R.S. România, CXXXIV/126 și CXXIV/132.

⁴³ Ibidem, CCLXXXI/21.

juridic categorii sinonime. Ele urmează aceeași soartă: se moștenesc, se divid, se înmulțesc prin mărirea proprietății, scad prin micșorarea ei. Arhiva familială feudală, născută odată cu obținerea primului act donațional pentru un membru al familiei și urmașii săi, sau obținut de familie în ansamblu, se va îmbogăți cu noi donații sau prin achiziții, căsătorii. Membrii familiilor vor stringe documente privitoare la familie și bunurile sale prin orice mijloace, vor achiziționa copii legalizate din arhivele conventelor și ale autorităților publice¹. Prin moșteniri sau căsătorii, unele arhive familiale sînt „înghițite” de altele, păstrîndu-și însă autonomia dinaintea fuzionării, dezvoltîndu-se ulterior unitar.

Arhivele familiale nobiliare transilvănene își au începuturile odată cu „întîlnirea” scrisului cu societatea laică care a avut loc la sfîrșitul secolului al XII-lea și începutul secolului următor. „Într-adevăr în această vreme păturile sociale ce s-au ridicat în urma diferențierii sociale și-au dat seama că pot să-și statornicească în chip definitiv în acte de valoare juridică, datorită „născocirii scrisului” (după o expresie consacrată a epocii), situația mai avantajoasă pe care și-au creat-o”².

La început documentele sînt rare, dominînd în special cele privilegiale. Pe măsura răspîndirii științei de carte în rîndul păturilor laice, (sec. XIV—XVI), volumul documentelor scrise crește și ele își vor ocupa locul în arhivele destinatarilor lor³. Pînă în secolul al XVIII-lea, în arhivele familiale sînt conservate numai acele acte care au valoare juridică pentru familie și numai accidental „supraviețuiesc” și acte personale privind activitatea publică a vreunui membru reprezentativ al familiei⁴.

La marea familie patriarhală cu multiplele ei legături genealogice, arhiva (arhiva familială și arhiva de neam) cunoaște o evoluție și o structură complexă. Pentru exemplificare ne propunem prezentarea schematică a structurii arhivei neamului Banffy⁵.

Familia Banffy a fost una din cele mai vechi, mai numeroase și mai puternice familii nobiliare din Transilvania feudală. Ramura transilvăneană s-a scindat în secolul XVI în două linii principale care în veacul următor se vor bifurca fiecare în alte două linii. La sfîrșitul secolului XVII, o linie va obține și titlul de conte iar două linii pe cea de baron. Bunurile avitice ale neamului sînt împărțite în cursul secolului al XVIII-lea între cele patru linii familiale, fiecare dintre ele dispunînd de moșii și privilegii bine fixate și reglementate precum și de o arhivă familială păstrată la reședința fiecărei ramuri. Acestea sînt deci arhivele familiilor Banffy. Paralel însă neamul posedă și bunuri indivize, folosite în comun de cele patru linii: întinsele pături din Sălaj și din Călata. Acestea sînt exploatate și valorificate de familie printr-un aparat funcționare și executiv familial comun (inspectoratele silvice), plătit din caseria comună familială, caserie în care se vor vărsa și veniturile lor. Beneficiile anuale ale bunurilor comune, mai precis dobînzile „capitalului” comun, se împart între liniile familiale proporțional cu cota parte a drepturilor avitice din cele două domenii. Mai tîrziu, din „capitalul” comun, familia va înființa în Sălaj o manufactură de potasă administrată de un directorat. Forul administrativ central este consiliul familial (de neam). Funcționarea consiliului este reglementată de un statut

¹ Czobor Alfred, *Családi levéltárak az középkorban*, în „Levéltári közlemények”, 18—19 (1940—1941), p. 380—440.

² Jakó Sigismund, *Începuturile scrisului în păturile laice din Transilvania*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, VII (1956), nr. 1—4, p. 85.

³ Pentru evoluția scrisului vezi Jakó S., *op. cit.*, p. 81—103.

⁴ Vezi registrele arhivelor familiale feudale transilvănene privind actele secolului XIII—XVI. Exemple citate sînt din arhivele familiale conservate la Colectiile speciale ale Bibl. Fil. Acad. Cluj.

Exemple au fost alese din mai multe tipuri de arhive familiale: arhiva familială obișnuită și arhiva de neam. Clasificarea și structura acestor arhive depășește cadrul comunicării de față. Ne permitem doar o precizare. Prin arhivă de neam (*nevezetési levéltár*) înțelegem arhiva comună a mai multor linii familiale descendente dintr-un strămoș comun. Ea se naște din existența și funcționarea instituțiilor de direcție și administrație a bunurilor indivize ale neamului.

⁵ Nagy Iván, *Magyarország családai*, vol. I, Pesta, 1857, p. 162—171

Intocmit, din inițiativa lui Banffi György care era și guvernatorul Transilvaniei, de consfătuirea reprezentanților celor patru linii familiale. Consfătuirea are loc la Cluj, în 16 februarie 1796.⁶ Convenția semnată de cei prezenți și întărită cu pecetea lor, fixează în 10 puncte atribuțiile consiliului de familie și reglementează problemele comune legate de administrarea bunurilor indivize. În încheiere convenția recunoaște puterea de lege a hotărârilor consiliului familial pentru toți membrii neamului și pentru urmașii lor. Punctul 8 hotărăște ca actele privind familia (neamul) să fie puse în siguranță într-o încăpere (*procuratoria, familia levellarto haza*) și să fie ordonate și regestate pentru a facilita folosirea lor. Fiecare membru al neamului să trimită după propria sa cunoștință în arhiva comună, actele care interesează comunitatea familială. Un membru al consiliului primește mandatul familiei pentru a depista și recupera actele ce se găseau pe mîini străine. Ordonarea și regestarea actelor este încredințată la doi „requisitori” care vor lucra în prezența și sub supravegherea unui membru al familiei. Se dau instrucțiuni privind operațiile ce trebuie să fie efectuate pentru întocmirea evidenței de orientare în arhivă. Fiecare linie familială va primi un exemplar din registrul arhivei. Locul de păstrare se fixează la Cluj, în casa contelui Banffi György, președintele consiliului familial și *conservator litterarum* al arhivei comune de neam. Arhiva va fi așezată în două încăperi, alături de arhiva și tezaurul familial al liniei conților Banffi.

Începînd din 1798, la fiecare întrunire a consiliului familial se raportează descoperirea și recuperarea între timp, a unor acte familiale. Acestea se primesc sau se cumpără din cele mai diverse locuri : de la membrii familiei, de la alți particulari și din arhive publice (convente, arhiva fiscală, arhiva orașului Cluj, arhive satești). Actele se depun, în original sau transumpt, în arhiva comună.⁷ Pentru cei ce sesizează familia, trimit liste de acte, transumpturi sau selecționează originale, consiliul familial alocă sume de bani sau le trimite scrisori de mulțumire.

Arhiva comună a neamului se îmbogățește cu scriptele instituțiilor familiale : actele consiliului familial (grupate cronologic în secția *Praesidialia*), rapoarte, socoteli, chitanțe ale slujbașilor familiei (procuratori, secretari, casieri, agenți), actele inspectoratelor silvice și ale directoratului manufacturii de potasă.⁸

Aceasta este originea și evoluția arhivei de neam a Banffiștilor.⁹ În felul acestei arhive de neam funcționau în Transilvania și alte arhive, concentrînd actele a două sau mai multe familii feudale care pornesc dintr-un strămoș comun sau au interferențe în arborele genealogic. Amintim aici arhiva neamului Teleki¹⁰ și arhiva de neam Gyulai la jumătatea secolului al XIX-lea.¹¹

Să încercăm să urmărim elementele generale și să dăm cîteva exemple concrete ale funcționării unei arhive familiale nobiliare.

În feudalism, familia nobilă în totalitatea ei ne apare ca persoană juridică. Ea primește și emite acte, acte legate de existența și funcționarea proprietății nobiliare inalienabile, care se lărgește și se divide prin complicatul regim juridic feudal. Arhiva familială este supusă unor permanente metamorfoze, unui proces continuu de compunere, descompunere, reintegrare. Donațiile, confirmările de donații, procesele, cuprind de cele mai multe ori bunuri ce se vor divide prin succesiune directă pe linie masculină pentru a se reintegra în unitatea moșiei familiale în cazul unei rupturi de descendență masculină pe una din linii.

⁶ A Losonczy György és Báro Bánffy Gyulésinek Protocoluma ab Anno... usque Anno..., în arhiva familiei Banffi. În continuare citat *Protocol*.

⁷ Menționăm cîteva cazuri : *Protoc.* 1798, punctele 3–4; 1799, punct. 3, 7; 1811, punct. 5–10, 13, 14, 33; 1812, punct. 35; 1825, punct. 22, 23, 30, 38, 39; 1826, punct. 11; 1831, punct. 15.

⁸ *Protoc.* 1798, punct. 13, 29; 1799, punct. 22; 1813, punct. 2; 1814, punct. 9; 1891.

⁹ Vezl și Okleddárt a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család történelhez, ed. Varjú E., Budapest, 1906, p. VIII–IX.

¹⁰ Arhiva de la Dumbrăvioara a familiei Teleki, *Protocollum*... 1803, punct. 7–10; 1822, punct. 5, 13; 1854, punct. 9; 1864, punct. IX; 1885, punct. I, IX.

¹¹ Arhiva familiei Kornis, *Registrum* „a”.

Situația juridică a familiei nobiliare va determina și un tratament propriu al arhivei familiale. Dată fiind și lipsa unei puteri centrale stabile și puternice, familiile se vor strădui să-și asigure integritatea și securitatea arhivelor, să le reglementeze sever chiar cu concursul legilor funcționarea. Mai ales că legislația vine să consfințească și să uniformizeze practici de uz îndelungat.

În Transilvania, arhiva familială, în spiritul Tripartitumului (P. II, tit. XXXIV), se găsește în păstrarea celui mai în vîrstă membru din familie, care are și obligația de a reprezenta și apăra familia în toate împrejurările. Acest *conservator litterarum* este obligat să prezinte actele ori de cîte ori vreun membru al familiei era implicat în vreo cauză privind bunurile familiale. El nu putea tăinuî vreun act neceser unui membru al familiei și depunea jurămint că a prezentat toate actele păstrate de el privind cauza respectivă.

Atunci cînd conjunctura politică afectează integritatea și securitatea arhivei familiale, nobilimea apelează la ajutorul puterii centrale. Urmele apar în legislație. Astfel, dieta din august 1602, prin articolul 24, obligă pe nobili, sub *poena notae infidelitatis*, să adune de oriunde și de la oricine, chiar și la iobagii lor să caute, documentele familiale care s-au pierdut în vremurile de restriște. Documentele trebuie depuse la arhiva Capitlului de Alba Iulia sau a Conventului de la Cluj—Mănăstur pînă în 3 ianuarie 1603; dieta următoare va decide asupra lor, desigur redistribuindu-le familiilor în cauză sau asigurîndu-le în arhiva celor două locuri de adevărire¹².

Approbatæ Constitutiones (1653) P.IV, tit. XI, art. I, consfințește dreptul familiei de a-și recupera actele familiale înstrăinate, stabilind modalitățile de recuperare și de pedepsirea celor ce nu se conformează sau provoacă distrugeri de acte.

Dar înstrăinări de acte se puteau ivi și prin recăsătorirea văduvelor fără copii (dotalistele). Impotriva acestor pierderi și a complicațiilor ivite prin asemenea situații, în dieta din martie 1659 de la Bistrița, prin articolul VIII, se hotărășea ca: decedînd nobilul, împuterniciții comitatului sau scaunului, să sigileze imediat actele și după înmormîntare să le predea aceluia cărui i se cuvine *de jure regni* păstrarea arhivei. Mai mult, văduva să declare sub jurămint că nu a sustras, nu a pierdut acte în niciun fel. Dacă s-ar fi pierdut unele acte în timpul ultimelor tulburări politice sau înainte, să le recupereze prin împuterniciții comitatului sau scaunului și să le dea posesorilor legali. În caz contrar, să se procedeze în privința lor conform prevederilor din Approbatæ.¹³

În arhivele feudale transilvănene întîlnim atestată documentar rigurozitatea cu care se aplicau aceste hotărîri. Spicuim cîteva exemple: arhiva familiei Vass de Țaga păstrează o sentință a Tablei Regești din Alba Iulia din 1569, care confirmă că Vass György, *conservator litterarum* al familiei, a declarat sub jurămint, cu chezașia a 50 de nobili, că nu a tăinuit nici un act prin care linia feminină a familiei să-și apere drepturile la bunurile avitice din Măhal, Puini și Ghiolț (Procesul era în curs.)¹⁴

În anul 1798 văduva lui Bánffy Farkas, decedat fără urmași, predă arhivei comune a neamului actele rămase la moartea soțului,¹⁵ iar la 1811, văduva lui Bánffy Jozsef depune, la aceeași arhivă, actele soțului defunct.¹⁶

Multe aspecte ale funcționării și organizării unei arhive familiale feudale ne sînt ilustrate de actele procesului purtat între membrii familiei conților Bánffy pentru arhiva familială.

¹² *Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae*, Budapesta, 1879, vol. V p. 141.

¹³ *Idem*, vol. XII, p. 124.

¹⁴ Arhiva familiei Vass de Țaga, fasc. 109.

¹⁵ Arhiva familiei Bánffy, *Protoc.* 1798, punct. 46.

¹⁶ *Idem* 1811, punct. 33.

Bánffy Dénes inprocesuează pe ceilalți doi frați ai săi sub acuzația că i-au interzis accesul la arhiva familiei.¹⁷ Procesul s-a purtat începând cu luna martie 1826 și pînă în iunie 1832 recurgîndu-se cu apelul pînă la împărat. În final, conflictul este rezolvat de un for de arbitraj numit de Cancelaria aulică. Pe parcurs, unul din frați moare, iar ceilalți doi acceptă sentința comisiei de arbitraj, la 4 iunie 1832. Sentința prevede :

- cele două părți să delege cite un împuternicit care să preia arhiva de la vechiul arhivar pe baza registrelor de arhivă existente ; acea parte a arhivei care nu a fost regestată, să fie ordonată și regestată de cei doi canceliști delegați ;

- *conservator litterarum* este declarat Bánffy Dénes, cel mai în vîrstă dintre frați, care va hotărî noul loc de păstrare a arhivei liniei sale ; el va designa și pe arhivarul familiei, pentru care depune cheazășie ;

- se reconfirmă dreptul de acces al fiecăruia dintre frați în arhivă în prezența arhivarului.

Cei doi frați și vechiul arhivar depun jurămintă față de comisia de arbitraj pentru buna lor credință în lucrările de predare-preluare.

Noul arhivar al familiei intră în funcțiune la 23 mai 1833 cînd preia, prin mijlocirea comisiei, cheia arhivei și a tezaurului familial. În instrucțiunile pe care le primește arhivarul cu ocazia instalării sale, între alte prevederi, se menționează că :

- ambii frați avînd aceleași drepturi la bunurile familiale, au aceleași drepturi și în arhiva familiei ;

- arhivarul (*archivarius, levéltár tárnok*) va elibera actele cerute de membrii familiei sau împuterniciții lor pe bază de revers (*reversales*), care să specifice data documentului, conținutul, cota de arhivă. Împrumuturile se vor face cu cunoștința și asentimentul curatorului familial (*conservatorul litterarum*). Actele împrumutate se vor trece într-un registru de împrumuturi ;

- existența și conținutul actelor sînt secrete de familie.

Arhivarul depune jurămintă de credință și semnează condițiile din instrucțiuni.

Practica descrisă mai sus este generală în funcționarea arhivelor familiale feudale transilvănene. Împrumuturile de acte sînt prezente în toate arhivele familiale prin : *recipissae, testimonia, quitantiae, specificatio litterarum, levelek seriesse*. Convenția neamului Bánffy din 1796, în menționatul punct 8, prevede că împrumuturile se vor face în schimbul unui certificat de atestare a împrumutului, care se va înscrie într-un registru de împrumuturi. Documentele vechi (*régi oklevélek*) se eliberează numai în transumpt, originalele se vor da numai dacă se fac obiecții la transumpt *in forma*. Tot în transumpt se eliberează actele solicitate de linia feminină. Arhiva Korda păstrează un registru de împrumuturi din anii 1797--1805 ;¹⁸ arhiva Berzenzei un registru dintre 1805--1878¹⁹, arhiva familiei Bethlen de Iktér un registru dintre anii 1834--1847²⁰ și altele. Cînd restituirile întîrzie, cei în cauză sînt somați.

În cazul în care tănuirea sau oprirea actelor ar aduce prejudicii materiale vreunui membru al familiei, cel vinovat era obligat să-l despăgubească. De exemplu, în 1799 Bánffy Elek depune plîngere în consiliul familial contra lui Bánffy János, pentru că a oprit acte de care ar fi avut nevoie într-un proces. Consiliul hotărăște ca suplicantul să probeze cu acte daunele suferite, vinovatul urmînd să-l despăgubească.²¹

Trebuie precizat faptul că majoritatea familiilor nu dispuneau de un arhivar angajat permanent. Și atunci cînd arhivarul figurează între slujbași familiei, cum e cazul arhivarului

¹⁷ Arb. fam. Bánffy, *Consignatio* 122.

¹⁸ Arb. fam. Bánffy, *Registrum* 9 a.

¹⁹ Arb. fam. Berzenzel, cutia 58.

²⁰ Arb. fam. Bánffy, *Registrum* 9 b.

²¹ Arb. fam. Bánffy, *Protoc.* 1799, punct. 16.

familiei Bánffy, el avea și alte obligații, dat fiind că toți erau cu pregătire juridică. După ce arhiva familială era ordonată și dotată cu un registru de evidență, operații efectuate totdeauna cu oameni calificați, funcționarea se asigura în continuare de un membru al familiei, de *conservator litterarum*, al cărui scris autograf îl întâlneam pe recipisele de împrumut și în registrele de împrumuturi.

Arhivele familiale feudale transilvănene, așa cum am arătat, urmează și ilustrează evoluția familiei feudale, conservă și slujește proprietatea și privilegiul feudal al familiei, respectiv al membrilor ei. Ele reprezintă baza juridică a proprietății și a prerogativelor feudale și prin funcționarea lor servesc acest deziderat: păstrarea, asigurarea și prezentarea promptă a actelor când interesele familiei o cer.

INTRODUCEREA LIMBII GERMANE CA LIMBĂ OFICIALĂ SUB IOSIF AL II-LEA ȘI URMĂRILE EI ÎN CANCELARIILE TRANSILVANE

ELENA STEPAN

Ecoul al gândirii „epocii luminilor” în monarhia habsburgică, iozefinismul reprezintă, în esență, ansamblul de reforme social-politice și culturale inițiate de Iosif al II-lea pentru întreg Imperiul austriac.

În centrul concepției politice a iozefinismului este statul, cu misiunea sa de garantare a bunăstării și fericirii omului, misiune ce constituie unul din cele mai esențiale deziderate ale „secolului rațiunii”. Încercător în posibilitatea înfăptuirii acestui deziderat într-un stat multi-național, cum era Imperiul habsburgic, Iosif al II-lea susține cu fermitate necesitatea centralizării punând accentul cu deosebire pe ordinea în stat¹. În acest sens el va continua seria reformelor administrative inițiate de Maria Tereza, care vizau introducerea birocrăției moderne. Eforturile lui în continuare își vor atinge apogeul în reformarea statului însuși, a structurii lui politice și administrative. Privită ca o problemă centrală a reformismului iozefin, reformarea statului a generat o serie de alte reforme, care au avut menirea de a duce la schimbări în toate domeniile vieții social-politice și culturale ale Imperiului.

Una din multiplele reforme ale „împăratului filozof” a avut drept scop uniformizarea limbii oficiale în întreg imperiul său introducând limba germană ca limbă oficială și în cele două țări al Imperiului, Ungaria și Transilvania.

În cadrul reformelor iozefine ea face parte din complexul măsurilor luate de Iosif al II-lea în sistemul de administrație al monarhiei și la rîndul ei a generat o serie de alte reforme în administrație și învățămînt.

Premergătoare acestei reforme de „germanizare” a limbii de cancelarie — cum o denumeste Szilágyi Ferencz² — a fost unificarea Cancelariei aulice transilvane cu cea ungară la 14 august 1782. Iar în anul 1784 s-a trecut la împărțirea administrativă a celor două țări, ceea ce în Transilvania a dus la dizolvarea vechilor autonomii ale celor trei „națiuni”. Evident aceste măsuri au trezit indignarea și dezaprobarea nobilimii maghiare și a sașilor, dar privesc prin prisma ideilor

Fr. Valljavec, *Der Josephinismus*, cap. IV, Brünn – Münche – Wien, 1944.

² Szilágyi Ferencz, *A germánizálás történelméről a két magyar hazában II. József alatt*, în „Ertékelés és tudományok kőrébél”, VI Budapest, 1876, p. 3–31.

luministe ale vremii, ele au un caracter pozitiv, nu numai în sensul propus de Iosif al II-lea, care era consolidarea imperiului său, ci și în raportul anacronic dintre popoarele Transilvaniei.

Tot ca un pas înainte în realizarea unității imperiului concepută de împărat trebuie considerată și introducerea limbii germane ca limbă oficială prin rescriptul imperial din 11 mai 1784³ și cel din 3 iunie 1786. Astfel, limba germană urmează să ia locul limbii latine privită de împărat ca o limbă moartă, o limbă a savanților neînțeleasă de popor. Prin cele două rescripte, Iosif al II-lea stabilește termene precise de introducere a limbii germane în afacerile publice ale oficiilor centrale și locale din Ungaria și Transilvania. Prevede de asemenea, că începând cu data de 1 noiembrie 1785, nu vor mai fi admise în funcțiile oficiale persoane ce nu cunosc limba germană și nici chiar în școlile latine elevi, care nu știu citi și scrie în această limbă. În final precizează necesitatea întrebuițării limbii germane în treburile oficiale ale dietei, stabilind că după un termen de trei ani vor fi trimiși în dietă doar deputați cunoscători ai limbii germane.

Ca o dovadă concludentă a intențiilor dinainte încă ale lui Iosif al II-lea în privința folosirii unei singure limbi oficiale în monarhie, servesc trei documente emise anterior celor două rescripte regale și păstrate în arhiva Cancelariei aulice ungare⁴, care sînt: manuscriptul lui Iosif al II-lea către cancelarul aulic, contele Eszterházi din 26 aprilie 1784, întîmpinarea contelui Eszterházi din 8 mai 1784 și hotărîrea împăratului la întîmpinarea cancelarului aulic. Din acestea se desprinde convingerea împăratului, că a sosit momentul prielnic pentru o limbă oficială unică. deoarece tocmai acest lucru dă unitate în acțiunile politice și publice ale întregului imperiu. Dar și surprinderea și nemulțumirea nobilimii maghiare față de aceste dispoziții, concretizată în persoana cancelarului aulic, contele Eszterházi. Acesta caută să dovedească împăratului piedicile și consecințele nefaste ale aplicării limbii germane în practica administrativă. Iosif al II-lea însă rămîne ferm în hotărîrea sa, subliniind că această reformă nu înseamnă excluderea și distrugerea limbilor naționale din imperiu, ea se referă doar la acele persoane, care vor să se valideze în funcții publice și care în locul limbii latine vor învăța de acum înainte limba germană.

Poziția fermă a împăratului privind introducerea limbii germane a trezit în Transilvania și mai mult indignarea nobilimii maghiare și, în parte, a sașilor, care a culminat în cele două memorii înaintate lui Iosif al II-lea în anul 1787. Amplul memoriu al nobilimii maghiare⁵ pune în discuție într-un capitol întreg problema limbii germane ca limbă oficială, militînd pentru menținerea limbii latine și maghiare în administrație. Argumentul principal adus în favoarea acestor două limbi este pe de o parte, că funcționarii cunosc cele două limbi, iar pe de altă parte sînt și cunosători ai limbilor vorbite de „plebea” din Transilvania, lucru ce le-a permis explicarea unor dispoziții în limba ei. Practica aceasta nu a produs impedimente în administrație, dar acestea vor apare cu siguranță prin aplicarea limbii germane în administrație. Întrucît funcționarii însuși nu posedă această limbă și cu atît mai puțin pot da lămuririle solicitate de popor.

De proporții mai restrînse, memoriul sașilor⁶ prezintă doar în linii generale cauzele nemulțumirii lor față de reformele împăratului. Dar reprezentantul lor de seamă, guvernatorul Samuel von Brukenthal dăduse lui Iosif al II-lea cu cîțiva ani în urmă o replică hotărîtă prin raportul din 30 noiembrie 1784, unde printre altele susține, că este de datoria lui a atrage atenția împăratului asupra greutăților ivite în soluționarea problemelor oficiale ale Guberniului datorită necunoașterii limbii germane de către funcționarii acestui oficiu⁷. Însă de ce tocmai

³ Acest rescript, în limba latină, se păstrează în Colecția de ordonanțe imprimate a Secției Arhiva Istorică a Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.S. România, nr. 4877/1784.

⁴ O prezentare amplă a celor trei documente vezi: Szilágyi Ferenc, *op. cit.*, p. 6-10.

⁵ Acest memoriu a fost publicat integral de Oscar von Meltzl, *Die Gravaminal Vorstellung des siebenbürgischen Adels an Kaiser Joseph II vom Jahre 1787*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XXI, NF, Heft 1, p. 369-438.

⁶ Publicat integral de Herrmann, *Das alte und neue Kronstadt*, Band II, p. 605-621.

⁷ Schaser, *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Samuel von Brukenthal, Gubernators von Siebenbürgen, aus archivischen Quellen gesammelt*, Hermannstadt, 1848, p. 101.

sașii au protestat atât de vehement împotriva limbii germane ca limbă oficială, cînd aparent n-ar fi trebuit să fie cu nimic afectați de această reformă? Explicația ne-o oferă chiar intențiile împăratului ca prin reformele preconizate să consolideze unitatea imperiului (desigur în concepția monarhiei absolute), iar sașii împreună cu nobilimea maghiară văd în aceste măsuri pierderea autonomiei lor, a drepturilor și privilegiilor de care au beneficiat pînă atunci. Și Brukenthal a fost un neobosit apărător al drepturilor sașilor.

După o sumară prezentare a scopului propus de Iosif al II-lea prin uniformizarea limbii oficiale, a reacției nobilimii maghiare și a sașilor din Transilvania, vom încerca să urmărim modul de aplicare a acestei reforme administrative în cancelariile oficiilor centrale și locale din Transilvania, în arhiva și registratura creată de ele în perioada reformismului iozefin.

Ca prim oficiu, ce introduce o organizare birocratică, așa cum a preconizat-o Curtea de la Viena, a fost *Cancelaria aulică transilvană* (Cancelaria Regia Transilvanica Aulica). Înființată în 1695, ea a avut menirea de a transmite celorlalte instituții centrale din Transilvania ordinele și atitudinea Curții din Viena. Cu timpul a devenit instrumentul principal de stăpînire politică a Transilvaniei, folosindu-se de divergențele dintre cele trei națiuni din Transilvania⁸.

În anul 1782 Iosif al II-lea unește Cancelaria aulică transilvană cu cea ungară, sub numele de Cancelaria ungaro-transilvană, care va funcționa pînă în 1790, cînd se va reveni asupra reformelor iozefine și cele două cancelarii se vor separa din nou. După această dată Cancelaria aulică transilvană va activa singură pînă la înlăturarea constituției stărilor în 1848, cînd își va înceta activitatea. Reînființată prin diploma din octombrie 1860 își va relua activitatea, dar pentru scurt timp, ea dispărînd odată cu instaurarea dualismului, activitatea ei fiind preluată de guvernul maghiar.

Perioada de funcționare a celor două cancelarii aulice unite a adus schimbări esențiale în activitatea lor, întrucît chestiunile transilvane erau rezolvate în mod mixt și alternativ cu chestiunile maghiare, lucru ce s-a repercutat și asupra arhivei create în acest timp. După despărțirea lor, Cancelaria maghiară a prelat cele transilvane actele cu referire la Transilvania, iar piesele cu referiri mixte ungaro-transilvane au rămas în păstrarea Cancelariei aulice ungare⁹.

Rescriptul regal din 1784 privind introducerea limbii germane vizează înainte de toate Cancelaria aulică ungaro-transilvană dispunînd, ca la acest oficiu cu data de 1 noiembrie 1784 dezbaterile și emiterea tuturor problemelor să decurgă în limba germană, în afară de cele legislative și procesuale, care pot fi discutate încă timp de un an în limba latină. După termenul precizat Cancelaria nu va mai accepta decît recursuri în limba germană.

Tot cu începere de la 1 noiembrie 1784 toate forurile guvernamentale (Cancelaria aulică, Locumtenența din Ungaria și echivalentul său din Transilvania, Guberniul) vor trata problemele în sinul lor în limba germană. Recursurile, rapoartele înaintate Curții, vor fi redactate în această limbă. În schimb, actele transmise forurilor judecătorești inferioare pot fi scrise încă timp de un an în limba latină și în acest răstimp înștiințările înaintate de acestea pot fi transmise Curții în limba latină ca anexă. De la aceeași dată Cancelaria aulică ungaro-transilvană este obligată să redacteze adresele (expeditio) și alte ordine deschise către comitate și dicasterii pe două coloane, într-una în limba latină, iar în cealaltă în limba germană și să le elibereze în acest fel, iar după doi ani aceste rescripte se vor scrie numai în limba germană¹⁰.

Limba în care au fost întocmite instrumentele de evidență ale actelor emise la început în felul arătat mai sus, apoi în limba germană, în urma rescriptului imperial din 1784 a fost cea

⁸ În această problemă vezi: Jakó Sigismund, *Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania 1575-1841. Problema organizării arhivelor vechi din Transilvania*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1958, București, p. 42.

⁹ Prezentarea amplă a acestui oficiu și a arhivei create vezi: Wellmann Imre, *Arhiva Cancelariei Transilvane*, Budapesta, 1952. Traducere în limba română de Kiss Andrei, arhivist la Arhivele Statului din Cluj.

¹⁰ În această problemă vezi și: Szilágyi Ferencz, *op. cit.*, p. 16.

germană. Ea s-a impus nu numai în actele create în relațiile Cancelariei cu Curtea veneză, situație ce a existat și înainte reformei, ci și în actele emise de ea pentru celelalte foruri centrale din Transilvania. Cancelaria aulică întocmea și anterior rescriptului acte în limba germană, dar alternând cu cea latină. După intrarea în vigoare a hotărârii împăratului, limba germană se introduce nu numai în actele către forurile superioare și inferioare ci și în cele primite de la respectivele foruri. Uniformizarea limbii de cancelarie în acest oficiu s-a făcut conform dispozițiilor prevăzute de rescript, dar s-a izbit, cu siguranță, și de greutatea, unii funcționari fiind mai puțin cunoscători sau necunoscători ai limbii germane.

Creat tot în perioada stăpînirii Transilvaniei de habsburgi, cel de al doilea oficiu central, *Guberniul regesc*¹¹ (Regium Gubernium) a îndeplinit sarcina guvernării principatului Transilvaniei. Potrivit diplomei Leopoldine avea atribuții mai mari, era, de fapt, organul guvernator al Transilvaniei, iar Cancelaria aulică a fost cea care i-a urmat în ierarhie. În urma consolidării puterii habsburgice, Cancelaria aulică a devenit, în realitate, forul hotărîtor în problemele Transilvaniei, iar Guberniul regesc doar executant. În anul 1785 Iosif al II-lea atașează Tezaurariatul la Guberniu, dînd astfel o nouă organizare și lărgind sfera de activitate a Guberniului. O altă măsură inițiată de împărat, de data aceasta vizînd direct actele create, a fost separarea celor administrative de cele judecătorești, fiecare din acestea avînd instrumente de evidență proprii. Situația respectivă o vom întîlni și în organizarea arhivelor comitatelor și orașelor, ca rezultat al reformei separării treburilor administrative de cele judecătorești.

Rescriptul imperial din 11 mai 1784 prevedea, pentru Guberniu, obligativitatea tratării problemelor interne în limba germană, a redactării recursurilor în această limbă. Cu data de 1 noiembrie 1784, cum s-a menționat deja la Cancelaria aulică, adresele trimise comitatelor și dicasteriilor să fie scrise și ele în limba germană. Se pare că Guberniul nu a ținut prea mult cont de indicațiile acestui rescript, deoarece, și după data intrării lui în vigoare, Guberniul utiliza puțin limba germană în actele adresate forurilor locale, cum sînt comitatele și orașele. Situația s-a schimbat mai mult în urma celui de al doilea rescript imperial din 1786. Spre sfîrșitul acestui an se înmulțesc ordinele guberniale în limba germană trimise comitatelor și orașelor, iar prin anul 1787 limba germană a învins, în mare măsură, atît în actele emise cit și în cele primite la Guberniu. Un lucru rămîne de semnalat, și anume faptul că ordinele guberniale trimise comitatelor și scaunelor păstrate în arhiva acestora au aproape fiecare drept anexă, traducerea ordinelor respective de către comitat sau scaun în limba maghiară sau în cea latină.

În Transilvania, forul suprem de judecată în perioada stăpînirii austriece a fost *Tabla regească*¹² (Tabula Regia Judiciaria). În primele decenii ale administrației austriece în Transilvania, ca urmare directă a Tablei principelui de odinioară, ea a funcționat după sistemul de administrație propriu secolului al XVI-lea. Reformele împăratului Iosif al II-lea au adus schimbări esențiale și în cadrul acestei instanțe centrale. În 1786 s-au înființat anume două Table districtuale, ca foruri de judecată, iar Tabla regească, mutată pentru scurt timp de la Tg. Mureș la Sibiu, constituia forul de recurs. Din punct de vedere cronologic, aceste măsuri au fost anticipate de introducerea limbii germane ca limbă oficială, prin rescriptul din 1784, în care s-a precizat, că în decurs de trei ani tribunalele și judecătoriile vor dezbate în ședințele lor procesele în limba germană. Și avocații trebuie să-și pregătească pledoaria (allegatio) în această limbă. Comparînd termenele de introducere a limbii germane în cele două oficii centrale din Transilvania, menționate mai sus, cu cele fixate pentru forurile de judecată, putem observa că acestea din urmă au folosit încă trei ani limba latină, pînă la introducerea germanei ca limbă oficială, împăratul fiind dispus chiar la prelungirea acestui termen.

¹¹ Prezentarea istoricului acestui oficiu și a arhivel create vezi St. Metes, *Arhivele istorice românești din Budapesta*, în „Revista Arhivelor”, București, 1936–37, p. 50–52; Jakó Sigismund, *op. cit.*, p. 43–46.

¹² Scurtă prezentare a acestui for vezi: Jakó Sigismund, *op. cit.*, p. 46–47.

Regulamentul referitor la funcționarea instanțelor judecătorești transilvane emis de Iosif al II-lea în 23 noiembrie 1785¹³, tratează, pe larg, toate problemele ce interesează acest for, inclusiv cele legate de minuirea și conservarea actelor create de el. Probabil că și după expirarea termenului stabilit în rescriptul din 1784, limba oficială a scriptelor pentru Tabla regească a rămas limba latină.

Limba germană nu s-a putut impune complet ca limbă oficială în actele emise sau primite la Tabla regească. Afirmațiile însă rămân relative, întrucât nu avem o prezentare amplă a arhivei create de această instituție, iar în 1945 întreaga arhivă a ars în timpul asediului Budapestei.

Cel mai înalt for economic și financiar din Transilvania secolului XVIII a fost *Tezaurariatul*¹⁴ (*Regius Thesaurarius*), care în timpul lui Iosif al II-lea este atașat Guberniului. Funcționarii acestui oficiu erau recrutați în mare parte din provinciile ereditare sau dintre sașii din Transilvania, iar legăturile cele mai strinse le avea Tezaurariatul cu Camera aulică. De fapt limba germană a fost și pînă acum limba oficială a Tezaurariatului. Deci reforma lui Iosif al II-lea nu a adus nici un fel de schimbare în acest sens. Astfel, nici cele două arhive rezultate din activitatea Tezaurariatului, una provenită din registratura lui în secolul al XVIII-lea, și cealaltă, cuprinzînd actele domeniilor fiscale, în majoritate din epoca Principatului, nu au suferit modificări în urma reformei împăratului. Din cercetarea arhivei Tezaurariatului monetar și minier¹⁵, care se păstrează la Arhivele Statului din Cluj, a rezultat, că în perioada iozefină acesta se adresa Guberniului în limba latină iar Cancelariei și Camerei aulice, precum și altor instituții centrale, în limba germană. Aceleași limbi se întrebuințau și în corespondența cu unitățile subordonate: limba latină cu instanțele judecătorești și cu provizoratele domeniilor Zlatna și Hunedoara, iar limba germană, cu toate celelalte foruri superioare sau inferioare monetare și miniere.

Toate modernizările aduse de Iosif al II-lea în organizarea și administrația instituțiilor centrale, au determinat și reorganizarea oficiilor subordonate din Transilvania. Reforma administrativă în comitate, scune și orașe, vizînd și organizarea arhivelor lor, poate fi înțeleasă numai ținînd seama de tendințele Guvernului de la Viena, de a da o unitate măcar în această formă imperiului. Continînd reformele inițiate de Maria Tereza, împăratul a dat norme și instrucțiuni unitare, privind punerea în ordine a arhivelor create de dicasteriile provinciale din Transilvania. Din aceste norme face parte și rescriptul pentru limba germană, ca limbă oficială.

Pentru a putea vedea modul în care s-a aplicat această reformă, am urmărit evoluția arhivelor comitatelor, scaunelor și orașelor din perioada iozefină, păstrate la Arhivele Statului din Cluj. Fiind instituții subordonate celor centrale, ele nu au ales în organizarea cancelariilor lor, modelul unei cancelarii centrale imperiale. Este de remarcat faptul că, „deși transilvănenii au cunoscut mai de timpuriu administrarea sistematică a actelor oficiale prin Cancelaria aulică, totuși registraturile de la oficiile provinciale ardeleni nu s-au organizat după modelul cancelariei, ci după cel al guberniului”¹⁶.

Astfel, oficiile locale din Transilvania s-au orientat după Guberniu și în aplicarea limbii oficiale în administrația lor. Deși rescriptul din 1784 fixa pentru comitate, orașe libere regești și scaune data de 1 noiembrie 1785, de la care toate aceste foruri administrative sînt obligate să dezbătă problemele lor în limba germană, să întrebuințeze această limbă și în rapoarte și corespondență, totuși acest lucru poate fi constatat numai din anul 1787, cînd actele emise (și conceptele) către forurile superioare erau redactate, într-adevăr, în limba germană. De asemenea,

¹³ Regulamentul se păstrează în Colecția de ordonante imprimate a Secției Arhiva Istorică a Bibliotecii Filiale din Cluj a Academiei R.S. România, nr. 8478/1785.

¹⁴ Prezentarea acestui oficiu vezi Jakó Sigismund, *op. cit.*, p. 47–48.

¹⁵ Arhiva Tezaurariatului cameral este la Budapesta vezi: St. Meteș *op. cit.*, p. 59–61.

¹⁶ Jakó Sigismund, *op. cit.*, p. 43.

actele primite de către comitate, scaune și orașe de la Guberniu erau de acum în germană, însoțite însă de o traducere a lor în limba maghiară sau latină, efectuată de ele.

În anul 1787 Iosif al II-lea emite un regulament administrativ general pentru comitate ¹⁷, în care dă, pe lângă alte indicații, și norme precise, privind întocmirea instrumentelor de evidență a actelor create de cancelaria comitatului. Astfel, nu numai actele, ci și registrele de intrare tip, cu antet german, vor fi redactate în limba germană. Aceiași măsură se va introduce, apoi, la scaune și orașe. În urma separării sub Iosif al II-lea a actelor administrative de cele judecătorești, se poate constata faptul că actele administrative începând cu anul 1787, erau în limba germană, în schimb cele judecătorești păstrează în mare măsură limba latină.

Pentru scaunele și orașele săsești, reforma iozefină de introducere a limbii germane ca limbă oficială nu a adus nici o schimbare în limba lor de cancelarie.

Limba germană s-a impus destul de greu în oficiile locale din Transilvania, datorită faptului că funcționarii forurilor provinciale erau, în majoritatea lor, cunoscători ai limbii maghiare și latine, iar învățarea limbii germane era un efort destul de mare pentru ei. Astfel, în scopul rezolvării corespondenței germane, au fost aduși funcționari germani din țările ereditare sau numiți sași din Transilvania. Cu toate acestea, limba oficială de circulație internă în oficiile locale din Transilvania a rămas și pe mai departe limba maghiară sau cea latină.

După prăbușirea sistemului lui Iosif al II-lea, în 1790, s-a renunțat în administrație, în general, la limba germană, dar în administrația financiară a mai rămas ca limbă de cancelarie, pînă la instaurarea regimului dualist în Transilvania, în anul 1867.

Scurta viabilitate a reformei iozefine, privind folosirea limbii germane ca limbă oficială în cancelariile transilvane, ne îndreptățește la întrebarea firească, care au fost avantajele și, poate, dezavantajele unei astfel de reforme.

Evident reforma limbii oficiale introdusă de „împăratul luminat” a însemnat o uniformizare a limbii de cancelarie într-un imperiu multinațional, cum a fost imperiul austriac. Această uniformizare a fost dictată de intenția lui Iosif al II-lea de consolidare și centralizare a puterii de stat într-o monarhie absolută.

Înfăptuirea reformei limbii oficiale a fost deci cu atât mai chemată să se realizeze în Transilvania celor trei „națiuni” privilegiate. Impunând însă oficialităților învățarea limbii germane, și în același timp, utilizarea ei în soluționarea problemelor oficiale, Iosif al II-lea nu a avut în vedere urmările unei asemenea măsurii atât de categorice. A fost puțin probabil că oficialitățile transilvănene, familiarizate cu limba maghiară și latină, să-și poată însuși limba germană așa de bine, încît să o manevreze cu ușurință în rezolvarea tuturor treburilor oficiale legate de activitatea lor. Dovada concludentă a greutăților apărută în aplicarea acestei reforme a fost întrebuintarea, în mod curent a limbii germane în cancelariile din Transilvania de abia în anul 1787, deci după cel de al doilea rescript imperial, emis în acest sens. Greutățile inerente, ce au apărut în urma aplicării reformei limbii oficiale, au dus la întârzieri și chiar stagnări în activitatea oficiilor din Transilvania. În vederea soluționării acestei stări de fapt au fost aduși funcționari din provinciile ereditare sau sași din Transilvania pentru rezolvarea corespondenței germane la oficiile centrale.

Cu toate aceste dezavantaje ivite în aplicarea imediată a reformei limbii de cancelarie în Transilvania, ea nu trebuie privită ca un fenomen izolat, singular, ci inclusă în lanțul celorlalte reforme iozefine, din administrație și învățămînt. Introducerea limbii germane în școlile din Transilvania, ca o reformă generată direct de cea a limbii oficiale, a însemnat pentru elevii transilvăneni nu numai însușirea germanei ci, implicit pătrunderea treptată în patrimoniul culturii germane și europene.

¹⁷ Acest regulament se păstrează în Colecția de ordonanțe imprimate a Secției Arhiva Istorică a Bibliotecii Filiale din Cluj a Academiei R.S. România, nr. 4572/1787.

ASPECTE ALE RELAȚIILOR ARHIVEI STATULUI DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ CU INSTITUȚIILE CENTRALE PÎNĂ LA 1862

TUDOR MATEESCU

Prin Regulamentul Organic se creează instituții centrale a căror competență era generală, aplicându-se deci întregului teritoriu al țării¹. Puterea legislativă era încredințată Obșșuței Adunări, iar pentru ajutarea domnului în exercitarea puterii executive, luau ființă șase organe centrale cu rang de ministere, ai căror conducători formau împreună Sfatul Administrativ Extraordinar: Departamentul Trebilor din Lăuntru (Marea Vornicie), Vistieria, Secretariatul Statului, Logofeția Dreptății, Logofeția Pricinilor Bisericești și Dejurstva Oștirilor.² Independent de ministere sau subordonate unora dintre ele, funcționau și alte instituții, tot cu caracter central: Obșșescul Control, Comitetul Carantinelor, Eforia endemnizației, compensației și pensiilor, Eforia școalelor naționale, Eforia spitalelor civile, Vornicia temnițelor etc.³

În Țara Românească, în subordinea Departamentului Trebilor din Lăuntru (Ministerul de Interne), care era organul administrativ central cu cele mai largi și complexe atribuții⁴, se afla și Arhiva Statului, înființată la 1 mai 1831. În *Regulamentul Organic al Valahiei* se stabileau următoarele în acest sens: „Păstrarea arhivelor statului fiind un abject care merităsește toată luarea aminte a stăpînirii, va fi supt privegherea ministerului din Lăuntru”⁵. De aceea, întreaga activitate a Arhivei Statului din Țara Românească pînă la 1862⁶ este strîns legată de raporturile de subordonare față de acest „cap al ființei ei”, cum numea Ion Eliade Rădulescu, în 1846, forul superior al instituției pe care o conducea⁷. Din partea Departamentului Trebilor din Lăuntru, Arhiva Statului s-a bucurat, în cele mai multe cazuri, de toată înțelegerea și de tot sprijinul necesare în rezolvarea numeroaselor și complexe probleme care stăteau în fața sa. Totodată, acest sprijin s-a făcut simțit și în relațiile Arhivei cu celelalte instituții centrale și, de altfel, chestiunile cele mai importante din cadrul acestor relații au fost rezolvate prin intermediul Marii Vornicii.

Sprijinul forului tutelar a fost solicitat de către Arhiva Statului, încă din primii ei ani de existență, îndeosebi în vederea obținerii unui local corespunzător⁸. La rîndul lui, Departamentul Trebilor din Lăuntru făcea, în acest sens, intervențiile necesare pe lîngă alte organe. În urma unor asemenea demersuri, în octombrie 1837, Sfatul Administrativ Extraordinar a încheiat un jurnal, aprobat printr-un ofis al domnitorului Alexandru Ghica, pentru construirea,

¹ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 943.

² *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, ediție de Paul Negulescu și George Alexianu, București, 1944, p. 70; Ioan C. Filitti, *Despre vechia organizare administrativă a Principatelor române*, în „*Revista de drept public*”, IV (1929), nr. 2, p. 299–300; *Istoria României*, vol. III, p. 942–943.

³ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2344 I/1838, f. 42; *Regulamentele Organice...*, p. 63, 81, 129 etc. Denumirea unora dintre aceste instituții s-a schimbat în decursul perioadei de care ne ocupăm.

⁴ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 290.

⁵ *Regulamentele Organice...*, p. 53.

⁶ La 4 aprilie 1862, Arhivele Statului din București și Iași, unificate, sînt trecute în subordinea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. (*Istoricul Arhivelor Statului, 1831–1956*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate*, București, 1957, p. 183).

⁷ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2242 III B/1842, f. 1057.

⁸ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 67.

în curtea Mitropoliei, a unui local, nou destinat Arhivei Statului⁹. Pe baza acestor hotărâri, Departamentul scria, la 31 martie 1838, Logofetei Pricinilor Bisericești, de care depindea realizarea acestei construcții, arătând că era „neapărată trebuință” să se înceapă imediat „clădirea Arhivii... mai vîrtos că și vremea primăverii s-au ivit, cînd ar fi fost cu cuviință ca și materiile trebuincioase să fie pregătite”¹⁰.

Neprimind nici un răspuns, Marea Vornicie trimitea o nouă adresă instituției respective, la 5 iulie 1838, în care amintea că „au fost însărcinați cinstiți Logofete ca să facă chibzuire a să însemna un loc în sfînta Mitropolie pentru clădire din nou a Arhivei”, cum că chibzuirea au fost că în anul acesta să se și înceapă zidirea”¹¹. La 8 iulie, Logofetea răspundea în sfîrșit, declarînd că nu dispunea de fondurile necesare pentru ridicarea acestui local.¹² De aceea, la 29 iulie 1838, Departamentul Trebilor din Lăuntru raporta acest caz domnului țării, stăruind în continuare în favoarea Arhivei¹³. Și această intervenție a rămas tot fără rezultat, deoarece posibilitățile economice ale țării în vremea aceea nu îngăduiau construirea unei astfel de clădiri.

Arhiva Statului a primit însă un sprijin eficient din partea Marii Vornicii pentru lărgirea spațiului de depozitare, prin obținerea de noi încăperi, aparținînd Mitropoliei sau unor mănăstiri din București,¹⁴. Starea proastă în care se găseau localurile respective a necesitat însă, la cererile Arhivei, intervenții repetate ale Departamentului pe lîngă Logofetei Pricinilor Bisericești sau pe lîngă autoritățile capitale, în vederea reparării acestor încăperi¹⁵. Mobilierul necesar utilizării depozitelor era solicitat de asemenea de la forul tutelar sau de la alte instituții prin intermediul acestuia, fiind nevoie însă, și în acest caz, de numeroase demersuri din partea Arhivei¹⁶.

Una dintre formele principale de activitate ale Arhivei Statului, care o puneau în mod deosebit în legătură cu organele centrale, consta în preluarea de materiale documentare de la aceste instituții și de la unitățile subordonate lor. La 27 septembrie 1838, într-un raport către Vornicie, șeful Arhivei, Costache Bobescu, se exprima despre instituția pe care o conducea că „aceasta este cămara țării, în care să închid toate acturile și să păzesc lucrările tuturor cancelariilor din prințipat”¹⁷.

La 31 martie 1831, se dădeau dispoziții pentru pregătirea, în termen de o lună, a dosarelor rămase de la instituțiile desființate, în vederea depunerii lor la Arhiva Statului, care urma să ia ființă la 1 mai în acel an.¹⁸ Prin jurnalul Statului Administrativ din 9 iunie 1831, se stabilea ca, la sfîrșitul fiecărui an, toate dregătoriile să trimită la Marea Vornicie, pentru a fi predate Arhivei Statului, dosarele încheiate („delele săvîrșite”), însoțite de două opise, dintre care unul, purtînd semnătura de primire a Arhivarului, urma să rămîna la Vornicie¹⁹.

Pe baza celor hotărâte în acest jurnal, Departamentul Trebilor din Lăuntru trimitea, la 11 septembrie, o poruncă la ocîrmuirea județelor, în care se arăta felul în care trebuie constituită arhiva curentă, în sensul că „de fieștecare pricină” să se alcătuiască un dosar, „și după săvîrșirea veri cării să se coasă fieștecare delă cu toate hîrtiile ei urmate într-aceea pricină, după meșteșugul legătorilor de cărți, puindu-să numerotația foilor dintr-început pînă la sfîrșit.

⁹ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2344 I/1838, f. 172, 397.

¹⁰ Ibidem, f. 172.

¹¹ Ibidem, f. 336.

¹² Ibidem, f. 396.

¹³ Ibidem, f. 397.

¹⁴ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar 8/1832, f. 148-149, 161, 181 etc.; *Istoricul Arhivelor Statului*, ... p. 67-71.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 8/1832, f. 147, 159, 163, 191; dosar 6/1831, f. 119, 122 etc.; fond Vornicia din Lăuntru, dosar 728/1833, f. 1-4; dosar 2344 I/1838, f. 22-26 etc.

¹⁶ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar 8/1832, f. 162, 171, 179 etc.; fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2630/1840, f. 629; dosar 2442 IV B/1842, f. 699; *Istoricul Arhivelor Statului*, ... p. 84-85.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2344 II/1838, f. 603.

¹⁸ *Istoricul Arhivelor Statului*, ... p. 149-150.

¹⁹ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 1735 A/1831, f. 1. Vezi și Const. Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor”, II (1927-1929), nr. 4-5, p. 281-282; Vanghele Antonlu, *Reguli vechi pentru organizarea Arhivelor Statului*, în „Revista Arhivelor”, VI (1944), nr. 1, p. 61; *Istoricul Arhivelor Statului*, ... p. 152.

și la începutul lor să se alăture altă foaie albă, asupra căreia să se scrie cu slove mari Delă pentru pricina cutare, cu Nr. 1 ori 2 sau 3 și celelalte asemenea, începînd de la una și pînă unde va ajunge numărul delor". Indicații și mai amănunțite erau date apoi pentru șnuruirea și pecetluirea dosarelor încheiate²⁰. Sînt norme rămase în esență valabile pînă în zilele noastre, dovedind o concepție și o viziune care fac cinste tradițiilor arhivistice românești. În ziua următoare, la 12 septembrie 1831, Departamentul se adresa printr-o „otnoșenie” cu conținut asemănător Logofetiei Dreptății, cu rugămintea ca aceste indicații să fie difuzate la toate instituțiile subordonate²¹.

Încă din primii ani de activitate, în depozitele Arhivei Statului au intrat însemnate cantități de materiale documentare de la diverse dregătorii.²² Adesea însă, depunerea se făcea cu întârziere, ceea ce necesita intervenții exprese, ca, de pildă, la 21 ianuarie 1838, cînd Vornicia scria mai multor instituții centrale și din subordinea sa, amintindu-le de obligația de a trimite delele săvîrșite „alît din cele mai vechi, cit și dintr-acele ale anului trecut”, pentru „a fi depuse în păstrarea Arhivei Statului”.²³ Alte dregătorii centrale au refuzat mult timp trimiterea materialelor documentare, așa cum a fost cazul Dejurstvei Oștirilor, căreia Departamentul Trebilor din Lăuntru i se adresa în acest sens la 2 decembrie 1832²⁴ și care, la 30 decembrie, răspundea motivînd că „cerutele hîrtii... nu pot fi trimise la Arhiva țării, fiindcă adesea ori Dejurstva are trebuință de dinsele”.²⁵ La sfîrșitul anului 1843, de la această instituție, ca și de la Secretariatul Statului, nu se făcuse încă nici o depunere la Arhiva Statului.²⁶

În afară de aceasta, materialele trimise spre a fi depuse nu erau pregătite totdeauna potrivit indicațiilor referitoare la încheierea dosarelor. La 17 decembrie 1831. Iordache Rasti, Arhivarul statului, raporta Vornicii că, printre dosarele primite, unele erau descusute, iar altele „fără numerotație”.²⁷ În anul 1834, se constatau nereguli chiar la materialele depuse de Secția I-a a Departamentului Trebilor din Lăuntru.²⁸ Într-un raport al Arhivei din 1 iulie 1838, se arăta că, la „cercetarea delor” trimise de Vornicia temnițelor, „s-au găsit unile dintr-însele avînd greșeli și osebiri la însemnarea pă deasupra a anului și a lunilor, precum asemenea și la numerotațiile și adevăririle foilor, iar unile să află neșnuruite și nepcetluite”.²⁹ La fel, dosarele preluate în martie 1842 de la Vistierie aveau „multe greșeli și neorînduiele”.³⁰ Nereguli asemănătoare s-au constatat apoi în repetate rînduri, pînă spre sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm.³¹

În unele cazuri, numărul dosarelor și registrelor depuse nu corespundea cu totalul care figura în opise. În raportul din 17 decembrie 1831, amintit mai sus, se spunea că, la verificarea materialelor primite de la unele dregătorii, se constatare că lipseau „dele întregi”.³² De asemenea, la 3 august 1859, se raporta, cu privire la cele 29 pachete de condici, preluate de la Ministerul Finanțelor, că, „revizuindu-se de Arhivă, s-au văzut că nu sînt toate condi-

²⁰ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 1735 A/1831, f. 26-27.

²¹ Ibidem, f. 25. Alte indicații referitoare la constituirea arhivei curente au fost date prin Jurnalul Sfatului Administrativ din 4 noiembrie 1843. (Vanghele Antoniu, *art. cit.*, p. 72-73; *Istoricul Arhivelor Statului*..., p. 176-178).

²² Dîmătre Oncul, *Din istoria Arhivelor Statului*, București, 1903, p. 8-9; *Istoricul Arhivelor Statului*..., p. 86-90.

²³ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2344 I/1838, f. 42-43.

²⁴ Ibidem, dosar 1735 A/1831, f. 670.

²⁵ Ibidem, f. 705.

²⁶ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar 6/1831, f. 51; Vanghele Antoniu, *art. cit.*, p. 74-75; *Istoricul Arhivelor Statului*..., p. 179.

²⁷ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 1735 A/1831, f. 247.

²⁸ Ibidem, dosar 2031/1833, f. 521.

²⁹ Ibidem, dosar 2344 I/1838, f. 382. (Vezi anexa 1).

³⁰ Ibidem, dosar 2442 I/1842, f. 155.

³¹ Ibidem, dosar 2344 I/1838, f. 67, 100, 102; dosar 2344 II/1838, f. 533, 1020; dosar 2242 III B/1842, f. 1082-1083; dosar 2442 V/1842, f. 346, 1073 etc.

³² Ibidem, dosar 1735 A/1831, f. 247.

cile în pomenitele pacheturi, după cum să coprind în cataloage, lipsind adică dintr-insele''.³³ Alteori apăreau dosare în plus față de cele înscrise în opise, ca în cazul materialelor trimise de Vistierie în martie 1842.³⁴

Îndreptarea acestor greșeli se făceau la sediul Arhivei Statului de către funcționari trimiși de instituțiile respective. În vara anului 1841, numărul „amplouaților” veniți în acest scop era atât de mare, încât birourile Arhivei deveniseră neîncăpătoare.³⁵ De obicei însă, pentru trimiterea acestor oameni era nevoie de cereri repetate, prin intermediul Vorniciei din Lăuntru.³⁶ La 16 septembrie 1846, într-un raport al Arhivei, se arată că în depozitele ei se afla un număr mare de dosare, primite de la diverse instituții, unele chiar din anul 1841, rămase „neregularisite”, deoarece nu venise nimeni pentru îndreptarea greșelilor.³⁷ În observațiile făcute în iunie 1839 de Costache Bobescu la Proiectul de regulament din 30 septembrie 1831, se propuneau în acest sens următoarele: „Fiindcă de mai multe ori să găsim greșeli la hîrțile ce să trimit după la dregătorii, săvîrșite, spre a să depune în Arhivă, de aceea, dacă se va găsi cu cale, să fie îndatorată Arhiva a să corespondarisi cu acele dregătorii în multe rînduri, pînă să va face îndreptarea hîrtilor și așezarea lor, și cu neîncelata corespondenție a Arhivei să socotește a să aduce la îndeplinire mai cu grab, fiind aceasta numai treaba Arhivei, fără a sta hîrțile multă vreme în Arhivă neregularisite”.³⁸ Propunerea nu a fost însă acceptată, iar corespondența în această problemă între Arhiva Statului și instituții a continuat tot prin mijlocirea Departamentului Trebilor din Lăuntru.

Un impediment în preluarea de materiale documentare l-a constituit însă, foarte curînd, spațiul redus de depozitare de care dispunea Arhiva. De aceea, încă de la 31 martie 1838, Vornicia porungea tuturor ocîrmuirilor, ca atât acestea, cît și instituțiile care le erau subordonate, „să înceteze cu trimiterea delor săvîrșite, păstrîndu-le în cancelariile locale”, deoarece „la încăperile Arhivii” nu mai era loc „a să mai priimi hîrtii”.³⁹ Din același motiv, la 7 septembrie 1838, Arhiva ruga Departamentul „să binevoiască a face punere la cale spre a să opri trimiterea delor după la dregătoriile de aici, după cum să vede că au încetat asemenea trimiteri după la județe, atât administrative cît și judecătorești”.⁴⁰ La 12 septembrie, Vornicia se adresa în acest sens instituțiilor centrale.⁴¹ Depunerile au continuat totuși,⁴² datorită faptului că nici instituțiile nu dispuneau de spații de depozitare,⁴³ ceea ce a condus mai tîrziu la ideea descentralizării,⁴⁴ soluție care cunoaște o largă aplicare în zilele noastre.

Prin Proiectul de regulament din 30 septembrie 1831 se stabilea ca materialele depuse la Arhivă „să nu să strămute din locul lor la nici o întîmplare, ci oriînd va face trebuință să să dea copie adevărită de Arhivar”.⁴⁵ Cu toate acestea, practica trimiterii la Arhivă a tuturor dosarelor și registrelor încheiate, inclusiv a celor create în ultimul an expirat,⁴⁶ făcea necesară reluarea de către instituții, sub formă de împrumut, a unor materiale originale, de care aveau neapărată nevoie în activitatea lor curentă. La 13 noiembrie 1832, președintele Obșnuitiei

³³ Ibidem, fond M.A.I. - Administrative (inventar 314), dosar 129/1850, f. 113.

³⁴ Ibidem, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 I/1842, f. 155.

³⁵ Ibidem, dosar 2630/1840, f. 632.

³⁶ Ibidem, dosar 2344 I/1838, f. 7, 100, 102; dosar 2344 II/1838, f. 533, 534 etc.

³⁷ Ibidem, dosar 2242 III B/1842, f. 1082-1083.

³⁸ Ibidem, dosar 2344 II/1838, f. 1020; Vanghele Antonlu, *art. cit.*, p. 66.

³⁹ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2344 I/1838, f. 170.

⁴⁰ Ibidem, dosar 2344 II/1838, f. 558.

⁴¹ Ibidem, f. 557-558.

⁴² Ibidem, dosar 2630/1840, f. 629; dosar 2442 I/1842, f. 11, 33; dosar 2442 II A/1842, f. 117; dosar 2442 III A/1842, f. 365 etc.

⁴³ Ibidem, dosar 2344 II/1838, f. 585; dosar 2442 III A/1842, f. 364; fond D.G.A.S., dosar 8/1932, f. 171.

⁴⁴ Const. Moșil, *Dim istoria arhivelor românești: Arhive județene și școli de arhivari*, în „Revista Arhivelor”, II (1927-1929), nr. 4-5, p. 220-221.

⁴⁵ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 1735 A/1831, f. 40; Vanghele Antonlu, *art. cit.*, p. 13; *Istoricul Arhivelor Statului*, ..., p. 155.

⁴⁶ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 1735 A/1831, f. 639; dosar 2031/1833, f. 100 etc.

Obștești Adunări se adresa Departamentului Trebilor din Lăuntru cu următoarea rugămintă: „Fiindcă pentru multe științe ce trebuie a să lua din hîrtille și condicile Obicinuitei Obștești Adunări din anul trecut, care acum să află la Arhiva țării... cu cîinste să pohtește cînst<ita> Dvornicie ca să binevoiască a slobozi o poruncă către Arhivar, ca orice delă sau condică să va cere de canțelaria secretarii Obștești Adunări numai decît să o dea, ca să nu să dea zăcînire lucrărilor sale”.⁴⁷ La 14 noiembrie, Vornicia porunceă Arhivei ca „orice delă sau condică să va cere” de către instituția amintită „să să dea fără zăbăvă... îngrijind Arhiva să le ceară toate înapoi, ca nu cumva să să răpună vreo hîrtie, că atunci răspunderea va privi asupra-i”.⁴⁸ În august 1833 era aprobată o cerere similară a Eforiei caselor făcătoare de bine.⁴⁹ Cîrînd după aceea, toate instituțiile centrale și chiar unele din teritoriu au început să împrumute în mod frecvent materiale documentare din depozitele Arhivei Statului.⁵⁰

Din păcate însă, restituirea acestor materiale se făcea de obicei cu întîrziere, ceea ce necesita intervenții, uneori repetate, din partea Arhivei. La 15 decembrie 1838, Costache Bobescu raporta că, în urma unei verificări pe care o efectuase, constatase că 37 de dosare se aflau date cu împrumut pe la diferite instituții centrale și ruga Departamentul „să binevoiască a da cuvințioasele porunci a să întoarcă toate delele însemnate, spre a să depune la locul lor pînă la sfîrșitul aceluia an”.⁵¹ La 10 iunie 1839, numărul dosarelor nerestituite se ridica la aproape 200, (dintre care, 166 se găseau numai la Departamentul Dreptății), unele fiind date încă din anii 1834 și 1835.⁵² În august 1846, multe dintre aceste materiale nu fuseseră încă înapoiate, în afară de altele, împrumutate ulterior.⁵³ Într-un raport al lui Ion Eliade Rădulescu, Vornicia era rugată atunci să intervină „spre întoarcerea lor la Arhivă cît mai fără întîrziere, fiindcă ea, după multele zadarnice cereri ce au urmat din parte-i întru aceasta, au ajuns în deznădejde că va putea a le mai dobîndi”.⁵⁴

Și mai grav era faptul că, la restituire, se constata că unele dosare erau „descusute, cu cămășile rupte și cu peceteile stricate”,⁵⁵ iar altele aveau chiar foi lipsă.⁵⁶ La 30 noiembrie 1849, Grigore Alexandrescu, Arhivarul statului, raporta Departamentului că materialele împrumutate „cînd se întorc, să aduc firește într-o stare mai proastă decît cea în care s-au dat, tăvălindu-să și adesea rupîndu-să de zăcînarea, lungă țîneră și transportarea ce li să face”.⁵⁷ Au existat și cazuri cînd unele dosare, în asemenea condiții, s-au distrus complet ori s-au pierdut Arhiva fiind nevoită să le șteargă din instrumentele de evidență.⁵⁸

Pentru prevenirea și îndreptarea acestor stări de lucruri, s-au încercat mai multe măsuri. Astfel, prin Jurnalul Statului Administrativ Extraordinar din 30 august 1838, se prevedea ca luarea cu împrumut a materialelor de la Arhivă „să să facă cu adresul Departamentului aceluia dă unde să vor cere, în care să coprinză și numele ampoliatului care să trimite a primi hîrtia”. În cazul cînd era nevoie, într-o anumită împrejurare, de „vreun document sau vreun act public”, urma „să să dea dă știre Arhivarului, ca, luîndu-l însuși, să-l înfățișeze unde va fi cerut și după ce să vă îndeplini trebuința să-i ia și să-l întoarcă a-l depune la locul păstrării”.⁵⁹

⁴⁷ Ibidem, dosar 1735 A/1831, f. 639.

⁴⁸ Ibidem, f. 641.

⁴⁹ Ibidem, dosar 2031/1833, f. 106–107.

⁵⁰ Ibidem, dosar 2344 I/1838, f. 29, 78, 412–413; dosar 2344 II/1838, f. 536, 763; dosar 2442 IV B/1842, 1110 etc.

⁵¹ Ibidem, dosar 2344 II/1838, f. 768.

⁵² Ibidem, f. 1016–1017.

⁵³ Ibidem, dosar 2242 III B/1842, f. 1057–1063.

⁵⁴ Ibidem, f. 1057.

⁵⁵ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar 87/1844, f. 595.

⁵⁶ Ibidem, dosar 93/1845, f. 237; dosar 99/1846, f. 428 etc.

⁵⁷ Ibidem, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 IV B/1842, f. 1110. (Vezi anexa 3).

⁵⁸ Ibidem, dosar 2442 II A/1842, f. 111: „Iar dă care cumva și din vreo întîmplare să vor fi pierdut din aceste dele, apoi va binevol cîstulit Departament a întoarcă poruncă Arhiv<ei> a să urmăre... dă a să scoate din condici și a le însemna cu împrejurarea lor”. (Raport al lui Costache Bobescu din 21 ianuarie 1843).

⁵⁹ Ibidem, dosar 2344 II/1838, f. 554; Vanghele Antoniu, *art. cit.*, p. 63; *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 171.

Aceste prevederi nu puteau modifica însă efectele nocive pe care le avea luarea cu împrumut a materialelor originale de la Arhiva Statului. La 15 decembrie 1838, Costache Bobescu cerea o reglementare corespunzătoare în acest sens,⁶⁰ iar în observațiile pe care le face, în iunie 1839, la Proiectul de regulament, se ridică împotriva scoaterii originalelor din depozitele Arhivei, arătând necesitatea înlocuirii acestei practici cu eliberarea de copii. În cazurile în care era neapărată nevoie de a se da unele dosare și registre originale, acestea să nu poată fi ținute mai mult de o lună, după care Arhiva să aibă dreptul de a corespunda direct cu instituțiile respective, în vederea restituirii acelor materiale.⁶¹ În Proiectul de regulament din 4 decembrie 1840, unde erau reluate și lărgite aceste propuneri, termenul maxim de împrumut era mărit la trei luni.⁶² Observații asemănătoare făcea, la 30 noiembrie 1849, și Grigore Alexandrescu care cerea, printre altele, să se interzică trimiterea de dosare în afara capitalei.⁶³ Reglementarea definitivă a scoaterii materialelor originale din depozitele Arhivelor Statului a fost dată abia prin regulamentul din 4 martie 1869.⁶⁴

În concluzie, trebuie să relevăm faptul că în relațiile Arhivei Statului din Țara Românească cu instituțiile centrale în perioadă 1831–1862 au existat numeroase dificultăți.⁶⁵ Ele au fost generate îndeosebi de lipsa din sfera de activitate a Arhivei Statului a sarcinii de îndrumare și control asupra muncii de arhivă de la aceste instituții. Instituirea și exercitarea acestei atribuții s-au putut realiza, în contextul unor cerințe și condiții superioare, numai prin legislația arhivistică a epocii socialiste.

ANEXE

1

1838 iulie 1, București. Raportul Arhivei Statului către Departamentul Treburilor din Lăuntru despre neregulile constatate la dosarele depuse de Vornicia Temnișelor.

Nr. 703/Nr. 581.

Trecută. Iulie 4.

Cinstitului Departament al Principilor din Lăuntru.

Arhiva Statului.

La cercetarea ce s-au făcut delor de la două mese din Despărțirea cremenală a cinstitei Vornicii a Temnișelor ce s-au priimit până la porunca cu Nr. 702, s-au găsit unele dintr-însele avînd greșeli și osebirii la însemnarea pă deasupra a anului și a lunilor, precum asemenea și la

⁶⁰ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2344 II/1838, f. 768.

⁶¹ Ibidem, f. 1019–1020; Vanghele Antoniu, *art. cit.*, p. 65–66.

⁶² Vanghele Antoniu, *art. cit.*, p. 70–71; *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 175–176.

⁶³ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 IV B/1842, f. 1110–1111.

⁶⁴ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 193.

⁶⁵ Au existat și cazuri cînd unele instituții centrale foloseau un ton ireverent față de Arhiva Statului în corespondența purtată cu aceasta. La 20 februarie 1846 Ion Eliade Rădulescu se plîngea Departamentului Treburilor din Lăuntru de faptul că Obșteșcul Control i se adresa prin „poruncă”, cerîndu-i totodată, „într-un ton foarte ironic”, ca Arhiva să-i scrie nu prin adrese, „ci prin raporturi”. (Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2242 III B/1842, f. 964. Vezi anexa 2).

numerațiile și adevăririle foilor, iar unele să află neșnuruite și nepecetluite. Drept aceea Arhiva plecat raportează cinstului Departament de a să face cuviincioasa urmărire pentru îndreptarea arătatelor greșeli.

Îndeplinitorul datoriilor Șefului Arhivei, ss. C. D. Ștefănescu.

Anul 1838, luna iulie 1. N 307. București.

La Secția a III-a.

Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2344 I/1838, f. 382.

2

1846 februarie 20, <București>. Raportul Arhivei Statului către Departamentul Trebilor din Lăuntru cu privire la relațiile sale cu Obștescul Control.

Nr. 723/Nr. 264.

Priimit fevr. 20.

CINSTULUI DEPARTAMENT DIN LĂUNTRU.

Arhiva Statului.

Încă de la întocmirea Arhivei, fiind pusă sub acest cinst<it> Departament, cele mai multe departamente, cum și toate divanurile, s-a corespuns cu dlnsa prin adrese sau oțnoșenii, iar nu prin porunci. De a fost poziția acestei ramure sau o cuviință binevoitoare a departamentelor, cel de acum Arhivariu nu o poate bine cunoaște fără o dezlegare de la șeful său. Asemenea s-a corespuns Arhiva de treisprezece ani, plnă la numirea celui de acum Arhivar și cu cinst<itu> l Control, după cum dovedesc reghistrele, și Arhivarul de acum n-a introdus nici o schimbare. De la o vreme încoace, cinstitul Control a început a să adresa prin porunci, și, printr-o sprafcă a cancelarii sale, sub Nr. 419 din anul 1844, a făcut cunoscut Arhivei, într-un ton foarte ironic, ca să nu să mai adreseze către Control cu adrese, ci prin raporturi. Întrebind-o să-i arate de unde Arhiva și-au luat acest drept.

Arhiva a răbdat această umilință și primea cu aceeași mulțumire și poruncile cinst<itu> lui Control de acum ca și adresele de mai înainte. Își urma însă, hirtile sale la trebuință către cinst<itu> l Control tot asemenea cum le-au urmat și plnă acum, adică prin adrese.

În luna lui ianuarie trecut, vrînd Arhiva a-și vedea întoarse delele date afară la mai multe departamente și dregătorii ce fuseseră cerute în anul trecut, s-<a> adresat cu liste de acele delle, rugîndu-să ca, de nu vor mai fi trebuincioase, să să întoarcă înapoi. Cu asemenea adresă s-<a> adresat și către cinstitul Control, și adresa nu i-a fost nu numai luată în băgare de seamă, ci nici primită din partea cancelariștilor cinst<itu> lui Control.

O asemenea lucrare desnădăjduind pă Arhivă de a să mai putea corespunde cu cinst<itu> l Control, afară numai dacă Arhivarul de acum va hotări a schimba formele cele aflate consfințite de cincisprezece ani, plecat face cunoscut cinst<itu> lui Departament această împrejurare, fără

a crede că aceasta a venit din partea d-lui șefului cinst<itului> Control, ci din a canțeliștilor, și să roagă plecat, de va găsi de cuviință, a să face cunoscut cinst<itului> Control urmarea subalternilor săi către Arhivă, care, în poziția ei, nu este în lucrare nici de război, nici de poliție, nici de disciplină ostășească, ca să primească porunci de la niște părți pe care pravila nu i le recunoaște de șefi. Iar dacă cinst<itu>l Departament va afla cu cale că trebuie Arhiva a să umili și a să degrada din starea în care a fost pînă acum, va binevoi a face cunoscut Arhivei, spre a avea și ea un temei pe care să poată face o înnoire.

Cu această ocazie, Arhiva plecat să roagă ca să i să prescrie hotărît felul său de corespundere și cu celelalte ramuri ale guvernului, ca să nu mai aibă pe viitor asemenea tîmăcirii atît de neînsemnate în sine și care, cu toate acestea, împiedică lucrarea și pune pe Arhivar într-o poziție atît de nehotărît.

Arhivăru,

ss. I. Eliade

ss. C. D. Ștefănescu

Anul 1846, luna febr. 20. No. 18. La Secția III, masa I.

<Rezoluție :> La delă pentru știință. Mart. 11.

Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2242 III B/1842, f. 964.

3

1849 noiembrie 30, <București>, Raportul Arhivei Statului către Departamentul Trebilor din Lăuntru cu privire la degradarea unor dosare date cu împrumut instituțiilor judecătorești.

Nr. 5649/4549.

Primită dechemvr. 2.

CINSTITULUI DEPARTAMENT AL TREBILOR DIN LĂUNTRU.
ARHIVA STATULUI

Pentru trebuințele deosebitelor treburilor ale țării, cinstita Logofeție cere adesea de la Arhivă dele judecătorești, care să trimit pe la acele treburilor, de unde nu numai că nu se întorc ani întregi, ba încă și mai mulți ani, cu toată stăruirea Arhivei, care nu lipsește. la sfîrșitul fiecăria luni, a repeta cererea delilor date de multă vreme, dar încă și cele ce se întorc, și cînd se întorc, să aduc firește într-o stare mai proastă decît cea în care s-au dat, tăvălindu-să și adesea rupîndu-să de zmăcinarea, lungă lînere și transportarea ce li se face. Pentru îndreptarea aceștii necuviințe ar fi de trebuință să nu se mai trimită delele afară din capitală și cinstita Logofeție să poruncească tribunalurilor ca la întimplare de asemenea trebuință să raportuiască deslușit ce voesc să caute în delele cerute, după care cinstita Logofeție, luînd de la Arhivă dela și scoțînd copie sau prescurtare de hîrtiile neapărat trebuincioase tribunalurilor, să le trimită știința cerută. Iar la întimplare de vreo pricină însemnată, la care cetirea deli<i> întregi ar fi trebuincioasă, să se trimită acea delă, hotărîndu-să tribunalului un soroc pentru întoarcerea ei.

Această părere a sa Arhiva supunând-o la cunoștința cinstitului Departament, îl roagă plecat, de va găsi de cuviință, să se înțeleagă cu cinstita Logofeție, spre a să pune în lucrare pe cît se va putea învoi în interesul trebuințelor judecătorești cu buna ținere și păstrare a hîr-tiilor statului.

Șeful Arhivei,

ss. Gr. Alexandrescu

ss. C.D. Ștefănescu

Anul 1849, luna noemvre 30.

No. 95. La Secția al 3-lea.

>Rezoluție :> Această cerere a Arhivii să să recomandeze d-lui Logofătului al Dreptății<i>, ca să binevoiască a o lua în băgare de seamă și a face cuviincioasă punerea la cale, potrivit acestei cereri, care să încuviințează și să de Departament.

Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 IV B/1842, f. 1110.

CONSIDERAȚII TEORETICE PRIVIND ȘTIINȚA ARHIVISTICĂ

MARIN R. MOCANU

În condițiile în care tot mai multe domenii de cunoaștere — din natură, societate și gîndire — devin obiectul a tot mai multe științe sau discipline, se impune cu necesitate definirea, pe cît posibil mai exactă, a granițelor respectivelor domenii, fixarea acestora în sistemul științific unitar.

Studierea așa-numitelor „puncte de contact” sau „zone de graniță” dintre științele naturii și cele sociale, precum și a celor din interiorul acestora, devine imperativă cu atît mai mult, cu cît s-a dovedit că aceste „puncte” sau „zone” pot constitui obiecte sau domenii ale cunoașterii de sine stătătoare.

Procesul de integrare a cunoștințelor în științele sociale se desfășoară în ultimul timp mai intens decît în științele naturii, pe măsură ce omul se așează tot mai în centrul activității de cercetare, dezvoltîndu-se și ca obiect al întregii activități de cunoaștere¹.

Avînd în vedere această inevitabilă tendință de întrepătrundere în continuă creștere, de contopire, a științelor sociale, delimitarea teoretică a tuturor domeniilor științelor sociale, pentru a putea crea logica întregii științe despre societate în ansamblu, apare de neîncuît.

Fie din cauza drumului sinuos de formare, pe care a trebuit să-l parcurgă fiecare dintre științe, fie ca urmare a disputelor teoretice pe marginea conținutului unor noțiuni și categorii

¹ Voleov G. N., *Sociologia științei*, Edit. politică, București, 1969, p. 258—259.

filozofice², unele științe, deși funcționau ca atare pe propriul lor domeniu și cu propriile lor metode, au trebuit să se supună multă vreme torentului de opinii.

În literatura de specialitate, activitatea arhivistică este definită prin experiența mai multor „științe auxiliare ale istoriei”.

Înclinînd balanța preocupărilor în direcția compartimentării, divizării și subdivizării domeniului arhivistic, ne punem, inevitabil, în situația de a neglija dialectica dintre particular și general, dintre diversitate și unitate, dintre conținut și formă, de a nu vedea pădurea din cauza copacilor.

Definind arhivistica — și prin aceasta activitatea arhivistică — ca pe o disciplină sau știință care se ocupă, în general, cu problemele privitoare la adunarea, conservarea și folosirea măturilor scrise din arhive, nu vom reuși să convingem de conținutul ei științific. Noțiunile de inventariere, expertizare, folosire, conservare și restaurare nu sînt suficiente și cele mai potrivite pentru a defini conținutul procesului arhivistic. De conținutul activității arhivistice — ca știință — trebuie legate cele mai reprezentative activități efectuate după criterii și principii științifice, la scara document sau arhivă.

Curios că, simbolic, de domeniul arhivisticii sînt prinse toate activitățile care au ca obiect documentul însuși, izvorul istoric ca unitate — baza cercetării științifice în domeniul istoriei. Cercetările de ordin paleografic, diplomatic, cronologic, genealogic ș.a. dau (după cum prea bine se cunoaște) documentului certitudinea autenticității și veridicității, pașaportul pentru intrarea lui pe porțile cercetării istorice, în vîrtejul analizei și sintezei necesare stabilirii conexității și interdependenței cauzale ale faptelor și proceselor istorice.

Aceste cercetări sînt cele care verifică în limitele posibilului obiectiv, adevărul informației istorice, îndepărtîndu-l de elementele subiective și de incertitudine.

Numai că aceste preocupări care acționează direct asupra naturii interne și externe a documentului sînt situate — teoretic — la periferia obiectului arhivistic, a domeniului de cunoaștere a științei arhivistice.

Includerea activităților disciplinelor ce conduc la stabilirea locului, timpului, autenticității și veridicității documentului istoric în conținutul (și denumirea) științei arhivistice mi se pare absolut obligatorie, cu altă mai mult cu cît fără aceste determinări cercetarea istorică ar fi imposibilă.

La definirea caracterului științific al activității arhivistice, paleografia, diplomatica, sigilografia ș.a. aduc o contribuție de substanță, operînd ca niște discipline „tehnice” asupra izvoarelor documentare.

Pentru scoaterea măturilor documentare la lumina cercetării istorice, respectivele discipline sînt atît de indispensabile încît fără aportul lor noțiunea de folosire ar fi golită de orice conținut.

Prin urmare, activitatea arhivistică — privită în totalitatea conținutului ei indestructibil — se impune ca știință unitară, îmbrățișînd întreaga activitate de cercetare — diversă prin natura ei — ce se desfășoară asupra documentului sau arhivei în anticamera cercetării istorice.

Caracterul științific al activității arhivistice constă în siguranța cu care operează asupra documentului, așezîndu-l în spațiul, timpul și adevărul lui, în puterea de adaptabilitate la cerințele legico-obiective ale cercetării științifice în general și istorice în special, precum și în genera-

² Vezi Borgeanu C., *Eseu despre progres*, Edit. politică, București, 1969, p. 150.

lizarea practicii dobândite de-a lungul timpului, materializată în criterii, principii și norme. Știința arhivistică este, prin conținutul ei, unitară și, în același timp, singura știință „de arhivă” auxiliară a istoriei, știință care însumează și pune în valoare cele mai consistente elemente ale documentului necesare metodologiei științei istorice³.

Dacă pentru știința istorică documentul este numai izvor, pentru cea arhivistică acesta este și izvor și domeniu, materia însăși.

Ea este auxiliară deoarece gravitează în jurul legității științei istorice și acționează în sensul acesteia.

Apărută și dezvoltată ca o necesitate a științei istorice, a acțiunii legii adevărului istoric, știința arhivistică este angrenată tot mai evident ca o parte a unui întreg în sistemul științific social.

Din acest motiv, știința arhivistică, căutînd să țină pasul cu cercetarea științifică pluri-dimensională, își dezvoltă, firesc, acele laturi care converg pulsului direcțional al cercetării științifice în ansamblu.

Avînd de-a face, în perimetrul domeniului arhivistic, cu o singură știință auxiliară a istoriei — știința arhivistică, se impune și stabilirea raportului ei cu părțile sale componente. Nu este obligatoriu ca noțiunea de disciplină să fie, din punct de vedere al conținutului sinonimă cu cea de știință în adevăratul sens al cuvîntului. O disciplină poate numai să întregască domeniul și metoda unei științe. În acest raport se încadrează și aceste „științe auxiliare”, deoarece ele nu fac altceva decît să acționeze ca niște discipline tehnice, completînd metodologia și sfera de cunoaștere a științei arhivistice la nivelul căreia noul, generat de setea de cunoaștere a cercetării istorico-sociale este într-o continuă mișcare. Din acest motiv, aceste discipline ocupă, la rîndul lor, în fața științei arhivistice poziții de auxiliar.

Rezultatele cercetărilor tuturor acestor discipline — efectuate pe un domeniu unitar ca structură și natură — slujesc uneia dintre cele mai însemnate laturi ale științei arhivistice — folosirea. Aceste discipline se divid — în scopul adîncirii cunoașterii — în mai multe subdiscipline. De pildă, pelegrafia operează cu subdisciplinele : papirologie, codicologie, gumramică și, pe viitor, e posibil ca enumerarea să nu se oprească aici. Paleografia, genealogia, sigilografia, diplomatica ș.a. sînt discipline care slujesc științei arhivistice așa precum lexicologia, fonetica, stilistica, onomastica slujesc științei lingvistice. Luate separat, în sine, nici una dintre acestea nu se poate constitui în știință, nu poate depăși în conținut limitele unei discipline auxiliare. Activitatea arhivistică însumează domeniul, metoda și sensul tuturor acestor discipline, auto-constituindu-se în știință auxiliară, ca atîtea altele din diverse domenii, acționînd la baza științei istorice ca un element organic, inseparabil acesteia. Cu excepția arhivisticii, fiecare nu face altceva decît să reconstituie, prin mijloace proprii sau combinate — mai mult sau mai puțin total sau parțial — niște urme, nivel la care noul există în măsura în care a existat.

Această realitate obiectivă impune gîndirii teoretice să definească știința arhivistică auxiliară științei istorice și disciplinele arhivistice, auxiliare, la rîndul lor, științei arhivistice.

Teoretizarea în acest sens a acestei realități este, cred, acut necesară pentru a așeza știința arhivistică în sistemul științelor sociale și pentru a o scuti de pretențiile „crize” de considerație.

³ A. Sacerdoteanu, *Științele auxiliare ale istoriei*, în „Raze de lumină”, X, 1938, p. 303.

ASPECTE PRIVIND TEHNICA ÎNTOCMIRII REGISTRELOR ARHIVELOR PERSONALE ȘI ROLUL LOR ÎN CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ ACTUALĂ

IOANA BOTEZAN

În prezenta comunicare am optat pentru noțiunea de registru și nu de catalog, întâlnită des în literatura de specialitate. Noțiunea de catalog considerăm că nu acoperă sensul urmărit de arhiviști în prelucrarea documentelor.

Prin însăși definiția sa, catalogul înseamnă înșirarea sistematică a unor titluri de cărți, de periodice, de stampe, de nume etc. și el este propriu, prin formă și conținut, bibliotecilor.

Registru este definit de Dicționarul Enciclopedic Român, ca fiind caiet, condică, sistem de fișe sau de foi volante, în care se înscriu operații sau acte privind activitatea unei întreprinderi, organizații economice, instituții sau persoane fizice.

Necesitatea întocmirii de către arhiviști a unor registre de arhivă, a unor inventare arhivistice etc. s-a făcut, în ultimul timp, tot mai mult simțită, pentru a pune la dispoziția cercetătorilor instrumente științifice de informare.

Registru de arhivă rămâne, în acest sens, instrumentul fundamental de documentare în arhive.

Nivelul științific al unui astfel de registru, depinde în primul rând de felul cum arhivistul a înțeles să rezume just, sub raport istoric, cuprinsul actelor și al documentelor, apoi, de felul cum a știut să grupeze aceste documente.

În condițiile actuale se poate vorbi de un început de preocupare sistematică în materie de registre arhivistice numai din anul 1947. În acest an a apărut „Catalogul documentelor Țării Românești”¹. El se referă la istoria medie.

Pentru epoca modernă inițiativele apar și mai târziu, abia în 1957, când încep să se publice, selectiv și nu complet, și numai corespondențe aparținând unor personalități cu rol politic, social și cultural în istoria poporului român. Printre aceste lucrări pot fi amintite: „Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri”², „Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu”³, „Catalogul corespondenței lui Ion Ghica”⁴, „Catalogul corespondenței lui Horia Petra-Petrescu”⁵.

Pentru arhivele personale nu înregistrăm inițiative decît din anul 1968, când apare, tot selectiv, „Catalogul arhivei generalului Gheorghe Magheru”⁶, adoptîndu-se sistemul cronologic și nu tematic al redării, sub formă de regist, a documentelor.

Problema întocmirii și editării sau multiplicării unor registre de arhivă preocupă de mai mult timp și colectivul Arhivei istorice a Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.S. România. Această arhivă păstrează un important volum de documente referitoare la arhivele personale, însă din secolul al XVIII-lea, de cînd apare grija pentru păstrarea și stringerea actelor și documentelor ce au aparținut unor personalități, dar și din secolul al XIX-lea (în total 93 de arhive

¹ Ion-Radu Mircea, *Catalogul documentelor Țării Românești (1369–1600)*, București, 1947.

² Marta Anineanu, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, București, 1957.

³ Augustin Z. N. Pop, *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, București, 1959.

⁴ Iliu Alcolae, *Catalogul corespondenței lui Ion Ghica*, București, 1962.

⁵ Lidia Băncescu, *Catalogul corespondenței lui Horia Petra-Petrescu*, Sibiu, 1971.

⁶ Alexandru Ballintescu, *Catalogul arhivei generalului Gheorghe Magheru (1582–1880)*, București, 1968.

personale). Cele din secolul al XIX-lea se referă la activitatea unor oameni de seamă, care au jucat un rol important în istoria poporului român de pe ambele versante ale Carpaților, printre care: Timotei Cipariu, George Bariț, Simion Bărnuțiu, Ioan Micu Moldovan, Augustin Bunea, Alexandru Șterca Țuluțiu, Dimitrie Moldovan, Victor Mihail, Ioan Lemeni, Vasile Suciu, Jacob Popa, Ioan Vancea și alții.

Înainte de a prezenta sistemul nostru de lucru, e necesar să definim mai întâi noțiunea de arhivă personală și să enunțăm în linii generale din ce acte se compune ea.

Referindu-ne la materialul nostru, prin arhivă personală noi înțelegem totalitatea actelor și documentelor concepute, primite, adunate și, totodată, conservate conștient de către persoana respectivă⁷.

În componența unei arhive personale, referindu-ne tot la același material, intră: actele personale ale titularului arhivei; corespondența primită; concepte de scrisori; manuscrise personale sau străine de arhiva persoanei respective; lucrări proprii tipărite cu adnotări și însemnări personale; acte privind activitatea științifică, politică, culturală sau obștească; acte referitoare la bunurile personale.

O arhivă personală, din cele în cauză, se deosebește, deci, fundamental de celelalte fonduri arhivistice, prin conținutul și caracterul său.

În cea mai mare parte, arhivele personale conțin acte și documente răsfețe, fără unitatea pe care o au actele de cancelarie, prin urmare, prelucrarea, sistematizarea și ordonarea lor se impune și trebuie să fie în mod logic, alta.

Criteriul de sistematizare pentru arhivele personale este determinat, în general, de activitatea depusă de persoana respectivă.

Din literatura de specialitate consultată nu rezultă o metodă unitară de lucru privind arhivele de proveniență personală⁸. De aceea, se impune studierea unui sistem cât mai adecvat de prelucrare și redare a conținutului lor sub forma registrelor și nu a cataloagelor, ținând cont de specificul acestor arhive.

Din cele șapte registre de arhivă personale întocmite până în prezent în cadrul Arhivei istorice din Cluj, după un sistem de ordonare și prelucrare adoptat de noi, am ales pentru prezentarea de față, arhiva personală a lui George Bariț.

Din arhiva omului politic și de cultură George Bariț, secția noastră păstrează doar un număr de 732 piese. La întocmirea registrului *complet* și nu selectiv privind această arhivă, am adoptat următorul procedeu de lucru:

1. *Reconstituirea arhivei personale*, pe care am făcut-o după conținut, destinat, însemnări autografe și după caracterul scrisului.

Odată apartenența actelor și documentelor stabilită, înainte de a opera o clasare tematică a lor, am trecut la cea de a doua operațiune și anume la

2. *Registarea fiecărei piese arhivistice*. Aici s-a ținut cont de faptul că importanța unui document este dată atât de conținutul, cât și de creatorul lui. Când este cazul, la sfârșitul registruului apar și nume de persoane menționate în documentele epistolare sau în actele respective cu indicația: apare în text sau actul este semnat de.

În formularea registruului s-a evitat orice comentariu sau interpretare, care sînt o sarcină a istoricului și nu a arhivistului.

⁷ Pînă în prezent nu există un punct de vedere comun privind definirea noțiunii de arhivă personală. Pentru unele lămuriri privind proveniența, ca și componența unei arhive personale, ca și despre registrele de arhivă, vezi: Otto Heinrich Meisner, *Die Archivdokumentation im privaten Bereich* și *Registratur (Reisiter) und Archivgut*, în: „Archivalienkunde, vom 16. Jahrhundert bis 1918”, Göttingen, 1968, p. 62 – 66, și 93 – 107.

⁸ De un real folos ne-au fost Instrucțiunile privind prelucrarea fondurilor arhivistice ale lui Aurelian Sacerdoteanu, publicate în 1948.

Numele emitentului este însoțit de specificarea profesiei ori a funcției, în cazul celor mai puțin cunoscuți.

În regist se specifică și tipul actului sau al documentului : telegramă, raport, memoriu, carte de vizită, carte poștală, recipisă, factură, contract etc.

La observații se specifică : original, copie, limba în care este scris, numărul de file, starea de conservare (deteriorat, șters) ; dacă are pecetii, dacă actul a fost publicat și unde anume. În eventualitatea că actul are și copii, duplicate, traduceri, acestea se trec toate la același număr sau cotă de arhivă.

Data actului e înscrisă pe fișă, sus în stînga, așa cum apare ea în document, sub ambele stiluri, dacă e cazul. Tot acolo se trece și localitatea cu numele actual, redîndu-se însă în paranteză rotundă denumirea din act. În colțul din dreapta s-a consemnat numărul sau cota sub care se păstrează documentul în arhiva noastră. În cazul cînd fondul a primit un număr de înregistrare anterior prelucrării, care a intrat în circuitul științific, s-a menționat și cota veche.

Pentru actele care prezintă aceeași temă și conținut, s-a întocmit un singur regist mai cuprinzător, specificînd limitele extreme ale anilor și datelor calendaristice, ca și ale cotelor.

Documentele au fost scoase din plicuri, cînd a fost cazul, pentru a se păstra mai bine, Plicurile au fost anexate la actele respective, primind aceeași cotă de arhivă.

3. Sistematizarea tematică a fișelor a constituit cea de a treia operațiune.

Ea s-a făcut în funcție de genurile de activitate reflectate de materialul arhivistic.

Arhiva G. Bariț, de pildă, ca și celelalte arhive personale, a fost împărțită în patru mari grupe : I. Acte personale II. Corespondență III, Manuscrise și IV, Varia. În cadrul fiecărei grupe documentele au fost ordonate cronologic.

În cadrul primei grupe au fost formate următoarele subgrupe de documente : 1. Acte de referință biografică, 2. Acte privind administrarea bunurilor personale, 3. Acte privind activitatea științifică, 4. Acte cu caracter economic, 5. Acte privind activitatea politică 6. Acte referitoare la acțiuni culturale etc.

În cadrul primei subgrupe, a actelor de referință biografică au fost trecute actul de naștere, decretele de numire în diverse funcții, certificatele de boală, pașapoartele, decrete de conferire a unor ordine și medalii, diverse legitimații, liste și note de plată, chitanțe, mandate poștale, fotografii personale etc. Pentru exemplificare se pot menționa alegerea lui Bariț, ca membru al Academiei Române și ca secretar al Astei, precum și numirea în funcția de director al fabricii de hîrtie din Zărnești.

În subgrupa actelor referitoare la administrarea averii și bunurilor personale, am reparțizat pe cele ce privesc evidențe, socoteli și administrarea bunurilor proprii. În cazul arhivei lui Bariț, această subgrupă este foarte restrînsă, abia patru acte, conținînd însemnări și socoteli privind cheltuieli cotidiene, inventarul unei lăzi cu lucruri personale, note de plată de la croitor.

În subgrupa actelor privind activitatea științifică, au fost incluse cele ce se referă la legăturile lui Bariț cu Academia Română ; acte privind editarea lucrărilor sale, tipărirea dicționarului german-român ; tipărirea calendarelor. Remarcăm printre ele pe cele legate de editarea principalei lui opere istorice „Părți alese din istoria Transilvaniei”.

În subgrupa actelor cu caracter economic au fost trecute cele legate de exercitarea funcției de director al fabricii de hîrtie din Zărnești ; imputernicirile primite de el în vederea achiziționării de mașini sau tehnicieni din străinătate pentru fabrica de hîrtie, liste de prețuri ale diferitelor sortimente de hîrtie. Tot în această subgrupă am trecut și materialele legate de activitatea lui Bariț în problema construirii căilor ferate din Transilvania și România.

În subgrupa privind activitatea politică a lui Bariț, am înglobat actele privind dieta de la Sibiu din 1863—1864, precum și pe cele legate de activitatea lui în cadrul Comitetului central

al Partidului Național Român unificat. Tot aici am grupat actele privind activitatea ziaristică a lui Bariț.

În subgrupa actelor cu caracter cultural, au fost încadrate cele ce se referă la rolul jucat de el în cadrul Astrei, la legăturile sale cu societatea „România Jună” din Viena, cu societatea „Alexi-Șincaiană” din Gherla și cu „Societatea de lectură din Arad”.

Grupa a II-a, a corespondenței, a fost subîmpărțită în două subgrupe. Una reprezentând corespondența primită și cealaltă corespondența trimisă.

Scrisorile adresate lui Bariț au fost ordonate pe emitenți, alfabetic și în cadrul lor cronologic. În cazul celor publicate, s-a specificat titlul sub care au apărut, autorii sub îngrijirea cărora s-au editat, locul și data apariției. (Exemplu : Keith Hitchins, *Liviu Maior, Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu* (1861—1892), Cluj, Edit. Dacia, 1970).

Din corespondența trimisă de Bariț nu se păstrează decât copii, însemnări, concepte. Și această subgrupă a fost aranjată pe destinatari, alfabetic și cronologic. Scrisorile nedatate, primite sau trimise, au fost trecute la sfârșitul fiecărei subgrupe.

Cea de a III-a grupă, manuscrise, cuprinde toate documentele ce se referă la activitatea sa creatoare. Aici am inclus manuscrisele operelor științifice (conceptele, exemplarele scrise la mașină, corecturile tipografice), operele tipărite cu corecturi sau adnotări, jurnale, carnete de însemnări și note de călătorie, amintiri, extrase din documente, decupări de articole din ziare, discursuri, manuscrisele operelor inedite. În interiorul acestei grupe, materialele documentare se ordonează tematic și în ordinea importanței. Exemple de manuscrise din arhiva lui G. Bariț pot fi date : Discursul său la Adunarea generală a despărțămîntului Astrei din Abrud din 1888 ; Studiu gramatical, concept din 1839, Călătoria primă în Muntenia din 1836.

Grupa a V-a numită varia, cuprinde documente dintre cele mai diverse, care n-au putut fi cuprinse în grupele de mai sus. Unele se referă la membrii familiei Bariț (un act privind intrarea în armată a fiului său Ieronim). Altele privesc participarea lui la dezvelirea busturilor lui Gh. Asachi și Papiu Ilarian. Alte materiale reprezintă copii făcute de Bariț după memorii, scrisori (Exemplu : copie după o scrisoare a lui Șaguna către protopopul din Perșani în problema școlilor ; copie după decretul lui Șaguna contra greco-bulgarilor din Brașov).

La sfârșit vin grupate fotografiile legate de familie, prieteni, cunoscuți, personalități sau referitoare la diverse evenimente publice. Și în cadrul acestei grupe, documentele se grupează tematic și cronologic.

Registrul este precedat de câteva lămuriri preliminare asupra arhivei personale, precum și a metodei de lucru adoptate și se încheie cu un indice general de nume și locuri.

De fapt, prelucrarea arhivei personale a lui G. Bariț nu reprezintă un caz singular. După cum s-a specificat la începutul comunicării, colectivul de arhiviști de aici are în lucru și alte arhive personale.

În concluzie, registrele de arhivă trebuie să fie prezentări exhaustive de fonduri și colecții arhivistice. Un registru de arhivă întocmit corect și amănunțit, oferă cercetătorilor științifici prețioase informații asupra conținutului documentelor și le permite să se orienteze în timp util asupra părții care-i interesează.

Totodată, posibilitatea consultării registrului de arhivă contribuie, în parte, la crușarea și conservarea materialului arhivistic.

Datorită importanței registrelor de arhive personale, propunem intensificarea muncii de întocmire și editare a lor în cit mai multe centre din țară.

Propunem, de asemenea, pentru a putea fi aduse la cunoștința cercetătorilor din întreaga țară, prezentarea lor în totalitate, în cazul celor mai mici, sau sub forma repertoriilor, în cazul celor mai mari, în Revista Arhivelor.

Deoarece activitatea de întocmire și editare a registrelor de arhivă revine în special arhiviștilor, sugerăm elaborarea și tipărirea unui dicționar de terminologie arhivistică corespunzător, care să fie pus la dispoziția lor. Un astfel de dicționar va constitui un instrument de lucru și-i va ajuta pe arhiviști să prelucreză și să sistematizeze materialele arhivistice în mod unitar pe întreaga țară. S-ar evita astfel ezitățile, confuziile, impreciziile inerente actualelor sisteme de prelucrare a arhivelor personale sau a altor fonduri arhivistice.

COTELE DOCUMENTELOR ȘI CODIFICAREA LOR ÎN VEDEREA REGĂSIRII INFORMAȚIILOR

MARIA PÎRVULESCU

S-a scris mult pînă acum despre volumul tot mai mare al informațiilor în toate domeniile. Datorită acestui fapt, deseori se spune că este mai simplu să efectuezi din nou o cercetare decît să se găsească în literatura de specialitate rezultatele obținute în domeniul respectiv. De aceea se caută noi metode de prelucrare, de regăsire a informațiilor.

Nu intenționăm să arătăm cît de mare este rolul metodelor matematice în realizarea sarcinilor tot mai complexe pe care le au științele sociale în cunoașterea unor fenomene sociale prezente sau a experienței sociale de-a lungul istoriei deosebit de importante sau să analizăm care sînt mijloacele cele mai eficace de informare științifică în fiecare domeniu.

Se apreciază însă că, în prezent, faza de documentare, respectiv de informare științifică consumă peste 70 %, din timpul de creație al unui cercetător. Deci proporțional cu reducerea duratei de informare va crește numărul creațiilor. În țările care au introdus în documentare sisteme operative de informare s-a observat o creștere substanțială a capacității creatoare de 5 pînă la 30 ori mai mare față de alte state care foloseau documentarea clasică.

Aplicarea mijloacelor moderne de informare științifică la Arhivele Statului, care conservă documente din toate domeniile de activitate și din toate timpurile, va determina o creștere considerabilă a informațiilor furnizate oamenilor de știință.

De aceea, spre deosebire de valorificarea științifică actuală a documentelor, care se face în bună parte, cu ajutorul instrumentelor clasice de evidență și informare științifică, inventare, cataloage, îndrumătoare în arhive, conspecte, ediții de documente etc., arhiviștii au experimentat încă din anul 1969 posibilitățile oferite de calculatoarele electronice în activitatea de documentare, de găsire și regăsire a informației¹. Rezultatele obținute pînă în prezent ne-au demonstrat că utilizarea calculatorului electronic reprezintă, cel puțin în cazul nostru, soluția cea mai potrivită datorită capacității lui de a face operații logice foarte complicate și a randamentului ridicat.

Materialele de păstrare permanentă intrate în depozitele Direcției generale a Arhivelor Statului și a filialelor sale sînt organizate pe fonduri și colecții arhivistice așa cum au fost constituite de creatori: instituție, întreprindere și nu pe genuri de acte.

¹ Vezi studiul scris de Maria Dogaru, Maria Pîrvulescu și Olivia Strachină, *Experimentarea prelucrării electronice a datelor în Arhivele Statului din România*, în „Revista Arhivelor”, anul XLVII, vol. XXXII, nr. 2, p. 489

După căutări s-a ajuns la sistemul Automat de Regăsire a Informațiilor din Arhivele Statului (SARIAS). Sistemul a fost astfel conceput încât cotele documentelor și caracteristicile acestora constituie elementul nr. 1 ce va fi utilizat în regăsirea documentelor. Arhiviștii, împreună cu ceilalți colaboratori, au acordat o atenție deosebită stabilirii și prevederii tuturor elementelor de cotă, luând în considerație situația de fapt existentă ca urmare a unor condiții istorice determinante, precum și dezvoltarea acestei activități în viitor corespunzător cu prevederile decretului nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național.

Preocuparea pentru cotele materialului de arhivă este tot atât de veche ca și arhiva însăși². Ea face parte din multiplele operațiuni ce se efectuează asupra documentelor încă de la constituirea lor. Cota nu este o formă de evidență oarecare întâlnită în alte domenii de activitate ci, prin componentele ei, constituie elementul de bază la întocmirea evidenței numerice, de gestiune a unităților de păstrare din depozitele de arhivă. De asemenea, cota are o strînsă legătură cu activitatea de folosire a documentelor, fiind un element obligatoriu în citarea surselor informative ce au fost utilizate la întocmirea unei lucrări științifice.

Cota materialelor arhivistice putem spune că se compune din două părți și anume: o parte *obligatorie* alcătuită din elemente care ajută la fixarea documentului într-un sistem de evidență și la regăsirea documentului în arhivă cum sînt: deținătorul, fondul, colecția, sau colecția de fonduri, inventarul, partea structurală, grupa, fondul sau țara, dosarul, pachetul, manuscrisul, fila sau cadrul, accesibilitatea și partea a doua *opțională* creație a activității arhivistice care constă dintr-o sumară dar cuprinzătoare descriere diplomatică a documentului făcută cu scopul de a individualiza și mai mult piesele arhivistice și de a veni în ajutorul muncii de cercetare științifică. Această parte reliefează forma, limba, suportul, semnătura, sigiliul, ornamentația și filigranul documentelor.

Între cele două componente ale cotei există o legătură indisolubilă, ea constituind trăsătura caracteristică a cotelor materialelor din arhivă, deosebindu-se de toate sistemele de evidență cunoscute de alte domenii de activitate.

Codificarea cotelor

Reprezentarea numerelor într-un calculator electronic nu se rezumă la scrierea acestora într-un anumit sistem de numerație, de exemplu în sistemul binar. Trebuie satisfăcute două condiții specifice mașinilor de calcul electronice și anume:

I. Calculatorul electronic dispune numai de un număr finit de elemente și prin urmare numărul de caractere utilizate într-o reprezentare este finit;

II. Calculatorul nu lucrează cu simboluri grafice de forma +, -, „, „ci numai cu succesiuni de cifre. Conform anumitor reguli determinate, o atare succesiune trebuie să definească în mod unitar semnul numărului și poziția virgulei.

Din motivele arătate reprezentarea internă a numerelor în calculatorul electronic este o reprezentare codificată.

² Criteriile care au stat la baza coterii documentelor de arhivă au evoluat și ele o dată cu scurgerea timpului care a contribuit la creșterea considerabilă a volumului de arhivă ca urmare a dezvoltării și diversificării activității economice, social-politice și culturale a poporului român.

Cum de-a lungul vremii cotele documentelor din arhivă au fost stabilite în funcție de: perioada istorică în care s-a creat arhiva (feudalism, capitalism, socialism), de teritoriu (Moldova, Transilvania, Țara Românească, Banat, Oltenia), de natura instituțiilor care le-au păstrat (de stat, eclesiastice, particulare), de împrejurările în care au ajuns la Arhivele Statului (donatii, achiziții-cumpărări, transporturi, preluări -, de prin pivnițe, salvări de la calamități naturale - foc, inundații, război, diferite procedee de luare în evidență de către Arhivele Statului, natura documentelor (microfilme, fotografii, filme, xerografii, fonice) au ajuns pînă la noi o varietate mare de tipuri de cote. Economia de spațiu și timp nu ne permite să ne ocupăm mai pe larg în această comunicare de problema respectivă.

Codul reprezintă un sistem de simboluri folosite în procesele de înmagazinare și de regăsire a informațiilor, care față de limbajul natural prezintă avantajul de a prescurta noțiunile și de a înlesni prezentarea lor, iar *CODIFICAREA* înseamnă transpunerea limbajului natural într-un cod.

Codul poate fi compus din cifre, din litere sau din combinațiile acestora. Pot fi folosite și unele semne convenționale. Deci codurile pot fi constituite fie din numere, fie din cuvinte. Cele mai convenabile sînt codurile folosite din cuvinte. Ele sînt inteligibile, pot fi memorizate, completate etc. Un mare avantaj constă în faptul că se pot folosi nume proprii ca denumirea țării, a produsului, a formei etc. Lungimea codului este nelimitată, însă calculatorul nu distinge decât primele șase nume. Exemplu: în Arhivele Statului avem de a face cu următoarele coduri SARIAS, CRECOD (crearea și corectarea fișierelor de documente), TECUC (tezaurul de cuvinte cheie), REDOC (regăsirea documentelor), CUDAC (adăugarea de documente și cuvinte cheie în sistem).

În activitatea noastră s-au codificat cotele documentelor și caracteristicile lor. Dar mai întîi s-au întreprins măsuri pentru îmbunătățirea evidenței documentelor în așa fel încît transpunerea informațiilor din documente să evite posibilitatea confuziilor între unitățile de păstrare și să asigure identificarea fiecăreia. Grijă pentru acest aspect, așa cum arătam mai sus, a rezultat din faptul că în trecut s-au folosit în arhive mai multe sisteme de evidență.

S-a avut în vedere, în special, evidența fondurilor care sînt organizate pe părți structurale, iar numerotarea unităților de păstrare s-a făcut în cadrul fiecărei părți structurale, cît și cea a fondurilor preluate în mai multe etape și care au mai multe inventare pentru aceeași perioadă.

În vederea prelucrării operative a informațiilor din documente elementele cotei au fost codificate. Codificarea s-a făcut în felul următor:

1. Pentru deținător s-a rezervat un număr de patru caractere³, cuprinzînd cîmpurile⁴ 9—12 din formularul „Cartela de date”, care vor fi numerice deoarece deținătorul va fi redat printr-un număr.

Deși în prezent numărul deținătorilor de la care se vor introduce informații în calculator este sub 50, se lasă un număr de ordinul miilor pentru a putea fi introduse și informațiile din documentele existente la instituții.

2. Se rezervă pentru fonduri sau colecții de fonduri, șapte caractere, respectiv cîmpurile 13—19 care sînt tot numerice. În aceste cîmpuri vor fi trecute numerele fondurilor sau colecțiilor sub care figurează ele la filialele respective nu după Inventarul General.

3. Deoarece sînt fonduri pentru care s-au întocmit mai multe inventare, iar în cadrul lor dosarele sînt numerotate începînd cu nr. 1 pentru aceeași parte structurală și aceeași perioadă, în cîmpurile 25 s-au rezervat 6 caractere destinate trecerii numărului inventarului. Deși la baza rezervării acestei rubrici stă o excepție și nu o situație de fapt s-a alocat totuși un număr de șase caractere avîndu-se în vedere creșterea în viitor a numărului inventarelor și o dată cu ele și a excepțiilor de care am vorbit.

În cîmpurile respective mai pot fi convertite și alte forme de evidență cum sînt transporturile (Iași) sau depunerile (Dolj).

4. Cîmpurile 26—29 (4 caractere) sînt destinate descrierii structurii grupei, fondului cînd acesta este cuprins într-o colecție cum sînt fondurile personale, școlare etc., fiecare începînd cu nr. 1 și țara (pentru microfilme provenite din străinătate). În aceste cîmpuri se trec co-

³ Caracter — un element al unei mulțimi de simboluri. Simbolurile pot fi litere, semne de punctuație, simbolurile operațiilor aritmetice și în general elemente informaționale pe care mașina de calcul electronică le poate înregistra sau scrie. În anumite cazuri prin caracter se înțelege reprezentarea internă pe care calculatorul electronic o adoptă pentru desemnarea unui simbol.

⁴ Cîmpuri — o grupare de mai multe coloane din cadrul formularului „Cartela de date”.

dificate părțile structurale și seriile de acte ale fondurilor din Transilvania organizate astfel. Cîmpurile respective pot fi: numerice, alfanumerice și libere în funcție de modul de codificare al fiecărei filiale (Prefectura județului Arad, Severin, Mureș, Tirnava Mare și Tirnava Mică — serii de acte — cod numeric; Uzinele Nădrag, Călan, Titan — părți structurale — cod alfabetic).

5. Cîmpurile 30—35 (5 caractere) sînt destinate descrierii dosarului, pachetului sau manuscrisului. În cîmpul 30 se vor înscrie inițialele D (Dosar); P (Pachet); M (Manuscris), iar în cîmpurile 31—35 sînt individualizate documentele după cum sînt arhivate. În cîmpurile respective se admit caractere alfabetic, numerice, alfanumerice și semne speciale datorită varietății cotelor documentelor. Doar cîteva exemple pot fi edificatoare în acest sens: Prefectura județului Neamț, dosar 1/1 a, fila 7—9, 1843; Acte Mag. 217/1821, an 1; Bresle — procese I/11, an 18.

În cîmpurile 30—35 pot fi convertite și alte forme de cotare a documentelor cum sînt: indexe alfabetic care se asimilează cu *manuscrisul*; protocoalele, registrele de intrare-ieșire, actele arhivate după numărul de bază sau de înregistrare și fasciculele pe probleme care se asimilează cu *dosarul*; fasciculele ca formă de păstrare în care fiecare act constituie o altă unitate de inventariere referitoare la probleme diferite se asimilează cu *pachetul*.

6. Cîmpurile 36—40 (4 caractere) sînt destinate înscrierii anului sau documentului. În cîmpul 36 se vor scrie inițialele A (an) sau D (document), iar în cîmpurile 37—40 se trece anul cînd în 36 avem A și numărul documentului cînd în 36 avem D. Și în aceste cîmpuri se admit caractere alfabetic, numerice, alfanumerice și semne speciale.

7. Cîmpurile 41—48 (8 caractere) sînt rezervate descrierii filei, paginii și cadrelor de microfilme. În cîmpurile respective se admit caractere numerice, alfanumerice și semne speciale.

Cînd materialele sînt organizate pe pachete și în cadrul lor pe dosare iar în dosare pe documente, se realizează o decalare în sensul că în cîmpurile 30—35 vom avea numărul pachetului, în 36—40 numărul dosarului, iar în 41—48 numărul documentului.

8. Cîmpurile 49—53; 55—56; 58—59 (9 caractere) sînt destinate descrierii diplomatice a documentelor (mai ales pentru cele feudale) indicînd pentru toate accesibilitatea la cercetarea lor. Aceste cîmpuri sînt repartizate în felul următor:

— Accesibilitatea	— 1 caracter numeric
— Formă	— 1 „ alfabetic
— Limbă	— 2 „ numeric
— Suport	— 1 „ alfabetic
— Semnătură	— 1 „ numeric
— Sigiliu	— 1 „ alfabetic
— Ornamentație	— 1 „ alfabetic
— Filigran	— 1 „ numeric

și se completează conform codurilor.

Din cele expuse mai sus se poate lesne constata diversitatea de cote pe care o poartă documentele păstrate în Arhive și modalitățile de codificare în vederea includerii lor pe calculator.

Deși rubricile prevăzute pentru elementele de cotă din secvență dau satisfacție majorității fondurilor existente, pentru unele cuprinzînd întocmai elementele necesare, iar pentru altele prin asimilare, totuși mai sînt încă multe excepții de la regula generală a cotării de care va trebui să se țină seama în stabilirea formularului final al „Cartelei de date”.

Nu-i mai puțin adevărat că în vederea introducerii arhivelor pe calculator arhiviștii au datorat de a gîndi asupra simplificării și uniformizării pe cît posibil a elementelor de cotă în așa fel, încît să nu fie știrbită individualitatea documentului. Un sprijin important în acest

sens îl constituie desigur Decretul privind înființarea Fondului Arhivistic Național, mai ales în privința constituirii în viitor a arhivelor.

Descrierea amănunțită a varietății de cotare cît și a modalităților de codificare atrage atenția asupra importanței deosebite ce trebuie acordată completării corecte a timpurilor rezervate elementelor cotei, deoarece orice greșeală de acest gen constatată după introducerea documentelor în calculator face practic inutilizabilă informația din document.

Probleme deosebite ridică și codificarea cotelor microfilmelor (în special a celor aduse din străinătate) de care nu ne-am ocupat în comunicarea de față, precum și ale colecției de fotografii.

Codificarea cotelor documentelor prezintă interes deosebit deoarece într-un spațiu relativ redus a concentrat cele mai semnificative elemente ale documentului (cota și caracteristicile) care vor constitui baza activității de prelucrare automată a informațiilor din Arhive.

NOILE TEHNICI ARHIVISTICE PE PLAN MONDIAL

SANDA RACOVICANU

Această problemă care suscită mult interes la ora actuală în lumea arhivistică a fost discutată în una din ședințele plenare ale celui de al VII-lea Congres Internațional al Arhivelor care a avut loc la Moscova în luna august 1972.

Raportul prezentat pe tema sus-menționată a fost întocmit de arhivistul Statelor Unite, James Rhoads, în baza răspunsurilor primite din partea a 31 țări din cele 50 cărora li s-a trimis cîte un chestionar cuprinzînd întrebări legate de: organizarea și administrarea instituțiilor de arhivă, administrarea documentelor; selecționarea și eliminarea; depozitarea; conservarea și restaurarea; ordonarea; instrumente de lucru: folosirea documentelor; publicațiile de documente; expoziții; istoria orală și instruirea profesională.

Înainte de a vedea cum a fost tratat fiecare capitol în țările respective, cu alte cuvinte ce se întîmplă cu tehnica nouă arhivistică în următoarele țări: Argentina, Australia, Austria, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Canada, Cehoslovacia, Danemarca, Republica Federală Germania, Franța, Republica Democrată Germană, Gana, Ungaria, India, Israel, Malaezia, Olanda, Noua Zeelandă, Nigeria, Norvegia, Polonia, Portugalia, România, Suedia, Elveția, Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Statele Unite, care au fost trecute în raportul arhivistului american, trebuie să vedem ce se înțelege prin tehnici noi arhivistice și care au fost cauzele care le-au generat.

Astfel, respectînd definiția dată la Congresul de la Moscova, prin tehnici noi arhivistice se înțeleg metodele, procedeele, tehnologiile, mijloacele sau procesele de prelucrare specifice care au apărut de curînd în practica arhivistică sau sînt încă pe cale de apariție și care în fiecare caz în parte au dus la schimbarea parțială sau totală a vechii metodologii sau au servit ca mijloc de realizare a unei activități arhivistice inexistente în trecut.

Aceste tehnici noi au fost generate de creșterea tot mai puternică a volumului de documente și ca atare de problemele de ordonare, selecționare și păstrare, apoi de noua natură a documentelor intrucît datorită progresului tehnic au rezultat o serie nouă de

documente din activitatea tehnicienilor, laboratoarelor de cercetare, atelierele arhitecților etc. Pe de altă parte procedeele mecanice de reproducere, electronica, diferitele metode de fotografiere și audiovizuale crează forme noi de documente pentru care este necesar să se găsească o tehnică nouă de clasificare și noi mijloace de inventariere, păstrare și folosire. Mai trebuie de asemenea ținut seama de apariția tehnicilor noi aplicabile la arhive ca : microfilmul, restaurarea prin laminare, citirea cu ajutorul razelor ultraviolete etc.

De asemenea, a survenit o tehnică nouă în cercetarea istorică intrucit cercetătorii folosesc tot mai mult, pentru studiile lor, documente de arhivă ignorate în trecut, tendința spre istoria „cantitativă” implicând cercetarea masivă a surselor prin tehnica cea mai potrivită.

Tehnicile noi care se folosesc în noua etapă de dezvoltare a arhivisticii sînt :

1. Folosirea calculatorului ca instrument de control administrativ al operațiunilor arhivistice.

2. Complexul lucrărilor destinate întocmirii și păstrării documentelor la instituții în vederea îmbunătățirii calității documentelor create și a facilitării eliminării lor după expirarea termenului de păstrare, prin distrugere sau transferare la depozitele intermediare.

3. Procedeele avansate de valorificare prin care se pot copia documentele moderne.

4. Adaptarea conceptului de „bancă de date” în domeniul arhivelor, adică stabilirea arhivelor de date în dublu sens : a. partea cu valoare arhivistică din noianul documentelor mecanografice și b. unitatea de organizare din cadrul structurii arhivei respective care servește ca depozit pentru astfel de documente.

5. Dezvoltarea metodelor de păstrare simple, economice și eficiente ca laminarea manuală, în raport de posibilitățile financiare ale instituțiilor de arhivă îndeosebi cele din țările în curs de dezvoltare.

6. Folosirea calculatorului. inițial pentru a produce instrumente de cercetare în mod mai eficient și de a constitui în sine un instrument de lucru în stare să furnizeze mai rapid și pe o scară mai largă informațiile cerute de cercetători.

7. Liberalizarea radicală a accesului oamenilor de știință în arhive, fapt realizat în mare măsură datorită răspîndirii tehnologiei de microfilmare pentru reproducere de documente în general și pentru publicare în special. Ea poate fi extinsă prin aplicarea în arhive a metodelor cum ar fi telefacsimilele sau expunerile vizuale.

În problema organizării și administrării instituțiilor de arhivă procedeele noi folosite în țările care au participat cu răspunsuri la chestionarul pe tema dată par a nu fi în foarte mare măsură diferite de ceea ce s-a făcut pînă acum deși se preconizează introducerea unor tehnici noi.

Astfel, în Australia, pentru asigurarea circulației informațiilor între unitățile de arhivă, s-a perfectat un sistem de control prin care documentele care se mai află încă în păstrarea instituțiilor sînt înregistrate și incluse în instrumentele de lucru întocmite de Arhivele Commonwealth-ului.

În Republica Federală Germania activitatea de planificare și control se orientează după seriile statisticilor anuale (Jahresstatistik) publicate de stat la care orice instituție de arhivă contribuie cu date referitoare la personal, folosirea spațiului, volumul și situația depozitelor, folosirea informațiilor pentru cercetare etc.

Arhiviștii din Republica Democrată Germană, în răspunsul dat la chestionar recunosc că „revoluția științifico-tehologică a schimbat structural arhivistica ca știință și metode de lucru și că are consecințe substanțiale atît pentru profesiunea de arhivist cit și pentru instruirea lui”. Arhiviștii germani consideră că în prezent nu pare a fi eficace folosirea calculatorului pentru planificarea, supravegherea și controlul operațiunilor arhivistice. Se

folosesc însă principiile ciberneticii în analiza sistemelor și în problemele complexe și diferite cum ar fi de exemplu organizarea arhivelor.

Printre țările care au într-adevăr procedee tehnice noi se numără și țara noastră. Arhivele Statului încă din 1969 au stabilit un colectiv care să studieze aplicabilitatea tehnicii prelucrării datelor prin calculator la operațiunile arhivistice, experiment care a continuat și în 1971. Fără a avea un utilaj automat propriu. Arhivele noastre folosesc două calculatoare pe bază de imprumut de la un centru de calcul din afară. Se lucrează cu membrii personalului din arhive care au fost instruiți ca analiști și programatori și cu consultanți matematicieni și ingineri. Se consideră că această capacitate a obținerii informațiilor rapide din datele de arhivă va fi exploatată pentru controlul administrativ general, evaluarea și selectarea documentelor pentru păstrarea permanentă, conservarea și restaurarea, ordonarea, elaborarea de instrumente de lucru și publicații de documente, precum și în organizarea expozițiilor.

O preocupare de actualitate pentru documentele mecanografice de valoare permanentă se manifestă la Arhivele de Stat din Suedia. De asemenea în U.R.S.S., deși calculatoarele electronice nu sînt încă folosite de Arhivele Statului, există un sistem dezvoltat de obținere experimentală a informațiilor pe bază de calculator la care va fi asociat un limbaj special pentru mașină. Acest sistem va fi folositor pentru controlul administrativ asupra unor operațiuni arhivistice și pentru pregătirea instrumentelor de lucru.

În Marea Britanie s-a pus în ultimii ani un accent tot mai mare pe folosirea statisticii lor și tehnicilor operaționale. Astfel, pentru documentele cerute la sala de studii, datele însumate în formularele completate sînt transferate pe cartele perforate, care, cu ajutorul calculatorului, sînt folosite la elaborarea statisticilor lunare și anuale, complexe și detaliate care sînt de mare ajutor în problema depozitării, planificării și capacității sălii de studiu, plata personalului și stabilirea priorității în domeniul editorial și de publicație.

În Statele Unite folosirea datelor furnizate și înmagazinate în calculator sînt destinate programului de planificare și conducere precum și controlului administrativ al arhivelor deținute. Printre alte tehnici introduse în arhivele americane în scopul îmbunătățirii și extinderii serviciilor arhivistice se includ: înființarea în 1969 a revistei Arhivelor „Prologue” menită să facă legătura între Arhivele Naționale și cercetători în problema fondurilor de arhivă, înființarea unei secții de arhive de date și a unui centru național audiovizual ca punct central de informare, vinzare și distribuire pentru majoritatea filmelor cinematografice, diapozitive, benzi sonore și alte materiale audiovizuale de către instituții și diferite organizații.

Administrația Arhivelor din Franța nu folosește alte tehnici noi în afara celor folosite în toate administrațiile arhivistice ca mașini de fotocopiă, mașini de calcul, dictofoane etc.

La capitolul privind administrarea documentelor se poate observa că și în această activitate în care s-ar părea că tehnicile noi au mai puțină aplicabilitate s-au introdus o serie de procedee menite să faciliteze organizarea și folosirea documentelor. Dintre țările care au introdus asemenea procedee noi se pot menționa Australia, Canada, R. F. Germania, Franța, Norvegia, U.R.S.S., S.U.A. Amintind numai pe cele mai semnificative pentru ceea ce înțelegem de data aceasta prin „tehnică nouă”, putem arăta construirea depozitelor intermediare moderne (Canada, Franța), înființarea unor centre de studii în scopul sprijinirii cercetătorilor în înțelegerea problemelor administrative (Australia), pregătirea unei serii de monografii asupra diferitelor aspecte tehnice ale administrației documentelor atât în scopul informării instituțiilor cît și pentru instruirea, crearea unor „grupuri de studii” în problema înregistrărilor curente (Franța), mecanizarea unor operațiuni ca: întocmirea actelor și expedierea lor, copie rea, înregistrarea și îndosărierea (U.R.S.S. unde unele departamente păstrează o formă

de documentație mecanografică); automatizarea datelor de origine, depozitarea și eliminarea precum și funcționarea sistemelor de informare (S.U.A.).

În problema selecționării și eliminării am considerat interesantă, față de celelalte țări, experiența Republicii Federale Germania care a instituit un program de achiziții în concordanță cu structura organizatorică și funcțională a instituțiilor de origine și ținând seama de guvernul federal ca entitate, în care scop s-a întocmit un index în care au fost clasificate tematic toate activitățile federale. Cu ajutorul acestui index se pot face achiziții după criterii mai obiective avînd în vedere nu numai valoarea intrinsecă ci și legătura cu documentele similare primită din aceeași sursă sau din altele.

În Marea Britanie se studiază posibilitatea de introducere a metodelor tehnice de prelucrare și depozitarea documentelor ce conțin date științifice și statistice valoroase pentru a fi păstrate. În acest scop s-a recrutat un specialist cu pregătire științifică de bibliotecă, dar fără cunoștințe arhivistice, care a fost instruit, considerîndu-se că un arhivist, om de știință va da rezultate bune în domeniul selecționării.

Cea mai recentă tehnică, utilizată în acest domeniu în S.U.A. constă în elaborarea unor planuri de retragere a documentelor (Records Retention Plans) destinate identificării și asigurării conservării documentelor cu păstrare permanentă. O altă tehnică introdusă în arhivele americane este folosirea consultanților externi asupra valorii documentelor.

În problema depozitării și păstrării documentelor s-au construit în special în Franța, Marea Britanie. și S.U.A. depozite moderne cu sisteme de manipulare mecanică (Anglia), sisteme automate pentru depozitarea achizițiilor noi (S.U.A.) și utilaj adecvat ca rafturi autonome, compacte, detectoare de incendiu cu celule fotoelectrice, aer condiționat, încăperi speciale pentru planșe microfilme etc. (Franța).

Referitor la conservare și restaurare, toate țările sînt interesate să aplice cele mai potrivite metode pentru a asigura păstrarea documentelor sau înlăturarea distrugerilor provocate de microorganisme sau alți agenți chimici sau organici. Fără a intra în detaliu asupra procedurilor tehnice folosite se poate arăta totuși că în toate țările se utilizează metoda laminării manuale și mecanice. O metodă folosită de unele țări constă în microfilmarea materialelor arhivistice pentru „fondul de asigurare” aceasta în dublu scop, pe de o parte de a asigura păstrarea documentelor iar pe de alta de a pune la dispoziția cercetătorilor: copii, microfilme, protejînd astfel originalele.

Problema ordonării documentelor a creat la rîndul ei posibilitatea găsirii unor metode noi menite să simplifice dar să și servească cit mai bine operațiunile arhivistice. Ca atare, într-o serie de țări s-a abandonat conceptul de grup de documente ca unitate de control în îndeplinirea funcțiilor arhivistice de bază, înlocuindu-se cu seriile de documente ca element independent, reprezentînd astfel o evoluție semnificativă în noua tehnică arhivistică. Este înecesebi cazul arhivelor din Australia și Marea Britanie.

Un alt capitol al activității arhivistice în care tehnica nouă are rezonanță este cel al instrumentelor de lucru ca inventare, ghiduri, cataloage, publicații de documente etc.

Foarte multe țări au elaborat programe sistematice de publicare a ghidurilor asupra materialelor importante păstrate în arhive (Argentina, Canada, Franța, Marea Britanie, S.U.A.). În Canada s-a aplicat tehnica automată pentru întocmirea instrumentelor de lucru. S-au produs prin calculator indici de persoane și teme din documentele celor mai vechi prim-miniștri canadieni. Datele documentelor individuale au fost înregistrate pe cartele perforate și pe baza acestei înmagazinări și a unui program special întocmit, au rezultat trei liste de indici pentru fiecare volum de documente.

În R.D.G. sarcina care stă în fața arhivelor este prelucrarea automată a datelor pentru obținerea informațiilor necesare cercetării științifice. Pregătirea datelor care urmează a fi introduse în calculator se face fie din instrumentele de lucru existente, fie direct de pe documentele neprelucrate în prealabil sau la care prelucrarea a fost incompletă. În S.U.A. pentru a servi cit mai bine cercetarea științifică s-a accelerat ritmul de întocmire a publicațiilor de microfilm.

Pentru a facilita serviciul de informare a cercetătorilor sau cu alte cuvinte darea în folosință a documentelor, majoritatea instituțiilor de arhive au adoptat tehnica copieri mecanice a documentelor ca : fotocopie, microfilm, xerografie, fapt ce reduce la minimum manipularea documentelor originale. Pentru evidența cit mai precisă a folosirii documentelor, în Franța s-a înființat în anul 1951 un centru de informații pentru cercetarea istorică care publică anual un buletin ce are la început, o listă alfabetică a tuturor cercetătorilor, care au studiat în depozitele de arhivă franceze, cu indicarea temei cercetate, după care urmează o listă sistematică a problemelor cercetate. Tot în Franța, Arhivele Naționale au deschis „o sală de inventare” în care se pot găsi toate instrumentele de lucru din arhivele franceze.

În problema publicațiilor de documente, în Australia se studiază posibilitatea de a se publica documente pe anumite teme prin procedee fotografice-electronice sau micrografice pentru a fi puse la dispoziția instituțiilor de învățământ. În R. F. Germania s-a început din 1970 un vast program de publicații de microfilm necesar cercetării științifice. Arhivele din Marea Britanie au de asemenea un program bine stabilit pentru publicația de microfilm a izvoarelor arhivistice pe care le dețin. În S.U.A. se face o publicare selectivă a celor mai importante documente care sînt însoțite și de publicația de microfilm a documentelor legate de acestea.

Referitor la organizarea expozițiilor de documente care constituie o preocupare pentru majoritatea arhivelor de stat se poate menționa atenția ce se acordă în R. F. Germania, eficienței expunerii de documente prin faptul că în scopul de a facilita citirea textului documentului s-au făcut reproduceri mărite pentru expunerea simultană pe panouri adiacente.

La capitolul „instruire,” în majoritatea țărilor, datorită creșterii în prezent a responsabilităților arhivistice în legătură cu metodele noi introduse în administrarea documentelor și tehnica nouă, s-a resimțit necesitatea dezvoltării teoriei și metodologiei arhivistice și totodată a instruirii personalului în acest sens. Spre exemplu în Franța toți arhiviștii sînt instruiți la L'École des Chartes, apoi la terminarea acestor studii sînt supuși unei perioade de probă la Arhivele Naționale și la un depozit din arhivele departamentale o perioadă de trei luni în care timp învață esențialul din tehnica de bază, prin vizitarea laboratoarelor de microfilmare, legare și restaurare și urmărește prelucrarea mecanică a datelor la calculator.

În Ungaria personalul arhivelor a fost instruit în vederea aplicării automatizării, iar în Marea Britanie instruirea personalului a devenit mai sistematică incluzînd cunoașterea directă a fiecărui compartiment de muncă imediat după angajare.

În S.U.A., pentru asigurarea pregătirii arhiviștilor noi, Arhivele Naționale au instituit un program de instruire cu durata de doi ani care include : un curs introductiv referitor la administrarea arhivelor și o practică în sectoarele specializate în operațiunile arhivistice pentru a-l familiariza pe arhivist cu întreg procesul muncii arhivistice.

Din capitolele prezentate pînă acum, care reprezintă componentele muncii arhivistice, se poate desprinde importanța acordată în prezent tehnologiei calculatorului și aplicabilității lui în procesul arhivistic, de asemenea necesitatea întocmirii documentelor mecanografice ca procedeu tehnic nou care atrage, la rîndul lui, după sine noi metode de clasificare, depozitare

și păstrare, la fel interesul pentru folosirea directă a acestei tehnologii care se evidențiază la capitolul instrumentelor de lucru.

Alte două aspecte sînt de asemenea sugestive și anume folosirea consiliilor consultative și descentralizarea geografică selectivă a arhivelor deținute.

Un lucru îmbucurător este faptul că activitatea arhivistică a făcut pretutindeni un pas înainte depășind sfera muncii tradiționale, ceea ce denotă o maturitate corespunzătoare profesionalității.

Succesul în viitor depinde de capacitatea de a fi receptivi la tehnicile noi și de a le adopta în activitatea arhivistică.

PROBLEME NOI ÎN ACTIVITATEA DE FACSIMILARE

OLIVIA STRACHINĂ

În dorința de a găsi mijloace mai eficiente de popularizare și folosire a documentelor deosebit de valoroase din patrimoniul național și totodată pentru a le cruța de o expunere îndelungată în muzee și expoziții, în urmă cu cîteva ani, un grup de artiști, printre care Adrian Corbu, Ionescu Iași și alții au experimentat în țara noastră tehnica facsimilării.

Adrian Corbu a demonstrat ¹ în ce constă această tehnică, argumentînd necesitatea facsimilării documentelor în scopuri muzeistice.

Am extins preocupările noastre arătînd utilitatea facsimilării în domeniul arhivistic².

Problema la care mă refer acum este dacă facsimilul reprezintă sau nu o copie a documentului original.

Am în vedere în primul rînd faptul că în noua legislație arhivistică ³ s-a precizat că „documentele de valoare deosebită nu se expun în original în expoziții, muzee etc. ci sub formă de *mulaje grafice* sau alte forme de reproducere”.

În felul acesta preocuparea noastră de a „ocroti de vicisitudinile unei expuneri îndelungate în muzee și expoziții documentele originale, de mare valoare istorică și adesea însoțite și de una artistică” capătă noi sensuri⁴.

Legalizarea activității de facsimilare este marcată, deocamdată, de preocuparea marilor unități muzeistice (am în vedere experiența Muzeului de Istorie a R.S. România) de a-și permanentiza colaboratorii și de inițiativa Arhivelor Statului de a-și forma un grup propriu de autori de facsimile.

Am enunțat doar două începuturi cunoscute, în țară s-ar putea să existe mai multe, care urmăresc fiecare în felul său, să permanentizeze activitatea de facsimilare. Să-i găsească

¹ Adrian Corbu, *Facsimilul în muzee*, în „Revista Muzeelor”, an. VIII, nr. 1, 1971, p. 18–21.

² O. Strachină, *Facsimilarea documentelor de arhivă – o problemă de actualitate*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXIII, an XLIX, 1972, nr. 1.

³ Decretul 472/1971, art. 33.

⁴ O. Strachină, *art. cit.*

unele forme organizatorice corespunzătoare și, mai ales, să aibă siguranța unor lucrări de calitate.

În aceste condiții, mi se pare firesc să apară unele cerințe noi, care merg pe linia unei concordanțe depline între teorie și practică.

Printre problemele teoretice mult dezbătute se numără și cele legate de terminologia folosită în activitatea de facsimilare și mai ales, în legătură cu produsul acestei activități — facsimilul.

Așadar, cum să-i zicem acestui înlocuitor al documentului original pe care muzeele au obligații să-l expună în vitrine : *facsimil*, cum l-a botezat Adrian Corbu⁵ sau *mulaj grafic* cum l-au definit legiuitorii ?

După părerea mea, lucrurile încep să se limpezească dacă admitem ideea că legiuitorii au creat noțiunea de „mulaj grafic” pentru toți înlocuitorii de originale și dacă, considerăm facsimilul ca fiind doar unul din înlocuitorii posibili, respectiv înlocuitorul unei anumite categorii de documente.

Țin să precizez, că în practica de toate zilele noțiunea de facsimil este acceptată numai pentru înlocuitorii de documente și că facsimilele tridimensionale (cum este cazul sigiliilor) se numesc de toată lumea mulaje.

Profesorul Aurelian Sacerdoțeanu arată necesitatea unui cabinet de mulaje în munca arhivistică pentru reproducerea și executarea sigiliilor (copii figurative) de pe documente.

Menționez de asemenea că noțiunea de facsimil este folosită peste hotare pentru înlocuitorii de documente executați pe cale mecanică și, că acest înțeles a pătruns și în țara noastră în domeniul tehnicii.

Deosebit de prețioasă mi se pare definiția pe care o dau colegii noștri din Iugoslavia. În glosarul termenilor arhivistici folosiți în Iugoslavia facsimilul este definit ca o „reproducere adevărată a documentului obținută cu mijloace tehnice”.

O definiție asemănătoare o întîlnim și în limba franceză, cu singura deosebire că francezii admit prezența unui artist care odată poate executa această reproducere.

Îată deci, că facsimilarea poate fi făcută și pe cale manuală și că nu sîntem singurii care susținem acest lucru.

Mai mult, în încercarea noastră de a stabili care sînt cerințele facsimilării, precizăm că ea are menirea să reproducă întocmai tehnica executării documentului original. Or, dacă un document a fost realizat cu mijloace mecanice, aceleași mijloace ar trebui folosite și pentru executarea facsimilului. În R.F. Germania de exemplu, există o fabrică (tipografie) care asigură facsimilarea tipăriturilor vechi, deosebit de rare.

Ce-i drept, pînă acum noi ne-am ferit să precizăm că facsimilarea documentelor pe cale manuală se recomandă numai pentru manuscrise din simplul motiv că, de multe ori se preferă căile cele mai simple și se evită facsimilul care necesită muncă mai mare decît alți înlocuitori prin alte mijloace.

La aceasta aș adăuga orgoliul profesional al autorilor de facsimile care, în dorința lor sinceră de a impune ideea facsimilării voiau să demonstreze că pot orice și executau într-adevăr o gamă foarte variată de reproduceri, folosind cele mai ingenioase mijloace manuale.

În ultima vreme însă, această gamă de produse se cere a fi ierarhizată în vederea unei estimări valorice și arhivistice.

Ni se propune de exemplu, să folosim termenul de facsimil numai pentru acele reproduceri care redau documentul original în întregime și să le spunem altcumva reproducerilor parțiale (o singură parte a unui document sau numai paginile expuse ale unui volum).

⁵ Adrian Corbu, *art. cit.*

În ce ne privește opinii că reproducerea parțială sint tot facsimile, și că ele trebuie să îndeplinească aceleași cerințe paleografice, istorice, artistice, etc. cu singura precizare că sint o parte dintr-un întreg. Iar dacă este de adăugat sau de modificat ceva, atunci eu îndrăznesc să propun ca în toate evidențele denumirea facsimilului să fie aceeași cu a documentului original. De exemplu „Hrisovul lui Ștefan cel Mare din 14 iulie 1501” cu mențiunea „facsimil” — pentru a ști că e vorba de o copie identică cu originalul și nu originalul însuși.

Spun aceasta, deoarece cu toată asemănarea existentă între facsimil și original, scopul facsimilării nu este de a înlocui originalele, ci de a le ocroti.

Pînă în prezent, facsimilele și-au dovedit eficiența în activitatea muzeistică și acest lucru a fost legiferat în țara noastră prin apariția decretului 472/1971.

În viitor s-ar putea ca facsimilele (nu tehnica facsimilării) să fie folosite și în alte scopuri.

Așa, de exemplu, nu mi se pare lipsit de interes și de posibilități de realizare sarcinile pe care prof. Aurelian Sacerdoțeanu le enunță pentru cabinetul de mulaje. Citez „În schimbul actual de documentare științifică și de educare vizuală, cabinetul de mulaje este o necesitate. În relațiile internaționale acest schimb de mulaje joacă un mare rol: prin împrumuturi și schimburi se pot completa seriile de sigilii care ajută la cercetarea diplomatică a documentelor”⁶.

Dacă toate cele ce au putut fi spuse despre sigilii, îmi permit să afirm că reproducerea întocmai a documentului cu ajutorul tehnicii facsimilării împreună cu sigiliile documentului respectiv reprezintă noi posibilități de informare, de documentare și de cercetare.

De fapt, viitorul activității de facsimilare a documentului mi se pare strîns legat și poate că în ultima instanță condiționat de interesul arhivistic pentru această categorie nouă de copii și documente.

În ultima vreme, interesul Arhivelor Statului a început să se manifeste în mod concret prin înființarea comisiei de facsimilare din cadrul Direcției generale a Arhivelor Statului căreia îi revine sarcina să ateste dacă facsimilele redau întocmai conținutul și forma originalelor, să sprijine activitatea de facsimilare a documentelor din Arhive.

Trebuie spus că această atestare a facsimilelor se făcea și pînă acum de către unitățile păstrătoare de documente. Era însă vorba mai mult de un fel de gir al calității pe care un specialist sau altul îl dădea.

În prezent, acest rol și l-a asumat Arhivele Statului și este de așteptat ca girul calității să capete un alt conținut, care să favorizeze facsimilul ca o copie a documentului.

Această copie va putea dobîndi și o valoare probatorie, în cazul distrugerii originalului în eventuale calamități, dar și în acest caz, după părerea noastră, facsimilul rămîne o copie cu o valoare limitată pentru istoria universală.

La cel de al VII-lea Congres Internațional al Arhivelor din 21–25 august 1972 de la Moscova, s-a recomandat „...utilizarea materialelor celor mai rezistente pentru copierea, conservarea și restaurarea documentelor”, în care scop se vor constitui grupe de experți care să studieze introducerea tehnicilor noi în arhive.

Subliniem faptul că facsimilul ca înlocuitor al originalului în exponeri îndelungate, va trebui în mod obligatoriu să fie executat pe pergament (în cazul cînd originalul este scris pe pergament) și cu materiale rezistente în timp, pentru ca efortul de muncă și investițiile financiare să aibă eficacitate. Este necesar a se întreprinde studii de verificare în timp a durabilității facsimilelor, a evoluției acestora, a gradului de îmbătrînire naturală a lor etc.

Documentele deteriorate se pot facsimila paralel cu restaurarea lor folosindu-se aceleași metode și manifestînd toată grija pentru viața originalelor, pentru păstrarea lor în condițiile cele mai corespunzătoare.

⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, Edit. Didactică și pedagogică, București, 1970, p. 225.

În terminologia arhivistică susținem ca facsimilul să i se acorde toate atributele lui arhivistice, să fie considerat ca un nou gen de copie a documentelor, să se țină seama că facsimilul spre deosebire de alte genuri de copii realizate cu mijloace tehnice totalizează toate trăsăturile fizice ale documentului, că poate fi considerat o formă superioară de copie a documentelor din Fondul Arhivistic Național.

Totodată ne permitem să afirmăm că facsimilul, chiar în perspectiva perfecțiunii, nu va înlocui originalul în domeniul cercetării paleografice, diplomatice, sigilografice, miniaturistice, ci facsimilul va rămâne un bun al muzeelor în activitatea de valorificare a documentelor, iar originalul rămâne baza principală de cercetare a istoriei.

DOCUMENTUL CINEMATOGRAFIC-SURSĂ A ISTORIEI CONTEMPORANE

B. T. RÂPEANU

La leagănul cinematografului „ursitoarele” au venit nu atât funcția sa de poezie și fan-
tezie cît pe aceea de oglindă fidelă, de document al epocii. „Cinematograful” nu este numai o
jucărie amuzantă. El este menit să aducă omenirii un mare folos, poate tot atât ca alfabetul cu
care, în fond, are atîta analogie. El completează seria descoperirilor ce vor permite generațiilor
viitoare să reconstituie istoria trecutului” — nota în anul în care la București aveau loc primele
spectacole cinematografice, un martor al acestora¹.

Pe parcursul a peste șapte decenii de existență, cinematograful a produs o imensă can-
titate de document despre epoca modernă; concomitent el și-a dezvoltat însă linia sa de fic-
țiune, așa cum orice scriere poate produce „obiecte document” și „obiecte — ficțiune”.

Prezența aci paralelă, aci întrepătrunsă, aci contradictorie a acestor două linii, tendințe
în evoluția cinematografului, datele concrete ale existenței sale istorice, ne obligă să constatăm
— în raport cu problema ce formează obiectul comunicării noastre două situații tip și anume:
a. în afară de documentul cinematografic explicit, numeroase filme prezintă o valoare implicit
documentară, în primul rînd despre epoca în care ele au fost create) este uneori chiar cazul
filmelor de ficțiune); b. exigențele distribuirii comerciale și funcția de instrument de propagandă
a cinematografului duc la „pervertirea” (deliberată sau înconștientă) a documentului cinemato-
grafic. Astfel, se crează pentru documentul cinematografic o condiție paradoxală: el este conco-
mitent „de neînlocuit, necesar, o sursă pe care nici un istoric al secolului al XX-lea n-ar trebui să
o subestimeze” dar și „nedemn de încredere, superficial, susceptibil de orice fel de distorsiune”².

Valoarea specifică a documentului cinematografic constă în concretețea imaginii docu-
mentare, în puterea ei de evocare, în autenticitatea „caldă” cu care este fixat evenimentul.
Filmul devine astfel o sursă documentară de primă importanță în studierea unei epoci prepon-
derent vizuale; în primul rînd pentru istoricul evului contemporan, dar nu numai pentru el.
Căile principale de utilizare a documentului cinematografic ni se par a fi următoarele: a. filmul

¹ Vezi „Dreptatea” din 25 iunie 1896.

² P. Houston. *The nature of the evidence*, 1967.

ca sursă a istoriei contemporane și a istoriilor specializate (istoria tehnicii, a artelor – îndeosebi a artelor spectacolului, a propriei sale istorii); b. filmul ca document auxiliar și instrument al cercetării științifice în alte discipline decât cele istorice – etnografie, sociologie, biologie, fizică; c. filmul ca document, probă, mărturie în însăși viața politică și socială. Pentru fiecare dintre aceste căi istoria cinematografului în România ne oferă clocvente exemple: documentul cinematografic realizat în cursul celor două războaie mondiale sau în perioada frământată a transformărilor revoluționare din anii 1944–1948; documentul cinematografic despre arta actorilor români ai secolului XX pe care ni-l oferă filmul de ficțiune românească; documentele cinematografice de valoare științifică realizate de savanți ca Gh. Marinescu, Dimitrie Gusti, M. Vulpescu; documentele cinematografice care au servit ca probe în procesele criminalilor de război etc.

Filmul ca document ridică aceleași probleme ca și documentul de tip clasic: metodele de restabilire a unui patrimoniu documentar ce a suferit pe parcursul secolului nostru numeroase vicisitudini, probleme de identificare, datare, autentificare, stabilirea paternității, de conservare și de utilizare în cercetare. Dar poate mai mult decât în raport cu documentul clasic, impunerea unui spirit științific se face aici mai acut resimțită în lupta cu „spiritul boem” și comercialismul caracteristice unei anume lumi cinematografice.

Participând la vizionarea primelor documente cinematografice produse pe teritoriul României acum 75 de ani (este vorba de actualitățile cinematografice realizate în mai 1897 de Paul Menu) un gazetar bucurestean nota: „o simplă lanternă magică care va modifica probabil în viitor punctul de vedere al istoricului, cinematograful va pune totul la punct și prin el sinceritatea vieții noastre va fi transmisă dincolo de vrste, dincolo de noi înșine. Ceea ce pentru noi este astăzi o distracție va fi pentru generațiile viitoare un document incomparabil. . . . Aceste rulouri de gelatină vor trebui să-și ocupe locul în bibliotecile publice, în muzee și în Arhivele Statului, alături de alte documente, comentarii ale epocilor trecute”³. În bună măsură previziunile acestea au devenit o realitate, dar pînă la aplicarea lor integrală arhiviștii cinematografici – și arhiviștii în genere – mai au încă un drum de parcurs, un drum marcat de perseverență, spirit științific și pasiune.

PROBLEMELE CONSERVĂRII FILMULUI ALB-NEGRU

VIOREL TUDORICĂ

Nașterea filmului este în general considerată ca datînd din anul 1895, anul în care în diferite orașe din lume s-au proiectat pentru prima oară filme.

De mai bine de 70 de ani filmul a început să fie produs în toată lumea. N-a existat niciodată o artă așa de populară – în sensul atracției publicului – cu astfel de posibilități de influențare asupra gândirii omului și incomparabilă din punct de vedere al posibilității de transmitere pentru posteritate a documentelor istorice revelatoare.

Filmul este una din marile realizări ale secolului XX.

³ *L'Independance Roumaine*, nr. 11/23 iunie 1897.

În timpul acestor șapte decade au fost produse mii de filme, bune și rele, excelente opere de artă și importante documente, ca și lucrări stupide sau de propagandă periculoasă.

Odată cu dezvoltarea tehnicii moderne, în afara folosirii lui ca purtător de imagine pentru a 7-a artă, filmul a început să fie utilizat pe scară largă ca purtător de date în sistemele informaționale mecanizate și automatizate și mai ales pentru reducerea spațiilor de depozitare și crearea fondurilor de asigurare prin microfilmarea documentelor de arhivă, a cărților și a altor categorii de informații.

Chiar de la începutul secolului destui oameni interesați în colecționarea filmelor și a tot ceea ce are legătură cu filmul; cu toate acestea multe lucruri s-au pierdut, iar cele două războaie mondiale au făcut ca unele pierderi să fie definitive. O serie de documente cinematografice au fost distruse deliberat, altele s-au pierdut datorită unui tratament necorespunzător sau a unor condiții de păstrare lamentabile.

Deteriorările grave suferite de documentele cinematografice în decursul anilor sînt însă nu numai consecința neglijenței oamenilor ci mai ales a proprietăților fizico-chimice ale materialelor fotosensibile.

Nerespectarea strictă a regulilor de conservare crează posibilitatea pierderii materialului filmat în foarte scurt timp.

Arhivele de film sînt în fruntea mișcării actuale care încearcă să conserve aceste moșteniri culturale și documentare.

Mai mult de 50 de arhive de film („muzee de cinema”, „cinemateci” și „filmotecii”) sînt grupate în cadrul Federației Internaționale a Arhivelor de Filme (FIAF).

Toate aceste instituții, vechi sau noi, mari sau mici, au ca scop principal să facă tot ceea ce este posibil pentru conservarea filmelor ca documente sau ca opere de artă alături pentru contemporani ci și pentru posteritate, făcîndu-le accesibile cercetătorilor sau marelui public.

Distrugerea unei opere cinematografice de valoare reprezintă o pierdere ireparabilă pentru noi toți, ca și pentru viitoarele generații de artiști, tehnicieni, istorici, care au nevoie de operele trecutului ca sursă de inspirație și ca punct de reper documentar.

Din aceste motive FIAF-ul, prin comisia sa tehnică a elaborat norme de conservare pentru filmele alb-negru și color.

Aceste norme au la bază următoarele criterii :

- a) acțiunea temperaturii și umidității asupra comportării peliculei;
- b) stabilitatea suportului și a emulsiei;
- c) protejarea emulsiei împotriva sporilor de ciuperci.

În cele ce urmează vom face referiri numai la conservarea filmelor alb-negru pe suport acetat.

a. Influența temperaturii și umidității

S-au făcut multiple studii relative la influența acestor doi factori, asupra suportului și emulsiei ci și asupra ansamblului suport-emulsie, adică a peliculei propriu-zise.

Concluzia este că alături proprietățile fizice ci și cele chimice și fotografice sînt afectate de umiditatea relativă a mediului înconjurător și de temperatură.

Emulsia și suportul absorb umezeala din atmosferă și proprietățile lor sînt dependente de umiditatea pe care o conțin după contactul cu mediul înconjurător.

Între suport, emulsie și umiditatea relativă se stabilește un echilibru. Acest echilibru este atins la o umiditate relativă de 50 %.

Păstrarea peliculelor de orice natură la o umiditate relativă care diferă considerabil de punctul de echilibru duce la apariția modificărilor proprietăților fizice producând încrețiri, răsurări, contractări, de asemeni se diminuează flexibilitatea peliculei.

Este de reținut faptul că o umiditate relativă mare, adică peste 60 % este mai dăunătoare decît una scăzută ; de asemenea faptul că o umiditate mare favorizează unele procese biologice.

Umiditatea relativă recomandată a se menține pentru conservarea filmelor este de $50 \pm 10\%$.

În ceea ce privește stabilitatea suportului acetat în funcție de temperatură se fac analogii cu hirtia de cea mai bună calitate.

În acest sens s-au făcut experiențe de expunere a peliculei la temperatura de 100 C la anumite intervale de timp.

Stabilitatea a fost apoi apreciată din verificarea rezistenței la flexiune. S-a constatat că după o expunere de 78 de ore rezistența la flexiune a scăzut cu 20 % iar după 150 de zile a mai scăzut cu 30 %.

Asta nu înseamnă însă, că ne putem permite să păstrăm filmul în contact cu temperaturi ridicare timp mai îndelungat.

Temperaturile scăzute nu sînt dăunătoare filmului, din contră, în unele cazuri ele sînt chiar esențiale, evident cu condiția ca la trecerea de la temperaturi joase la temperaturi medii să se evide producerea condensării umidității.

În ansamblul suport-emulsie, pentru filmele alb-negru, s-a constatat că se stabilește un echilibru cu temperatura în jurul temperaturii de 12 C.

Limita maximă la care se poate utiliza și păstra un film, nu însă a se și conserva — este de 24 C.

Temperatura optimă de conservare este de 12 ± 2 C.

b. Stabilitatea suportului și a emulsiei

Stabilitatea chimică a suportului nu poate fi asigurată decît prin păstrarea peliculei în condiții optime. Temperatura neadecvată și agenții chimici îi provoacă distrugerea.

O temperatură ce depășește 120 C, distruge suportul de acizi, bazele și oxidanții puternici (În special oxizi de azot) îl atacă.

Emulsia (gelatina, purtătorul imaginii argintice) prezintă o bună stabilitate cu condiția să fie protejată de aceiași agenți chimici și de o umiditate relativă excesivă.

Sărurile de argint din emulsie se păstrează perfect numai dacă procesul de dezvoltare-fixare a fost condus în mod perfect.

Acest proces de dezvoltare-fixare include în fazele sale anumite spălări, care dacă nu sînt făcute în mod corect lasă diverse rezidii pe peliculă. Dintre acestea resturile de tiosulfat de sodiu au o influență puternică asupra imaginii ; de aceea, trebuie să se acorde o foarte mare importanță eliminării tiosulfatului de sodiu, încă în faza inițială, deoarece metodele de determinare a acestor resturi se pot face cu exactitate numai în primele 24 de ore după dezvoltare.

Se acceptă o cantitate reziduală de tiosulfat de sodiu de maximum 0,077 mg./dm². Dacă această limită este depășită, într-un timp mai scurt sau mai lung, în funcție de cantitatea de tiosulfat rămasă pe peliculă, se va produce o virare galbenă-maronie și o slăbire a imaginii argintice care poate, în final, să dispară în totalitate.

Materialele la care nu s-au putut determina din diferite motive resturile de tiosulfat, trebuie în mod obligatoriu înainte de arhivare, deci de conservare, să fie spălate și refixate.

c. Protejarea emulsiei împotriva sporilor de ciuperci

Cînd spunem emulsie putem spune foarte bine **gelatină**. Gelatina este o proteină animală purificată și tratată în mod special pentru scopuri fotosensibile.

Gelatina fotografică durează atît timp cît ansamblul suport-emulsie este păstrat în condiții corespunzătoare.

Ea este însă foarte sensibilă la umezeală și — așa cum am mai arătat — atinge un echilibru atunci cînd umiditatea relativă este de 50 %.

Știm foarte bine că în atmosferă se găsesc în cantități mari spori de ciuperci foarte variați ca natură. Ca și semințele de plante ei germinează și cresc cînd găsesc condiții favorabile.

Imediat ce o cutie de film este deschisă sporii se vor depune pe suprafața filmului.

Dacă filmul este lăsat într-un mediu cu o umiditate relativă de peste 60 % ciuperca va crește pe film chiar dacă mediul în care se găsește este o cameră care pare foarte inofensivă la prima vedere.

Cînd sporul se dezvoltă pe un film neprelucrat el își imprimă forma ciupercii viitoare, care se va vedea foarte bine pe imaginea prelucrată. Totuși, un film brut este prelucrat rapid, astfel că șansa ca sporii de ciuperci să se dezvolte este extrem de redusă. Ei se vor dezvolta însă, foarte rapid atunci cînd umezeala persistă timp mai îndelungat. Dacă atacul ciupercilor este descoperit la timp pot fi luate măsuri pentru a preveni recidiva.

Tratamentele care se fac au la bază spălarea filmelor într-o soluție de pentaclor de sodiu. Dacă atacul a mers prea departe, atunci emulsia va fi gravată sau degradată de ciuperci.

Atacul prelungit al ciupercii asupra emulsiei face ca emulsia să sufere un proces de transformare chimică, în sensul că gelatina care este practic insolubilă în apă devine solubilă și în acest moment orice tratament umed pentru îndepărtarea ciupercilor va fi imposibil de aplicat deoarece la primul contact ea va curge de pe suport.

În aceste cazuri, pentru îndepărtarea ciupercilor, trebuie să se apeleze la containere speciale în care pelicula va fi gazată. Umiditatea relativă sub care șansele de dezvoltarea ciupercilor sînt practic nule, este de 60 %.

Această cifră este oarecum arbitrară deoarece nu există o limită precisă de delimitare, însă trebuie să se țină seama că cifra de 70 % este neîndoielnic foarte periculoasă pentru păstrarea emulsiei.

Cele relatate au avut scopul de a arăta care sînt condițiile optime de conservare a filmelor și care sînt influențele dăunătoare. Pentru munca de zi cu zi a celor care vin în contact cu filmele, trebuie făcute unele precizări privind scopul pentru care acestea au fost create și anume :

1. Materialele zise „comerciale” — pelicule de interes limitat care pot fi copiate, deci reproduse fără dificultate și care sînt utilizate aproape zilnic. De exemplu filme din rețeaua comercială, microfilme fără o importanță deosebită etc.

2. Materialele de arhivă — care nu pot fi înlocuite și a căror conservare pe o perioadă îndelungată este obligatorie.

Pentru prima categorie domeniul de temperatură în care filmul poate fi depozitat este între 14—22 C, iar umiditatea relativă între 30—60 %.

Pentru a doua categorie limitele sînt următoarele : temperatură $12 \pm 2^{\circ}\text{C}$ și umiditate relativă $50 \pm 10\%$.

În funcție de parametrii de mai sus trebuie să reținem că și condițiile de depozitare pot fi diferite.

Pentru prima categorie încăperea sau încăperile alese pentru depozitare dacă nu dispun de aer condiționat trebuie să fie în orice caz situate la parterul sau la unul din etajele inferioare ale clădirii, în nici un caz în subsoluri sau la etajele superioare, întrucât primele sunt prea umede iar celelalte prea călduroase.

Este preferabil ca încăperea să fie situată spre partea sudică și să fie protejată împotriva eventualelor accidente în rețeaua de apă, canalizare, etc. și apărată împotriva ploilor.

Se recomandă ca în încăperile în care urmează să se lucreze cu proiecții, citiri la aparatele de citit sau pur și simplu controlul acestor materiale (proiecții, controlul sau citirea lor), temperatura și umiditatea să fie aceleași cu ale încăperii în care au fost depozitate.

Temperaturile de peste 22°C până la 30°C nu trebuie considerate dăunătoare, dacă perioada în care stau la această temperatură nu depășește 2–3 săptămâni pe an și dacă aceste temperaturi nu sunt cuplate cu o umiditate mare. Același lucru este valabil și pentru temperaturi sub 14°C.

Trebuie avut în vedere faptul că o manipulare necorespunzătoare în limitele de temperatură indicate poate produce umiditatea suplimentară pe film prin producere de condensuri.

Umezeala se condensează pe un obiect dacă temperatura lui este mai mică decât punctul de rouă al aerului ambiant.

Vara punctul de rouă ajunge la circa 24°C, în climate temperate astfel că pe materialele păstrate la temperaturi mai joase se pot condensa vapori cînd filmele sînt aduse la temperaturi mai mari.

Acest lucru se poate evita prin încălzirea treptată a cutiei de film (asta nu înseamnă că trebuie s-o punem pe foc) deasupra punctului de rouă al mediului, înainte de a fi deschisă cutia.

Filmele care urmează a fi conservate pe o durată de timp nelimitată trebuie să aibă în mod obligatoriu o atmosferă neutră de aer condiționat.

Desigur că metoda cea mai recomandabilă o reprezintă crearea unei ambianțe de aer condiționat automat cu un control eficient al umidității relative și al temperaturii dar este în același timp și cea mai costisitoare.

Condiționarea aerului impune metode corespunzătoare de lucru pentru fiecare cutie care urmează să fie depozitată în aer condiționat; astfel este necesar ca înainte de introducerea ei spre depozitare să fie condiționată la nivelul umidității relative impuse.

Această umidificare la temperatura de depozitare se face în containere speciale prin care pelicula este derulată lent pentru a ajunge la parametrii solicitați. Abia după această operație pelicula poate fi depozitată în scopul conservării.

O condiție esențială în instalațiile de condiționare este purificarea aerului. Se impune ca aerul, înainte de a intra în aparatul de condiționat, să fie *filtrat* pentru a se îndepărta impuritățile mecanice și *purificat chimic* pentru a împiedica pătrunderea în încăperi a gazelor ca: bioxid de sulf, hidrogen sulfurat și oxizi de azot.

Acestea sînt principalele aspecte ale conservării peliculelor alb-negru pe suport acetat (indiferent de scopul pentru care sînt folosite) pe care am considerat necesar să le subliniez, conștient fiind că între cerințele și posibilitățile de conservare a filmelor și microfilmelor de exemplu, nu există deosebiri.

MEMORIILE SURSĂ COMPLEMENTARĂ DE INFORMARE A CERCETĂRILOR DIN DOMENIUL ȘTIINȚEI ISTORICE

ION TOACĂ, GHEORGHE TUDOR

Memoriile au fost întotdeauna considerate instrumente intermediare de informare. Unii susțineau că ele aparțin literaturii, alții istoriei sau cronicii scandaloase.

În formularea acestor aprecieri, deseori se scăpa din vedere faptul că, un autor de memorii are în spatele său un trecut încărcat, dacă nu de glorie, cel puțin de fapte însemnate, înserise definitiv în istorie. Astăzi, nici un cercetător care-și propune să investigheze trecutul istoric, nu poate să nu recurgă la consultarea scrierilor consemnate de către șefi de state, sau comandanți de oști, care în pragul senectuții și-au redactat memoriile din dorința de a lăsa lumii documente justificative privind activitatea lor. Deși multe dintre tomurile moștenite de la aceste personalități, dintre care unii erau lipsiți de vocația literară, sint apreciate ca indigeste, valoarea lor documentară este incontestabilă, ele mărturisind un raport nemijlocit între om și istorie.

În istoria contemporană deși există mijloace multiple de informare (presa, radioul, televiziunea etc.), ce înfățișează opiniei publice activitatea marilor personalități, totuși unele lacuri ale activității acestora (adoptarea și aplicarea unor directive politice, frământările și greutățile întâmpinate în cariera lor politică), nu sint pe deplin cunoscute de opinia publică, nici măcar de colaboratorii lor apropiați. Astfel de probleme care nu sint consemnate nici măcar în documentele de cancelarie, pot fi cunoscute numai prin relatările scrise sub formă de memorii sau imprimate pe benzi de magnetofon de însăși personalitățile respective.

În ultima vreme, în practica muncii de documentare necesară întocmirii unor lucrări cu caracter istoric, literar sau artistic, cercetătorii și scriitorii au început să apeleze tot mai mult la memorialistica istorică, mai bogată uneori în fapte autentice decît lucrările monografice.

Atenția deosebită care li se acordă memoriilor ca sursă complementară de informare, constă în aceea că ele dau scheletului rigid al documentului, învelișul viu și concret al unei viziuni imediate, fără însă a dubla sau substitui documentele contemporane.

Culegerea de memorii și amintiri se impune cu atît mai mult specialiștilor care se ocupă cu scrierea istoriei mișcării muncitorești și a Partidului Comunist Român, deoarece multe aspecte ale luptei clasei muncitoare și a poporului român pentru o viață mai bună și făurirea unei societăți noi sint cunoscute numai de către cei care au luat parte la înfăptuirea lor. Aceasta deoarece condițiunile de ilegalitate în care a fost nevoit să acționeze P.C.R. nu au permis elaborarea și nici păstrarea documentelor scrise privind activitatea sa.

Din practica activității noastre am constatat că în comparație cu documentele, memoriile cuprind informații mai ample privind activitatea bogată și variată a partidului nostru, stilul de muncă al cadrelor sale, metodele de elaborare și difuzare a documentelor și publicațiilor de partid, starea de spirit existentă în rîndul partidului, legăturile dintre cadrele din afară și cele din închisori și lagăre, relațiile P.C.R. cu P.S.D., cu cercurile palatului și cu alte grupări politice, pregătirea și desfășurarea insurecției armate etc.

Se desprind de asemenea condițiile în care se organizau ședințele de partid, de sindicat și U.T.C. în anii ilegalității, întâlnirile dintre cadrele de răspundere ale partidului și organele din provincie, activitatea aparatului tehnic al partidului comunist etc.

Aceste aspecte pot fi cunoscute numai prin investigarea militanților revoluționari, a unor frunțași ai mișcării democratice și progresiste din țara noastră care au trăit în epoca respectivă intruct lipsesc din documentele emise de autoritățile vremii și din articolele publicate în presă.

Un exemplu elocvent în această privință îl constituie memoriile publicate sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.¹.

Numeroase aspecte inedite cu privire la eoul Revoluției din Octombrie 1917 în România, solidaritatea mișcării revoluționare și democratice din țara noastră cu lupta maselor populare din Rusia sub conducerea bolșevicilor pentru triumful cauzei Revoluției, sint cuprinse în cele 90 de amintiri selecționate din cele 1000 de amintiri adunate în ultimii ani de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și publicate în volumul „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea revoluționară și democratică din România”.

Unele evocări aparțin militanților de frunte ai mișcării revoluționare din România ca : M.Gh. Bujor, Al. Nicolau, Dic. Dicescu etc. iar cele mai multe sint culese de la oameni simpli care au luptat cu arma în mână pentru apărarea cuceririlor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. În genere, amintirile foștilor participanți la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și la războiul civil redau în cuvinte simple, dar emoționante, aspecte din lupta românilor aflați în Rusia în anii 1917—1921, pentru triumful Revoluției, precum și momente din activitatea desfășurată de socialiștii români la Odesa, Moscova și în alte orașe pentru mobilizarea concetățenilor lor la această luptă. Spre deosebire de faptele descrise în documente, amintirile readuc în fața cititorilor o serie de momente, necunoscute pînă acum, ale războiului civil în care s-au manifestat din plin eroismul, spiritul de sacrificiu al fiilor poporului român în lupta pentru apărarea primului stat din lume al muncitorilor și țăranilor.

Încă un exemplu elocvent îl constituie amintirile cuprinse în volumul „Lenin văzut de români”, din care rezultă că Lenin cunoștea bine mișcarea muncitorească din România. Unii dintre memorialiștii subliniază faptul că Lenin aprecia sprijinul dat de revoluționarii români la cucerirea și apărarea puterii sovietice, precum și contribuția socialiștilor din țara noastră în anii dinaintea primului război mondial la asigurarea transportului spre Rusia a ziarelor, broșurilor și manifestelor tipărite în străinătate sub conducerea sa. Numai prin intermediul memoriilor cititorul a luat cunoștință de sfaturile și recomandările pe care le-a dat Lenin militanților români cu care a venit în contact cu privire la clarificarea ideologică și la orientarea consecvent revoluționară a mișcării muncitorești din România, la creșterea fermității și combativității acesteia, la stabilirea obiectivelor fundamentale care stăteau atunci în fața proletariatului și a poporului român. În aproape toate cele 33 de amintiri publicate în volumul sus amintit revoluționarii din țara noastră, care au avut prilejul să-l cunoască pe Lenin, cit și alți luptători pentru apărarea Revoluției din Octombrie, evidențiază marelui prestigiu de care se bucura acesta, înalta sa pregătire teoretică și capacitatea deosebită de a convinge și de a ridica masele la luptă revoluționară, măiestria sa fără egal de a rezolva cele mai complicate probleme politice, militare și economice.

¹ Dintre acestea menționăm ca deosebit de valoroase: *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și Mișcarea revoluționară și democratică din România. Documente și amintiri*, București, 1967; *În sprijinul Republicii ungare a staturilor 1919. Documente și amintiri*, București, 1969; *Lenin văzut de români. Documente și amintiri*, București, 1970; *Români în rezistența franceză; Voluntarii români în Spania și altele*.

Sînt numeroase cazurile prin care cu ajutorul memoriilor s-au clarificat unele probleme controversate, ori au fost găsite noi piste de investigație pentru aflarea adevărului asupra unor evenimente istorice.

O serie de aspecte inedite au fost recuperate de la vechi militanți ai mișcării noastre muncitorești, ce au participat la crearea partidului marxist-leninist din România. Astfel, Mihail Cruceanu care împreună cu D. Stoiculescu, M. Macavei, C.I. Stoeff și Alexandru Dobrogeanu-Gherea s-au prezentat în primele zile ale Congresului I al P.C.R. la cabinetul ministrului de interne C. Argetoianu pentru a solicita redeschiderea sălii clubului socialist din str. Sfîntul Ionică, relatează fapte deosebite privind conținutul discuțiilor purtate cu acesta, precum și intențiile lui de a decapita mișcarea comunistă din țara noastră. Profesorul M. Cruceanu susține că ministrul de interne, le-a cerut categoric, în încheierea discuțiilor purtate cu cei cinci delegați ca nu cumva congresul să hotărească afilierea partidului la Internaționala a III-a, deoarece, spunea acesta — „în Țara Românească nu voi tolera nici o clipă existența unui partid bolșevic”. Acest fapt se pare că este confirmat și de memoriile lui C. Argetoianu. Alte memorii ilustrează hotărîrea participanților la Congresul I al P.C.R. deținuți la închisorile Văcărești și Jilava pentru clarificarea unor probleme politice și ideologice și de ridicare a nivelului lor politic și cultural. Astfel, la puțin timp după internarea lor la Văcărești s-a născut ideea de a se pune în discuția colectivului unele probleme incluse în ordinea de zi a congresului, dar neanalizate de către acesta din cauza arestării delegaților.

În acest sens, timp de mai multe zile, colectivul a discutat problema cooperăției și atitudinea mișcării muncitorești față de aceasta. În discuțiile purtate — care au fost socotite de către unii militanți chiar ca o continuare a congresului — s-au făcut referiri la apariția și dezvoltarea mișcării cooperatiste în România, la influența acestora în masa țărănimii.

Activitatea colectivului pentru ridicarea nivelului politic și de cultură s-a desfășurat pe mai multe planuri. Au fost organizate conferințe cu caracter politic și științific, urmate de întrebări și discuții. De asemenea, a fost constituit un cerc de învățare a limbii franceze condus de Mihail Cruceanu și un altul în care se predau noțiuni de economie politică îndrumat de Mihail Macavei. Avocatul Gheorghian organizase un cerc de învățare a jocului de șah, iar Eugen Ionescu inițiasse un program de gimnastică. O acțiune culturală de mare amploare, care a antrenat aproape întregul colectiv și despre care și astăzi își amintesc cu plăcere unii militanți, a constituit-o pregătirea și prezentarea unui spectacol al cărui scenariu a fost scris de Mihail Cruceanu, intitulat: „În vilegiatură” și inspirat din viața în închisoare a deținuților politici de la Văcărești.

În acest spectacol comic-muzical, cîntat pe melodia „Luna știe dar nu spune”, care era atunci la modă, se satirizau unele apucături ale personalului din conducerea închisorii precum și unele întîmplări mai hazlii care se petreceau în cadrul colectivului de deținuți politici. Din distribuție au făcut parte Gheorghe Niculescu-Mizil, Petre Ulici, Mihail Macavei, Costea Stoeff, Eugen Ionescu, Stanev Evanghelie și Mihail Cruceanu, care în rolul interpretat, ironiza atît unele manifestări ale lui Argetoianu cit și ale directorului închisorii.

De asemenea nu se cunoștea faptul că, Partidul Comunist Român a avut legături cu Nicolae Titulescu pînă în ultima perioadă a vieții sale, cînd se afla în exil, într-un oraș din Franța, iar în țară unii dintre foștii săi colaboratori căutau să înăbușe activitatea acestuia și să creeze în jurul lui o atmosferă de incertitudine.

Din memoriile lui Mihail Macavei aflăm însă că în anul 1939, pe cînd acesta se afla la Nisa a primit din partea P.C.R. sarcina să ia contact cu Nicolae Titulescu pentru a discuta unele probleme privind situația politică din România. Întîlnirea dintre M. Macavei și N. Titulescu a avut loc în acel an în incinta unui salon al cazinoului Monaco din Nisa. El a avut un caracter discret, dar se pare că N. Titulescu, din cauza sănătății zdruncinate nu a putut da

curs problemelor ridicate în discuție, deși a manifestat deosebită amabilitate față de reprezentantul P.C.R.

Pînă în prezent, cu toate că se cunoaște faptul că Lucrețiu Pătrășcanu era prieten cu scriitorul Mihail Sebastian, nu se știa însă că acesta a fost solicitat să-și spună părerea și asupra unor lucrări ale lui Pătrășcanu. Din relatările soției sale, Elena Pătrășcanu Veakis aflăm că în anul 1945, cînd L. Pătrășcanu era suprasolicitat de rezolvarea diverselor probleme politice a apelat la Mihail Sebastian pentru a-i scrie prefața la lucrarea sa „Curenți și tendințe în filozofia românească”. Acest fapt nu este atestat nici de semnătura prefăcătorului, nici de vreun alt document scris.

După trecerea anilor, un loc primordial vor ocupa memoriile în scrierea biografiilor și reconstituirea cît mai exactă a portretelor unor personalități politice sau a unor militanți pe tărîm social, cultural și științific, inspirate din chiar operele acestora.

Un exemplu în acest sens îl constituie descrierea emoționantă făcută de Mihail Gheorghiu Bujor asupra activității revoluționare a lui Ștefan Gheorghiu. Autorul, pășind deodată cu Ștefan Gheorghiu în rîndurile mișcării muncitorești, l-a evocat descriind în mod deosebit de atrăgător viața, caracterul și activitatea lui pe fundalul mișcării socialiste și sindicale din vremea sa.

Emoționantă este și prezentarea vieții și activității dr. Cristian Racovski, făcută de Gheorghe Cristescu, care a activat o perioadă alături de acesta în mișcarea socialistă din România. Numai o persoană care a lucrat ani de zile împreună cu dr. Cr. Racovski putea să surprindă în câteva cuvinte portretul fizic, politic și moral al acestuia.

„Dr. Racovski” — relatează Gheorghe Cristescu — „avea o înfățișare robustă și, în același timp, agreabilă. Din primul moment m-a impresionat acest om prin puterea de fascinare a ochilor săi negri, care străluceau ca niște cărbuni aprinși. Cînd vorbea la ședințe se făcea o liniște desăvîrșită. Privirile tuturor erau ațintite asupra acestui orator, cu vădite însușiri de tribun popular, care făcea impresia unui dirijor de anvergură, conducind cu măiestrie o imensă orchestră. Rostea frazele vehement, preumblîndu-se neconținut dintr-o parte în alta a tribunei. Captiva interesul maselor, reușind să dinamizeze auditoriul, vorbind cu vioiciune, să explice complexe probleme, într-o manieră accesibilă tuturor. Deseori s-a întîmplat ca la sfîrșitul cuvîntărilor sale muncitorii să se apropie de tribună să-l înconjoare, să-i strîngă mina și să-l roage să vină cît mai des în mijlocul lor”.

Momente deosebit de interesante, care pot servi ca sursă complementară de informare a cercetătorilor din domeniul științei istorice sînt cuprinse în amintirile relatate de numeroși voluntari români care au luptat în rîndurile Rezistenței franceze, în anii 1940—1944. Sînt înmănușiate aici mărturii grăitoare privind puternicul spirit de solidaritate al poporului român cu lupta poporului francez împotriva hitleriştilor precum și participarea directă la lupte, alături de comuniștii români, a diferitelor personalități românești din domeniul științei, literaturii și artei aflați atunci pe teritoriul Franței.

Astfel, marele om de știință, Traian Vuia stabilit în Franța încă dinaintea primului război mondial, n-a preocupat să pună la dispoziția Rezistenței propria casă, mijloacele de care dispunea, în dorința fierbinte de a grupa pe toți românii din Franța, în sprijinul luptei contra imperialismului german. Tot el a îndeplinit și funcția de președinte al Frontului Național Român creat la Paris în toamna anului 1943 editînd în luna octombrie a aceluiași an ziarul ilegal „România liberă” în limbile română și franceză.

În cuprinsul unor amintiri sînt descrise diferite episoade din activitatea rodnică desfășurată de cunoscuta scriitoare Elena Văcărescu care, în toți acești ani, a sprijinit lupta antifascistă a poporului francez.

Cunoaștem de asemenea poziția marelui sculptor român Constantin Brâncuși, care, în semn de protest împotriva ocupației naziste, a refuzat să părăsească atelierul său din inima Parisului și nu a participat la nici o expoziție ce a avut loc în această perioadă în Franța. În tot timpul ocupației Brâncuși n-a încetat prin viu grai, să ia poziție împotriva trupelor cotoptoare naziste.

Din aceleași relatări aflăm că într-un mod asemănător a procedat și artista de origine română Maria Ventura, societară a Comediei Franceze, care a refuzat să apară pe scena teatrelor pariziene în toată perioada ocupației hitleriste.

Exemple de felul acesta sînt numeroase în paginile lucrărilor memorialistice. Citarea citorva dintre ele am făcut-o cu intenția de a sublinia încă odată importanța deosebită a memoriilor ca sursă complementară de informare a cercetătorilor din domeniul științelor sociale și îndeosebi a celor care studiază problemele de istorie. Recurgerea la izvoare provenite din relatările memorialiștilor a dat posibilitatea unor autori să prezinte conținutul lucrărilor lor într-un înveliș viu, atrăgător, care dau Savoare și îndeamnă la lectură.

Este de la sine înțeles că apreciind memoriile ca sursă complementară de informare, nu sîntem partizanii ideii de a prelua, fără confruntarea necesară, datele, faptele și mai ales aprecierile pe care ni le oferă memorialistul. Din diferite motive unele aprecieri făcute de memorialiști nu pot fi întru totul lipsite de subiectivism, în pofida bunelor intenții ale acestora.

Memoriile publicate neredactate sistematic, necoroborate de autorul însuși cu documentele aparținînd epocii în care se desfășoară evenimentele relatate, prezintă inevitabil un caracter fragmentar, oferă o imagine unilaterală a evenimentelor, ca urmare a recepțării lor dintr-un unghi de vedere limitat, individual, autorii lor neputînd, în cele mai multe cazuri, să cunoască practic întreaga gamă de implicații și consecințe pe care aceste evenimente le-au comportat. Amintind aici faptul bine cunoscut că orice volum de memorii este inevitabil afectat sub aspectul veridicității de orientarea politică și ideologică a vremii că această orientare poate să concorde sau, dimpotrivă, să fie diametral opusă celei pe care o împărtășea autorul în contextul real al evenimentelor descrise, se impune necesitatea de a controla autenticitatea și exactitatea informațiilor culese.

FOLOSIREA DOCUMENTELOR PENTRU EDUCAREA PATRIOTICĂ ȘI INTERNAȚIONALISTĂ A ELEVILOR PRIN EXPUNERI ȚINUTE LA ARHIVELE STATULUI

NICOLAE MOCIOIU

Instituția Arhivelor Statului, păstrătoare a minunatelor tezaure de documente, ce constituie izvoare nesecate de cunoaștere și scriere a istoriei, poate aduce o contribuție însemnată la educarea patriotică și internaționalistă a elevilor. Dacă avem în vedere că cea mai mare parte a izvoarelor istoriei se află în depozitele Arhivelor Statului, putem afirma cu certitudine, că prin manuale sau alte lucrări publicate, instituția a fost și va fi prezentă în munca educatorului, a elevilor, în activitatea cotidiană a școlii. Dar aceasta constituie, desigur, metoda

indirectă folosită în activitatea profesorului de istorie care poate face apel la documente sau poate să folosească în alt mod conținutul unor fapte întâmplate. În cele ce urmează vom prezenta o latură deosebită, aceea a întâlnirii directe dintre elevi și documente la sediul Arhivelor Statului.

Poate contribui această instituție de cultură la educarea patriotică și internaționalistă a elevilor? Vom căuta să documentăm posibilitatea realizării, mai ales la unele clase în care se predă Istoria României. Ar fi de recomandat să se aibă în vedere clasa ultimă de liceu, dar selectiv, și la unele clase a VIII-a de la școlile generale în care elevii au manifestat un interes deosebit pentru istoria patriei și unde s-au creat cercuri de istorie. Prezentăm câteva din metodele de întrebuintare în acest scop la Filiala Arhivelor Statului Brăila.

Trebuie să avem în vedere că noi nu facem o cercelare cu elevii; aceasta rămâne un atribut al profesorului, noi facem însă altceva: prin lectura documentului, prin explicațiile suplimentare vom căuta să transmitem elevului gândurile, sentimentele noastre, să-i dezvoltăm gustul pentru cercetare, să contribuim la educația patriotică și internaționalistă. Să-l facem să-și iubească patria și lupta generală a muncitorimii pentru progres.

În educația patriotică și internaționalistă a elevilor documentul poate avea un rol deosebit de mare. De câte ori nu ne gândim cu plăcere la unele ore de istorie în care profesorul a folosit lectura unui text din documente? Cu atât mai mult cu cât elevul vine în contact nemijlocit cu unele documente despre care, poate, a auzit dar nu le-a văzut niciodată. Desigur că nu va fi vorba de o lecție cu toate verigile ei, exact în condițiile petrecute la școală, cu material didactic corespunzător, ci, în mare măsură, o reluare a unor probleme cunoscute, o completare a acestora cu un surplus de informații, deoarece o expunere nu se poate desfășura în exclusivitate pe baza documentelor, care sprijină numai anumite aspecte.

Dintre temele care se pot expune la sediul filialei menționăm: „Lupta țărănimii pentru pământ în secolul al XIX-lea”. „Anul revoluționar 1848 în oraș și județ”, „Unirea Principatelor” precum și alte expuneri privind mișcarea muncitorească sau cultura în secolele XVIII și XIX.

Tema: „Lupta țărănească pentru pământ” ar putea să aibă următoarele momente: în primii ani de la aplicarea Regulamentului Organic, în anul revoluționar 1848 și în timpul lui Al. I. Cuza (legea rurală). Prezentate astfel, într-o înlănțuire logică, se urmărește gradat lupta țăranilor, iar elevii vor înțelege mai bine de ce numai după realizarea Unirii Principatelor a fost posibilă rezolvarea unor deziderate ale țăranimii.

Pentru a ilustra lupta țăranimii în primii ani după aplicarea Regulamentului Organic, arătăm elevilor câteva din mulțimea de jalbe pe care țăranii le depuneau la autorități; vom alege pe cea a locuitorilor satului Cuploarele, județul Brăila, în care aceștia scriau lui Kiseleff, în 1834, că în urma aplicării Regulamentului Organic situația s-a înrăutățit. Subliniem pasajele mai importante, printre care și acesta: „Citeva obiceiuri vechi am avut, vedem că toate au rămas mai jos și acum ne-am împovărat de tot și cu un cuvânt toate obiceiurile pământului s-au pierdut și tot alte poveri au picat pe capul nostru”¹. Apoi câteva rinduri din jalba locuitorilor satului Colțea, către domnitorul țării, în care se arată: „nu putem trăi din pricina bățărilor, că în fiecare zi ne bate și cu vină și fără vină; ne ia de clăcuim fără orânduială și noi și nevestele noastre”². Pentru a arăta elevilor de ce Regulamentul Organic a fost un „codice al muncii de clacă”, vom da citire unor articole dintr-o ediție veche a Regulamentului Organic, păstrat la Filiala Arhivelor Statului Brăila. Elevii vor vedea în primul rînd felul cum arată o astfel de lucrare, vor cunoaște câteva texte pe care le vom explica, apoi vor lega noțiunile

¹ Arh. St. Brăila, fond Ocîrmuirea județului Brăila, dosar 779/1834, f. 1-3.

² Ibidem, dosar 284/1833, f. 32.

căpătate de cunoștințele de la clasă. Astfel, documentele pot contribui la dezvoltarea sentimentelor de dragoste și compătimire în același timp, pentru cei asupriți. Prezentăm, în continuare, un alt moment al luptei țărănimii pentru pământ, anul 1848. Cităm un document din acest an în care se vorbește despre conflictul dintre clăcași și proprietari sau arendași după evenimentele de la 11 iunie și apoi prezentăm câteva date despre Dumitrache Lipan, cunoscutul reprezentant al clăcașilor brăileni în Comisia proprietății. Citirea actelor care confirmă alegerea sa ca reprezentant al clăcașilor din Viziru de Sus și apoi din județ trezește în sufletul elevilor un interes deosebit. Cuvântul lui Dumitrache Lipan în Comisia proprietății produce emoții în rândul elevilor. Se subliniază următorul paragraf: „...mai robie decît asta, domnule, cum poate fi? De 10 ani vinătăile făcute de dorobanți, cu bicicul, nu s-au șters de pe spinarea mea. Mă pune să muncesc fără să-mi dea cineva nici de mîncare nici de băutură”.

Aplicarea legii rurale din 1864, început de împlinire a dezideratelor țărănești, rezolvarea parțială a problemei sociale a acestei categorii de oameni prin desființarea rușinosului regim al clăcii se exemplifică prin câteva documente ³.

Se poate face și o lecție de istorie locală, folosind în acest scop documente reprezentative, legate de desfășurarea unor evenimente din istoria patriei, cunoscută de elevi de la clasă; astfel, după predarea lecțiilor privind revoluția de la 1848 în țările române, la care profesorul a atras atenția asupra unor probleme de istorie locală, putem să ne desfășurăm expunerea „Anul 1848 în orașul și județul Brăila”, după următorul plan:

— Caracterizarea situației economice, sociale și politice din orașul și județul Brăila în ajunul anului 1848.

Anul revoluționar 1848 în oraș:

- primele măsuri revoluționare la Brăila
- sărbătorirea constituției revoluționare
- manifestația din 20 iunie
- înființarea gărzii naționale
- manifestația din 20 iulie împotriva reacțiunii
- atitudinea viceconsulatelor din Brăila

Anul revoluționar din județ:

- situația clăcașilor și robilor din județ
- satele și moșiile din județ cu un număr mai mare de clăcași și robi
- alegerile pentru comisia proprietății
- frământări țărănești
- eliberarea robilor în județ

Intervenția armatei otomane:

- zvonurile despre o intervenție armată
- fuga populației în bălți
- intrarea în Brăila a armatelor otomane conduse de Rifat Pașa la 30 august 1848.
- Trecerea lui Fuad-Pașa prin Brăila.
- Protestul lui Dimitrie Goleșcu, administratorul județului Brăila, împotriva invaziei otomane.
- arestarea și urmărirea revoluționarilor.

După ce caracterizăm în câteva cuvinte situația economică, socială și politică din Brăila prezentăm documente privind anul revoluționar 1848 în oraș. Apoi arătăm care au fost primele măsuri revoluționare printre care și numirea lui Dimitrie Goleșcu, fratele lui Goleșcu Arăpîlă, în calitate de conducător al județului. Vom citi apoi documentul în care se relatează date des-

³ Ibidem, fond Prefectura județului Brăila dosar 2430/1864, f. 3.

pre sărbătorirea evenimentului în oraș : „... La 20 ale curenteii luni s-au celebrat cu solemnitate ziua de 11 în care poporul român și-a proclamat constituția...”. Subliniem pasajele mai semnificative din document, care se referă la frumoasa manifestație la care au participat peste 4 000 de cetățeni în timp ce „șalupa canonieră și corabia orașului au salutat această măreață țirimonie cu 101 salve”. Se evidențiază și partea finală în care se arată că „tot orașul a fost luminat și în piața cea mare cînta muzica și poporul sălta de veselie”⁴.

Pentru a ilustra aspecte din județ, vom prezenta cîteva documente privind viața grea a clăcășilor și robilor. Vom prezenta concomitent și unele date referitoare la situația moșierilor și arendașilor. Despre eliberarea robilor vom cita, de asemenea, unele mărturii. Intervenția turcească va fi ilustrată prin cîteva documente care se referă la intrarea turcilor în județul Brăila la 31 august 1848 și trecerea lui Fuad-Pașa spre Giurgiu. Se va citi apoi textul protestului lui Dimitrie Goleșcu... ” cu mirare văzînd că o putere armată trece frontiera teritoriului român fără să fi făcut vreo manifestație ce ar fi vestit guvernului meu sau mie, delegatului său, scopul cu care intră; ca șef al districtului Brăila și în numele acelei porții a poporului român, a căruia administrație mi-a încredințat-o onorabila locotenență princiară”⁵. Vom atrage atenția asupra personalității lui Dimitrie Goleșcu care prin acest protest a manifestat un cald patriotism. După aceea, citim cîteva documente privind urmărirea la Brăila a revoluționarilor din Țara Românească, printre care și cei locali, precum și despre urmărirea unor revoluționari din Transilvania.

Desigur că în timpul expunerii se face permanent legătura între evenimentele din cele trei țări cunoscute de către elevi de la clasă. O lecție de istorie locală nu este prevăzută de programele școlare, dar nimeni nu ne poate opri, ca acolo unde avem o bogăție de documente selectate și studii publicate să nu facem o asemenea lecție.

Vom prezenta astfel și documente din istoria patriei, printre care unele semnate de Nicolae Bălcescu, Ion Eliade Rădulescu, Nicolae Goleșcu, Cristian Tell, Gheorghe Magheru etc.

Cînd, cu cîteva ani în urmă, am ținut o astfel de expunere la clasa a XII-a unde predăm istoria României, am constatat că elevii au dovedit un interes deosebit în acumularea de noi cunoștințe în acest fel, pentru legăturile firești între istoria locală și istoria patriei. Astfel, înfățișarea reprimării mișcării revoluționare din Moldova și a felului cum revoluționarii au reușit să fugă la Brăila, episodul cu A.I. Cuza, care a scăpat de sub exortă, a interesat în mod cu totul deosebit pe elevi.

Pentru pregătirea vizitei la Arhivele Statului, profesorul trebuie să se informeze, să studieze lucrările privind istoria locală, cu referire la tema sau temele date, pentru ca elevii să fie pregătiți.

O altă prezentare documentară ar putea fi: „Unirea Moldovei cu Țara Românească. formarea statului național român oglindită în documente”. Vom putea susține următoarele aspecte rezultate din cele două lecții predate la curs :

- Țările române în timpul războiului Crimeii
- Adunările ad-hoc (cu exemplificare pentru Țara Românească)
- Unirea Principatelor
- Brăila în timpul Unirii

Principalele reforme înfăptuite în timpul domniei lui A.I. Cuza.

În introducere, relatînd cîteva date despre consecințele tratamentului de la Paris, vom arăta lupta poporului nostru pentru înfăptuirea Unirii și apoi vom prezenta atitudinea marilor puteri față de Unire. Despre adunările ad-hoc se vor evidenția aspecte susținute de documente,

⁴ Ibidem, dosar 674/1848, f. 55. Vezi și N. Mocioiu, *Date privind anul revoluționar 1848 în orașul și județul Brăila*, în „Studii” nr. 4, 1961, p. 996-1011.

⁵ Fotocopie, Arh. St. Brăila.

insistind asupra faptului că prima cerere de a fi înscris ca alegător pentru candidații la Divanul Ad-hoc s-a făcut în orașul nostru de către profesorul Gh. Vlădescu de la Școala publică din oraș⁶. Arătăm apoi și alte cereri printre care și aceea a lui N. Crețulescu care avea să fie ales în fruntea comitetului unionist din București⁷. Cu această ocazie vorbim și despre Văgărele, atrăgând atenția și asupra unui fapt mai puțin cunoscut în istorie, acela că mormîntul lui se află la Brăila.

Evenimentul de la 24 ianuarie 1859 se va ilustra cu telegrama prin care era anunțat la Brăila, precum și prin proclamațiile tipărite care erau răspindite în toată țara (se păstrează la Filială multe exemplare)⁸. De asemenea, vom citi documentul privind sărbătorirea Unirii la Brăila, relevînd în mod deosebit raportul către Ministerul de Interne, în care se arată că orașul Brăila a fost „teatrul unei sărbări naționale ce va rămîne veșnică în memoria lăcuitorilor” și că a participat toată populația orașului fărăosebire de clase, de naționalitate, cu adevărat frățească”, în timp ce muzica regimentului intona imnuri naționale, întrerupte din vreme în vreme de urările populației⁹. Evidențiem, apoi, personalitatea lui A. I. Cuza și citim printre altele și documentul prin care se făcea cunoscut că domnitorul avea să vină la Brăila în trecere spre Galați și în care se menționa că „nu voia să se facă nici o cheltuială pentru primire”¹⁰. Cu toate acestea, domnul a avut o primire caldă în Brăila, oraș în care găsisese adăpost în 1848 și unde a fost eliberat cu concursul unor autorități, permițîndu-i-se fuga în Transilvania.

Cea de a doua parte a expunerii, reformele din timpul lui Cuza, se poate susține, de asemenea, pe baza documentelor. Vom prezenta astfel documente privind:

- secularizarea averilor mănăstirești
- statutul dezvoltător al Convenției de la Paris
- legea rurală
- legea instrucției publice și altele.

Fără să se încadreze în regim de expunere separată se mai pot folosi documente și cu ocazia vizitelor la Arhivele Statului pentru a completa alte lecții ținute la clasă. De pildă „Războiul pentru independență” sau „Ocupația germană din timpul primului război mondial”.

Pentru a ilustra un episod din timpul războiului de la 1877 vom arăta gazeta „Războiul” în care se vorbește despre scufundarea unui vas turcesc, subliniind rolul pe care l-a adus maiorul român Murgescu în acțiunea de la Brăila. Vom prezenta apoi unele ilustrate din gazete în care se redau acțiuni eroice pe frontul de luptă sau scene din război. O astfel de ilustrată, ce a impresionat întotdeauna elevii care au văzut-o, a fost aceea ce reprezintă pe ostașii români împărțind plinea cu populația din Plevna. Se va arăta cu această ocazie și textul convenției din 4 aprilie 1877 prin care statul român era considerat pe picior de egalitate. După ce prezentăm cîteva aspecte ale războiului vom reliefa și unele acțiuni de susținere a lui și de către brăileni. Se va citi textul telegramii prin care Mihail Kogălniceanu solicită de la județe sprijin financiar pentru cumpărarea de arme. De asemenea, se va citi documentul prin care se arată că de la Brăila s-au trimis 30.000 lei pentru cumpărare de armament. Se va reliefa eroismul armatei române pe front cu exemplificări din presa timpului.

Pentru perioada primului război mondial arătăm cîteva documente contemporane, printre care ordonanțe emise de comandatura germană pentru rechiziționări de orice fel, ziare, apărute în limba germană și română¹¹. De asemenea, prezentăm și documente legate

⁶ Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dosar 732/1857, f. 228.

⁷ Ibidem, f. 129, 87, 25, 16, 57.

⁸ Ibidem, dosar 958/1859, f. 3.

⁹ Ibidem, f. 92.

¹⁰ Vezi colecția gazetelor „Războiul” de la Biblioteca filialei Arhivelor Statului Brăila.

¹¹ Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dosar 70/1877, f. 3-5.

de executarea comisarului erou Popovici care trimitea mesaje din Brăila, ocupată, pe Dunăre la Galați. Vom preciza că la aceste acțiuni au participat și tineri printre care și elevi de la Liceul „Nicolae Bălcescu” unii dintre aceștia fiind executați în pădurea Monument. Elevilor li se va trezi un sentiment de ură împotriva ocupațiilor germani și de admirație față de lupta împotriva asupririi. Am constatat că elevii au manifestat interes în cunoașterea a cât mai multe amănunte în legătură cu arestarea și executarea comisarului Popovici precum și a executării altor patrioți¹².

În expunerea prezentată elevilor cu titlul: „Documente privind mișcarea muncitorească locală” se pot folosi documente selecționate.

Mai întâi se vorbește despre începuturile luptei muncitorimii din țara noastră împotriva exploatării, arătându-se izbucnirile greve spontane. Se vor prezenta date și despre greva din 1868 la Brăila, precizând că tratatul de istorie a României o consemnează ca una dintre primele manifestări ale clasei muncitoare din țara noastră. Se vor arăta câteva documente referitoare la această grevă, procesul-verbal al poliștului, rechizitoriul procurorului, interogatoriile conducătorilor greviști arestați și altele din care vom putea citi câteva fragmente semnificative. Atragem atenția asupra faptului că muncitorimea portuară brăileană s-a înscris în primele rânduri în lupta muncitorimii din țara noastră. Pentru a crea un moment de atmosferă, de ambianță, putem cita și un fragment din procesul-verbal al polițaiului Cecropide, care cerea cu toată „seriozitatea” să aresteze și să judece pe conducătorii greviști, atrăgând totodată atenția că este o mare asemănare între unele personaje create de Caragiale și polițaiul brăilean. Cităm câteva rânduri din documente pentru a face cunoștință cu polițaiul Cecropide, omul care voia să facă „ordine” în port pentru muncitori.

În continuare, citim câteva mandate de arestare ale conducătorilor greviști și apoi atragem atenția că deși procesul a durat mult timp, în cele din urmă învinuții au fost eliberați fără a fi pedepsiți. Vom arăta apoi alte momente de luptă, exemplificând cu documente etapele din ultima perioadă a secolului.

Momentul de solidaritate internațională a muncitorimii din porturi poate fi evidențiat prin primirea, deosebit de călduroasă, care s-a făcut potemchinștilor în orașul nostru. Arătăm și o fotografie în care se vede un grup de potemchinști stând la masă înconjurați de brăileni. Prezentăm în continuare începuturile organizării sindicatelor muncitorești pe aceste meleaguri și rolul pe care l-a avut Ștefan Grigoriu, care a întemeiat primele sindicate muncitorești din acest port. Se vor arăta documente privind marile lupte greve din anul 1910, care au reprezentat cele mai mari declanșări de forțe muncitorești de până atunci, din țara noastră. Precizăm că aici au fost prezenți în timpul luptelor cei mai de seamă militanți din mișcarea muncitorească din țara noastră: Ștefan Gheorghiu, Gheorghe Cristescu, I.C. Frimu, Alecu Constantinescu, alături de alți militanți din mișcarea muncitorească locală ca: Ștefan Grigoriu, N. D. Cocea, Panait Istrati și alții. Alegem un document reprezentativ despre activitatea lui Ștefan Gheorghiu și facem în fața elevilor portretul moral al acestui neobosit conducător al muncitorimii din țara noastră¹³.

Un alt moment pe care-l vom prezenta va fi acțiunea de solidaritate a muncitorimii portuare cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și cu revoluția din Ungaria și alte manifestări muncitorești până la greva generală din 1920. Această perioadă de avânt revoluționar va fi ilustrată prin câteva documente și vom da citire textului scrisorii pe care organizația din Brăila a trimis-o Conferinței socialiste din București, din 17–20 martie 1919, în care se spunea: „... noi socialiștii din Brăila, constituți în partid socialist—comunist, ținem să declarăm că vom fi nestrămutați apărători ai acestor principii, luptând prin toate mijloacele

¹² Ibidem, fond Primăria orașului Brăila, dosar 126/1916, f. 11, 108, 127, 294, dosar 134/1916 f. 11, 13, 14.

¹³ Ibidem, fond Prefectura, județului Brăila, dosar /1910.

dictate de forța împrejurărilor pentru înfăptuirea cât mai neîntârziat a Republicii socialiste revoluționare și în România”, arătându-se prin aceasta concepția republicană a muncitorilor revoluționari care, la Brăila, s-au constituit într-o secție intitulată „Partidul socialist-comunist din România”¹⁴.

După ce se vorbește elevilor despre greva generală din octombrie 1920, ilustrându-se cu un document, se arată desfășurarea evenimentelor care au dus la crearea partidului. Se citește textul telegramei prin care muncitorii metalurgiști își exprimau întregul lor sprijin moral față de crearea partidului. . . „Neputîndu-ne înfrîni din cauza teroarei exprimăm în numele majorității tovarășilor metalurgiști încrederea desăvîrșită în Congres și hotărîrea de afiliere necondiționată a Internaționala a III-a”¹⁵. Se explică apoi înființarea și activitatea secției locale a P.C.R.

Lupta partidului în anii ilegalității poate fi ilustrată cu câteva documente ce demonstrează sacrificiile pe care le făceau comuniștii, eroismul clasei muncitoare și acțiunile săvîrșite pentru dărîmarea vechii orînduiri, mai ales în perioada premergătoare marelui eveniment de la 23 August 1944.

De asemenea, se mai pot arăta și documente din perioada 1945 – 1947.

Dar, indiferent de tema expusă, trebuie urmărit ca, prin vizita la Arhivele Statului, să arătăm și câteva valori documentare pe care le păstrăm în depozitele noastre. Putem înfățișa astfel hrisovul domnesc din anul 1642 emanat din cancelaria domnească din Tirgoviște. Atragem atenția că documentul este scris pe pergament în limba slavonă, purtînd semnătura domnească a lui Matei Basarab. Elevii vor înțelege mai întîi ce înseamnă un document feudal, cum se scriau documentele, cum se păstrează și vor avea imaginea clară despre rostul Arhivelor Statului ca păstrătoare de valori documentare. Vor avea, apoi, prilejul să vadă în original semnătura lui Matei Basarab, precum și felul cum se sigilau documentele cancelariei domnești. Legînd documentul de istoria locală vom completa cunoștințele elevilor cu aceea că domnitorul Matei Basarab a zidit o mănăstire și în județul Brăila, la Măxineni, lîngă Siret, care, din păcate, a fost arsă în timpul primului război mondial. În continuare, arătăm câteva semnături originale ale unor personalități culturale ale poporului nostru, mai ales elevilor din ultima clasă de liceu. Spre exemplu semnăturile lui N. Bălcescu, I.E. Rădulescu, D. Bolintineanu, M. Kogălniceanu, G. Alexandrescu, I.C. Massim, Panait Istrati și alții.

În afară de documentele de arhivă, care se prezintă sub formă de fotocopii, xerografii și selectiv, în mai puține cazuri originale, se mai pot arăta și unele cărți rare din biblioteca filialei. Prezentăm, astfel, exemplarul din Biblia de la 1688, reliefînd rolul pe care l-a avut această traducere în cultura noastră, precum și alte tipărituri rare, printre care și cele cu conținut istoric ca : *Elemente din istoria lumii*, de F. Aron, tipărită la București în 1845, *Istoria românilor* scrisă de August Treboniu Laurian în 1865 precum și o istorie scrisă de Ioan Eliade Rădulescu în 1870. Se arată, de asemenea, și două gramatici tipărite la Brăila în 1883 și 1889, ultima fiind a profesorului de limbă română de la Școala reală din Brăila, Athanase Popescu. Lîngă acestea mai pot fi adăugate și *Cronica lui Șincai* tipărită la Iași în 1853, *Istoria critică a românilor*, a lui Ilasdeu cu autograful autorului și altele.

Prin expunerile și lecțiile prezentate la Arhivele Statului elevii își vor îmbogăți cunoștințele, își vor completa educația patriotică și internaționalistă, pe care profesorul o face la clasă și îi vom atrage în munca de cercetare. Cei din clasa a XII-a pot fi îndrumați pentru studii istorice. Documentele pot contribui de asemenea la educația multilaterală a elevilor. Prin aceasta vom atrage pe elevi să compare, să selecteze și să iubească tot ce a fost progresist și să prețuiască pe cei care au contribuit la progres, pe făuritorii de istorie, să urască pe cei care

¹⁴ Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916 – 1921, f. 174.

¹⁵ Fotocopiile de la Institutul de istorie de pe linia C.C. al P.C.R.

au frinat mersul societății și, odată mai mult, să se convingă de cele învățate, avînd în felul acesta o impresie a redescoperirii istoriei.

Dar contactul elevilor cu documentele va avea și un alt scop, acela de a determina depistarea de documente pentru îmbogățirea tezaurului arhivistic, contribuind totodată și la popularizarea lui. Nu odată am avut cazuri cînd elevii, după vizita la Arhivele Statului, au adus documente. Noi, însă, vrem ceva mai mult, dorim dezvoltarea pe mai departe a legăturii dintre aceste instituții și credem că Arhivele Statului pot fi prezente în școală și prin editarea unor albume. Pentru a realiza o educație patriotică și internaționalistă cu ajutorul unor documente în școală, este bine să fie studiate și alese cele mai reprezentative și reproduse într-un astfel de album de istorie locală care să servească drept material didactic. Și atunci, în caz că unii elevi vor manifesta interes pentru originale, se poate face o vizită sub conducerea profesorului pentru studierea anumitor teme.

Înainte de a încheia, arătăm, că, indiferent de tema tratată, nu vom face abuz de prezentarea documentelor originale, căci, să nu uităm, noi trebuie să le predăm generațiilor următoare în bună stare; cea mai mare parte dintre documentele prezentate vor fi sub formă de fotocopii, dar cîteva originale pe care elevul trebuie să le vadă, pot avea un efect deosebit de mare în procesul educației.

De asemenea, evidențiem faptul că așa cum în predarea lecției la clasă rolul determinant îl are profesorul, indiferent de mijloacele auxiliare pe care le folosește, tot astfel și la expunerile făcute la Arhivele Statului același rol determinant îi revine arhivistului, cu atât mai mult, cu cît trebuie să înmănuncheze atât rolul de pedagog cît și cel de specialist.

Considerăm că în viitor școala și Arhivele Statului vor continua colaborarea în unele probleme de educație. Niciodată nu trebuie să uităm că printre elevii de astăzi se găsesc cercetătorii, savanții și conducătorii vieții sociale de mîine, că acel mîine se pregătește astăzi, mai ales în școală, iar educația patriotică și internaționalistă are un rol deosebit de important în formarea trăsăturilor morale ale tineretului de azi, ale oamenilor societății comuniste de mîine.

Arhivele Statului, ca păstrătoare de izvoare ale istoriei, pot și trebuie să contribuie la educația patriotică și internaționalistă a tinerei generații.

ARHIVELE MARAMUREȘENE — IZVOR DE INFORMARE PENTRU ISTORIA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI (1848 — 1919)

VASILE CĂPÎLNEAN

Arhivele maramureșene sînt bogate în izvoare documentare a căror valorificare pentru o istorie a învățămîntului românesc în general și a celui maramureșan în special rămîne să fie rezolvată de cercetarea științifică viitoare. Pînă în prezent puțini cercetători s-au preocupat de studierea și valorificarea acestor categorii de documente istorice în raport cu interesul manifestat față de alte domenii de cercetare: minerit, mișcări sociale, onomastica etc.¹.

¹ În culegerea de studii, *Contribuții la istoria învățămîntului românesc*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1970 a apărut un articol al profesorului Ion Bota, dar se referă numai la învățămîntul din Maramureș la sfîrșitul veacului al XVIII-lea.

Chiar și în cele mai recente lucrări privind istoricul învățămîntului românesc² lipsesc sau sînt foarte puține referirile la trecutul școlii românești din Maramureș, care nu e deloc lipsit de importanță în ansamblul învățămîntului din țara noastră.

Pînă în secolul al XIX-lea izvoarele privind învățămîntul maramureșean sînt mai rare deoarece acesta încă nu căpătase un caracter organizat și mai cuprinzător. Totuși, în fondurile arhivistice maramureșene se păstrează documente care atestă cîteva școli, în special în orașele Baia Mare și Sighet, încă din secolele XIV–XV. Printre cele mai importante școli din secolul al XIV-lea documentele indică existența unei școli orășenești în Baia Mare, condusă de rectorul Teodorice³, care a funcționat și către sfîrșitul secolului al XV-lea, cînd la conducerea ei s-a aflat magistrul Fülöp⁴, apoi școala de pe lingă mănăstirea din Peri (Maramureș) tot din veacul al XIV-lea⁵. În secolele XVI–XVIII, respectiv între 1547–1755 a funcționat în orașul Baia Mare vestita „Schola Revulina” care în documentele vremii este frecvent numită „academia”, „colegiu” sau „ilustra schola”, denumiri explicate prin faptul că în cursul superior al acesteia se predă poetica, retorica, filozofia, teologia, greaca și ebraica, iar cursurile se țineau în limba latină⁶.

Cum însă obiectul comunicării noastre îmbrățișează doar perioada cuprinsă între anii 1848–1918, ne vom referi în continuare numai la această perioadă istorică.

Am abordat problema izvoarelor privind istoria învățămîntului românesc din Maramureș începînd cu 1848 deoarece revoluția de la 1848, care a accelerat dezvoltarea întregii vieți social-economice și politice a țării, inclusiv a învățămîntului, a trezit la viață noi pături și clase sociale.

În Transilvania, ca urmare a desființării iobăgiei și a celor trei națiuni politice medievale, după revoluția de la 1848 se manifestă o participare mai activă a burheziei românești la viața economică, politică și culturală a țării antrenînd cu ea și masele populare. După cum se știe școala românească din Transilvania pînă în anul 1918 a avut caracter confesional. Din acest motiv și pentru că arhivele școlare nu s-au păstrat, cele mai multe documente privind învățămîntul maramureșean se găsesc în fondurile bisericesti. Documente importante privind această problemă se găsesc și în fondurile primăriilor orășenești și ale prefecturilor, dar noi ne vom referi doar la prima categorie de fonduri, respectiv cele eclesiastice.

O primă problemă care se desprinde din documentele privind trecutul învățămîntului maramureșean dintre 1848–1918 este preocuparea reprezentanților națiunii românești din nord-vestul Transilvaniei pentru înființarea de școli „în tot satul”, așa cum se precizează în circulara manifest a canonicului Iosif Selegianu, promovat, după 1848, în funcția de director al școlilor românești din diecezele Oradea Mare și Muncaci⁷, de care aparțineau parohiile greco-catolice din comitatele Maramureș și Satu Mare, pînă la înființarea Episcopiei greco-catolice din Gherla, din anul 1853.

Înflăcăratul apel adresat românilor din aceste două dieceze, avînd ca bază constituția din martie 1849, în care se prevedea, într-o formă generală, dreptul la școală în limba națională a tuturor naționalităților din monarhia habsburgică, milita pentru „școală în tot satul” și se încheia cu indemnul practic adresat poporului român : „stringeți-vă în casa preotului și vă sfătuiți despre întemeierea, zidirea și ținerea școlii, hotărîți plata învățătorului și dacă împliniți datoriile voastre să nu trageți plata în zadar, ci să învețe, și să aveți bucuria în pruncii voștri, care

² *Istoria învățămîntului din România*, Compendiu, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1971.

³ *Ibidem*, p. 31.

⁴ Morvay Gyozo, A. *Közepklatasi tortenete Nagybanyan* (Istoria învățămîntului mediu balmărean), Baia Mare, 1898, p. 16.

⁵ *Istoria învățămîntului din România*, Compendiu, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 31.

⁶ Morvay Gyozo, op. cit., Francisc Thurzo, *Evangelicus reformatus Foiskola (Schola Rivulina, tortenete 1547–1755)* (Istoria Școlii Rivulina).

⁷ Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente ale instituțiilor eclesiastice, Protopopiatul greco-catolic, Baia Mare, dosar 75/1849.

se vor lumina, deștepta și înțelepți spre fericirea lor, cinstea neamului și bucuria și mângăierea voastră”⁸.

Documentele din anii 1850–1853 atestă faptul că s-au înființat școli în aproape toate localitățile din Maramureș. Începând cu acești ani se găsesc bogate documente pentru aproape toate localitățile din județ privind situația localurilor de școli, încadrarea și salarizarea docenților, frecvența școlară, informări și date statistice semestriale sau anuale privind situația la învățătură, memorii, orarii școlare, liste cu cărți interzise etc.

După cum rezultă din aceste documente, primele școli sătenești au funcționat în localuri improprii, neîncăpătoare și neigienice, fapt semnalat în repetatele rapoarte ale organelor administrative comitatense, mai ales după elaborarea legii învățământului din 1868.

Despre situația grea a școlilor confesionale românești sint o mulțime de rapoarte, informări și memorii între anii 1848–1918. Ne referim doar la un astfel de document care arată condițiile în care a trebuit să funcționeze școala din localitatea Seini, centru de plasă și al districtului protopopesco. Raportul e din 21 noiembrie 1876 și arată că „... școala și azi e necurățită, ferești sparte, ușa rea și nici nu se poate închide pentru că pereții se tot așează în jos și sub grinda principală în clase sint acomodate două răzămătoare ca să nu se ruineze încă pînă ce va cade neaua mai multă – cînd apoi omul nu va putea să intre fără a-și periclită viața”⁹.

Alte documente de mai tîrziu reflectă preocuparea sătenilor de a-și clădi localuri noi, cit mai apropiate prevederilor legii învățământului din 1868, în baza căreia școlile confesionale „necorespunzătoare” puteau fi desființate și transformate în școli de stat, evident pierzîndu-și caracterul național.

Nenumărate sint documentele care se referă la frecvența școlară din care se desprind greutățile împlinite în această problemă în multe școli din Maramureș. Dintr-un document din 1848 aflăm că în întreg districtul Seini existau 830 copii de vîrstă școlară din care numai 216 au umblat la școală. Situația nu a fost mai bună nici în districtul Baia Mare în care, în anul 1851 din 812 copii de școală au frecventat școala numai 312¹⁰. Multe rapoarte din acești ani și de mai tîrziu arată numărul mare al absenților, chiar și al celor cărora li se încheie situația la învățătură.

Înainte de 1848 nu exista în toată partea de nord-vest a Transilvaniei o preparandie, din această cauză școala era încredințată de obicei cantorilor, oameni care aveau o oarecare pregătire și care erau verificați în sinoadele preoțești de toamnă și de primăvară. Odată cu înființarea preparandiilor din Năsăud și din Gherla, și începînd din 1862 a preparandiei române din Sighetul Marmăției, s-a ameliorat întrucîtva și situația școlilor maramureșene.

După cum se știe învățătorii școlilor confesionale nu au fost plătiți de stat ci de comunitățile religioase care le fixau la angajare „soluțiunea” constînd în 120 pînă la 300 florini, o cantitate de lemne de foc, locuință și în unele cazuri și grădina.

Multe documente dintre anii 1850–1919 reflectă sprijinul acordat de către săteni școlii prin angajamente încheiate pentru plata regulată a „soluțiunii” învățătoresci sau mărirea acesteia atunci cînd posibilitățile materiale le-au permis.

După cum reiese dintr-un document din 1851, comunitatea română din Seini, de exemplu, a constatat că salariul de 120 florini, fixat cu doi ani în urmă nu e suficient pentru plata unui învățător inzestrat ... „cu calități pentru atingerea scopului nostru”, de aceea hotărăște să-i plătească anual suma de 300 florini¹¹.

Sînt însă și cazuri în care învățătorii nu au fost plătiți la timp de către săteni, mai ales în primii ani de după revoluție, iar comisarii unor subcercuri militare, nu au dat sprijin învăța-

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, Protopopiatul greco-catolic Seini, dosar 309/1876.

¹⁰ Ibidem, Protopopiatul greco-catolic Baia Mare, dosar 100/1851.

¹¹ Ibidem, Protopopiatul greco-catolic Seini, Protocol 183/1854, poz. 30.

torilor, așa cum rezultă din repetatele informări din anii 1850–1851 ale lui Ștefan Bilțiu, inspectorul școlilor din districtul Baia Mare către jurisdicțiunea școlară cezaro-crăiască de la Oradea Mare.

Despre aceeași lipsă de sprijin din partea autorităților civile se plinge în 1866 învățătorul din Vișeu de Sus arătând că judele comunal Iosif Bharany s-a exprimat că ar fi primit ordin de la comitat ca pe învățătorul român să nu-l prevadă cu soluțiune, în timp ce fostul notar Marton Mesterhazy "... mi-a spus verde în ochi mai de multe ori ca să lasu școala și să mă duc, că pentru români e păcatu să aibă școală și soluțiunea nici nu voru plăti..."¹²

La toate aceste greutăți s-au adăugat legile școlare maghiare dintre anii 1868–1907 prin care s-a urmărit introducerea limbii maghiare în școlile confesionale sau transformarea acestora în școli de stat în care învățămîntul urma să se desfășoare în limba maghiară¹³. Acest lucru rezultă și dintr-o circulară consistorială din anul 1871 către toți inspectorii districtuali prin care, revenindu-se la recomandările anterioare de conformare a școlilor confesionale greco-catolice prevederilor articolului 33 al legii învățămîntului din 1868, se preciza : "... școalele noastre populare le amenință pericolul de a-și pierde caracterul său confesional, ba măriții inspectorii școlari civili în unele locuri acele (școli) le-au declarat deja școale comunale sau ale statului..."¹⁴. Majoritatea școlilor maramureșene au reușit să-și păstreze caracterul confesional și deci național, cu toate presiunile autorităților civile, din toată această perioadă istorică frământată. Acest fapt rezultă din procesele verbale încheiate la conferințele districtuale din anul 1873 de pildă, la care s-au luat hotărâri „în unanimitate” pentru menționarea caracterului confesional al învățămîntului românesc și luarea măsurilor necesare conformării lui Legii XXXVIII/1868.

Paralel cu înființarea și susținerea școlilor elementare, românii din comitatele Maramureș, Satu Mare și Districtul Chioar s-au preocupat și de înființarea de gimnazii, școli reale (economice și comerciale), licee sau institute de fete pentru a da prilej tinerilor români dotați de a merge mai departe, la universități¹⁵.

Documentele atestă o primă inițiativă de acest fel în anul 1850 cînd „intelegenta”, românească din jurul Băii Mari a încercat să înființeze un gimnaziu românesc în Baia Mare pentru tinerii români din acest oraș și jur care, neavînd alte posibilități au fost obligați să urmeze cursurile gimnaziului maghiar româno-catolic. Această acțiune n-a fost primită favorabil de organele imperiale.

Un memoriu din 1833 trimis principelui Albricht, guvernatorul Ungariei, cerea aprobare pentru înființarea unei „societăți economisitoare” pentru înființarea unei școli reale în opidul Seini, pe seama poporului român din comitatele Satu Mare, Maramureș și Ugocea „lipsit de totul de folositoare cunoștințe industriale și comerciale, care cunoștințe mult contribuiesc la fericirea unui popor...”¹⁶.

Începînd cu anul 1860 odată cu renunțarea la guvernarea absolutistă și revenirea la viața constituțională, marcată de diploma imperială din 20 octombrie, lupta românilor din nord-vestul Transilvaniei a cunoscut un nou avînt. Stau mărturie în acest sens conferințele naționale organizate în diferite localități, printre care și cea din anul 1861 din Seini, la care au participat și cîțiva fruntași ai vieții politice și culturale din fostele comitate Satu Mare, Arad și Bihor care a hotărît înființarea unui „institut școlastic gimnazial greco-

¹² Ibidem, Protopoplatul greco-catolic Vișeu, act nr. 120/1866.

¹³ Popeangă Vasile, *Presa pedagogică din Transilvania, 1860–1918*, Edit. Didactică și Pedagogică, București 1966, p. 25–35.

¹⁴ Arb. St. Baia Mare, colecția citată, Protopoplatul greco-catolic Baia Mare, dosar 821/1871.

¹⁵ Căplînean Vasile, *Contribuții la cunoașterea preocupărilor pentru înființarea de școli medii românești în Baia Mare și Seini, după recoltarea de la 1843, în Marmălia*, II, Editat de Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, 1971 p. 161–173.

¹⁶ Ibidem, p. 168–169.

catolic inferior și superior de opt clase, în care limba propunerii * să fie cea română", urmînd ca memoriul să fie înaintat spre aprobare curții imperiale din Viena¹⁷.

Nici de această dată nu s-a primit aprobarea cuvenită deoarece opt ani mai tîrziu adunarea generală a Astei ținută la Șomcuta Mare, era informată despre stadiul înființării liceului din Seini¹⁸.

Un alt memoriu datează din anul 1863, pe care arhiepiscopul Alexandru Sterca Suluțiu urma să-l înainteze împăratului și ministrului de stat Schmerlinger pentru a se aproba înființarea unui gimnaziu românesc în Șomcuta, inițiat de căpitanatul suprem al Cetății de Piatră, Sigismund Pop¹⁹.

Lovindu-se de același refuz de aprobare pentru înființarea de gimnazii sau licee, românii din jurul Băii Mari au încercat să obțină măcar o catedră de limba română la gimnaziul maghiar romano-catolic din Baia Mare, la care, în acel an din 95 de elevi 51 erau români. Acest nou memoriu a fost întocmit în numele a „108.217 suflete române din comunele aflate în protopopiatele Baia Mare, Baia Sprie, Seini, Arduș și Districtul Chioar, care gravitează în spre Baia Mare". Catedra a fost aprobată începînd cu anul școlar 1862.

Alte documente datînd din aceeași perioadă arată că românii maramureșeni au reușit să înființeze o Preparandie în orașul Sighet în anul 1862 care, așa cum s-a precizat în documentele de constituire, avea ca scop „să înalțe națiunea în acea stare politică însemnată la care este de secolii chemată”²⁰.

Această preparandie, în timp de 10 ani cit s-a putut menține, prin cei peste 120 de tînvățători repartizați la școlile din județ a contribuit la ridicarea pe o nouă treaptă a învățămîntului românesc din Maramureș.

În legătură cu înființarea și susținerea Preparandiei din Sighet se păstrează în arhivele maramureșene documente deosebit de grăitoare privind sacrificiile făcute de popor și de slujitorii ei, prin contribuții bănești anuale, prin ajutoare strînse la tîrgurile săptămînale din Sighet etc.

Asfel, se desprinde luminoasa figură de dascăl care a făcut un adevărat apostolat, Ioan Bușița, venit din Lăpuș și care „afară de pedagogie, istorie și limba română, mai propunea plantatul și altoitul pomilor, stupăritul și legumăritul, cîntările și dansurile naționale”²¹.

Paralel cu acțiunea de înființare de școli nenumărate documente se referă la activitatea neobosită a dascălilor și preoților maramureșeni, în calitate de directori de școli, pentru înființarea de biblioteci școlare sau districtuale prin care, așa după cum se precizează într-un document din 1861, „România din Marama să aibă cîmpu citu mai largu pentru propășirea în cultură, prin care să-și asigure viitorul și existența sa națională...”²².

Tot pe linia procurării de carte românească, pentru dezvoltarea gustului pentru citit între intelectuali și săteni, în anul 1867 s-a înființat o Societate de lectură în Sighet, care se sprijinea, așa cum se apreciază în memoriul de aprobare, pe „idolul secolului nostru celui desmierdatu, căruia azi întreaga Europă-și reflectă genunchele (care) este naționalitatea dinpreună cu fiica sa cea naturală, cu limba”²³.

¹⁷ Arh. St. Baia Mare, colecția citată, Protopopiatul greco-catolic Seini, dosar 238/1861.

¹⁸ Limba de predare.

¹⁹ Căpîlean Vasile *Centenarul primului despărțimînt al „Astei”* în volumul „Studii și articole” al Societății de științe filologice, filiala Baia Mare, Baia Mare, 1970, p. 118.

²⁰ Arh. St. Baia Mare, colecția citată, Protopopiatul greco-catolic Seini, dosar 249/1863.

²¹ Citat după Filipașcu Alexandru, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 198.

²² *Ibidem*, p. 196-197.

²³ Arh. St. Baia Mare, colecția citată, Protopopiatul greco-catolic Vișeu, act. nr. 76/1861.

²⁴ *Ibidem*, act. nr. 104-1/1867.

Această societate de lectură avea ca scop să aducă „o piatră bunicică la edificiul național”, iar tinerii, aflați adeseori în școli străine să poată vorbi și asculta „dulcea limbă maternă, fără teamă de remarcațiune, a cetii cu puține spese opuri și jurnale din toată lumea română, cu un cuvânt a da semn de viață națională...”²⁴.

Deosebit de concludente pentru cunoașterea trecutului școlii maramureșene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea sînt documentele referitoare la cercurile și conferințele învățătorești în cadrul cărora s-au dezbătut diferite probleme metodice și pedagogice, legate de creșterea prestigiului învățătorului în sat, legătura dintre școală și familie, răspindirea cunoștințelor științifice în popor și combaterea alcoolismului etc.

În unele conferințe au fost discutate adeseori probleme vitale ale luptei de emancipare națională a poporului român din nord-vestul țării noastre și au fost luate hotărîri curajoase printre care și aceea a dreptului de folosire a limbii române în corespondența oficială cu dregătoriile civile, drept contestat adeseori de organele administrative locale²⁵.

Începînd cu anii 1882–1883 învățătorimea din fostele comitate Maramureș și Satu Mare și-a găsit noi forme de activitate profesională, superioară conferințelor învățătorești.

În arhivele maramureșene se păstrează o bogată documentație despre activitatea „Reuniunii învățătorilor români din Maramureș”, înființată în anul 1883 prin intermediul căreia s-au realizat frumoase rezultate în ceea ce privește sprijinirea unor acțiuni culturale, procurarea și răspindirea cărții românești în popor, legarea învățămîntului de viață, înființarea de biblioteci școlare, organizarea de grădini școlare, a cercurilor de lucru de mină.

Reuniunea învățătorilor români din Maramureș a discutat și făcut propuneri pentru îmbunătățirea planului de învățămînt, a editat manuale școlare pentru școlile satești, a organizat perfecționarea pregătirii muzicale a docenților, a înființat o serie de coruri satești.

Învățătorimea maramureșeană, prin intermediul „Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș”, înființată în 1861, și-a adus o valoroasă contribuție la stringerea și publicarea creației populare²⁶.

Cu prilejul pregătirii volumului de folclor maramureșan pentru tipar, apărut în anul 1908 în cadrul colecției „Din viața poporului român”, editat de Academia Română, folcloristul Alexandru Tiplea, într-o scrisoare către Ion Bianu, sublinia contribuția pe care au avut-o docenții maramureșeni apreciînd pe bună dreptate „cîtă încredere li se va procura, cîtă dragoste de neam și de limbă românească li se va sălășui în suflet cînd vor vedea că cea mai naltă instituție de cultură și literatură din țară le tipărește poeziile culese de ei”²⁷.

Spațiul restrîns al acestei comunicări nu ne-a permis o prezentare mai amplă a posibilităților oferite de arhivele maramureșene pentru cercetarea trecutului învățămîntului național din această parte a țării noastre. Cercetarea și publicarea unui volum de documente privind învățămîntul maramureșean este însă în preocuparea noastră viitoare pentru a da posibilitatea cercetătorilor să valorifice în eventuale lucrări de specialitate bogata tradiție progresistă a școlii maramureșene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Arh. St. Baia Mare, colecția citată. Protopopiatul greco-catolic, Seini, dosar 333/1886.

²⁶ Căpîlnean Vasile, *Reuniunea învățătorilor români din Maramureș* (referat citut în cadrul cercului de studii — sesiunea 1972).

²⁷ Citat după Pop Dumitru, *Folcloristica Maramureșului*, Edit. Minerva, București, 1970, p. 57.

INFORMAȚII ARHEOLOGICE ÎN DOCUMENTELE DE LA ARHIVELE STATULUI VÎLCEA

SERGIU PURECE

Pământul județului Vilcea, atât de bogat în vestigii ale trecutului, dă la iveală noi și importante urme ale civilizațiilor mai vechi sau mai noi. Așezate la locul cuvenit în pantheonul istoric local și național, ele aduc lămuriri în ceea ce privește existența umană de-a lungul secolelor. Dacă astăzi cercetările arheologice, completate de minuțioase studii istorice, așează pe temeiuri științifice toate aceste însemne păstrate în țărîna acestui colț de Oltenie, cu ani în urmă situația era alta. Consemnată de rezultatele preocupărilor lui Al. Odobescu, Cezar Bolliac și, la finele secolului al XIX-lea, de laborioasele lucrări ale lui Gr. Tocilescu, arheologia românească devine tot mai puternică în rîndul științelor auxiliare ale istoriei, primind un caracter mai analitic și științific în lucrările lui Ion Andrieșescu încă înaintea primului război mondial. Înainte însă de aceste preocupări și de fundamentarea ca știință a arheologiei, existența unor săpături empirice sau a unor descoperiri întâmplătoare consemnate documentar, aduc informații prețioase mai ales pentru cercetările de astăzi ținîndu-se cont și de zona arheologică (determinată de cercetări mai noi), în care este consemnată descoperirea. Vom încerca în lucrarea de față o analiză a acestor informații documentare referitoare la județul Vilcea.

Încă din primii ani de existență a arhivelor administrative ale județului Vilcea, documentele relative la descoperiri de comori sau descoperitori de comori prezintă date interesante despre urme ale trecutului. Ele vor continua să se numere printre problemele ce atrăgeau atenția administrației locale pînă către începutul primului război mondial, cînd (după cum am mai arătat) afirmarea științifică a arheologiei și activitatea laborioasă a unor cercetători, precum și a Muzeului, iar mai apoi a Institutului Național de Antichități au preluat acțiunea de depistare și valorificare a descoperirilor întâmplătoare.

După conținutul lor, informațiile arheologice constatate documentar se înscriu în mai multe categorii: date paleontologice, descoperiri monetare (tezaure), descoperirea unor vestigii din diverse epoci, informații asupra unor cercetări arheologice mai vechi în județ, prezentarea unor colecții particulare, datorate unor inventare întocmite în diverse ocazii.

Datele paleontologice sînt consemnate în 1906 cînd, cu ocazia trimeriei obiectelor la Expoziția jubiliară a României, sînt inventariate: „mai multe spărturi de dinți pietrificați” proveniți din comuna Zătreni¹, un corn de ren pe care C.C. Avramescu din Rm. Vilcea îl donează Muzeului de Geologie și Paleontologie la insistențele menționatei instituții², precum și componentele din aceasta categorie ale colecției N. Măcelariu din Călimănești³.

Din această categorie prezintă interes informațiile referitoare la oasele animale descoperite la Zătreni, dat fiind faptul că nici pînă azi această parte de sud-vest a județului nu este prea bine cunoscută din punctul de vedere arheologic.

Arh. St. Vilcea, fond Prefectura județului Vilcea, dosar 46/1906, f. 111.

² Ibidem, f. 232.

³ „... 1. Zece măsele antilopiene. 2. Trei vertebre idem. 3. Un os pupa pietrificat. 4. Un os genunchi, idem. 5. Trei bucati lemn pietrificat...” Ibidem, dosar 47/1906, f. 154.

Deosebit de bogate sînt datele privind descoperiri monetare. Tezaurile au atras întotdeauna diverse persoane de factură socială mai modestă sau ceva mai importantă în a efectua săpături. Din păcate însă cunoștințele timpului ca și mobilul în sine al lucrărilor au făcut ca de cele mai multe ori aceste informații să piardă din valoarea lor datorită neidentificării monedelor ce compuneau tezaurul. Aceasta este și situația unei descoperiri din 1833, cînd în Tîrgul Ocna, în mahalaua Țigăniei în apropierea bisericii cu Bradu s-a descoperit un tezaur format din : „sfanți și parale” aflat într-o „ploscuță de pămînt” și o oală⁴. În acest caz termenii generali aflați în circulație la acea vreme cu care sînt catalogate monedele, nu permit identificarea lor.

În același an mai sînt descoperiți „bani vechi” într-o căldare de lut la Fometești⁵ și la Dobriceni într-o „surpătură de piatră”⁶.

Informațiile privind tezaurul de la Dobriceni aduc un argument interesant asupra locului unde au fost găsite monedele „surpătura de piatră”. Deoarece localitatea se află departe de orice drum mai vechi cunoscut, această surpătură de piatră nu poate fi decît urma unui zid. Cercetările la fața locului efectuate după indicațiile documentare aduc concluzii interesante.

Neidentificabile sau greu de identificat sînt și tezaurile descoperite în zona exploatării de sare de la Ocnele Mari cu ocazia unor săpături efectuate în 1885, cînd au fost date la iveală 132 piese de argint⁷ și la Scunda unde în 1899 sînt scoase de sub rădăcina unui nuc 700 monede de aur și argint. Din acestea o parte au fost trimise ca mostre Muzeului Național de Antichități⁸. Menționez și cele 241 monede de argint descoperite în 1907 de I.G. Cîrciumaru în comuna Popești Urși⁹. O remarcă specială trebuie făcută pentru tezaurul de la Ocnele Mari care se pare a fi roman (republican sau imperial) putînd fi pus în legătură cu așezările dacice sau romane din această zonă.

Tezaurile identificate încă de la descoperire sînt în adevăr mai puține. În 1888 un copil din Călimănești găsește la locul numit Pietrele poștii, o monedă de aur cu inscripția : „Imperator Domitianus”¹⁰. Este fără îndoială vorba, în acest caz, de un aureus imperial, a cărui prezență aici nu este deosebită, ținînd cont de drumul roman și mulțimea vestigiilor de acest fel din zona Călimănești.

Se pare că tot un tezaur monetar roman consistent în ceea ce privește numărul pieselor componente este și cel descoperit în 1908 în satul Stoenști, comuna Dobriceni — Birlogu, cînd săpîndu-se porumbul au fost găsite „170 bucăți bani de argint de trei feluri și mărimi din care unii purtau figura d-lui Traian”. Zece piese din acest tezaur au fost trimise Muzeului Național la 28 octombrie 1908¹¹. În sfîrșit un tezaur de o mai mică importanță istorică, de dată mai recentă, a fost găsit în comuna Mădulari-Beica, fiind format din 43 de monede de argint austriece datate între 1755 — 1780 și 30 monede turcești nedatate¹².

După cum am mai arătat, uneori căutătorii de comori nu ajungeau la rezultate care să-i mulțumească. În locul banilor găsind urme materiale de o altă factură. Astfel în 1834, cu aprobarea Ocîrmuirii locuitorii din comuna Copăcelu sapă după o comoară pe un trup de moșie a lui Petrică Căzănescu. Sînt însă nevoiți să oprească lucrarea datorită descoperirii pe o suprafață destul de mare . . .” la trei palme sub pămînt un zid vechiu”¹³. Se pare că avem de-a

⁴ Ibidem, dosar 08/1833, f. 2.

⁵ Ibidem, f. 27.

⁶ Ibidem, f. 52 — 54.

⁷ Ibidem, dosar 42/1885, f. 4.

⁸ Ibidem, dosar 32/1890, f. 2.

⁹ Ibidem, dosar 15/1907, f. 166 — 167.

¹⁰ Ibidem, dosar 23/1907, f. 26.

¹¹ Ibidem, dosar 4/1908, f. 707 — 708.

¹² Ibidem, dosar 48/1911, f. 5.

¹³ Ibidem, dosar 08/1833, f. 59.

face cu vestigiile romane bogate în această zonă¹⁴. Din păcate însă datele consemnate documentar sînt greu de localizat. O altă informație interesantă referitoare la aceeași epocă istorică datează din 1906 cînd sînt trimise pentru Expoziția jubiliară de la București „cărămizi romane găsite în șanțul de fundație al Primăriei de la Ocele Mari”¹⁵.

După toate probabilitățile aici avem de-a face cu vestigiile ale unor construcții civile sau militare romane aflate în imediata apropiere a exploărilor de sare din localitate.

Deosebit de interesante ni se par rezultatele unor săpături efectuate în comuna Slătioara în anii 1854–1846¹⁶. Aici sînt aduse la lumină „2 lănci, 1 cuțit turcesc mic, 2 fiare lucrate, 13 bucățele de sîrmă, toate foarte ruginoase”¹⁷. După termenul „cuțit turcesc mic” definiție ce seamănă cu cea pentru sica sau dacia, adică încovoiat, credem că avem de-a face cu un depozit de obiecte dacice.

Informații mai puțin bogate sînt legate de descoperirea unei brățări de aur (18 carate) în greutate de 67 grame, frumos lucrată în comuna Perșani¹⁸. Se pare că este vorba de un obiect valoros din punct de vedere istoric căci găsitorul său încercînd să o vîndă la Sibiu este reținut de poliție care, consultînd oameni de cultură, îi confiscă obiectul pentru motivul că „...trebuie publicată”¹⁹.

Mai nouă ni se pare descoperirea unei săbii într-o vie din dealul Mitrofanilor și a unui „... cimitir cu oase omenești din vechime...” la Voicești pe malul Oltului²¹. O mențiune specială trebuie neapărat făcută pentru această din urmă informație căci documentul consemnează că: „După unii bătrîni ai satului se susține ideea că pe acel loc în vechime ar fi fost un sat cu o biserică, iar după alții că în acel loc s-au dat lupte între eteriști și turci la 1821 sub Tudor Vladimirescu.” Este adevărat, ambele variante sînt plauzibile, ar mai fi și a treia, căci după informații ce le deținem din zona Drăgășani, pe terasele Oltului au fost de curînd descoperite în mod întîmplător, urme ale unor așezări din neolitic și epoca bronzului. Fără discuție că numai cercetări sistematice ulterioare vor lămurii această problemă, pe care o considerăm deschisă de această informație documentară. De fapt toate aceste date se cer verificate pe teren de forurile în drept.

O altă categorie o reprezintă inventarierea unor colecții. Majoritatea acestora sînt cunoscute datorită participării județului Vilcea la Expoziția jubiliară de la București din 1906. Între colecționarii care participă cu obiecte antice sînt Iosif Kaefel din Rm. Vilcea cu 25 monezi antice (fără a li se da descrierea) și Ion Didicescu din Voicești cu: „Două monezi vechi de argint...”²², Gh. I. Meller din Rm. Vilcea a cărui colecție este descrisă: „... două monezi de aramă avînd pe o față o damă și pe alta o figură și I.C., cinci monede de aramă din vremea lui Traian și Decebal, una idem avînd o peșteră pe ea din timpul Romei, una idem din timpul lui Remus și Romus”²³. Cu discernămint științifice fără îndoială că acestor descrieri empirice li se va da o valoare folosînd un catalog numismatic, însă limitată datorită necunoașterii locului descoperirii sau descoperirilor.

Interesantă este colecția lui N. Măcelaru din Călimănești, al cărei inventar întocmit cu același prilej îl dăm în anexă. Descrierea destul de amănunțită a pieselor aduce date importante

¹⁴ S. Purece, *Atlas istoric vilcean – 600000 î.e.n. – 271 e.n.*, în „Studii vilcene”, Rm. Vilcea 1971, p. 209–223.

¹⁵ Arh. St. Vilcea, fond Prefectura județului Vilcea, dosar 47/1906, f. 250.

¹⁶ Ibidem, dosar 24/1845, f. 1.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, dosar 15/1907, f. 68.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, dosar 47/1906, f. 132.

²¹ Ibidem, dosar 34/1913, f. 321.

²² Ibidem, dosar 47/1906, f. 121, 253.

²³ Ibidem, f. 103.

avînd în vedere că aceste obiecte provin din zona Călimănești-Jiblea-Cozia unde urmele romane sînt bogate, ele predominînd în colecție.

O informație inedită aduce specificația făcută pentru piesele catalogate sub numerele: 13, 14, 15 și 16" găsite în morminte romane", deoarece deși îndeobște cunoscută existența în zona amintită a două castre la Arutela-Bivolari și Jiblea, mormintele care probabil vor fi fost undeva în afara canabaelor acestor castre sînt necunoscute pînă în prezent, deși castrul Arutela a fost săpat în totalitate.

În sfîrșit ultima categorie de informații arheologice din documentele de la Arhivele Statului Vilcea este reprezentată de un singur act. Este vorba de raportul locotenentului Poenaru din regimentul Argeș nr. 4 înaintat comandantului garnizoanei Vilcea, prin care cere sprijin pentru transportul detașamentului ce-l comanda în comuna Racovița spre a participa la săpăturile organizate de Gr. Tocilescu în castrul de aici²⁴.

Toate aceste informații amintite aduc elemente necunoscute pînă în prezent cercetării arheologice în județul Vilcea. Dar pentru o mai bună valorificare a lor este necesară colaborarea cu instituțiile specializate. Adunarea tuturor informațiilor arheologice aflate în documentele existente la Arhivele Statului, poate constitui o contribuție de seamă la cunoașterea istoriei locale și naționale aducîndu-se în acest fel un real sprijin arheologiei.

ANEXA 1

Listă alfabetică a descoperirilor arheologice semnalate în documente

- Călimănești :** Monedă de aur (aureus imperial) cu inscripția „Imperator Domitianus” descoperită în 1882 la locul numit : Pietrele Poștii. (Arh. St. Vilcea, fond Prefectura județul Vilcea, dosar 23/1888, f. 26).
- Copăcelu :** „Zid vechi” descoperit la o adîncime de „trei palme” pe un trup de moșie a lui Petrică Căzănescu în 1834, (Ibidem, dosar 98/1833, f. 59).
- Dobriceni :** Monete de argint găsite într-o „surpătură de piatră” în 1833 (Ibidem, dosar 98/1833, f. 52—54).
- Fometești :** Tezaur monetar găsit în 1833 într-o „căldare îngropată sub un drum de care. (ibidem, dosar 98/1833, f. 27).
- Ocnele Mari :** Tezaur monetar descoperit în 1833 în mahalaua Țigăniei pe un loc lângă Biserica cu Bradu (ibidem, dosar 98/1833, f. 12).
132 piese monetare antice de argint găsite în urma efectuării unei lucrări în apropierea exploatarei salinare. (ibidem, dosar 42/1885, f. 4).
Cărămizi romane provenind dintr-o construcție scoasă la iveală de șanțurile de fundație ale clădirii primăriei (1906) (ibidem, dosar 47/1906, f. 250).
- Mădulari-Beica :** Tezaur monetar, format din : 43 piese de argint austriace, dateate între 1755 și 1780 și 30 tot de argint turcești neidentificate, descoperite în 1911. (ibidem, dosar 48/1911, f. 5).

²⁴ Ibidem, dosar 49/1894, f. 26.

Mitrofani :	Sabie găsită cu ocazia replantării vici pe proprietatea lui Gh. I. Dobre în 1906 (ibidem, dosar 47/1906, f. 132).
Perişani (jud. Argeş) :	Brăţară de aur (18 carate) în greutate de 67 de grame descoperită în 1906 de locuitorul Ispas Popescu (ibidem, dosar 15/1907, f. 68).
Popeşti-Urşi :	Tezaur monetar format din 243 monete de argint antice descoperit în 1907 de locuitorul I. G. Cîrciumaru (ibidem, dosar 15/1907, f. 167).
Scundu :	Tezaur monetar format din 700 piese de aur şi argint descoperite la rădăcina unui nuc în 1898 (ibidem, dosar 32/1899, f. 2).
Slătioara :	Depozit de obiecte din fier format din : 2 lănci ; 1 cuţit curbat ; 2 bucăţi de fier prelucrat ; 13 bucăţi sîrmă, descoperite în 1846 (ibidem, dosar 24/1845, f. 1)
Stoeneşti :	170 monete de argint de trei categorii între care unele „purtau figura domnului Traian”, descoperite de locuitorul Toma Ilie Băjoc în 1908 (ibidem, dosar 11/1908, f. 707- 708).
Voiceşti :	Două monete de argint antice prezentate de I. Didicescu la expoziţia jubiliară de la Bucureşti în 1906 (ibidem, dosar 46/1906, f. 121). 1913 Cimitir de înhumaţie apărut în malul Oltului într-o surupătură pe proprietatea Ecaterinei H. Dumitriu (ibidem dosar 34/1913, f. 321).
Zătreni :	Fragmente de dinţi pietrificaţi găsite în localitate prezentate la expoziţia jubiliară de la Bucureşti din 1906 (ibidem, dosar 46/1906, f. 111).

ANEXA 2

INVENTAR

de obiectele luate în primire de la Dl. N. Măclariu pentru expoziţia generală din 1906 de către dl. C. Rădulescu, delegatul Prefecturii Vâlcea după cum urmează :

1. Zece măsele de animale anti-deluviene.
2. Trei vertebre idem idem.
3. Un os pulpă pietrificat. idem.
4. Un os genunchi idem.
5. Trei bucăţi lemn pietrificat.
6. O bucată lemn carbonizat.
7. Trei ciocane de piatră din epoca de piatră.
8. Un conglomerat de scoici.
9. Un cuarţ mic cu urme de melci în el şi o altă piatră mai mare în formă de broască ţestoasă.
10. O piatră cu o frunză de stejar imprimată pe ea.
11. O piesă mică în formă de mînă pietrificată, Nr. 11.
12. O falcă completă cu măsea de mastodont pe ea.

13. Zece oale și ulcele de pământ găsite în morminte romane
14. Două urcioare idem.
15. Trei mosorele idem
16. Optsprezece candelă idem.
17. Două statuete de bronz și una de pământ.
18. Un cap de pământ.
19. Un clopot de alamă cu inscripția A.M.B.A. în două părți și în două părți cu un călăreț călare pe cal.
20. Un idol de alamă cu cioc de pasăre.
21. O piatră cu figură de om în relief.
22. O bucată de piatră cu inscripția „Numim Max”.
23. O gresie de ascuțit.
24. Trei bucăți cercei mari în formă de stea.
25. Una pereche cercei în formă de inimă cu mărgean la mijloc.
26. O pereche de cercei de aur cu chihlimbar de Buzău.
27. Un inel mare cu stea deasupra și trei roțițe pe margini
28. Un inel mare de argint cu piatră verde și cu inscripție chirilică.
29. O pereche paftale încrustate cu email și pietre, două roșii și una verde și cu inscripția „Toniso-noigo”.
30. O frunză de dulceață de argint în formă de inimioară și cu doi porumbei.
31. Trei iconițe de metal cu sfinți „Maica Domnului”.
32. Trei agrafe de metal romane.
33. Trei cuie de metal romane.
34. Patru ace de cap de os romane.
35. Trei idem de metal.
36. O monedă de bronz cu 4 tortițe.
37. O săgeată de fier.
38. Două inele deasupra cu monede vechi.
39. Două monede romane legate cu un lăntișor și trei mărgele vechi.
40. O farfurie albastră înflorată smălțuită cu data 1800 și două dulapuri cu geamuri pentru obiectele prevăzute în acest inventar.

Drept care, am încheiat acest inventariu dublu exemplar unul se va opri de către d-l. Inginer Măcelariu, proprietarul acestor obiecte căruia de primire i s-a eliberat și chitanța nr. 22.

Predător,
N. Măcelariu

Primitor,
G. Rădulescu

În fața mea secretarul primăriei comunei Călimănești.

Secretar,
I.S.
V. Nicolaescu

Arh. St. Vilcea, fond Prefectura județului Vilcea, dosar 17/1906, f. 154.

ARHIVELE ȘI ARHITECTURA. INFORMAȚII DOCUMENTARE PRIVIND RESTAURAREA TURNULUI GOLIEI DIN IAȘI

IOANA BURLACU

Între temele supuse dezbaterii celui de al VII-lea Congres Internațional al Arhivelor — ținut la Moscova între 21—25 august 1972 — se înscrie și cea deosebit de interesantă despre Arhivele Arhitecturii.

Analiza răspunsurilor primite de Comitetul de organizare al Congresului din partea unui număr mare de țări au permis raportorului M. Le Moël, conservator la Serviciul de Hărți și Planuri de la Arhivele Naționale ale Franței, să sublinieze natura diversă a documentelor care interesează arhitectura: devize și contracte în domeniul construcțiilor, cadastre, studii privind amplasarea întreprinderilor industriale și edificiilor urbane, lucrări ale instituțiilor de proiectare, colecții de fotografii ale orașelor și ale unor edificii, machete vechi și contemporane, studii privind restaurarea monumentelor istorice¹.

Dacă pentru perioadele mai recente există fonduri arhivistice care reflectă aproape în totalitate activități din domeniul arhitecturii: construcții edilitare, urbanistică și sistematizare, monumentele istorice, pentru perioadele mai vechi, informațiile de acest fel se găsesc dispersate în diferite fonduri și colecții nespecializate.

Desigur că problema adusă în discuție, este mult prea vastă pentru a putea fi cuprinsă sau măcar schițată în limitele acestei comunicări. Ceea ce ne-am propus să realizăm în cele ce urmează este să atragem atenția asupra unor materiale arhivistice de această natură deosebită de interesante, dar mai puțin valorificate până în prezent, aflate în fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice — Direcția Construcțiilor. Este vorba de zeci și zeci de dosare care privesc conservarea și restaurarea monumentelor istorice din țara noastră. Începând cu anul 1892 dosarele păstrează alături de rapoarte, devize și schițe ale arhitecților însărcinați cu restaurarea monumentelor istorice și procesele verbale ale ședințelor Comisiei monumentelor publice — denumită mai tirziu Comisia monumentelor istorice — însoțite de referatele membrilor ei. Piese arhivistice mai sus amintite reflectă contribuția Comisiei la progresul studiilor istorice și arhitectonice cu privire specială asupra monumentelor, stăruința ei de a forma pentru cei viitori o arhivă de icoane cât mai fidele, sub toate raporturile, a stării în care se găseau la acea dată acestea, precum și aportul său la cultivarea spirituală a publicului întru buna cunoaștere, trebuitoare înțelegere, cuvenitul respect și datorita pietate pe care trebuie s-o aibă față de aceste însemnate valori naționale.

Pentru a susține cele arătate mai sus am ales un singur exemplu: restaurarea Turnului Goliei din Iași. Desigur alegerea acestuia nu este cu totul întâmplătoare. Ne-am oprit asupra turnului care străjuiește biserica cu același nume din Iași nu numai datorită unicității acestui monument pentru capitala Moldovei ci și pentru faptul că în incinta cetății Golia, începând din anul 1911 funcționează Arhivele Statului, Iași.

¹ M. Le Moël, *Archives de l'architecture*, Raport la al VII-lea Congres Internațional al Arhivelor, Moscova, 1972, p. 2.

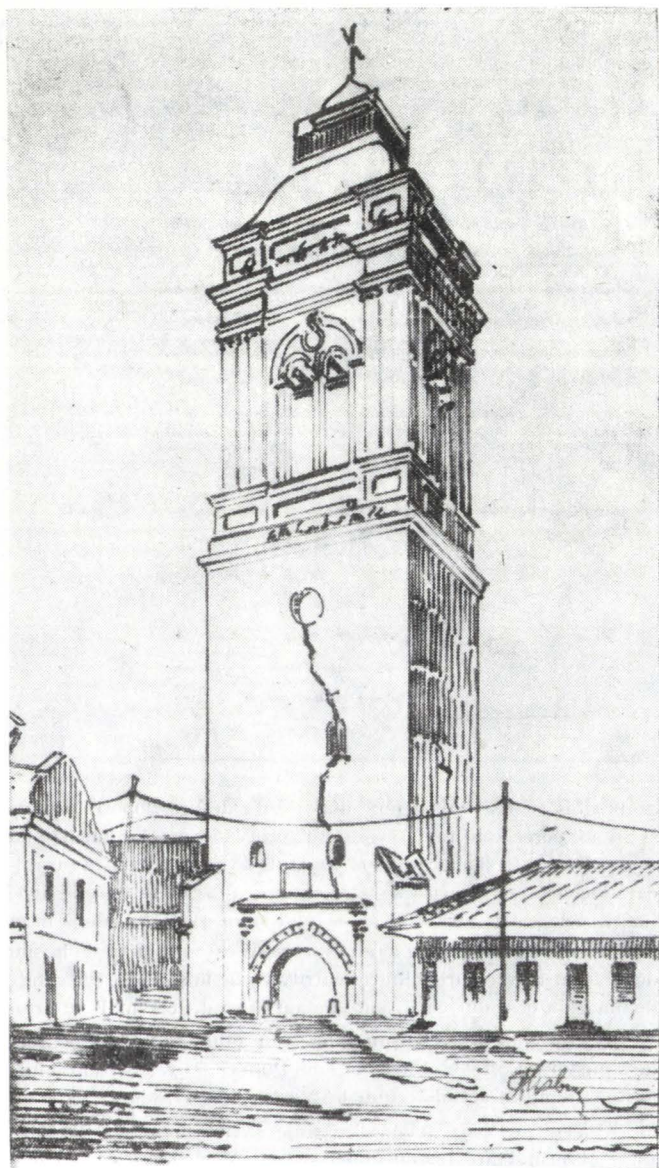

Fig. 1. Turnul Goliei înainte de restaurarea începută în anul 1888. Schiță executată de arh. N. Gabrielescu (Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice, dosar 789/1891, f. 8).

Una din primele mențiuni speciale despre Turnul Goliei o datorăm lui Paul de Aleppo care, în călătoria sa prin Moldova și Țara Românească, întovărășind pe patriarhul Antiohiei, Macarie, în toamna anului 1652, poposește și la Golia. El ne va lăsa o descriere amănunțită

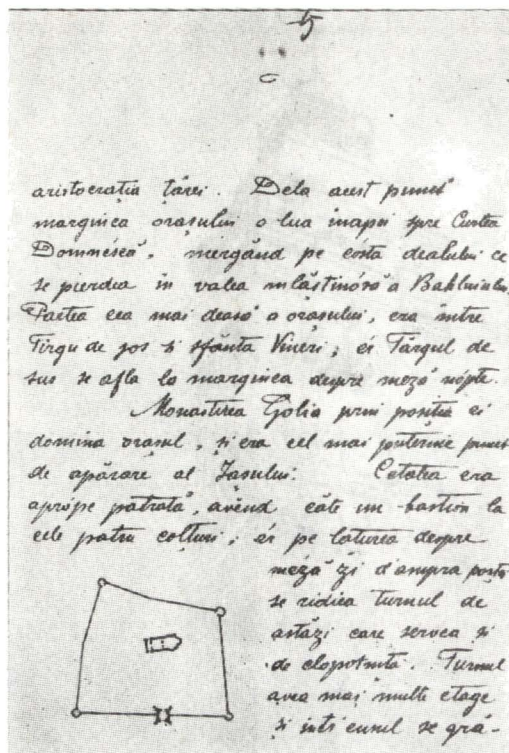

Fig. 2. Filă din raportul arhitectului N. Gabrielescu, din 26 decembrie 1889, înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice (Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 789/1891, f. 5.)

asupra bisericii și o mențione importantă despre clopotnița ei care „e foarte mare în vechime și nu are pereche în toate aceste țări prin înălțime, lărgime și magnificență”².

Deci este sigur că la 1652, alături de biserică, exista turnul impunător, doar zidurile înalte care înconjurau biserica se pare că lipseau, căci între anii 1667–1668, sub Duca Vodă, se înalță cele patru turnulețe ale zidului lucru constatat după inscripțiile grecești aflate pe el³.

După ce Golia avea ziduri și turnuri este un lucru de la sine înțeles că ea devine un loc de adăpost în vremuri tulburi pentru averile mișcătoare ale cetățenilor, iar datorită poziției ei de dominare a orașului va fi, sute de ani la rând, cel mai puternic punct de apărare a Țării.

Iată eum arată Turnul Goliei, în anul 1886, cînd arhitectul N. Gabrielescu era însărcinat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, să refere asupra lui, potrivit unui raport a aceluiași arhitect, înaintat Ministerului la 26 decembrie 1889.

„Turnul avea mai multe etaje și într-unul se grămădeau toate proviziile luptei fiind punctul cel mai tare. Prin uși laterale comunica cu bastioanele din colțuri pe un podiș de lemnărie care mergea înăuntru de jur împrejurul cetății și era așezat la o înălțime astfel ca apărătorii să poată trage asupra inamicului de pe el prin meterezele zidului înconjurător. Bastioanele circulare erau scoase mai afară din ziduri, pentru ca să poată vedea din dinsele și trage în lungul zidurilor. În interior bastioanele acestea aveau două etaje pentru a ține mai mulți apărători.

² Sever Zotta, *Măndăstirea Golie* – schiță istorică – în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, an XVII – fasc. 41, iulie–septembrie, 1942, p. 112.

³ Idem.

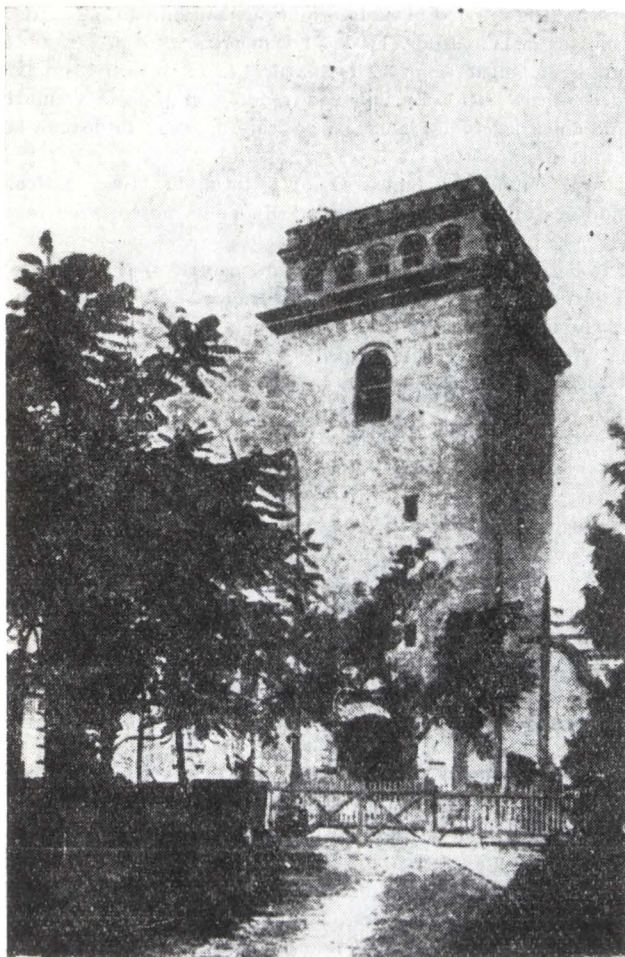

Fig. 3. Turnul Goliei după restaurare.

Etajele de jos aveau cîte două guri de tunuri. Diferitele etaje ale unui bastion comunicau între dinsele prin scări făcute în grosimea zidurilor.

După formele sale arhitectonice și după dispoziția arcurilor la bolți cu nervuri și ciubuce întocmai ca cele din sala zis gotică din vechea mănăstire a Trisfetitelor e probabil că partea de jos a turnului datează de la Vasile Lupu. Partea superioară era nouă, ea fusese ridicată de egumenii greci la 1854. Partea veche, adică cea de jos, era rău stricăta din cauza deselor focuri ce suferise. Peste tot în interior piatra plănise de foc, legături de lemn în formă de grătare de trei metri, înălțime, puse în zid la începutul clădirii turnului pentru a lega zidăria, putreziseră sau arseră cu vremea, încît lăsasera goluri peste tot în zidărie, care și dinșă nu era tocmai bine făcută, fiind lucrată din gros cu bolovani. Cutremurele produsesea pe toate fețele crăpături neliniștitoare pentru siguranța turnului astfel focurile și cutremurele s-au ajutat unele pe altele. Slăbirea pricinuită de focuri a înlesnit crăparea și stricarea zidurilor la vreme de cutremure. Ca

urmărire zidăria se strivea de greutate, încît la cea mai mică dezechilibrare sau mișcare de cutremur turnul întreg putea să se rostogolească de la înălțimea lui de 50 de metri.

Pe partea de jos astfel crăpată s-a adăugat acum 35 de ani (decî în 1854) încă 15 metri zidărie în înălțime, iar crăpăturile despre care puțin se nelișteau reparatorii pe acele vremuri le-au făcut să dispară sub o coajă de două degete de tencuială pe care o aveau totdeauna la îndemînă pentru asemenea meremeturi.

Starea turnului fiind periculoasă publicul se temea să nu se întimplă vreun pericol și în urma cercetărilor făcute, găsindu-se că lucrarea ar fi prea delicată să se încerce vreo restaurare s-a decis totala sa dărîmarea⁴.

Astfel, în anul 1886, Turnul Goliei fusese condamnat să dispară pentru că o restaurare în starea în care se găsea părea o îndrăzneală fără seamăn. Arhitectul francez Lecomte de Noüy care contractase la acea dată numeroase lucrări de restaurare a monumentelor istorice la noi în țară, consultat în această chestiune refuză categoric, la 14 aprilie 1886, să dea vreo soluție, considerînd restaurarea turnului o chestiune foarte delicată.

Cu tot sfatul puțin încurajator al arhitectului Lecomte de Noüy un om de inimă arhitectul N. Gabrielescu se angajează la o muncă de pionierat: conservarea și restaurarea acestui monument... Am ținut să nu se dea jos o clădire veche ori care ar fi starea ei — arăta arhitectul Gabrielescu — pentru că distrugerea unui suvenir istoric e o nelegiuire nereparabilă, Cui îi mai trece astăzi prin gînd să arunce în foc un document istoric pentru că ar fi vechi și stricat? De monumente ne leagă suveniri scumpe, ele sînt o mărturie nevăzută a veacurilor trecute a unei națiuni și un izvor de studii pentru artiști în viitor. Distrugerea unei clădiri vechi e un act fără nume”⁵. Monumentele istorice „sînt simbolul concepției neamului și firul ce ne leagă de trecut și numai cultul trecutului ne dă încredere pentru viitor”⁶.

„Știința modernă cu mijloacele de care dispune azi, cu experiența, cu capacitatea și cu tendința realistă a veacului nostru nu mai permite distrugerile și plagierile care s-au făcut în timpurile din urmă. Or cit ar fi de degradată o clădire se găsesc mijloace pentru a o întări și păstra.

În Italia țara monumentelor deși restaurările s-au început a se face în urma Franței s-a ajuns însă la perfecțiune de studiu pentru lucrările de asemenea natură. Fiecare bucată ori cit de mică ar fi și ori cit de puțin interes ar avea pentru istorie și pentru artă e păstrată și pusă la locul ei cu religiozitate. Nimănui nu-i trece prin gînd a pune o altă piatră în locul unei pietre care există oricît ar fi ea de rea. Cu altul mai mult nu e permis a înlocui un monument vechi care există, cu altul nou care devine o plagiatură pentru artă și o povară pentru pungă. Vechea clădire se curăță, se întărește, se refac părți dintr-nsa pentru a-i asigura soliditatea și durata ei:”⁷.

Iată deci aici expusă cu claritate o concepție științifică asupra restaurării monumentelor istorice care cuprinde și o atitudine critică față de procedeele arhitectului Lecomte de Noüy

Înarmat cu asemenea principii arhitectul Gabrielescu începe lucrarea în anul 1888. Pentru început se dărîmă partea adăugată la 1854 a cărei arhitectură era total diferită față de partea inferioară. Partea superioară era din piatră de talie cioplită cu arhitectura în stil clasic, spre deosebire de partea inferioară din piatră brută, în stil moldovenesc⁸.

O dată ce dărîmarea părții de sus a turnului a fost executată arhitectul Gabrielescu trece la o lucrare de restaurare definitivă în măsura modestelor fonduri avute la dispoziție.

⁴ Arh. St. Buc., fond Ministerul Culetor și Instrucțiunii Publice, dosar 739/1891, f. 5. și urm.

⁵ Ibidem, f. 10-11.

⁶ Ibidem, f. 78.

⁷ Ibidem, f. 10.

⁸ Ghika-Budești, *Măndstirea Golia — studiu arhitectonic*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, an XVII, fasc. 41, iulie-septembrie, 1924, f. 138-139.

La 26 decembrie 1889, printr-un documentat raport va demonstra ministerului în mod convingător. necesitatea de a se termina restaurarea începută precum și inaugurarea lucrului la întărirea zidurilor și bastioanelor din colțuri. Dar lipsa de fonduri duce la târăgănarea lucrării.

Abia în anul 1893, arhitectul Gabrielescu va fi însărcinat cu întocmirea unui deviz estimativ care să cuprindă lucrările și sumele necesare pentru învelitoarea turnului și restaurarea bastioanelor și a zidului înconjurător.

Cît privește forma învelitoarei turnului, în urma cercetărilor făcute asupra clădirii și-a caracterului său arhitectural, arhitectul Gabrielescu ajunge la concluzia că aceasta „trebuie să fie o învelitoare dreaptă avînd patru fețe cu scurgere lină. Numai ridicîndu-se turnul la înălțimea sa primitivă, învelitoarea ce vom face va avea numai scopul de a apăra zidăria de ploii adică numai ca să conserve clădirea”⁹.

În aprilie 1893 Comisia monumentelor istorice formată din V.A. Urechia, Gr. Tocilescu și arhitect Gh. Sterian sub președinția ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice aprobă devizul, dar nici de data aceasta nu se poate continua lucrarea din lipsă de fonduri¹⁰.

În anul 1895, la repetatele adrese ale Primăriei, care solicită dărîmarea sau restaurarea turnului, ministerul delegă o comisie tehnică să examineze la fața locului complexul de la Golia și să-și dea avizul. Comisia ajunge la concluzia că propunerile arhitectului Gabrielescu sînt foarte bune¹¹.

La 4 iulie 1898, arhitectul Gabrielescu înaintează devizul general al lucrării privind restaurarea completă a turnului, bastioanelor și zidului, iar trei luni mai tîrziu jurnalul Consiliului de Miniștri aprobă sumele necesare¹². La 10 iunie 1899 planurile complete pentru restaurarea cetății Golia din Iași sînt predate Comisiei monumentelor istorice. C.C. Arion în calitate de președinte semnează referatul asupra lor: „Planurile prezentate corespund perfect ideii de restaurare istorică și arhitecturală. Comisia le aprobă”¹³.

Astfel a fost salvat de la peire unul din monumentele cele mai personale ale Iașului care împreună cu împrejurimile sale constituie la ora actuală singurul model de cetate medievală de apărare în fosta capitală a țării Moldovei.

GHEORGHE ȘINCAI ȘI ȘTIINȚELE FUNDAMENTALE ALE ISTORIEI

ANDREI KISS

1. Opera istorică de sinteză a lui Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*¹, rodul unei activități neobosite de informare și culegere de izvoare de aproape patru decenii, ia naștere într-o perioadă cînd în cercetările istorice din Europa critica și valorificarea

⁹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 780/1801, f. 77.

¹⁰ Ibidem, f. 89.

¹¹ Ibidem, f. 124.

¹² Ibidem, f. 167.

¹³ Ibidem, f. 269.

¹ Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri în cît au fost iale așa de amestecate cu românii cît lucrurile, împlîndirile și faptele unora, fără de ale altora, nu se poate scrie pre înțeles, din mai multe mîi de autori în cursul de 34 de ani culeasă și după anii de la nașterea Domnului nostru Is. Hs. alcătuită, în Opere, I, Tom. I–III Ediție îngrijită și studiu asupra limbii de Florea Fugaru. Prefața și note de Manole Neagoe, București, 1967–1969. Se va cita în continuare: *Hronica*.*

izvoarelor se bazează din ce în ce mai mult pe rezultatele disciplinelor auxiliare ale istoriei. Acestea din urmă, până în anii în care-și desfășoară activitatea Șincai, au parcurs o evoluție considerabilă atât în timp cât și în rezultate. Metoda de cercetare empirică aplicată în domeniul istoriografiei a atras în sfera izvoarelor istorice, alături de izvoarele narative care se bucurau până atunci aproape de exclusivitate, noi surse de informare și de verificare critică a informațiilor, în primul rând documentele din arhivă, iar culegerea, verificarea autenticității, a provenienței și critica acestora a avut ca rezultat teoretizarea cunoștințelor legate de cercetarea izvoarelor. Firește, această dezvoltare nu este identică în toate părțile și în cazul tuturor istoriografilor, după cum nici procesul de naștere a disciplinelor auxiliare nu este la fel și concomitent peste tot. Spre exemplu, lucrările teoretice care au văzut lumina zilei în urma sistematizării și teoretizării cunoștințelor rezultate din activitatea arheografică practică, intră în circuitul științific și își exercită efectul și în istoriografiile în care încă nu s-a ajuns la culegerea și studierea documentelor, sau această activitate abia a început, fără ca în acest caz din urmă să fi apărut concluziile și teoretizările proprii, elaborate în lucrări speciale, privind un domeniu sau altul al disciplinelor auxiliare. Acestea, de altfel, de la apariția lor trec printr-un proces de diferențiere, delimitare precisă a obiectivelor și printr-o perfecționare în conținut care continuă și azi, cînd rolul acestor discipline — mai ales în știința istoriei medii — a îndreptățit pe unii cercetători de specialitate să accepte chiar denumirea de științe fundamentale ale istoriei în loc de discipline sau științe auxiliare, marcînd astfel evoluția parcursă în acest domeniu². Rezultă prin urmare că — urmărind această evoluție — putem sesiza contactul cu disciplinele auxiliare sau urmări o activitate practică legată de disciplinele auxiliare și în istoriografiile în care, într-o anumită perioadă, nu apăruseră încă lucrările teoretice în domeniul științelor auxiliare, sau activitatea practică legată de acestea, de exemplu cea arheografică, nu a fost concretizată în ediții. În același timp, ținînd seamă de permanenta evoluție a acestor discipline, ținem să accentuăm că evaluarea activității în acest domeniu poate fi reală doar în cazul dacă raportăm această activitate la stadiul la care au ajuns disciplinele auxiliare în anii și locurile în limitele cărora își desfășoară munca istoriograful. Încercăm să stabilim principalele coordonate ale acestei evoluții a disciplinelor auxiliare în timpul vieții lui Șincai.

2. În anii în care istoriograful român a început să adune izvoarele pentru *Hronică*, cercetările istorice se îndreptau și spre documentele păstrate în arhive, iar activitatea de culegere și publicare de documente era concretizată în ediții, folosite apoi de istorici. Pe plan teoretic nivelul superior al tratării disciplinelor auxiliare legate de studierea documentelor îl reprezintă *Nouveau traité de diplomatique*, apărut cu un deceniu înainte de începerea cercetărilor lui Șincai³. Dar evoluția activității practice și teoretice legată de folosirea documentelor ca izvoare istorice, după cum am accentuat, a fost inegală. Trebuie să reținem acest lucru în mod deosebit în domeniul arheografiei, deoarece de aceasta se leagă mai mult activitatea de istoriograf a lui Șincai. Alături de activități arheografice con retizate de documente, cunoaștem numeroase cazuri cînd documentele culese, în lipsa condițiilor adecvate, nu au mai apărut tipărite, ci constituiau colecții de documente în volume manuscrise, intrate mai mult sau mai puțin în circuitul cercetărilor științifice, sau din care documentele culese au fost tipărite mult timp după copierea lor, cum a fost de altfel, soarta unor colecții pe care le-a folosit și Șincai. În anul 1775, cînd Șincai a început la Roma adunarea izvoarelor istorice pentru *Hronică*, în Transilvania se

² H. Quirin, *Einführung in das Studium der mittelalterlichen Geschichte*, Braunschweig², 1964. — Cf. Mályusz Elemér, *A magyar közévezredtől forráskérdései (Medievaliztka és oklétkérdés)* (Problemele izvoarelor studiului evului mediu maghiar) (Studia l'evalul mediu și publicarea documentelor), în *Levélári Közlemények* (Comunicări arhivistice), Budapesta, anul XXXVIII, p. 4.

³ *Nouveau traité de diplomatique, ou l'on examine les fondemens de cet art ... par deux religieux benedictins de la congrégation de St. Maur*, vol. I—VI, Parigi, 1759—1765; Cf. Giorgio Cencetti, *Lineamenti di storia della scrittura latina*, Bologna, 1956, p. 8—9; Sigismund Jakó și Radu Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*, București, 1971, p. 13—14. În continuare se va cita: Jakó-Manolescu, *Scrierea latină...*

cunoștea lucrarea lui Georg Jeremias Haner, *Königliche Siebenbürgen*, apărută la Erlangen în 1765⁴ și în care erau publicate și documente. În acești ani își adună colecția de izvoare privind istoria Transilvaniei și J. Benkő, iar în 1778 — când Șincai se afla încă la Roma — apare și *Transsilvania* lui Benkő, în care acesta publică și documente⁵. Dar tot în anii activității lui Șincai se realizează inițiativa lui I. Batthyány cu privire la editarea documentelor legate de istoria ecleziastică din Transilvania, și în anul 1790 iese de sub tipar *Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transylvaniae*, iar în 1791 *Notitia veteris et novi Capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae, ex antiquis et recentioribus literarum monumentis eruta*, ambele întocmite de A. Szeredai⁶. Nu lipsesc însă nici ale străduințe personale sau concepute în cadrul unor organizații, de a se încheia colecții de documente în manuscris⁷. Centrele în care și-a adunat Șincai izvoarele în afara Transilvaniei, Roma, Viena și apoi Buda precum și Pesta puteau oferi cercetătorului contacte diferite cu disciplinele auxiliare, în măsura evoluției lor în aceste locuri pe plan teoretic, sau practic, concretizate în activitatea arheografică, dar, așa cum vom vedea, și în măsura în care izvoarele urmărite de cercetările lui Șincai în aceste centre reclamau sau impuneau să ia contact cu disciplinele auxiliare.

3. *Hronica* în titlu și stricta sa cronologie mai poartă urmele manierei istoriilor vechi ale cronicarilor sau analiștilor, dar nu numai cercetătorul metodologiei istorice, dar și cititorul atent descoperă în *Hronică* noul folosirea critică a unui număr mare de izvoare, și nu numai narrative, ci și o mulțime de documente⁸. Se știe de asemenea că Șincai însuși a încheiat o colecție de izvoare rămasă în manuscris⁹, iar cercetările de specialitate amintesc tangențele sale cu evoluția paleografiei latine din țară¹⁰. Considerăm totuși că din punct de vedere al studierii începuturilor disciplinelor auxiliare românești, nu este fără interes să urmărim în geneza *Hronicii* și a corpusului de izvoare al *Hronicii* contactul istoriografului Gheorghe Șincai cu disciplinele auxiliare, în stadiul de dezvoltare în care se găseau acestea în anii în care se încheia *Hronica*. Ne dăm seama de greutatea privind tratarea problemei și nu ne imaginăm că am putea epuiza problemele pe care le ridică tema. În același timp obiectivul pe care ni-l fixează titlul lucrării ar reclama studii cu mult mai îndelungate și diferențiate, decât acelea pe care le-am putut întreprinde. De aceea, credem de cuviință, să arătăm că prezenta comunicare nu este decât o modestă încercare de a aborda tema în baza rezultatelor obținute pe parcursul cercetărilor. Dat fiind și faptul că cele expuse trebuie încastrate într-o comunicare limitată în timp, în cele ce urmează vom încerca să prezentăm doar izvoarele care ne-au stat la baza cercetărilor și informațiile ce se pot desprinde din ele, îndreptându-ne atenția mai ales asupra informațiilor privind documentele adunate de Șincai, deci asupra activității sale arheografice, care oferă în opera sa cele mai multe tangențe cu disciplinele auxiliare.

⁴ Georg Jeremias Haner, *Königliche Siebenbürgen*, Erlangen, 1765.

⁵ Josephus Benk., *Transsilvaniae sive Magnae Trahsilvania olim Dacia Mediterranea dictus*. Tom. I–II, Viena, 1778.

⁶ Antonius Szeredai, *Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transylvaniae*, Alba Iulia, 1790. — Idem, *Notitia veteris et novi Capituli ecclesiae Transilvaniae, ex antiquis et recentioribus literarum monumentis eruta*, Alba Iulia, 1791. Cu privire la planul din 1780 al lui Batthyány de a se înființa o societate științifică denumită Societas Assiduorum, care ar fi avut ca scop principal cultivarea diplomației și a cronologiei, vezi Baráth Béla, *A Batthyány László-féle akadémiái tervezeték* (Planurile lui Batthyány Ignác privind înființarea unor academii), în „Erdélyi Múzeum”, (Muzeul Ardelean), 1934, p. 143–148.

⁷ Problema dezvoltării activității arheografice și a disciplinelor auxiliare, în prisma dezvoltării paleografiei în Transilvania, vezi Jakó-Manolescu, *Scriera latină*, ..., p. 20–23. În privința societăților științifice dintre care unele își propuneau și culegerea și publicarea de izvoare istorice vezi și V. Windisch Éva, *Kovachich Márton György és a magyar tudománysszerzés első kísérletei* (Kovachich Márton György și primele încercări pentru organizarea activității științifice în Ungaria), în „Századok” (Secole), anul 102, 1968, nr. 1–2. În continuare se va cita: V. Windisch Éva, *Kovachich... és... a tudománysszerzés*.

⁸ În legătură cu „noul” în gândirea istorică și evoluția metodologiei, cu sesizarea izvoarelor noi, vezi: Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, 1970, p. XXVII–XXXIV și 63–65.

⁹ Idem, p. XXXIV; Gheorghe Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*. Studiu introductiv și editie critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, București, 1964, p. 29. Se va cita: *Învățătură firească*.

¹⁰ Jakó-Manolescu, *Scriera latină*, ..., p. 20.

4. În identificarea izvoarelor istorice publicate și inedite folosite de Șincai, ne-am bazat pe colecțiile sale de izvoare păstrate în manuscris. Acestea ne dezvăluie atât metoda de muncă folosită în culegerea izvoarelor, cât și locurile și anii în care ele au fost adunate. Ambele colecții sînt cunoscute. Prima apare citată cu titlul de *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay...* după inscripția autografă a lui Șincai pe prima filă, folosită drept copertă, a tomului I¹¹, iar cea de a doua se intitulează *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum*¹². Chiar titlurile, dacă le citim cu atenție, ne dau o îndrumare în privința criteriului în care ele cuprind izvoarele. Prima colecție cuprinde texte copiate din diferiți autori — o să vedem, de altfel, că și din manuscrise, sau chiar copii de pe documente — fără un criteriu precis în privința succesiunii acestor texte. Cea de a doua ne spune chiar în titlu, că textele cuprinse în colecție sînt așezate în ordine cronologică. Aceasta este de fapt colecția de izvoare întocmită în mod sistematic de Șincai pentru *Hronică* — după cum o numește chiar el: „Culegerea mea cea mare”¹³, și după cum vom vedea, cuprinde și textele transcrise inițial în prima colecție (*Notata*), recopiate în această a doua colecție cronologică, de data aceasta strict după ordinea anilor la care se referă informațiile. Urmărind felul în care au luat naștere, vom avea prilejul să urmărim și evoluția izvoarelor lui Șincai, precum și legăturile sale cu domeniul disciplinelor auxiliare.

5. Cele 27 de tomuri — fascicule — care constituie colecția de izvoare *Notata*, în prezent legată în trei volume, conțin izvoarele adunate și copiate de Gheorghe Șincai la Roma și la Viena, între anii 1775—1780. Așa cum rezultă de pe prima filă din tomul I, folosită drept copertă Șincai a început să-și adune și să-și transcrie izvoarele pentru *Hronică* în 1775. Din păcate anul în care a fost începută transcrierea izvoarelor în cite un tom nu este indicat în toate cazurile. Sînt indicii că tomul XIX a fost copiat deja la Viena¹⁴. Așadar presupunem că în perioada 1775—1779 Șincai transcrie izvoarele adunate la Roma în tomurile I—XVIII inclusiv, iar la Viena tomurile XIX—XXVII, în anul 1780. Cîte un tom cuprinde texte dintr-un singur sau mai mulți autori, ori manuscrise, în funcție de bogăția informațiilor din cite o lucrare, pe care Șincai consideră că le poate folosi în opera sa. În ambele cazuri în tom se face trimiterea exactă la izvorul folosit. Atunci cînd într-un tom au fost copiate texte din mai multe lucrări, de obicei pe pagina a 2-a a copertei, se indică autorul și titlul fiecărei lucrări din care au fost transcrise textele, cu arătarea filei din tom la care începe transcrierea din lucrarea respectivă¹⁵.

6. Se știe că la Roma Șincai își îndreaptă atenția spre bibliotecile orașului etern¹⁶. De acolo obține izvoarele pe care le copiază apoi în prima sa colecție. Nu am reușit să dăm de urme care ar atesta că în acest timp ar fi cercetat și în arhivele din Roma. Acest lucru — credem — se datorește mai multor împrejurări. Este deobște cunoscut că țelul vieții lui Șincai consta în scrierea istoriei românilor în lumina latinității și a vechimei poporului român. Chiar de la început și-a îndreptat atenția spre acele surse ale antichității, care i-au putut servi drept izvor

¹¹ *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordinis S. Basilii M. Transylvanianum, Anno 1775* (Pe cotorul volumelor compactate este imprimată în zilele noastre inscripția *Colecția de documente*, vol. I—III (tom. I—XXVII). Ms. la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, secția Manuscrise nr. 545—547. În continuare se va cita: *Notata*. — Vezi și Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, 1905, p. 26—29.

¹² *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum*. Tom. I—III. Ms. la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, secția Manuscrise, nr. 461—463. În continuare se va cita: *Rerum spectantium*. Vezi și *Îndreptură firească* p. 21, 29. — Pompiliu Teodor, *op.cit.*, p. 63—64.

¹³ *Hronică*, tom. I, p. 392. Colecția e citată apoi la subsoal tot de Șincai, spre exemplu, astfel: Georgius Sinkay de eadem în *Collectioe annalium Daco-Romanorum* ad annum 1230.

¹⁴ Filigranele HERMANNSTADT și ORLATH de pe filele tomului XIX, în care primul autor copiat a fost Balthasar Valtherus, ne fac să credem că hirtia provenită din morile de hirtie de la Siblu și Orlat a fost folosită la Viena și nu la Roma.

¹⁵ vezi și Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 28—29, nota 1.

¹⁶ *Hronică*, tom. I; p. XXIV; *Îndreptură firească*, p. 23; Mircea Tomuș *op. cit.*, p. 24—25.

în realizarea acestui fel. Or acestea, în anii în care a lucrat el, au apărut deja publicate. Bogăția acestor izvoare publicate — poate nu toate accesibile pentru el în Transilvania — probabil că i-au consumat tot timpul de care dispunea. În același timp trebuie să ținem seamă și de faptul că a lucrat la Roma, deci în aceea parte a Europei unde, datorită bogăției și continuității izvoarelor narative, se acordă până în zilele de azi o prioritate acestei categorii de izvoare¹⁷. Nu putem omite nici faptul că pentru anii de început ai *Hronicii* nici nu putea recurge la documente și — ceea ce de asemenea nu trebuie să ne scape —, Șincai își aduna izvoarele în anii când cercetările în arhivă erau condiționate de o serie de factori, care îngreunau accesul direct la documentele din arhivă.

Izvoarele adunate și transcrise de Șincai din edițiile folosite în bibliotecile Romei, apar în bună parte și azi în creștomășiile privind istoria poporului român și de istorie universală, sint citate și în prezent. Întrucît ne-am fixat ca obiectiv principal al acestei comunicări activitatea lui Șincai în domeniul arheografiei și a disciplinelor fundamentale legate în primul rînd de valorificarea documentelor din arhivă, nu stăruim în privința izvoarelor narative editate, folosite la Roma, după cum nu vom stărui nici în privința celor folosite în continuare. Menționăm însă că sub aspectul circulației izvoarelor tipărite, metoda selecționării lor, felul în care au fost folosite, nu ar fi lipsit de interes ca din punct de vedere al disciplinelor legate de cărți și biblioteci, să urmărim de aproape edițiile folosite de Șincai. Ce ediții a folosit — din punct de vedere al succesiunii edițiilor în cazul unor izvoare publicate în mai multe rînduri —, valoarea lor din punct de vedere al ediției, în ce măsură au fost cunoscute și accesibile acestea în Transilvania și cînd apar prima dată publicate sau citate aceste izvoare la noi în țară? Din rîndul acestor izvoare publicate menționăm în mod special din punctul nostru de vedere colecția de documente polone editată de Mathias Dogiel¹⁸, din care Șincai transcrie o serie de documente privind istoria românilor și care atestă că atenția lui Șincai, chiar de la început, s-a îndreptat și spre documente.¹⁹

Între izvoarele adunate și copiate la Roma distingem și unele transcrieri direct de pe manuscrise. Astfel, Șincai copiază manuscrisul privind inscripțiile dacice²⁰ obținut de la binefăcătorul său din Roma, Stefano Borgia. Acest izvor epigrafic, împreună cu lucrările de acest gen apărute în diverse ediții, ar putea oferi posibilitatea studierii tangențelor lui Șincai cu epigrafia. Un alt manuscris copiat tot la Roma a fost cel pe care l-a primit de la profesorul său de limbă greacă, Raphaele Vernazachio, și anume epistola lui Ioan Pastritius privind pe bulgari²¹.

7. Cu cele, probabil, 18 tomuri copiate la Roma pînă în 1779, în drum spre patrie, Șincai — după cum se știe — își întrerupe călătoria la Viena, unde stă pînă în anul 1780. Dacă la Roma Șincai a avut posibilitatea să-și adune izvoarele, mai ales din lucrările privind istoria imperiului roman și bizantin, al bisericilor creștine, în cea mai mare parte cu informații din istoria veche sau istoria medie timpurie, avînd legături cu persoane care erau buni cunoscători ai acestor probleme, putem sesiza la Viena contactul lui cu persoane care își îndreptau atenția spre izvoarele interne din epoca feudală, legate de istoria românilor, în unele cazuri ei înșiși colecționari, sau preocupați de culegerea și transcrierea izvoarelor, ca și Șincai. Colecția lui

¹⁷ Málusz Elemér, *op. cit.*, p. 14.

¹⁸ Mathias Dogiel, *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*, I–VIII. Viena, 1758. Vezi: *Notata*, tom. XVIII. Mss. 548.

¹⁹ Rămîne însă o problemă deschisă stabilirea cu certitudine dacă această colecție de documente a fost copiată încă la Roma sau la Viena. Deocîndată o tratăm în rîndul lucrărilor folosite la Roma.

²⁰ *Inscriptiones Daciae a Reverendissimo Domino Jacobo Aron transmissa Romam Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Domino Stephano Borgia, Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Secretario. Anno, 1776, Mense Julio. Notata*. Tom. VI. Mss. 545.

²¹ *Epistola clarissimi viri Joannis Pastritii ad quendam Episcopum de rebus ad Bulgaros spectantibus, quam mihi describendam accepit a Titulato Domino Raphaele Vernazachio, meo in Lingua Graeca professore, a quo inter suo manuscriptoria conservatur. Notata*, tom. XIII, p. 1–2. Mss. 545.

se îmbogățește aci chiar de la primul tom transcris la Viena cu lucrări privind direct istoria medie a țărilor românești, ca de exemplu părțile copiate din Balthasar Valterus²², iar izvoarele interne apar în al doilea tom vienez. Este vorba de *Historia Principum Tiarii Romanesce* sau *Cronica bălăcenească*, copiată de Vasile Vlad de pe exemplarul pe care-l avea transcris Samuil Micu încă din anul 1770²³. Ceea ce ne interesează însă de data aceasta și mai mult, sînt acele texte din tomuri, care indică îndreptarea atenției lui Șincai spre o nouă sursă de izvoare, documentele inedite din arhivă. Semnalăm în acest sens tomurile XXI și XXVII. Primul, deci cel numerotat cu XXI, cuprinde copiile executate de Șincai dintr-un volum manuscris al Nunțiatu-rii din Viena. În acest volum, pomenit de Șincai drept *Codice* în manuscris în ordine alfa-betică²⁴ și despre care bănuim că a fost un instrument de lucru, un index — repertoriu — alfa-betic care trimitea la surse de informațiile cărora Nunțiatu-rea avea mereu nevoie, istorio-graful român a găsit o serie de trimeri la lucrări tipărite, dar mai ales la documente din arhivă în legătură cu obiectivul său. Rolul Nunțiatu-rii vieneze în privința prezențelor catolice la răsărit de Viena este bine cunoscut, așa că nu este necesar să argumentăm în privința valorii izvoa-relor istorice pe care le putea oferi acest *codice*. Amintim doar că la cuvintele indice *Moldavia*, *Bacovia* sau *Bachovia*, *Soczavia* sau *Transylvania* se găseau bogate trimeri — în afară de publi-cații — și la documente din arhivă, cum ar fi de exemplu cele din arhiva Vaticanului. În cazul acestor documente manuscrisul conținea și un regist al documentului la care se făcea trimeri-rea în volum și în care se indica exact cota de arhivă sub care poate fi găsit documentul în arhiva Vaticanului. Prin urmare, datorită împrejurărilor pe care le-am presupus cînd ne-am ocupat de activitatea din Roma a lui Șincai, informațiile provenite din arhiva Vaticanului nu le-a obținut direct, ci dintr-un manuscris al Nunțiatu-rii din Viena, un instrument de informare al unei instituții legate prin nenumărate fire atât de Vatican cit și de țările române. Cel de al doilea tom amintit, anume cel notat cu numărul XXVII, și ultimul dintre tomurile întocmite la Viena, cuprinde două documente din arhivă. Sînt copiile articolelor dietale ținute sub Mihai Viteazul în noiembrie 1599 și iulie 1600, ambele la Alba Iulia²⁵. Textul celor două articole dietale Șincai le-a primit pentru transcriere în anul 1780, la Viena, de la Ștefan Koszta, pe atunci concipist la Guberniul Transilvaniei. Este de remarcat că pe foaia de titlu a tomului peste numele lui Ștefan Koszta au fost trase linii cu cerneală contemporană, astfel că acest nume a devenit ilizibil. Numele lui Koszta va apare abia în transcrierea acestor articole dietale în colecția de izvoare intitulată *Rerum spectantium*²⁶ și apoi în *Hronică*²⁷. În legătură cu faptul de ce documentele n-au fost copiate direct de Șincai și de ce a fost făcut ilizibil numele lui Koszta, credem că explicația o găsim în concepția birocrăților vremii în privința docu-mentelor păstrate în arhivele instituțiilor. Fiind vorba de copia unor documente din arhiva unei instituții care funcționa încă, deci — după părerea funcționărească — nu erau accesibile nici cercetărilor științifice, accesul în aceste arhive a fost condiționat de o serie de factori, la

²² Balthasar Valtherus, in *rita Michaelis Transalpinæ Valachiae Principis*. Editum est Authoris opus in Syndromo rerum Turco-Pannonicarum edita Francofurtensis ad Menum anni 1627. *Notata*, tom. XIX, Ms. 546.

²³ *Historia Principum Tiarii Romanesce*. Copia se încheie astfel: „Si s-au scris acești istorice mai în tei de tot de Samoil Klain în Viennă anul 1770. Iară acum în această formă prăce de în tei s-au scris de Vasilie Vlad. În anul 1780. I. Viennă. N.B. Hanc Historiam describendam Samuelli Klein concesserat foemina quaedam ex Illustrissima familia Balacian, quae anno 1770 Viennam morabatur”. *Notata*, tom. XX, Ms. 546.

²⁴ Pe pagina a doua a primei file, folosită drept copertă, pe care Șincai nota de obicei autorii și lucrările din care a copiat texte, face următoarea mențiune:

„N.B. Quae in hoc tomulo continentur, annotavi ex Codice Ms. Secundum Ordinem Alphabeticum Nuncia-turæ Viennensis, quem Iustrandum acquiseram ab Excellentissimo ac Illustrissimo ac Reverendissimo C. Josepho Garampi Nuncio Apostolico apud Augustam Aulam Viennensem anno 1780. *Notata*, tom. XXI, Ms. 546.

²⁵ Duo Comitibus Transilvanica celebrata sub Michaelis Principe Transalpinæ Valachiae quae describenda accepit a Titulato Domino... Concipista Transilvanico-Guberniali, Viennae 1780. *Notata*, tom. XXVII, Ms. 547.

²⁶ Diploma Michaelis Valachiae Principis, quod describendum acquisivi a Titulato Domino Stephano Koszta Viennae anno 1780. Trimeri-rea este identică altă pentru articolele dietale din 1599 cit și pentru cele din 1600. *Rerum spectantium* tom. III, f. 156, r. și 173. Ms. 463.

²⁷ *Hronica*, tom. II, p. 365.

care am făcut referire și în cazul arhivei Vaticanului. Pentru a ilustra pedicile puse de amintita concepție birocratică în fața cercetărilor științifice, reamintim că un contemporan de al lui Șincai, al cărui colaborator va deveni mai târziu, Kovachich Márton György, a fost reclamat de șeful său ierarhic, că în 1791 a publicat în extras textul unui privilegiu din 1501 și a menționat existența unui decret din 1444, care erau păstrate în arhiva Cămarii maghiare. Și tot acest Kovachich, care a fost inițiatorul depistării și folosirii sistematice a documentelor de arhivă și a cules și copiat — chiar cu ajutorul lui Gheorghe Șincai — un volum impunător de documente, nu a avut acces și nu a putut folosi documentele arhivei Cămarii, unde era angajat și lucra la întocmirea repertoriilor (indexelor)²⁸.

Odată cu plecarea din Viena s-a încheiat prima etapă a culegerii de izvoare, cele XXVII de tomuri constituind prima formă a colecției de izvoare care au stat la baza *Hronicii*. În următorii ani activitatea lui Șincai se îndreaptă — pe lângă alte preocupări cunoscute — spre redactarea *Hronicii* și întocmirea colecției de izvoare a cronicii după criteriul cronologic, care va putea fi considerată drept corpul de izvoare al *Hronicii*. Totuși izvoarele adunate în *Notata* nu vor constitui o colecție moartă, nefolosită. Asemănător altor corpusuri de izvoare istorice în manuscris, care nu au fost editate niciodată, și colecția *Notata* intră în circuitul manuscriselor folosite pentru obținerea de informații. Astfel se știe că în polemicile care au urmat publicării *Supplexului*, Samuil Micu va folosi informațiile unor autori din volumul *Notata*²⁹.

8. Cu cele XXVII tomuri de izvoare adunate la Roma și Viena, Șincai se întoarce la Blaj și începe o perioadă activă dar frământată în viața lui. În acești ani — sub aspectul redactării *Hronicii* și a izvoarelor *Hronicii* în ordine cronologică — știm că a transcris tot materialul adunat la Roma și Viena în corpul de titlu intitulat *Rerum spectantium*. Cercetătorii relevă influența operei lui Muratori asupra lui Șincai, ținând seamă deosebi de neobosită sa străduință de a aduna izvoarele istoriei privitoare la neamul său³⁰. Credem că pe lângă această influență pe care a putut-o exercita grandioasa colecție de izvoare a cărturarului italian,³¹ nu putem exclude și exemplele mai apropiate de Șincai³², chiar între granițele imperiului habsburgic. El a cunoscut colecțiile de documente ale membrilor școlii de istorici ieziți — mai târziu a și folosit din ele — și a avut contact personal cu o seamă de contemporani, care și închegau corpusuri de documente pentru întregirea lucrărilor lor istorice. Era o manieră de activitate istorică generalizată între contemporanii săi și era firesc ca Șincai să adopte metodele de lucru ale contemporaneității³³. Trebuie să reținem însă faptul că Șincai nu și-a întocmit colecția sistematică de izvoare doar pentru temeiul Cronicii, pentru documentare proprie. *Rerum spectantium* a luat naștere cu un scop bine conceput, de a fi colecția de izvoare a *Hronicii*, care să fie consultată de cetitorii *Hronicii*. A avut deci rolul și rostul colecțiilor de izvoare, în deosebi documente, care apăreau în ediții drept părți integrante ale lucrărilor de istorie. Rezultă acest fel de a-și vedea corpul de izvoare din trimitere pe care le face în *Hronica*: „... îl poți citi în *Culegerea mea cea mare*“³⁴; „... le-am însemnat în al treilea tom al scrisorilor mele celor

²⁸ V. Windisch Éva, *Kovachich Márton György és a magyarországi levéltári anyag feltárása a XIX. század első felében* (Kovachich Márton György și depistarea materialului arhivistic în Ungaria la începutul secolului al XIX-lea), în „Levéltári Közlemények” (Comunicări arhivistice), anul XXXVII, 1986, nr. 1, p. 68–69. Se va cita în continuare: V. Windisch Éva, *Kovachich... és... levéltári anyag feltárása... De altfel același Koszta, care i-a dat lui Gheorghe Șincai textele articolelor dietale emise de Mihai Viteazul, i-a scrijelit mai târziu și pe Kovachich* Ibidem, f. 87.

²⁹ I. Pervain și C. Engel, *Samuil Micu. Responsum ad crismam Josephi Caroli Eder... (1791)*, Institutul pedagogic Oradea, Lucrări științifice, Seria B, Oradea, 1969, p. 212–213, cu notele 6–8; p. 215–221 cu notele 15, 22, 28, 35, 37, 39, 42 și 44.

³⁰ Pomplilla Teodor, *op. cit.*, p. 63–64.

³¹ Cu privire la opera lui Ludovico Antonio Muratori, și anume cele 28 de volume care constituie *Rerum italicarum scriptores*, 6 volume ale *Antiquitates italicæ mediæ ævi* și asupra lucrărilor din *Annali D'Italia*, vezi: Francesco Caluso, *Medie evo del diritto. I. Le fonti*, Milano, 1954, p. 10–12.

³² Ne gândim în primul rând la Mathias Dogel. Vezi nota 18.

³³ V. Windisch Éva, *Kovachich... és... levéltári anyag feltárása*, p. 74–75.

³⁴ *Hronica*, tom. I, p. 392.

mari, unde îl poți ceti pe larg, că eu aci nu-l scriu, pentru lungimea lui ...³⁵; Diplomatul îl poți ceti întreg în scrisorile mele, ale lui Gheorghe Șincai, cele mari la anul 1600"³⁶.

În volumele format folio, care constituie *Rerum spectantium*, Șincai copiază izvoarele adunate pînă la începerea transcrierii sistematice pe coloanele interne ale filelor din volum, coloanele exterioare (jumătatea marginală a paginii) fiind lăsate nescrise. Textele din izvoarele narative sau diferiții autori care privesc evenimentele din mai mulți ani, le divizează pe ani și le recopiază în volum în cadrul cite unui an, alături de alte izvoare privind anul respectiv, indicînd totdeauna în mod precis sursa de unde a luat textul. În acest fel pînă în toamna anului 1803 — cînd pleacă la Buda — reușește să transcrie în trei volume izvoarele adunate pînă la evenimentele anului 1664 inclusiv. Cu aceste trei volume pleacă la Buda — oprindu-se la Oradea, — unde i-se oferă noi legături cu persoane avînd preocupări similare. Popasul de la Oradea este cunoscut chiar din *Elegia*³⁷ lui. Ținem însă să reamintim că în realizarea țelurilor sale în legătură cu *Hronica*, această ședere, la Oradea, îi înlesnește accesul spre colecțiile de izvoare, în primul rînd documente, pe care le va folosi la Buda sau Pesta. La Oradea în anii de la începutul secolului al XIX-lea găsim un centru al erudiților și oamenilor de seamă în domeniul culturii, din care fac parte și intelectualii români, grupați în primul rînd în jurul curții episcopale a lui Ignatie Darabant și apoi a succesorului acestuia, Samuil Vulcan³⁸. Legăturile dintre aceștia rezultă chiar și din *Elegie* și nu e de mirare că Șincai, intrat odată în acest cerc și cîștigînd aprecierea unanimă datorită cunoștințelor și culturii sale vaste, va primi sprijinul, necesar în acele timpuri de a avea acces la izvoarele istorice urmărite de el. Cunoaștem scrisoarea de recomandare a lui Tertina către Kovachich³⁹, cu ajutorul căruia i se asigură accesul, printre altele, spre colecțiile Bibliotecii Universitare din Pesta, și nu ne îndoim că pe lîngă faptul că a devenit colaboratorul lui Kovachich, tot recomandările orădene au contribuit și la accesul nestingherit în Biblioteca Națională Széchenyi, înființată în 1802 și încredințată unui fost membru al cercului orădean, Miller Jakab Ferdinánd⁴⁰.

La Buda (și, natural Pesta) va începe o nouă etapă a închegării colecției de izvoare, prin completarea corpusului întocmit pînă atunci, cu documente inedite și izvoare narative interne, în mare parte păstrate în manuscris. Examinarea mai atentă a volumelor colecției *Rerum-Spectantium* ne dezvăluie modul de completare și închegare a acestei colecții de izvoare începînd de la sosirea la Buda. La anii pentru care a mai găsit informații din noi izvoare, aflate după întocmirea volumului respectiv, Șincai a scris textele nou depistate, în completare, pe coloanele exterioare, marginale ale filei, rămase inițial nescrise. În cazul că acest spațiu nu a fost suficient, a transcris noul izvor — făcea acest lucru mai ales în cazul documentelor — pe o coală separată, pe care o intercala apoi între filele volumului, la anul corespunzător. Această completare a izvoarelor a fost o preocupare permanentă în viața lui Șincai. Nu putem să nu amintim cu acest prilej, că volumele de izvoare întocmite de el reprezintă și o imagine fidelă a evoluției scrisului său. Caracterele hotărîte, clare ale lui Șincai în puterea vieții, predomină aceste volume. Dar pe coloanele exterioare descoperim și scrisul unei mîini oboseite, care pînă putea ține condeiul în mînă, completa izvoarele *Hronicii*.

³⁵ *Idem*, tom. II, p. 365.

³⁶ *Idem*, tom. II, p. 373.

³⁷ Ne-am folosit de textul *Elegiei* din tomul I al *Hronicii*, București, 1886, p. V–IX.

³⁸ Pompliu Teodor, *Suplémentul și Oradea*, în „Familia”, 3, nr. 1, 1967, 18; Engel Károly, *Nagyvradai vonatkozású székelyzelek Gheorghe Șincai önéletrajzi életrajzhoz* (Precizări cu privire la referințele orădene ale elegiei autobiografice a lui Gheorghe Șincai), în „Nyelv – és Irodalomtudományi Közlemények” (Studii și cercetări de lingvistică și istorie literară), anul XII, 1968, nr. 2, p. 293–301; Kiss András, Murádin Jenő, *Írárdi emlékek között* (Printre mărturiile orădene), în „Utunk” (Drumul nostru), anul XXVI, 1971, nr. 6, p. 6–7.

³⁹ Veress Andrei, *Note și scrisori sincere*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare, seria III, tom. mem. 10 (1927), p. 18–19. Cf. Engel Károly, *op. cit.*, p. 296.

⁴⁰ V. Windisch Eva, *Felvezetek a könyvtárosi pályra magyarországi kialakulásának történetéből* (Capitole din istoricul formării carierei de bibliotecar în Ungaria), Budapesta, 1957, p. 6–7.

În anii cit a lucrat Șincai la Buda și Pesta, diplomatica și paleografia (pe atunci de fapt tratate împreună) erau predate deja la universitatea de acolo. Profesorul diplomatiei, după moartea lui Cornides, a fost M. Schwartner, discipolul lui Gatterer din Göttingen, care poate fi considerat ca un continuator al acestuia din urmă⁴¹. O diplomatică bazată pe rezultatele cercetărilor proprii, întemeiată pe documente interne, lipsea încă. De fapt și activitatea arheografică sistematică, concretizată în ediții, era doar în naștere. Au apărut, ce e drept, ediții în care s-au publicat documente, dar inițierea colecțiilor sistematice întârziea, deși M. G. Kovachich a ridicat această problemă încă din 1790⁴². În schimb se cunoașteau o serie de inițiative pentru adunarea și transcrierea documentelor, care deși nu s-au concretizat în ediții, au avut ca rezultat închegarea unor colecții atât din documente originale cit și din copii de pe documente, păstrate în manuscris, cunoscute și intrate apoi în circuitul științific. Ca volume inedite, colecțiile de copii de documente au fost în cele din urmă depuse în biblioteci⁴³, arături de colecțiile de documente care constituiau diferite diplomatarii. Asemenea colecții se păstrau atât la Biblioteca Națională Széchényi⁴⁴ cit și la Biblioteca Universitară⁴⁵. Dintre principalele surse în care erau cuprinse atât documente originale cit și copii de pe documente, folosite de Șincai, prima păstra colecția Diplomatarium Hungariae, iar cea de a doua Collectio Hevenessiana⁴⁶, constituită din 93 tomuri, amintite și în *Hronica*. Dar, din punct de vedere al culegerii de documente inedite, de cel mai mare folos i-a fost colecția copiilor de documente a lui Cornides, despre care el știa încă din Viena. Această colecție, datorită faptului că Daniel Cornides a stat mai mult timp în Transilvania, cuprindea de altfel multe copii executate de Cornides de pe documentele păstrate în arhivele ardelen. (Din numărul total de 246 de documente inedite pe atunci, cuprinse în *Rerum spectantium*, 168 provin din Colecția Cornides)⁴⁷. În colecțiile bibliotecilor amintite, dar și în colecțiile particulare cercetate de Șincai se găseau tocmai acele izvoare interne ale istoriei medievale, pe care el nu le-a putut obține nici la Roma, nici la Viena. În această ultimă etapă a culegerii de izvoare reușește însă să-și completeze informațiile privind perioada în care apare și documentul ca izvor istoric, nu numai cu izvoarele native dar și cu documentele interne, pe care le valorifică apoi în *Hronica*. Dat fiind că în perioada respectivă atenția colecționarilor și arheografilor se îndrepta aproape exclusiv spre documentele medievale, este de înțeles de ce majoritatea documentelor folosite de Șincai sînt din secolele XIII–XVI. În continuare apar mai puține documente în colecția sa, dar se înmulțesc informațiile luate de la cronicarii și memorialiștii ardeleni, care constituie o categorie aparte a izvoarelor narative. Cele mai multe dintre acestea nu erau încă editate, astfel că sînt copiate direct de pe original sau manuscris. Paralel cu aceste texte transcrie și documente sau izvoare narative editate, găsite tot în anii la care ne referim, își completează informațiile cu date sau părți din lucrări nou apărute, cum a fost cazul cu părțile luate din cartea lui Engel, apărută în 1804⁴⁸.

⁴¹ Gárdonyi Albert, *A történelmi segéd tudományok története* (Istoria disciplinelor auxiliare ale istoriei), Buda-
pesta, 1920, p. 5–7; Muzska Erzsébet, *A történelmi segéd tudományok oktatása a reformkorban* (Predarea
disciplinelor auxiliare ale istoriei în perioada reformistă), în „Magyar Könyvszemle” (Revista maghiară
de cărți), anul LXXXVII (1971), p. 12–23.

⁴² Gárdonyi Albert, *op. cit.*, p. 17 și cele două lucrări citate, de V. Windisch Eva (Vezi notele 8 și 28).
⁴³ Kosáry Domokos, *Berezes Magyarországi történelmi forrásaiba és irodalmába* (Introducere în izvoarele
și bibliografia istoriei Ungariei), Budapesta, 1970, p. 217–223.

⁴⁴ *Catalogus manuscriptorum bibliothecae Hungaricae Széchényianae regnicolaris*, I–III, Sopron, 1814–1815.
⁴⁵ *Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Regiae Universitatis Budapestiensis*, I–IV, Budapesta, 1881–1910.

⁴⁶ *Idem*, II/1, Budapesta, 1889, p. 59; II/2, Budapesta, 1894, p. 333–393, 397–700; Kosáry Domokos,
op. cit., p. 218.

⁴⁷ Cifre prealabile, care se pot modifica – fără diferențe mari – după terminarea analizei fiecărui document
inedit în parte. Colecția Cornides după moartea acestuia (în 1787), a fost cumpărată de Teleki József senior, care
l-a sprijinit și pe Kovachich și l-a pus la dispoziție bogata sa colecție. În anii în care a fost cercetată de Șincai –
probabil tot prin intermediul lui Kovachich – colecția se afla încă în posesia lui Teleki László. Colecția împreună
cu biblioteca familiei Teleki ajunge în păstrarea Bibliotecii Academiei Maghiare de Științe în 1828, unde se păstrează
și azi. De altfel documentele din colecția Cornides au fost folosite și în prima mare colecție maghiară de documente,
cea a lui Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*, I–42, Buda, 1829–1844.

⁴⁸ J. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachei, Halle*, 1804.

Analiza izvoarelor și în special a documentelor cu care și-a întregit colecția de izvoare în acești ani, face obiectul unui capitol separat al lucrării, depășind cadrul acestei comunicări. Amintim doar că pentru a-și obține izvoarele necesare Șincai, a parcurs un imens material — abstrăgînd de cele editate — în manuscris. În afară de Colecția Cornides, Colecția Hevenessi (din care copiază pe lîngă unele documente păstrate acolo în original și manuscrisul original al cronicii lui Szamesközi)⁴⁹, și colecția Diplomatarium Hungariae, el mai parcurge Colecția Fejérváry, manuscrisul lui A. Frank, Madách și Colecția Wagner⁵⁰, din care își copiază documentele inedite de care are nevoie. Dar în afară de documente — așa cum am amintit — el copiază părți din izvoarele narative în manuscris, iar lucrînd și pentru Kovachich (acestea îi transcrie și amintita cronică a lui Szamosközi)⁵¹, execută copii și pentru a fi folosite în *Hronică*. Toate aceste întregiri ale izvoarelor *Hronicii* le găsim pe coloanele exterioare ale volumelor *Rerum spectantium* pînă la anul 1661, anul la care a ajuns cu definitivarea colecției înainte de a pleca de la Buda. Izvoarele începînd cu acest an sînt trecute în volume tot cronologic, dar pe toată lățimea colii. În acest fel s-a încheiat prima colecție sistematică de izvoare din trecutul istoriografiei românești, ce este *Rerum spectantium*⁵².

9. Concluziile care se desprind din această activitate și care ar răspunde titlului lucrării, așa cum am amintit, se pot trage abia după terminarea cercetărilor și a analizei izvoarelor cuprinse în colecție. Totuși ele se întrezăresc și în linii mari pot fi amintite de pe acum.

Prin transcrierea unui număr considerabil de documente — și izvoare narative în manuscris — în limbile originale ale acestora, — precedată de o selecție sistematică, iar în corpul colecției făcînd unele confruntări de texte și aprecieri critice în cazul variantelor, activitatea lui Șincai se leagă în mod practic, în special, de disciplinele auxiliare întemeiate pe studierea documentelor: de paleografie, arheografie și, prin practicarea acesteia din urmă: de diplomatică. Considerăm că este necesar să reamintim cele spuse în introducerea prezentei comunicări, și anume, că se pot sesiza preocupările practice din domeniul disciplinelor auxiliare fără să existe încă lucrări teoretice în acest domeniu, iar arheografia, în anumite condiții, nu se concretizează în ediții, ci doar în colecții de copii de documente (adeseori împreună cu copii de pe alte izvoare), care au soarta să rămînă numai în manuscris. Alături de alți contemporani și activitatea lui Șincai se încadrează în cele expuse mai sus. În domeniul paleografiei își valorifică cunoștințele prin transcrierea documentelor și a izvoarelor narative, adăugînd o nuanță specifică paleografiei și arheografiei practicate de el: în colecția sa de izvoare *Rerum spectantium*, toate izvoarele românești scrise inițial cu caractere chirilice, le transcrie cu caractere latine! Cele cîteva documente transcrise de el de pe original (deocamdată identificate 7, alături de manuscrite de izvoare narative copiate de pe original), precum și restul transcrierilor executate, dau dovadă de cunoașterea practică a diplomatiei, alt în ceea ce privește determinarea și denumirea documentelor, cit și a elementelor acestora. Cotele, descrierile diplomatice sînt precise și pot da indicii exacte și azi în privința identificării documentelor. Considerăm — în această ordine de idei — că e bine să reamintim aici și munca depusă pentru colecția de izvoare a lui Kovachich, care va trebui identificată exact, pentru a putea aprecia contribuția lui Șincai alături de acest reprezentant recunoscut al disciplinelor auxiliare contemporane lor⁵³.

⁴⁹ Șincai citează cronică din tomul LXXVIII al manuscrisului Hevenessi, fără alte precizări, întrucît pe atunci cronică era încă neidentificată. Vezi și *Învățătură firească*, p. 28.

⁵⁰ În legătură cu aceste colecții vezi V. Windisch Eva, *Kovachich... és... a levéltári forrásanyag feltárása*, p. 76 și passim.

⁵¹ *Învățătură firească*, p. 28. Vezi și Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui prietore la românai, 1568-1609*, Cluj, 1923, p. 15.

⁵² *Învățătură firească*, p. 29.

⁵³ *Idem*, p. 28. În calitate de colaborator permanent al lui Kovachich, Șincai, corespundează în numele acestuia și se semnează „Musel Juridico-Diplomatico-Historiei director”; V. Windisch Eva, *Kovachich... és... a tudománytervezés*, p. 139, nota 125.

Rezultatul activității sale arheografice a constituit de fapt centrul preocupărilor din această comunicare. *Rerum spectantium*, după părerea noastră, merită o atenție deosebită nu numai din punct de vedere al viitoarei ediții critice a *Ihronicii*, dar și din punct de vedere al istoriei disciplinelor auxiliare românești. Șincai, intelectualul apreciat și acceptat drept competent de contemporanii săi cu aceleași preocupări — și e bine să reamintim că avea relații cu o bună parte din cei care reprezentau ceva în acel timp în domeniul istoriei din această parte a Europei — din punct de vedere al activității sale arheografice dă dovadă de o urmărire conștientă rară a obiectivului său : ori unde și în ori ce împrejurări lucrează, nu se lasă abătut în adunarea izvoarelor privind istoria românilor. Pentru el culegerea și transcrierea acestora nu este o activitate întâmplătoare, ci una desfășurată cu o disciplină impusă de tematica sa fixată. Pentru a-și realiza țelul a depus munca unei vieți întregi, fără ca să fi putut beneficia de un sprijin material organizat, spre a-și vedea realizată opera. Nu avea nici un mecen și nu se bucura de nici un sprijin instituțional spre a-și putea tipări lucrarea istorică așa cum a conceput-o. (În schimb a întâmpinat cunoscutele piedici). Într-o perioadă când activitățile asemănătoare celei desfășurate de Șincai erau sprijinite încă în bună parte în cadrele comunităților eclesiastice, el nu a putut beneficia nici măcar de acest sprijin, decît parțial. Din păcate capii bisericești care trebuiau să-l sprijine, nu au ajuns la nivelul conștiinței acestui cărturar.

Considerăm că pe lângă meritele lui Șincai în domeniul istoriografiei și a formării conștiinței istorice, se cuvine să ne ocupăm de rolul lui Gheorghe Șincai în dezvoltarea disciplinelor auxiliare din țara noastră, fiind cel care a încheiat, în cea mai mare parte de unul singur, prima colecție sistematică de izvoare privind istoria românilor.

PROBLEME DE ARHEOGRAFIE DESPRINSE DIN OPERA ISTORICULUI IOAN BOGDAN

IOAN DORDEA

Printre figurile proeminente ale științei românești, un loc de seamă îl ocupă Ioan Bogdan, unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai istoriografiei și filologiei românești, primul nostru slavist, savant de reputație internațională, ale cărui lucrări și ediții de texte sînt și azi apreciate în mod deosebit de specialiști români și străini. Viața, opera și, în special, activitatea sa științifică au format obiectul mai multor studii care au scos în evidență valoarea deosebită a lucrărilor sale. În afara lucrărilor mai vechi, în care majoritatea specialiștilor îi recunoșteau meritele, articolele apărute în ultimii ani au tratat în spiritul ideologiei societății noastre opera sa de filolog și istoric, opera de slavist, activitatea didactică, precum și numeroasele relații științifice cu oameni de știință de peste hotare. Sesiunea științifică consacrată aniversării a o sută de ani de la nașterea lui Ioan Bogdan a elucidat o serie de probleme legate de activitatea lui, dar mai ales studiul fundamental al lui G. Mihăilă a adus o contribuție substanțială la cunoașterea vieții și activității narelui om de știință.

Ioan Bogdan ne-a lăsat o bogată moștenire științifică, care este revendicată în egală măsură de istorici¹ și de filologi, căci s-a dovedit la fel de competent atât în metodele de investigație ale istoricului cât și în cele ale filologului și lingvistului². Făcând aprecieri asupra vieții și operei sale, N. Iorga spunea despre Bogdan: „a fost un om de un gust ales, un înțelegător de literatură și care a scris studii de istorie care se așează printre cele mai frumoase ale epocii sale în toate țările”³. Studiile sale de istorie și de filologie, edițiile de cronici și documente, întreaga sa activitate științifică s-au înscris în patrimoniul vast al istoriei culturii „năzuind prin studiile lui să fixeze în domeniul științelor istorice necesara legătură dintre filologie și istorie”⁴.

Lucrarea de față își propune să scoată în evidență aceea latură a operei lui Bogdan care e legată de activitatea arheografică. Fără a fi arhivist în sensul desfășurării activității sale în arhivă ca instituție, Ioan Bogdan a abordat probleme esențiale specifice acestei discipline, adunând, păstrind și publicând numeroase izvoare istorice din diferite arhive, biblioteci sau de la persoane particulare. Parcurgând numeroasele scrieri ale istoricului Ioan Bogdan, vom întâlni adesea probleme de arheografie analizate, comentate și elucidate de el tocmai prin bogata sa erudiție și pricepere în acest domeniu.

Opera istoricului I. Bogdan este foarte variată, cuprinzând atât lucrări cu caracter general cât și studii istorice, lucrări lingvistice, rapoarte și articole consacrate învățămîntului, publicații de texte literare vechi și folclorice, publicații de documente, ediții de cronici etc. Toate aceste lucrări au fost scrise într-o perioadă cînd istoriografia și filologia românească păseau pe calea maturizării, cînd arheografia nu mai era la primele sale începuturi. Pentru a arăta totuși imensul efort desfășurat — cu rezultate din cele mai bune — pentru descoperirea de izvoare, păstrarea și publicarea lor, va trebui să arătăm care era situația la noi din punct de vedere arheografic și istoric în general.

Preocuparea de a aduna la un loc izvoarele istoriei o întâlnim încă la cronicarii munteni, dar prima atestare documentară privind stringerea organizată a informațiilor istorice vine din îndemnul generalului Kiseleff⁵, din al cărui ordin s-a format o comisie însărcinată cu stringerea de documente pentru scrierea istoriei naționale. Printre cei dintîi istorici români care au prețuit valoarea deosebită a documentelor ca materiale istorice s-au numărat N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, A. Papiu Ilarian adepți ai luptei pentru ridicarea nivelului cultural al poporului, a căror „atitudine entuziastă față de cercetarea științifică a istoriei și îmbogățirea cunoștințelor prin adunarea, publicarea și folosirea tuturor categoriilor de izvoare” a contribuit în mare măsură la cunoașterea trecutului istoric al poporului nostru. „Nici să cugete dară românii — spunea Papiu Ilarian — a-și putea scrie istoria, pîn-ce mai întîiu nu vor avea adunate la un loc toate faptele istorice, îngropate în monumentele fără număr, străine și chiar indigene, atât tipărite și totuși necunoscute, cât și manuscrise, și unele și altele ascunse în biblioteci și arhive latinești, grecești, turcești, nemțești, ungurești, polone și rusești, sirbești, bulgărești etc.”⁷

Trebuie recunoscut însă că lucrările apărute în această perioadă au o serie de lipsuri, documentele publicate în diferite reviste apar fie numai în traducere românească, fie că se dă numai textul originalului, iar în ce privește „aparatură de control în care trebuie să apară informațiile cu privire la: locul de conservare a documentului și cota, forma lui exterioară, este

¹ P. Constantinescu-Iași, *Ioan Bogdan-istoric*, în „*Romanoslavica*”, XIII, 1960, p. 25.

² G. Mihăilă, *Ioan Bogdan (1864-1919)*, în *Ioan Bogdan, Scrieri alese*, editie îngrijită de G. Mihăilă, București, 1968, p. 39 (În continuare se va cita: G. Mihăilă, *Ioan Bogdan*).

³ N. Iorga, *Două cuncte de pomenire: Ioan Bogdan și D. Onciul*, în „*Buletinul Comisiei istorice a României*”, vol. 3, București, 1924, p. I-XI.

⁴ Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, 1970, p. 318.

⁵ A. Sacerdoteanu, *Îndrumări în cercetările istorice*, București, 1948, p. 82.

⁶ St. Pascu, E. Stănescu, *Istoriografia modernă a României. Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, în „*Studii*” revistă de istorie, XVIII, nr. 1/1964, p. 138.

⁷ *Tezaur de monumente istorice pentru România...* de A. Papiu Ilarian, tom. I, București, 1862, p. VI.

incomplet”⁸. Progresele realizate în perioada următoare privind perfecționarea metodelor și tehnicilor de documentare, intensificarea cercetărilor de arhivă, sporesc preocupările pentru publicarea izvoarelor narative și documentare. Apar o serie de reviste istorice: „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, „Arhiva istorică”, „Columna lui Traian”, „Erdelyi Muzeum”, „Korrespondenzblatt” în care sînt publicate numeroase documente și lucrări istorice. G. Barițiu, A.T. Laurian, S. Bărnăușu, T. Cipariu, E. Hurmuzachi și în special B.P. Hasdeu au depus un efort continuu în direcția publicării izvoarelor inedite interne și externe. Începînd cu B.P. Hasdeu, care a desfășurat o bogată activitate ca organizator al arhivelor moderne și editor de izvoare istorice⁹, fiind acela care a introdus în circulație la noi o serie de termeni ca: arheografie, diplomatică etc., arheografia pășește pe drumul sistematizării și a publicării îngrijite a textelor, a traducerilor.

Aceasta era situația din punct de vedere arheografic și istoric în general cînd se ridică o nouă generație de istorici, Xenopol, Iorga, Giurescu, Onciul „elevi străluciți ai unor școli diplomatice celebre, ai școlii franceze, austriece, și ruse, editori de texte, dar și interpreți ai fenomenului istoric ... îmbrățișînd o vastă problematică, năzuind la restituirea faptului istoric, în concordanță cu progresele științelor auxiliare ...”¹⁰, ducînd cercetarea istorică spre o maximă obiectivitate pe baza publicării științifice a izvoarelor și a folosirii lor pe baza criticii științifice. Acestei generații i-a aparținut și I. Bogdan posesor al unor teame nice cunoștințe în domeniul științelor auxiliare ale istoriei și în limbile slave.

Trebuie arătat de la început că I. Bogdan pînă a ajuns la experiența sa, recunoscută de toți specialiștii în ceea ce privește edițiile de cronici și documente, a parcurs un drum greu care a trecut prin cele mai renumite școli ale timpului. După terminarea studiilor universitare, la îndemnul lui Hasdeu, dar în primul rînd datorită convingerii lui că pentru studiul aprofundat și temeinic al istoriei, în special în epoca feudală, este necesară cunoașterea și a altor izvoare decît cele cunoscute pînă la el, își adîncește cunoștințele în străinătate. I se acordă o bursă de studii în domeniul slavistici la universitatea din Viena. Aici pe lîngă cursurile marelui slavist V. Jagic, Ioan Bogdan acordă o deosebită importanță cursurilor de paleografie și diplomatică latină, discipline auxiliare ale istoriei, dar indispensabile pentru istoricul care lucrează cu documente inedite. La aceste cursuri însoțite de numeroase exerciții de seminar a învățat I. Bogdan să determine dacă documentele sînt autentice sau false pe ce material au fost scrise cu ce au fost scrise și cum s-au scris. După anul de studii de la Viena pleacă în Rusia pentru continuarea studiilor dar și pentru faptul că la Moscova și Petersburg „pe lîngă buni profesori mai sînt și bibliotecile și arhivele cele bogate”¹¹. Odată cu aceste studii, I. Bogdan își începe „seria de descoperiri = masive senzaționale — de texte originale slave, în parte scrise de români referitoare la istoria războaielor românești consultînd cu multă asiduitate cataloagele arhivelor și bibliotecilor străine, făcînd călătorii speciale în orașele cu bogate fonduri arhivale (Kiev, Moscova, Praga, Lvov, Cracovia), în care a prevăzut că va descoperi texte și documente privitoare la istoria românilor”¹².

Cea mai de seamă din preocupările lui Ioan Bogdan, cu mari realizări, a fost publicarea izvoarelor istorice-cronici și documente —, însoțite de ample studii și note. În majoritatea acestor lucrări vom întîlni diverse probleme de arheografie rezolvate în cea mai mare parte a lor cu competență și simț de răspundere.

Încă pe cînd se afla la Petersburg (1888—1889) trimite spre publicare în țară două lucrări: „Cîteva manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială de la Viena” și „Cinci documente

⁸ A. Sacerdoteanu, *Îndrumări în cercetările istorice*, București, 1943, p. 8

⁹ St. Pascu, E. Stănescu, *Istoriografia modernă...*, loc. cit., p. 143.

¹⁰ Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. XLIII.

¹¹ G. Mihăilă, *Ioan Bogdan*, p. 14.

¹² E. Petrovici, *Locul lui I. Bogdan în știința românească*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p. 17.

istorice slavo-române din Arhivă Curții Imperiale de la Viena", începute pe cînd se afla la Viena. Prima dintre ele este descrierea a șase manuscrise slavo-române pe care Ioan Bogdan o socotește necesară deoarece; „puținele manuscrise slavo-române, ce se află în biblioteca imperială din Viena, au fost descrise în parte pe cîte știm noi pînă acum în trei locuri”¹³. Pentru ca această descriere de manuscrise să servească cercetătorilor, — știut fiind că una din cele mai grele operații obligatorii istoricului este tocmai căutarea informațiilor — și întrucît acest manuscris prezentat se afla într-o bibliotecă din străinătate, Ioan Bogdan face o descriere exactă și competentă a manuscriselor, arătînd locul unde se află, data, și alte caracteristici externe (materialul, forma, scrisul, cernela) și interne (limba, cuprinsul) a manuscriselor, ceea ce constituie un prețios instrument de informație alit pentru istorici cît și pentru lingviști,

Această activitate a lui Ioan Bogdan legată de descrierea de manuscrise și cărți vechi slavo-române aflate în biblioteci străine s-a datorat tocmai pasiunii cu care a consultat cataloagele bibliotecilor vechi și a arhivelor, s-a datorat interesului manifestat pentru descoperirea de noi documente. Avînd convingerea că orice act vechi poate servi cercetătorilor ca sursă de informație, a realizat la un nivel superior predecesorilor săi astfel de descrieri. „O evanghelie slavonă cu traducere română din secolul (al) XVI-lea” apărută pentru prima dată în „Convorbiri Literare” din anul 1891 este o descriere „mai detaliată a acestui fragment — cum spunea Ioan Bogdan, urmărind să — atragă atențiunea învățaților noștri asupra lui și pentru a îndemna să se facă cercetări prin resturile bibliotecilor noastre vechi, doar se va găsi un exemplar întreg din această evanghelie”¹⁴. Această tipăritură românească aflată în Biblioteca imperială din Petersburg a fost cercetată pentru prima dată de Ioan Bogdan (dintre specialiștii români) a cărui descriere „este și pînă azi cel mai amplu studiu pe această temă”¹⁵. Descrierea și totodată fotocopiile pozitive de pe două file ale tipăriturii aduse de Ioan Bogdan și publicate ulterior de Sextil Pușcariu¹⁶ a strînit un interes deosebit „prilejuind specialiștilor în istoria limbii realizarea unor analize legate de data, locul și limba evangheliarului.

Tot în perioada studiilor din Rusia, Ioan Bogdan a vizitat pe lîngă alte biblioteci, expoziții și arhive și biblioteca Academiei duhovnicești din Kiev cu scopul „de a cerceta manuscrisele slavone și române ale acestei vechi academii rusești, pentru a scoate din ele materialele privitoare la istoria sau literatura noastră veche”¹⁷. În lucrarea apărută în 1891, — în urma acestei vizite — „Manuscripte slavo-române în Kiev” pe lîngă descrierea manuscriselor, se relevă preocuparea și îngrijirea manifestată de Ioan Bogdan pentru păstrarea actelor și documentelor referitoare la istoria poporului român. În încheierea acestui studiu Ioan Bogdan își exprimă dorința „ca guvernele noastre să ia măsuri severe pentru a împiedica înstrăinarea manuscriselor de prin mînăstirile noastre. La Kiev, ca și la Petersburg și Moscova, sunt foarte multe lucruri care ar trebui să împodobească muzeele și bibliotecile noastre. Dacă în trecut nu s-au luat măsuri pentru conservarea lor, lucrul este explicabil; astăzi ar trebui să înceteze o astfel de stare de lucruri”¹⁸.

Convins fiind, că la baza oricărei cercetări stau izvoarele, Ioan Bogdan — pe lîngă meritul de a fi descoperit texte și documente cu o mare valoare — s-a dovedit a fi și un excelent editor, comentator și traducător al lor, crudele sale ediții de cronici fiind foarte bine apreciate de specialiști. Prima lucrare prin care Ioan Bogdan începe munca de studiere și publicare

¹³ I. Bogdan, *Cîteva manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială de la Viena*, în „Analele Academiei Române”, II, t. XI, 1888—1889, București, 1890, p. 3.

¹⁴ I. Bogdan, *O evanghelie slavonă cu traducere română din sec. XVI-lea*, în I. Bogdan, *Scriseri alese*, București, 1968, p. 512.

¹⁵ L. Demeny *O tipăritură slavo-română precocesiană*, în „Studii”, nr. 5, 1965, p. 1003.

¹⁶ *Idem*, p. 1004.

¹⁷ Ioan Bogdan, *Manuscripte slavo-române în Kiev*, în I. Bogdan, *Scriseri alese*, București, 1968, p. 517.

¹⁸ *Idem*, p. 523.

de cronici o constituie „Ein Beitrag zur bulgarischen und serbisch enGeschichtschreibung” (Contribuții la istoriografia bulgară și sîrbă) apărută în „Archiv für slavisch ePhilologie” 1890. Descoperite de Ioan Bogdan în biblioteca Academiei duhovnicești din Kiev, cele două cronici bulgărești, — necunoscute pînă la el —, și analele sîrbești, constituie subiectul articolului apărut în limba germană, deoarece Ioan Bogdan considera că această publicație trebuie să fie accesibilă unui public cît mai larg¹⁹. Sînt valoroase mai ales prin textele inedite de la sfîrșitul articolului.

Continuîndu-și activitatea în această direcție, care corespundea unei stringente necesități de dezvoltare a științei istorice din țara noastră Ioan Bogdan continuă munca de cercetare atît în țară cît și în străinătate. Dacă pînă la Ioan Bogdan erau cunoscute doar „Cronica moldo-polonă”, editată la noi de B. P. Hasdeu, și „Cronica moldo-rusă” publicată în Rusia, prin descoperirile sale de cronici slave revela istoricilor cele mai vechi anale ale țării, descoperind vechea noastră istoriografie în limba slavonă. Ioan Bogdan face multe călătorii de studii în Polonia, Rusia, pentru a studia manuscrisele aflate în aceste țări, iar după o muncă îndelungată încredințează tiparului edițiile sale de cronici. Însotite de traduceri, studii și note explicative.

Lucrarea intitulată „Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche” apărută în 1891 a fost bine primită de specialiști relevîndu-se însemnătatea descoperirii de către I. Bogdan a majorității izvoarelor lui Ureche, considerate pînă atunci ca pierdute. Făcînd aprecieri asupra acestei lucrări A. D. Xenopol spunea: „autorul ei a făcut cercetări prin biblioteci și arhive și materialele prețioase pe care a avut fericirea să le găsească le-a studiat în mod magistral în această carte. Autorul arată izvoarele cronicii lui Ureche vornicul și prin aceasta îi dă o valoare de adevărat izvor istoric”²⁰. Ediția următoare o publică în 1895 sub titlul „Cronici inedite atîngătoare de istoria Românilor” în care Ioan Bogdan a urmărit principiul redării atît a textului original cît și traducerea românească. Publicarea acestor ediții de cronică ridicau o serie de probleme de critică trebuind a fi stabilit locul unde au fost scrise cronicile, epoca, dacă au fost contemporane cu evenimentele, autorii lor, legăturile dintre ele și cele anterioare, pe care Ioan Bogdan le-a rezolvat cum s-a priceput și cu mijloacele ce i-au stat la îndemînă, ele constituind multă vreme lucrări de bază pe care s-au sprijinit cercetătorii istoriei medievale românești. Apreciînd importanța lor, N. Iorga le considera ca „publicații hotărîtoare pentru știința noastră și care pînă azi sînt punctul de plecare al oricărei cercetări despre istoria noastră mai veche, fără să fi pierdut nimic din valoarea lor, în text și chiar în comentarii”²¹. Cercetările ce au urmat edițiilor lui I. Bogdan au dovedit că unele din concluziile lui nu se mai pot susține²², dar cu toate acestea el a avut o contribuție substanțială la descoperirea, publicarea și studiarea sistematică a istoriografiei moldovenești din secolul al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea.

Alături de edițiile de cronici slavo-române publicate de I. Bogdan, edițiile de texte literare și folclorice și în special monografia „Vlad Tepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui „au scos în evidență importanța pe care o acorda scrierii istoriei pe bază de documente. Pe lîngă interesul istoric și cultural al povestirilor germane și rusești despre Vlad Tepeș, lucrarea începută în 1891 și terminată în 1896 cuprinde o cercetare critică pe bază de documente ale epocii domnului Țării Românești și publicarea în extenso a textelor medievale germane și rusești privind pe Vlad Tepeș. Ioan Bogdan în prefața acestei lucrări atrage din nou atenția asupra importanței ce o prezintă publicarea documentelor pentru elucidarea unor

¹⁹ T. Djambo-Diaconită, *Ecouri peste hotare despre activitatea științifică a lui I. Bogdan*, în „Romanoslavica”, XV, 1967, p. 265.

²⁰ „Analele Academiei Române. Partea administrativă și dezbaterile”, seria II, t. XV, p. 139 — 141.

²¹ N. Iorga, *Ioan Boedan*, în „Revista Istorică”, V, nr. 6-7, București, 1919, p. 102.

²² Cercetări recente tîns să revină la punctul de vedere exprimat de Ioan Bogdan în 1905, care stabilise începutul analizei moldovene în vremea lui Alexandru cel Bun, cînd se redactează prima parte a Ietopiseșului de cînd s-a întemeiat Țara Moldovei (Vezi: Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. XII).

date și evenimente din istoria poporului nostru arătînd că „ele vor rămîne încă dubioase, cît timp documentele noastre interne zac în întunericul arhivelor și în mlîni particulare”²³. Celelalte texte publicate au fost redactate pe baza materialelor descoperite de Ioan Bogdan la Moscova fie în Arhivele Statului fie în biblioteca lui I. Zebelin — director al Muzeului de istorie”²⁴ completînd șirul lucrărilor despre istoria poporului român.

Dîndu-și seama de marea însemnătate pe care o au edițiile de documente, ca izvoare pentru studiul istoriei, Ioan Bogdan a fost preocupat de editarea lor. Înmarmat cu o bună disciplină lingvistică și paleografică, la rîndul celor mîi bune realizări ale epocii, atît în diplomația latină cît și în cea slavă, Bogdan a consacrat o însemnată parte a activității sale editării, traducerii și studiului complex — istoric, diplomatic, paleografic și lingvistic — al documentelor românești²⁵. Prima lucrare de acest fel apare publicată în 1890 în *Analele Academiei Române* intitulată „Cinci documente istorice slavo-române din Arhiva Curții Imperiale de la Viena”. Știînd că orice document pentru a servi ca izvor trebuie redat exact, Ioan Bogdan în descrierea documentului amintește data, locul emiterii, numele emiten-tului, numele deținătorului, cuprinsul documentului pe scurt, toate perfect identificate pentru ca cercetătorul să nu mai fie obligat să facă toate aceste operații. Lucrarea cuprinde textul și traducerea a patru acte moldovenești externe, dinainte de Ștefan cel Mare și unul de la Matei Basarab, și sîrșește prin patru planșe litografiate care redau în mărime naturală actele moldovenești publicate. Lucrarea următoare de acest gen „Documente privitoare la istoria românilor culese din arhive și biblioteci polone” cuprinsă în trei volume ca supliment la colecția Hurmuzachi constituie o însemnată contribuție la publicarea unor documente străine referitoare la istoria poporului român și la relațiile lui cu alte popoare. Cele 347 de documente culese din biblioteci și arhive polone sînt însoțite de ample note a căror menire era să „ușureze înctiva misiunea istoricului, care va căuta să le exploateze”²⁶.

Cunoscînd încă din anul 1895 prețiosul fond de documente de la Brașov, datorită descoperirii de către arhivistul Fr. Stenner a 429 documente slavo-române privind legături-le Țării Românești cu Transilvania și considerînd că „din istoria Țării Românești în secolele XV—XVI nu se poate scrie de-aci înainte nici o singură pagină fără aceste documente”²⁷, Ioan Bogdan a desfășurat o activitate intensă și îndelungată încă din vara aceluia an, publicînd la sîrșitul anului 1902 culegerea „Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolii XV și XVI” în care redă în transpunere românească 229 documente iar restul de 197 de documente sînt date în regist. Aceste documente slavo-române din arhivele Brașovului sînt aproape toate fără dată, dar în urma unor cercetări riguroase Ioan Bogdan a reușit să lămurească mulțimea de probleme istorice și să fixeze cronologia lor. „Numai cine a lucrat în această direcțiune — arată St. Orășanu — își poate da pe deplin seama de greutățile unei asemenea lucrări, cită pătrundere cu multă cu temeinice cunoștințe îi trebuie pentru a stabili data unui document, cînd nici caracterele interne nici cele externe nu-ți dau indicii suficiente”²⁸. Pelingă probleme de cronologie rezolvate cu multă corectitudine, o altă problemă ridicată de Ioan Bogdan este aceea a genealogiei domnilor, la care aduce date prețioase prin materialul prezentat în lucrare. Această primă ediție a documentelor de la Brașov se remarcă apoi prin studiul introductiv

²³ I. Bogdan, *În lada Tepei și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. XIII.

²⁴ G. Mihăilă, *Ioan Bogdan*, p. 66.

²⁵ P. P. Panaitescu, I. Bogdan și studiile sale de istorie slavă la români, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. VII, 1928, p. 10—22.

²⁶ *Documente privitoare la istoria românilor*, urmare la colecțiunea lui E. Hurmuzachi, supliment II, vol. I, 510—1000, p. X.

²⁷ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Tara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I, București, 1905.

²⁸ St. Orășanu, în „Convorbiri Literare”, XXXVII, București, 1903, p. 557.

asupra diplomatiei vechi românești în care documentele interne, atât cele de la Brașov cât și cele inedite aflate în Arhivele Statului și la Academia Română au fost studiate cu cea mai mare atenție din punctele de vedere interne și externe ale documentelor. „Cît de indispensabil era un asemenea tratat — arăta Orășanul făcînd recensia lucrării — se poate vedea din mulțimea erorilor ce circulau la noi asupra cestiunilor de paleografie și diplomatică slavo-română, erori ce nu se vor mai produce de bună seamă, oricine avînd acum la dispoziție acest luminos îndreptar”²⁹. Dacă în această ediție a documentelor privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul Ioan Bogdan nu însoțește textele slave cu traducerea lor acest lucru se va întîmpla cu ocazia publicării în 1905 a „Documentelor privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în secolul al XV-lea și al XVI-lea. La această nouă ediție pe care autorul însuși în prefață o numește „în multe privințe o carte nouă“, la texte și la traduceri se fac adnotări, dar după traducere urmează descrierea diplomatică, începînd cu pecetea, felul materialului, cota și trimiterele bibliografice. Această nouă ediție a fost bine primită de specialiști, apreciîndu-se în mod deosebit „editarea exemplară a unor documente atît de importante”³⁰ și totodată valoarea și utilitatea deosebită a studiului diplomatic din introducere. Lucrările unor istorici, apărute mai tîrziu au avut ca model acest studiu înlesnindu-le cercetarea. „M-am bizuit să urmez întrucît e posibil — menționa S. Dragomir în introducere la lucrarea „Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul sec. XV și XVI — metoda marelui nostru maistru, a regretatului profesor Ioan Bogdan, la publicarea documentelor slave. Studiul scrisorilor de față mi-a dovedit cu prisosință, cît de indispensabile sunt excelențele sale publicații și în ce măsură ne facilitează munca, de pildă studiul său despre pecețile domnilor munteni”³¹.

Ultima ediție publicată de Ioan Bogdan este lucrarea în două volume „Documentele lui Ștefan cel Mare”, pregătită în urma însărcinării primite în anul 1904 din partea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, cu prilejul aniversării a patru sute de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. Ioan Bogdan trebuia să pregătească pentru tipar, documentele ieșite din cancelaria domnului moldovean, într-o perioadă relativ scurtă, de un an, dar „dorînd să fac o publicație îngrijită și vrednică de marele domn — motiva Ioan Bogdan — a trebuit să mă hotărîsc, inițiu, a întreprinde mai multe călătorii în străinătate, ca să cercetez și să copiez toate documentele despre care știam că sunt răspîndite prin arhivele și bibliotecile, publice și private, din Rusia și Austro-Ungaria”³². Pentru ca lucrarea să fie cît mai completă, Ioan Bogdan face apel la toți deținătorii de astfel de documente, de a le trimite spre copiere. Și aici ca și la celelalte publicații de documente se puneau probleme de tehnică și critică, editare, traduceri, datare, comentarii pe care Ioan Bogdan le-a rezolvat cu succes. „Deși mi-am dat seama de la început — spunea Ioan Bogdan — de greutățile ce voiu avea cu datarea și interpretarea acestora și deși, în unele privințe, ar fi fost mai bine să public deocamdată numai documentele originale, totuși, spre a da un material mai bogat pentru istoria lui Ștefan cel Mare și a instituțiilor moldovene din vremea lui și spre a înlătura greșelile de amănunte, strecurate în expunerile de istorie moldovenească din pricina traducerilor rele și rău editate — m-am hotărît să public și documentele păstrate numai în copii, traduceri sau rezumate”³³. Ioan Bogdan a parcurs o intensă literatură istorică documentară și a cercetat depozitele publice din țară și străinătate precum și multe colecții particulare timp de aproape 10 ani. Foarte prețioși pentru cercetători au fost cei trei indici: de persoane, locuri și lucruri

²⁹ *Idem*, p. 564.

³⁰ D. P. Bogdan, *Ioan Bogdan în circuitul slavistici europene*, în „Studii”, t. XVIII 1965, nr. 1, p. 121.

³¹ Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul sec. XV și XVI*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, IV. 1926 — 1927, București, 1928, p. 4.

³² I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, p. IX.

³³ *Idem*, p. XII.

care se găsesc la sfârșitul volumului II. Scriși „spre a înlesni studiile viitoare” acești trei indici vădese efortul deosebit depus de Ioan Bogdan pentru identificarea satelor vechi precum și a diferitelor nume de persoane, dovedind o bună pregătire în domeniul științelor auxiliare ale istoriei. Lucrarea a fost bine apreciată fiind considerată ca „o ediție a cărei bogăție, precizie și varietate de comentarii o fac fără păreche în toată literatura editării de texte slave”³⁴.

În încheiere putem spune că, excepționala sa erudiție a fost pusă în slujba editării și publicării izvoarelor documentare și narative, — care și azi sînt prețioase instrumente de lucru — a traducerilor și comentariilor filologice și istorice, ce l-au impus pe Ioan Bogdan prețurii și atenției istoricilor și filologilor din țară și de peste hotare. În același timp trebuie să scoatem în evidență că, în activitatea arheografică a lui Ioan Bogdan, se manifestă cu consecvență tendința arheografiei moderne, caracterizată prin pregătirea minuțioasă a materialului destinat publicării precedată de cercetări aprofundate pentru a depista toate informațiile documentare privind o tematică urmărită. În arheografia lui Ioan Bogdan nu întîmpinăm greutățile izvorite din publicările de documente în număr mare, dar în bună parte la întîmplare, fenomen care se întîlnește la unii contemporani de ai săi, ca o moștenire a modului de publicare din secolul trecut. Arheografia lui Bogdan se caracterizează prin publicări sistematice de izvoare, ținînd seamă de legăturile între izvoarele publicate și unitatea lor tematică, precum și un aparat critic modern.

Această sumară prezentare a activității desfășurată de Ioan Bogdan demonstrează că el, fără să fie, cum am mai arătat, un arhivist în adevăratul sens al cuvîntului, a desfășurat o asemenea activitate aducînd o contribuție însemnată la dezvoltarea acestei științe. Considerat ca un deschizător de drumuri în domeniul disciplinelor auxiliare ale istoriei, prin activitatea desfășurată în biblioteci, arhive, muzee, prin importanța și grija manifestată față de documentele de tot felul, prin modul cum le-a clasat, păstrat și folosit, Ioan Bogdan a contribuit la dezvoltarea arheografiei ca disciplină de sine stătătoare, la afirmarea ei alături de celelalte științe.

CITEVA ÎNCERCĂRI DE CERCETARE A AUTENTICITĂȚII ACTELOR DE CANCELARIE

VERONICA VASILESCU

Actul de cancelarie face corp comun cu epoca în care a fost redactat pentru că el nu este altceva decît o parte înimă din aceasta.

Orice abatere de la linia tradițională a timpului, îl face suspect: neconcordanța cu formularul diplomatic al cancelariei respective, folosirea de expresii mult evolute, citirea unor întîmplări... viitoare, apariția în text a numelui unor viitori sau răposați dregători, indicații de ordin geografic, neconforme cu realitatea vremii, șlefuirea cuvintelor, note de falsă erudiție prin folosirea de cunoștințe ce nu aparțin timpului, în sfîrșit grafia — care pentru un bun

³⁴ N. Iorga, *Două cuvinte de poenire: I. Bogdan și D. Onciul*, în „Buletinul Consilei istorice a României” vol. 3, București, 1924, p. V.

cunoscător al paleografiei latine, slave, grecești sau române — poate fi, în unele cazuri, punctul de plecare în cercetarea autenticității actului etc., etc.

Avizați asupra existenței falsurilor și aplicând metodele de cercetare a autenticității, va trebui să discernem între autentic și fals.

Se știe că în atribuțiile cancelariei domnești intra și aceea de a constata autenticitatea actelor.

O serie de documente reflectă această activitate a cancelariei domnești moldovenești — de care ne vom ocupa —, mai ales la începutul secolului al XVIII-lea.

Spre exemplu: Mihai Racoviță domnul Moldovei, judecând în divan, la 15 iunie 1724 (7232) pricina fratelui său, hatmanul Dumitrașco Racoviță cu Simion și Grigore, fiii lui Agapie pentru bătrînul Horjii din satul Oșăleni, ținutul Fălciului, cercetează raportul boierilor hotarnici, trimiși „să aleagă partea hatmanului după scrisorile și zăpisele sale și să adeverească și pentru scrisorile acelor oameni de sint adevărate au reale”...¹ În care hotarnicii relatează din constatăriile lor precum că fiii lui Agapie „au umblat acolisind fără ispravă, și ace carte de la Vasile voievod ci-au arătat ei încă s-au aflat ră, făcută cu meșteșug... *iscălită tot cu o slovă; diacul care au scris-o acela au și iscălit-o, care cu bună dovadă s-au aflat ace carte mincinoasă; așijdere și mărturia iarăși s-au aflat mincinoasă...*”² Cum era firesc, judecata dă rămași de lege pe Simion și Grigore Agapie, procesul fiind cîștigat de hatmanul Dumitrașco Racoviță.

Un alt caz de critică a autenticității actelor acelorași fii ai lui Agapie, făcută mult mai tîrziu, în anul 1783, tot în cancelaria domnească, arată, în primul rînd că, „După ce de către noi s-au cercetat scrisoare aceasta cu amănuntul, aveau s-au văzut și s-au cunoscut că este rău și mincinos, întâi vețelul scrisorii este tocmnit cum s-au arătat mai sus...” „unde au fost let 7270 au tocmnit acel 70 și au făcut 20”...³ „al doilea că numele Maricăi (emitenta) este iscălit tot cu o slovă și în al treilea că după ce s-au alăturat iscălitura din mărturia aceasta cu alte adevărate iscălituri a banului Scarlache din vremea cînd era clucer și alte și mai dincoace, nici cu un chip nu s-au potrivit una cu alta”. În sprijinul criticii diplomatice ale cărei metode reies din actul citat, surprindem un început, atestat documentar, al practicii expertizei grafice în cancelaria domnească din Moldova.

Există în arhive acte care prezintă nebănuite dificultăți pentru arhiviști și cercetători, mai cu seamă cînd nu li se cunoaște originalul. Ca să luăm un singur exemplu: sub aspectul datei, s-ar părea că nu comportă discuții copia din 1703 (7211) august 17 prin care Alexandra hătmaneasa, jupîneasa lui Alexandru Buhuș hatman, dăruiește nepoatei sale Alexandra, fiica fiului ei Dumitrașco Buhuș postelnice satul Cupciciu de pe apa Ciuhur, din ținutul Holin, pe care l-a primit și ca danie cînd s-a măritat, de la Toader Veveriță vornic și sora lui Nastasia, care au cununat-o. Blestem. Martori: Tudose Dubău spătar, Ioan Avram, Ilie Sturza, Veliceo Costin fost clucer și alții.⁴ Totuși în text sînt citați mulți dregători moldoveni. Cercetînd, verificînd și coroborînd o serie de liste și date constatăm că această copie este făcută după un fals. Astfel: Dumitrașco Buhuș nu a fost postelnic în anul 1703 așa după cum reiese din textul actului. Il găsim atestat vistier, apoi fost mare vistier în anul 1696. Între martori: Tudose Dubău semnează spătar; el a fost în adevăr spătar în anul 1679 și nu

¹ Arh. St. Buc., Ms. nr. 597, f. 6 - v. 7. În acest manuscris sînt copiile actelor care au rezultat din cercetarea poruncă de domn, dintre care amintim sînta a patru acte în ordinea firească a evoluției creării lor: mărturia hotarnică a răzeșilor din Otăleni de la 30 mai 1724 (7232), mărturia hotarnică a vornicilor și meșterilor pentru partea aleasă hatmanului Dumitrașco Racoviță, dată a doua zi, la 31 mai 1724 (7232), apoi cartea semnată de mitropolitul Moldovei și de boieri din 8 iunie 1724 (7232) și în fine întărirea domnească de stăpînire asupra pămîntului ales. Dată pentru fratele său la 15 iunie 1724 (7232). Iată pentru cazul în speță rapiditatea cu care s-a încheiat procedura — ce-i drept legală de intrare în posesie a pămîntului.

² *Ibidem*, f. 13.

³ *Ibidem*, f. 11 v.

⁴ Arh. St. Buc., colecția Achiziții Noi, MMDCCXXXIX-16.

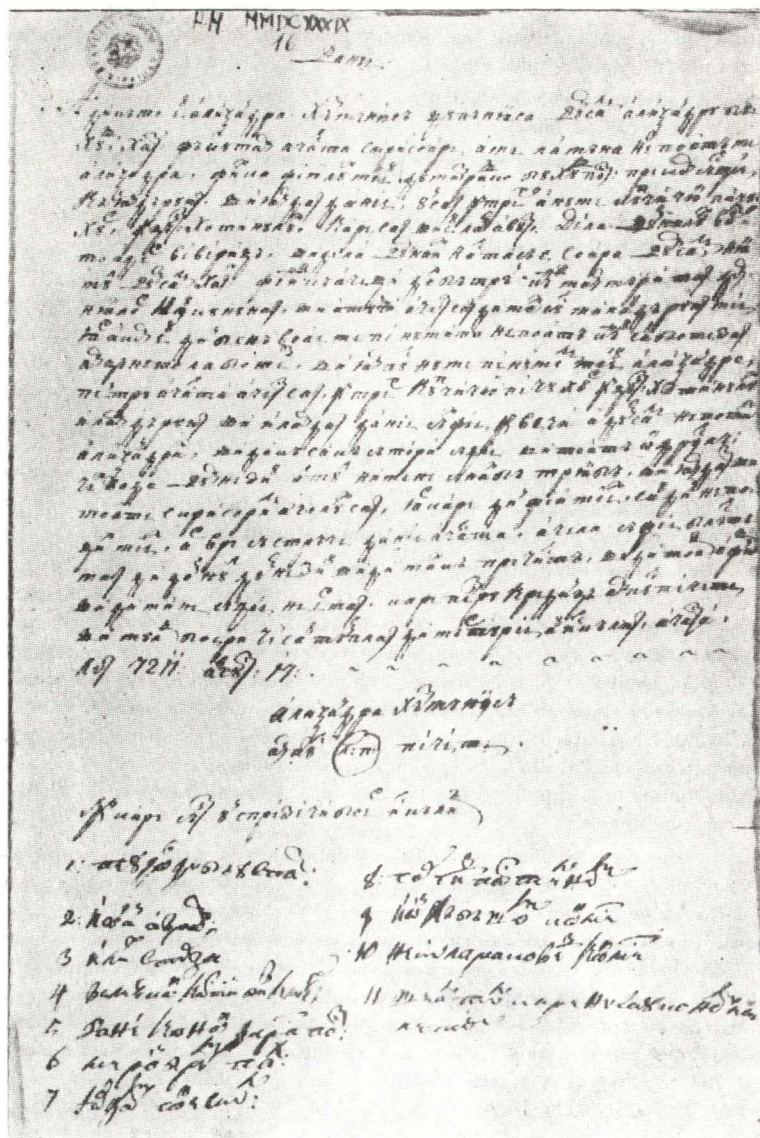

Fig. 1. Copia actului fals din 1703 (7211) august 17, pentru care propunem datarea : (Cca 1690) august 17.

in 1703; a fost după aceea mare logofăt în perioada 1685–1697. După uzanțele cancelariei, cunoscute bine marilor dregători, ar fi trebuit să semneze cu ultima calitate, adică : fost mare logofăt. Complet neinformați, autorul falsului datat 1703, august 17 trece în rîndul martorilor doi boieri mari răposați la această dată. Este vorba de Ilie Sturza, mort încă de la 1700

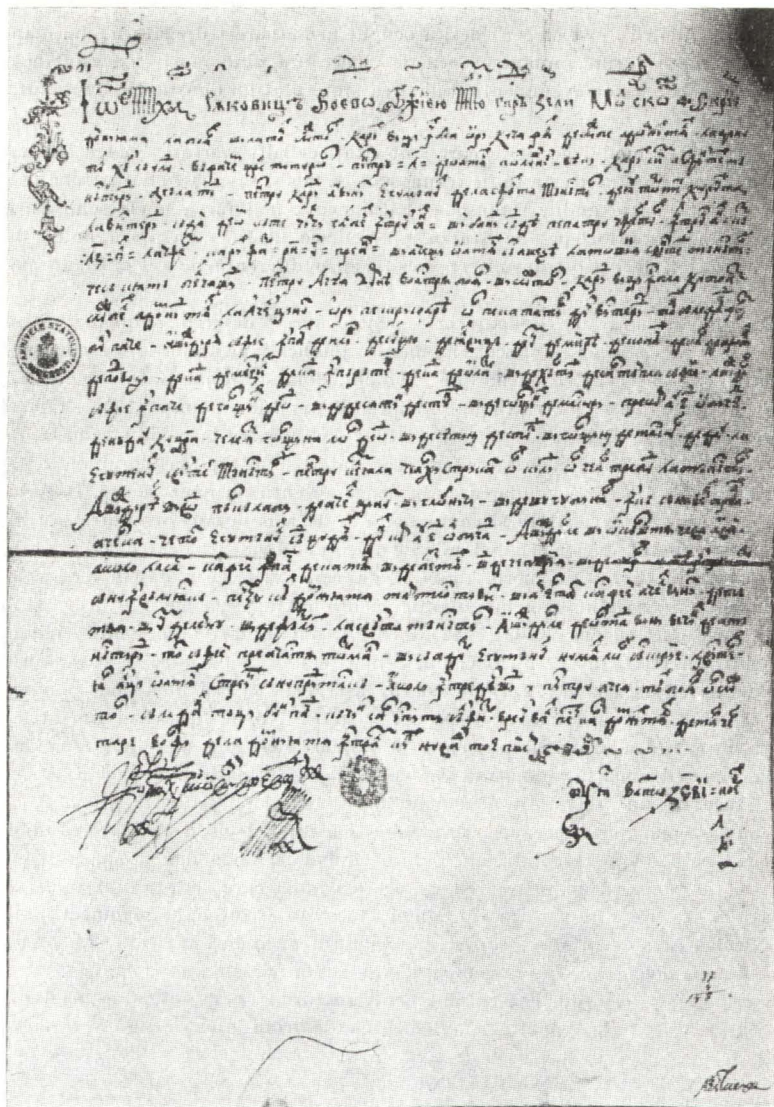

Fig. 2. 1723 (7231) martie 15, Iași. Finalul unui act autentic semnat de Mihai Racoviță voievod (m.p.).

tind să ne conducă spre concluzia: fals. Începînd cu destinatarul Pogor, trebuie să arătăm că alte documente atestă, în adevăr, un Vasile Pogor din satul Stolniceni, în perioada 1663–1671, fără nici o dregătorie, iar la 1681 decembrie 14,⁸ apare un martor: Constantin Pogor. Un mare

⁸ Arh. St. Buc., Ms. nr. 540, f. 24 v–25; Rez. în Catalogul documentelor moldovenești, vol. IV, nr. 673, f. 164.

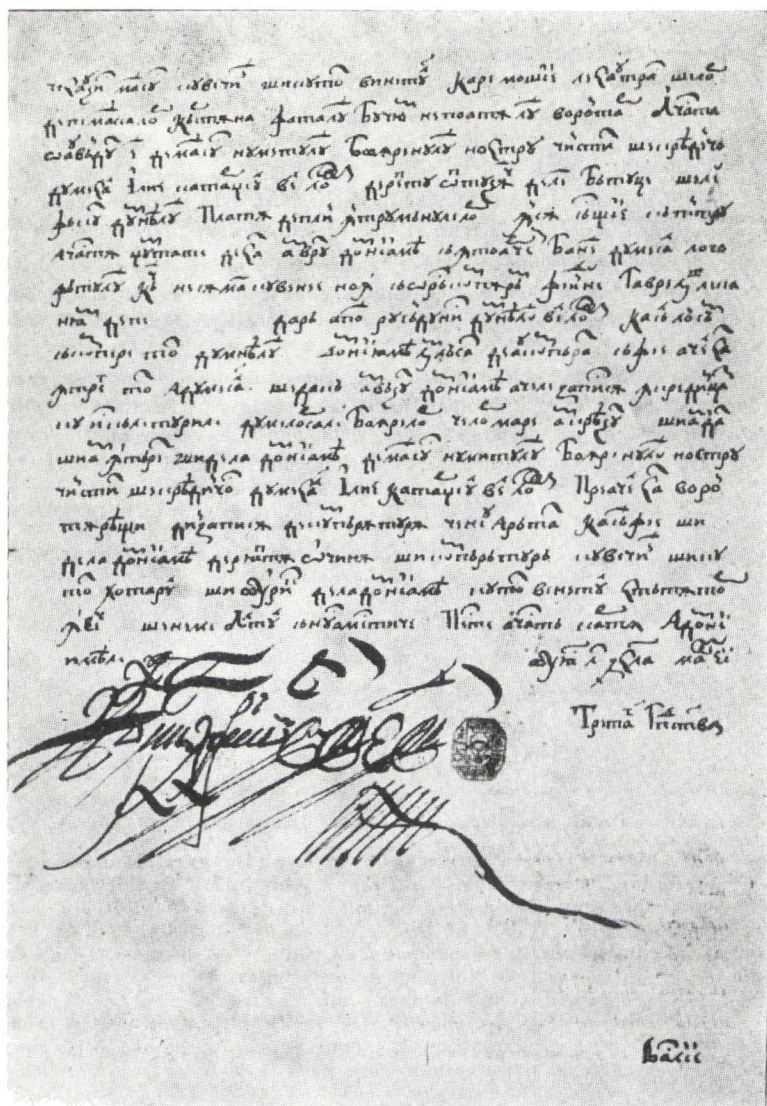

Fig. 3. Act autentic din 1703 (7212) noiembrie 30, Iași, scris de Axinte și semnat de Mihai Racoviță voievodul Moldovei (m.p.).

stolnic Pogorie⁹ nu avem cunoștință să fi existat în vremea lui Mihai Racoviță, iar la 1704 era mare stolnic Ion Balș.

În actul pretins a fi emis din cancelaria lui Nicolae Mavrocordat, din Iași, la 1714 (7222), august 15, dat tot stolnicului Pogor (Pogorie), se adaugă câteva vicii de formă. Mai întâi se

⁹ Tanoviceanu are următoarea notă cu privire la acest personaj: „Din lectură și din cuprinsul actului se vede că acest nume e fals și adăugat în urmă” (Arh. St. Buc., colecția Manuscrise nr. 1208).

întrebuințează formule în limba slavă care ieșiseră din uzanțele cancelariei cu timpul și care în mod cu totul excepțional erau folosite, corect, în actele solemne. Aici găsim expresia „tare și puternic” sau „*прѣд сим лнстоу господства ми*” (= înaintea acestei cărți a domniei mele) în limba slavă. Totodată se folosesc expresii sau denumiri vechi ale unor instituții ca : „hiindure”, „brudina” și altele în limba slavă — limbă care nu mai era folosită pentru actele interne cel puțin de jumătate de secol.

Actul din 15 august 1714 (7222), dat în Iași, este plăzduit, cu un scris mai mărunț, de către aceeași persoană, care nu știe să prescurteze cuvintele slave din intitulăție. scriind vocalele în locul consoanelor, astfel încât apare *АНАТ* în loc de *МАСТНО*. Cit privește pe destinatar „sluga noastră Pogorie stolnic”, el rămîne, după cum reiese din aceste două acte, de peste zece ani tot stolnic, ceea ce de fapt nu a fost în acești zece ani. Constatăm că și acest act este fals.

Critica internă și externă a actului de cancelarie oferă — cînd este cazul — indicii sigure asupra depistării falsului. Principala armă de luptă a arhivistului o constituie un sumum de cunoștințe din cele mai variate discipline. Din punct de vedere diplomatic problema autenticității actelor. poate fi considerată ca o problemă de aculă actualitate.

ANEXE:

1

1704 (7212) apr. 4. *Mihai Racoviță vo. Întărește lui Pogorie mare stolnic stăpînirea asupra sateilor: Medveja, Nebuleavca și Medivica.*

† *Иъ Мнѣхъ Ржковичъ воевода бжюу атѣю гпдарь земан Мшадавскон.*

Adecă domnia mea am dat și am miluit și am întărit credincios boiarului nostru Pogorie marile stolnic pre a lui drepte oceni și cumpărături dintru a lui drepte și adevărate dresă de miluire și de întăritură satul Medivija și satul Nebuleavca și satul Medivica la ținutul Hotinului, în țermuril Prutului din ispisoc de danie și de miluire ce s-au agonisit moșul său Vasilie marile logofăt de la Stefan voevoda fiitul celui de mai înainte, Tomși voevod. cu credincioasă slujbă sa, cîndu i-au scăpat zillile și domnia de au infrînt în războiu mare și au dat supt sabiă domniei sale pe Toadir Murguleț armaș, ginerii lui Udre Orbu ti pe alți pribegi la dînsul, ci venisă cu mulțime de leși și de căzaci împotriva domniei sale, și atunci au și perdut Toader Murguleț armaș în hienlenia sa aceli mai sus numite sate Medvija, Nebuleavca și Medvica ci iastă în țermuril Prutului.

Iar hotarul acelor sate Medvija și Nebuleavca la cîmpu și Medvica în țermurile Prutului ca să fie despre toate părțile precum au înblat din veac și din ispisoc de la Duca voevod de piră și îndreptare ci au avut Miron fiul lui Vasilie logofăt cu Dumitrașcu vist, i cu Măriceuța giupă-neasa lui Ionășcuț post. pentru sat pentru Medvica și pentru sat pentru Nebuleavco ci pusăsi mina pe aceli sati zicînd că le au danie aceli sate dela Vasilie Urechî îndreptîndu-să Miron atunci că în vremea lui Iliiaș voevod multă zarvă și tulburare hiindure în țacră, el au fugit în Leșasca și acești oameni au pus mina pe aceli sate și zapis de danie de la mina lui Urechî n-au arătat. Așîderili dăm și întărim credincios boiarului nostru Pogor¹... marile stolnic, pe a lui dreaptă ocină și moșie din ispisoc de cumpăr<ătură>¹ dela Radul voevod, a tria parte din

¹ Rupt.

Fig. 4. Actul fals din 1704 (7212) aprilie 4, Iași.

satul Hrușău<ti>¹ în țărniurea Prutului, cu loc de heleșteu și cu moară în gîrla M...ei¹
 Si așjidirele dăm și întărim credincios boer<iu>lui n>ostru¹ Pogorie marili stolnic, pe a lui driaptă
 ocină și moș<ie>¹ din ispisoc de răscumpărătură dela Costantin Cant<e>mir voevod pol sat
 Hrușău<ti> în țărniura Prutului. Și <a>șjidirili¹ dăm și întărim credincios boiar nostru Pogor<ie>¹
 marili stolnic, pe a lui driaptă ocină și moșă din zăpis de cumpărătură dela Antiohie Jorlu
 hat. toată partea cită să va alegi lui Gligoraș din Rădăuți din sat din Hrușău<ti> de pe Prut și
 așjidirili toată partea cită să va alegi lui Vascan nepot lui Buradiș, din Hrușău<ti>. Și așjidirili
 toată partea cită să va alegi Acsanii și Nașii și lui Fedu<co>, tot nepo<ii> lui Buradiș din sat din
 Hrușău<ti> pe Prut. Pentru aceia ațeli sate : Medvija, Nebuleavca la ...¹ și Medvica și Hrușău<ti>

¹ Rupt.

Fig. 5. Actul fals din 1714 (7222) august 15, Iași.

în țermurili Prutulul la ținutul Hotinului, ca să fie boerului domniei meli de mal sus scris Pogorie și marile stolnic și de la domnia mea drepte ocine și danie și miluire și uric și întăritură cu tot venitul ne rușuit nici odinioară în veci. Pentru aceea altul nimea să n-aibă a să amesteca. Прѣ снм анстом господства ми.

Бѣ на столѣм градѣ оу Мсѣх, Бѣлѣто хзсѣ месеца април .д. днѣ.
Ншн Мнхѣн Рѣхвѣнцѣ вѣвѣда.

Arh. St. Buc., colecția Documente moldovenești, IX/6.

2

1714 (7222) august 15, Iași. Nicolae Alexandru Mavrocordat *vv.* întărește lui Pogorie stolnic stăpînirea asupra satelor: Medveja, Nebulevca și Medvica.

† Иш Николѣ Александрѣ воєвода бж мнат гспдар зѣман Молдавскон.

Dat-am cartea domniei mele slugii noastre lui Pogorie stolnic și omului și va trimite cu această carte a domniei mele la moșiii săli la sat la Medveja și la sat la Nebulavca și la sat la Medvica și la sat la Hrusăuț din ținutu Hotinului, ca să fie tare și puternic cu cartea domnii mele aceasta a lua de a zăce din pline și din fînă, din prisăci de stupi și din grădini cu legume,

și din tot locul tot venitul, nimea să nu oprească venitul ci toț să dea după obicei, den toate de a zăce. Așjidirea ca să fie tare și puternic cu cartea domnii mele a lua brudina pentru trecătoare de la toți cari vor treci pi podul ci s-au făcut piste Prut la moșia sa la sat la Medvica, după cum să obișnuștii și la alte trecătoare. Nimea să stea înpotrivă. Aceasta poruncim.

Ї МѢ РАТѢ . ХЪЗКЪ. ДѢТѢ . ЕІ . НА АУГѢ БУТѢ.

Arh. St. Buc., colecția Documente moldovenești, IX/7.

CU PRIVIRE LA METODOLOGIA CERCETĂRILOR DE GENEALOGIE MEDIEVALĂ MOLDOVENEASCĂ

ȘTEFAN S. GOROVEI

Înființarea, acum aproape un an și jumătate, a *Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie* de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” a readus în atenția cercetătorilor noștri, după o destul de lungă și nemeritată uitare, acele trei științe auxiliare ale istoriei. *Comisia* s-a dovedit de la început folositoare, și, încă din primul ei an de viață, s-a afirmat pe plan internațional, la cel de-al XI-lea Congres de Genealogie și Heraldică de la Liège (Belgia). Aceasta ne îndreptățește să sperăm că activitatea ei se va lărgi curînd, făcînd necesară și elaborarea unor lucrări teoretice, care însă nu se vor putea realiza prin simpla adaptare a unor manuale sau îndreptare genealogice străine, întrucît ele nu au aplicabilitate la condițiile istoriei noastre medievale, problemele punîndu-se în moduri foarte diferite. Cum literatura noastră genealogică este foarte săracă în pagini teoretice¹, comunicarea de față², avînd în vedere perspectiva și dificultățile amintite, încearcă să înfățișeze modul de abordare a cercetărilor de genealogie medievală moldovenească.

1. Generalități. Definiție.

Una dintre cele mai recente lucrări consacrate științelor auxiliare ale istoriei formulează grupa *științelor auxiliare tradiționale*, ale căror domenii, autorul — Robert Delort, universitar sorbonian — le delimitează astfel: *antroponimia* evocă indivizi și familii pe care *genealogia* le clasează și le ordonează, iar *heraldica* și *sigilografia* le reprezintă. E vorba, prin urmare, de *studiul oamenilor și al familiilor* — făcut de antroponimie și genealogie — și de *studiul reprezentării lor în societate* — făcut de heraldică și sigilografie, la care se adaugă numismatica, socotită tot o expresie, un reflex al vieții în societate³.

¹ Semnalăm cîteva: Sever Zotta, în „*Arhiva genealogică*”, II, 1913, p. 1—13; A. Sacerdoteanu, *Cîteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, în „*Hrisovul*”, II, 1942, p. 119—138; George D. Florescu, *Despre genealogie și altele științe genealogice*, în „*Arhiva Genealogică Română*”, I, 1944, p. 7—14; M. Berza, *Genealogia — disciplină auxiliară a istoriei*, în „*Hrisovul*”, IV, 1944, pp. 81—99; A. Sacerdoteanu, *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei*, în „*Revista Arhivelor*”, 1, IX, 1966, p. 17—46.

² Prezentată, într-o altă formă, mai redusă, la o întîlnire cu muzeografil de la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași (19 ianuarie 1970), precum și în cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (26 ianuarie 1972).

³ Robert Delort, *Introduction aux sciences auxiliaires de l'Histoire*, Paris 1969, p. 214.

Această clasificare are în vedere, mai ales, legătura indisolubilă care există între științele amintite; raportate, însă, la istorie — fără de care genealogia, heraldica, sigilografia și numismatica nu pot fi suficient și corect valorificate — aceste patru științe s-ar putea defini drept științe auxiliare *sociale*, spre deosebire de cronologie, diplomatică, paleografie, epigrafie, sau unele științe mai noi, precum codicologia și filigranologia, care formează grupa științelor auxiliare *tehnico-descriptiviste*.

Știință auxiliară tradițională și socială, genealogia a apărut în societatea umană cu mult înaintea altor preocupări științifice, spirituale, ca un criteriu logic și necesar pentru organizarea marilor familii gentile, în legătură și cu cultul strămoșilor. Cercetările arheologice și mai ales cele etnografice au dovedit existența, la populațiile primitive, a unor interesante evidențe genealogice, indicând, ca în Insula Paștelui, pe cei mai apropiați descendenți ai unui personaj semilegendar (i.e. Hotu-Matua). Astfel, ne apare pe deplin fundamentată afirmația lui Johann Christoph Gatterer (1727—1799), unul din părinții genealogiei științifice moderne, care, în 1788, scria că „genealogia a existat între oameni mai înainte de istorie”, adică înainte de conceptul de istorie⁴.

O primă consacrare a căpătat genealogia prin *Vechiul Testament*, plin de spîte de regi și preoți; un adevărat precursor al acestei științe poate fi considerat *Hesiod*, care, în poemul „Theogonia” (sec. VIII î.e.n.), a expus genealogia zeilor. Romanii — care, în atriumul caselor lor, expuneau arbori genealogici și busturi ale strămoșilor, și care, la intrarea în viața publică, țineau un *elogiu* adresat înaintașilor — considerau că a nu-ți cunoaște ascendența înseamnă a rămîne veșnic un copil de fașă. Cu alte cuvinte, interesul pentru strămoși reprezintă o *treaptă obligatorie în evoluția spirituală a omului*. La noi, însemnătatea cunoașterii strămoșilor a fost remarcată de Tadeus Hasdeu (1769—1835), bunicul lui B. P. Hasdeu. În testamentul său, după ce arată în ce constă această însemnătate, conchide, ca o sentință: „Numai dobitoacele nu se îngrijesc de strămoșii lor!”⁵.

După definiția lui Ottokar Lorenz, genealogia este „știința despre perpetuarea neamului, în manifestările sale individuale”⁶. Din această definiție sintetică, rezultă că genealogia studiază nașterea și evoluția neamurilor și a familiilor, înrudirile care se stabilesc între persoanele unei epoci date, ascendența sau descendența unei persoane, precum și rolul pe care aceste înrudiri îl joacă în desfășurarea unor evenimente istorice. Nelimitindu-se doar la individ, ci studiind și familiile și evoluția lor în timp, genealogia este, după observația prof. A. Sacerdoțeanu, „una dintre cele mai sociale științe auxiliare ale istoriei”⁷.

2. Cîmp de cercetare.

Ideea fundamentală care stă la baza cercetărilor genealogice și pe care se axează știința genealogică e că „orice individ poate fi considerat fie ca un *rezultat* (...), fie ca un *punct de plecare* (...), fie ca un *element* al unei familii (...)”⁸. În primul caz, i se cercetează ascendența, în al doilea caz i se cercetează posteritatea. Aceste două cazuri sînt cele mai frecvente în cercetările genealogice efectuate pînă acum la noi, și s-ar putea vorbi despre rezultatele lor ca despre niște *genealogii individuale sau biografice*. Dar cele mai interesante rezultate le oferă cercetările care pornesc de la considerarea individului ca element al unei familii, sau, generalizînd, al unei grupe sociale. „Pentru a se apropia de oameni — scrie

⁴ Johann Chr. Gatterer, *Abriss der Genealogie*, Göttingen 1788 (apud: George D. Florescu, *op. cit.*).

⁵ *Revista istorică*, nr. 10—12/XI, 1925, p. 319.

⁶ Ottokar Lorenz, *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie*, Berlin 1898, p. 6.

⁷ A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 40.

⁸ Robert Delort, *op. cit.*, p. 227 (subl. n.); v. și Pierre Durye, *La généalogie*, Paris 1981, p. 50—57.

Michel Péronnet, alt universitar sorbonian, în „Revue historique” — istoria socială trebuie să treacă prin studiul minuțios al *grupelor sociale*, elementul intermediar între marile grupări în clase sau ordine și indivizii izolați. Aceste grupe sociale pot fi înțelese fie într-un cadru regional, fie într-unul socio-profesional. Noțiunea de *grup social* prezintă un extrem interes dialectic, pentru că ea ne permite, pe de o parte, să regroupăm indivizii (în clase sau ordine — n.n.) și, pe de altă parte, să inserăm grupul [social respectiv — n.n.] într-o societate globală⁹. Este vorba de ceea ce s-ar putea numi *genealogie socială*, care poate arăta aspecte dintre cele mai diverse și interesante ale vieții societății umane, precum dinamica socială sau dinamica demografică.

Făcînd o comparație între științele sociale și cele exacte, Pierre Durye consideră că „genealogia este o disciplină fără analogie în științele fizice moderne, pentru că ea privește *personalitatea elementelor care constituie societatea*, în timp ce în științele fizice nu interesează decît numărul sau procentajul elementelor care iau parte la o reacție, și nu propria lor individualitate. Genealogia este o tehnică de observare a acelor particule elementare care sînt indivizii, permițînd stabilirea unor filiațiuni între aceste elemente constitutive ale societății”¹⁰.

3. Principii genealogice.

Avînd un *cîmp de cercetare* propriu și bine definit, putem încerca formularea unor principii — de orientare și de cercetare — conforme cu specificul științei genealogice. *Principiile de orientare* conduc pe genealogist în munca sa și-și lasă amprenta asupra lucrărilor elaborate. Dintre ele, fundamental este acela care definește genealogia ca o *știință independentă* de toate celelalte. „Genealogistului — scrie prof. Sacerdoțeanu — trebuie să-i fie cu totul străin faptul că opera sa poate fi de folos unei probleme naționale, familiale sau istorice”¹¹; indiferent de țelul final, genealogistul trebuie să se plaseze întotdeauna pe terenul adevărului istoric, susținîndu-și concluziile cu o imparțialitate antică.

Cercetările genealogice determină o *opозиție fermă față de teoriile rasiale*, dovedind — prin formularea noțiunii de *înrudire universală*¹² — „cît de fictivă este unitatea de origine, de care oamenii unei aceleiași națiuni fac atîta caz”¹³ și scoțînd în evidență falsitatea teoriei „raselor pure”.

S-a format prejudecata că știința genealogică ar fi un apanaj al clasei nobiliare; este cea mai falsă premisă de la care se poate pleca în asemenea cercetări. Este, la noi, un caz cu totul special, dar în Islanda, de pildă, genealogia oricărui cetățean poate fi urmărită pînă la a 27-a generație. De aceea, este deosebit de important de ținut seama de *caracterul democratic* al genealogiei; în fond, sînt cunoscute atîtea cazuri de suverani dintre cei mai iluștri care descindeau din bîrbieri sau spălătorese, precum și oameni de rînd cu ascendență încoronată.

Cît privește *principiul utilității*, care proclamă utilitatea studiilor de genealogie, voi cita doar cuvintele cu care N. Iorga a susținut — pot zice chiar: a impus — la Academia Română alegerea marelui genealogist Sever Zotta ca membru corespondent la secția istorică, în 1919, în calitate de unic succesor al lui Ioan Tanoviceanu, primul cercetător al genealogiei medievale

⁹ Michel Péronnet, *Généalogie et histoire: approches méthodiques*, în „Revue historique”, anul 92, nr. 1/239, 1968, p. 111–112 (subl. n.).

¹⁰ Pierre Durye, *op. cit.*, ed. 1963, p. 35.

¹¹ A. Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetările istorice*, București 1945, p. 291.

¹² Jacques Meurgey de Tupigny, *Généalogie*, în „L'histoire et ses méthodes”, Paris 1967, p. 726–727.

¹³ O.-G. Lecca, *L'homme. Les origines, les races*, Bruxelles 1931, p. 49, nota 1.

moldovenesti: „cu însemnătatea pe care au avut-o atîta timp la noi marile familii, [genealogia istorică] este de cel mai mare ajutor istoriei propriu-zise, confundîndu-se uneori chiar cu dînsa”¹⁴

Principiile de cercetare sînt acelea pe baza și cu ajutorul cărora se ajunge la alcătuirea genealogiei. Primul pas în această acțiune este stabilirea filiației: cine sînt părinții persoanei în cauză, ai subiectului. Legat de aceasta, este *principiul numelui*, de care trebuie să se țină seama, întrucît societatea modernă a moștenit regimul juridic al patriarhatului. Perpetuarea numelui de familie prezintă, însă, la noi, o particularitate care trebuie luată în considerare: sînt destul de rare cazurile cînd un nume — precum Tăutu sau Bașotă — înfruntă veacurile. Sînt familii care au schimbat, succesiv, cîteva patronime; astfel, familia Prăjescu s-a numit întîi *Bealogo* („din neamul lui Alb”), apoi — după o moșie — *Fratovschi*, pe urmă — după o funcție — *Starostici* (Stărotescu), și abia după mai bine de un veac și jumătate de existență documentară, pe la 1550, și-a luat numele Prăjescu¹⁵. Sînt și alte aspecte interesante ale chestiunii numelui. Astfel, din același trunchi s-au desprins, uneori simultan, alteori la vremuri diferite, ramuri care și-au luat alte nume. Cazul e mai frecvent și mai ușor de urmărit în genealogiile Țării Românești, dar nu lipsește nici din Moldova. Iată cîteva exemple: ilustra familie Flondor nu este decît o ramură din cele trei care s-au desprins dintr-un trunchi comun — Albotă, Flondor și Ciudin; un neam de boieri ai veacurilor XVI–XVII s-a divizat în două branșe — Dragotă și Boul; dintr-un vechi trunchi — Ioan Nădăbaico, vornicul lui Alexandru Lăpușeanu — s-au desprins mai multe ramuri, care au luat nume diverse și au avut evoluții foarte diferite: una s-a numit Șoldan, s-a înrudit cu Movileștii și cu Vasile Lupu și s-a stins în persoana postelnicului Neculai Șoldan, „rocoșălnicul” lui Mihai vodă Racoviță; alta s-a numit mai departe Nădăbaico și s-a pierdut în răzeșime spre sfîrșitul veacului XVII, iar dintr-o a treia descinde Dabija vodă, a cărui familie s-a numit, în cele din urmă, Țifescu, și s-a stins odată cu celebrul Ilie Frige-Vacă și fiul său Gavril. Se mai poate aminti cazul familiei Costin, din care o ramură s-a numit Tălăbescu precum și neamul lui Movilă Adam, din secolul al XVII-lea, despărțit, în secolele următoare, în patru familii; Adam, Luca, Stamatin, Movilă.

Fenomene interesante relevă și *principiul prenumelui*, care contribuie la verificarea ipotezelor de filiație, bazîndu-se pe constatarea că prenumele revine la nepoții direcți (de fiu sau fiică) sau colaterali (de frate sau soră). Sînt cîteva exemple care pot deveni clasice. Astfel, unchiul matern al lui Grigore Ureche, Ionașco Jora, era căsătorit cu *Simina* Arapu; una din nepoatele lor, *Simina* Jora, devenită soția lui Vasile Gheuca, cel tăiat de Duca vodă la 1679, a fost bunica unei alte *Simina* — *Simina* Miculescu — soția lui Constantin Cuza. Prenumele a străbătut, deci, un secol, pentru a se păstra în cinci generații ale unor familii diferite (Arapu, Jora, Gheuca, Miculescu, Cuza). Dar nu numai în acest mod direct, căci o soră a *Siminei* Arapu-Jora, Anița — strămoașa lui Dimitrie Cantemir — a avut, la rîndul ei, o fată numită tot *Simina*. Alt exemplu îl avem în familia Bucium, unde, în trei generații, regăsim prenumele *Cristina*. În familia Nădăbaico, amintită mai sus, sînt cîteva prenume care revin mai des, între care *Ursul* îl întîlnim la cinci persoane din trei branșe diferite: *Ursul* Nădăbaico: *Ursul* din Galați, nepotul lui Dabija Nădăbaico ceașnicul; *Ursul* Bogdan nepot *Ursul* Docan strănepot al aceluiași personaj. și *Ursul* pîrcălabul, nepot de frate al lui Dabija vodă. Să nu uităm nici revenirea prenumelui *Miron* la niște nepoți colaterali ai lui vodă Barnovschi: *Miron* Costin și *Miron* Ciolpan.

Corelînd aceste două principii cu altele — acela al *proprietății* și al *generațiilor genealogice* — spițele se alcătuiesc aproape de la sine, iar acolo unde mărturiile directe lipsesc, se pot formula ipoteze foarte apropiate de adevăr. De pildă, dacă pe aceeași moșie apare la

¹⁴ *Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXIX, 1916–1919, partea adițională și dezbaterile, București, 1921, p. 361 (auhl. n.).

¹⁵ I. C. Miculescu-Prăjescu, *Obîrșia unei familii din Moldova*, în „Revista Istorică Română”, X, 1940.

1500 un personaj care poartă un anumit nume de familie, iar la 1600 găsim un altul, cu același nume de familie, există probabilitatea unei filiații; dacă bănuim o înrudire între două persoane, una fiind nepot direct sau colateral, care poartă același prenume, putem fi aproape siguri că înrudirea e certă, mai ales dacă le găsim și niște ocini comune.

„Generațiile genealogice” ajută mult la controlul vechilor spițe de neam și la alcătuirea corectă a celor noi, prin stabilirea unui interval de 30 de ani de la o generație la alta.

Odată adunat materialul fundamental, genealogistul îl studiază și-l prelucerează prin metodele genealogice. *Metoda analitică* e reprezentată de *tabla ascendenților*, compusă pe baze strict matematice și evoluind în progresie geometrică prin puterile succesive ale lui 2. Această metodă, reactualizată și fundamentată de genealogistul german *Stephan Kekule von Stradonitz* (1863–1933), fiul vestitului chimist, și denumită chiar *metoda Stradonitz* – sau *Sosa-Stradonitz* – analizează pe *toți* strămoșii unei persoane. Căci genealogia studiază omul nu atât ca entitate prezentă, cât ca *proiecție materială a trecutului în prezent, arătând în ce măsură fiecare din noi este produsul generațiilor trecute*.

Metoda sintetică e reprezentată de *tabla descendenților*, care însemnează pe *toți* urmașii unei persoane și care nu mai e compusă pe baza nici unei ordini. Acest mod de expunere a rezultatelor cercetării poate arăta cum se transmit caracterele ereditare, fiind folosit cu predilecție de către cei care studiază legile transmiterii ereditare. O variantă a tablei descendenților este *spița de neam*, apărută ca urmare a regimului juridic de patriarhat, și care însemnează succesiunea generațiilor numai în linie masculină. *Arborele genealogic este forma sintetică cea mai perfectă și mai plastică de ilustrare a evoluției, în timp, a unui neam oarecare*.

În ceea ce privește cercetarea propriu-zisă, există două extreme: o parte din cercetători consideră – cum spunea cineva Iorga, la modul ironic, însă, – că dacă ai document, ai cuvânt; alții sînt de părere că se poate merge mai mult pe presupuneri, pe ipoteze. Amîndouă modurile de a vedea lucrurile sînt extreme, sînt extremiste. În genealogie, mai ales, nu se poate merge *numai* pe documente, pentru că, din nefericire, pe de o parte feudalismul românesc nu ne-a lăsat moștenire registre parohiale, iar pe de altă parte o cantitate nelăchis de mare de surse istorice interne s-au distrus de-a lungul veacurilor, dar cu precădere în veacul XIX și chiar XX (cum e cazul pietrelor tombale de la Dulcești, Roman); de aceea, sînt necesare *ipotezele de lucru*, dar în aceeași măsură se poate spune că nu trebuie mers din ipoteză în ipoteză. Grație principiilor enunțate mai sus, formulate pe baza unei scurte experiențe de cîțiva ani de muncă, un material considerabil privind feudalitatea moldovenească a putut fi, destul de repede, triat și valorificat. Este vorba nu atât de fișe scoase din documente, cât de *coroborarea* diverselor știri documentare, căci genealogia românească este, în primul rînd, o știință a coroborărilor.

În cercelările întreprinse pînă acum, am urmărit cu precădere chestiuni de genealogie socială, cu aplicații imediate la istoria socială și politică. Astfel, *perioada închegării statului feudal moldovenesc* poate fi studiată numai avînd în fața ochilor un tablou clar și logic al genealogiei voievozilor din veacul XIV, și al înrudirilor lor. În aceeași chestiune, un aport de loc neglijabil poate aduce analiza strînsă a puținelor surse heraldice existente.

Studiînd genealogiile familiilor boierești din veacurile XIV–XVI, se va putea scrie o *istorie a feudalității moldovenești*, a clasei feudale din Moldova, în a cărei evoluție se disting anumite etape, care trebuie precizate și analizate (boierimea *descălecătoare*, *ștefaniană*, a *Movileștilor*, *fanariotă*, etc.).

În legătură strînsă cu acest capitol al istoriei sociale, stă studiarea *mișcărilor boierești*, a componentelor care au produs, uneori, modificări esențiale în cursul istoriei. E vorba de a se constata legăturile de rudenie, care, împreună cu unele interese economice comune, provenite și acestea tot din primele, au stat la baza răzvrătirilor clasei feudale, a împărțirii ei

în tabere rivale, care au susținut pretendenți și candidați la domnie. Asemenea dezbinări se constată încă din veacul al XIV-lea și devin frecvente în veacul al XV-lea când provoacă adevărate nenorociri Moldovei. Din păcate, din lipsa materialului documentar, nu se poate ști dacă feudații participanți la asemenea mișcări au format grupări de familie. Dar din veacul al XVI-lea documentele permit urmărirea acestor grupări. Astfel, după ce la 1523 Ștefăniță a reprimat o mare mișcare boierească, omorînd pe Luca Arbore și izgonind pe Cozma Șarpe-Gănescu, feudații moldoveni s-au grupat în două tabere, aliate și opuse domniei; un izvor folosit de Grigore Ureche le consemnează sub forma *Găneștii și Arbureștii*. Am putut cerceta destul de amănunțit componența acestor tabere, ridicate la 1538 și reprimare la 1541: ambele erau compuse din frați, cumnați, nepoți de frate, gineri, ba chiar și veri¹⁶. Găneștii și Arbureștii au sprijinit, la 1523, pe un pretendent Alexandru, iar la 1540, omorînd pe Ștefan Lăcustă, au adus pe tron tot pe un Alexandru, zis Cornea. Chestiunea nu e încă bine lămurită, dar se pare că cei doi Alexandru sînt identici, fiind vorba de un fiu al lui Ilie (+ 1501), fiul lui Petru Aron. Or, se știe că la 1504, în Polonia, un fiu al acestuia „Ilie decapitatul” pretindea tronul Moldovei, și că tot atunci Luca Arbore devenise puțin „hiclean” față de Ștefan cel Mare. S-ar putea, deci, să avem de-a face cu două familii înrudite cu Petru Aron, și care, slujind domnilor din scaun, n-au uitat, decenii în șir, timp de cîteva generații, nici interesele rudelor lor detronate.

S-ar mai putea studia, în același chip, complotul lui Lupu Huhulea împotriva lui Alexandru Lăpușeanu, opoziția față de Ioan vodă cel Cumplit, Aron Tiranul și Ștefan Tomșa al II-lea, așa numita (de către Tanoviceanu) partidă națională care l-a răsturnat pe Vasile Lupu, răscoala „giosenilor” contra lui Duca la 1679, complotul Costineștilor și răscoala Bujorenilor de la 1691, răscoala din 1716 a boierilor lui Racoviță, grupați în jurul lui Vasile Ceaurul, groful pretendent la tron.

Analiza unor asemenea chestiuni îndreptățeste formularea, pe care am făcut-o nu de mult, a noțiunii de *politică de familie*; ea are două aspecte: pe de o parte, acțiunea comună a boierilor *înrușiți între ei*, iar pe de altă parte sprijinul pe care îl acordau domnului boierii *înrușiți cu el*. Aici este sursa multor conflicte din istoria Evului Mediu românesc, și, la deplina lor luminare, multe teze de azi se vor goli de conținut; astfel, recent, cunoscutul cercetător N. Stoicescu, analizînd succint înruderile dintre domni și boieri, a pus sub semnul întrebării leza regimului nobiliar din țările noastre¹⁷.

Dar pe lângă problemele de istorie socială și politică, genealogia mai poate ajuta și la dezlegarea unor probleme de *toponimie*. Mă voi limita, aici, la un singur exemplu. În satul Crivești, din Moldova, un anumit loc se numește *Găneasa*, fără să se poată explica originea acestei denumiri. Explicația vine prin genealogie: satul a intrat în stăpînirea familiei Buhuș prin căsătorie, în secolul XVI, din familia Găneștilor; satul venise, deci, Buhuștilor printr-o *Găneasă*.

În fața științei genealogice românești stau sarcini mari, de a căror indeplinire depinde, în bună parte, progresul studiilor istorice. Trei lucrări fundamentale trebuie alcătuite, aproape paralel, pentru a înlesni acest progres: *genealogia*, *prosopografia* și *scurgerea proprietății* pe diversele moșii, în secolele XIV - XIX. Necesitatea acestor lucrări decurge din constatarea că izvoarele noastre istorice sînt, totuși, sărăcăcioase, nu deplin valorificate, nepermițînd, de aceea, dezvoltări amănunțite. pentru cea mai mică informație de care avem nevoie (...) — scria, nu de mult, prof. Sacerdoțeanu — trebuie să se facă adevărate investigații pe

¹⁶ Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii*, în „Cercetări istorice”, II, Iași 1971, p. 143 - 158.

¹⁷ N. Stoicescu, *Legăturile de rudenie dintre domni și mara boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (secolul XV - începutul secolului al XVIII-lea)*, în „Danubius”, V, Galați 1971, p. 121 (7).

dibuie, pentru ca adesea, după timp și energie zadarnic pierdută, să se constată că nu se poate ajunge la un rezultat pozitiv, constructiv. Și aceasta o fac numeroși cercetători, ale căror investigații rămân pierdute”¹⁸. Comentînd niște documente din secolul XVI, Traian Ionescu-Nișcov încerca să identifice unele personaje, dar se lovea de aceeași greutate, constatînd cu amărăciune că atîta vreme cît „nu dispunem de o genealogie a boierimii moldovene, nu putem preciza [despre cine e vorba] (...), cum nu putem aduce alttea precizări în legătură și cu alți boieri pribegi peste hotare”¹⁹.

În adevăr, acest real obstacol e întîlnit de foarte mulți cercetători; unii caută să depășească prin investigații suplimentare, alții dau rezolvări de circumstanță, ca un cercetător care, spre hazul cunoscătorilor, a confundat pe *Gheorghe Kataratos*, pîrcălab de Hotin, mare boier moldovean și indigen polon, tatăl Doamnei Elisabeta Movilă, cu *Gheorghe Buzul*, pîrcălabul satului Soltănești (Iași); confuzia s-a născut din cîteva asemănări: ambii se numeau Gheorghe, erau pîrcălabi (?!...), erau căsătoriți cu cîte o Cristina și ... au murit în același război, la 1612!

Cele trei mari lucrări, amintite mai sus, nu vor aduce, de bună seamă, numai lucruri senzaționale, cum face impresia că se caută în ultima vreme; dar într-un foarte mare număr de probleme privind — cum spun cronicarii — „lucrurile dinlăuntru”, sau „lucrurile din casă”, vor aduce precizări și îndreptări de natură să dea interpretarea cea mai justă a fenomenului istoric, după cum a afirmat, încă din 1953, un foarte distins cunoscător al genealogiilor medievale moldovenești, I. C. Miculescu-Prăjescu, autor al cîtorva excelente studii publicate în „Revista Istorică Română”²⁰.

A face studii genealogice, *azi*, nu înseamnă a ne întoarce la vremea, ideile și metodele lui Tanoviceanu, Ghibănescu sau Zotta, ci înseamnă a prelua toate realizările valoroase ale acestor înaintași atît de merituoiși, și a le duce mai departe, pe baza principiilor și a metodelor rigurose științifice, înseamnă a aduce cercetările genealogice românești la nivelul celor europene. Înseamnă, altfel spus, a lichida o regretabilă rămînere în urmă, datorată lăsării acestui domeniu la periferia cercetărilor istorice.

PROBLEME LEXICOGRAFICE RIDICATE DE CERCETAREA FONDULUI DOCUMENTAR DIN ARHIVE

MIRCEA VOICULESCU

Cercetarea fondului documentar din arhive ridică o serie de probleme care se cer rezolvate în funcție de scopul propus. Dacă, în general, manuscrisele au fost analizate aproape exclusiv din punctul de vedere al mesajului istoric, mai puțină atenție s-a acordat aspectului formal, mai ales celui lingvistic.

¹⁸ A. Sacerdoteanu, *Sarcinile științelor auxiliare...* loc. cit., p. 45.

¹⁹ Traian Ionescu-Nișcov, *Două acte de cancelarie de la Ștefan Mîzod*, în „Romanoslavica”, XV, p. 253.

²⁰ I. C. Miculescu-Prăjescu, *Documentele interne particulare în istoriografia română* (manuscris, refuzat de „Studii” în 1953, și citit prin bunăvoința autorului; din nou — multumirile cele mai alese).

În acest scop selectarea materialului se face în funcție de existența originalelor și a fotocopiilor sau reproducerilor prin alte mijloace tehnice – xerox etc. Acest lucru se impune pentru evitarea repetării eventualelor erori de lectură a textelor de către editorii de colecții de texte și documente de cancelarie.

Un fapt deosebit îl constituie excerptarea exhaustivă a materialului lexical cuprins în textele selectate, lucru care până acum nu a fost întreprins. Se obține astfel o sinteză a formelor lingvistice cuprinse în documentele cercetate, în special a formelor gramaticale. Pe baza acestui material se poate întocmi și un așa numit *dicționar invers* care este în măsură să releve desinențele și sufixele, deci, în general, latura terminală a unităților gramaticale.

Cercetarea de ansamblu a tuturor contextelor dă posibilitatea unei analize, în special în ceea ce privește latura structurală a diferitelor îmbinări sintactice. Concomitent, și aspectul lexical este pus în evidență prin apariția unor unități semantice noi sau prin abandonarea altora mai vechi. Interesante sînt, din acest punct de vedere, utilizările unor cuvinte care, prin forma lor, sînt corespondente ale unor unități lexicale din limbile slave, dar prin conținutul lor semantic calchiază sensuri și îmbinări semantice specifice limbii române (cf., în *Învățăturile lui Neagoe Basarab – licemerije*, în expresia *po licemeriju* – „după rang”, slav „fățărnice”; *po mnozostvu rodstva* – „după mărirea neamului” – referitor la cel de neam mare, expresii care redau sensul de imparțialitate în împărțirea dreptății sau în distribuirea dregătoriilor). Indiscutabile sînt românismele – împrumuturi directe în textele analizate – cuvinte care nu-și aveau corespondentul slav imediat în contextul respectiv, deși în alte contexte acest corespondent slav poate apărea: cf. *dvornik*, dar *kurtean* în *Învățăturile lui Neagoe Basarab*; *paharnik*, dar, echivalentul aproximativ – *kredincear*, în *ibidem*, unde corespondentul slav acoperă doar parțial sfera semantică a termenului românesc.

Totodată, rezultă o analiză a întregului volum lexical, privit sub aspectul asamblării sintagmatice a elementelor în îmbinări specifice. Astfel, se pot releva transpuneri de îmbinări românești în contextul slavon, de tipul *poslach po našego slugu* – „trimisei pe sluga noastră”, în care prepoziția acuzativului genului personal românesc este redată printr-o prepoziție a dativului slav combinată cu acuzativul, deci o reinterpretare a structurilor slave în direcția unei inovații în domeniul structurilor cu acuzativul non-prepozițional de tipul *poslach našego slugu* „(ne) trimiserăm (pe) sluga noastră”.

Fenomene de acest tip sînt bine relevate prin analiza concomitentă a unor contexte identice, ținînd seama că există o tradiție în redactarea documentelor de cancelarie preluată de la generațiile anterioare de „grămăticii”. Cu atît mai mult, sînt interesante fenomenele de structuri identice rezultate din cercetarea contextelor neidentice prin conținutul lor.

Însumarea tuturor fișelor duce la constituirea de liste de cuvinte. Dacă aceste liste relevă numai unele forme (așa cum s-a procedat de obicei, de exemplu, în editările de texte de către I. Bogdan) rezultă numai niște *glosare* ale textelor respective. Dacă însă se întocmește o listă completă a cuvintelor (și a formelor gramaticale) rezultă *indici morfologici* (și, implicit, lexicali) ai textelor respective. Dar dacă se propune să se întocmească un *dicționar* al textelor cu un anumit conținut sau cu conținuturi diferite („*hrisovul*”-uri, „*poveleanii*”, „*utokmeaže*”, „*pišelmo*”-uri, „*skazanii v kratce*” – lat. *chronicae breviter scriptae*, respectiv *hrisoave*, *întăriri*, *tocmeli*, corespondență (*scrisori*), *cronici*, precum și *inscripții* murale sau tombale, texte „literare” etc.), atunci fiecare articol dintr-un atare dicționar va releva totalitatea formelor lexical-morfologice (cu specificul lor fonetic și de îmbinare sintagmatică). Se mai menționează de asemenea, printre altele, și momentul apariției acestor forme eșalonate

în timp, bineînțeles, în textele respective, presupunând un volum finit, limitat la o anumită secvență istorică.

Interesant este faptul că materialul brut, rezultat din simpla enumerare a fenomenelor lingvistice întâlnite, se pretează la o prelucrare ulterioară cu mijloace matematice. Fie că această interpretare se face manual, fie că se recurge la mijloace tehnice, scopul final este obținerea de modele sintetice menite să prezinte generalizator aspectele lingvistice furnizate de contextele excerptate. Bineînțeles că se presupune o restructurare a așa numitului dicționar tradițional care prezintă materialul lexical în ordinea unui alfabet dat. Astfel apar *dicționarele statistice* în care unitățile lexicale sînt dispuse în ordinea frecvenței apariției lor în suma de contexte excerptate. Aceste dicționare prezintă avantajul de a pune pe primul plan unitățile lexicale cu frecvențele cele mai mari, polarizînd la cealaltă extremă cuvintele întimplător întâlnite în masa contextelor. Această interpretare statistică rudimentară caracterizează deci unidimensional, izolativ, cele două sfere lexicale generale – vocabularul de bază al contextelor date și vocabularul specific, conținînd elementele lexicale cu probabilitățile cele mai mici de apariție și, deci, în măsură să asigure volumul cel mai mare de informație.

Mai interesantă este însă prelucrarea cu mijloace matematice a ansamblului lexical interpretat corelativ, stabilindu-se o anumită interdependență între aparițiile unuia și aceluiași cuvînt în contexte diferite „stilistice” vorbind.

În vederea obținerii de date concludente, materialul selectat se cuvine să fie divizat în cîteva secvențe „stilistice” (în cazul documentelor – „stilul canceleristic” poate fi caracterizat prin scrisori, hrisoave, întăriri, tocmeli de vânzare-cumpărare, forme de redactare care se opun evident celor ale cronicilor sau învățăturilor, care pot reda un „stil beletristic”). În funcție de aceste „lumi lexical-stilistice” se poate constitui un model pluridimensional, geometric, în spațiu, al limbii textelor cercetate. Întrucît un atare model al limbii contemporane este calculat și descris, între cele două modele se pot face comparații de fond, în sensul apropierii structurale dintre cele două limbi scrise – cea din secolele premergătoare scrisului propriu-zis în românește și cea din contemporaneitate. Această interpretare tradițional-intuitivă nu mai are un caracter empiric, subiectiv, întrucît ea este fundamentată pe datele furnizate de prelucrarea matematică, incomparabil obiectivă, deși se bazează pe date concrete, subiective.

Latura pur lexicografică a dicționarului textelor o constituie selectarea exemplelor menite să ilustreze aspectul semantic evolutiv al fiecărui cuvînt care compune lucrarea. În acest scop, traduceriile textelor trebuie minuțios confruntate cu experiența editorilor anteriori. Dar nu se cade să se treacă cu vederea că o nouă traducere, independentă de vreo influență de dinafară, evită în mare măsură calchierile inutile sau uniformizarea echivalentelor, fenomene care estompează diferențierile de subtilitate semantică.

Deci traduceriile juxtalinare sînt cele menite să releve particularitățile lexicale, precum și pe cele gramaticale, deosebi de structură sintactică și de topică a elementelor componente ale diverselor structuri, cum ar fi locul auxiliarelor și al pronumelor conjuncte, locul complementelor sau al atributelor etc. Dintr-un atare punct de vedere originalul slav cu subtext românesc al *Învățăturilor lui Neagoe Basarab* diferă esențial de originalul slav cu conținut antologic din același text. Asemenea diferențiere se observă și între conținutul cronicilor, pe de o parte, și cel al actelor de cancelarie, pe de alta. Pe cîtă vreme subtextul autentic românesc iese pregnant în evidență fiind lesne de tradus și furnizînd structuri apropiate de cele ale unei limbi românești ușor arhaizante, specifice primelor secole de cultură scrisă românească, textul autentic slav apare greoi în transpunerea juxtalinară și abundă în structuri caracteristice vechilor texte ecleziastice. Deci, materialul lexical ilustrativ va fi selectat după criterii de identificare cît mai

apropiată cu conținutul care îl generează, evitându-se traducerea liberă, literaturizantă, întâlnită în culegerile de documente, indiferent de autoritatea editorului.

Același principiu de identificare cu textul original trebuie aplicat și în redarea tipografică a particularităților grafice: nu se adaugă, nu se întregeste cuvântul, se respectă pe cât este posibil coborirea în rând a elementelor suprascrise; se păstrează abrevierile clasice, se menționează ligaturile (și în monograme); se redau accentele și punctuația, știut fiind că acestea întresc îndeseobi datorită școlilor de la Tirnovo și de la Ochrid din care proveneau, probabil, grămăticii și decii cancelariilor și mănăstirilor valahe și moldave.

O serie de alte probleme strict specifice lucrului la dicționare nu mai sînt discutate aici. Se pune însă acut problema privitoare la reconstituirea cuvîntului-titlu al fiecărui articol în parte. Cea mai facilă ieșire din acest impas ar constitui-o recurgera la dicționarele existente din care s-ar putea extrage formele de infinitiv sau nominativ.

Dar, de cele mai multe ori, formele lexical-gramaticale întîlnite în textele redactate pe teritorii fărăi noastre se depărtează esențial de atestările făcute pe teritoriile specific slave.

Se impune, deci, interpretarea adecvată a unor atare forme slave parțial sau total aberante față de prototipul standard slav, fără a se mai vorbi de masa compactă de inovații și împrumuturi directe din română sau indirecte, prin intermediul românei, din limbile cu care româna a avut contacte și din care și-a înșușit o serie de termeni care, uneori, la rîndul lor, au fost împrumutați dintr-o sursă slavă și, eventual, au fost transformați de către limba intermediară: cf. *kristoši* „cruciați” în *Cronica lui Moza* (1620) din maghiara *keresztesz*, cf. slav *krbsti(ost)*.

De aceea, cu litere slavone trebuie să fie inserate doar cuvintele-titlu atestate fie intergal, fie printr-o temă corespunzătoare infinitivului sau nominativului singular (și acuzativului, în cazul împrumuturilor din română, de tipul kurt(ean-, vata(h) etc.). În cazul în care, însă, cuvintele sînt atestate în alte forme decît cele inițiale, se recurge la tema (sau radicalul) respectiv, fără completarea desinențelor sau sufixelor, chiar și în cazul în care acestea ar putea fi deduse lesne: *pra(v)d-/* pentru *pra(v)du*, *pra(v)do(m)* din expresii de tipul *da mi e(st) pra(v)du* „să-mi fie (cu) drept(ate)”, *zasluzi(h) pra(v)do(m)* „(o) merită (pe) drep(tate)”. Aceasta pentru că nu se poate afirma cu precizie că genul substantivului *pravda* este, în textele admise, feminin, și nu masculin, ca influență a substantivului românesc *drept* (de fapt, neutru, dar formal — masculin). Pentru cazurile în care cuvintele nu sînt atestate într-o formă din care să se poată reface nominativ(-acuzativul) sau infinitivul, se recurge la alfabetul latin: cf. *še(d)še v. IDTI*.

Bineînțeles că textele mai furnizează și alte date, de ordin extralingvistic — textele sigiliilor sau pecetilor, cifre-sume din actele de vânzare-cumpărare, cifrele din cadrul datelor,criptoamele numelor și atributelor grămăticilor de tipul celor din Psaltirea Scheiană, acrostihuri alfabetice de tipul celor din psalmii 118(119) și 144(145), (în textul ebraic al psalmilor, dar nu și în cel latin, grecesc și, mai ales, în cel slav din care s-au tradus textele românești ale psaltirilor), execuții artistice de miniaturi, inițiale și monograme etc, adică întreg arsenalul paleografic care poate constitui subiectul unor teme de cercetare aparte, în alte scopuri decît cele pe care și le propune un dicționar. Dar aceste date vin să întregască viziunea istorică asupra textelor studiate în vederea obținerii materialului lexicografic, deci, de obicei, nu se înserează în dicționar. Cu atât mai mult, nu interesează direct informațiile cu privire la natura materialului de scris sau sursa de furnizare a acestuia.

Prin urmare, studiul materialului documentar, în special al celui manuscris, din punct de vedere lexicografic ridică o serie de probleme care se cer rezolvate cu mult discernămint, fiind mult diferite de cele pe care le ridică cercetarea aceluiași material din punct de vedere a analizei informațiilor date de mesajul istoric.

CONSERVAREA STEMELOR JUDEȚENE ÎN SIGILIILE DOMNEȘTI

MARA DOGARU

Stemele județelor din Țara Românească și Moldova s-au stabilit oficial după aplicarea Regulamentului Organic. Dar elementele heraldice, incluse în stemele județelor, cum este și firesc, nu s-au constituit la această dată. În 1831 s-a constatat și recunoscut existența stemelor județene și s-au fixat oficial în mod strict. Incluzind elemente care simbolizau evenimentele petrecute cu secole înainte sau aspecte ale vieții social-economice cu caracter permanent, stemele județelor nu se puteau constitui altfel de târziu. Secolele anterioare de dezvoltare economică, socială și politică a țărilor române s-au concretizat de fapt în constituirea și dezvoltarea încă de timpuriu a unităților administrative. Apariția și consolidarea acestora a determinat totodată stabilirea unor simboluri care să reprezinte sintetic și sugestiv (evident în funcție de specific și bogății) unitățile administrativ-teritoriale.

Prima mențiune despre existența unor steme județene datează din 1719 însă se referă numai la județele din Oltenia. Raportul înaintat în acel an de Administrația austriacă din Oltenia cu privire la situația acestei provincii Consiliului de război de la Viena, includea și descrierea stemelor județelor ce alcătuiau regiunea de curând intrată sub Administrația austriacă¹. Referindu-se la perioada imediat de după cucerire, raportul lasă să se înțeleagă că stemele județelor Vilcea, Olt, Dolj, Gorj și Mehedinți sînt stabilite de Administrația austriacă.

În realitate, așa cum a arătat V.A. Urechia² și C. Moisil³, autoritățile austriece nu le-au constituit ci numai le-au recunoscut. La argumentele pe care C. Moisil le aducea în sprijinul acestei afirmații — adaug faptul că elementul principal din stemele unor județe — identic cu simbolul principalului oraș din județ a apărut în stema acestuia cu mult timp înainte⁴.

De la raportul Administrației austriece pînă în anul 1793 nu se cunoștea nici o mențiune despre stemele județelor.

C. Moisil a depistat unele sigilii domnești emise în cancelaria domnească între 1793 — 1819 — avînd pe margine stemele județelor din Țara Românească și Moldova⁵. Cercetînd sigiliile cancelariei domnești din epoca fanariotă și în special sigiliile avînd pe margine stemele județelor considerate de C. Moisil, ca „rarități sigilografice” de o mare valoare, am constatat că nu la această dată a apărut primul sigiliu de acest fel, și în general aria folosirii lor este cu mult mai largă decît s-a apreciat. Totodată simbolul unor steme județene a fost uneori greșit interpretat.

¹ V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească. Raportul către Comisiunea însărcinată de Ministerul de Interne cu cercetarea stemelor regatului și ale județelor*, București, 1891, p. 15. Vezi și E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria României*, VI, București, 1878, p. 328.

² *Ibidem*.

³ Acesta arată că nu era în obiceiul Administrației austriece să stabilească astfel de steme dovadă fiind inexistența lor în Bucovina, faptul că unele steme descrise de austrieci, cuprinzînd elemente introduse de ei, nu se mentin după eliberarea provinciei cînd se revine la vechile reprezentări. Apariția la un timp relativ scurt a stemelor tuturor județelor din Țara Românească este o altă dovadă (C. Moisil, *Studii de sigilografie românească*, în „Revista Arhivelor”, anul II, nr. 4 — 5, p. 145).

⁴ Exemplu stema județului Muscel este identică cu cea a orașului Cîmpulung-Muscel și a apărut încă din secolul al XIV-lea, la fel stema unor județe din Moldova, cum ar fi Neamț.

⁵ C. Moisil, *op. cit.*

⁶ Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, XXXIV/22.

Fig. 1. Sigiliul lui Nicolae Caragea — 1782 sept. 13 (Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Românești, XXXIV/22).

Fig. 2. Sigiliul lui Alexandru Moruzi, 1792 dec. f.z. (Arh. St. Buc., colecția Suluri, nr. 50).

Primul document care include prețioasele steme a fost emis în cancelaria lui Nicolae Caragea la 13 septembrie 1782. Dintre domnitorii care i-au urmat, Mihail Suțu⁷ folosește de asemenea sigilii având pe margine medalioane cu stemele județelor și chiar de la Alexandru Moruzi s-a păstrat un document din anul 1792 validat cu un astfel de sigiliu⁸.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea se continuă folosirea sigiliului incluzând stemele județelor. El a fost adoptat de toți domnitorii care au ocupat tronul Țării Românești până la realizarea unirii.

⁷ Ibidem, fond m-rea Cotroceni, XXXIII/12.

⁸ Ibidem, colecția Suluri, nr. 50.

Înainte de a trece la descrierea sigiliilor care au transmis stemele județelor este necesar să evidențiem considerentele care au determinat domnitorii fanarioți să adopte astfel de sigilii.

Este neîndoielnic faptul că nu acești domnitori au stabilit stemele județelor. Ei doar le-au constatat existența și le-au introdus în sigilii. Consider că adoptarea stemelor județene de către acești domnitori este legată de un fenomen des întâlnit în această epocă: folosirea intensă a stemei unite. Într-adevăr așa cum stema unită apărută cu un secol înainte a fost folosită frecvent în secolul al XVIII-lea din considerente politice, tot din calcul diplomatic în sigilii s-au gravat, alături de stema țării, stemele unităților administrative apărute desigur cu mult timp înainte.

Domnitorii care au folosit astfel de sigilii, încercau prin aceasta să-și dovedească legătura cu țara, își exprimau dorința de a-și consolida domnia efemeră. Împodobindu-și sigiliile cu simbolul fiecărui județ, domnitorii au căutat totodată să-și mărească în ochii supușilor autoritatea. Grijă pentru asigurarea autenticității actelor și evitarea confecționării unor matrice false prin creșterea dificultăților de realizare a acestora a determinat de asemenea folosirea unor astfel de sigilii.

Un alt factor care explică introducerea stemelor județelor în sigilii îl constituie preocuparea pentru înfrumusețarea documentelor, preocupare deosebit de pregnantă în această epocă. Frontispiciile, vignetele, ornarea cartușului, „înstelarea” timbrului, gravarea capsulelor sigilare, împodobirea chiar și a șnurului cu care acestea erau prinse de act, reflectă grija ce s-a acordat în secolul al XVIII-lea documentelor solemne. Pe astfel de acte s-au aplicat și sigiliile cu steme județene. Caracterul solemn la acestor documente este determinat de importanța conținutului lor, cea mai mare parte se referă la probleme de interes general, folosirea în redactarea lor a formularului diplomatic dezvoltat, ornamentația și materialul de scris utilizat, deseori pergament, în cele mai multe cazuri hirtie de dimensiuni mari care pentru rezistență a fost lipită pe mătase de culoare verde sau galbenă⁹.

Adoptarea sigiliilor cu acest specific din dorința de a mări gradul de solemnitate este dovedită și de faptul că s-a păstrat în mentalitatea urmașilor acest aspect, încât la aniversări importante s-au confecționat matrice de medalii sau sigilii incluzând stemele județelor.

Studiind sigilii în a căror emblemă se aflau pe lângă stema țării și stemele județelor, am constatat următoarele: toate acestea sînt sigilii mari, de formă rotundă cu diametrul între 60—71 mm.

Din punct de vedere al emblemei le caracterizează tipul combinat realizat prin îmbinarea celor două personaje din tipul iconografic cu stema tradițională. Dispunerea lor în câmpul sigilar este din punct de vedere al amănuntelor diferită de la domnitor la domnitor. În general însă emblema acestor sigilii are următoarea înfățișare; în scut renaissance acvila cruciată a Țării Românești (sigiliile lui Nicolae Caragea, Mihail Suțu, Constantin Hangerli, Ion Gheorghe Caragea, Alexandru Dimitrie Ghica, Gheorghe Bibescu) sau acvila cruciată și capul de bour (Alexandru Moruzi, Alexandru Ipsilanti, Constantin Ipsilanti), iar cele două personaje scoase din scut devin tenanții acestuia. Un singur sigiliu, incluzînd medalioane cu stemele județelor este de tip heraldic și are în emblemă două scuturi în care se găsesc stemele tradiționale ale țărilor surori (Alexandru Nicolae Suțu).

În privința modului în care sînt reprezentate în sigilii stemele județelor, se disting — determinate de conținutul epocii istorice, de modificările survenite în împărțirea administrativă cît și de modul de executare grafică — două perioade: prima perioadă anii 1782—1821, iar a doua cuprinde anii 1822—1865.

⁹ Ibidem, colecția Surlui, nr. 63.

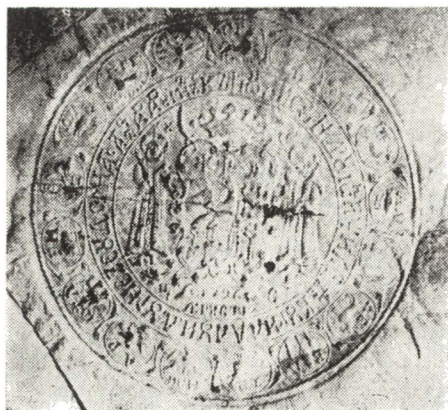

Fig. 3. Sigiliul lui Alexandru Ipsilanti, 1797 mart. 16 (Arh. St. Buc., fond Mitropolia București, CDXXII/16).

Între 1782—1821 stemele județelor sînt dispuse în sigilii, circular, de la stînga spre dreapta în succesiunea și înfățișarea următoare:

1. Slam Rîmnice (Rîmnicele Sărat), avînd ca simbol un cal alergînd spre stînga.
2. Buzău — a cărui stemă înfățișează o pasăre lîngă un turn de biserică, expresie a înălțării episcopiei Buzău, aceasta apare cu unele variații: în zbor (sigiliul lui Alexandru Nicolae Suțu) sau pe o terasă (sigiliul lui Alexandru C. Moruzi).
3. Stema județului Săcuieni (Jaac) apreciată de C. Moisil ca simbolizînd o cunună formată din două spice¹⁰, reprezintă după constatările mele, doi butași de viță sprijiniți de un arac, simbolizînd desigur bogăția viticolă a acestei regiuni.
4. Medalionul următor include stema județului Prahova — o capră spre stînga. Această mobilă este redată grafic în mod diferit, astfel că în sigiliul lui Alexandru C. Moruzi, în medalionul rezervat acestui județ pare a fi un cal.
5. Stema județului Ialomița, avînd în emblema un pește spre dreapta, este realizată în sigiliile lui Constantin Gheorghe Hangerli, Ioan Gheorghe Caragea și Alexandru Nicolae Suțu în poziție inversă (spre stînga), fiind astfel identică cu cea a județului Dolj.

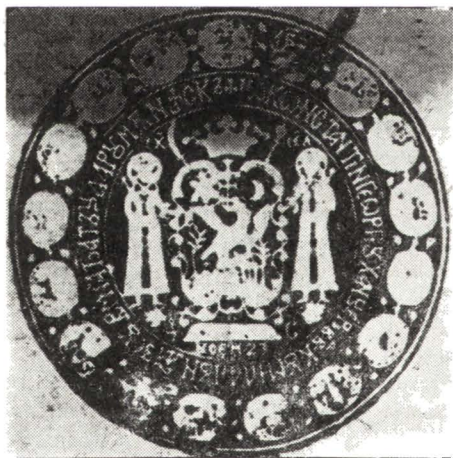
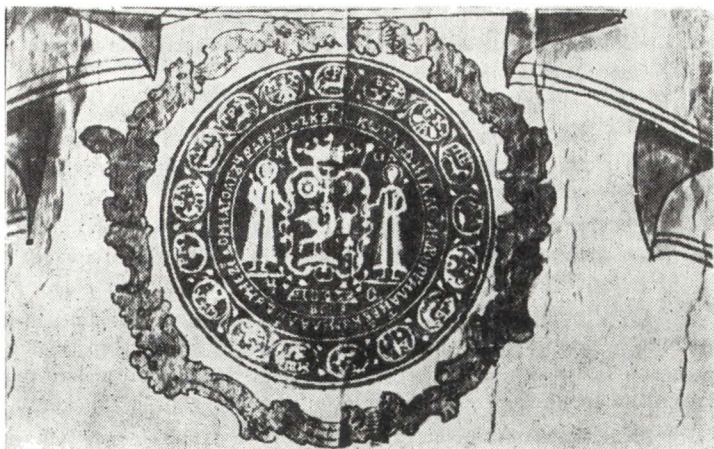

Fig. 4. Sigiliul lui Constantin Gheorghe Hangerli, 1798 mai 23 (Arh. St. Buc., fond M-rea Cotroceni, XXXIII/16).

¹⁰ C. Moisil, *op. cit.*, p. 140.

Fig. 5. Sigiliul lui Constantin Ipsilanti, 1803 sept. 5 (Arh. St. Buc., colecția Diplomatică, 73).

În unele sigilii peștele din stema județului Ialomița este redat în valuri (sigiliul lui Alexandru Ipsilanti), iar în altele este înfățișat stilizat încât apare ca o săgeată (sigiliul lui Constantin Al. Ipsilanti).

6. Județul Ilfov are ca reprezentare doi sfinți, avînd între ei o biserică și variantele în care apare sînt determinate de poziția personajelor față de biserică și chiar de distanța mobilor în cîmpul medalionului.

7. Județul Dimbovița avînd ca simbol un țap spre stînga ocupa locul șapte în ordinea medaliilor.

8. Județul Vlașca avea în stemă simbolul bogățiilor naturale ale acestui județ, trei spice de grîu diferite ca dimensiuni. În unele sigilii cele trei spice sînt redată ca niște flori sau ca trei copaci (sigiliul lui Alexandru Ipsilanti) și al lui Nicolae Caragea.

9. Medalionul următor include stema județului Teleorman, o oaie spre dreapta, fiind uneori realizată foarte stîngaci, abia putîndu-se identifica. În sigiliul lui Alexandru Suțu oaia este înfățișată ca un animal mitologic (înăripit și încoronat).

10. Pasărea care reprezintă stema județului Muscel apare uneori cu aripile strînse (sigiliul lui Nicolae Caragea), cu aripile desfăcute lîngă un copac (sigiliul lui Alexandru Ipsilanti) sau spre stînga, în poziție de zbor cu o ramură în cioc (sigiliul lui Ioan Gheorghe Caragea și Alexandru Nicolae Suțu)¹¹.

11. Stema județului Argeș avînd în emblemă o acvilă este realizată grafic în următoarele variante: cu aripile deschise privită din față (sigiliul lui Nicolae Caragea), pe o ramură (sigiliul lui Mihail Suțu).

12. Județul Olt a avut drept simbol un turn de biserică cu o cruce. În sigiliile domnitorilor ce s-au succedat această mobilă este realizată: ca o biserică cu turlă (sigiliul lui Alexandru Moruzi), ca un pod cu trei piloane (sigiliile lui Nicolae Caragea și Nicolae Suțu), desigur ca urmare a unei gravuri defectuoase.

13. Snopul ce simbolizează bogăția naturală a județului Romanați apare ca un buchet de flori (sigiliul lui Nicolae Caragea), uneori bogat cu spicele răsfrate (sigiliul lui Alexandru Moruzi), alteori foarte strîns (sigiliul lui Alexandru Ipsilanti), iar în sigiliul lui Ioan Gheorghe Caragea snopul seamănă foarte mult cu un copac.

¹¹ În sigiliul acestui domnitor, medalionul în care este cuprinsă stema județului Argeș, este plasat înaintea medalionului cu stema județului Muscel.

14. Stema județului Vilcea, un om trăgînd de căpăstru un cal lingă un puț simbolizează bogățiile naturale ale regiunii — sarea în extragerea căreia județul Vilcea ocupa, în special prin Ocnele Mari un prim loc.

15. Medalionul plasat în continuare include stema județului Dolj — un pește spre stînga în valuri. Această reprezentare este realizată în unele sigilii foarte bine, fiind evidente chiar cele mai mici detalii (aripioarele, solzii) (sigiliul lui Alexandru C. Moruzi), alteleori este doar conturat (sigiliul lui Ion Gheorghe Caragea).

16. Țapul (cerbul) care reprezintă fauna județului Gorj, plasat în medalionul al 16-lea, este redat alergînd spre stînga (sigiliul lui Ioan Gheorghe Caragea) sau pe o pajiște (sigiliul lui Alexandru Moruzi).

17. Ultimul medalion cuprinde stema județului Mehedinți în a cărei emblemă se află o albină ce este înfățișată uneori cu aripile desprinse de corp (sigiliul lui Nicolae Caragea), cu ele deschise complet (sigiliul lui Mihai Suțu) sau uneori foarte stilizată, putînd fi confundată cu un fluture sau chiar cu o furnică (sigiliul lui Constantin Ipsilanti).

Medalioanele ovale sau rotunde în care se găsesc stemele județelor sînt în general legate între ele printr-un ornament floral. Fiecare medalion cuprinde atît emblema cît și denumirea județului respectiv. La majoritatea sigiliilor numele județului este scris cu majuscule în prescurtarea prin contracție (E3 — Buzău, D3 — Dolj etc.), sau trunchere (BA — Vlașca, OA — Olt etc.). Doar la doi domnitori (Nicolae Caragea și Mihail Suțu) denumirea județelor este redată în întregime¹².

A doua perioadă, corespunzînd din punct de vedere istoric domniilor pămîntene, se caracterizează prin unele fluctuații în ceea ce privește apariția și desființarea unor județe și ca urmare a acestui fapt și a stemei respective, printr-o execuție grafică superioară cît și prin modificarea sau complementarea unor steme județene. Astfel, din 1828 încă un medalion s-a adăugat celor existente. În el s-a cuprins stema județului Brăila — o corabie cu trei catarge și o cumpănă — expresie a navigației și a comerțului ce se practicau în acest județ. Stema județului Saac capătă în această perioadă o reprezentare grafică ce simboliza regiunea viticolă viță de vie cu un ciorhine de struguri, însă va dispărea definitiv după 1844 cînd teritoriul județului s-a împărțit între județele Prahova și Buzău.

În stema județelor Ilfov cele două personaje sînt mai bine conturate, putînd fi interpretate ca fiind sfinții Constantin și Elena. Mobilele din stema județului Vlașca sînt realizate la dimensiuni mai mari, ceea ce l-a făcut pe E. Virțosu să-i interpreteze în mod greșit ca trei stejari¹³. În medalionul incluzînd stema județului Teleorman sînt gravate trei oi, iar în stema județului Olt turnul de biserică este înlocuit nejustificat cu un far, avînd o flamură în vîrf (desigur din nepriceperea gravorului și treptat s-a denaturat reprezentarea inițială). În stema județului Vilcea apare acum foarte clar un poșalion. Este interesant faptul că se plasează în ciocul păsării din stema județului Argeș un inel, simbol din emblema corvineștilor.

Din timpul domniei lui Gh. Bibescu și din perioada Căimăcămiei din 1858 — ordinea în care erau dispuse medalioanele cu stemele județelor se schimbă, primul loc ocupîndu-l stema județului Ilfov.

În Moldova sigiliile cu stemele județelor s-au folosit foarte rar. Cu toată insistența cercetărilor nu am găsit alte sigilii de acest fel, emise din cancelaria Moldovei în afara celor

¹² Chiar dacă s-a folosit abrevierea s-au lăsat în afară foarte puține litere. Ex. O — de la Ilfov, A — de la Iașomîta etc.

¹³ E. Virțosu, *Tipare sigilare domnești din secolul al XIX-lea (Tara Românească)*, în „Studii și cercetări de numismatică”, I, 1957, p. 320.

Fig. 6. Sigiliul lui Alexandru N. Suțu, 1819
martie 20 (Arh. St. Buc., colecția Sului, nr. 61).

menționate în bibliografia de specialitate¹⁴. Primul a fost folosit în 1806 de Cneșia Moldovei, al doilea de Administrația rusă din 1813. Singurul sigiliu domnesc de acest tip a aparținut lui Mihail Suțu (1819).

Faptul că folosirea acestor sigilii în Moldova nu cunoaște intensitatea celei din Țara Românească, găsesc că este urmarea stadiului diferit de dezvoltare a tehnicii gravării. Comparând modul de realizare grafică a sigiliilor utilizate în cele două provincii în secolele XVIII și XIX se evidențiază superioritatea netă a artei gravării în Țara Românească. Nu putem admite ipoteza că în Moldova nu s-au folosit astfel de sigilii pentru că n-ar fi fost în intenția domnitorilor, căci unii din aceștia veneau din Țara Românească unde adoptaseră astfel de sigilii.

Pentru prima oară stemele județelor celor două provincii românești sînt reunite în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. În 1860, probabil cu ocazia aniversării unui an de la înfăptuirea dezideratului epocii, Unirea Principatelor, s-a confecționat din argint o matrice rotundă, avînd în emblemă portretul domnitorului unionist înconjurat de medalioane în care se găsesc stemele județelor (Vechiul Regat). La marginea spațiului sigilar, în exergă între trei cercuri șnurate, legenda: Dedicată principelui Alexandru Ioan Cuza : 1860¹⁵.

În concluzie, sigiliile ce intră în obiectul comunicării de față au o valoare deosebită prin faptul că ele au contribuit în mod direct la lărgirea sferei de folosire a stemele județene în heraldica majoră. Din punct de vedere istoric ele constituie primele izvoare relativ la stemele celor mai multe județe din Țara Românească și Moldova.

Pe lângă faptul că au inclus și transmis în mod sintetic și expresiv simbolul ce reprezenta specificul unităților administrative ale țării, sigiliile cu stemele județelor reflectă concepția unei

¹⁴ V. A. Urechla, *op. cit.*, p. 15; C. Moisil, *op. cit.*, p. 145–147 și Gabriela Rădulescu, *Sigiliile cancelariei domnești a Moldovei între anii 1711–1821*, în „Revista Arhivelor”, XII, 1969, nr. 2, p. 173–218.

¹⁵ Bibl. Acad. R.S. România, Colecția Sigilii, 40 (sigiliul din oțel argintat).

epoci, orientarea generală a domniei — instituția situată în vârful ierarhiei feudale. Ele evidențiază totodată stadiul de dezvoltare a tehnicii gravării. Expresivitatea și proporționalitatea cu care sînt gravate în spațiul restrîns al unor matrice sigilare — elementele ce alcătuiesc emblema, demonstrează evoluția rapidă a acestei tehnici în Țara Românească.

De asemenea reprezentările existente în unele sigilii prin originalitate și modul de realizare dau acestora, pe lângă caracterul de utilitate, un incontestabil caracter de operă de artă.

Consider că, pe baza acestor constatări se impune o reconsiderare a sigilografiei din această epocă — apreciată de unii specialiști ca o „stagnare”, un regres în domeniul sigilografiei, o alterare a sigilografiei autohtone. Elementele noi introduse în sigilii, expresie a dezvoltării societății românești și a influențelor externe, ne determină să afirmăm că dezvoltarea acestei discipline a fost, și în această epocă, evolutivă. Cît pentru sigilografia românească în general, sigiliile incluzînd stemele județelor, reprezintă adevărate podoabe ce argumentează și pe mai departe preocuparea pentru studierea lor complexă.

DIONISIE ECLESIARHUL MINIATURIST

VIRGILIU TEODORESCU

Anul 1820 oferă, pînă în prezent, ultimele știri despre acela care într-o lungă activitate de cărturar și-a folosit cunoștințele și talentul pentru a realiza nenumărate traduceri din limba slavonă după documentele referitoare la istoria patriei.

Biografia lui Dionisie Eclesiarhul nu este prea bine cunoscută. Se presupune că s-a născut la jumătatea secolului al XVIII-lea pe meleagurile Gorjului sau prin apropierea Craiovei, dintr-o familie de țărani. Ajungînd de mic copil în mediul mănăstirilor Tismana, Govora, Bistrița, Hurez, are prilejul să cunoască din valorosul tezaur documentar al acestor mănăstiri, neprețuite mărturii ale trecutului. Devenit ucenic al acelor care continuau tradițiile cărturărești ale vechilor centre ale culturii din cadrul renumitelor ctitorii domnești, tînărul învățcel, purtînd numele călugăresc ajunge să fie apreciat, de către episcopul Filaret, pentru sirguința și talentele sale. Astfel ajunge la Episcopia Rîmnicului. În acest focar de cultură își desăvîrșește ucenicia devenind stăpîn pe măestria scrisului caligrafic, a minuirii culorilor, cu ajutorul cărora va realiza în anii următori, ornamente care prin varietate, linie și culoare au dus miniaturistica românească pe o treaptă superioară.

Munca de mîgală îl modelează pe viitorul artist al miniaturilor culte. El va realiza în îndelungata sa activitate 25 de condici. Transcriind și traducînd, își aduce contribuția și din punct de vedere artistic prin realizarea cadrului cu elemente ornamentale. Această etapă de căutări, de cunoaștere a diverselor școli existente, a contribuit din plin la însușirea culturii feudale, la formarea lui. Din momentul cînd începe să lucreze, Dionisie va fi permanent solicitat, am putea spune revendicat, de mănăstirile bogate interesate să aibă condici realizate de valorosul călugăr.

Măiestria lui se manifestă din plin atunci cînd, ajungînd la maturitate artistică, va primi și va realiza pentru o serie de mănăstiri și diferiți boieri lucrări importante la care, pe lângă

Fig. 1. Șarpele cu o crenguță cu fructe și frunze încadrând în jurul literei Іω (Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 329, f. 12).

textul frumos caligraliat, Dionisie Eclesiarhul a adăugat cu dărnicie foi de titlu, frontispicii, finaluri de documente, vignete și irițiale de o mare varietate compozițională și coloristică.

Munca i-a fost dragă, dar în unele cazuri și-a desfășurat-o în condiții destul de grele, lucrând zi și noapte. Aflăm amănunte din predosloviile care însoțesc unele condici pe care le-a realizat. Aici el face o trecere în revistă a anilor de muncă, condițiile în care a creat și își manifestă satisfacția terminării lucrării.

În cele 25 de condici create, neobositul artist a transcris pentru contemporani și urmași documente ale trecutului aducându-și contribuția personală în calitate de copist, traducător din slavonie, miniaturist.

Dar a-l evoca pe Dionisie Eclesiarhul fără a aminti alte domenii care l-au preocupat și în care are o contribuție bine definită, înseamnă a-i întocmi un portret incomplet, el fiind un exponent al epocii sale prin multilaterală operă pe care a lăsat-o moștenire. A realizat o serie de pomelnice pentru biserici din Oltenia și Muntenia, azi importante surse de informare pentru cercetători. A desfășurat o bogată activitate literară cu caracter religios și istoric. Acumulând de-a lungul anilor informații contemporane, impresii personale, realizează după 1814 vestitul său „Cronograf”. Poate fi astfel considerat unul din ultimii cronicari ai Țării Românești.

Fig. 2. Doi șerpi cap la cap încolăcind litera O (Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 621, p. 92).

Fig. 3. Doi șerpi. . . cap la cap într-o crenguță cu frunze și fructe. Cu gura mușcă cîte o fructă. Cozile le au împreunate formînd un cerc în mijlocul căruia se află o floare. (Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 691. p. 51).

Parcurserea filelor din condicile păstrate la Arhivele Statului din București¹ oferă posibilitatea iubitorilor de artă să aprecieze nemijlocit creația lui Dionisie Eclesiarhul. Arta lui nu este cu nimic mai prejos de realizările înaltașilor săi, care ne fac astăzi cînte prin prezența lucrărilor lor în marile biblioteci și muzee, din țară și de peste hotare. Mai mult, creația lui Dionisie Eclesiarhul se impune prin modul personal de a trata subiectele folosind elemente vegetale, antropomorfe și zoomorfe. Culorile, prin pastelul și prospețimea lor încîntă ochii privitorului iubitor de artă.

Parcursind condicile mănăstirilor : Tismana, Sadova, Jitianu, Govora, Bistrița, Cotroceni, Obedeauu, Bucovăț constatăm cu ușurință etapele parcurse de acest artist în munca de mîgală pe care a desfășurat-o.

În ansamblu miniaturile realizate au următoarele teme : prezentarea condicilor în fața domnitorului pentru a fi autentificate, hramul bisericii mănăstirii, construcția bisericii sau a ansamblului mănăstiresc, peisaje. În unele cazuri întîlnim toate aceste teme², în altele numai una sau două³. Elementul arhitectural este prezent în zece condici. Aceste compoziții se remarcă prin modul în care artistul, cunoscător al locurilor, le-a încadrat în mediul local, redînd formele de relief-munții, apele-flora și fauna. Elementele de arhitectură sînt un prețios mijloc de informare pentru arhitectul restaurator de astăzi, avînd posibilitatea să cunoască imaginea monumentului la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea, anterior unor lucrări care au contribuit în general la schimbarea aspectului inițial. Scenele în care se redă momentul prezen-

¹ Arh. St. Buc., ms. 295, 330, 329, 453, 447, 193, 192, 194, 692, 207, 206, 690, 691, 373, 443

² Ibidem, ms. 691.

³ Ibidem, ms. 192, 194, 447.

Fig. 4. Șarpele folosit pentru redarea literei Z. Cadru floral atit pentru titlu cit și pentru litera inițială. (Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 330, f. 12 v.).

tării condicii de către egumenul mănăstirii în fața domnului pentru autentificare sînt o importantă sursă de informare privind protocolul, portretistica precum și costumația de epocă de la curtea domnească.

Compozițiile religioase, fără a mai fi tributare canoanelor bizantine, oferă posibilitatea de a înțilni portretele și costumele țăranilor de pe meleagurile țării noastre. Suferința exprimată de figurile lor este oglinda veridică a stărilor sufletești. De remarcant totala lipsă de schematizare, artistul individualizînd portretele personajelor. Elementele vegetale antropomorfe și zoomorfe sînt cea mai elocventă manifestare a posibilităților artistice ale lui Dionisie Eclesiarhul. În funcție de conținutul documentului copistul adoptă caracterul de literă, inițiala și elementele decorative. După conturarea desenului trece la colorarea acestuia, în unele cazuri folosind numai 1–2 culori iar în altele paleta coloristică fiind variată. Și într-un caz și în altul artistul reușește ca prin tonuri și semi tonuri să accentueze linia arhitecturală, varietatea peisajului și mai ales comportările personajelor.

Artistul, cunoscător al bogăției florale a plaiurilor gorjene și vîlcene, realizează o varietate de desene care însoțesc documentele transcrise. Însoțind titlul, literele inițiale, prezente printre cuvinte, joacă rolul de separare de alineatelor sau de a repara unele din greșelile copistului. Aflăte în finalul documentului în unele cazuri prinse într-o lungă ghirlandă, alteori solitare, florile se evidențiază prin linia desenului și prin policromia lor, care le asigură o prospețime seculară.

Multe din documentele originale după care s-a făcut transcrierea sau traducerea s-au pierdut, astăzi aceste condicii fiind singura sursă de informare pentru cercetătorul istoriei economice sociale, politice și culturale.

Dionisie Eclesiarhul a realizat în paginile acestor condicii numeroase și variate reprezentări ale stemelor și sigiliilor, inspirate din documentele care le-au avut la dispoziție. Azi aceste

Fig. 5. Litera inițială constituind poarta de trecere pentru un cerb.
(Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 330 f. 12 v.).

amănunte conjugate cu alte surse de informații oferă posibilitatea cunoașterii unor variate aspecte de epocă. Prin activitatea desfășurată, prin probitatea sa Dionisie Eclesiarhul a contribuit la salvarea efectivă a unui mare număr de documente cărora le-a asigurat conservarea pe mai departe așa cum spunea în postfașa condicii mănăstirii Sadova în 1792: „... iar hrisoavele și cărțile, ca o temlie, să fie nemișcate și păzite foarte cu luare aminte...”.

La 150 de ani de la moartea sa evocarea constituie un prilej de aducere aminte a unuia din aceia care, pasionat de trecutul patriei, s-a străduit să lase generațiilor viitoare grăitoare mărturii despre trecutul zbuciumat al poporului, despre talentele care, de multe ori anonime, au realizat valoroase opere de artă.

La contribuția pe care și-au adus-o de-a lungul anilor cercetătorii Emil și Ion Virtosu, I. Donat, T.G. Bulat, V.G. Paleolog de a scoate la lumină aspecte din creația lui Dionisie Eclesiarhul, se impune ca dezideratul din 1933 exprimat de Nicolae Iorga să devină o realitate contemporană și aceste creații ale înaintașilor miniaturistici românești să intre efectiv în circuitul culturii naționale și universale.

Analiza viitoare va permite să se înțeleagă mai ușor legăturile de netăgăduit între creația lui Dionisie Eclesiarhul și elementele decorative ale artei populare, sursa de inspirație a artistului. Se vor putea explica astfel elementele: pomul vieții, șarpele ș.a. prezente în diverse variante ale creației lui.

ARHIVISTICĂ ȘI DEMOGRAFIE ISTORICĂ

ALEXANDRU MATEI

Stabilirea *profilului* unei științe sau discipline științifice se face efectiv, fapt bine cunoscut, prin definirea științei sau disciplinei respective, prin precizarea obiectului de studiu, ca și a izvoarelor și metodelor de lucru proprii. Pentru a-i putea fixa, însă, *locul* pe care îl ocupă în sistemul științelor naturii sau al societății — sisteme ce devin pe zi ce trece tot mai complexe, prin apariția a noi și noi discipline științifice și trecerea altora în rîndul științelor independente — nu mai sînt suficiente doar definiția și cunoașterea obiectului, a izvoarelor și metodelor cu care aceasta operează, ci trebuie să fie raportată la celelalte științe și discipline din domeniul larg de cunoaștere din care aceasta face parte și, în primul rînd, la cele cu care se înrudește sau vine nemijlocit în contact: științele și disciplinele la care apelează sau de care aceasta este, la rîndul ei, solicitată.

În aceste condiții, propunîndu-ne abordarea unei probleme neluate încă în studiu la noi, și anume *stabilirea locului pe care îl ocupă arhivistica în ansamblul științelor sociale*, a științelor auxiliare ale istoriei — din rîndul cărora face și aceasta parte — era firesc să începem prin a jalona legăturile, raporturile care există, se crează în decursul activității, a practicii nemijlocite între arhivistică și celelalte științe sociale sau discipline cu care arhivistica vine în contact. Din rîndul acestor științe amintim, în primul rînd, istoria, etnografia sau etnologia și demografia, respectiv demografia istorică.

Cu acest prilej — ne-am propus — să vorbim despre relațiile dintre arhivistică și demografia istorică, după ce — nu de mult, într-un alt cadru — ne-am oprit asupra etnografiei, respectiv a raporturilor existente între aceasta și arhivistică¹. Iar în viitor va trebui, desigur, să abordăm și alte discipline, inclusiv cu istoria — în raport de care, ne dăm seama de pe acum, vor fi precizate relații noi și definitive cele stabilite pînă în prezent, precum și concluziile ce se desprind și pentru celelalte discipline. De la început am vrea să facem, însă, precizarea că — în stadiul actual al cercetărilor — atît pentru o disciplină cît și pentru cealaltă, dintre cele abordate pînă în prezent, nu ne-au stat la îndemînă prea multe referiri, că n-am dispus de alte opinii și aprecieri de la care să plecăm și la care să putem face trimitere; de aceea, a trebuit să ne rezumăm, mai mult, la concluziile desprinse din propria experiență, de pînă în prezent. Concluzii care, desigur, vor fi supuse în continuare aprofundării, completării și, de fiecare dată cînd va fi cazul, corectării. Acesta și fiind, de altfel, imperativul mersului înainte și al progresului, semnul evoluției și al nestagnării. Considerăm necesar, totodată să, mai precizăm că, pentru a putea evidenția relațiile existente între arhivistică și știința la care vrem s-o raportăm, trebuie să-i circumscriem obiectul, metodele și izvoarele la care aceasta apelează și cu care operează efectiv, inclusiv legăturile cu știința în jurul căreia, de altfel, și gravitează toate: cu istoria. Istoria fiind știința în raport de care pot fi stabilite, în ultimă instanță, atît aria de investigație a fiecărei științe și discipline sociale, cît și eficiența și utilitatea lor.

¹ *Etnografie și arhivistică*. Comunicarea, prezentată în sesiunea organizată în zilele de 13–14 septembrie 1972 de Muzeul etnografic al Transilvaniei din Cluj cu prilejul aniversării unei jumătăți de veac de la înființare, a fost inclusă în volumul închinat evenimentului, aflat în pregătire pentru tipar.

Demografia — pent u că la aceasta vrem să raportăm arhivistica — are ca obiect populația; populația înțeleasă în sensul unei colectivități de oameni care trăiește pe un anumit teritoriu — delimitat din punct de vedere politic, geografic, administrativ sau economic și într-o perioadă anumită de timp. De aceea, demografia poate fi considerată ca știința care, folosindu-se de analiza factorilor sociali și de altă natură, studiază fenomenele, procesele și legitățile acestora din punct de vedere al numărului, repartizării teritoriale și al dinamicii populației².

Urmărind studierea fenomenelor și proceselor care au loc în stul populației umane, prin determinarea mărimii populației, a repartizării ei geografice, a structurii și mișcării ei și a identificării legilor care le stau la bază, demografia folosește un ansamblu de metode generale și specifice, în cadrul cărora locul principal îl au metodele demografico-matematice³, și care variază în funcție de perioada istorică cercetată și de natura izvoarelor existente. În ultimul timp, cercetările demografice au fost mult ușurate de perfecționarea metodelor de investigație și a tehnicilor de prelucrare a datelor. Informațiile oferite de cele mai diferite izvoare demografice — registre și tabele de impunere, conscripții și tabele de recensământ, matricole parohiale și registre de stare civilă etc. — furnizează date care, prelucrate cu ajutorul mașinilor electronice, de calcul, ne pot da o imagine mai exactă despre structura populației la un moment dat sau despre dinamica acesteia, pe o perioadă oarecare de timp⁴.

În ceea ce privește izvoarele demografiei, dintre care am amintit câteva mai înainte, se impune precizarea că volumul lor descrește cu cât ne îndepărtăm de epoca noastră, astfel că și posibilitățile de informare devin tot mai limitate, iar investigațiile noastre — indiferent de mijloacele ce ne stau la îndemână sau a metodelor folosite — au de suferit. Situația în această privință nu este, însă, pretutindeni la fel, nici în toate țările și nici la noi; nu avem aceeași situație pentru fiecare regiune sau provincie istorică. Astfel, cu toate că așa-zisa eră statistică începe abia cu secolul al XVIII-lea, au fost întocmite diferite evidențe ale populației — începând chiar dinaintea erei noastre, ca spre exemplu în Egipt și în China (pe la anul 2000) — sau chiar unele „recensăminte”, cum au fost cele întocmite de către romani, pentru „cetățile” imperiului (din secolul al V-lea î.e.n. până în anul 73 e.n.)⁵, și apoi nenumăratele statistici fiscale alcătuite de-a lungul orânduirii feudale — de la începuturile căreia se impune a fi amintit cazul celebrului „Domesday book”, cadastru englez efectuat în anul 1086, sau a „situației” impunerilor fiscale întocmită în Franța la 1328⁶ — cărora li se vor adăuga, treptat, alte și alte materiale documentare conținând bogate informații și date asupra populației, dintre care amintim matricolele parohiale (în Franța, încă din secolul al XVI-lea, și, începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, registrele de stare civilă. Acolo unde aceste documente s-au păstrat, sînt foarte ușor transformate de către cercetătorii epocilor respective în principala sursă de investigație și studiu, în izvorul pe baza căruia poate fi reconstituit tabloul demografic, care ajută la mai buna înțelegere și explicare a fenomenelor economice, social-politice și spirituale din istoria unui popor. „Cunoașterea populației dintr-o țară sau alta, dintr-o epocă sau alta — arată prof. Șt. Pascu, referindu-se la „foloasele” istoriei de pe urma demografiei — ușurează înțelegerea dezvoltării economice din țara sau epoca respectivă, organizarea socială a societății, organizarea politică a acesteia, mișcările sociale etc.”⁷.

² G. Retegan, *Demografia: știință socială independentă*, în „Revista de statistică”, XV, 1966, nr. 4, p. 100.

³ V. Trebici, *Demografie și statistică demografică*, în „Revista de statistică”, XV, 1966, nr. 2, p. 86.

⁴ Șt. Ștefănescu, *Istorie și demografie*, în „Studii”, tom. 20, 1987, nr. 5, p. 933.

⁵ Șt. Pascu, *Demografia istorică*, în volumul *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, Vol. I, Cluj, Edit. „Dacia”, 1972, p. 11.

⁶ *Ibidem*, p. 14.

⁷ *Ibidem*, p. 37.

Pentru înțelegerea rolului demografiei istorice — dat fiind că despre o definiție a ei aparte, cel puțin în acest stadiu, nu poate fi vorba încă — ne putem folosi, însă, de cele arătate pînă aci cu privire la demografie, în general. Vrem să arătăm, astfel, că toate acestea sînt valabile și pentru demografia istorică — atît în privința obiectului și metodelor de studiu cît și a izvoarelor de cercetare —, cu precizarea doar că, pe cînd știința demografică nu are limite în spațiu și timp — refăcînd trecutul, dar oferind date și pentru scrutarea viitorului și servind cu informațiile sale, despre populație, mai multe științe și discipline⁸ —, *demografia istorică* își propune pe prim plan dacă, nu aproape exclusiv, stabilirea datelor asupra populației din acele perioade istorice pentru care nu există recensăminte complexe, pe de o parte, și îndeosebi completarea lucrărilor de istorie cu date despre evoluția și structura populației, pe de alta. Această concluzie este susținută — după cum bine remarcă și demograful G. Retegan, — și de faptul că demografia istorică, desprinzîndu-se din demografie abia cu două trei decenii în urmă, s-a născut tocmai din următoarele două necesități: a) aceea de a reconstitui cît mai fidel evoluția populației din perioadele istorice lipsite de evidență curentă și recensăminte sistematice, moderne; și b) din necesitatea simțită de istorici de a-și îmbogăți lucrările, prin includerea datelor privitoare la evoluția și structurile populației, mai ales a celor privitoare la structura socială⁹.

Trebuie, de asemenea, să precizăm — pentru a ajuta la o cît mai bună înțelegere a fenomenului istorico-demografic — raporturile dintre istorie și demografie, respectiv demografia istorică, inclusiv raporturile dintre istorie și demograf, adică ceea ce-i unește și ceea ce le condiționează domeniul și metodele de cercetare. În primul rînd, așa cum reiese și în cele arătate mai sus, subliniem încă o dată cîștigul pe care îl are istoria de pe urma rezultatelor demografiei, prin datele și informațiile pe care aceasta din urmă le oferă despre populația dintr-o anumită țară sau regiune, dintr-o anumită perioadă istorică sau an, în facilitarea explicării și înțelegerii dezvoltării social-economice din teritoriul sau perioada respectivă, organizarea și viața politică a acestora, și altele. Dar, nu-i mai puțin adevărat că înțelegerea raportului dintre factorul economic și factorul populației — ca, spre exemplu, criza cerealelor și curba demografică la sat și la oraș sau epidemiile medievale și aceeași curbă, războaiele îndelungate și evoluția populației etc. — este facilitată de cunoașterea situației istorice dintr-o țară sau perioadă oarecare.

Vorbînd despre raporturile dintre istorie și demografie și recunoscînd existența unor foloase reciproce, acestea nu trebuieusc însă absolutizate. Și greșeala ar fi cu atît mai mare cu cît demografia ar fi considerată nu un mijloc de cunoaștere sau o sursă de îmbogățire a vastului și complexului tablou social-economic și politic care este istoria, ci un panaceu pentru explicarea tuturor fenomenelor și proceselor istorice. De aceea, potrivit opiniei competente a unor specialiști, demografia istorică trebuie făcută numai de istoricii demografi, respectiv de către istoricii care cunosc bine demografia și demografii care cunosc bine istoria, prin includerea ambelor specialități în același domeniu de activitate¹⁰. Lucru valabil, pe un alt plan, și pentru raportul dintre arhivistică și demografie și, respectiv, pentru arhivist și demograf. Informațiile de ordin demografic pe care le oferă izvoarele arhivistice pentru epoca feudală și modernă a țării noastre au fost, și vor constitui în continuare singurele informații care au permis și vor permite și de aci înainte dezvoltarea cercetărilor de demografie istorică, atît din punct de vedere al ariei de întindere a cercetărilor cît și al aprofundării analizei fenomenelor studiate. Astfel, o serie de lucrări

⁸ Domeniul demografiei însumează o foarte mare varietate de fenomene, așezate la hotarul dintre științele naturale și științele sociale. Fiînd tributară mai ales științelor sociale, demografia se situează între zonele economiei politice, statisticii social-economice și geografiei economice, pe de o parte, și zonele fiziologiei, fiziologiei omului și antropologiei, pe de alta. (Vezi Al. Pescaru, *Demografia și concepția marxistă asupra populației*, în „Revista de statistică”, XV, 1966, nr. 6, p. 97.

⁹ G. Retegan, *op. cit.*, p. 101.

¹⁰ St. Pascu, *op. cit.*, p. 40–41; G. Retegan, *Ibidem*.

realizate cu ani în urmă — printre care unele ca, de ex., „Contribuțiuni la studiul populației din Transilvania”¹¹ sau „Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea”¹², rămân ca modele ale genului —, precum și studiile și lucrările elaborate în ultimele două decenii, când se impun din nou lucrări elaborate de acad. D. Prodan¹³ și Șt. Meteș¹⁴, dovedesc că există aspecte ale demografiei istorice care pot și trebuie să fie luate în studiu.

În ceea ce privește Transilvania, școala istorică clujeană — continuând o valoroasă tradiție — a obținut până în prezent unele rezultate bune. În jurul prof. Șt. Pascu, cunoscut și prin cercetările sale de demografie istorică, ține să se formeze un colectiv de istorici demografi, care a și scos un volum din prima publicație de specialitate din țara noastră — „Populație și societate. Studii de demografie istorică” — care, după aprecierea aceluiași profesor, sub redacția căruia și apare colecția, este un început în direcția valorificării în comun a rezultatelor obținute în acest domeniu de istorici de la Cluj, Iași și București¹⁵.

Izvoarele demografice — diferite prin natura lor — folosite în cercetările de până în prezent, furnizează informații care evidențiază existența modificărilor intervenite în decursul vremii în structura populației țării noastre, învederează fluctuații ale efectivului acesteia, înlesnind studiarea consecințelor celor mai diferite. În ultimul timp, atât în situația Transilvaniei — unde sursele documentare, de informare sînt, se pare, ceva mai bogate și cuprind mai multe detalii — cît și în aceea a Moldovei și Țării Românești este tot mai susținut efortul cercetărilor demografice în reconstituiri istorice, iar unele discipline apropiate ca profil istoriei sînt folosite în dorința de a se stabili rolul avut în istoria României de factorul demografic. G. Retegan, prin cercetări susținute în domeniul statisticii istorice, a pus în lumină izvoare statistice necunoscute, a adus lămuriri cu privire la tehnica înregistrării populației în trecutul țărilor române¹⁶; H.H. Stahl¹⁷, P.P. Panaitescu¹⁸, I. Donat¹⁹, R. Manolescu²⁰, A. Csetri²¹, N. Giurgiu²² și alții alcătuind, pe baza datelor furnizate de izvoarele demografice folosite — urbarii și conscripții, statistici și hărți etc. —, „au lărgit perspectiva cu privire la structura populației, repartitia geografică a diferitelor categorii de sate pentru unele perioade din evul mediu, constituirea, structura și evoluția domeniului feudal, gradul de antrenare a unora dintre sate în schimbul de mărfuri”²³. Lor li s-au adăugat, în ultimii ani, alte câteva valoroase studii demografice și de mare actualitate, dintre care amintim aici cele semnate de Șt. Pascu²⁴, Șt. Ște-

¹¹ Șt. Meteș, *Contribuțiuni la studiul populației din Transilvania*, București, 1941–1942.

¹² D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Sibiu, 1944.

¹³ Vezi: *Iobăgia în Transilvania*, în sec. XVI, vol. I–III, București, 1967–1968; *Urbariile Țării Făgărașului*, I, 1601–1650, București, Edit. Acad. R.S. România, 1970, etc.

¹⁴ Vezi: *Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII–XX. Studii de demografie istorică*, București, 1971.

¹⁵ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁶ G. Retegan, *Istoria statisticii agricole din România înainte de 1860*, în „Revista de statistică”, 1963 nr. 12, p. 71–79; *Idem*, *Catastralele regulamentare și problemele pe care le ridică*, loc. cit., 6/1965, p. 61–67 etc.

¹⁷ H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor de dărmase românești*, vol. I–III, București, 1958–1963.

¹⁸ P. P. Panaitescu, *Obștea fărâneasă în Țara Românească și Moldova. Orinduirea feudală*, Buc., 1964.

¹⁹ I. Donat, *Așezămintele omenesci din Țara Românească în sec. XIV–XVI*, în „Studii”, 6/1956, p. 75–95.

²⁰ R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (sec. XIV–XVI)*, București, 1965.

²¹ A. Csetri, *Conscripțiile urbariale ale satului Chiohiș din anii 1785 și 1820*, în „An. Instit. de istorie din Cluj”, VII (1964), p. 239–247.

²² N. Giurgiu, *Trei conscripții din sec. al XVIII-lea privind populația românească din Transilvania*, în „Studii Univ. Babeș-Bolyai”, S. Istoria, 1966, fasc. 1, p. 55–66.

²³ Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 936.

²⁴ Șt. Pascu, *Demografia istorică*, în vol.: „Populație și societate, I, p. 11–74.

fănescu²⁵, N. Giurgiu²⁶, Al. Csetri-St. Imreh²⁷, Ec. Negruți-Munteanu²⁸ și Gh. Platon²⁹, cuprinse în primul volum din publicația amintită: „Populație și societate”.

Cercetarea toponimiei a adăugat și ea datelor din izvoarele istorice elemente noi în legătură cu creșterea și mișcările populației³⁰. Ansamblul de cercetări întreprinse până în prezent — care au toate șansele să fie lărgite în viitor, trebuind să fie găsit însă și cadrul organizatoric adecvat³¹ — arată că, fapte neexplicate sau explicate altădată numai prin determinări politice-geografice sau spirituale, primesc sensuri noi, având în vedere și considerentele de ordin demografic³².

Studiile de demografie istorică întâmpină, însă, atât pentru Transilvania, cât și pentru celelalte țări române, unele greutăți, care au drept cauză nu numai volumul și numărul redus al surselor de documentare, ci și caracterul lor limitat, informații și date parțiale, adesea incomplete etc. care îngustează, de sine înțeles, posibilitățile de cercetare a problemelor demografice în toată complexitatea lor. Aceasta dacă ne referim, mai ales, la prima parte a epocii medii, deoarece apoi, treplat, numărul izvoarelor crește, ajungând ca din secolul al XVIII-lea să avem și o varietate mai mare de materiale demografice, și să conțină date tot mai complete, variate, adesea bogate în informații demo-economice.

Pentru cercetările de demografie istorică — urmărind, așa după cum s-a văzut, ca prin reconstituirea unor stări existente în sinul populației, la un moment dat și pe un anumit teritoriu, să se explice și confirme fenomene economice, politice, culturale care au avut loc acolo — pot fi folosite toate materialele documentare, care, prin destinația lor, au fost constituite pentru a consemna un număr oarecare de oameni, o categorie sau un grup social, indiferent de starea de lucruri care a determinat crearea lor, știut fiind că primele izvoare demografice n-au fost constituite pentru consemnarea de date statistice, ci urmărind alte scopuri: precizarea valorii diferitelor contribuții sau prestații, volumul unor obligații sau drepturi și altele asemenea, precum și mișcările (nașteri, migrații, decese etc.) din sinul populației și modificările calitative (căsătorii, înnoșări etc.) survenite în viața indivizilor unei colectivități.

Pentru consemnarea tuturor datelor de care am făcut amintire în cele de mai sus a fost nevoie să se instituie anumite evidențe, cărora li s-au dat, de la caz la caz, forme care, uneori, vor ajunge să se generalizeze și să se perpetueze de la generație la generație. Cum, de obicei, aceste evidențe reprezentau fie o *obligație* — privite din punctul de vedere al instituțiilor oficiale — fie un *drept* — privite din punctul de vedere al unui individ sau familie — au fost căutate forme adecvate pentru a le asigura păstrarea cât mai îndelungată. Astfel, o parte din această categorie de izvoare demografice va fi depusă pentru păstrare în arhiva oficialităților respective, ajungându-ne până astăzi. În același fel ne vor parveni și cele păstrate în

²⁵ St. Ștefănescu, *Conjuncturi socio-politice și situația demografică în Țara Românească în secolele XIV—XVI*, loc. cit., p. 75—88.

²⁶ N. Giurgiu, *Populația Transilvaniei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, loc. cit., p. 97—137.

²⁷ Al. Csetri-St. Imreh, *Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfârșitul orânduirii feudale (1767—1821)*, loc. cit., p. 139—238.

²⁸ Ec. Negruți-Munteanu, *Date noi privind structura demografică a Țării Moldovenești la 1832*, loc. cit., p. 239—257.

²⁹ Gh. Platon, *Populația orașului Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea până la 1859*, loc. cit., p. 250—343.

³⁰ I. Iordan, *Toponimia românească*, Bac., 1963, p. 260—303; I. Donat, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în „Fonetici și dialectologie”, IV, 1962, p. 101—133 etc.

³¹ „Lipsa unui institut de demografie și statistică, ca și a unei publicații de demografie se resimte extrem de nefavorabil în țara noastră (...). În prezent cercetarea demografică se desfășoară fragmentar — în funcție de profil — în cîteva instituții (...). De aceea, înființarea unui cadru adecvat care să organizeze cercetarea științific în demografie, să ierarhizeze problemele și să fixeze opțiunile este pentru țara noastră o chestiune de mare importanță”, era părerea lui V. Trebici (Vezi: V. Trebici, *Organizarea cercetării științifice în demografie*, în „Rev. de statist.”, XVII, 1968, nr. 7, p. 38—39).

³² St. Ștefănescu, *Istorie și demografie*, loc. cit., p. 936.

arhivele familiale. Împreună — indiferent de proveniență și, așa cum am mai arătat, de scopul pentru care au fost întocmite — acestea constituie astăzi surse indispensabile pentru cercetările de demografie istorică.

Pentru a ilustra cele afirmate mai sus, dar și pentru a atrage atenția asupra acestor izvoare demografice, abia într-o mică măsură utilizate pînă în prezent, existente în arhivele clujene — deci pentru Transilvania —, prezentăm cîteva din aceste surse, structurate oarecum pe unele categorii mai mari³³. Astfel, din categoria *conscriptiilor fiscale* amintim următoarele: *Conscripția secuilor din anul 1614*, în care au fost conșcriși, pentru stabilirea obligațiunilor militare ale secuilor, toți locuitorii din scaunele secuiești, pe categorii sociale³⁴; *Conscripția secuilor din anul 1627*, care a fost executată urmărindu-se aceleași obiective ca și pentru *conscripția efectuată anterior*³⁵; *Conscripția populației din 1750—1752* ce reprezintă prima mare conscripție sistematică efectuată în Transilvania pentru întreaga populație contribuabilă; *registrele de impunere orășenești* constituie cea mai veche serie continuă de izvoare privind contribuțiile³⁶; *tabelele de impunere (1754—1848)* fiind întocmite anual, după prima conscripție sistematică din 1750—1752, se urmărea ca, în baza datelor înscrise în tabele, să se poată stabili contribuția datorată de cîte un contribuabil³⁷.

O altă categorie importantă de izvoare pentru cercetările demografice o formează *conscripțiile urbariale*, dintre care amintim: *Conscripția populației din 1750—1752*, care conține — pe lîngă descrierea poziției geografice a localității respective, posibilitățile de comerț, calitatea pămîntului și animalele de care era nevoie pentru prelucrarea lui — tabelele cu o rubricatură bine stabilită, conținînd date asupra tuturor contribuabililor dintr-o localitate: nobili cu o sesie, persoane libere (primipili, pixidari), țărani de pe domeniile coroanei, iobagi, jeleri etc.³⁸; *Conscripția urbarială din 1773—1774* cuprinde, în prima parte, drepturile și obligațiile stăpînșilor și iobagilor, iar cea de-a doua tabelele, în care sînt înscrise întinderea și o parte din obligațiile fiecărei gospodării țărănești: robota, nona, darea în bani, tăiatul lemnului de foc, torsul, vasul de unt, păsări de casă și ouă³⁹; *Conscripția urbarială din 1785—1786*, înscrinduse pe linia preocupării stăpînirii habsburgice de a statornici o reglementare cît mai eficientă a raporturilor dintre țărani iobagi și nobilii stăpîni, oferă, de acum, informații mai variate, prin răspunsurile pe care a trebuit să le dea țărani la cele nouă întrebări — instrucțiuni difuzate și în limba română⁴⁰ —, ca și date asupra obligațiilor iobăgești, cuprinse în anexele conscripției⁴¹; și *Conscripția urbarială din Transilvania de la 1719—1820*, fiind cu mult mai cuprinzătoare decît reglementările urbariale anterioare, în sensul cuprinderii întregului teritoriu al Transilvaniei (mai puțin, bineînțeles, localitățile militarizate), oferă date bogate asupra raporturilor iobăgești de la sfîrșitul celui de-al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, pentru multe din localități textele fiind și în limba română, așa cum au răspuns țărani — în marea lor majoritate români — întrebărilor puse de comisiile de conscriptori⁴².

³³ O prezentare mai cuprinzătoare a acestor materiale în studiul nostru „Izvoarele demografiei istorice din arhivele transilvănene”, pregătit pentru volumul următor din „Populație și societate”.

³⁴ Arh. St. Cluj, fond Scaunul Odorhei. Lada seculăscă, nr. 56.

³⁵ Ibidem, nr. 50.

³⁶ Ibidem, Fond: Primăria orașului Bistrița, nr. IV/A/1520—1755; Primăria municipiului Cluj. Socotelile orașului, 1550—1750.

³⁷ Vezi: A. Moldovan, *Tabelele de impunere din arhiva comitatului Solnocul Interior dintre anii 1790—1848 și valoarea lor documentară*, în „Rev. Arh.”, an. IX, 1966, nr. 2, p. 131—138.

³⁸ Arh. St. Cluj, fond Comitatul Turda, Administrative, nr. 1703, 1713—1717/1752, nr. 1844/1753 etc.

³⁹ Ibidem, fond Comitatul Satu Mare. Urbarii.

⁴⁰ L. Moldovan, *Instrucțiuni în limba română date în anul 1785 pentru completarea registrelor de populație în Transilvania*, în „Revista de statistică”, an. XV, 1966, nr. 2, p. 64—68 + anexă.

⁴¹ Arh. St. Cluj, fond: Comitatul Turda. Urbarii.

⁴² Ibidem, fond Comitatul Solnocul Interior. Registre și tabele de impunere.

O sursă importantă, oferită de arhivele transilvănene pentru cercetarea demografică, este constituită de *materialele recensăminturilor* de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din cursul veacului următor. Amintim, printre acestea, *tabelele A.B. ale recensământului populației din anii 1784–1787*⁴³; *tabelele recensământului din 1850*⁴⁴; *tabelele recensământului din 1857* și *tabelele recensământului din 1869–1870*⁴⁵. Și, în sfârșit, *materialul de stare civilă*, format din *matricole parohiale pentru născuți, cununaji și morți, anii 1716–1950*, de asemenea o bună sursă pentru studiile demografice, prin datele pe care le conțin poate fi stabilit raportul dintre natalitate și mortalitate, respectiv creșterea naturală a populației dintr-o localitate sau pe un anumit teritoriu, putându-se astfel întregi datele demografice oferite de alte izvoare⁴⁶.

Pentru localitățile din Transilvania, *listele de dijmă* — o altă sursă demografică nu lipsită de interes — sînt, din punctul de vedere al izvoarelor noastre, cele mai vechi conșcripții întocmite cu scopul administrării unei contribuții, a dijmii datorate bisericii romano-catolice, din care există materiale începînd încă din secolul al XIII-lea, și în care sînt cuprinși capii de familie, obligați să plătească această dijmă⁴⁷.

Din cele arătate în prima parte, ca și din prezentarea citorva din principalele izvoare demografice pe care arhivele le pun la îndemîna cercetării istorico-demografice se desprinde, credem, cît se poate de limpede că activitatea demografică, dezvoltarea și chiar existența demografiei istorice ca disciplină este condiționată de arhivistică, anume că nu și-ar putea împlini menirea fără aceasta, fără materialele documentare de arhivă pe care arhivistica i le pune la îndemîna pentru efectuarea de cercetări și elaborarea lucrărilor de specialitate. De asemenea, se știe că arhivistul nu pune la îndemîna demografului documentele arhivistice în orice condiții și nici orice documente, ci numai izvoarele — pe care le putem numi — demografice. Așadar, în munca demografului, a rezultatelor acestuia — ca, de altfel, și în munca și lucrările istoricului — va intra, implicit, și munca arhivistului — probabil principală relație ce poate fi stabilită între cei doi specialiști și, respectiv, între cele două discipline, între arhivistică și demografie.

Într-un cuvînt, *arhivistica* — prin lucrările prealabile pe care le efectuează: stabilirea categoriilor de izvoare documentare necesare demografiei, prelucrarea, respectiv pregătirea acestora pentru cercetare, inclusiv stabilirea veracității lor etc. — *a fost și va rămîne indispensabilă demografiei istorice*, spre deosebire, de exemplu, de etnografie, care doar în perspectivă va resimți acut lipsa arhivisticii, a izvoarelor — să le spunem — etnografice din arhive, respectiv numai după ce îi vor dispărea, treptat, urmele materiale din teren; în prezent acestea constituind prima sursă de cercetare, pentru etnograf, care — și din acest motiv — consideră încă a fi într-o măsură mai mică tributar arhivisticii, dar și dintr-o lipsă de înțelegere și apreciere de către etnograf a *valorii etnografice* a documentelor arhivistice. Și am spus de „înțelegerea” etnografului, deoarece este știut că și acesta utilizează, în elaborarea propriilor

⁴³ Ibidem, fond Comitatul Alba de Sus. Tabele B, 1785; Scaunul Odorhei. Tabele A și B etc.

⁴⁴ Ibidem, fond Comitatul Turda, nr. 9084/1850.

⁴⁵ Ibidem, fond Scaunul Arieș. Tabelele pe localități, nr. 450–451/1869; Comitatul Turda. Tabele pe familii nr. 1204–1205.

⁴⁶ Vezi: I. Moldovan, *Registrele confesionale de stare civilă din Transilvania*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1958, p. 150–185; David Zoltán, *Magyarország népessége a 17–18 sz. fordulóján (Populația Ungariei la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea)*, în „Történeti Statisztikai Évkönyv, 1961–1962 (Anuarul de statistică istorică)”, Budap., 1962, p. 242–243.

⁴⁷ Ila Bálint, *A dézsamajegyzékek mint a történeti statisztika forrásai (Listele de dijmă ca izvor al statisticii istorice)*, în „A történeti statisztika forrásai (Izvoarele statisticii istorice)”, Red. Kovácsics J., Budap., 1956.

studii, informațiile oferite de arhive — și nici nu s-ar putea altfel — însă fără s-o afirme în mod expres, întrucât o face prin intermediul istoriei — preluând, ca să ne exprimăm astfel, informații gata prelucrate.

În dorința realizării unei mai mari apropieri între activitățile celor două discipline — arhivistica și demografia istorică — precum se vede destul de strâns legate una de cealaltă, inclusiv al progresului demografiei istorice, și având în vedere faptul că nu avem încă un for specializat pentru coordonarea muncii de cercetare demografică⁴⁰, s-ar putea lua, în perspectivă, în considerare, spre exemplu, profilarea, specializarea în demografie a unei părți dintre arhiviști, incluzând atât pregătirea materialelor documentare demografice, pe care o și fac de altfel, cât și prelucrarea acestor izvoare. Cine ar putea face mai bine acest lucru, dacă nu arhivistul!? Urmind ca datele rezultând din prelucrarea diferitelor categorii de materiale oferind date demografice să fie apoi utilizate în studiile sale de către *arhivistul-demograf*, în colaborare cu istoricul sau direct de către *istoricul demograf*. Prin aceasta s-ar suplini, pentru un timp cel puțin, lipsa celui cadru organizatoric despre a cărui necesitate se vorbește, așa cum am văzut, cu oarecare insistență în ultimul timp, cadru atât de necesar pentru bunul mers în orice domeniu de activitate, și cu atât mai mult când este vorba de o disciplină atât de importantă, ce și-a câștigat statutul de știință independentă, pentru propășirea acestei științe, în general, și în interesul istoriei, în special.

Specializarea demoarhivistică ar trebui, însă, dublată, precedată și de o pregătire adecvată a viitorilor arhiviști-demografi — inclusiv, cercetători-demografi sau istorici-demografi — încă din facultate, cu acele „*cunoștințe și metode necesare abordării acestei complexe științe*”⁴⁰, insistând mai ales pe latura practică, de cercetare interdisciplinară; a aportului pe care demografia istorică trebuie să și-l aducă la progresul cercetărilor istorice, în primul rând a istoriei sociale.

Iată, așadar, un pas concret care, dacă va fi întreprins, va face cele două discipline mai eficiente, atât pentru ele cât și pentru știința istorică românească, față de care și arhivistica se raportează și este apreciată, în primul rând, prin prisma aportului — direct sau indirect — pe care acesta și-l aduce la soluționarea, prin lărgirea cîmpului de investigație, prin „*pregătirea*” și punerea la dispoziția cercetării istorice a cât mai multe, izvoare noi, a cât mai valoroase surse documentare de cercetare.

În concluzie, putem spune că, propunându-ne să vorbim despre cele două științe relativ destul de noi, ce s-au impus ca atare abia în ultimele două-trei decenii — arhivistica și demografia istorică — am ținut seama că și una și cealaltă se găsesc în slujba unei alte științe, a istoriei. Și, ca atare, în tratarea raporturilor dintre ele, am ținut seama și de raporturile lor — luate împreună și a fiecareia luată în parte — cu istoria, a „*obligațiilor*” pe care le au față de această „*magistra vitae*”, numai astfel putîndu-se înțelege și explica tabloul raporturilor dintre ele.

Acest tablou va fi lărgit, sîntem siguri, cînd vom detalia raporturile dintre istorie și arhivistică și a acesteia din urmă cu alte științe și discipline sociale. Și abia apoi vom ajunge să putem fixa, mai bine, locul pe care îl ocupă arhivistica în ansamblul științelor sociale, puse toate în slujba cunoașterii omului, a trecutului său, dar și a perspectivei sale în viitor.

⁴⁰ „Timp de 120 de ani la noi s-a învățat demografie mai mult prin practică decît printr-un *proces sistematic de însușire a cunoștințelor demografice*”, apreciază G. Retegan în „Demografia: știință socială independentă”. *Loc. cit.*, p. 100, nota 2.

⁴⁰ Șt. Pascu, *Demografia istorică*, loc. cit., p. 71.

EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ DIN COMITATUL ARAD, ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

CACIORA ANDREI, EUGEN GLÜCK

Problema evoluției demografice din fostul comitat Arad a mai constituit obiectul unor studii, în special la începutul secolului al XX-lea, care însă nu au elucidat toate aspectele, unele din ele conținând chiar date eronate, așa după cum s-a putut constata prin confruntarea lor cu izvoarele documentare¹.

Este nelindoiios că această străveche regiune românească, încă din secolele anterioare, cunoscută o dezvoltare însemnată.

Numeroase cnezate și voievodate românești au reușit să supraviețuiască, timp de secole, presiunii exercitate de feudalitatea maghiară².

Cert este că, încă din secolele XV–XVI sînt amintiți voievozi și cneji români pe domeniul Siriei, la Cladova, Soimoș și în alte părți³.

În privința populației, în general, se atestă o majoritate românească în comitatele Arad și Zărand, omogenă mai ales pe uriașul domeniu al Siriei, domeniu ce îngloba sute de sate, întinzîndu-se pînă în părțile nordice ale actualului județ Hunedoara⁴.

Cercetările de pînă acum au dovedit faptul că, în secolele XV–XVI aceste părți au atins un nivel economic dintre cele mai ridicate de pe întreg teritoriul Transilvaniei⁵.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea însă dezvoltarea economică a fost împiedicată de cîmpirea otomană⁶.

Datorită acestei situații, mai ales în părțile vestice ale fostului comitat Arad, populația s-a rărit fără însă ca în secolul al XVII-lea să se producă schimbări esențiale în componența ei etnică⁷.

Înfrîngerea armatelor otomane, sub zidurile Vienei (1683) inaugurează o perioadă de expansiune habsburgică. Armatele imperiale ocupă Transilvania care devine provincie habsburgică (9 mai 1688).

Diploma leopoldină însă menține structura politică și socială reacționară bazată pe dominația celor trei „națiuni” privilegiate, desconsiderînd drepturile populației majoritare românești, declarată drept „tolerată” de Aprobate și Compilate. Totodată Crișana a fost adjudecată imperiului pajurei bicefale în virtutea păcii de la Karlovitz (1699), fixîndu-se granița celor două imperii (habsburgic și otoman) pe linia Mureșului.

¹ Dintre acestea amintim în ordine cronologică: Márki Sándor, *Arad Varmegye es Arad szabad kiraly varos lortenete*, (Istoria comitatului Arad și a orașului liber-regesc Arad), Arad, 1895, vol. II; Gaál Ienő, *Arad varmegye es Arad szabad kiraly varos Közigazdasagi Közigazgalasi es Közművelődési allapolanak leirasa* (Descrierea situației economice, administrative și culturale a comitatului Arad și a orașului liber-regesc Arad), Arad, 1898; Cluband Gheorghe, *Românii din cîmpia Aradului*, Arad, 1940.

² Lupay Octavian, *Voievozi si cneji români în județul Arad*, Arad, 1941, passim.

³ *Ibidem*. Pentru Soimoș a se vedea: Eugen Glück, E. Dörner, G. Kovach, *Contribuții noi cu privire la rda-coala populară din 1514*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., 1957.

⁴ Bodea Cornelia, *Cetatea Deznei*, în „Revista Hotarului”, Arad, anul IV, 1937, nr. 2, p. 43; Acad. Prodan D., *Domeniul Siriei*, în „Anuarul Institutului de istorie” Cluj; Tolan Isala, *op. cit.*, vol. II, p. 27.

⁵ E. Glück, G. Kovach, E. Dörner: *op. cit.*, passim.

⁶ *Istoria României*, vol. III, p. 37, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, Totolu I., *Contribuții la problema stăpînirii turcești în Banat și Crișana*, în „Studii”, anul XIII, nr. I, p. 5–30.

⁷ *Istoria României*, vol. III, p. 38.

Încheierea tristei perioade a stăpînirii otomane a găsit părțile Aradului într-o situație grea. În timpul luptelor în 1685, orașul Arad a fost distrus și părțile vestice ale comitatelor Arad și Zărand din nou grav atinse de urgiile războiului.

Dar nici anii următori nu au fost mai pașnici. Între 1703–1711 în timpul răscoalei antihabsburgice condusă de Francisc Rakoczi al II-lea, mai ales în 1704, mulți țărani din părțile Aradului au trecut în nordul Banatului, pentru a scăpa de război și de represaliile imperiale, fiind atrași de înlesnirile turcilor care doreau acum să populeze nordul Banatului pentru ca cetatea Timișoarei să aibă o bază alimentară.

Unele izvoare evaluează numărul celor plecați din părțile Aradului și vestul Ardealului la cifra de 8.000 oameni. La fel în timpul operațiilor militare din 1707, cînd răsculații asediau cetatea Aradului, potrivit relatării generalului Alexandru Karolyi, populația, pe o porțiune din valea Mureșului, la vest de Soimoș a fost dislocată ⁸.

Aceste condiții nefavorabile pentru creșterea populației și pentru dezvoltarea forțelor de producție ⁹, au fost folosite de unii istorici de a trage concluzii exagerate privind răirea populației în părțile Aradului, ca de exemplu Márki și Gaal, afirmații care converg spre dovedirea unei repopulări a acestor teritorii, care chipurile, ar fi asigurat pentru prima dată preponderența numerică a populației românești ¹⁰.

Dar aceste argumente ignorează realitatea constatată în secolele anterioare care dovedește că cele două comitate (Arad și Zărand), erau împinșite de voievoodate și cnezate ale populației românești. De asemenea, istoricii în cauză nu au ținut cont de faptul că părțile muntoase, mai ales colțul nord-estic al comitatului Arad, nu au fost expuse în aceeași măsură factorilor care au dus la răirea populației în părțile vestice și unde stabilitatea populației a fost mult mai mare.

Documentele publicate anterior de unii istorici, precum și cele găsite la Filiala Arhivelor Statului Arad, permit o clarificare mai amplă a problemelor demografice din părțile Aradului în secolul al XVIII-lea, cît și a dezvoltării vieții sociale și economice.

La începutul secolului al XVIII-lea teritoriul comitatului Arad nu era unitar din punct de vedere administrativ. O fîșie îngustă pe malul nordic al Mureșului, între localitățile Petriș și Semlac, constituia comitatul Arad. Partea de nord a viitorului comitat Arad (aproximativ teritoriul fostelor raioane Criș, Ineu și Gurahonț) intra, la începutul secolului al XVIII-lea în componența comitatului Zărand.

Pe teritoriul comitatelor Arad și Zărand, figurau și comunele militarizate încadrate în sistemul confinar mureșan cu centrul la Arad.

Drept urmare și recensămintele efectuate în primele decenii ale secolului al XVIII-lea sînt înregistrate în documente separat pentru fiecare dintre cele trei unități teritoriale.

Confiniile militare au luat ființă în anul 1700, iar trei ani mai tîrziu au primit organizarea definitivă, potrivit dispozițiunilor date de împăratul Leopold I ¹¹.

Potrivit acestor dispoziții au fost organizate garnizoane confinare în 12 localități, cu un efectiv de 1335 militari cuprinzînd 96 ofițeri, 415 cavaleriști și 824 infanteriști, după cum urmează ¹².

⁸ Márki S. *op. cit.*, vol. II, p. 281; Sompardi Michelli, *Topographia Hungarici Regni – Hungarias – Viena 1718*, p. 134.

⁹ Kovach C. *op. cit.*, p. 239.

¹⁰ Márki S. *op. cit.*, p. 421; Gaal J. *op. cit.*, p. 19.

¹¹ Márki, S., *op. cit.*, vol. II, p. 274, 301.

¹² *Ibidem*.

Comuna	Ofițeri	Cavale- riști	infante- riști	Total
Seliște	8	20	75	103
Vărădia	9	25	75	109
Soimoș	10	20	100	130
Păuliș	7	25	60	92
Mîndruloc	1	—	32	33
Glogovăț (azi Vladimirescu)	1	—	32	33
Arad	23	150	200	373
Pecica	15	100	100	215
Semlac	11	50	75	136
Ineu	7	25	50	82
Hălmagiu	4	—	25	29
Total	96	415	824	1.335

Acestor localități militarizate, în anii următori li s-au mai adăugat : Ohaba, Simbăteni, Cicir, precum și jumătate din Șiria și Gurba.

Luind în considerare conscripțiile ulterioare, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, prezența unor inapți și invalizi (cca 5 %) și echivalând în medie la 5–6 suflete efectivul unei familii, putem fixa numărul populației existente în comunele militarizate la aproximativ 10.000 oameni.

În ceea ce privește compoziția etnică a populației militarizate putem conchide că aceasta avea o majoritate covârșitoare românească¹³.

Prezența elementului românesc în cadrul populației destinată pentru confiniți este atestată și în ordinul dat de împăratul Leopold I în 1698, contelui Starhenberg, referitor la crearea confiniilor¹⁴.

Dovada cea mai grăitoare a elementului românesc preponderent, este însă conscripția comitatensă întocmită pentru perioada 1745–1752 cu ocazia desființării sistemului confinar.

Conform acestei conscripții componența etnică a populației confiniare este următoarea :

Localitatea	Capii ale familiilor cu nume :				
	românești	sîrbești	maghiare	germane	grecești
Arad	23	277	—	—	2
Șiria	173	41	3	—	—
Galșa	112	2	—	2	—
Ineu	184	9	3	—	—
Șicula	79	4	—	—	—
Gurba	3	—	—	—	—
Ohaba	18	2	—	—	—
Soimoș	66	12	1	—	—
Păuliș	72	20	3	—	—
Simbăteni	48	9	2	—	—
Cicir	35	—	—	—	—
Mîndruloc	21	2	—	—	—
Glogovăț	21	3	—	16	—
Pecica	81	56	34	4	—
Semlac	54	2	6	—	—
Total :	990	439	52	22	2
În procente	65,8	29,1	3,5	1,5	0,5

¹³ Cluhandru Gh., *op. cit.*, passim.

¹⁴ Schwinher R. S., *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*, Budapesta, 1880, p. 31–32.

Populația militarizată din confinii a suferit, în decursul deceniilor, anumite schimbări. După pacea de la Pasarovitz (1718) când linia Mureșului nu mai necesita o apărare, iar interesele habsburgilor reclamau satisfacerea unor aspirații ale nobilimii maghiare dornice să ia în stăpânire aceste teritorii, se inițiază din partea curții de la Viena o politică de îngrădire a drepturilor grănicerești și o acțiune de catolicizare forțată. Împotriva acestei politici s-au ridicat elemente înaintate ale grănicerilor organizând împreună cu iobăgimea română și maghiară din jur, răscoala din 1735, precum și răzvrătirile din deceniul următor¹⁵.

În deceniul al 5-lea al secolului al XVIII-lea politica habsburgică duce la lichidarea completă a sistemului confiniar de pe Mureș. Puși în fața alternativei de a deveni iobagi sau de a-și părăsi domiciliile majoritatea lor a rămas pe meleagurile strămoșești. Doar o parte s-a strămutat în confiniile bănățene nou înființate¹⁶, iar alții au emigrat în Ucraina¹⁷.

Din studierea registrelor procese-verbale ale congregației comitatului Arad se desprinde însă concluzia că emigrarea în Ucraina nu a afectat esențial decît pătura ofițerească a confiniilor mureșene desființate¹⁸.

La începutul secolului al XVIII-lea, comitatul Arad propriu zis, după cum s-a mai arătat, ocupa doar o fîșie pe malul nordic al Mureșului. Primele conscripții referitoare la populația din comitat, demne de luat în seamă, sînt cele din anii 1715 și 1720¹⁹.

Potrivit recensămîntului din 1715, populația pe teritoriul comitatului Arad, se prezenta astfel:

Total localități	26
Total gospodării	981 din care:
iobagi	900
jeleri	81

Din această situație reiese că populația aproximativă a acestui teritoriu se cifra la cca. 5.000—5.500 suflete.

Izvorul amintit categorisește gospodăriile înregistrate în privința „limbii” vorbite de membrii componenți, dînd următoarele procentaje:

Total gospodării	981 din care:
români	804...81,94 %
maghiari	112...11,41 %
germani	65... 6,65 %

Potrivit datelor de care dispunem, în același timp pe teritoriul corespunzător al comitatului Zărand (părțile care au intrat mai tîrziu în componența comitatului Arad), populația era mai deasă, înregistrîndu-se 2111 gospodării. Economistul și istoricul Gaál, consideră că în cele 3092 de gospodării înregistrate în comitatele Arad și Zărand, ar fi existat o populație imposibilă de 21.644 de oameni, fără nobili și clerul romano-catolic. Adăugînd populația de aproximativ 10.000 locuitori care au făcut parte din confiniile militare, precum și un număr redus de nobili și preoți, considerăm că populația de pe teritoriile în cauză se cifra la 32.000 oameni²⁰.

¹⁵ Ciuhăndu Gh., *Schițe din trecutul românilor ardeleni din veacul al 18-lea*, Arad, 1934, p. 36; Patachi Liviu, *Românii în răscoala lui Petru Sepherdinș - 1735*, București, 1947, p. 24; Marki S., *op. cit.*, vol. II, p. 363.

¹⁶ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Acta congregatiouum reg. nr. 762/1787, p. 453—465.

¹⁷ Cornella Bodes, *Moise Nicoad*, Arad, f.a. p. 44; Gaál I. și Marki S., *op. cit.*

¹⁸ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Acta congregatiouum, reg. nr. 762/1787, p. 453—465.

¹⁹ Aceste materiale sînt publicate în volumul: *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio Korában, 1720—1721* (Populația Ungariei în epoca Sancțiunii Pragmatice, 1720—1721).

²⁰ Gaál, J., *op. cit.*, p. 20.

Conscripțiile întocmite după 5 ani, în 1720, ne dau următoarele cifre:²¹

Teritoriul	Gospodării	Persoane impozabile	Nobili preoți evrei	Total persoane
Comitatul Arad	860	5160	95	5255
Confiniile mureșene	1386	8316	8	8324
Comitatul Zărand	4161	24966	220	25186
	6407	38442	323	38765

Comparând situațiile furnizate de conscripțiile din 1715, și 1720, se observă totuși o creștere globală a populației în părțile arădene. Această creștere are la bază sporul natural al populației, întrucât până la această dată nu se atestă documentar colonizări apreciable pe teritoriile comitatelor Arad și Zărand.

Analizând componența etnică a populației pe teritoriul arădean, însuși economistul Gaál constată majoritatea zdrobitoare a elementului românesc, dînd următoarea situație, în care împarte populația după limba vorbită²².

Teritoriul	Români	Maghiari	Germani	Sirbi
Comitatul Arad	76,61 %	6,98 %	16,41 %	—
Confiniile mureșene	25,79 %	8,26 %	—	65,95 %
Comitatul Zărand	68,40 %	11,52 %	—	0,08 %

Calculul lui Gaál par a fi aproape de realitate în ceea ce privește comitatele Arad și Zărand. În privința confiniilor însă, calculul lui necesită corective, întrucât a folosit metode greșite la delimitarea pe naționalități a populației ortodoxe.

La începutul secolului al XVIII-lea, alături de populația română au conviețuit, în orașul Arad și citeva comune, un număr restrins de familii de naționalitate maghiară, sîrbă și germană. Numărul familiilor maghiare și germane crește în perioada următoare, datorită colonizărilor, fără însă ca acest lucru să afecteze, ponderea populației românești.

În anul 1744, Curtea de la Viena, dînd curs cererilor nobilimii maghiare — dornică să-și consolideze pozițiile în aceste părți — trece la reorganizarea teritorial-administrativă a părților arădene.

După ruperea definitivă a comitatului Arad din teritoriul Principatului Transilvaniei, se procedează la dezmembrarea comitatului Zărand. În acest an, celor 19 porți palatinală ale comitatului Arad li se mai adaugă 31 1/4, provenite din Zărand și anume plășile Ineu și Zărand²³. În acest fel, în comitatul Arad existau patru plăși: Arad, Șiria, Zărand și Ineu²⁴. După terminarea demilitarizării comunelor confinare, acestea au fost înglobate în plășile pe teritoriul căror se găseau, ridicîndu-se numărul porților palatinală la 44 1/2²⁵. Aceste reorganizări au creat de fapt un nou comitat, ale cărui limite au rămas neschimbate pînă în 1876.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, p. 21–27.

²³ Markl S., *op. cit.*, p. 336, 357–358.

²⁴ Meruțiu, *Județele din Ardeal. Maramureș pînă la Banat*, Cluj, 1920, p. 158.

²⁵ Markl S., *op. cit.*, p. 368–369.

Totodată s-a creat și un aparat administrativ-militar, funcțiile lui atribuindu-se nobilimii maghiare, adusă din alte părți, cu salarii mărite, fapt care a constituit un element de întărire a asupririi naționale²⁶.

Pentru a susține acest aparat parazitar și în vederea reglementării diferitelor impozite în anii 1745, 1776 și 1798, autoritățile comitatului procedează la o nouă conscriere a populației, prima desfășurându-se de fapt pe o perioadă de mai mulți ani, între 1745—1752²⁷.

Eficiența acestor recensăminte a fost mărită și prin înființarea unui aparat local, ordonându-se în 1746, ca fiecare comună mai mare de șes să-și angajeze un notar, iar cele mai mici să se unească 2—3 în acest scop.

În regiunea păduroasă a Ineului și Vărădiei, această sarcină se impune fiecărui „cnezaț sau cerc”²⁸.

Compararea conscripțiilor comitatense publicate anterior precum și cele depistate în depozitele Filialei Arhivelor Statului Arad, permit o clarificare a situației demografice, compoziției naționale a populației și a stratificării sociale. Potrivit conscripțiilor efectuate în anii 1746—1752, 1776 și 1798, pe teritoriul comitatului Arad, cifra totală a populației se prezintă astfel: ²⁹

Conform conscripției din 1746—1752.....	46.680 pers.
„ „ „ 1776.....	101.540 „
„ „ „ 1798.....	121.100 „

Sporul populației din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și dezvoltarea economică, au făcut ca la sfârșitul secolului, numărul porților palatiale, ale comitatului, să crească la nouăzeci și nouă³⁰.

Analiza mai amănunțită a datelor permite o fixare a componenței naționale a populației, trăgându-se concluzia firească că elementul românesc continuă să fie și pe mai departe, majoritar.

Folosind metoda obișnuită privind stabilirea compoziției etnice a populației după nume, conscripțiile efectuate la mijlocul secolului al XVIII-lea, ne dau următoarea situație: ³¹

Total capi de familie în comitatul Arad	9189
Din care total capi de familie români	8050
ceea ce reprezintă un procent de 87,60 %.	

În anul 1776 o conscripție a populației categorisește locuitorii (plebei domiciliați) după confesiuni, din care obținem următoarele date, centralizate la nivelul comitatului: ³²

Schismatici	83.806		86,86 %
romano-catolici	8.534		8,83 %
acatolici (protestanți)	3.846		3,98 %
izraeliți	303		0,34 %

²⁶ Ibidem, vol. II, passim.

²⁷ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Acta congregationum, 1754, fasc. 16, nr. 171.

²⁸ Marki S., op. cit., vol. II, p. 364.

²⁹ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Acta congregationum, nr. 9, 30/1798; cf. Bell Matthias *Compendium Hungariae geographicum*: Cluhandu Gh., op. cit.; Gaál J., op. cit., p. 21 ne dă pentru anul 1787 cifra de 132.930 locuitori, iar pentru 1789 cifra de 152.930 locuitori, date care nu se pot controla. În vederea elucidării problemei de demografie a comitatului Arad din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ne-am străduit să folosim date comparative de la același autoritate, întocmite cu același scop și de către același aparat administrativ.

³⁰ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Acta congregationum, 1070/1802; cf. Bredeczky Samuel *Beitrage zur topographie des Königreich Ungarn*, Viena, 1805, vol. I., p. 293.

³¹ Arh. St. Arad, Conscripționes, nr. 1.

³² Ibidem, nr. 7.

Dacă ținem seama că după 1752 numărul locuitorilor sîrbi a fost extrem de redus, iar numărul grecilor a fost întotdeauna o cantitate neglijabilă, putem afirma că aproximativ 85 % din populația comitatului se compunea din români ortodocși.

De altfel, o serie de autori contemporani subliniază caracterul românesc al comitatului Arad, care face parte din blocul celor 1024 localități românești din Crișana și Banat ³³.

Astfel, în lucrarea lui Andrei Vályi sînt amintite 142 de localități existente în comitatul Arad în perioada 1706—1799. Pe baza datelor cuprinse în această lucrare am putut întocmi următorul tabel: ³⁴

Numărul localităților în comitatul Arad	Numărul localităților cu populație omogenă pe naționalități.						Numărul localităților cu populație mixtă.	
	Români	%	Maghiari	%	Germani	%		
142	124	87,33	4	2,81	2	1,41	12	8,45

Trebuie însă menționat faptul că dintre cele 12 localități cu populație mixtă, în 10, elementul românesc este prezent.

Materialele publicate și cele identificate de noi, dau anumite indicii și în privința compoziției sociale a populației.

Potrivit acestora majoritatea populației comitatului era formată din iobagi. Numărul jelerilor, în jurul anului 1750, era mai redus, dar la sfîrșitul secolului ia proporții mari. Potrivit conscripțiilor întocmite la mijlocul și sfîrșitul secolului al XVIII-lea, situația iobagilor și a jelerilor era următoarea: ³⁵

Anii conscripției	1746—1748	1798
Iobagi (inclusiv subhospites)	7403	14540
Jeleri	680	8189
servitori	—	377

Menționăm că în această situație sînt cuprinși numai capii de familie.

O problemă importantă a evoluției demografice din comitatul Arad în secolul al XVIII-lea, o constituie creșterea substanțială a populației. Într-adevăr, dacă admitem că populația existentă pe teritoriul comitatului pe la 1715—1720, se cifra la cca 32—36.000, iar în 1798 la cca. 120.000 constatăm un spor apreciabil. Totuși acest fenomen nu este izolat ci, într-o formă sau alta, caracteristic pentru teritoriile care au ieșit de sub „stăpînirea semilunii. Factorii care au influențat această augmentare a populației, au o pondere diferită în aceste teritorii. În ceea ce privește părțile Aradului, unii istorici, așa cum am mai subliniat, au acordat o importanță exagerată factorului colonizării în grup sau așezării individuale a iobagilor veniți din alte părți, plasînd istoricește acest fenomen în jurul anului 1700.

Documentele inedite, consultate de noi la Arhivele Statului Arad infirmă această teorie.

Astfel, din declarațiile comunelor înregistrate cu ocazia efectuării investigațiilor urbane, țărani români din comunele Cermci, Sepreus, Apateu și Somoschcs arată că în aceste localități s-au statornicit cîteva familii, venite din Ardeal „pe vremea lui Sigismund Edelspacher,

³³ Schwartzner Martln, *Statistik der Königreiche Ungarn*, Pesta, 1798.

³⁴ Vályi András, *Magyarország leírása* (Descrierea Ungariei), Pesta, 1796—1799, passim. Este demn de remarcat faptul că Vályi a trecut în categoria localităților mixte nr. 5 localități în mod evident greșit, ele fiind în realitate cu populație românească, aproape în întregime.

³⁵ Arb. St. Arad, Conscripções, nr. 9 și Acta congregationum, nr. 30/1798.

cam prin anul 1728". Tot din aceste documente rezultă că după trecerea vremurilor tulburi legate de răscăla din 1703—1711 țăranii refugiați prin păduri, munți și mlaștini s-au reintors la glia strămoșească.³⁶

Locuitorii români din Mișca precizează că au venit din Banat după cucerirea Timișoarei de către austrieci.³⁷

Nici o comună cu populație românească nu a făcut declarație care să dovedească vre-o colonizare.

În consecință, nu sînt date documentare care să ateste colonizări masive, ale populației românești, înainte de 1720, pe teritoriul comitatelor Arad și Zărand, capabile să modifice structura etnică a populației.

Din această constatare se desprinde concluzia că cele două conscripții din 1715 și 1720 cuprind populația existentă pe aceste meleaguri și înainte de 1700 și că majoritatea populației românești este o continuare firească a situației existente și în secolele precedente.

În anii 1752—1762, ca urmare a plecării unor grăniceri, se fac colonizări, în șase comune din valea Mureșului (Semlac, Mîndrului, Cicir, Sîmbăteni, Păuliș, Soimoș), care întregesc populația românească din aceste localități.³⁸

Paralel cu aceste colonizări, din anumite motive politice și sociale bine cunoscute, are loc colonizarea de populație germană (T. Vladimirescu, Sîntana, Simartin), maghiară (Rovine, Reregul, etc.) și slovacă (Mocrea).

A doua jumătate a secolului al XVIII-lea este o perioadă relativ mai liniștită care a fost propice creșterii substanțiale a populației mai ales pe calea sporului natural, fenomen nestudiat pînă în prezent, în ceea ce privește comitatul Arad.

Din datele pe care le deținem rezultă că natalitatea populației se menține la un nivel relativ înalt. Astfel, potrivit conscripției comitatense din 1776, natalitatea se prezenta după cum urmează:³⁹

Denumirea teritoriului	Total populație	Nol născuți		Total născuți	%
		Băleți	Fete		
Comitatul Arad	101.580	1953	1753	3.906	38,42

Această natalitate sporită a determinat faptul că grupele de vîrstă ale populației să fie favorabile vîrstelor cuprînsă între 0—15 ani. Situația de mai jos întocmită potrivit aceleiași conscripții exprimă cifric această realitate.⁴⁰

Denumirea teritoriului	Populația totală	Populația peste 15 ani	%	Populația sub 15 ani	%
Comitatul Arad	101.580	59.413	58,50	42.167	41,50

³⁶ Somogyi Gyula, *Arad Vármegye és Arad sz. Kir. város monographija* (Monografia comitatului Arad și orașului liber regească Arad), p. 170.

³⁷ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Urbariala nr. 184.

³⁸ Gaál, J., op. cit., p. 21, 40; *Istoria României*, vol. III, p. 420.

³⁹ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Conscripționes, nr. 7.

⁴⁰ Ibidem.

Dacă luăm în considerare numai situația populației ortodoxe, care aproape în întregime era de naționalitate română, se observă aceeași repartitie a grupelor de vîrstă :⁴¹

Denumirea teritoriului	Populația totală de religie ortodoxă	Din care			
		peste 15 ani	%	sub 15 ani	%
Plasa Arad	21.452	11.846	55,22	9.606	44,78
Plasa Siria	21.764	12.841	59,00	8.823	41,00
Plasa Zărand	20.342	12.080	59,38	8.262	40,62
Plasa Ineu	20.248	12.511	61,78	7.737	38,22
Total Comitat Arad	83.806	49.278	58,80	34.528	41,20

Luînd însă în considerare datele conscripției din 1776 conform căreia natalitatea era foarte ridicată, precum și faptul că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea nu se mai fac colonizări decît în mică măsură, se poate desprinde concluzia că sporul natural era factorul de seamă în creșterea populației, cu toate că și în această perioadă mortalitatea infantilă trăgea greu în cumpănă.

Desigur, creșterea populației în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea a fost influențată și de creșterea forțelor de producție, îmbunătățirea, în oarecare măsură, o condițiilor igienico-sanitare și de situația relativ mai bună a maselor în aceste părți. Dar, interdependența dintre creșterea populației și factorii sus arătați necesită încă studii și mai ample. Din cercetările efectuate pînă acum reiese că, în ultimele opt decenii ale secolului al XVIII-lea, părțile arădene au cunoscut o dezvoltare considerabilă, că din timpuri străvechi, pe aceste teritorii a viețuit o populație compactă românească și că schimbările demografice nu au putut afecta, în decursul vremii, decît în mică măsură compoziția sa etnică.

MĂSURI PENTRU DEZARMAREA POPULAȚIEI VÎLCENE ȘI A SOLDAȚILOR PARTICIPANȚI ÎN TABĂRA LUI MAGHERU

CORNELIU TAMAȘ

Revoluția de la 1848 din Țara Românească a reprezentat momentul culminant al luptei pentru răsturnarea orînduirii feudale; masele au făurit și apărât revoluția și tot ele i-au purtat tradiția luptînd în continuare pentru traducerea în viață a programului revoluționar¹.

⁴¹ Ibidem.

¹ V. Tamaș, *Participarea clerului la revoluția din 1848 în județul Arges, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 5-6, (an XX), 1968, p. 382.*

Fixarea taberei revoluționare la Cîmpul lui Traian lângă Rîureni, transformă radical aceste locuri². La mijlocul lunii septembrie în tabără se aflau 1500 soldați infanterie, 600 călări, o companie de tunuri de 6 piese, un corp de panduri de 2 000 oameni, peste 500 dorobanți călări și 8000 voluntari³. Intrarea trupelor intervenționiste determină pe generalul Gheorghe Magheru să lanseze apelul din 14 septembrie „alergați cu ori ce arme veți avea... alergați sub steagul libertății”. În mai puțin de două săptămîni aproximativ 20.000 țărani din Oltenia și din județele: Argeș, Mușcel și Olt s-au alăturat forțelor militare hotărîte să apere revoluția cu armele. Oamenii din armata revoluționară cereau cu „mare glas răzbunarea țării... împotriva năvălitorilor”⁴. În tabăra de la Izlaz arăta K. Marx — poporul de țărani încurajează revoluția, la București o salvează, în Tabăra lui Traian numai el nu-și pierde nădejdea⁵. Prin dizolvarea taberei militare din Oltenia la 28 septembrie 1848, lupta organizată începută la 9 iunie, se încheie.

Reprimată cu brutalitate revoluția n-a fost însă în realitate înfrîntă, intrucît ideile ei au continuat să rămînă în conștiința poporului⁶. Două divizii turcești trimise de Faud Efendi pătrund la 25 septembrie în Oltenia. Una sub conducerea lui Izmail Pașa venind de la București spre Rîmnicu Vilcea, iar cealaltă, comandată de Husein Pașa, de la Vidin⁷.

Înfrîngerea revoluției din Țara Românească de către forțe contrarevoluționare externe: s-a făcut prin violență și teroare. Armatele invadatoare restaurează „ordinea” regulamentară, dovedind „îngrijirea cea mai părintească prin jafurile și cruzimile cele mai neomenoase”⁸.

Încetarea activității guvernului revoluționar — datorită invaziei externe — nu înseamnă încetarea acțiunilor revoluționare deoarece „duhul răzvrătirii” nu dispăre o dată cu înăbușirea ei⁹. Reacțiunea boierească a folosit mijloace variate pentru a înăbuși orice încercare revoluționară. Astfel, de comun acord cu Căimăcămia Țării Românești, conducătorii armatelor străine au trecut la urmărirea, prinderea și arestarea capilor revoluției; dezarmarea generală a locuitorilor țării, întărirea controlului la vamele țării, schimbarea aparatului de stat, interzicerea intrării în țară a publicațiilor revoluționare, interzicerea deschiderii școlilor, prinderea și aducerea la unitățile militare a soldaților ce au participat la Tabăra de la Rîureni.

Prin județe erau trimise detașamente armate ale trupelor de ocupație, cu scopul de a „se precurma cu desăvîrșire rățărirea și greșilei ideii ce s-ar mai fi hrînind de — unii din locuitorii”¹⁰.

În județul Vilcea este numit clucerul Nicolae Socolescu în postul de cîrmuitor al județului Vilcea¹¹. Noul aparat administrativ își începe activitatea prin o serie de abuzuri¹² împotriva tuturor patrioților.

Deoarece „evenimentele au dovedit că poporul știe să apere cuceririle sale revoluționare”¹³ guvernul reacționar instalat după 13 septembrie a luat măsuri pentru dezarmarea populației țării.

În județul Vilcea, administrația locală cerea încă de la 3 octombrie, subocîrmuirilor din județ, să ia măsuri „pentru stringerea armamentului și a muniției rămase de la pandurii și

² V. Tamas, *Documente privind revoluția din 1848*, în „Orizont” nr. 534 din 21 iulie 1970.

³ C. Florea, V. Tamas, *Tabăra din Cîmpul lui Traian, din „Argeș”*, an III, 1968 Iunie, nr. 8.

⁴ Lucretiu Pătrășcanu, *Un reac de frămîntări sociale (1821–1907)* București, 1969, p. 210.

⁵ K. Marx, *Însemnări despre români*, București, 1964, p. 157.

⁶ M. Florescu, *În Revoluția din 1848*, București, 1964, p. 341.

⁷ H. Petrescu, *Documente privind Revoluția de la 1848 în Oltenia*, Craiova, 1964, p. LXII.

⁸ L. Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 211.

⁹ C. Sperl, *Reprimarea activității revoluționare după 13 septembrie 1848 în județele Argeș și Vilcea (sept. 1848–sept. 1849)*, în „Studii” nr. 5, an XI, 1958, p. 147.

¹⁰ *Anul 1848. Acte și Documente*, vol. IV, p. 512.

¹¹ Bibl. Acad. R.S. România, ms. 3857, f. 192.

¹² H. Petrescu, *op. cit.*, p. LXII.

¹³ C. Sperl, *art. cit.*, p. 150.

voluntarii”¹⁴ ce au fost în tabăra revoluționară. Cu toate că autoritățile civile întreprind o adevărată vânătoare pentru dezarmarea satelor, armele se strungeau cu foarte mare greutate. La 13 octombrie, Ocîrmuirea din Vilcea poruncește „adunarea tuturor armelor ce vor fi împărțite de Magheru pe la panduri, dorobanți și locuitori” și să se transporte „în casele departamentului” din Rîmnic.¹⁵ În baza acestui ordin, Subocîrmuitorul plășii Ocolul, aduce la cunoștință juraților satelor, hotărîrea luată, arătînd că sarcina primordială este „stringerea armelor cîte se vor afla în acea plasă, pe la panduri și voluntari date de către Magheru”¹⁶. Deoarece nu s-au împărțit arme de Magheru și sîtenii n-au putut să-și confecționeze lănci, ca un zelos apărător al reacțiunii feudale, subocîrmuitorul plășii Ocolul propune ridicarea tuturor armelor de la locuitori, indiferent de cînd le aveau.¹⁷ Și în plasa Cozia s-au luat măsuri pentru stringerea armelor „și îndată ce se vor aduna se vor trimite”¹⁸. În plasa Otăsău autoritățile : „s-au pus în lucrare pentru stringerea armelor și a sulitelor” asigurînd conducerea județeană că vor „depune întreaga stăruință de a întoarce între toți locuitorii buna înfrățire”¹⁹. Cu toată „stăruința” depusă de autoritățile civile pentru dezarmarea satelor vilcene nu s-au obținut rezultatele scontate încît guvernul reacționar a trebuit să numească la 25 octombrie un ofițer, pe Macedonski pentru „stringerea soldaților, armelor și materialului militar din județ”²⁰.

La 26 octombrie 1848 se înființează la Rîmnic o Comisie pentru stringerea armelor. La „această Comisie va fi datori a merge toți lăcuitori atît streini cît și pămînteni care vor fi avînd arme de tot felul spre a înfățișa acele arme fără zăbavă”²¹.

Înființarea Comisiei este adusă la cunoștință întregii populații din mediul rural prin aleșii satelor și în orașe prin „poliția cu darabanii”²².

Subocîrmuitorul plășii Oltul de jos raportează la 28 octombrie 1848 că s-a trecut la „stringerea de tot felul de arme de la locuitori... care se află în păstrare la tahtul subocîrmuirii” arătînd că „armele după adunare le vor înainta cinstitei Ocîrmuiri potrivit cereri făcute”, „... aceasta fiind(c)ă poate o să urce la o sumă mare care într-ast chip nu pot transporta pînă la cinstita Ocîrmuire decît într-un car cu boi”²³. Operația de stringerea armelor nu mergea în ritmul în care dorea guvernul, Ocîrmuirea fiind nevoită să ceară la 29 octombrie, subocîrmuirilor și poliției să treacă „fără cea mai mică întîrziere la stringerea armelor”²⁴. Deoarece Comisia pentru dezarmarea populației nu-și îndeplinea sarcinile, la porunca generalului Duhamel, se numesc la 1 noiembrie în comisie ofițeri ruși, iar armele cere vor fi luate de la locuitori, „să rămîie în vederea acelor ofițeri și supt tugrijirea lor”²⁵.

Din rezoluția pusă de către N. Socolescu pe acest act reiese că parucicul Catopuschi era membru al Comisiei²⁶ din partea ofițerilor români.

Căpitanul Denisov, din polcul mobilschi de egheri, este numit în comisia dezarmării locuitorilor din Vilcea. Guvernul reacționar dorea cu ajutorul trupelor străine „să dezarm-

¹⁴ C. Tamaș, *Anul 1848 în județul Vilcea-Catalog de documente*, în „Studia et acta Musel „Nicolae Bălcescu 1970-1971, p. 606.

¹⁵ Arh. St. Vilcea, fond Subocîrmuirea plășii Ocolul, dosar 1/1848, f. 160.

¹⁶ C. Tamaș, *art. cit.*, p. 610.

¹⁷ Arh. St. Vilcea, fond Ocîrmuirea județului Vilcea, dosar 23/1848, f. 20.

¹⁸ C. Tamaș, *art. cit.*, p. 611.

¹⁹ Arh. St. Vilcea, fond Ocîrmuirea județului Vilcea, dosar 23/1848, f. 20.

²⁰ C. Tamaș, *art. cit.*, p. 611.

²¹ *Ibidem*.

²² Arh. St. Vilcea, fond Ocîrmuirea județului Vilcea, dosar 2/1848, f. 3.

²³ C. Tamaș, *art. cit.*, p. 612.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Arh. St. Vilcea, fond Ocîrmuirea județului Vilcea, dosar 23/1848, f. 7.

²⁶ *Ibidem*, f. 9.

²⁷ *Ibidem*, f. 17.

²⁸ *Ibidem*.

meze toți locuitorii Valahiei“ fixînd termen pînă la 1 decembrie 1848²⁷. Se stabileau și pedepse pentru acei care nu depuneau armele în termen, mergînd la închisoare între 15—30 zile pînă la izgonirea din țară²⁸.

Comisia, după ordinul generalului rus Gasford, era alcătuită „din ampoliații locali“ sub conducerea oclrmuitorului, ofițerul rus avînd calitatea de comisar.

Armele erau primite și păstrate „supt caraula rusească“²⁹. La 2 noiembrie suboclrmuitorul din plasa Oltul de Jos raportează că nu a trimis armele adunate, deoarece nu are ordin în acest sens³⁰.

Trupele rusești aveau datoria de a aduna numai armele provenite de la populația civilă, cele militare găsite la sîtenii din județul Vilcea trebuiau înaintate comandantului polcului 1 din Craiova³¹.

Sute de publicații privind dezarmarea locuitorilor sînt trimise la suboclrmuiri pentru a fi citite în toate satele, accentuîndu-se în mod special asupra pedepselor la care vor fi supuși cei care se vor opune³².

Ideia de dezarmare generală a întregii populații a stat în atenția comisiei care cerea „în soroc de 24 ceasuri“ o situație de la Magistratul orașului Rîmnic de „cite prăvălii se află în acest oraș, care vinde praf de pușcă, alic, gloanțe și orice fel de plumb și arme de tot felul“³³.

Un document semnificativ pentru cunoașterea stării de efervescență revoluționară este cel din 12 noiembrie 1848, în care oclrmuitorul județului arăta că pînă la acea dată „nu s-a arătat nici unul din locuitori cu armele la Comisie“³⁴ dovedind o rezistență generală a celor care au răspuns apelului de a apăra cuceririle revoluționare. Comisia din Rîmnic rechiziționează o clădire spre a-i servi ca depozit pentru păstrarea armelor. Pentru a fi feriți de orice încercare de sustragere prin efracțiune a armamentului, depozitului i se pun zăbrele de fier³⁵. Cu toate măsurile luate, guvernul reacționar este nevoit să recunoască la 20 noiembrie că dezarmarea populației întîmpină greutăți³⁶.

D. Dobriceanu, suboclrmuitorul de Horezu, deși a publicat ordonanțele de dezarmare „în tot plaiul nimeni nu s-a arătat cu armele“³⁷. Numai după ce a trimis „căprarii de dorobanți“ să facă percheziții au depistat și ridicat un număr de 49 arme³⁸. Plasa Oltu de Jos trimite la oclrmuire „o pușcă rămasă de la un pandur“³⁹. De asemenea din partea plășii Otăsău se primește: „o sabie militară lăsată de un soldat în Cernătești“⁴⁰ și o pușcă militară găsită în satul Lăpușata⁴¹.

Termenul de 1 decembrie stabilit ca ultimă dată cînd se puteau depune armele fără nici un fel de pedeapsă fiind depășit s-a mai amînat cu două săptămîni. Dezarmarea generală nefiind posibilă — la 8 noiembrie, s-a acordat dreptul de a purta arme paznicilor de la cordoane și dorobanților în slujba județului. La 10 decembrie se acordă cite 4—5 arme proprietarilor de moșii și arendașilor și ulterior și pădurarilor⁴².

²⁷ Ibidem, dosar 46/1848, f. 23—24.

²⁸ C. Sperl, *op. cit.*, p. 157.

²⁹ Il. Petrescu, *op. cit.*, p. 177.

³⁰ Arh. St. Vilcea, fond Ocirmuirea județului Vilcea, dosar 5/1848, f. 34.

³¹ Ibidem, fond Subocirmuirea plășii Ocolu, dosar 1/1848, f. 136.

³² Ibidem, fond Ocirmuirea județului Vilcea, dosar 23/1848, f. 15.

³³ Ibidem, dosar 35/1848, f. 48.

³⁴ Ibidem, dosar 2/1848, f. 2.

³⁵ C. Tamaș, *art. cit.*, p. 621.

³⁶ Bibl. Acad. R.S. România, mss. 3854, p. 333.

³⁷ Arh. St. Vilcea, fond Ocirmuirea județului Vilcea, dosar 23/1848, f. 111.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, dosar 5/1848, f. 108.

⁴⁰ Ibidem, f. 82.

⁴¹ Ibidem, f. 87.

⁴² C. Sperl, *op. cit.*, p. 157.

Această amplă acțiune a autorităților reacționare, sprijinită de trupele ruse de ocupație, nu a putut stăvilii manifestările revoluționare ale maselor.

Alexandrina Magheru vorbea, într-o scrisoare din 26 octombrie 1848, despre spiritul revoluționar al unor sate din Vlcea „care au abordat drapelul tricolor, refuzînd să se supună legilor”, zicînd „că preferă să fie omorîți de tunuri decît să trăiască fără constituție”⁴³.

În comuna Runcu a fost necesar să se trimită un detașament de reprimare pentru a-i „convînge” să înceteze lupta⁴⁴.

O altă măsură luată de autoritățile reacționare concomitent cu dezarmarea locuitorilor a fost prinderea și aducerea militarilor participanți în tabăra revoluționară și răspîndiți prin satele județului.

La dizolvarea taberei, trupele regimentului I și celelalte prezente în Cîmpul lui Traian — s-au îndreptat în direcțiile Drăgășani și Pitești. Regimentul I în cea mai mare parte a plecat la Craiova prin Drăgășani, condus de Petre Caramzulea și Constantin Lahovary. Colonelul Scarlat Ciocîrlan a plecat cu artileria spre Pitești, iar Filipescu l-a însoțit cu cavaleria⁴⁵.

Magheru după ce a predat armele și munițiile administratorului județului, a plecat la Sibiu prin Clineni. În tabără, după declarația proprietarului locului, Hrisant Horezeanu n-au rămas decît „veo 7 puști și acelea stricate”⁴⁶. Trebuie menționat că unitățile militare care s-au întors la garnizoane au adus și armamentul din dotare. Dar o mare parte din armament a rămas în mîinile dorobanților și pandurilor, care înainte de a se răspîndi prin sate au aruncat muniții și armament în aer⁴⁷.

De teama unei rezistențe organizate a maselor populare se iau măsuri drastice pentru dezarmarea soldaților întorși din Tabăra de la Rîlteni. Prin repetate porunci se cerea urmărirea, prinderea și trimiterea militarilor la unitățile lor.

Departamentul din Lăuntru cerea la 2 octombrie să se ia „cele mai strajnice măsuri pentru strîngerea militarilor” deoarece „mulți din Cinurile de Jos s-au răspîndit... cu arme de tot felul”⁴⁸.

Începe o adevărată urmărire după militarii participanți în tabără reînforși la vetrele lor.

Ocîrmuirea înaintează la 3 octombrie armamentul soldatului Tache sin Gheorghe Stîrcea din Înătești, deoarece el era rănit la șoldul drept „cînd a scăpat din lovirea ce s-a făcut la București la armia turcească”⁴⁹.

La 12 octombrie începe în județ difuzarea publicației privind adunarea „ofițerilor și a cinurilor de jos ale oștirii românești ce se află răspîndiți”⁵⁰.

Maiorul Vlădoianu, comandantul polcului 1 Craiova cerea la 15 octombrie 1848, Ocîrmuirii județului Vlcea trimiterea de urgență a tuturor militarilor răspîndiți în județ⁵¹. Însărcinat cu „strîngerea soldaților, armelor și materialului militar”⁵² din Vlcea, ofițerul Macedonschi a cerut difuzarea și citirea în toate satele a publicației referitoare „la strîngerea cinurilor de jos și a armamentului”⁵³.

Din corespondența cu polcul din Craiova, reiese că foarte mulți soldați sînt răspîndiți pe la casele lor⁵⁴.

⁴³ Alex. Balintescu, *Arhiva generalului Gh. Magheru, Catalog de documente, 1582 – 1880*, București, 1968, p. 69.

⁴⁴ C. Flores, V. Tamaș, *art. cit.*

⁴⁵ Dragoș Sterian, *Tabăra lui Magheru*, în „*Studia et Acta Mus. Nicolae Bălcescu*”, 1969, p. 223.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 224.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Arh. St. Vlcea, fond Ocîrmuirea județului Vlcea, dosar 5/1848, f. 1.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 31.

⁵⁰ *Ibidem*, fond Subocîrmuirea plășii Ocolu, dosar 1/1848, f. 111.

⁵¹ *Ibidem*, f. 112.

⁵² *Ibidem*, dosar 2/1848, f. 3.

⁵³ *Ibidem*, f. 5.

⁵⁴ *Ibidem*, fond Ocîrmuirea județului Vlcea, dosar 5/1848, f. 35.

La 8 noiembrie Macedonschi cerea ca toți soldații găsiți în județ să fie trimiși „cu convoi din sat în sat pînă la unitatea de reședință a garnizoanei”⁵⁵. Departamentul din Lăuntru propunea la 15 noiembrie luarea măsurilor corespunzătoare pentru stringerea și trimiterea soldaților răspîndiți în județ la unitățile lor⁵⁶, ca la 19 noiembrie să menționeze că „în urma tuturor măsurilor pentru stringerea cinurilor de jos, adunarea lor merge foarte cu încet”⁵⁷. Această sarcină trebuie rezolvată cît se poate de repede.

Cu toate acestea, Departamentul atrage atenția la 26 noiembrie 1848, Ocîrmuirii județului Vilcea că nu a luat toate măsurile pentru stringerea soldaților⁵⁸.

La 13 decembrie o dată cu retragerea lui Macedonschi ca delegat cu stringerea militarilor fugiți, sarcina urmăririi, prinderii și trimiterii soldaților la garnizoanele de bază a rămas în seama autorităților civile⁵⁹. Pentru bunul mers al operației, maiorul Vlădoianu, trimite Ocîrmuirii la 19 decembrie 1848 instrucțiuni speciale pentru „stringerea cinurilor de jos răspîndite prin județ cum și a muniției de război”⁶⁰.

La casa de Sfat din Clineni se afla muniția roatei a 6-a din polcul 1 Craiova, rămasă acolo o dată cu răspîndirea soldaților”⁶¹. Armament militar s-a găsit în toată zona Vilcii și a fost înaintat la Craiova⁶².

În baza ordinelor primite și a activității depuse de armată și aparatul administrativ din județ au fost prinși zeci de soldați printre care: Ion Badescu⁶³, Nicolae Gîrtenie⁶⁴, Ene Mihai Timiș și Ion Dumitrana Ciobanu, găsiți la Govora unde au „venit în sat de la răscoală”⁶⁵, Nicolae Cucu din Mihăești⁶⁶, Pătru Bucur Bojnaru⁶⁷, Constantin Marin Pleșa⁶⁸, Nicolae Marin Pleșa⁶⁹ etc.

O serie de ostași se aflau răniți sau bolnavi netransportabili. În acea perioadă în județ se aflau: Toma sin Toma⁷⁰, Constantin sin Craioveanu din Fișcălia⁷¹ și Constantin sin Drăghici. Stroe din Otăsău⁷². La 20 noiembrie 1848 se raporta că au fost trimiși toți soldații în afară de trei bolnavi de la Ocnele Mari, pentru care se solicita un car cu boi pentru a fi transportați⁷³.

Soldații care nu erau băștinași din Vilcea, circulau în general în grupuri. Astfel se explică prinderea a 22 ostași în plasa Horezu,⁷⁴ în plasa Ocolu la 3 noiembrie⁷⁵, 2 la 6 noiembrie⁷⁶, 3 la 9 noiembrie⁷⁷, 2 la Ocnele Mari⁷⁸, și 2 la 12 decembrie în plasa Oltu⁷⁹.

⁵⁵ Ibidem, f. 42.

⁵⁶ Ibidem, f. 73.

⁵⁷ Ibidem, f. 62.

⁵⁸ Ibidem, f. 81.

⁵⁹ Ibidem, f. 120.

⁶⁰ Ibidem, f. 146.

⁶¹ Ibidem, dosar 2/1848, f. 10.

⁶² Ibidem, f. 24, 26, dosar 5/1848, f. 123, 124.

⁶³ Ibidem, dosar 2/1848, f. 8.

⁶⁴ Ibidem, f. 9.

⁶⁵ Ibidem, f. 14.

⁶⁶ Ibidem, dosar 1/1848, f. 130.

⁶⁷ Ibidem, dosar 5/1848, f. 142.

⁶⁸ Ibidem, f. 155.

⁶⁹ Ibidem, f. 141.

⁷⁰ Ibidem, f. 52.

⁷¹ Ibidem, f. 107.

⁷² Ibidem, f. 101.

⁷³ Ibidem, f. 40-41.

⁷⁴ Ibidem, f. 11.

⁷⁵ Ibidem, fond Magistratul orașului Rîmnic, dosar 108/1848, f. 8.

⁷⁶ Ibidem, fond Ocîrmuirea județului Vilcea dosar 5/1848, f. 38.

⁷⁷ Ibidem, dosar 2/1848, f. 9 v.

⁷⁸ Ibidem, dosar 5/1848, f. 61 v.

⁷⁹ Ibidem, f. 119.

În perioada 3 noiembrie 1848 — 24 decembrie 1848 s-a prins cite un soldat în plășile Ocolu⁸⁰, Horezu⁸¹, Oltul⁸², în satul Berbești⁸³, Otăsău⁸⁴, Mănăstireni,⁸⁵ Mihăești⁸⁶, Govora⁸⁷, etc.

În județ se afla și ofițerul Tudor Constantin Bibirițoiu din Ionești⁸⁸ care cu toate că a părăsit satul natal la 16 octombrie, pînă la 8 decembrie nu a ajuns la unitate⁸⁹. Poliția descoperă în Rîmnic la începutul lui decembrie pe ofițerul Nicolae Constantin găsit „fără căpătii” în acest oraș⁹⁰.

Un ajutor în prinderea soldaților dezertori l-au dat și armatele străine. Astfel, la 20 octombrie „soldatul Stan Ilie Spînu din Pietroasa, împreună cu alți ostași aflați în plasă au fost luați de trupele ruse și duși la Craiova⁹¹”.

Elementul cel mai activ al luptei revoluționare îl constituiau pandurii, dorobanții și soldații răspîndiți pe la casele lor, care mai sperau într-o revenire a lui Magheru pentru a reîncepe lupta⁹².

Cu toate că soldatul Dumitru Spătaru din Vladimiri — Gorj a fost prins în satul Gheroiu și dezarmat, el a reușit să fugă⁹³. Soldatul Radu sin Matei „a fugit din mîini pe cînd îl ducea paznicul la stația Otăsău⁹⁴”.

În comuna Otăsău soldatul Năstase sin Constantin Mamulea „nesupunîndu-se nici într-un chip celor poruncite de stăpînire de a merge la locurile slujbei sale” a reușit să însălmînte autoritățile civile locale reacționare. Subocîrmuitorul plășii Otăsău își arată nemulțumirea că „însoțit cu un alt militar” continuă lupta în felul lor.

Cu toate măsurile luate de reacțiunea contrarevoluționară, revoluția din Țara Românească nu a putut fi înfrîntă, deoarece ideile ei au continuat să rămîină vii în conștiința poporului iar programul ei a devenit programul de luptă al maselor pentru făurirea României moderne,

„FACLA MUNCII” UN ZIAR AL COMUNIȘTILOR VÎLCENI DIN ILEGALITATE

PETRE BARDAȘU

În perioada imediat următoare crizei de supraproducție din anii 1929—1933 evoluția situației interne și internaționale arăta că principala primejdie pentru independența națională și integritatea teritorială a țării o constituia fascismul. P.C.R., conștient de pericolul ce amenința

⁸⁰ Ibidem, dosar 2/1848, f. 45.

⁸¹ Ibidem, f. 71.

⁸² Ibidem, f. 38.

⁸³ Ibidem, fond Magistratul orașului Rîmnic, dosar 105/1848, f. 7.

⁸⁴ Ibidem, Ocîrmulrea județului Vîlcea, dosar 2/1848, f. 9 v.

⁸⁵ Ibidem, dosar 5/1848, f. 54.

⁸⁶ Ibidem, f. 115.

⁸⁷ Ibidem, f. 127.

⁸⁸ Ibidem, dosar 23/1848, f. 10.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem.

⁹² M. Florescu, *op. cit.*, p. 343.

⁹³ Arh. St. Vîlcea, fond Ocîrmulrea județului Vîlcea, dosar 5/1848, f. 50.

⁹⁴ Ibidem, f. 26.

Înșăși ființa națională a poporului nostru, și-a orientat activitatea spre unirea tuturor forțelor și păturilor sociale interesate, pe o platformă comună de luptă împotriva fascismului, în cadrul Frontului Popular Antifascist. Plenarele C.C. al P.C.R. din iulie 1933 și februarie 1935 au analizat situația politică internă și au stabilit din punct de vedere tactic lupta pentru făurirea Frontului Unic Muncitoresc ca bază pentru crearea Frontului Popular Antifascist.

S-a stabilit totodată, adoptarea unei atitudini elastice în ceea ce privește colaborarea, care să permită atragerea tuturor categoriilor sociale și a grupărilor politice interesate în lupta împotriva fascismului¹. În acest context organizațiile comuniste din județul Vilcea au militat pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, pentru stringerea tuturor forțelor democratice din județ, într-un larg front popular.

În scopul realizării acestui obiectiv și pentru a sprijini pe plan local lupta pentru revendicări a muncitorilor, Biroul județean al P.C.R. Vilcea a hotărât, în primăvara anului 1935, să editeze în mod nemijlocit un ziar menit să devină tribuna partidului pe plan local. Pentru realizarea scopului propus s-a căzut de acord ca noul ziar numit „Facla Muncii” să apară ca „ziar de cultură, informații și îndrumări”, iar redacția a fost încredințată lui Ioan Gr. Gorun, responsabilul cu presa în cadrul Biroului județean Vilcea al P.C.R. Raritatea acestui ziar² și bibliografia săracă³, ne-a determinat să prezentăm în cele ce urmează cele două numere din „Facla Muncii”.

Primul număr a apărut la 31 mai 1935 în două pagini la prețul de lei 2, având redacția și administrația în Rîmnicu Vilcea, strada Tabaci nr. 33 (de fapt adresa unui simpatizant al partidului), iar al doilea la 1 iulie 1935, având schimbat sediul redacției în comuna Bărbătești, județul Vilcea, de unde era originar Ion Gr. Gorun.

Înainte de apariția celui de al treilea număr ziarul a fost interzis de către autorități.

Tirajul primului număr a fost de 2000 exemplare, iar al celui de al doilea de 2500⁴. Articolele au fost scrise și semnate, uneori cu pseudonime de către membrii organizațiilor P.C.R. și U.T.C. din județul Vilcea. Printre autori se numărau Ion Grigore Gorun, Toma Calomfirescu (președintele Sindicatului de la Salina Ocnele Mari), Ion Lateș (secretarul Comitetului județean U.T.C., cu pseudonimul Ilie Brateș), Iosif Himler (secretarul Biroului județean P.C.R., cu pseudonimul I. Stan), T. Mihăilă, I. Radu și alții.

În editorialul de la primul număr se arăta că „Facla Muncii” vine să arunce lumină asupra stării prin care trec masele de la orașe și sate. Împinse de lipsuri din ce în ce mai apăsătoare, masele muncitoare se opun celor ce-și fac drum de ieșire din criză, prin: scăderea nivelului de viață, mărirea scumpetei, înrăutățirea condițiilor de muncă. Un alt scop al ziarului era „un front unic de la orașe și țară”, în lupta împotriva fascismului care este „dușmanul cel mai periculos”. Fascismul înseamnă întuneric, barbarie și mizerie. Facla Muncii va lumina tot mai puternic masele, pentru a duce la neputință fascismul de a le întuneca... Va fi contra celor care vor războiul și fascismul ce amenință însuși viața celor ce se află în cîmpul muncii”⁵. Un alt articol din același număr scris de Ion Grigore Gorun intitulat „Pace. Vrem pace!” demască pericolul pe care îl reprezintă fascismul german și italian pentru pacea lumii. „Strigătul acesta este acoperit de zăngănitul armelor hitleriste, de explozia proiectilelor în Abisinia, unde Italia vine călare pe un tun să „civilizeze” pe africani, pentru a-și mări coloniile; de zgomotul aeroplanelor japo-

¹ Crearea Partidului Comunist Român, Edit. Științifică, București, 1971, p. 503.

² Originalele nu se păstrează decât în colecția particulară V. Oprolu, iar la Biblioteca Acad. R.S. România se găsește numai microfilmul la cota M.p. 121/14. O altă copie se găsește la Arhivele Statului Vilcea.

³ Singura mențiune este făcută în lucrarea lui Titu Georgescu, Mircea Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă*, București, Edit. Științifică, 1983, p. 257–258 și în articolul lui V. Oprolu, *Amintiri despre „Facla Muncii”* – un ziar din ilepăitate al comunistilor vilcenii, în „Orizont” – supliment social-cultural, aprilie 1971, p. 5.

⁴ V. Oprolu, *art. cit.*

⁵ „Facla Muncii”, nr. 1, din 31 mai 1935.

neze care întuneacă cerul plin de soare al Chinei răsăritene". Autorul arată în continuare, că politica de înarmare a tuturor țărilor se face pe spinarea oamenilor muncii, care sînt împovărați de impozite, li se scad salariile „Hitler ca și magnații industriei de armament își au socotelile bine ticluite. Ele trec însă prin punga celor mulți". Un alt articol al lui Ion Gorun intitulat „În apărarea libertăților democratice" apare în numărul al doilea al ziarului, în care arăta că există pericolul instaurării la conducerea țării a unei dicaturi fasciste, iar începuturile au fost făcute prin răpirea unor libertăți cetățenești (dreptul de organizare, dreptul de presă liberă) prin introducerea stării de asediu, etc.

În încheierea articolului, se arată că: „Astăzi păturile muncitorești cer salarii la nivel cu scumpetea, condiții omenești de muncă, libertatea drepturilor cetățenești, respectate. Ele resping orice încercare a dictaturii fasciste" ⁶. Tot în acest număr se publică articolul „Manevre antimuncitorești", semnat cu pseudonimul I. Brateș, care se pronunță pentru unitatea sindicală și arată pericolul pe care îl reprezintă pentru organizațiile sindicale fascismul intrați în ele.

Cele mai multe articole au ca subiect situația oamenilor muncii din cele mai mari întreprinderi din județul Vilcea, din Turnu Severin ⁷ și din alte părți ale țării.

Toma Calomfirescu în articolul „Grozăviile de la Oțele Mari Vilcene" ⁸ descrie condițiile grele de muncă și de viață ale celor 128 de sindicaliști angajați la salină obligați să lucreze nouă ore pe zi în subteran, fără să aibă protecția muncii asigurată, iar salariile le sînt mult mai mici decît în perioada anilor 1929—1933. Două articole „Fabrica de cherestea Carpatina" ⁹ și „Carpatina, iadul muncitorilor din satul Brezoi-Vilcea" ¹⁰ analizează situația muncitorilor forestieri de la fabrica de cherestea din comuna Brezoi a Societății „Carpatina".

Ambele articole arată faptul că „stăpînii storc lemnul pădurilor, dar și toată vîlga și viața celor 2000 de muncitori", silindu-i să lucreze 10 ore pe zi, fără respectarea celor mai elementare măsuri de protecția muncii, concediind imediat pe cei care încearcă să organizeze muncitorii sau cer să se respecte legea. Aceeași situație grea o au și muncitorii de la fabrica de cherestea Arnota din comuna Costești care aparține Casei Autonome a pădurilor Statului ¹¹. Alte articole se ocupă de situația muncitorilor tăbăcari din Rîmnicul Vilcea ¹², de starea țăranimii din județ ¹³, de probleme legate de scădere nivelului de trai ¹⁴.

Suita de patru articole din numărul al doilea privind situația muncitorilor din Turnu Severin face ample referiri la condițiile de muncă și trai ale salariaților de la C.F.R., șantierul naval și din port.

Cîteva articole sînt rezervate problemelor privind organizarea muncitorilor, activitatea Camerei de Muncă ¹⁵, a Asigurărilor sociale ¹⁶ și a Sindicatelor ¹⁷.

Deși cu o apariție efemeră „Facia Muncii" a jucat un rol important în activitatea de propagandă desfășurată de către comuniști în județul Vilcea.

⁶ „Facia Muncii" din 1 iulie 1935, p. 1.

⁷ Între organizațiile P.C.R. și cele din județul Mehedinți a existat o strînsă colaborare, vezi Măneanu Mite, *Participarea comunistilor vilceni la alegerile din 1936 din județul Mehedinți*, în „Studii vilcene", nr. 2, Rm. Vilcea, 1972, p. 104.

⁸ „Facia Muncii", I, nr. 1, p. 2.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, nr. 2, p. 2.

¹¹ Muncitorii din întreprinderile statului, în „Facia Muncii", nr. 2, p. 2.

¹² Ion Gr. Gorun, *Cum sînt înșelați muncitorii de la fabrica de tăbăcirie „Simian" din Rm. Vilcea*, în Ibidem, nr. 2, p. 2.

¹³ *De pe ogoare*, în Ibidem, nr. 1, p. 2.

¹⁴ I. Radu, *Scumpetea*, în Ibidem, nr. 1, p. 1.

¹⁵ *Camera Muncii*, în Ibidem, nr. 1, p. 1.

¹⁶ I. Stan, *Asigurări sociale*, în Ibidem, nr. 2, p. 1.

¹⁷ *Informații sindicale*, în Ibidem, nr. 1, p. 2.

STIMAȚI COLEGI,

Cele două zile de lucru pe care le considerăm fructuoase au luat sfârșit. Prin această manifestare am căutat să împlinim și să cinstim evenimentul petrecut cu 25 de ani în urmă. Aniversarea de la 30 decembrie va da prilej fiecărui luptător pentru socialism, fiecărui om al muncii să privească cu îndreptățită mândrie succesele obținute de națiunea întreagă în cele două decenii și jumătate, profundele prefaceri care au făcut ca socialismul să prindă rădăcini.

Astăzi mai mult ca oricând, animate de spiritul hotăririlor Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român, colectivele de muncă din industrie, colectivele care se îngrijesc să ia rod tot mai bogat din ogoare, sau care participă prin creația lor la dezvoltarea culturii și științei s-au angajat ferm pe drumul perfecționării activității lor cu scopul de a obține mai devreme creșterea economică prevăzută de actualul cincinal. Chemarea „Cincinalul în patru ani și jumătate” a căpătat o rezonanță deosebită în bătălia pentru mai mult și mai bine, pentru rezultate de prestigiu în toate domeniile de activitate.

Cum munca desfășurată în Arhivele Statului este pusă în slujba conservării unor categorii importante de izvoare ale istoriei patriei, documentele de arhivă și cercetării conținutului lor pentru a pune experiența istorică, inteligența generațiilor trecute la îndemna generațiilor actuale, cum arhiviștii animați de aceste țeluri caută, în permanență, să polarizeze eforturile colegilor lor cu preocupări asemănătoare, care lucrează în alte arhive de stat, în biblioteci și instituții de cercetări, pentru a găsi căile și soluțiile cele mai bune în vederea perfecționării activității arhivistice, am considerat că o dezbateră, în cadrul unei sesiuni științifice asupra problemelor actuale de arhivistică, poate nu numai să dea imaginea unor rezultate obținute, a unui plus de claritate, de precizare în ceea ce facem acum, ci și să surprindă direcțiile posibile de cercetare teoretică, de experimente practice, care să ducă la dezvoltarea tuturor domeniilor noastre de activitate. Iată ideea de bază a actualelor lucrări, care a fost subliniată și în cuvîntul de deschidere al tovarășului director general.

Trebuie să subliniem că ecoul stîrnit de tematica cunoscută dv. cu mai multe luni în urmă, formulată să ofere largi posibilități de participare, a fost considerabil. Prezența dv. aici, arhiviști și cercetători din multe părți ale țării, în zilele de 27 și 28 octombrie, în număr atît de mare, cu comunicări, care însumează multe subiecte ce se înscriu în cunoașterea preocupărilor instituțiilor pe care le reprezentați și în același timp în preocupările Direcției generale a Arhivelor Statului, constituite dovada acestui ecou și totodată un sprijin prețios dat nouă, pentru care vă mulțumim.

Pentru că timpul este foarte scurt și dorim să ne încadrăm în aceeași disciplină a desfășurării de care ați dat dovadă, cu toată greutatea de a face aprecieri imediate optez totuși să-mi asum acest risc.

Fruct al neliniștii omului de știință, dornic să se apropie de adevăr, comunicarea profesorului nostru Aurelian Sacerdoțeanu, aduce informații de necontestat în favoarea tezei pe care a

susținut-o cu mulți ani în urmă că la cancelaria domnească, încă din secolul al XIV-lea a existat o „arhivă domnească” organizată, precum și documente care dovedesc ce instituție a jucat până la 1831 rolul de arhivă centrală a țării.

Întotdeauna cunoașterea problematicii pe care o ridică cercetarea documentelor dintr-o epocă dă încredere în lucru pe specialiști. Credem că ipotezele și datele furnizate de colega noastră Maria Soveja cu privire la elementele noi de paleografie și diplomatică care apar în documentele de la sau din timpul lui Matei Basarab, la ispravnicii actului de cancelarie, rolul vtor logofătului Udriște Năsturel la curtea Domnului și a dregătoriei în general la curte, sau cu privire la originea și anul nașterii lui Tudor Spudei reușește să ne capteze pentru noi cercetări.

Vechea noastră colaboratoare clujancă Maria Ursuțiu specialistă în domeniul arhivelor particulare, ne dă așa cum ne-a obișnuit și cu alte prilejuri, definiții precise demonstrate cu ajutorul arhivei familiale transilvănene Banffii.

Fără îndoială, colega noastră din același oraș de pe Someș, Elena Stepan căutând să răspundă întrebării ce a însemnat introducerea limbii germane ca limbă oficială în cancelariile transilvănene, pe timpul „împăratului luminat” Iosif al II-lea, ne lasă o reușită comunicare asupra consecințelor negative și pozitive ale reformei respective.

Tudor Mateescu abordează în comunicarea sa o problemă care și astăzi este actuală. Relațiile dintre Arhivele Statului și Instituțiile centrale de acum un veac și mai bine arată pe lângă ce era bun și se realiza greu din cauza unor stări de lucruri dificil de înălțat. El ajunge la concluzia, pe care o împărtășim, că numai acordarea atribuției de îndrumare și control Arhivelor Statului prin legislația epocii socialiste a pus această activitate pe alte baze.

Opiniile exprimate de Marin Mocanu cu privire la definirea obiectului arhivisticii „ca știință auxiliară a istoriei, în care intră și părțile sale componente — paleografia, sigilografia, diplomatica, genealogia ș.a. ca discipline „ni se par că pot constitui obiectul unor dezbateri viitoare rodnice între cei care se ocupă de problemele teoretice ale acestei științe.

Tehnica întocmirii registrelor arhivelor personale prezentată de colega Ioana Botezan reprezintă sinteza unei experiențe îndelungate, acumulată și bine verificată de biografia de la Arhiva istorică a filialei Academiei din Cluj. Criteriile de sistematizare, procedeele de lucru și propunerile făcute pentru intensificarea muncii de întocmire și editare a registrelor de arhive personale în Revista Arhivelor, ca și orientarea spre realizarea unui dicționar de terminologie arhivistică sînt binevenite pentru îmbogățirea experienței colegilor noștri arhiviști și pentru susținerea unor preocupări mai vechi ale redacției.

Se știe că instituția noastră experimentează prelucrarea automată a informațiilor din arhive. Considerațiile privind cotele documentelor și codificarea lor în vederea regăsirii informațiilor prezentate de stimata colegă Maria Pirvulescu a reușit să vă ofere imaginea unor aspecte noi de muncă pe care le-au îmbrățișat arhiviștii în ultimii ani.

Comunicarea tovarășei Sanda Racoviceanu care prezintă 7 din tehnicile ce se folosesc în actuala etapă de dezvoltare a arhivisticii pe plan mondial ne-a demonstrat cât de mult a depășit acest domeniu de activitate sfera muncii tradiționale.

Facsimilarea ca sferă recentă de activitate, mai ales practică, până acum, se impune tot mai mult în lupta pentru păstrarea și conservarea cu grijă a tezaurelor muzeistice și arhivistice din țară. Ca disciplină teoretică, am numi-o noi, facsimilarea nu beneficiază decât de puține studii. De aceea apreciem că ideile susținute, în fața plenului, de optimista arhivistă Olivia Strachină, referitoare la terminologia folosită în activitatea de facsimilare, în legătură cu produsul ei — facsimilul și propunerile privind folosirea lui contribuie la dezvoltarea acestei noi discipline.

Comunicarea tovarășului B.T. Rîpeanu de la Arhiva Națională de Filme lărgeste orizontul asupra valorii specifice a filmului ca sursă a istoriei contemporane, a istoriilor specializate

și ca document auxiliar al cercetărilor științifice în alte științe decât istoria. Credem că fiecare problemă legată de cercetarea filmului ca document ar putea face obiectul unor studii menite să sprijine activitatea arhivistică din arhivele de stat care conservă astfel de documente.

Între problemele care interesează importante sectoare din Arhivele Statului se află și aceia a conservării filmului alb-negru. De aceia socotim că datele comunicate de tovarășul inginer Viorel Tudorică cu privire la criteriile avute în vedere pentru stabilirea normelor de conservare elaborate de F.A.F. sînt de o deosebită utilitate colegilor noștri din sectoarele amintite.

Apreciem în mod deosebit cunoștințele transmise de cei doi colaboratori ai revistei noastre, tovarășii Ion Toacă și Gheorghe Tudor cu privire la valoarea memoriilor ca izvoare ale științei istorice. Oare n-ar prezenta un deosebit interes cunoașterea metodei de cercetare a acestora și a tuturor problemelor pe care le ridică memorialistica? Sperăm că întrebării i se vor da răspunsuri.

Prezentarea experienței pe care o are Filiala Arhivelor Statului Brăila în a utiliza metoda întîlnirii directe dintre elevi și documente la sediul Arhivelor, pentru educarea patriotică și internaționalistă a acestora, este de bun augur. Cu prilejul de față colegul Nicolae Mocioiu ne dezvăluie și un domeniu mai puțin cercetat, relația școală – arhive, în cadrul procesului de instruire și educare a copiilor în instituțiile de învățămînt de diferite grade.

Și pentru că ne aflăm tot în domeniul învățămîntului dorim să subliniem că tov. Vasile Căpîlnean aduce contribuții la cercetarea istoriei învățămîntului nostru nu îndeajuns de cercetată, de mare actualitate și căreia cunoașterea izvoarelor i-ar fi de mare folos. De aceia îndemnăm pe cei care au astfel de preocupări să ducă o muncă susținută pe acest tărîm.

În tematica Revistei Arhivelor a intrat și preocuparea pentru furnizarea datelor din documente care pot sluji cercetărilor arheologice. Noile contribuții aduse de tînrul coleg Sergiu Purece, arhivist, dar și pasionat arheolog nu poate constitui decât un indemn la lărgirea cercetărilor de acest gen și la o colaborare strînsă cu instituțiile de specialitate.

Ioana Burlacu se situează cu comunicarea sa într-o sferă largă de preocupări, chiar a arhivisticii internaționale. Importanța informației și rolul ei educativ pentru păstrarea și conservarea monumentelor istorice este subliniat cu un exemplu, care are semnificații și pentru instituția noastră.

Cercetările întreprinse de tovarășul Andrei Kiss pentru cunoașterea metodelor lui Gh. Șincai de a aduna și studia diferite categorii de izvoare necesare scrierii *Hronicei* sînt de o mare importanță în activitatea arhiviștilor și cercetătorilor. Ea înlesnește nu numai cunoașterea eforturilor acestui mare înaintaș al culturii românești pentru a alcătui prima colecție de izvoare privind istoria noastră ci și dezvăluirea principiilor arheografiei după care s-a condus Șincai în munca lui de o viață de om pentru alcătuirea colecției.

Se pare că la Cluj cercetările de genul acesta preocupă mai mulți arhiviști. Așa se explică și comunicarea tînrului arhivist Ioan Dordea care înfățișează metoda arheografică a istoricului Ioan Bogdan. Împărtășim cu acest prilej părerea că astfel de studii ar trebui întreprinse pentru toate operele marilor noștri istorici care au adunat izvoarele istoriei românilor.

Printre preocupările mai vechi ale tovarășei Veronica Vasilescu se numără și critica internă și externă a actelor, cercetarea autenticității actelor de cancelarie. Știința de a face aceste critici este actuală și este totodată un motiv să ne alăturăm tuturor acelor care susțin necesitatea dezvoltării diplomatiei, reluării metodelor ei de lucru și formării specialiștilor.

Considerăm că are substanță comunicarea confratelui în meserie Ștefan S. Gorovei. Problematika prezentată orientează, dacă vreți, studiile pentru clasificarea științelor auxiliare ale istoriei și de ce să nu o spunem încă un punct de vedere, alături de cel susținut de colegul Marin Mocanu. În același timp trezește interesul pentru analiza definiției și cîmpului de activitate al genealogiei, a principiilor și metodelor genealogistului.

Prezentarea citorva din sarcinile pe care le are în viitor genealogia românească poate constitui un program de lucru și pentru revista noastră cu scopul de a ajuta progresul studiilor istorice.

Cum și filologia face parte din punctul de vedere al istoricului, dintre științele care-l ajută în cercetările sale, colegul Mircea Voiculescu a supus atenției auditoriului o adevărată problematică lexicografică ridicată de utilizarea documentului din arhive. Tema sa confirmă faptul că documentele au utilitate în numeroase domenii și pentru a li se cunoaște valoarea sub toate aspectele se unesc la lucru specialiști din foarte multe științe.

Comunicarea cunoscutei specialiste în sfragistică Maria Dogaru a abordat o temă actuală, venind să sprijine studiul realităților politice, economice și sociale din secolul al XVIII prin elementele stemelor unităților administrative teritoriale din sigiliile domnești. Ideile difuzate cu privire la ceea ce trebuie analizat din punctele de vedere istoric și al tehnicii gravării artistice deschid noi terenuri de cercetare.

Virgil Teodorescu a cercetat mult epoca și opera lui Dionisie Eclesiarhul. Am putea spune, fără teama de a greși, că nu i-au mai rămas aspecte nestudiate din activitatea acestui cărturar. Explicațiile adăugate, considerațiile sale teoretice ne-au demonstrat că arhiviștii pot și trebuie să devină specialiști în miniaturistică.

Este bine că demografia istorică, după cum o demonstrează comunicarea prietenului Alexandru Matei din Cluj, ne preocupă. Cercetările în acest domeniu își au importanța lor. Volumul lucrărilor de demografie publicate în ultimii ani ne dovedește că Clujul s-a transformat într-un centru fecund. Stabilirea raportului între arhivistică și demografie istorică, cu precizarea rolului și a categoriilor de izvoare care slujesc istoricului și demografului, dar de conservarea cărora se ocupă Arhivele, ne arată ce trebuie să facă arhiviștii pentru a sprijini cercetarea. Ceea ce ne dorim sint cit mai multe studii asupra izvoarelor pe care le cunoaștem atât de bine.

Dorinței i s-a răspuns chiar la sesiunea de față de cunoștinții cercetători din Arad, Andrei Caciora și Eugen Glück prin datele grăitoare adunate din izvoare de prima mână pentru dovedirea evoluției demografice și compoziției etnice din Comitatul Arad în secolul al XVIII-lea.

Bazindu-se pe documentele din arhivele de la Rîmnicul Vilcei și înfățișînd măsurile luate de contrarevoluție pentru a dezarma masele populare adunate la Rîureni, tovarășul Cornel Tamaș, lasă să ne apară pe primul plan ideea că revoluția de la 1848 a rămas vie în conștiința poporului, iar programul ei a stat la temelia României moderne.

Între mijloacele folosite de P.C.R. în lupta pentru progresul societății românești și împotriva pericolelor care amenințau ființa noastră națională a fost și presa. Descoperirea faptelor glorioase ale partidului din anii ilegalității este o datorie a fiecărui cercetător. El îi răspunde comunicarea tinărului arhivist Petre Bardășu despre contribuția și rolul ziarului comunist „Facla Muncii” din județul Vilcea în lupta pentru realizarea unui front unic de la orașe și sate împotriva fascismului.

Am mai adăuga aprecierilor făcute pentru fiecare contribuție în parte convingerea că opiniile schimbate, discuțiile purtate la sfîrșitul fiecărei zile de comunicări, au dus la degajarea unor idei, demne de urmărit în preocupările viitoare, fie pentru adîncirea cercetărilor, fie pentru îmbunătățirea metodelor de cercetare. Oricum experiența tuturor s-a îmbogățit. Dorim să vă mulțumim pentru tot fondul bogat de lucrări lăsat astăzi instituției noastre și vă așteptăm în anul următor.

Și, pentru că, înainte de a mi se da cuvîntul final tovarășul Ioan Mărcuș spunea în glumă, că întreaga culpă pentru organizarea sesiunii aparține redacției, zicem la rîndul nostru că strămoșii noștri romani socoteau între cele patru culpe și culpa de responsabilitate. Noi ne-am asumat răspunderea, iar pentru sprijinul dat de conducere ținem să-i mulțumim împreună cu dv.

ȘTEFAN HURMUZACHE

MOT DE CLÔTURE

Chers collègues,

Ces deux jours de travaux, fructueux selon notre opinion, ont pris fin. Au moyen de cette manifestation nous avons essayé d'aller à la rencontre et d'honorer l'évènement qui a eu lieu 25 années auparavant.

L'anniversaire de ce 30 décembre offrira à chaque combattant pour le socialisme, à chaque travailleur l'occasion de regarder avec un orgueil justifié les succès obtenus par la nation entière dans ces deux décennies et demi, les profondes transformations grâce auxquelles le socialisme a poussé profondément des racines, devenant notre mode avancé de vie.

Aujourd'hui plus que jamais, animés par l'esprit des décisions de la Conférence Nationale du Parti Communiste Roumain, les collectifs de travail de l'industrie, les collectifs qui poursuivent de réaliser des récoltes toujours plus grandes de leurs labours ou ceux qui participent par leur travail créateur au développement de la culture et de la science, toute la nation s'est engagée fermement dans la voie du perfectionnement de l'activité aux fins d'obtenir plus tôt l'accroissement économique prévu par l'actuel quinquennat. L'appel pour „Le quinquennat en quatre années et demi” retentit d'une forte résonance dans la bataille pour faire davantage, pour faire mieux, pour des résultats de prestige dans tous les domaines de l'activité.

Comme le travail accompli par les Archives d'État se trouve au service de la conservation d'importantes catégories de sources de l'histoire de la patrie, les documents d'archives, et à la recherche de leur contenu pour mettre l'expérience historique, l'intelligence des générations d'autrefois à la disposition des générations d'aujourd'hui, comme les archivistes animés par ces buts cherchent constamment à polariser les efforts de leurs collègues ayant des préoccupations similaires qui travaillent dans d'autres archives d'état, dans les bibliothèques et les institutions de recherches pour trouver les voies et les meilleures solutions en vue du perfectionnement de l'activité archivistique, nous avons estimé qu'un débat, organisé dans le cadre d'une session scientifique, sur les problèmes actuels de l'archivistique, serait à même non seulement de fournir l'image des résultats obtenus, un surplus de clarté, de précision sur ce que nous sommes en train de faire actuellement, mais aussi de surprendre les directions possibles dans les recherches théoriques, les expériences pratiques qui puissent pousser au développement de tous les domaines de notre activité.

Voici l'idée essentielle de cette session, l'idée soulignée aussi par le discours d'ouverture de camarade le directeur général.

Il faut souligner encore que l'écho déclenché par la thématique, connue de vous depuis quelques mois et formulée de manière à pouvoir offrir de larges possibilités de participation, a été considérable. Votre présence ici, archivistes et chercheurs venus, en si grand nombre, de tant de coins du pays, le 27 et le 28 octobre, avec des communications sur beaucoup de sujets donnant la possibilité de connaître les préoccupations des institutions dont vous êtes les représentants et en même temps les préoccupations de la Direction Générale des Archives d'État, constitue la preuve de cet écho et en même temps une aide précieuse que vous venez nous affirmer et pour laquelle nous vous faisons nos remerciements.

Le temps étant très court et comme nous désirerions nous encadrer dans la même discipline dont vous avez fait montre, malgré la difficulté de porter des appréciations immédiates, je me vois tout-de-même dans la position d'assumer ce risque.

Résultat de l'inquiétude de l'homme de science, de son désir d'atteindre la vérité, la communication du professeur Aurelian Sacerdoțeanu apporte des informations sans conteste en faveur de la thèse soutenue, il y a des années, selon laquelle, depuis le XIV-e siècle déjà, la chancellerie princière possédait des „archives princières” organisées, de même que des documents qui attestent quelle institution a joué jusqu'à l'année 1831 le rôle d'archives centrales du pays.

La connaissance de la problématique que soulève la recherche des documents d'une certaine époque constitue toujours pour les spécialistes un aiguillon, une impulsion au travail. Je suis persuadé que les hypothèses et les données fournies par notre collègue Maria Soveja sur les éléments nouveaux de paléographie et de diplomatique des documents de l'époque de Matei Basarab, relatifs aux réviseurs des actes de chancellerie, au rôle du logothète de deuxième rang, Udriște Năsturel, à la cour princière et à cette haute fonction en général, relativement à l'origine et à la date de la naissance de Tudor Spudei peuvent faire notre conquête pour pousser plus loin les recherches.

Notre vieille collaboratrice de Cluj, Maria Ursuțiu, spécialiste dans le domaine des archives privées, met à notre disposition, comme elle l'a aussi fait dans d'autres occasions, des définitions précises, soutenues au moyen des archives de la famille transylvaine des Banffii.

Sans doute, notre collègue Elena Stepan de la même ville des rives du Sommeș, en essayant de donner une réponse à la question portant sur la signification de l'introduction de la langue allemande comme langue officielle dans les chancelleries transylvaines au temps „du grand empereur Joseph II” nous laisse une communication réussie sur les conséquences négatives et positives de la réforme concernée.

Tudor Mateescu attaque dans sa communication un problème d'actualité encore aujourd'hui. Les relations entre les Archives d'État et les institutions centrales d'il y a plus d'un siècle montrent à côté de ce qui s'aurait bon, aussi ce que l'on ne pouvait réaliser qu'avec grande peine à cause de certains états de choses difficiles à éloigner.

Il aboutit à la conclusion, avec la quelle nous sommes sûrement d'accord, que seulement le fait que la législation socialiste ait attribué aux Archives d'État la compétence du conseil et du contrôle a mis cette activité sur d'autres bases.

Les opinions de Marin Mocanu sur la définition de l'objet de l'archivistique „comme science auxiliaire de l'histoire, qui englobe aussi ses parties composantes — la paléographie, la sigillographie, la diplomatique, la généalogie etc. en tant que disciplines” — pourraient, à notre avis, constituer l'objet de futures discussions d'intérêt pour ceux qui s'occupent des problèmes théoriques de cette science.

La technique de l'élaboration des registres des archives personnelles, présentée par notre collègue Ioana Botezan, constitue la synthèse d'une longue expérience accumulée et bien vérifiée par les bibliographes des Archives historiques de la filiale de l'Académie à Cluj. Les critères de la systématisation, les procédés dans le travail et les propositions faites pour le renforcement de l'activité d'élaboration et d'édition des registres d'archives personnelles dans la Revista Arhivelor, de même que l'orientation vers la réalisation d'un dictionnaire de la terminologie archivistique arrivent à propos pour enrichir l'expérience de nos collègues les archivistes et pour appuyer certaines préoccupations anciennes de la rédaction.

C'est chose connue que notre institution expérimente le traitement automatique des informations puisées dans les archives. Les considérations relatives aux cotes des documents et à leur codification en vue du recueillement des informations, considérations faites par notre

collègue Maria Pirvulescu, ont réussi à vous offrir l'image d'aspects nouveaux du travail qui occupe les archivistes au cours des dernières années.

La communication de camarade Sanda Racoviceanu qui présente sept des techniques en usage dans l'étape actuelle du développement de l'archivistique sur le plan mondial démontre combien largement ce domaine de l'activité a dépassé la sphère de travail traditionnelle.

L'exécution des facsimilés, oeuvre récente dans l'activité, surtout pratique jusqu'ici, s'impose toujours davantage dans la lutte pour la garde et la conservation soignée des trésors des musées et des archives du pays. Comme discipline théorique, dirions-nous, l'art du facsimilé n'est pas encore trop étudié. Aussi faut-il apprécier que les idées avancées ici, sur la terminologie, par l'archiviste plein d'optimisme qu'est Olivia Strachină se rapportant à l'exécution du facsimilé et au produit qui en résulte — le facsimilé en soi-même que les propositions relatives à son emploi, contribuent au développement de cette discipline nouvelle.

La communication de camarade B.T. Rîpeanu des Archives Nationales du Film amplifie nos vues sur la valeur spécifique du film en tant que source de l'histoire contemporaine de l'histoire spécialisée et en tant que document auxiliaire des recherches scientifiques pour d'autres sciences que l'histoire. Il nous est avis que chaque problème lié à la recherche du film en tant que document pourrait constituer l'objet d'études ayant pour but de venir en aide à l'activité archivistique des Archives d'État qui conservent de tels documents.

Parmi les problèmes qui présentent de l'intérêt pour d'importants secteurs des Archives d'État on trouve celui de la conservation du film noir-blanc. Aussi notre opinion est-elle que les informations communiquées par camarade Viorel Tudorică relativement aux critères eus en vue à l'établissement des normes de la conservation élaborées par le F.A.F. sont d'une remarquable utilité pour nos collègues des secteurs mentionnés plus haut.

Il faut souligner notamment les connaissances sur la valeur des mémoires comme sources de la science historique dont nous ont fait part les deux collaborateurs de notre revue, les camarades Ion Toacă et Gheorghe Tudor. Est-ce que la connaissance de la méthode des recherches ayant les mémoires pour objet, comme d'ailleurs la connaissance de tous les problèmes que soulève la mémorialistique, ne serait-elle pas d'un grand intérêt? Nous espérons que la question aura ses réponses.

La présentation de l'expérience de la Filiale des Archives d'État de Brăila dans l'utilisation de la méthode du contact direct des élèves avec les documents au siège des Archives aux fins de leur éducation patriotique et internationaliste est de bon augure. Saisissant l'occasion offerte par cette session, notre collègue Nicolae Mocioiu nous dévoile un domaine moins étudié, la relation école — archives, au cours du processus de l'instruction et de l'éducation des enfants dans les institutions de l'enseignement de divers degrés.

Et puisque nous nous trouvons dans le domaine de l'enseignement, nous désirerions souligner les contributions de camarade Vasile Căpîlnean à la recherche de l'histoire de l'enseignement, de grande actualité mais encore insuffisamment étudiée jusqu'ici, pour laquelle la connaissance des sources serait de forte utilité. C'est pourquoi nous exhortons ceux qui ont de pareilles préoccupations de poursuivre leurs efforts dans ce domaine.

La thématique de la Revista Arhivelor a compris aussi le soin pour fournir des renseignements au service des recherches archéologiques. Renseignements puisés dans les documents. Les nouvelles contributions dues au jeune collègue Sergiu Purece, archiviste et passionné archéologue en même temps, doivent être un aiguillon pour l'amplification des recherches de ce genre et pour une étroite collaboration avec les institutions spécialisées.

Ioana Burlacu se trouve placée, avec sa communication, dans une sphère large de préoccupations, même de l'archivistique internationale. L'importance de l'information et son rôle

éducatif dans la garde et la conservation des monuments historiques est soulignée par un exemple ayant ses significations pour notre institution elle-même.

Les recherches entreprises par camarade Andrei Kiss pour la connaissance des méthodes appliquées par Gh. Șincai dans le recueillement et l'étude des diverses catégories de sources nécessaires pour la rédaction de la Chronique sont d'une remarquable importance pour l'activité des archivistes et des chercheurs. Elles rendent plus aisée non seulement la connaissance des efforts fournis par ce grand précurseur de la culture roumaine pour l'établissement du premier recueil de sources concernant l'histoire de notre patrie, mais aussi la connaissance des principes archéographiques qui ont guidé, tout le long de sa vie, le travail de Șincai pour la constitution de sa collection.

Il paraît que beaucoup d'archivistes de Cluj sont préoccupés par ce genre de recherches. C'est une explication aussi pour la communication du jeune archiviste Ioan Dordea qui présente la méthode archéographique de l'historien Ioan Bogdan. Nous partageons, dans cette occurrence, l'idée que de telles études seraient à entreprendre pour l'oeuvre de tous nos grands historiens qui se sont occupés du recueil des sources de l'histoire des roumains.

Au nombre des préoccupations plus anciennes témoignées par camarade Veronica Vasilescu on peut citer la critique diplomatique, l'étude de l'authenticité des actes de chancellerie. La science liée à cette critique est d'actualité et constitue en même temps une raison pour nous trouver à côté de ceux qui soutiennent la nécessité du développement de la diplomatie, de la reprise de ses méthodes de travail et de la formation des spécialistes.

Riche toujours, substantielle, la communication du confrère dans le métier — Stefan S. Gorovei. La problématique y présentée donne, si vous voulez, une orientation dans les études pour la classification des sciences auxiliaires de l'histoire, et disons — le, constitue encore un point de vue, à côté de celui qui a été soutenu par le collègue Marin Mocanu. En même temps il éveille l'intérêt pour l'analyse de la définition et du domaine d'activité de la généalogie, des principes et des méthodes du généalogiste.

La présentation de quelques — unes des charges de la généalogie roumaine à l'avenir peut former un programme de travail pour notre revue aussi, dans le but de contribuer au progrès des études historiques.

Comme la philologie a elle aussi sa part dans le point de vue de l'historien en tant que science l'aidant dans ses recherches, le collègue Mircea Voiculescu a soumis à l'attention de l'auditoire une vraie problématique lexicographique provoquée par l'utilisation du document d'archives. Son thème confirme le fait que les documents sont utiles dans maints domaines et que pour établir leur valeur sous tous les aspects il faut réunir ensemble le travail des spécialistes d'un très grand nombre de sciences.

La communication de Maria Dogaru, spécialiste reconnue dans la domaine de la sigillographie, a abordé un thème actuel aidant l'étude des réalités politiques, économiques et sociales du XVIIIe siècle par le moyen des éléments des armoiries des unités administratives territoriales dans les sceaux princiers.

Les idées de l'analyse à faire du point de vue historique et du point de vue de la technique de la gravure artistique ouvrent de nouveaux domaines de recherches.

Virgil Teodorescu a assidûment étudié l'époque et l'oeuvre de Dionisie Eclesiarhul. On pourrait l'avouer, sans peur de commettre une faute, qu'il ne lui reste plus d'aspect de l'activité de ce grand homme qui ne soit pas étudié par lui. Les explications apportées, ses considérations théoriques nous ont démontré que les archivistes peuvent et qu'ils doivent devenir des spécialistes de l'art de la miniature.

Bon aussi le fait que la démographie historique nous préoccupe, et la communication de notre ami Alexandru Matei, de Cluj, en est une preuve. Les recherches dans ce domaine ont

leur importance. Le volume des travaux démographiques publiés ces dernières années montre que la ville de Cluj s'est transformée dans un centre fécond. La détermination du rapport entre l'archivistique et la démographie historique, tout en précisant le rôle et la catégorie des sources se trouvant au service de l'historien et du démographe, mais la conservation desquelles revient aux Archives, nous montre ce que les archivistes doivent faire pour venir en aide à la recherche. Notre désir est d'avoir le plus grand nombre d'études sur les sources que nous connaissons si bien.

Ce désir a été réalisé même au cours de cette session par les chercheurs de Arad, Andrei Caciora et Eugen Glück, par les informations éloquentes recueillies de sources de premier rang pour démontrer l'évolution démographique et la composition ethniques dans le Comitat de Arad au XVIII-e siècle.

En partant de documents conservés dans les archives de Rimnicul Vilcii et parlant des mesures prises par le contre-révolution pour désarmer les masses populaires réunies à Rîureni, camarade Cornel Tamaş fait ressortir sur le premier plan l'idée que la révolution de 1848 est restée vive dans la conscience du peuple et que son programme s'est trouvé à la base de la Roumanie moderne.

Parmi les moyens employés par le P.C.R. dans sa lutte pour le progrès de la société roumaine et contre les périls qui menaçaient l'État national on trouve aussi la presse. Déceler les faits glorieux du parti pendant les années de l'illégalité c'est un devoir pour chaque chercheur. Une réponse, la communication du jeune archiviste Petre Bardaşu sur la contribution et le rôle du journal communiste „Facla Muncii” du district de Vilcea, dans sa lutte pour la réalisation d'un front unique des villes et des villages contre le fascisme.

Aux appréciations faites sur chaque contribution à part, nous voudrions ajouter la conviction que les opinions échangées, les discussions de la fin de chaque journée de communications, ont eu comme résultat l'expression de certaines idées dignes d'être poursuivies dans nos futures préoccupations soit pour l'approfondissement des recherches, soit pour le perfectionnement des méthodes de recherche. Quoi qu'il en soit, notre expérience à tous s'est enrichie. Nous vous remercions pour le précieux fonds de travaux que vous laissez aujourd'hui dans notre institution et nous vous attendons pour l'année prochaine.

Et comme, avant de me donner la parole pour prononcer ce mot de clôture, camarade Ioan Mărcuș disait par plaisanterie que la culpabilité entière pour l'organisation de la session revenait à la rédaction, nous disons à notre tour que nos ancêtres romains plaçaient aussi au nombre des quatre culpabilités, celle de la responsabilité.

Celle-ci nous l'avons assumée, et pour l'aide accordée par la direction nous lui présentons, d'accord avec vous, nos remerciements.

ȘTEFAN HURMUZACHE

UNELE PROBLEME CU PRIVIRE LA COMPLETAREA BAZEI
DOCUMENTARE PĂSTRATĂ LA ARHIVELE STATULUI

NICULA VASILE

Preocupări pentru adunarea și păstrarea documentelor au existat cu mult înainte de înființarea Arhivei de Stat ca instituție și anume în perioada formării arhivei la destinatar. Nevoia de a avea o bază documentară pentru a dovedi oricând posesiunea asupra unor bunuri sau privilegii au determinat pe deținătorii lor, destinatari sau emitenți (dregători, cancelarii domnești sau voievodale, bresle, persoane particulare etc.) să le adune pe măsura creării lor și să le păstreze cu multă grijă.

Cu timpul, înmulțindu-se numărul actelor atât la vechile instituții cît și la persoane particulare, s-a simțit nevoia creării unor condiții mai bune și mai sigure de păstrare a acestora. Locurile cele mai bune și mai sigure de păstrare au fost stabilite la mitropolii în Țara Românească și Moldova, iar în Transilvania la capitluri și conventuri unde se depuneau mai cu seamă actele personale ale nobililor și ale breslelor.

Odată cu dezvoltarea vieții economice și de stat, cu crearea instituțiilor moderne s-a diversificat și a sporit volumul actelor. Aceasta a dus la înființarea Arhivelor Statului în anul 1831, instituție care urma să adune la un loc toate documentele și să le administreze potrivit unor norme judicioase stabilite.

După cum rezultă din documentele existente, în depozitele Arhivelor Statului primele preluări de arhivă au fost făcute imediat după înființarea acestei instituții. Un raport al arhivei Țării Românești întocmit la 20 mai 1831 comunica Vorniciei Treburilor din Lăuntru situația materialelor care au fost preluate pînă la această dată și a celor care nu au fost depuse încă de către fostele instituții cu toate că se dăduse dispoziții în sensul urgentării depunerilor, deoarece după intrarea în vigoare a Regulamentului organic au fost desființate unele instituții iar arhivele au rămas fără stăpîni.

Întemeietorii acestei instituții s-au gîndit ca în normele generale de organizare și funcționare a Arhivelor să prevadă, după cum era normal, și regulile de completare a depozitelor. Așa cum arăta căminarul Iordache Rasti, arhivar al statului, într-un raport din anul 1831 neavînd alte instrucțiuni date în ce chip să primească materialele documentare de

la părțile structurale ale fostului Divan Săvîrșitor le-a primit după orînduiala obișnuită, cu numărul delor, a leaturilor și opiselor lor.

În noul regulament a fost stipulată precizarea că la Arhivele Statului se depun toate actele de interes public, a căror conservare se va socoti de folos și care nu mai sînt trebuincioase ministerelor sau dregătorilor centrale și generale.

Potrivit noului regulament depunerile se făceau cu opise în dublu exemplar, cele originale restituindu-se după verificarea Vorniciei din Lăuntru. La începutul fiecărui an dregătorii erau obligate să depună la Arhivele Statului actele săvîrșite din anul precedent.

De atunci, an de an Arhivele Statului s-au îmbogățit cu materiale documentare. În trecut însă completarea depozitelor Arhivelor Statului avea ca sursă numai arhivele instituțiilor de stat, și numai dacă acestea aveau o vechime mai mare de 30 de ani. Arhivele Statului preluau însă arhivele instituțiilor, de cele mai multe ori fără nici o formă și fără nici o evidență.

Baza documentară a Arhivelor Statului a crescut continuu odată cu trecerea la orînduirea socialistă. Un moment important l-a constituit naționalizarea principalelor mijloace de producție bancare, industriale și de comerț, prin care s-a creat posibilitatea preluării în depozitele Arhivelor Statului a numeroase fonduri arhivistice ale întreprinderilor private, capitaliste, cum au fost de pildă fondurile bancare.

În afară de depunerile obișnuite de către instituții și întreprinderi, completarea depozitelor Arhivelor Statului a avut loc în acești ani și pe calea achizițiilor de documente în urma cărora acestea au intrat în posesia a numeroase documente feudale, pergamente din secolele XIV—XVII, manuscrise, manifeste, stampe, fotografii etc.

Îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului cu materiale documentare de valoare s-a realizat și ca urmare a strădaniei arhiviștilor care, după anul 1944, cînd multe materiale documentare atît de la instituții cit și de la particulari se găseau rîspîndite prin diferite locuri și supuse pericolului de a fi distrus, au întreprins o vastă acțiune de adunare și depunere a lor la loc sigur. Pe de altă parte, în urma creșterii prestigiului și importanței acestei instituții, unii deținători de materiale avînd certitudinea unei mai bune păstrări și folosiri a lor a socotit că este mai potrivit să le depună la Arhivele Statului.

Și în viitor una din sursele principale de lărgire a bazei documentare a Arhivelor Statului o constituie documentele care se creează la organizațiile socialiste și celelalte organizații din întreaga țară, cele aflate în păstrarea persoanelor particulare și a organizațiilor de cult precum și cele din arhivele de peste hotare ce privesc istoria țării noastre. De altfel, însăși decretul de înființare a Fondului Arhivistic Național arată că documentele create în decursul vremii de organele de stat, de alte organizații socialiste, de celelalte organizații sau de persoanele fizice care au îndeplinit funcții sau misiuni de răspundere în stat sau au avut un rol deosebit în viața politică, socială, economică, științifică, culturală sau artistică a țării, constituie izvor de cunoaștere a istoriei patriei, a dezvoltării politice, economice, sociale și culturale a țării, a luptei poporului

român pentru cucerirea și apărarea libertății naționale și sociale, a eforturilor depuse pentru edificarea societății socialiste și ca atare rămîn o sursă permanentă de completare a depozitelor.

Astfel, completarea Fondului Arhivistic Național cu documente de la organizațiile socialiste și celelalte organizații prin preluări de la persoane particulare, prin donații și cumpărare este o sarcină permanentă a Arhivelor Statului.

De modul în care este rezolvată sarcina completării depozitelor Arhivelor Statului depinde sfera de extindere a cercetării, varietatea și complexitatea temelor cercetate, se evită distrugerea sau pierderea unor documente de valoare.

La completarea depozitelor Arhivelor Statului cu materiale documentare este necesar să se țină seamă de epoca în care au fost create documentele, de cerințele integrității fondurilor și de valoarea lor documentară.

În ce privește epoca istorică în care au fost create documentele, ar fi de dorit ca în depozitele noastre să intre un număr cît mai mare de materiale din epocile mai vechi pentru a completa izvoarele istorice asupra unor momente mai puțin cunoscute. Astfel, numai în anul 1970 au intrat în depozitele noastre un număr însemnat de documente, unele emise de cancelariile domnești ale lui Alexandru Moruzi, Alexandru Mavrocordat, Ion Gheorghe Caragea, Dimitrie Ghica, iar în anul 1971 documente de la Ștefăniță Vodă, Vasile Lupu, Matei Basarab ș.a.

Respectarea integrității fondurilor în procesul completării este necesară deoarece există multe fonduri descompletate în depozitele noastre, fie datorită distrugerii lor în urma unor calamități naturale, război sau condițiilor de păstrare necorespunzătoare.

Întregirea fondurilor care sînd dispersate la diferite instituții sau unități ale noastre se poate face mai ușor, lucrarea constînd numai în a le grupa într-un singur loc, pe cînd completarea fondurilor ale căror materiale au fost distruse în urma războiului, a păstrării lor necorespunzătoare sau a diferitelor calamități naturale este aproape cu neputință. Cel mult s-ar putea completa baza de informații cu date scoase din fondurile create de instituțiile cu care acestea au corespondat. Spre exemplu anumite date în legătură cu operațiile de clearing ale Băncii Marmorosch Blank care nu se cunosc, actele fiind distruse, se pot afla din arhiva Băncii Naționale a României sau Ministerului Comerțului Exterior.

Plecînd de la faptul că procesul completării urmărește lărgirea sferei documentare, primirea materialelor în depozitele Arhivelor Statului va avea un caracter selectiv, urmînd să fie preluate fonduri arhivistice ale instituțiilor mai importante, care oferă o bogată bază documentară cercetării științifice și practice.

Ținînd seama de cerințele completării fondurilor și colecțiilor din depozite, împletind acțiunea de întregire a fondurilor cu necesitățile de lărgire a sferei documentare, consider că în primul rînd vor putea să intre în depozitele noastre materiale din același fond și aproximativ aceleași perioade istorice care se găsesc atît la serviciile centrale ale Arhivelor Statului cît și la instituțiile centrale, situație datorată pe de o parte faptului că instituțiile deținătoare nu au reușit să pregătească materialul pentru a

putea fi preluat de Arhivele Statului, iar pe de altă parte pentru că unele unități ale Arhivelor Statului nu au dispus de spațiile necesare de depozitare a acestor materiale.

Astfel de situații sînt multiple. Spre exemplificare menționez Fondul Ministerului Propagandei din care materialul pe perioada 1940—1944 se află atît la Ministerul Afacerilor Externe cît și la Direcția Arhivelor Centrale; Ministerul Industriei și Comerțului pe perioada 1908—1920 se află la Ministerul Industriei Construcțiilor de Mașini Grele, iar pe perioada 1870—1948 la Direcția Arhivelor Centrale; Eforia Spitalelor Civile se află pe diferite perioade la Ministerul Sănătății, Ministerul Agriculturii, Industriei Alimentare și Apelor și la Direcția Arhivelor Centrale. Situații similare sînt nu numai la instituțiile centrale din București dar și la cele din țară.

În aceeași idee se va acorda prioritate fondurilor sau fragmentelor de fonduri ale comitatelor, magistratelor, scaunelor, prefecturilor, primăriilor ș.a. din care o parte se află în depozitele filialelor Arhivelor Statului iar alta la instituțiile județene care le-au preluat activitatea sub o formă sau alta. Așa spre exemplu Prefectura județului Arad pentru perioada 1721—1917 se află la Filiala Arhivelor Statului județul Arad, iar pentru perioada 1918—1949 se păstrează la Primăria Municipiului Arad; Prefectura județului Muscel pentru perioada 1940—1949 se află la Consiliul popular al orașului Cîmpulung Muscel iar o altă parte la Filiala Arhivelor Statului județul Argeș; Prefectura județului Năsăud din care o parte se află la Primăria orașului Bistrița iar o parte la Filiala Arhivelor Statului Bistrița -Năsăud. Scaunele Kezdi, Micloșoia, Orbai, Sepsi, Trei Scaune care se află la Consiliul popular al orașului Covasna iar altă parte la Filiala Arhivelor Statului județul Covasna.

O altă categorie de materiale ce pot fi preluate o reprezintă fondurile instituțiilor și întreprinderilor importante care se află în întregime în păstrarea acestora. Spre exemplu fondurile primăriilor orașenești și comunale, ale preturilor, fondurile judecătorești, cele ale întreprinderilor și societăților desființate ș.a.

O sursă prețioasă de îmbogățire a bazei documentare sînt și documentele aflate la organizațiile de cult. Cu toate că de-a lungul vremii au intrat în depozitele Arhivelor Statului numeroase și importante documente de la aceste organizații ele mai dețin încă multe valori care nu pot fi valorificate în mod științific. Unele din aceste documente sînt emise în cancelăriile domnești din secolele trecute, începînd cu secolul al XVI-lea. Ele sînt de regulă acte de întărire a unor drepturi de proprietate ale mănăstirilor asupra terenurilor și asupra veniturilor de pe acestea. Nu întîmplător decretul 472/1971 a accentuat necesitatea ca organizațiile de cult și părțile componente ale acestora care dețin documente de altă proveniență decît cea din activitatea proprie au obligația să le depună la Arhivele Statului în vederea stabilirii celor de valoare istorică și documentară. Această prevedere a fost determinată de necesitatea asigurării unor condiții mai bune de păstrare a documentelor și în același timp de a facilita accesul tuturor celor care vor să le cerceteze și să le valorifice în scopuri științifice.

Se pare însă că unele organizații deținătoare de documente au înțeles în mod greșit scopul acestor prevederi. De aceea se cere din partea pose-

sorilor de documente înțelegerea și convingerea că depunându-le la Arhivele Statului îndeplinesc o obligație care aduce folos întregii societăți.

În afară de sursele arătate, documente de valoare mai pot exista și la persoane particulare, personalități care au avut un rol important în viața social-politică a țării, oameni de știință și cultură. Ar fi o mare realizare în acest domeniu cînd asemenea documente ar intra în întregime în depozitele Arhivelor Statului, indiferent sub ce formă, prin donații sau cumpărare, căci ele ar completa baza documentară cu numeroase informații necunoscute. Dacă unii creatori și colecționari pasionați de documente au înțeles necesitatea depunerii lor la Arhivele Statului, alții, în dorința de a face din ele o sursă de câștig n-au prețuit să le vîndă la persoane, care de multe ori, nu erau cele mai îndreptățite să le dețină.

Se cere din partea posesorilor de documente înțelegerea faptului că donîndu-le sau vînzîndu-le la Arhivele Statului contribuie la sprijinirea cunoașterii mai aprofundate a istoriei.

Îmbogățirea Fondului Arhivistic Național s-a făcut și prin aducerea în țară a reproducerilor sub formă de microfilme sau xerocopii de pe documente din arhivele străine referitoare la țara noastră.

Semnificativ este faptul că această sursă de completare a depozitelor a fost reliefată de primii noștri arhiviști. Asachi, spre exemplu, propunea guvernului „să ceară statelor învecinate respective de a autoriza să se scoată copii de pe documentele care se aflau la Muzeul din Odesa, în Galiția, în arhiva din Lwow, Cracovia, cum și în Transilvania la bibliotecile din Tg. Mureș, Alba Iulia etc. căci ele vor forma un depozit prețios al Arhivelor Statului, de neapărată nevoie pentru istoria patriei de a cărei alcătuire se îndeletnicește arhivistul”.

Pentru evitarea aducerii în țară a reproducerilor de pe aceleași documente de către mai multe instituții și pentru stabilirea unei coordonări a acestor acțiuni noua legislație subliniază că organizațiile socialiste și celelalte organizații, precum și persoanele trimise de acestea pentru a face studii și cercetări în străinătate, în cazul în care obțin copii de pe documente cu caracter istoric aflate în Arhivele din alte țări, sînt obligate să depună la Arhivele Statului o reproducere de pe acestea sau copiile aduse.

Evident că pentru bunul mers al activității de completarea fondurilor din depozitele Arhivelor Statului este necesară o evidență strictă a izvoarelor și o corectă constituire a lor. Organele de îndrumare și control a muncii de arhivă la organizațiile socialiste de la Arhivele Statului plecînd de la legislația în vigoare au și sarcina să îndrume și să verifice modul de constituire a arhivei curente și predarea ei la depozitul de arhivă a instituției.

Îmbogățirea bazei documentare păstrată la Arhivele Statului, în afară de faptul că cere o cunoaștere temeinică a izvoarelor și creatorilor acestor izvoare, necesită o pregătire a condițiilor de păstrare, conservare și restaurare, o judicioasă planificare în perspectivă în care să se prevadă ordinea preluării lor, cantitatea și volumul muncii necesară aducerii lor în situația de a putea intra în circuitul științific. În această privință Direcția generală a Arhivelor Statului a stabilit fondurile și fragmen-

tele de fonduri care urmează să fie preluate în următorii cinci ani, fixind totodată răspunderea organelor sale de a îndruma și controla modul de ordonare, inventariere și selecționare a acestor arhive.

Un rol important în aprecierea și pregătirea materialelor documentare ce vor intra în depozitele Arhivelor Statului îl au comisiile de selecționare. De felul în care sînt instruite comisiile de selecționare, de justetea orientării lor în aprecierea valorii materialelor documentare depinde rețeaua de acumulare pentru Fondul Arhivistic Național, succesul completării în ultimă instanță. O selecționare făcută la timp și cu mult discernămint nu va mai da posibilitatea intrării în depozitele Arhivelor Statului a unor materiale lipsite de valoare documentară.

Tot atît de necesară în completarea fondurilor din depozitele Arhivelor Statului este și întocmirea corespunzătoare a evidenței fondurilor, respectiv a inventarelor la organizațiile socialiste. Din constatările făcute în urma îndrumării și controlului muncii de arhivă la instituții și întreprinderi a rezultat că majoritatea inventarelor, atît pentru arhivele mai vechi cît și pentru cea curentă, sînt necorespunzătoare, rezumatele nu reflectă conținutul unităților de păstrare. Adeseori inventarele arhivelor curente nu sînt decît o copie fidelă a nomenclatoarelor actelor, întocmite și acestea în mod superficial.

Asigurarea unei completări corespunzătoare a Fondului Arhivistic Național presupune o muncă permanentă de îndrumare a modului de constituire a arhivei curente, de perfectarea dosarelor, de selecționare a materialelor documentare și inventariere a lor și în același timp o acțiune permanentă de cunoaștere și de convingere a deținătorilor de documente pentru a le depune la Arhivele Statului.

INTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

Unele organizații socialiste din Municipiul București întreabă și solicită îndrumări privind :

1. Modul de păstrare și manipulare a documentelor și dacă Instrucțiunile 222/1968 au rămas în vigoare după apariția Decretului 472/1971.
2. Depunerea documentelor spre păstrare permanentă la Arhivele Statului.
3. Întocmirea evidenței, selecționarea și predarea sigiliilor și ștampilelor după scoaterea lor din uz.

Din partea Filialei Arhivelor Statului Municipiului București răspund : Cohn Emilia, Dinu Cristina și Nichifor Octavia, arhiviști principali.

1. Decretul 472/1971 cuprinde un capitol special referitor la păstrarea documentelor.

Articolele 16, 17 din acest Decret precum și Instrucțiunile 222/1968 privind condițiile de păstrare a materialelor documentare, stabilesc obligativitatea fiecărei organizații socialiste și a celorlalte organizații pentru

păstrarea documentelor create de la înființare pînă în prezent și a unităților desființate sau comasate aflate în custodia acestora, asigurîndu-le împotriva degradării, distrugerii sau sustragerii.

Documentele trebuie păstrate în depozite special construite sau în încăperi destinate acestui scop. Un depozit organizat conform normelor arhivistice asigură documentele împotriva degradărilor, distrugerii sau sustragerii, precum și longevitatea lor și după intrarea în depozitele Arhivelor Statului.

Depozitarea documentelor în mod ordonat, în încăperi sănătoase, uscate, aerisite, luminoase, pe rafturi sau în dulapuri, în funcție de cantitatea lor asigură o păstrare îndelungată și în același timp ușurează mult folosirea lor. Scoaterea documentelor pentru cercetare se face mai ușor, cu forță de muncă redusă, cînd întreaga arhivă este ordonată pe rafturi, ani, părți structurale și probleme. Este interzisă depozitarea documentelor în subsoluri igrasioase, în mansarde unde căldura excesivă și frigul distrug hîrtia, în barăci, dedesubtul sălilor aglomerate, în magazine cu materiale combustibile, în încăperi prin care trec conducte de gaze, de apă, canalizare. De asemenea nu se admite accesul prin depozit la camerele de lucru, de cercetare sau la alte compartimente de muncă.

Organizațiile care creează un volum mare de arhivă, au obligația să asigure încăperi destinate cercetării și studierii documentelor. Păstrarea documentelor în condiții corespunzătoare are un rol deosebit, de ea depind o serie de alte lucrări.

Depozitele de arhivă, după natura documentelor ce se aduc spre depozitare, se dotează cu rafturi, fișete, dulapuri, rastele pentru hărți, executate pe bază de standarde sau norme interne avizate de Direcția generală a Arhivelor Statului.

În Municipiul București sînt organizații socialiste care dispun astăzi de depozite construite și amenajate după normele arhivistice. Spre exemplu : Întreprinderea Automatica, Uzinele Timpuri-Noi, Centrala de Piele și Încălțăminte, Consiliul Popular al Municipiului București ș.a., care au depozite luminoase cu rafturi de metal executate după indicațiile Arhivelor Statului și a Instrucțiunilor de păstrare nr. 222/1968.

La unele construcții de blocuri din București au fost create la subsoluri condiții bune de amenajare a depozitelor de arhivă (ICAB, Întreprinderea de Documentare Tehnică, O.C.L. Textila 2 ș.a.).

Menționăm însă că unități mari din București cu posibilități de confecționare a rafturilor metalice, neținînd seama de normele în vigoare, au executat rafturi cu dimensiuni mari care duc la distrugerea documentelor în timpul manipulării (Uzina „Semănătoarea” are materiale așezate pe patru rînduri, chiar și în rafturile de la perete ; Uzina de material rulant Grivița Roșie care din cauza distanței mari dintre polițe a depozitat materialele în stivă, etc.).

Conform normelor în vigoare, lățimea minimă a unui raft este de 70 cm. iar distanța dintre polițe 30—35 cm. Prima poliță de la tavan trebuie să aibă distanță de 10—15 cm., denumită poliță falsă, care are ca scop protejarea materialului, iar ultima poliță trebuie să aibă cel puțin 15 cm. de la pardoseală. În depozitele amplasate la subsol, această distanță

trebuie să fie mai mare din cauza unor eventuale inundații. Distanța între rafturi trebuie să fie de 70 cm., asigurându-se o trecere principală de 120 cm. Rafturile se montează perpendicular pe sursa de lumină naturală, nu la întimplare cum a procedat Întreprinderea Electrotehnica care le-a montat în formă de careu folosindu-se astfel mult spațiu.

Corpurile de iluminat se amplasează pe intervalele dintre rafturi, astfel ca distanța dintre prima poliță și corpul de iluminat să fie de minimum 35 cm.

Nu este indicată folosirea lămpilor portative în depozite. De asemenea se interzice montarea tablourilor electrice.

Clădirea în care se află depozitul trebuie să fie protejată contra descărcărilor electrice și dotată cu aparate contra incendiilor.

Documentele ce se păstrează în depozit trebuie cusute în dosare, numerotate, parafate, etichetate, cu acele și clamele metalice îndepărtate. Este interzisă depozitarea documentelor în bibliorafturi sau în dosare cu șină. Pentru protejare se folosesc mape sau cutii. Pachetele nu se vor lega cu sfoară întrucât prin manipulare se distruge hirtia. Pentru hărți, planuri, schițe se vor folosi tuburi confecționate din carton, deoarece împăturirea lor duce cu timpul la distrugere. Ele se mai pot păstra și întinse în mape de protecție.

Dosarele se așează în raft în poziție verticală, astfel încât coperta să se citească cu ușurință. Registreele se pot depozita suprapuse în două pînă la cinci rînduri. Se interzice așezarea documentelor pe jos, în grămadă sau înghesuite în rafturi, printre rafturi, în lăzi sau boxe.

Mutările în grabă și aruncarea arhivei la întimplare provoacă distrugerea documentelor. Astfel, la Uzina Mecanică fină care avea arhivă bine păstrată, ordonată și inventariată, prin demolarea depozitului a fost mutată în grabă, într-un pod, unde s-au improvizat cîteva rafturi din lemn. În condiții asemănătoare a fost distrusă o parte din arhivă și la uzina „Grivița Rosie”.

Periodic documentele trebuie controlate dacă nu au fost atacate de agenți biologi. Pentru curățenie se folosesc soluții antiseptice care se pregătesc după indicațiile Arhivelor Statului.

Manipularea și transportul documentelor se fac conform normelor în vigoare (luarea măsurilor de protecție, însoțirea materialului în cazul transportului la alte depozite sau organizații socialiste, cu mijloace de transport acoperite etc.)

Importanța documentelor pentru istoria economică, socială și politică pentru activitatea științifică imprimă fiecărei instituții crearea unor condiții optime de păstrare a documentelor pe care le dețin sau le crează.

2. Decretul 472/1971, art. 18 precizează că organizațiile socialiste și celelalte organizații vor depune la Direcția generală a Arhivelor Statului sau la filialele sale documentele scrise sau tipărite create în decursul activității lor sau aflate în custodia lor după 30 de ani de la creare în cazul organizațiilor socialiste și celorlalte organizații centrale (ministere)

și după 20 de ani în cazul celorlalte organizații orășenești și comunale; actele de stare civilă după 100 de ani.

Menționăm că fondurile organizațiilor care au fost desființate s-au comasate cu altele, organizația care le-a preluat sau le-a găsit în localul unde-și desfășoară activitatea are obligația de a le ordona, inventaria și selecționa ca și fondul său propriu; și aceste fonduri vor fi predate la Arhivele Statului conform prevederilor decretului.

Organizațiile socialiste a căror activitate încetează și nu mai este preluată de nici o altă organizație au obligația de a anunța Direcția generală a Arhivelor Statului, sau filialele sale județene care vor decide asupra documentelor acestora.

Decretul precizează că organizațiile socialiste pot deține documente cu caracter permanent și după expirarea termenului de depunere, cu aprobarea Ministerului de Interne, dacă acestea sînt încă necesare în activitatea lor.

Fără această aprobare pot păstra documente permanente numai organele puterii și administrației de stat iar Ministerul Afacerilor Externe poate păstra în aceleași condiții documentele diplomatice și consulare necesare în activitatea sa practică.

În cazul în care Arhivele Statului nu pot prelua documentele permanente de la organizațiile socialiste din lipsă de spațiu, acestea urmează să predea inventarele definitive pentru ca documentele să poată intra în circuitul activității de cercetare științifică, avînd în același timp obligația de a le păstra în cele mai bune condiții în depozitele proprii.

În vederea depunerii documentelor permanente la Arhivele Statului se va proceda la recercetarea inventarelor generale după care s-a făcut deja selecționarea dosarelor. Sub îndrumarea delegaților Arhivelor Statului se vor îmbunătăți rezumatele dosarelor rămase, evidențiindu-se pe larg toate problemele ce le conțin dosarele sau registrele; apoi vor fi copertate, numerotate și certificate.

Inventarul definitiv al fondului se dactilografiază în trei exemplare.

Odată cu dosarele fondului se vor depune la Arhivele Statului două exemplare din inventarele definitive, pe baza unui proces verbal de primire-predare. În cazul predării unui fond judecătoresc se vor preda dosarele, inventarele definitive cit și opisele generale ale dosarelor.

3. Conform Decretului 472/1971 privind Fondul Arhivistice Național al Republicii Socialiste România, art. 2, în noțiunea de document sînt cuprinse și sigiliile și ștampilele.

Față de aceste documente fiecare organizație socialistă are obligația de a le păstra în cele mai bune condițiuni și a întocmi evidența lor.

În art. 13, 27 și anexa 7 din susnumitul decret se precizează clar că toate sigiliile aflate asupra unei organizații socialiste sau altei organizații, acestea au obligația să le întocmească evidența, înregistrîndu-le într-un registru separat, după modelul dat în formularul anexa 7, în ordinea intrării lor în uz.

Imprimarea sigiliului sau a ștampilei să fie cit mai clară pentru a se putea citi, întrucît după distrugerea celor scoase din uz, registrul de eviden-

ță rămîne singura urmă documentară și în final el intră în păstrarea Arhivelor Statului.

După scoaterea din uz a ștampilelor și sigiliilor, comisia de selecționare a organizațiilor socialiste se va întruni și va proceda la selecționarea lor.

Conform art. 27 din decret, sigiliile și ștampilele confecționate din metal care au imprimată stema țării și denumirea completă a organizației se depun, spre păstrare permanentă, la Direcția generală a Arhivelor Statului sau, după caz, la filialele sale județene, într-un singur exemplar avînd valoare documentar-istorică. Celelalte exemplare, precum și sigilii și ștampile din metal fără stemă sau fără denumirea completă a instituției se depun la Monetăria Statului. Pentru cele predate la Arhivele Statului organizațiile socialiste se vor justifica la Monetăria Statului cu un exemplar din inventarul de depunere, semnat de reprezentantul acestora. Astfel că inventarul întocmit pentru sigiliile ce se vor preda se va întocmi în trei exemplare din care unul va fi predat Monetăriei Statului după ce mai întîi a fost semnat de reprezentantul Arhivelor Statului care a preluat sigiliile.

Sigiliile și ștampilele din cauciuc cu sau fără stema țării se depun la organul ierarhic superior.

Pentru predarea sigiliilor și ștampilelor la cele trei instituții menționate, comisia de selecționare a organizației respective va întocmi un inventar după același model anexa 7 și un proces verbal aprobat de conducerea întreprinderii.

LEGISLAȚIA ARHIVISTICĂ ȘI DOCUMENTELE CINEMATOGRAFICE

Documentul cinematografic — avem în vedere, în primul rînd filmul cu valoare istorică și documentară, pelicula pe care sînt înregistrate imagini vii, nemijlocite, ale realității economice, social-politice și cultural -științifice — este un gen de document deosebit de util cercetării istorico-sociale și cele din sfera științelor aplicative. Documentul cinematografic are calitatea de a completa documentele scrise. În condițiile dezvoltării și diversificării sistemului de înregistrare și difuzare rapidă a informațiilor în general, — consecință a schimbărilor și transformărilor ce se petrec în toate sferele vieții materiale și spirituale contemporane — cadul folosirii peliculei se lărgește continuu, devenind de neînlocuit.

Firese, numeroase centre de film din institutele de cercetări științifice, cinecluburi și persoane particulare ne întreabă unde pot găsi îndrumarea necesară păstrării, conservării și folosirii corespunzătoare, legale, a peliculei. Noua legislație arhivistică în vigoare, respectiv Decretul nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România *, reglementează, printre altele, și regimul documentelor cinematografice, la scară națională. Astfel, pentru documentele cinematografice, parte inte-

* Consiliul de Stat, Legislația privind organizarea de stat nr. 4, 1972, broșură.

grantă a Fondului Arhivistic Național, decretul a instituit un organ cu *atribuții speciale* — Arhiva Națională de Filme din subordinea Consiliului Culturii și Educației Socialiste. Arhiva Națională de Filme, are, printre altele, obligația de a elabora norme tehnice pentru desfășurarea activității arhivistice în conformitate cu prevederile Decretului 472/1971, de a îndruma și controla aplicarea acestora, de a prelua de la organizațiile socialiste și celelalte organizații documentele care se păstrează permanent, în condițiile prevăzute de respectivul decret (art. 40 — 41) și de a asigura condițiile necesare conservării acestora. Conform noii legislații arhivistice, prin documente cinematografice se înțeleg filmele artistice, documentare, jurnale de actualități și orice alte filme produse de studiourile cinematografice și alte organizații din țară, precum și filmele importate (art. 38).

Prin urmare, se impune, în primul rând, cunoașterea prevederilor Decretului 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național de către toate instituțiile și persoanele particulare creatoare și deținătoare de film documentar (social-politic, științific) pentru a se putea încadra — din acest punct de vedere — în legislația arhivistică în vigoare.

În ceea ce o privește, Arhiva Națională de Filme trebuie să asigure pe plan național — ca organ cu atribuții speciale — controlul și îndrumarea păstrării, selecționării, evidenței și folosirii documentului cinematografic, preluarea acestuia în depozitele sale speciale. Recenta descoperire a filmotecii prof. Gh. Marinescu, promotorul introducerii filmului în cercetarea științifică medicală, ca și altele, ne determină să credem că trebuie să existe, la ora actuală, un număr însemnat de filme, mai ales din perioada interbelică, uitate, neglijate, rătăcite, care trebuie, neapărat, recuperate și încadrate în Fondul Arhivistic Național, introduse în circuitul cercetării științifice și al utilității practice.

Filmele create sau aflate în păstrarea persoanelor particulare, fac, de asemenea, parte din fondul Arhivistic Național și — la fel ca documentele scrise — nu pot fi oferite decât Arhivei Naționale de Filme, pe lângă care funcționează o comisie de achiziții.

Realitatea ne confirmă că, din cauza lipsei condițiilor speciale de păstrare și conservare, multe filme aflate la persoanele particulare s-au degradat, devenind inutilizabile, unele dintre ele, de valoare documentar-istorică inestimabilă. Deținătorii de peliculă trebuie să știe că, pe lângă posibilitatea de a oferi spre vânzare Arhivei Naționale de Filme, pot depune — cu clauze — spre păstrare la aceasta filmele respective, asigurându-li-se inviolabilitatea oricăror condiții referitoare la folosirea lor; aceasta are posibilitatea transpunerii (copierii) filmelor respective de pe pelicula de 8 și 16 mm pe cea de 35 mm, folosită în cinematografie.

Legislația în vigoare referitoare la Fondul Arhivistic Național, reglementează, prin urmare, și regulul documentului cinematografic — indiferent de creatorul și deținătorul lui — urmărindu-se îmbogățirea continuă a tezaurului documentar național și folosirea metodică, oportună și exhaustivă a acestuia în scopuri științifice, cultural-educative și practice.

CORESPONDENȚA REPREZENTANȚEI DIPLOMATICE A BELGIEI ÎN ROMÂNIA (1852 – 1920)

SANDA RACOVICIANU

În cadrul acțiunii de completare a Fondului Arhivistic Național, cu documente din arhive străine, referitoare la țara noastră, a fost adusă din Belgia corespondența diplomatică aflată în arhiva Ministerului de Externe și cea a Ministerului Comerțului Exterior al Belgiei¹.

Documentele diplomatice reflectă, pe lângă relațiile dintre țările respective și dezvoltarea economică și social-politică a României. Reprezentanța diplomatică belgiană își trimitea cu regularitate rapoartele de serviciu. Ele consemnau evenimentele la care raportorul a fost martor ocular — convorbirile purtate cu suveranul, cu miniștri, cu diferite personalități și erau adeseori însoțite de materiale documentare, extrase din presă, texte sau extrase din legi, texte de cuvântări, corespondență în afara consulatului sau legației dar legată de problemele aflate în atenția diplomaților. Faptul permite, pentru unele perioade, completarea lacunelor din documentația noastră. Și chiar dacă evenimentul la care se referă corespondența diplomatică belgiană este cunoscut ea prezintă interes întrucât acesta este comentat de un observator străin, oferind astfel o semnificație în plus, indiferent de atitudinea subiectivă a diplomatului sau de buna sau reaua lui credință.

În cercetarea istorică cel mai mic amănunt poate aduce cîndva o lumină nouă într-o perioadă socotită pe deplin lămurită.

În cazul documentelor diplomatice mai apare aspectul confruntării ulterioare a diferitelor opinii asupra aceluiași eveniment consemnat simultan, dar poate diferit, de mai mulți reprezentanți străini în țara respectivă.

De aceea, am socotit oportună prezentarea documentelor provenite de la reprezentanța Belgiei în România din perioada 1852–1920.

O parte din rapoartele consulare expune situația țărilor române în perioada războiului ruso-turc (1853-1856), ocupația militară rusă din vara

¹ Documentele sînt constituite în volume în două serii, seria legată și cea nelegată. Întrucît cadrele s-au primit deja numerotate, deși această numerotare prezintă unele neajunsuri, s-a respectat întocmai în colarea regestelor din inventare. Cota cuprinde rola, fondul, volumul, fila și limba în care este scris documentul.

anului 1853, plecarea domnitorilor Barbu Știrbei și Grigore Ghica, creșterea crizei comerciale, ravagiile făcute de holeră, panica populației, luptele dintre turci și ruși la Dunăre și Olt, numărul mare de răniți care a impus transformarea mănăstirii Cotroceni în spital, încorporarea artileriei române în avangarda rusă, întreruperea temporară a relațiilor diplomatice cu Anglia și Franța, etc. Se menționează într-un raport din mai 1854 faptul că s-au adus 300 ancore din Austria și 2 500 brazi din Carpați pentru fixarea podurilor pe care rușii le fac peste Dunăre ². Tot în această perioadă este consemnată și intrarea în funcțiune, în 1854, a liniei telegrafice Giurgiu-București și luarea în antrepriză de către inginerul francez Lalanne, în 1855, a construcției drumurilor din Dobrogea.

Starea economică și social-politică a principatelor române după războiul ruso-turc constituie obiectul mai multor rapoarte diplomatice. Sînt consemnate, printre altele, proiectul de lege privind dezrobirea țișanilor, legea referitoare la cumpărarea de terenuri pentru construirea căilor ferate precum și arendarea salinelor, exportul de cereale și vite etc. De asemenea documentele belgiene consemnează activitatea desfășurată în Moldova în favoarea unirii, listele de semnături strînse. Aflăm de pildă că la Galați se strînseseră peste 1 900 semnături. În București domnea agitația datorită știrii sosită de la Constantinopol, care anunța hotărîrea Porții de a numi pe fostul domnitor Alexandru Ghica II caimacam al Munteniei. Sînt prezentate starea de spirit, dorința de unire, intrigile și lupta de interese dintre partide, precum și nemulțumirea față de administrația prințului Ghica.

Perioada de intensă efervescență care a precedat unirea principatelor române și înfăptuirea ei sînt relatate pe larg în documentele Consulatului Belgiei.

Astfel, sînt comentate problema aducerii unui principe străin, agitația și entuziasmul tineretului, sprijinul dat de Franța dorinței de unire a românilor, momentele importante ale înfăptuirii unirii, alegerile pentru Divanul ad-hoc, Conferința de la Paris, numirea celor trei caimacami, nemulțumirea poporului față de aceștia manifestată prin atentate, plîngerii și afișe demascatoare ³, alegerea lui Cuza și entuziasmul cu care a primit poporul Unirea. Consulul, care ținea să sublinieze în documentele sale că nu intenționează să amestece Belgia în treburile Principatelor ⁴, aprecia că Unirea a fost înfăptuită doar de poporul român care a dorit-o cu orice preț exercitînd presiuni asupra deputaților prin manifestații ce ar fi putut deveni sîngeroase, întrucît la barierele orașului se aflau țărani înarmați pregătiți să intervină dacă nu s-ar fi ales un om nou, simpatizant al Unirii ⁵. Raportul referitor la entuziasta primire făcută de populația Bucureștiului domnitorului Cuza, arăta: „Toate casele din oraș erau împodobite, pretutindeni drupele, ghirlande de flori, peste tot această deviză scrisă

² Arh. St. Buc., colecția Microfilme Belgia, rola 2, vol. I, f. 218—220 (în continuare se va cita numai rola).

³ Rola 3, vol. I, f. 87—92.

⁴ Rola 2, vol. II, f. 603.

⁵ Ibidem, f. 136—139.

cu caractere mari *UNIREA FACE PUTEREA*... Numărul persoanelor care a urmat cortegiul, pe tot parcursul, se poate evalua la o sută de mii. A domnit cea mai mare dezordine, iar jandarmeria și poliția nu a putut ține mulțimea la respect. Uralele de „Trăiască Cuza”; „Trăiască domnul nostru”; „Trăiască Alexandru” „Trăiască Unirea” etc. etc. nu au încetat nici o clipă. În sala deputaților salve de aplauze au acoperit cuvintele domnitorului, în fine, peste tot i s-au făcut cele mai vii demonstrații poporul fiind, mai ales, într-o stare de surexcitare fără egal”⁶.

Alte rapoarte diplomatice descriu portretul fizic și moral al lui Al. I. Cuza⁷, organizarea complotului pentru asasinarea lui⁸, lovitura de stat⁹, care a dus la abdicarea forțată a domnitorului¹⁰, starea de spirit a populației și numirea Locotenentei domnești.

După abdicarea lui Cuza sînt arătate încercările de a se găsi un principe străin, refuzul contelui de Flandra de a primi tronul Principatelor și acordarea coroanei române prințului de origine germană Carol de Hohenzollern. În documentele Consulatului Belgian se menționează că la plebiscitul organizat pentru aducerea lui Carol poporul a votat cu indiferență¹¹.

Perioada de început a domniei lui Carol de Hohenzollern este descrisă în amănunțime de reprezentanții diplomației ai Belgiei. Sînt consemnate criza politică determinată de răsturnarea lui Cuza manifestată prin dese schimbări de guvern, frământările grupărilor din opoziție legate de succesiunea la domnie, larga mișcare antidinastică republicană datorită politicii lipsită de popularitate a domnitorului Carol și încordarea relațiilor dintre domn și agenții străini în urma măsurilor luate împotriva angro-siștilor străini și a intervenției Porții la cererea consulilor acreditați la București.

Rapoartele analizează mișcarea pregătită să izbucnească în luna august 1870 în marile orașe din țară, începută prematur la Ploiești, sub conducerea lui Candiano Popescu și înăbușită repede de armată, manifestarea ideii de independență care provoacă în presa timpului o campanie pro și contra, atacurile îndreptate împotriva guvernului duse îndeosebi de către N. Blaremborg și Aristide Pascal, directori ai ziarului republican „Românul”, reformele cu caracter burghez înfăptuite în timpul lui Cuza ritmul mai viu de dezvoltare a economiei României îndeosebi a industriei, extinderea utilizării mașinilor în agricultură și lipsa de capital care se resimțea în economia românească, procesul pătrunderii capitalului străin, prin întemeierea băncii lui A. Hertz reprezentantul capitalului francez și englez sau concesiunile de căi ferate ce s-au definitivat în această perioadă : cu firma Barkley et Comp. pentru linia ferată București-Giurgiu și cu Stroussberg, construirea unor fabrici de textile etc.

Documentele consulare menționează că în această perioadă de timp, cu toate că România nu era stat independent a dus o politică externă

⁶ Ibidem, f. 169—171.

⁷ Ibidem, f. 180—183; 184—188,

⁸ Ibidem, f. 196—197.

⁹ Ibidem, vol. III, f. 380—386.

¹⁰ Ibidem, f. 396—398.

¹¹ Ibidem, f. 471—472.

activă, de stringere a relațiilor cu o serie de state între care Rusia, Franța, Austria, Serbia, Belgia. Sint relatate în mod deosebit încercările României de a obține independența națională pe cale diplomatică. Într-un raport din iulie 1874 consulul belgian Bartholeyns de Fosselaert, aprecia că, în nerăbdarea de a cuceri titlul de regat sau de stat independent, România nu precupește nimic pentru a face să se vorbească de ea, participînd ca atare, la Congresul sanitar de la Viena, intenționînd să ia parte la Congresul statistic de la Stockholm și hotărînd să trimită și misiuni militare la manevrele din Boemia, Prusia și Rusia¹².

Documentele consulare înfățișează tendințele de autonomie afirmate tot mai mult, negocierile începute pentru încheierea de tratate și convenții comerciale, pregătirile de înarmare, activitatea pentru obținerea unui împrumut public, încercarea guvernelor de a bate monedă cu efigia lui Carol și de a confecționa decorații românești, schimbarea numelui țării în „*România*”, reflectînd în amănunt strădaniile statului român de a se realiza ca stat unitar de sine stătător. Totodată ele arată poziția adoptată de celelalte puteri față de măsurile luate de guvernul român pentru organizarea și echiparea armatei, măsuri considerate ca tendințe militariste ce decurg din obiceiul Ministerului de război de a cheltui mult sau izvorîte din dorința prințului Carol de a-și crea armată din convingerea că numai armata este capabilă să-i apere tronul¹³.

Cucerirea independenței naționale în anul 1877 este unul din evenimentele de seamă oglindit în corespondența diplomatică belgiană. Documentele relevă împrejurările externe favorabile, create de izbucnirea războiului ruso-turc, orientarea guvernului român spre o alianță cu Rusia, tratativele purtate la Livadia, în Crimeea, la 4 aprilie 1877 urmate de convenția româno-rusă de la București prin care se permitea armatei ruse dreptul de a trece pe teritoriul României spre Balcani, precum și faptul că nu se realizase un acord asupra modului de colaborare militară a armatei ruse cu cea română la sudul Dunării. Interesante ni s-au părut informațiile cuprinse în rapoartele de la sfîrșitul anului 1876 ale consulului Hoorickx din care rezultă că guvernul român a consultat puterile garante și Turcia, prin intermediul agenților români din străinătate pe de o parte asupra consecințelor pe care le-ar avea de suportat România ca urmare a trecerii armatei ruse prin teritoriul său în vederea ocupării pozițiilor de război dincolo de Dunăre, iar pe de altă parte cu privire la acordarea de ajutor pentru menținerea independenței. Cu siguranță, pe cercetător îl va interesa cum sint consemnate răspunsurile date de marile puteri. Anglia și Franța au răspuns că vor ține seama de comportarea înțeleaptă a României din ultimul timp și că vor face tot ce vor putea pentru a-i apăra interesele. Italia a adăugat că trimisul său la Constantinopol va primi instrucțiuni speciale în acest sens. Guvernul german a fost mai rezervat, iar Austro-Ungaria a declarat că doar reprezentantul Porții poate trata chestiunile diplomatice. În februarie 1877 consulul Belgiei, Hoorickx consideră situația României foarte încordată, datorită răspun-

¹² Rola 4, f. 386—378.

¹³ Ibidem, f. 593—595.

sului Porții la protestul României în problema reglementării poziției sale precum și din cauza conflictului armat dintre Rusia și Turcia. După trecerea Dunării, efectuată de trupele române în august 1877, același consul aprecia că toate forțele vitale ale țării sînt întrebuițate într-o operă al cărei rezultat final nu se poate prevedea, populația fiind epuizată de numeroasele rechiziții iar situația financiară ne putînd face față operațiunilor militare ¹⁴.

După cucerirea independenței, cu prețul atîtor sacrificii umane și materiale statul român duce o politică internă și externă de consolidare. Sînt urmărite în rapoartele consulare politica de întărire a relațiilor diplomatice și comerciale deja existente, și de stabilire a altora noi, statutul reprezentanților români în străinătate împărțiți potrivit decretului princiar emis în septembrie 1878 în trei categorii (1. trimiși extraordinari și miniștri plenipotențieri; 2. miniștri rezidenți; 3. însăreinați cu afaceri), politica internă și disensiunile dintre conservatori și liberali, însoțite de dese crize de guvern și de schimbări de cabinete sau remaniieri ministeriale, ridicarea României la rangul de regat ș.a.

Perioada care a urmat pînă la primul război mondial, caracterizată printr-un amplu proces de dezvoltare economică este descrisă în detaliu, în rapoartele reprezentanței Belgiei. Diplomații belgieni apreciau că interesele de castă ale domnitorului Carol, l-au condus la o politică progermană și la subordonarea economică a țării acestei puteri și nu au scăpat din vedere atmosfera de ostilitate deschisă manifestată față de rege de cea mai mare parte a opiniei publice românești.

Hoorickx comenta într-un raport din 1888 situația internă din România, arătînd că regimul se baza pe măsuri arbitrare care generau abuzuri de tot felul ¹⁵. Creșterea impozitelor și criza agrară din același an a provocat revolte în țară, creditele agricole constituind un mijloc de îmbogățire a partizanilor guvernului și de ruinare a maselor țărănești ¹⁶. Un alt raport din 1889 aprecia că interesele țării sînt sacrificate intereselor politicienilor și răzbușcărilor personale ale acestora ¹⁷. O informație din iulie 1893 se referă la memorandumul românilor din Transilvania, la conferința națională de la Sibiu ¹⁸, la cererile opiniei publice față de guvernul român de a interveni pe lingă guvernul maghiar în favoarea românilor din Transilvania și a aplicării legii naționalităților pentru suspendarea legilor îndreptate împotriva românilor, încetarea persecuțiilor și respectarea autonomiei școlare și religioase ¹⁹. Între alte documente sînt unele care descriu procesul de la Cluj din mai 1894, intentat de guvernul maghiar membrilor Comitetului executiv al partidului românilor din Transilvania și Ungaria, acuzați de a fi publicat în presă, cu doi ani în urmă, memoriul adresat împăratului Franz Iosef în care erau expuse doleanțele românilor.

¹⁴ Rola nr. 4, f. 778.

¹⁵ Rola 6, f. 121—123.

¹⁶ Ibidem, f. 160—162.

¹⁷ Ibidem, f. 282—286.

¹⁸ Ibidem, f. 603—606.

¹⁹ Ibidem, f. 629—631.

Se arată, pentru „mai buna înțelegere” a ministrului de externe al Belgiei, programul revendicărilor românilor din Transilvania votat în 1881 la Sibiu ce a stat la baza memorandumului. Consulul își exprima opinia că problema Transilvaniei ar putea determina schimbarea politicii externe a României remarcînd că guvernul român deși dorește să mențină relații amicale cu Austro-Ungaria, populația manifestă un puternic curent de simpatie față de frații oprimați, ceea ce îngrijorează guvernul de la București pentru manifestarea pe care ar putea-o îmbrăca ²⁰.

Din punct de vedere al economiei României rapoartele din anii de după 1895 relatau importanța construirii podului de la Cernavodă, conceput de inginerul român Anghel Saligny, pentru istoria comerțului și economiei românești ²¹, preocuparea principală a guvernului prezidat de Dimitrie Sturdza, pentru redresarea financiară a țării. În legătură cu situația financiară sînt știri care arată formarea unui consorțiu la care participau Banca Națională, Banca Agricolă, Banca generală de Scont și firmele: Marmorosch Blank et Comp., Elias Jeschek și Evloghie Gheorghiev și proiectele de concesionare a terenurilor petrolifere și de contractare a unui nou împrumut.

Documentele din anul 1898 consemnează măsurile luate de partidul socialist pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai, cu care prilej au avut loc cinci întruniri urmate de formarea unui cortegiu de 500 persoane ce purtau pancarde cu inscripțiile: „8 ore de muncă”, „Jos legea expulzărilor”, „Sufragiu universal” ²².

Unele rapoarte din anul 1902 descriu mișcarea muncitorilor fără lucru din București pentru votarea legii corporațiilor ²³, iar altele din 1905 debarcarea echipajului de pe crucișătorul rus Potemkin în portul Constanța și atitudinea adoptată de guvernul român cu acest prilej ²⁴.

Alături de celelalte aspecte ale vieții sociale românești diplomații belgieni urmăreau și starea țărănimii. De pildă, în februarie-martie 1899 câteva rapoarte diplomatice descriu mișcările țărănești din Oltenia ca fiind inițiate de partidul socialist și arătau propaganda la țară a reprezentanților „Asociației lucrătorilor români”, interpelarea făcută de Morțun, ministrul de interne, în chestiunea mișcării agrare și răspunsul lui Pherkide la aceasta ²⁵.

Răscoalele țărănești din primăvara anului 1907 au fost amplu relateate ²⁶. Se aprecia că izbucnirea lor a fost consecința împilărilor și că tindeau spre obținerea pămînturilor marilor proprietari ²⁷.

Cercetătorul vieții politice din România din primul deceniu al secolului al XX-lea va putea studia aspecte privind situația celor două partide principale de guvernămînt: liberal și conservator, apariția pe

²⁰ Ibidem, f. 665—667.

²¹ Ibidem, f. 770—773.

²² Rola 7, f. 342.

²³ Rola 8, f. 174—177.

²⁴ Ibidem, f. 612—616; 620—622.

²⁵ Rola 7, f. 464—471.

²⁶ Rola 9, f. 10—14; 18—19; 21—22; 23—24; 27—28.

²⁷ Ibidem, f. 29—30.

scena politică a țării a partidului conservator — democrat și a partidului social-democrat ²⁸, sciziunea conservatorilor în diferite grupări, situația precară a finanțelor, ameliorarea relațiilor dintre liberali și conservatori uniți în acțiunea de înăbușire a răscoalei din 1907, afirmarea industriei naționale, începutul apărării de exploatare a clasei muncitoare, nemulțumirea ce caracteriza starea de spirit a întregii mase a populației, nevoia de pământ a țăranilor, analfabetismul etc. ²⁹.

Anii premergători primului război mondial prezintă, față de perioada anterioară, unele caracteristici reliefate de raportori. Dacă în ce privește orientarea generală a politicii externe, relațiile României cu Tripla Alianță continuă să se dezvolte potrivit tratatului secret existent, pe măsura apropierii izbucnirii primului război mondial se conturează tot mai mult tendințele spre o apropiere de puterile Antantei manifestate de guvernul format în 1911 de Petre Carp.

Situația României în conjunctura primului război mondial ocupă un loc însemnat în corespondența diplomatică.

Din analiza ei reiese că izbucnirea războiului a surprins oarecum cercurile politice din țara noastră care, deși considerau că marea conflație nu putea fi evitată, nu credeau într-o precipitare a evenimentelor. În același timp, rezultă că, datorită importanțelor poziții strategice și politice deținute de țara noastră, chiar de la începutul războiului, părțile beligerante s-au întrecut în a face României tot felul de promisiuni, în unele cazuri recurgând chiar la presiuni și amenințări. Rapoartele consulare belgiene menționează că Austro-Ungaria încerca să fie în bune relații cu România pentru a o determina să intre în Tripla Alianță. Pe aceeași linie se înscrie și vizita țarului Nicolae al II-lea în România. Observatorii străini remarcă încercările marilor puteri din cele două tabere, Tripla Alianță și Antanta, de a atrage România de partea lor, hotărîrea cercurilor guvernante de a menține o atitudine de neutralitate și activitatea de protest a Ligii Culturale condusă de fruntași ai vieții publice, față de persecutarea românilor din Transilvania ³⁰. Se menționează, de asemenea, într-un raport din 1914 că opinia publică din România este de partea Antantei, în opoziție cu poziția monarhiei ³¹. Un alt raport arată că neutralitatea României nu este definitivă, politica țării oscilînd între personalitatea germană a regelui, nehotărîrea lui Brătianu și dorința țării de a merge împotriva Austriei pentru realizarea idealului național, unirea Transilvaniei cu România. Diplomații împărțeau opinia că, în cazul în care Italia va intra în acțiune, în favoarea aliaților, nu va fi nici o îndoială că România va face același lucru ³². Este de asemenea, consemnată moartea regelui Carol și intrarea României în război în august 1916.

În urma încheierii convenției cu puterile Antantei, România intră în război la 14 august 1916. Rapoartele diplomatice consemnează în amănun-

²⁸ Ibidem, f. 270—275.

²⁹ Ibidem, f. 314—323.

³⁰ Ibidem, f. 99—101.

³¹ Rola 11, f. 188—190.

³² Ibidem, f. 198—200.

time eforturile militare, starea armatei, situația din țară, starea de spirit a opiniei publice, ajutorul aliaților, condițiile sanitare insuficiente și nesatisfăcătoare, ravagiile făcute de epidemii, sacrificiile imense ale întregului popor, foametea, ocupația germană și refugiul în Moldova, neliniștea provocată în cercurile politice burgheze din România, izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, acțiunea trupelor ruse din Iași, care sărbătorind victoria revoluției l-au eliberat din închisoare la 1 mai 1917 pe socialistul român Racovski, situația militară dificilă a României la sfârșitul anului 1917 când încheia armistițiul cu Puterile Centrale și activitatea diplomatică din ianuarie 1918 prin care România cerea aliaților asentimentul de a încheia pace separată, acceptarea condițiilor de pace ale Germaniei, în martie 1918, încheierea păcii de la București, în mai 1918, tratatul de pace cu Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia. În noiembrie același an, Ypersele de Strihou, ministrul Belgiei în România telegrafiază ministrului său de externe că la Iași au avut loc manifestații de stradă împotriva ocupanților germani, iar România speră să revină la vechile frontiere ³³. Urmează apoi alte rapoarte în care se reflectă mobilizarea trupelor române în decembrie 1918, ultimatumul dat trupelor germane din Muntenia pentru a se retrage, lucrările Adunării Naționale de la Alba Iulia care, exprimând voința de nestrămutat a întregului popor a declarat unirea completă a Transilvaniei cu România ³⁴, relațiile dintre România și aliați în cursul anului 1919 precum și ultimatumul ce i s-a dat României pentru semnarea păcii cu Austria, lucrările Comisiei deputaților pentru ratificarea unirii Transilvaniei cu România ș.a.

Documentele din acest fond oferă posibilități pentru abordarea istoriei relațiilor internaționale în spațiul balcanic. Sint consemnate evenimentele din țările vecine: diferendul dintre Turcia și Serbia, Turcia și Rusia, emanciparea creștinilor din Turcia, mișcarea din Bosnia, mișcarea de eliberare națională din Bulgaria, etc.

Desigur prezentarea sumară a unor informații pe care le conțin documentele diplomatice ale reprezentanței Belgiei din țara noastră pe o perioadă destul de mare de timp nu poate oferi decât orientare asupra valorii lor pentru elucidarea multor probleme esențiale ale istoriei poporului nostru. Cert este că folosirea acestor izvoare poate fi de un real folos cercetărilor în domeniul istoriei moderne și contemporane.

³³ Rola 12, f. 356.

³⁴ Ibidem, f. 366–367.

GHID

PENTRU IDENTIFICAREA FONDULUI CĂRUIA APARTIN
DOSARELE DIN AȘA NUMITELE COLECȚII
„ADMINISTRATIVE ȘI JUDECĂTOREȘTI NOI”,
CUNOSCÎND NUMĂRUL DE ARHIVĂ ȘI ANUL.

MIHAI REGLEANU

Se știe că de la înființarea Arhivelor Statului din București și până în anul 1869 materialele arhivistice create de instituțiile administrative și judecătorești erau organizate în depozite fără a respecta integritatea topografică a fondurilor, ci numai criteriul cronologic, deși aveau inventare întocmite pe fonduri formate din fasciculele inventarelor de depunere.

Această metodă se sprijinea pe jurnalul Sfatului Administrativ din 9 iunie 1831, care prevedea următoarele indicații: „La sfârșitul fiecărui an, fiecare dregătorie [...] să deosibească delele cele săvârșite (încheiate) de cele nesăvârșite și, cu raport, cu două opise, să trimită pe cele săvârșite la Marea Dvornicie, din care unul să rămîie la cancelaria Dvornicii, iar cel de al doilea iscălit de secretarul secșii, să se întoarcă la dregătoria de la care vor fi trimise delile și Dvornicia le va trimite la Arhivă cu opis al său, supt iscălitură ori a dvornicului sau a directorului acelu departament și arhivarul va iscăli de primire din josul opisului celui original, care va rămîie la Dvornicie [...] În urmă Dvornicia va face o matcă de toate opisele, fieșcare împărțită după dregătoriile la care vor privi și o va păstra în cancelaria sa.

Arhivariul este dator a pune osebit delele fieșcăruia an și împărțite după dregătoriile de la care vor fi eșit, să să puie la fieșcare delă, pă lingă numărul ei și numărul Arhivei, care vă începe de la no. 1 pînă la cel din urmă pentru toate delile ce se vor primi de la începutul și pînă la sfârșitul anului”¹.

Potrivit acestor dispoziții Arhiva Statului primea anual o dată sau de mai multe ori în același an unitățile de păstrare încheiate de la toate instituțiile statului. În baza „Proiectului de îndatoririle eforului

¹ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 6/1831, f. 6; cf. și C. Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul organic*, în „Revista Arhivelor”, II, nr. 4-5, 1927-1920, p. 280-282; V. Antoniu, *Reguli vechi pentru organizarea Arhivelor Statului*, în „Revista Arhivelor”, VI, 1, 1944, p. 60-62; *Arhivele Statului. 125 ani de activitate*, București, 1967, p. 152-153; M. Regleanu, *Aspecte din trecutul prioritare la munca de evidență a fondurilor arhivistice la Arhivele Statului din București*, în „Revista Arhivelor”, an II, nr. 2, 1950, p. 257.

Arhivei” din 30 septembrie 1831², lucrătorii acestei instituții urmau să împartă materialele documentare în trei „despărțiri”: a) *Documente și contracturi*, numite mai târziu, după regulamentul din 1840 *Diplomatice*, iar după cel din 1862, *Istorice și Bunuri Publice*; b) materialele documentare ale administrației treburilor dinlăuntru, care, în curînd, s-au numit „Administrative”, și c) materialele documentare create de instituțiile juridice, numite de acestea „judecătorești”. Însă Arhivele Statului au primit, după înființare și materiale arhivistice create de instituții administrative și judecătorești înainte de punerea în aplicare a Regulamentului organic. Pentru deosebirea de celelalte, li s-a dat denumirea de Administrative și judecătorești vechi celor create de instituțiile preregulamentare iar celor create de instituțiile ce au funcționat după punerea în aplicare a Regulamentului organic, Administrative și judecătorești noi.

Punînd în practică indicațiile jurnalului Sfatului Administrativ din 9 iunie 1831, materialele arhivistice repartizate la Administrative și Judecătorești noi s-au organizat în aceste două secțiuni în cadrul anului respectiv, dîndu-li-se număr de arhivă în ordinea intrării lor în fiecare secție, începînd de la nr. 1 și terminînd cu cel din urmă număr, fără a ține seama de fonduri. Astfel, din materialele arhivistice create în anul 1831 de instituțiile administrative, Arhivele Statului primesc de la Agia orașului București cinci dosare, cărora li se atribuie număr de arhivă cu cerneală roșie (spre a se deosebi de cel dat de instituția creatoare) de la nr. 1 la 5; două dosare de la Sfatul orășenesc al capitalei, dîndu-le număr de la 6 la 7; 48 dosare de la Ocîrmuirea județului Prahova, care sînt cotate cu numere de la 8 la 50; 18 dosare de la Ocîrmuirea județului Vîlcea, care primesc numerele 51—68; 6 dosare de la Magistratul orașului Slatina, cărora li se dau numerele 69—74 și așa mai departe. În aceeași situație se găsesc și materialele documentare provenite de la instituțiile judecătorești post-regulamentare.

Sfatul Administrativ considerînd că numărul documentelor aflate în depozitele Arhivelor Statului este destul de mare, număr care va crește cu preluările ulterioare, incheie jurnalul din 4 noiembrie 1842, în care se stabilește ca la sfîrșitul fiecărui an, șefii de departamente să aleagă documentele „trebuincioase” de cele „netrebuincioase”, urmînd ca primele să fie depuse la Arhivele Statului, iar celelalte la o mănăstire ce se va indica. Acestea din urmă se vor depune de asemenea cu opise, avînd un număr deosebit al Arhivei cu cerneală albastră (spre a se deosebi de felul cotării dată de cele considerate „trebnice” și „regularisindu-se iarăși prin îngrijirea și stăruirea cancelariei Arhivei să poată da înlesnire la găsirea vreunei dele ce din împlinare ar fi trebuințată”³. Ținem să menționăm că la materialele documentare din grupa Judecătorești noi nu s-a efectuat alegerea în „trebnice” și „netrebnice”.

Pînă la sfîrșitul anului 1955 documentele create de organele administrative și judecătorești în perioada anilor 1831—1869 fiind organizate

² Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 6/1831, f. 18—19; C. Molsil, *op. cit.*, p. 283 (cu data de 13 septembrie), V. Antonlu, *op. cit.*, p. 62—63, *Arhivele Statului 125 ani de activitate*, București, 1957, p. 155.

³ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 6/1831, f. 48; cf. și V. Antonlu, *op. cit.*, p. 72—75; *Arhivele Statului. 125 ani de activitate*, București, 1957, p. 176—180; M. Regleanu, *op. cit.*, p. 256.

în depozite în modul arătat mai sus, era suficient pentru identificarea unui dosar indicarea grupului din care făcea parte (Administrative sau Judecătorești noi) numărul de arhivă (roșu sau albastru) și anul.

În vara anului amintit mai sus, dispunându-se trimiterea la filialele județelor a arhivelor create în fostele județe, iar cele reținute de direcție să fie organizate pe fonduri, păstrându-se numărul inițial de arhivă, care a fost citat deja în diferite publicații numai cu cota: Administrative sau Judecătorești noi, numărul de arhivă și anul respectiv.

Atribuindu-mi-se responsabilitatea acestei operațiuni, ca să-mi înlesnesc identificarea fondurilor după numărul de arhivă și an, am parcurs toate inventarele fondurilor cuprinse în aceste două grupuri și am întocmit fișe pe ani pentru fiecare fond, de seriile numerelor de arhivă. Apoi, organizând fișele pe ani și în ordinea succesiunii numerelor fiecărui fond, cu ele în mină, am extras din rafturi dosarele aparținând fiecărui fond destinat a fi expediat în teritoriu. În urmă, dosarele reținute în depozitele D.G.A.S. s-au organizat pe fonduri și în ordinea succesivă a numerelor de arhivă date cu cerneală roșie și apoi, la sfârșitul fiecărui an materialele socotite „netrebnice”, cotate cu cerneală albastră.

Faptul că majoritatea documentelor din aceste două grupuri (Administrative și Judecătorești noi), aflate astăzi în depozitele D.G.A.S. și a unităților sale de pe teritoriul Munteniei au fost citate în diferite studii numai cu indicarea grupului, numărul de arhivă și anul respectiv ne-a determinat să dăm alăturatul instrument de orientare pentru identificarea fondului căruia aparțin.

Astfel, după terminarea expediției și organizarea în depozite a materialelor documentare reținute în D.G.A.S., aceste fișe de serii, care aveau notate pe ele fondul căruia aparțin, s-au reorganizat pe fonduri, ani și în ordinea succesiunii seriilor, întocmindu-se aceste tabele cu seriile fiecărui fond, așa cum erau organizate în rafturi înainte de a fi organizate pe fonduri.

Pentru identificarea fondului s-a dat un indicativ numeric, pentru Administrative noi de la cifra 1 la 35, în unele cazuri însoțite de o literă, iar pentru Judecătorești noi, de la cifra 1 la 36. Astfel, cu ajutorul listei cu indicativul numeric al fondului și al acestor tabele de serii, având numai indicarea grupului din care face parte (Administrative sau Judecătorești noi), numărul de arhivă al unității de păstrare și anul, vom identifica cu ușurință fondul căruia aparțin.

Tabelul ce privește dosarele din colecția Administrative noi cuprinde și materiale arhivistice din anii 1828—1830. Aceasta se datorește faptului că unele din instituțiile administrative preregulamentare au păstrat în arhivă lor dosarele neîncheiate la data când materialele documentare create în această perioadă au fost predate la Arhivele Statului.

Considerăm de asemenea necesar să explicăm pentru care motiv dosarele „netrebnice” al căror număr de arhivă este indicat cu cerneală albastră, pe anii 1828—1844 nu începe cu cifra 1 ci cu o cifră mult mai mare, iar pentru anii 1845—1869 pornesc de la cifra 1. Când Sfatul Administrativ prin jurnalul din 4 noiembrie 1842 dispunea separarea dosarele în „trebnice” și „netrebnice”, Arhivele Statului cotate deja cu cerneală roșie toate

documentele fără a ține seama de importanța lor. Astfel, la alegerea documentelor „trebnice” de cele „netrebnice”, cele din urmă au primit pe lângă numărul roșu și pe cel albastru, dar n-au fost extrase din locul unde fuseseră arhivate în seria numerelor cu roșu. Deci aceasta este explicația că dosarele cu număr de arhivă albastru anterioare anului 1845 nu încep cu cifra 1. Materialele documentare considerate netrebnice din anii 1845—1869, nefiind cotate cu cerneală roșie, numărul lor de arhivă cu cerneală albastră pornește de la cifra 1 și au fost arhivate în rafturi la sfârșitul fiecărui an din care făcea parte.

Modul de utilizare: prima coloană de cifre din tabele reprezintă indicativul instituției creatoare de arhivă, cea de a doua numerele de arhivă ale dosarelor.

ADMINISTRATIVE NOI

INDICATIVUL FONDULUI

1. Departamentul Vistieriei și Carvasara raua vămilor	16 c Poliția orașului Buzău
2. Obștescul Control — Inalta Curte de conturi	16 d Subcîrmuirea plășii Cîmpia
3. Eforia indemnizațiilor, compensațiilor și pensiilor	16 e „ „ Sărata
4. Eforia caselor făcătoare de bine	16 f Subcîrmuirea plășii Pîrscov
5. Obșteasca epitropie a orfanilor	16 g „ „ Slănic
6. Eforia școlilor naționale	17 Cîrmuirea județului Dimbovița
7. Logofeția pricinilor bisericești	18 a Cîrmuirea județului Dolj
8. Vornicia treburilor din năuntru	18 b Magistratul orașului Craiova
9. Vornicia temnițelor	18 c Poliția orașului Craiova
10. Comitetul carantinelor	18 d Subcîrmuirea plășii Amaradia
11. Eforia spitalelor	18 e „ „ Balta
12. Agia orașului București	18 f „ „ Dumbrava
13. Vornicia orașului București	18 g „ orașului Craiova
14.a Cîrmuirea județului Argeș	18 h „ plășii Jiul
11.b Magistratul orașului Pitești	18 i „ „ Cîmpu
14.c Poliția orașului Pitești	18 j „ „ Gilortu
14.d Subcîrmuirea plășii Argeș	18 l „ „ Ocolu
14.e Subcîrmuirea plășii Arefu	19 a Cîrmuirea județului Gorj
14.f Subcîrmuirea plășii Gălăești	19 b Magistratul orașului Tg. Jiu
14 g Subcîrmuirea plaiului Loviște	19 c Poliția orașului Tg. Jiu
14 h Subcîrmuirea plășii Olt	20 a Poliția orașului Focșani
14 i Subcîrmuirea plășii Pitești	20 Magistratul orașului Focșani
14 j Subcîrmuirea plășii Topolog	21 a Cîrmuirea județului Ialomița
15 a Cîrmuirea județului Brăila	21 b Comisia tirgului Călărași
15 b Magistratul orașului Brăila	21 c Comisia tirgului Urziceni
16 a Cîrmuirea județului Buzău	21 d Poliția tirgului Călărași
16 b Magistratul orașului Buzău	21 e Subcîrmuirea plășii Borcea
	21 f „ „ Ialomița
	21 g „ „ Balta
	21 h „ „ Cîmpu

22	Cîrmuirea județului Ilfov	28 e	Subcîrmuirea plășii Olteț
23 a	Cîrmuirea județului Mehedinți	28 f	„ „ Cîmpu
23 b	Magistratul orașului Cerneți	28 g	„ „ Olt
23 c	Poliția orașului Cerneți	28 h	„ „ Mijlocu
23 d	Subcîrmuirea plășii Dumbrava	29 a	Cîrmuirea județului Saac
23 e	„ „ Blahnița	29 b	Comisia tirgului Mizil
23 f	Subcîrmuirea plășii Motru	29 c	„ „ Urlați
23 g	„ „ Ocolu	29 d	„ „ Văleni
23 h	„ „ Baia	29 e	„ „ Slănic
23 i	„ „ Cîmpu	29 f	Subcîrmuirea plășii Teleajen
23 j	„ „ Muntele	29 h	„ „ Cîmpu
24 a	Cîrmuirea județului Muscel	29 h	„ „ Tohani
24 b	Magistratul orașului Cîmpulung	29 i	„ „ Podgoria
25 a	Cîrmuirea județului Olt	29 j	„ „ Despre Buzău
25 b	Magistratul orașului Slatina	30 a	Cîrmuirea județului Teleorman
25 c	Poliția orașului Slatina	30 c	Poliția orașului Turnu
25 d	Subcîrmuirea plășii Mijlocu	30 d	Subcîrmuirea plășii Călmățui
25 e	„ „ Șerbănești	30 e	„ „ Cotmeana
26 a	Cîrmuirea județului Prahova	30 f	„ „ Marginea
26 b	Magistratul orașului Ploiești	30 g	„ „ Mijlocu
26 c	Poliția orașului Ploiești	30 h	„ „ Tirgu
26 d	Subcîrmuirea plășii Tîrgșor	31 a	Cîrmuirea județului Vilcea
26 e	„ „ Filipești	31 b	Magistratul orașului Rm. Vilcea
26 f	„ „ Prahova	31 c	„ „ Ocnele Mari
26 g	„ „ Cîmpu	31 d	Subcîrmuirea plășii Cerna
27 a	Cîrmuirea județului Rm. Sărat	31 e	„ „ Oltu
27 c	Comisia tirgului Rîmnic	31 f	„ „ Olăsău
27 d	Subcîrmuirea plășii Rîmnic de Sus	31 g	„ „ Rîmnic
27 e	„ „ Rîmnic	32 a	Cîrmuirea județului Vlașca
27 f	„ „ Grădiștea	32 b	Magistratul orașului Giurgiu
27 g	„ „ Marginea de Sus	32 c	Poliția orașului Giurgiu
27 h	„ „ Marginea-de Jos	32 d	Subcîrmuirea plășii Balta
27 i	„ „ Orașulul	32 e	„ „ Izvoru
27 j	„ „ Rîmnic de Jos	32 f	„ „ Marginea
28 a	Cîrmuirea județului Romanai	32 g	„ „ Ogrezeni
28 b	Magistratul orașului Caracal	33	Direcția telegrafelor și poștelor
28 c	Poliția orașului Caracal	34	Direcția generală a teatrelor
28 d	Subcîrmuirea plășii Balta	35	Consiliul de Stat

ADMINISTRATIVE NOI

Tabel cu indicativul fondului și numărul de arhivă sau seriile acestora.

Anul 1826 (nr. roșu)	Netrebnice (nr. albastru)	1829 (nr. roșu)
30a 1	5 2—3	8 1—9
5 2	1 4—6	1 10—16

8 17-19	1 172	23a 1831-1862
12 20	2 173	1 1863-1865
1 21	1 174-175	20 1866
8 22-23		32b 1867-1876
12 24	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	10 1877-1878
1 25	2 111-114	31a 1879-1885
2 26-27	5 115-130	31b 1886-1893
8 28	1 131-133	7 1894-1926
5 29-31		28a 1927-1937
	<i>1831 (nr. roșu)</i>	32a 1938-1965
<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	12 1-5	30a 1966-1989
2 19	13 6-7	10 1990
5 20-30	26a 8-50	8 1991-2024
1 31-33	23a 51-68	21a 2025-2031
	25b 69-74	32a 2032-2035
<i>1830 (nr. roșu)</i>	19b 75-77	2 2036-2125
26a 1-3	19a 78-148	26a 2126-2128
8 4-37	11 149-165	19a 2129-2137
28a 38-40	8 166-631	22a 2138-2142
12 41-42	28a 632-680	14b 2143-2168
31a 43-44	7 681-698	17 2169-2212
1 45-57	12 699-799	20 2213
10 58-120	2 800-804	27a 2214
28a 121-123	27a 805-877	11 2215
26a 124-125	21a 878-1018	30a 2216-2217
31a 126	32b 1019-1054	28a 2218-2219
21a 127-128	31a 1055-1110	28b 2220-2229
8 129-136	22a 1111-1181	6 2230-2237
12 137-140	1 1182-1276	3 2238-2245
1 141	30a 1277-1308	16a 2246-2308
28a 142	10 1309-1369	16b 2309-2310
8 143-146	27a 1370-1376	32a 2311-2312
2 147-149	20 1377-1384	9 2313-2315
20b 150	32a 1385-1391	25a 2316
28a 151	28a 1392-1448	19a 2317-2318
18a 152	24a 1419-1497	18a 2319-2339
29a 153	26a 1498-1523	29a 2340-2446
22a 154	26b 1524-1532	2 2447
16a 155	31a 1533-1541	23a 2448-2451
8 156	21a 1542-1549	8 2452
31a 157-158	10 1550-1583	7 2453-2457
32b 159	33b 1584-1589	10 2458
8 160	25a 1590-1686	12 2459-2467
1 161-162	24b 1687-1700	28a 2468-2472
18a 163	22a 1701-1702	15a 2473-2610
8 164	8 1703-1752	21a 2611
5 165-170	12 1753-1798	30a 2612-2613
12 171	30a 1799-1830	22a 2614-2619

9	2620	30a	3359—3360	14g	4068—4080
13	2621—2639	30h	3361—3377	28a	4081
8	2640—2643	30d	3378—3392	28j	4082—4090
25a	2644—2645	16a	3393	2	4091
16a	2646—2685	27a	3394—3395	7	4092
8	2686—2689	23a	3396—3405	5	4093—4095
16a	2690—2699	23b	3406—3424	12	4096—4101
23a	2700—2705	23e	3425—3444	28d	4102
18a	2706—2714	23f	3445—3460	8	4103—4117
31a	2715—2738	23g	3461—3484	1	4118
2	2739	23h	3485—3505	2	4119—4121
32b	2740—2750	23i	3506—3524	7	4122—4128
21a	2751	23c	35 5—3535	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	
18b	2752—2756	8	3536—3537	8	3210
10	2757—2758	28a	2538—2540	5	3211—3216
28a	2759—2760	28d	3541—3567	12	3217—3221
9	2761—2883	28e	3568—3569	1	3222—3224
8	2884—2886	28f	3570—3580	<i>1832 (nr. roșu)</i>	
1	2887—2889	28c	3581—3587	12	1—143
2	2890—2891	26a	3588—3596	13	144—151
9	2892—2893	26d	3597—3611	26a	152—165
32a	2894—2904	26e	3612—3629	32a	166—175
20	2905	26f	3630—3648	25b	176—201
1	2906—2936	22a	3649—3674	19b	202—215
27d	2937—2970	8	3675—3678	19a	216—252
11	2971	32a	3679—3697	4	253—278
16a	2972—2978	32d	3698—3718	11	279—299
16e	2979—2991	32f	3719—3720	8	300—632
16g	2992—3032	32e	3721—3743	7	633—676
16d	3033—3066	21f	3744	12	677—895
16f	3067—3090	30a	3745	2	896—937
16c	3091—3104	2	3746	27a	938—990
25c	3105—3112	31a	3747—3760	21a	991—1179
25e	3113—3126	31f	3761—3798	32b	1180—1199
16g	3127—3130	31d	3799—3832	31a	1200—1272
9	3131	31g	3833—3870	14a	1273—1417
27e	3132—3143	15a	3871—3894	22a	1418—1417
9	3144—3151	15b	3895—3908	1	1478—1489
2	3152—2156	29a	3909—3921	30a	1490—1515
27f	3157—3172	29f	3922—3941	27a	1516—1528
1	3173—3232	29a	3942—3944	20	1529—1551
18a	3233—3287	14a	3945—3956	32a	1552—1562
18d	3288—3314	14d	3957—3973	29a	1563—1644
18e	3315—3326	14i	3974—4004	28a	1645—1669
18f	3327—3334	14h	4005—4021	24a	1670—1673
18g	3335—3337	14j	4022—4032		
18h	3338—3345	14f	4033—4055		
18i	3346—3356	14e	4056—4067		

26a 1674—1705	6 3274—3283	16c 4367—4373
26b 1706—1727	3 3284—3290	16g 4374—4419
31a 1728—1746	16a 3291—3367	16d 4420—4448
11 1747—1748	16b 3368—3375	16f 4449—4513
21a 1749—1778	32a 3376—3380	16c 4514—4518
23b 1779—1786	9 3381—3395	25a 4519
25a 1787—1863	18g 3396—3402	25c 4520—4527
25b 1864	18a 3403—3409	25e 4528—4559
25a 1865—1874	29a 3410	27h 4560—4599
24b 1875—1882	2 3411—3420	16g 4600—4608
22a 1883—1884	23a 3421—3425	20a 4609—4621
8 1885—2026	8 3426—3427	9 4622—4623
12 2027—2225	23b 3428—3430	23b 4624—4625
30a 2226—2274	7 3431—3447	27c 4626—4654
23a 2275—2298	12 3448—3636	1 4655—4689
1 2299—2301	28b 3637	9 4690—4718
29a 2302—2331	15a 3638—3761	2 4719—4783
20 2332—2333	21a 3762—3766	27f 4784—4879
27a 2334—2335	30a 2767—3769	1 4880—4949
32b 2336—2348	22a 3770—3774	18a 4950—4971
8 2349—2369	9 3775—3784	18c 4972—4976
10 2370—2505	13 3785—3816	18d 4977—4994
31a 2506—2517	8 3817—3821	18e 4995—5006
31b 2518—2530	29a 3822—3824	18f 5007—5027
7 2531—2633	16a 3825—3849	18g 5028—5032
28a 2634—2647	8 3850—3855	18j 5033—5043
32a 2648—2668	16a 3856—3864	18h 5044—5063
30a 2669—2694	23a 3865—3868	18i 5064—5081
10 2695—2723	18a 3869—3871	30a 5082—5089
8 2724—2779	31a 3872—3889	30c 5090—5094
21a 2780—2783	2 3890—3893	30h 5095—5136
23a 2784—2791	32b 3894—3903	30f 5137—5173
2 2792—3034	21a 3904	30d 5174—5223
26a 3035—3039	18b 3905—3911	30e 5224—5282
19a 3040—3075	10 3912—3917	23a 5283—5303
19b 3076—3077	28b 3918—3919	23d 5304—5326
22a 3078—3081	8 3950	23e 5327—5342
14b 3082—3146	9 3951—4210	23j 5343—5366
10 3047—3162	8 4241	23f 5367—5400
17 3163—3220	1 4242—4244	23g 5401—5411
20 3221—3222	9 4245—4251	23h 5412—5428
27a 3223	32a 4252—4258	23i 5429—5459
11 3224—3225	20 4259—4260	23e 5460—5472
30a 3226—3227	27g 4261—4292	8 5473—5474
28a 3228—3232	1 4293—4325	25a 5475—5476
28b 3233—3261	27d 4326—4356	28b 5477
31c 3262—3273	11 4357—4359	28d 5478—5507
	16a 4360—4366	28g 5508—5509

28c 5510 – 5546	8 6199	31a 1408 – 1465
28f 5547 – 5575	12 6500 – 6518	31b 1466 – 1472
28c 5576 – 5621	28d 6519	7 1473 – 1646
28b 5625	10 6520	28a 1617 – 1797
26a 5626 – 5636	8 6521 – 6543	32a 1798 – 1809
26d 5637 – 5650	2 6544	25a 1810 – 1823
26e 5651 – 5663	1 6545 – 6548	26b 1824 – 1845
26f 5664 – 5710	5 6549	30a 1846 – 1909
22a 5711 – 5746	2 6550	8 1910 – 2048
8 5747 – 5749	7 6551 – 6552	21a 2049 – 2095
13 5750 – 5753	1 6553	32a 2096 – 2104
8 5754 – 5757	7 6554 – 6568	2 2105 – 2128
32a 5758 – 5776		26a 2129 – 2168
32d 5777 – 5793	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	19a 2169 – 2223
32g 5794 – 5798	1 5417	19b 2224 – 2245
32f 5799 – 5800	2 5418 – 5425	22a 2246 – 2432
32e 5801 – 5839	5 5426 – 5427	14b 2433 – 2511
32a 5340	12 5428 – 5480	10 2515 – 2727
21a 5841 – 5842	28d 5481 – 5484	17 2728 – 2861
21f 5843	2 5485	20 2862 – 2871
30a 5844 – 5847	1 5486 – 5488	27a 2872 – 2885
2 5848 – 5856	<i>1833 (nr. roșu)</i>	11 2886 – 2900
22a 5857 – 5915	27a 1 – 85	30a 2901 – 2906
8 5916 – 5918	20 86 – 110	28a 2907 – 2913
31a 5919 – 5943	32a 111 – 115	28b 2944 – 2960
31f 5944 – 5977	26a 116 – 111	31c 2961 – 2964
31d 5978 – 5998	26b 115 – 158	6 2965 – 2968
31g 5999 – 6028	31a 159 – 182	3 2969 – 2971
15a 6029 – 6064	11 183 – 195	16a 2972 – 3007
15b 6062 – 6094	21a 196 – 257	16b 3008 – 3011
29a 6095	23b 258 – 267	32a 3012 – 3015
29f 6096 – 6146	25b 268 – 279	26b 3016
29a 6147 – 6150	25a 280 – 357	9 3017 – 3033
14a 6151 – 6168	24b 358 – 359	25a 3034 – 3038
14c 6169 – 6178	22a 360 – 561	19a 3039 – 3054
14d 6179 – 6220	8 562 – 803	21a 3055 – 3062
14i 6221 – 6301	12 804 – 1077	18 3063 – 3071
14h 6302 – 6338	30a 1078 – 1159	29a 3072 – 3086
14j 6339 – 6356	23a 1160 – 1168	21b 3087 – 3089
14f 6357 – 6426	1 1169 – 1195	19b 3090 – 3092
14c 6427 – 6439	14a 1196 – 1282	2 3093 – 3327
14g 6440 – 6475	29a 1283 – 1361	14a 3328 – 3330
28f 6476 – 6492	20 1362 – 1366	23a 3331 – 3336
1 6493	27a 1367 – 1379	8 3337 – 3342
13 6494	32b 1380 – 1393	10 3343 – 3401
2 6495 – 6496	24b 1394 – 1407	7 3402 – 3475
7 6497 – 6498		10 3476 – 3478
		25b 3479 – 3483

12 3484—4006	16g 5296—5301	20 6619—6681
28a 4007—4017	20a 5302—5309	8 6682—6685
15a 4018—4246	9 5310	13 6686—6688
21a 4247—4252	23b 5311—5313	8 6689—6696
27a 4253—4255	27e 5314—5363	23a 6697—6705
22a 4256—4308	4 5364—5410	32d 6706—6715
9 4309—4324	9 5411—5432	32g 6716—6717
13 4325—4350	2 5433—5465	32f 6718—6723
8 4351—4356	27f 5466—5611	32e 6724—6764
25a 4357—4359	1 5612—5670	32a 6765—6766
29a 4360—4364	18a 5671—5678	21e 6767—6804
16a 4365—4374	18c 5679—5716	21f 6805
8 4375—4385	18d 5717—5721	21e 6806
16a 4386	18e 5722—5732	21h 6807—6814
23a 4387—4390	18f 5733—5758	30a 6815—6820
18a 4391—4393	18g 5759—5768	2 6821—6833
31a 4394—4414	18j 5769—5770	20 6834—6864
2 4415—4424	18h 5771—5778	8 6865—6872
32b 4425—4454	18i 5779—5783	31a 6873—6895
18b 4455	8 5784—5787	31f 6896—6906
10 4456—4514	30a 5788—5794	31d 6907—6911
28a 4515—4518	30c 5795—5799	31g 6912—6922
8 4519—4527	30g 5800—5815	31e 6923—6966
28b 4528—4530	30h 5816—5873	15a 6967—7028
9 4531—4916	30f 5874—5933	15d 7029—7056
8 4917—4919	30d 5934—6015	29a 7057—7060
1 4920—4938	30e 6016—6072	29g 7061—7113
2 4939	27a 6073—6077	29h 7114—7198
9 4940—4963	23a 6078—6095	29f 7199—7291
32a 4964—4965	23d 6096—6119	29a 7292—7296
20 4966—4969	23e 6120—6123	14a 7297—7316
27g 4970—5012	23j 6124—6125	14c 7317—7342
1 5013—5036	23f 6126—6163	14b 7343—7344
27d 5037—5092	23h 6164—6182	14d 7345—7390
11 5093—5097	23i 6183—6213	14i 7391—7482
16a 5098—5100	23c 6214—6260	14h 7483—7527
16g 5101—5131	8 6261	14j 7528—7554
16d 5132—5143	28a 6262—6265	14f 7555—7601
16f 5144—5162	28d 6266—6309	14e 7602—7613
16c 5163—5166	28g 6310—6332	14g 7614—7667
25a 5167—5172	28e 6333—6387	28a 7668—7671
25c 5173—5175	28f 6388—6416	28f 7672—7693
25e 5176—5236	28c 6417—6485	2 7694—7701
25b 5237	28b 6486—6487	8 7702
27b 5238—5247	26a 6488—6521	7 7703—7713
21a 5248	26d 6522—6545	5 7714—7740
27f 5249—5293	26e 6546—6555	12 7711—7781
27i 5294—5295	26f 6556—6618	28d 7782—7784

8 7785—7806	30a 1747—1772	2 3752—4074
2 7807	28a 1773—1895	32b 4075—4098
7 7808—7810	28b 1896—1922	21a 4099—4103
1 7811—7814	31b 1923—1929	21d 4104—4115
5 7815—7831	31c 1930—1935	10 4116—4162
2 7832—7834	6 1936	28a 4163—4170
7 7835—7836	3 1937—1938	8 4171—4228
2 7837	16a 1939—1952	28b 4229—4234
7 7838	16b 1953—1957	9 4235—4713
<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>		8 4714—4719
8 6515	32a 1958—2046	1 4720—4748
2 6516—6527	26b 2047—2053	2 4749—4771
1 6528	9 2054—2080	9 4772—4805
5 6529—6663	25a 2081—2102	32a 4806—4822
12 6664—6890	19a 2103—2134	20a 4823—4824
28d 6891—6892	21a 2135—2159	27g 4825—4890
19c 6893—6898	18a 2160—2163	1 4891—4915
1 6899—6900	21b 2164—2168	27d 4916—4989
	21c 2169—2171	11 4990—4995
	19b 2172—2175	16a 4996—5000
<i>1834 (nr. roșu)</i>		16e 5001
20a 1—27	14a 2176—2188	16g 5002—5028
27a 28—74	2 2189—2196	16d 5029—5033
32b 75—88	14b 2197—2201	16f 5034—5044
24b 89—97	23a 2202—2214	16c 5045—5061
31a 98—143	8 2215—2228	27f 5062—5171
31b 144—145	23b 2229	25a 5172—5183
7 146—215	10 2230—2270	25c 5184—5185
32a 216—288	7 2271—2360	25e 5186—5253
25a 289—310	10 2361—2366	27b 5254—5264
26b 311—326	25b 2367—2376	21a 5265—5266
30a 327—405	12 2377—2993	27h 5267—5297
8 406—695	28a 2994—3025	27i 5298—5355
21a 696—743	15a 3026—3320	16g 5356—5359
23a 744—746	21a 3321—3335	20e 5360—5371
2 747	27a 3336—3340	9 5372—5377
26a 748—835	30a 3341—3349	23b 5378—5381
29a 836—935	22a 3350—3467	27e 5382—5437
19a 936—972	9 3468—3551	4 5438—5477
19b 973—981	13 3552—3602	9 5478—5516
22a 982—1353	8 3603—3607	2 5517—5539
14a 1354—1431	25a 3608—3612	27f 5540—5712
14b 1432—1481	19a 3613—3617	1 5713—5769
10 1482—1573	29a 3618—3640	18a 5770—5782
17 1574—1698	16a 3641—3644	18c 5783—5838
20a 1699—1704	8 3645—3667	18d 5839
27a 1705—1736	16a 3668	18e 5840—5845
11 1737—1746	23a 3669—3675	18f 5846—5873
	18a 3676—3682	
	31a 3683—3751	

18g 5874—5878	21e 7276—7308	28d 8749—8751
18j 5879	21f 7309—7350	19c 8752
18h 5880—5881	21g 7351—7412	8 8753—8771
18i 5882—5884	21h 7413—7420	2 8772—8774
30a 5885—5892	20a 7421—7435	7 8775—8778
30c 5893—5898	2 7436—7445	1 8779—8791
30g 5899—5962	22a 7446—7560	5 8792—8797
30h 5963—6029	8 7561—7574	1 8798—8800
30f 6030—6143	31a 7575—7595	2 8801—8803
30d 6144—6201	31f 7596—7609	7 8804
30e 6202—6290	31d 7610	2 8805
27a 6291—6302	31g 7611—7645	
23a 6303—6332	31c 7646—7691	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>
23d 6333—6374	15a 7692—7809	2 7868—7879
23e 6375—6376	15b 7810—7826	5 7880—7934
23j 6377—6379	29a 7827—7833	12 7935—8830
23f 6380—6407	29g 7834—7877	28d 8831—8832
23g 6408—6410	29h 7878—7955	2 8833—8834
23h 6411—6454	29i 7956	19c 8835—8875
23i 6455—6488	29f 7957—8070	1 8876—8877
23c 6489—6573	29j 8071—8150	
8 6574—6575	29b 8151—8152	<i>Anul 1835 (nr. roșu)</i>
25a 6576—6580	29c 8153—8154	20 1—12
28a 6581—6586	29d 8155—8156	27a 13—76
28d 6587—6597	29e 8157—8158	11 77—84
28h 6598—6662	29a 8159—8167	30a 85—154
28g 6663—6685	14a 8168—8188	28b 155—163
28e 6686—6724	14c 8189—8212	31b 164—168
28f 6725—6756	14b 8213—8214	3 169—172
28c 6757—6834	14d 8215—8265	16a 173—188
28b 6835—6838	14i 8266—8383	16b 189—197
8 6839	14h 8384—8429	32a 198—283
26a 6840—6921	14f 8460—8495	26b 284—301
26d 6922—6952	14e 8496—8512	9 302—330
26c 6953	14g 8513—8570	25a 331—352
26e 6954—6957	28a 8571—8577	19a 353—502
26f 6958—7021	28g 8578—8608	21a 503—523
22a 7022—7113	1 8609	29a 524—606
8 7114—7115	2 8610—8627	21c 607—612
13 7116—7124	8 8628—8629	19b 613—631
8 7125—7170	2 8630	11a 632—710
32a 7171—7176	7 8631—8632	2 741—742
23a 7177—7212	8 8633	14b 743—770
23g 7213—7215	7 8634—8635	23a 771—774
23f 7116—7218	8 8636	8 775—803
32c 7219—7260	7 8637—8642	23b 804
32a 7261—7273	5 8643—8659	7 805—1093
21a 7274—7275	12 8660—8748	10 1094—1208

25b 1209—1215	25a 4079—4124	25a 5399—5405
12 1216—1349	25c 4125—4147	28a 5406—5412
28a 1350—1458	25e 4148—4184	28d 5413—5452
15a 1459—1736	25b 4185—4196	28h 5453—6516
21a 1737—1769	27b 4197—4209	28g 5517—5549
21b 1770—1788	21a 4210—4215	28e 5550—5559
27a 1789—1820	27h 4216—4261	28f 5560—5586
31c 1821—1831	27i 4262—4326	28c 5587—5638
30a 1832—1864	16g 4327—4328	28b 5639—5640
22a 1865—2054	20a 4329—4347	2 5641—5642
9 2055—2126	9 4348	26a 5643—5766
13 2127—2145	23a 4349	26d 5767—5803
8 2146—2158	27e 4350—4408	26c 5804—5816
25a 2159—2190	10 4409	26e 5817—5818
19b 2191—2201	4 4410—4431	28f 5819—5895
29a 2202—2210	9 4432—4468	22a 5896—6041
16a 2211—2222	2 4469—4505	8 6042—6047
8 2223—2237	1 4506	13 6048—6070
10 2238—2287	2 4507—4511	8 6071—6295
16a 2288—2302	27f 4512—4570	32a 6296—6382
23a 2303—2314	1 4571—4606	32d 6383—6387
18a 2315—2323	18a 4607—4623	32g 6388—6389
31a 2324—2408	18c 4624—4689	23f 6390—6392
2 2409—2485	18d 4690	22e 6393—6410
32b 2486—2492	18e 4691—4694	8 6411
21a 2493—2508	18f 4695—4720	23a 6442—6449
21d 2509—2519	18g 4721—4727	21a 6450—6455
10 2520—2552	18j 4728	21e 6456—6483
28a 2553—2573	18h 4729—4734	21f 6484—6543
8 2574—2750	18i 4735—4738	21g 6544—6630
28b 2751—2765	8 4739—4747	21h 6631—6636
9 2766—3325	30a 4748—4759	30a 6637—6666
8 3326—3339	30c 4760—4764	2 6667—6684
1 3340—3346	30g 4765—83	22a 6685—6832
2 3347—3689	30h 835—885	8 6833—6857
9 3690—3720	30f 886—974	31a 6858—6888
32a 3721—3771	30d 4875—5046	31f 6889—6904
20 3772—3789	30e 5047—5109	31d 6905
27g 3790—3843	27a 5110—5141	31g 6906—6924
1 3844—3865	23a 5142—5165	31e 6925—6950
27d 3866—3957	23d 5166—5198	15a 6951—7121
11 3958—3966	23j 5199	15b 7125—7141
16a 3967—3972	23g 5200—5219	29a 7142—7154
16g 3973—4002	23h 5220—5262	29g 7155—7189
16d 4003	23i 5263—5298	29h 7190—7245
16f 4004—4005	23e 5299—5382	29i 7255—7311
16c 4006—4018	8 5383—5397	29f 7312—7386
27j 4019—4078	10 5398	29j 7387—7433

29b 7434	5 6873—6907	27j 1782—1849
29c 7435	12 6908—7954	25a 1850—1904
29e 7436	19c 7955—7958	25c 1905—1921
29a 7437—7448	1 7959—7961	25e 1922—1967
14a 7449—7487	<i>Anul 1836 (nr. roșu)</i>	25b 1968—1982
14c 7488—7509	8 1—12	27b 1983—1998
14b 7510—7511	21e 13	21a 1999—2023
14d 7512—7560	21a 14—35	27h 2024—2077
14i 7561—7634	21b 36—48	27i 2078—2157
14h 7635—7682	27a 49—74	20a 2158—2179
14j 7683—7703	31c 75—81	9 2180—2182
14f 7704—7740	30a 82—150	27e 2183—2236
14e 7741—7762	9 151—203	10 2237—2241
14g 7763—7822	8 204—207	4 2242—2266
28a 7823—7830	25a 208—218	9 2267—2330
28g 7831—7857	19b 219—226	2 2331—2561
28b 7858	25b 227—238	1 2562—2568
2 7859—7890	29a 239—310	2 2569—2800
8 7891	8 311—314	27f 2801—2840
2 7892	16a 315—336	1 2841—2881
7 7893—7898	23a 337—349	18a 2882—2899
8 7899	31a 350—368	18c 2900—2954
7 7900	2 369—375	18e 2955—2958
8 7901—7902	32b 376—397	18f 2959—2963
7 7903—7922	21a 398—438	18g 2964—2967
8 7923	21d 439—441	18j 2968—2969
5 7924—7932	10 442—563	18i 2970—2976
12 7933—8074	28e 564—659	8 2977—2988
28d 8075—8077	8 660—764	30a 2989—3022
19c 8078—8084	28b 765—780	30c 3023—3026
8 8085—8107	9 781—1216	30g 3027—3065
2 8108—8112	8 1217—1220	30h 3066—3113
1 8113—8136	1 1221—1222	30f 3114—3191
5 8137—8151	2 1223—1227	30d 3192—3266
1 8152	9 1228—1294	16a 3267—3268
2 8153—9154	10 1295—1328	27a 3269—3335
7 8155—8156	32a 1329—1539	23a 3336—3368
2 8157—8159	20 1540—1545	23d 3369—3407
7 8160	27g 1546—1616	23e 3408
<i>Netrbnice (nr. albastru)</i>	1 1617—1644	23j 3409
136835	27d 1645—1724	23f 3410—3411
1 6836—6850	11 1725—1728	23h 3412—3454
8 6851—6852	16a 1729—1745	23i 3455—3496
13 6853	16g 1746—1758	23c 3497—3543
2 6854—6871	16d 1759—1762	8 3544—3549
1 6872	16f 1763—1765	25a 3550—3561
1 6872	16c 1766—1781	28a 3562—3591
		28d 3592—3627

28h 3628–3692	29c 6449	9 37–249
28g 3693–3749	29d 6450	8 250–256
28e 3750–3814	29e 6451	9 257–344
28j 3815–3840	29a 6452–6466	27g 345–410
28c 3841–3870	1a 6467–6599	1 411–435
28b 3871–3877	1c 6600–6625	27d 436–497
8 3878	1b 6626–6630	11 498–501
26a 3879–3983	1d 6631–6680	16a 502–587
26c 3984–3991	1i 6681–6753	16g 588–591
26e 3992–3997	14h 6754–6805	16d 592–593
26f 3998–4063	14j 6806–6824	16f 594–597
22a 4064–416	14f 6825–6858	16c 598–611
8 4217–4220	14e 6859–6876	27f 612–669
13 4221–4254	14g 6877–6934	25a 670–721
8 4255–4478	28a 6935–6948	25c 722–733
13 4479–4481	28f 6949–6972	25e 734–773
8 4482–4483	2 6973–7000	25b 774–787
32a 4484–4887	7 7001–7009	27d 788–803
32d 4888–4920	8 7010	21a 804–872
32g 4921–4922	7 7011–7043	27h 873–926
32f 4923–4927	5 7049–7086	27i 927–984
32e 4928–4967	12 7087–7255	16g 985–987
32c 4968–4985	28d 7256–7259	20a 988–1027
23a 4986–5000	19c 7260	9 1028–1041
21a 5001–5018	1 7261	23b 1042
21e 5019–5055	8 7262–7283	27e 1043–1094
21f 5056–5106	2 7284–7285	10 1095–1202
21g 5107–5174	1 7286–7301	4 1203–1223
21h 5175–5186	5 7302–7319	9 1224–1386
30a 5187–5235	1 7320	2 1387–1635
2 5236–5241	2 7321–7323	1 1636–1656
22 5242–5339	7 7324–7325	2 1657–1934
8 5340–5358		27f 1935–1976
31a 5359–5407	<i>Netrebnice (nr.albastru)</i>	1 1977–2014
31f 5408–5454	1 5944–5945	18a 2015–2027
31d 5455–5456	8 5946–5947	18c 2028–2048
31g 5457–5494	13 5948	18g 2049–2054
31e 5495–5536	2 5949–5965	18j 2055
15a 5537–5966	5 5966–5993	18i 2056–2057
15b 5967–5980	12 5994–7182	8 2058–2081
29a 5981–6001	28d 7183	30a 2082–2152
29c 6002–6003	2 7184	30e 2153–2156
29g 6004–6055	19c 7185–7218	30g 2157–2193
29h 6056–6112	1 7219–7220	30h 2194–2235
29i 6113–6174	<i>Anul 1837 (nr.roșu)</i>	30f 2236–2289
29f 6175–6286	16a 1–20	30d 2290–2346
29j 6287–6447	21a 21–26	16a 2347–2351
29b 6448	28b 27–36	27a 2352–2416

23a 2417—2448	31f 4835—4850	13 5082—5083
23d 2449—2481	31g 4851—4889	2 5084—5095
23j 2482	31e 4890—4905	1 5096—5115
23g 2483—2484	15a 1906—5244	5 5116—5145
23h 2485—2520	29a 5245—5321	12 5146—5605
23i 2521—2552	29b 5322—5369	28d 5606—5607
23c 2553—2613	29g 5370—5391	2 5608
8 2614—2619	29h 5392—5426	19c 5609—5650
10 2620—2656	29i 5427—5469	1 5651
25a 2657—2663	29j 5470—5516	
28a 2664—2810	29a 5517—5556	<i>1838 (nr. roșu)</i>
28d 2811—2856	14a 5557—5664	20 1
28h 2857—2921	14c 5665—5709	27g 2—52
28g 2922—2967	14b 5710—5747	27d 53—134
28e 2968—3017	14d 5748—5786	11 135—139
28f 3018—3047	14i 5787—5847	16a 140—192
28c 3048—3080	14h 5848—5894	16d 193—201
28b 3081—3093	14j 5895—5897	16f 202—220
2 3094—3096	14f 5898—5290	27j 221—281
8 3097—3098	14e 5921—5969	25a 282—323
26a 3099—3194	14g 5970—6017	25c 324—336
26d 3195—3196	28a 6018—6050	25e 337—411
26c 3197—3200	28g 6051—6052	25b 412—431
26f 3201—3252	28e 6053	27b 432—447
22 3253—3356	28f 6054—6078	21a 448—486
10 3357—3384	28b 6079	27h 487—528
8 3385—3394	1 6080	27i 529—586
13 3395—3426	2 6081—6106	16g 587—612
8 3427—3567	8 6107	20a 613—655
13 3568—3569	2 6108—6109	9 656—708
8 3570—3741	7 6110—6127	27e 709—771
26g 3742—3745	8 6128—6131	10 772—863
32a 3746—4228	7 6132—6159	4 864—890
32d 4229—4255	8 6160	9 891—1281
32g 4256—4260	5 6161—6185	2 1282—1556
32e 4261—4305	12 6186—6339	1 1557—1604
32c 4306—4328	28d 6340—6344	2 1605—1840
32a 4329—4368	1 6345—6346	27f 1841—1909
21a 4369—4403	8 6347—6370	18a 1910—1917
21e 4404—4454	2 6371—6372	18c 1918—1941
21f 4455—4501	1 6373—6411	18b 1942—1947
21g 4502—4587	5 6412—6429	18g 1948
21h 4588—4610	2 6430—6431	8 1949—1973
30a 4611—4668	7 6432—6433	30a 1974—2026
2 4669—4672		30g 2027—2058
22 4673—4729		30f 2059—2176
8 4730—4766		16a 2177—2180
31a 4767—4834		27a 2181—2233

Netrebnice (nr. albastru)

1 5075—5078
8 5079—5081

23a 2234—2244	29a 4379—4449	13 4365
23d 2245—2260	29f 4450—4482	2 4366—4390
23g 2261—2286	29i 4483—4524	1 4391—4478
23c 2287—2342	29j 4525—4553	5 4479—4509
8 2343—2469	29a 4554—4568	2 4510
10 2370—2402	14a 4569—4663	12 4511—6028
25a 2403—2405	14c 4664—4701	28d 6029—6038
25d 2406—2440	14b 4702—4735	2 6039
28a 2441—2510	14d 4736—4778	19c 6040—6088
28d 2511—2549	14i 4779—4808	1 6089
28h 2550—2613	14h 4809—4864	<i>Anul 1839 (nr. roșu)</i>
28g 2614—2669	14f 4865—4890	27g 1—60
28f 2670—2703	14e 4891—4931	27d 61—119
28c 2704—2742	14g 4932—4981	11 120—122
28h 2743—2752	22 4982—5067	16a 123—166
2 2753—2830	28a 5068—5162	16d 167—193
8 2831—2837	28d 5163—5181	16f 194—196
26a 2838—2883	28g 5182	27j 197—257
26c 2884—2904	28c 5183—5239	25a 258—261
26e 2905—2906	28f 5240—5262	25c 262—270
26f 2907—2947	28e 5263—5281	25e 271—328
10 2948—2973	28b 5282—5317	25b 329—341
18 2974—2975	1 5318—5320	21e 342—356
13 2976—2993	13 5321	21a 357—365
10 2994	2 5322—5359	27b 366—401
8 2995—3124	8 5360—5367	27i 402—457
13 3125—3138	2 5368	20a 458—485
8 3139—3413	8 5369	9 486—558
26g 3414—3411	7 5370—5388	27e 559—613
32a 3415—3517	8 5389—5397	10 614—673
32d 3518—3528	7 5398—5426	4 674—689
32g 3529—3572	5 5427—5453	9 690—762
32f 3573—3588	12 5454—5638	2 763—766
32c 3589—3599	28d 5639—5644	1 767—800
8 3600—3601	21a 5645	2 801—802
32a 3602—3610	1 5646—5648	27f 803—851
21a 3611—3640	10 5649—5650	18a 852—856
21c 3641—3685	8 5651—5677	18c 857—887
21f 3686—3728	2 5678—5680	18l 888—890
21g 3729—3800	1 5681—5723	18g 891—892
21h 3801—3818	5 5724—5754	30g 893—910
30a 3819—3860	1 5755	30f 911—969
2 3861—3879	2 5756—5758	16a 970—985
22 3880—3939	7 5759—5761	27a 986—1030
8 3940—3986		23a 1031—1033
31a 3987—4014	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	
31f 4015—4042	1 4356—4360	
15a 4043—4378	8 4361—4364	

23d 1034	14c 3366-3407	1 5100-5102
23g 1035-1053	14b 3408-3441	<i>Anul 1840 (nr. roșu)</i>
23e 1054-1098	14d 3442-3473	27i 1-39
8 1099-1120	14i 3474-3513	9 40-115
10 1121-1156	14h 3514-3576	1 116-119
25a 1157-1181	14f 3577-3578	2 120-124
25d 1182-1213	14g 3579-3631	18a 125
28d 1214-1236	22 3632-3825	18c 126-137
28h 1237-1303	28a 3826-3910	16a 138-205
28g 1304-1345	28d 3911-3941	27a 206-249
28f 1346-1373	29g 3942-3943	8 250-263
2 1374-1920	28e 3944-4000	25a 264-289
8 1921-1945	28f 4001-4028	2 290-339
26a 1946-1959	28c 4029-4103	8 340-361
26c 1960-2011	28b 4104-4145	10 362-378
10 2012-2033	1 4146-4148	8 379
8 2034-2036	2 4149-4192	10 380-434
10 2037-2038	8 4193-4227	8 435-528
8 2039-2131	2 4128-4229	13 529-547
13 2132-2159	8 4230	8 548-731
8 2160-2395	7 4231-4250	32f 732-751
26g 2396-2409	8 4251-4256	31c 752-765
32a 2410-2435	7 4257-4283	8 766-772
32d 2436-2452	5 4284-4313	32a 773-853
32g 2453-2489	12 4314-4524	21a 854-896
32f 2490-2508	28d 4525-4529	21c 897-928
32c 2509-2536	19c 4530-4536	30a 929-953
8 2537-2540	21a 4537	10 954-987
32a 2541-2561	1 4538-4539	2 988-1682
21a 2562-2621	10 4540-4541	8 1683
21e 2625-2647	8 4542-4573	15a 1684-1895
21f 2648-2678	2 4574-4577	29c 1896-1919
21g 2679-2751	1 4578-4672	29a 1920-2031
21h 2752-2766	5 4673-4701	14a 2032-2070
30a 2767-2811	1 4702-4703	14b 2071-2101
10 2812	2 4704-4706	14d 2102-2134
2 2813-2838		14g 2135-2137
8 2839-2864	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	22 2138-2222
31a 2865-2879	1 3286-3305	28d 2223-2257
31f 2880-2882	8 3206-3317	28g 2258-2303
31d 2883-2884	2 3318-3340	28c 2304-2353
15a 2885-3125	1 3341-3370	28c 2354-2421
29a 3126-3191	5 3371-3394	28b 2422-2447
29b 3192-3225	2 3395	1 2448-2457
29i 3226-3259	12 3396-5030	2 2458-2547
29j 3260-3279	28d 5031-5039	8 2548-2584
29a 3280-3300	2 5040	2 2585-2586
14a 3301-3365	19c 5041-5099	

7	2587–2601	1	1265–1278
8	2605–2615	8	1279–1283
7	2616–2629	5	1284–1322
8	2630–2646	12	1323–2159
7	2647–2675	21a	2160–2207
10	2676–2682	1	2208–2209
5	2683–2716	10	2210–2217
12	2717–2950	8	2218–2254
28d	2951–2960	2	2255–2261
21a	2961–2964	1	2262–2364
1	2965–2969	5	2365–2392
8	2970–2995	1	2393–2396
2	2996–2998	2	2397–2399
1	2999–3097	7	2400–2401

Netrebnice (nr. albastru)

5	3098–3121	13	101–111
2	3125–3127	2	115–193
7	3128	1	194–249
2	3129	2	250–282

Netrebnice (nr. albastru)

1	1568–1588	1	283–354
8	1589–1644	8	355–371
2	1645–1684	1	375–376
1	1685–1719	5	377–393
5	1720–1744	2	394
2	1745	12	395–1292
12	1746–3699	28d	1293–1375
28d	3700–3747	2	1376
2	3748	19c	1377–1423
19c	3749–3806	21a	1424–1460
21a	3807	1	1461–1463

Anul 1842 (nr. roșu)

1	3808–3810	29a	1–103
<i>Anul 1841 (nr. roșu)</i>			
2	1–5	13	104–113
8	6–23	2	114–739
29a	24–133	8	740–799
13	134–141	2	800–814
2	142–747	8	815–824
8	748–800	7	825–838
2	801–808	8	839–1113
8	809–815	7	1114–1129
7	816–839	8	1130–1142
8	840–1103	7	1143–1195
7	1104–1110	10	1196–2221
8	1111–1136	8	2222–2288
7	1137–1180	1	1289–1299
10	1181–1261	5	1300–1314

12	1315–1381
28d	2382–2383
21a	2384–2425
1	2426–2428
10	2429–2441
8	2442–2489
2	2490–2496
1	2497–2514
5	2515–2529
1	2530–2531
2	2532–2534
7	2535
1	2536

Netrebnice (nr. albastru)

13	94–101
2	102–275
1	276–303
2	304–364
8	365–406
1	407–425
5	426–445
2	446–447
12	448–1277
28d	1278–1346
2	1347–1348
19c	1349–1397
21a	1398–1420
1	1421–1423

Anul 1843 (nr. roșu)

29a	1–124
13	125–132
2	133–885
8	886–949
2	950–959
8	960–972
7	973–1012
8	1013–1042
7	1043–1088
10	1089–1200
1	1201–1215
8	1216–1450
5	1451–1470
28d	1471–1474
21a	1475–1522
1	1523–1525
10	1526–1531

8 1532—1587
 1 1588—1597
 8 1598—1615
 2 1616—1619
 1 1620—1653
 5 1654—1676
 1 1677—1681
 2 1682—1684
 7 1685—1686

Netrebnice (nr. albastru)

13 114—137
 2 138—147
 1 148—197
 2 198—251
 1 252—275
 8 276—294
 1 295—298
 5 299—332
 2 333
 28d 334—420
 2 421
 19c 422—478
 21a 479—496
 1 497—498

Anul 1844 (nr. roșu)

29a 1—102
 13 103—109
 2 110—891
 8 892—932
 2 933—945
 8 946—962
 7 963—981
 2 982—984
 7 985—995
 8 996—1015
 7 1016—1052
 10 1053—1167
 1 1168—1184
 5 1185—1201
 28d 1202—1215
 21a 1216—1273
 1 1274—1352
 10 1353—1361
 8 1362—1385
 1 1386
 8 1387—1399

2 1400—1403
 1 1404—1426
 5 1427—1444
 1 1445—1450
 2 1451—1453
 7 1454—1456

Netrebnice (nr. albastru)

13 91—110
 2 111—257
 1 258—275
 2 276—330
 8 331—354
 1 355—394
 5 395—404
 2 405
 28d 406—504
 2 505
 19c 506—565
 21a 566—593
 1 594—596

Anul 1845 (nr. roșu)

2 1—879
 8 880—921
 2 922—975
 8 976—987
 7 988—1008
 2 1009—1023
 8 1024—1031
 7 1032—1065
 2 1066—1073
 10 1074—1101
 8 1102—1103
 10 1104—1184
 1 1185—1191
 5 1195—1210
 29d 1211—1225
 19c 1226
 21a 1227—1291
 1 1292—1259
 10 1360—1368
 8 1369—1381
 2 1382
 8 1383—1392
 1 1393
 8 1394—1406

2 1407—1423
 1 1424—1448
 5 1449—1475
 1 1476—1480
 2 1481—1483
 33 1484
 7 1485—1488

Netrebnice (nr. albastru)

2 1—221
 1 222—351
 8 352—374
 1 375—411
 2 412
 29d 413—490
 2 491
 19c 492—546
 21a 547—575
 1 576—578

Anul 1846 (nr. roșu)

2 1—577
 8 578—596
 2 597—618
 8 619—629
 7 630—655
 2 656—687
 8 688—693
 7 694—721
 2 722—760
 10 761—830
 1 831—839
 5 840—849
 28d 850—859
 21a 860—931
 1 932—990
 10 991—992
 8 993—1000
 2 1001
 8 1002—1020
 2 1021—1083
 1 1084—1121
 5 1122—1138
 1 1139—1143
 2 1144—1146
 33 1147—1186
 7 1187—1190
 2 1191—1195

1 1196	28d 893—922	8 592—595
7 1197	2 923—926	2 596—886
<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	21a 927—949	7 887—899
2 1—91	1 950—952	2 900—1136
1 92—104	<i>anul 1848 (nr. roșu)</i>	10 1137—1171
2 105—576	2 1—405	8 1172—1200
8 577—589	8 406—418	2 1201—1214
1 590—635	2 419—426	10 1215—1290
2 636	7 427—435	1 1291—1299
28d 637—671	2 436—500	5 1300—1309
2 672—676	10 501—540	2 1310—1313
21a 677—695	8 541—553	28d 1314—1327
1 696—698	2 554—606	2 1328—1331
<i>Anul 1847 (nr. roșu)</i>	10 607—690	21a 1332—1381
2 1—454	1 691—698	1 1382
8 455—467	7 699—709	10 1383—1391
7 468—486	28d 710—721	1 1392—1434
2 487—197	2 722—786	8 1435—1446
8 498	21a 787—880	2 1447
2 499—536	1 881	1 1448—1470
10 537—653	10 882—886	8 1471—1502
1 654—664	1 887—921	2 1503
5 665—673	8 922—931	8 1504
28d 674—685	1 932—962	2 1505—1545
21a 686—760	8 963—988	1 1546
1 761	2 998	2 1547—1793
10 762—764	8 990	1 1794—1810
1 765—795	2 991—1200	5 1811—1831
8 796—802	1 1201—1218	1 1832—1838
1 803—854	5 1219—1235	2 1839—1841
2 855—856	1 1236—1247	33 1842—1845
8 857—864	2 1248—1250	7 1846—1819
1 865	33 1251—1258	2 1850
8 866—879	7 1259—1261	34 1851
2 880—1018	1 1262—1263	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>
1 1019—1039	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	1 1—8
5 1040—1056	1 1—8	2 9—482
1 1057—1076	2 9—912	8 483—491
2 1077—1079	8 913—931	1 492
33 1080—1089	2 932—834	2 493—522
7 1090—1092	28d 935—957	1 523—525
<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	2 958—962	2 526—528
1 1—19	21a 963—88	5 529
2 20—869	1 989—996	28d 530—547
8 870—891	<i>Anul 1849 (nr. roșu)</i>	2 548—553
5 892	2 1—591	21a 554—565
		N 1 566—576

Anul 1850 (nr. roșu)

- 2 1-2
7 3-16
2 17-1327
10 1328-1361
8 1362-1382
2 1383-1388
10 1389-1470
1 1471-1493
5 1494-1506
2 1507-1508
28d 1509-1519
2 1520-1579
1 1580
10 1581-1586
1 1587-1624
8 1625-1633
2 1634-1636
8 1637-1645
1 1646-1690
8 1691
1 1692
8 1693
2 1694-1954
1 1955-1958
5 1959-1979
1 1980-1989
2 1990-1993
33 1994-2001
34 2002
7 2003

Netrebnice (nr. albastru)

- 2 1-559
1 560-572
2 573
28d 574-582
2 583-587
1 588-596

Anul 1851 (nr. roșu)

- 2 1-1011
10 1012-1047
8 1048-1076
2 1077-1078
10 1079-1165
1 1166-1170
2 1171-1236

- 1 1237-1256
2 1257
10 1258-1262
1 1263-1281
8 1282-1300
2 1301-1303
8 1304-1312
1 1313-1363
8 1364
2 1365-1456
1 1457
2 1458-1579
1 1580-1582
5 1583-1604
1 1605-1653
2 1654-1657
33 1658-1700
1 1701
2 1702-1703
34 1704-1705
7 1706
1 1707-1711

Netrebnice (nr. albastru)

- 2 1-1014
1 1015-1031
2 1032-1072
1 1073-1079

Anul 1852 (nr. roșu)

- 2 1
10 2-39
2 40-477
10 478-532
2 533-957
1 958-977
2 978-981
10 982-986
1 987-1057
8 1058-1067
2 1068-1073
8 1074-1081
1 1082-1148
8 1149
2 1150-1228
1 1229-1230
2 1231-1258
1 1259

- 5 1260-1384
1 1385-1444
2 1445-1448
33 1449-1471
1 1472
2 1473-1481
34 1482
1 1483
33 1484-1493
2 1494-1496
7 1497-1498
1 1499-1506

Netrebnice (nr. albastru)

- 2 1-1011
1 1012-1029
2 1030-1166
1 1167-1174

Anul 1853 (nr. roșu)

- 10 1-104
2 105-830
1 831-842
2 843-814
10 845-850
8 851-859
2 860-875
1 876-963
2 964-967
8 968-970
2 971-1081
1 1082
2 1083-1115
5 1147-1560
1 1561-1650
2 1651-1651
33 1655-1684
2 1685-1702
34 1703-1707
33 1708-1710
2 1711-1713
7 1714-1717
1 1718-1725

Netrebnice (nr. albastru)

- 2 1-112
1 113-129
2 130-957

1 958—965	33 2555—2582	2 2139—2142
<i>Anul 1854 (nr. roșu)</i>	2 2583—2899	7 2143—2147
10 1—62	34 2900—2914	1 2148—2152
2 63—752	33 2915	<i>Anul 1858 (nr. roșu)</i>
10 753—771	2 2916—2918	1 1—20
1 772	7 2919—2920	8 21—23
8 773—776	1 2921—2925	1 21—29
2 777—33	<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	2 30—1328
8 934—935	2 1—7	1 1329—1332
1 936—1036	<i>Anul 1856 (nr. roșu)</i>	5 1333—1501
2 1037—1046	10 1—33	1 1502—1552
8 1047—1048	1 34—54	2 1553—1556
2 1049—1241	8 55—61	33 1557—1577
35 1242—1277	1 62—170	2 1578—1632
2 1278—1295	2 171—1310	34 1633—1648
1 1296—1299	8 1311	1 1649—1651
2 1300—1508	2 1312—2049	33 1652—1654
1 1509	1 2050	2 1655—1661
2 1510—2286	2 2051—2135	7 1662—1663
5 2287—2404	1 2136—2137	1 1664—1668
1 2405—2455	2 2138—2338	<i>Anul 1859 (nr. roșu)</i>
2 2456—2459	1 2339—2341	1 1—17
33 2460—2473	5 2342—2440	2 18—37
2 2474—2558	1 2441—2538	1 38—45
34 2559—2578	2 2539—2542	2 46—64
1 2579	33 2543—2588	1 65
33 2580—2585	2 2589—2884	2 66—74
2 2586—2590	34 2885—2889	1 75—76
7 2591—2592	1 2890	5 77—186
1 2593—2599	33 2891—2893	2 187—190
<i>Netrebnice (nr. albastru)</i>	2 2894—2896	33 191—216
2 1—940	7 2897—2900	2 217—219
<i>Anul 1855 (nr. roșu)</i>	1 2901—2905	34 220—234
10 1—57	<i>Anul 1857 (nr. roșu)</i>	1 235—288
1 58—78	1 1—21	33 289—293
8 79	8 22—31	2 294—1164
2 80—1100	1 32—41	1 1165—1173
8 1101	8 42	<i>Anul 1860 (nr. roșu)</i>
1 1102—1212	2 43—1696	1 2
2 1213—2319	1 1697	2 2—14
8 1220—1222	5 1698—1795	5 15—109
2 1223—2343	1 1796—1850	2 110—113
1 2344—2345	2 1851—1854	23 114—125
5 2346—2474	33 1855—1881	1 126
1 2475—2550	2 1882—2118	34 127—149
2 2551—2554	34 2119—2134	1 150—215
	33 2135—2138	

33	216—219	1	70—88	2	174—181
2	220—239	2	89	1	182—191
1	240—242	33	90—119	<i>Anul 1865 (nr. roșu)</i>	
<i>Anul 1861 (nr. roșu)</i>		2	120—139	5	1—15
1	1—3	1	140—154	35	16—239
2	4—25	<i>Anul 1862 (nr. roșu)</i>		1	240—269
1	26	5	1—72	33	270—295
5	27—114	2	73—76	<i>Anul 1866 (nr. roșu)</i>	
2	115—118	1	77—95	35	1—112
33	119—152	33	96—114	1	113—149
1	153—219	2	115—129	33	150—161
33	220—221	1	130—134	<i>Anul 1867 (nr. roșu)</i>	
2	222—242	<i>Anul 1864 (nr. roșu)</i>		33	1—21
1	243—247	5	1—25	<i>Anul 1868 (nr. roșu)</i>	
<i>Anul 1862 (nr. roșu)</i>		35	26—136	33	1—13
2	1—4	2	137—140	<i>Anul 1869 (nr. roșu)</i>	
5	5—61	1	141—159	33	1—11
2	62—65	33	160—173		
33	66—69				

JUDECĂTOREȘTI NOI INDICATIVUL FONDULUI

1. Tribunalul Ilfov secția criminală	20. Tribunalul Vlaşca
2. „ Muscel	21. „ Dolj secția I.
3. „ Dîmbovița	22. „ Ilfov secția I civilă
4. „ Argeș	23. „ Gorj
5. „ Romanați	24. Logofeția Dreptății
6. „ Ialomița	25. Tribunalul Ilfov secția II civilă
7. „ Vâlcea	26. Divanul judecătoresc secția criminală din Craiova
8. „ Rîmnicul Sărat	27. Tribunalul Saac
9. „ Olt	28. Divanul judecătoresc, secția civilă
10. „ Brăila	29. Înalțul Divan
11. „ Buzău	30. Înalta Curte, secția civilă.
12. Divanul Judecătoresc secția criminală	31. Înalta Curte secția criminală
13. Tribunalul Poliției din București	32. Tribunalul Dolj, secția II
14. „ Telcorman	33. „ Ilfov secția comercială
15. Divanul de comerț din Craiova	34. „ Ilfov secția civilă, despărțirea vremelnicească
16. Tribunalul Prahova	35. Înalta Curte de Revie
17. Divanul comercial din București	36. Curtea Comercială din București.
18. Tribunalul Mehedinți	
19. Divanul judecătoresc secția civilă din Craiova	

JUDECĂTOREȘTI NOI

Tabel cu indicativul fondului și numărul de arhivă sau seriile acestora

<i>Anul 1831</i>	25 4142—4146	13 5264—5271
1 1—2	2 4147—4148	29 5272—5290
2 3—30	12 4149—4158	22 5291—5292
3 31—77	20 4159—4161	20 5293—5295
4 78—217	21 4162—4165	10 5296—5302
5 218—428	3 4166—4171	5 5303—5305
6 429—778	23 4172—4188	25 5306—5357
7 779—961	8 4189—4197	30 5358—5388
8 962—1523	24 4198—4251	31 5389
9 1524—1592	8 4252—4257	
10 1593—1749	24 4258—4261	<i>Anul 1832</i>
11 1750—2092	28 4262—4391	1 1—103
12 2093—2172	4 4392	2 104—337
13 2173—2282	11 4393—4396	3 338—578
14 2283—2434	28 4397	4 579—858
15 2435—2450	3 4398—4404	5 859—1465
16 2451—2770	17 4405	6 1466—2047
7 2771—2772	24 4406—4584	7 2048—2768
17 2773—2791	18 4585	8 2769—3469
4 2792—2794	29 4586—4652	9 3470—3655
12 2795	14 4653—4656	10 3656—3986
18 2796—2927	7 4657	11 3987—5069
19 2928—3021	11 4658—4659	12 5070—5330
20 3022—3259	2 4660—4661	13 5331—5759
21 3260—3413	22 4662—4708	14 5760—6511
22 3414—3692	27 4709—4714	15 6512—6547
7 3693—3694	25 4715—5197	16 6548—7462
8 3695—3709	17 5198	7 7463—7559
10 3710—3711	14 5199	17 7560—7630
4 3712—3713	27 5200—5213	4 7631—7662
23 3714—3717	22 5211—5220	12 7663—7696
2 3718—3750	3 5221—5226	18 7697—8092
22 3751—3938	18 5227—5228	19 8093—8351
6 3939—3962	22 5229	11 8355—8421
24 3963—3969	13 5230—5231	20 8422—8970
21 3970—3972	22 5232—5231	21 8971—9405
14 3973—3984	14 5235—5242	32 9406—9469
18 3985	5 5243—5246	9 9470—9473
25 3986—4041	24 5247—5252	5 9474—9535
20 4042—4047	19 5253—5256	22 9536—9817
27 4048—4102	22 5257	7 9818—9843
26 4103—4134	20 5258—5263	33 9844—10511
12 4135—4138		3 10512—10521
5 4139—4141		1 10522—10540

11 10541-10550	7 13562-13565	10 16271-16280
21 10551-10566	28 13566-13861	5 16281-16287
8 10567-10718	4 13862-13874	33 16288-16380
32 10719-10722	11 13875-13913	25 16381-16749
10 10723-10753	28 13914-13921	36 16750-16768
17 10754	3 13922-13927	30 16769-16774
4 10755-10759	9 13928-13929	
23 10760-11002	24 13930-14407	<i>Anul 1833</i>
2 11003-11018	16 14408-14413	10 1-253
22 11019-11443	18 14414-14416	13 254-684
19 11444-11452	21 14417-14420	14 685-1416
6 11453-11607	2 14421-14423	15 1417-1457
24 11608-11694	29 14424-14632	7 1458-1783
7 11695-11707	14 14633-14639	17 1784-1879
21 11708-11735	7 14640	6 1880-2237
14 11736-11805	11 14641-14646	4 2238-2770
18 11806-11812	2 14647-14655	12 2271-2962
34 11813-11983	22 14656-14801	19 2963-3148
25 11984-12036	27 14802-14859	16 3149-4170
20 12037-12108	25 14860-15759	11 4171-4572
27 12109-12550	17 15760-15763	20 4573-5024
7 12551-12563	35 15764-15783	21 5025-5289
11 12564-12577	1 15784-15785	32 5290-5543
26 12578-12667	14 15786-15792	9 5544-5897
12 12668-12675	20 15793-15794	5 5898-6557
5 12676-12685	33 15795-15797	7 6558-6739
32 12686	27 15798-15826	33 6740-7340
25 12687-12813	11 15827-15843	3 7341-7712
19 12814-12818	22 15844-15856	2 7713-8057
2 12819-12832	33 15857-15866	1 8058-8220
10 12833-12837	6 15867-15871	11 8221-8272
14 12838-12842	24 15872-15882	24 8273-8372
6 12843-12846	3 15883-15915	8 8373-9216
12 12847-12854	18 15916-15926	32 9217-9308
20 12855-12860	28 15927-15938	10 9309-9417
21 12861-12869	22 15939-15941	17 9418-9429
33 12870-12931	14 15942-16005	4 9430-9472
3 12932-12940	8 16006-16014	23 9473-9639
23 12941-13034	10 16015-16017	2 9640-9678
8 13035-13046	5 16018-16022	22 9679-10034
24 13047-13428	24 16023-16117	19 10035-10121
5 13429-13434	19 16118-16124	6 10122-10621
24 13435-13436	27 16125-16137	16 10622-10657
6 13437	20 16138-16178	24 10658-10861
33 13438-13452	13 16179-16234	7 10862-10911
8 13453-13461	29 16235-16264	21 10912-19079
24 13462-13561	4 16265-16270	14 10980-11174
		18 11175-11501

34 11502—11523	21 15283—15288	5 18061—18069
25 11524—11543	2 15289—15331	33 18070—18529
20 11544—11585	29 15332—15451	25 18530—18777
27a11586—11589	14 15452—15466	36 18778—18811
1 11590	7 15467—15480	30 18812—18820
7 11591—12020	11 15481—15498	
11 12021—12095	2 15499—15536	<i>Anul 1834</i>
26 12096—12141	7 15537—15538	7 1—141
12 12142—12188	22 15539—15759	11 142—556
5 12189—12407	27 15760—15858	32 557—821
32 12408—12424	25 15859—17103	10 822—1034
25 12425—12689	17 17104—17109	17 1035—1125
19 12690—12695	35 17110—17151	4 1126—1531
2 12696—12734	1 17152	2 1532—1643
9 12735—12736	20 17153—17159	22 1644
10 12737—12744	9 17160—17170	19 1645—1773
11 12745—12767	33 17171—17176	13 1774—2233
6 12768—12801	27 17177—17296	6 2234—2763
12 12802—12826	11 17297—17335	16 2764—3261
20 12827—12836	22 17336—17355	24 3262—3388
21 12837—12872	12 17356	8 3389—4038
33 12873—13085	33 17357—17359	7 4039—4146
3 13086—13173	9 17360—17361	21 4147—4344
23 13174—13334	6 17362—17370	14 4345—4647
8 13335—13382	24 17371—17374	18 4648—4975
24 13383—13889	16 17375—17402	34 4976—4977
5 13890—13912	24 17403—17419	25 4978—4993
24 13913—13917	3 17420—17471	20 4994—5494
6 13918—13927	18 17472—17485	27 5495—5577
18 13928—13933	22 17486—17522	1 5578—5713
33 13934—14012	13 17523—17524	7 5714—5881
8 14013—14043	22 17525—17528	11 5882—5973
21 14044—14269	14 17529—17589	12 5974—6112
12 14270	8 17590—17600	5 6113—6987
7 14271—14337	10 17601—17615	32 6988—7076
32 14338—14351	5 17616—17642	25 7077—7127
28 14352—14570	24 17643—17748	19 7128—7226
4 14571—14614	19 17749—17773	2 7227—7322
11 14615—14937	7 17774—17777	9 7323—7644
28 14938—14957	22 17778	13 7645—7653
3 14958—15032	27 17779—17795	10 7654—7736
28 15033—15034	20 17796—17864	14 7737—7811
9 15035—15071	13 17865—17919	6 7842—7926
24 15072—15271	29 17920—17999	12 7927—8064
16 15272—15279	4 18000—18039	20 8065—8118
18 15280—15282	20 18040—18042	21 8119—8226
	10 18043—18060	33 8227—9100
		3 9101—9377

23 9378—9560	16 14584—14925	6 1671—4882
8 9561—9604	24 14926—15111	18 1883—5090
5 9605—9917	3 15112—15280	33 5091—5616
24 9918—10077	18 15281—15313	21 5617—6072
6 10078—10158	28 15314—15345	8 6073—6487
18 10159—10196	13 15346—15347	12 6488—6622
33 10197—10311	22 15348—15418	7 6623—6744
24 10312—10826	14 15419—15485	32 6745—6901
8 10827—10882	8 15486—15518	28 6902—6982
12 10883—10906	10 15519—15572	4 6983—7339
7 10907—11124	5 15573—15625	11 7340—7705
32 11125—11155	24 15626—15870	28 7706—7780
28 11156—11310	19 15871—15940	3 7781—8103
4 11311—11419	7 15941—15969	28 8104—8174
11 11420—11743	22 15970—16003	9 8175—8746
28 11744—11802	12 16004	24 8787—8866
9 11803—11885	27 16005—16021	16 8867—8908
24 11886—12020	20 16022—16096	18 8909—8956
16 12021—12053	13 16097—16158	21 8957—9036
18 12054—12063	29 16159—16258	2 9037—9070
21 12064—12089	22 16259—16261	14 9071—9129
2 12090—12122	4 16262—16313	7 9130—9340
14 12123—12146	20 16314—16315	11 9341—9448
7 12147—12336	10 16316—16332	2 9449—9493
11 12337—12360	5 16333—16316	7 9494—9540
2 12361—12400	33 16347—16901	22 9541—9545
7 12401—12423	25 16902—17009	27 9546—9724
22 12424—13556	36 17010—17045	9 9725—9764
27 13557—13735	30 17046—17063	35 9765—9766
25 13736—13985	<i>Anul 1835</i>	1 9767—9961
9 13986—13998	7 1—259	6 9962—10029
17 13999—14004	11 260—638	14 10030—10109
35 14005—14008	32 639—827	20 10110—10144
1 14009—14043	25 828—835	9 10145—10202
6 14044—14049	18 836—915	33 10203—10581
14 14050—14069	2 916—1085	27 10582—10664
20 14070—14099	13 1086—1197	11 10665—10691
9 14100—14125	10 1498—1676	22 10692—11143
33 14126—14146	14 1677—1907	12 11141—11167
27 14147—14432	6 1908—2085	9 11168—11187
11 14433—14461	12 2086—2184	6 11188—11394
22 14462—14538	20 2185—2482	24 11395—11553
12 14539—14547	21 2483—2656	16 11554—11974
33 14548—14549	23 2657—2776	1 11975—11978
9 14550—14555	8 2777—3146	24 11979—12150
6 14556—14579	16 3147—3597	3 12151—12283
24 14580—14583	5 3598—4670	18 12284—12328

28 12329—12373
 13 12374—12375
 22 12376—12467
 14 12468—12549
 8 12550—12629
 10 12630—12746
 5 12747—13052
 24 13053—13711
 19 13712—13867
 7 13868—13988
 22 13989—14011
 12 14012—14014
 27 14015—14031
 20 14032—14198
 13 14199—14256
 29 14257—14385
 22 14386—14388
 4 14389—14619
 20 14620—14624
 10 14625—14666
 5 14667—14697
 33 14698—15136
 25 15437—16016
 36 16017—16075
 30 16076—16099
 31 16100—16101

Anul 1836

23 1—55
 6 56—324
 8 325—581
 13 582—950
 12 951—1091
 7 1092—1140
 32 1141—1254
 11 1255—1602
 28 1603—1674
 16 1675—2062
 18 2063—2266
 21 2267—2406
 2 2407—2524
 14 2525—2637
 7 2638—2761
 11 2762—2925
 2 2926—3007
 7 3008—3103
 9 3104—3467
 1 3468—3640

6 3641—3730

14 3731—3907

20 3908—4216

9 4217—4333

33 4334—5041

27 5042—5161

24 5162—5304

11 5305—5331

22 5332—5631

12 5632—5744

33 5745

9 5746—5848

6 5849—6184

24 6185—6457

16 6458—6973

1 6974—6975

24 6976—7373

3 7374—7814

18 7815—7890

28 7891—7986

13 7987—8052

22 8053—8149

14 8150—8317

8 8318—8557

10 8558—8714

5 8715—9373

24 9374—10092

19 10093—10308

7 10309—11152

22 11153—11167

12 11168—11170

27 11171—11221

20 11222—11488

13 11489—11619

29 11620—11735

22 11736—11738

4 11739—12188

20 12189—12195

13 12196

10 12197—12295

5 12296—12335

33 12336—12999

25 13000—13130

36 13131—13191

30 13192—13230

31 13231—13232

Anul 1837

11 1—173

2 174—324

7 325—425

6 426—561

14 562—675

9 676—937

24 938—1110

11 1111—1203

12 1204—1408

33 1409—1412

9 1413—1692

6 1693—2031

24 2032—2199

16 2200—2795

1 2796—2855

24 2856—3061

3 3062—3295

18 3296—3579

28 3580—3645

13 3646—4120

22 4121—4418

14 4419—4618

24 4619—4670

8 4671—4981

5 4982—5463

24 5464—6094

19 6095—6297

7 6298—6827

22 6828—6888

12 6889—6892

27 6893—7018

20 7019—7533

13 7534—8148

29 8149—8252

22 8253—8256

4 8257—8475

20 8476—8488

10 8489—8676

5 8677—8755

33 8756—9736

25 9737—9941

36 9942—9985

30 9986—10052

31 10053—10061

Anul 1838

24 1—155

11	156—356	1	1691—1697	<i>Anul 1843</i>
12	357—616	3	1698—1699	36 1—82
33	617—660	28	1700—1721	30 83—187
9	661—1173	13	1722—2027	31 188—202
6	1174—1532	22	2028—2226	<i>Anul 1844</i>
24	1533—1712	14	2227—2536	36 1—86
16	1713—2351	24	2537—2651	30 87—190
1	2352—2396	8	2652—2922	31 191—196
24	2397—2409	19	2923—2947	<i>Anul 1845</i>
3	2410—2728	7	2948—3331	36 1—87
18	2729—3070	22	3332—3395	30 88—113
28	3071—3134	12	3396—3480	31 144
13	3135—3585	27	3481—3644	<i>Anul 1846</i>
22	3586—3977	20	3645—4120	36 1—73
14	3978—4406	29	4121—4171	30 74—106
24	4407—4528	22	4172—4197	31 107—110
8	4529—4835	4	4198—4207	<i>Anul 1847</i>
5	4836—5092	20	4208—4455	36 1—52
19	5093—5217	13	4456—4484	30 53—142
7	5218—5595	5	4485—4910	31 443—585
22	5596—5677	25	4911—5049	<i>Anul 1848</i>
12	5678—5698	36	5050—5131	26 1—42
27	5699—5869	30	5132—5233	30 43—111
20	5870—6510	31	5234—5238	31 112—189
13	6511—7482	<i>Anul 1840</i>		<i>Anul 1849</i>
29	7483—7555	7	1—9	36 1—44
22	7556—7653	22	10—187	30 45—118
4	7654—7671	12	188—321	31 119—237
20	7672—7700	22	322—391	<i>Anul 1850</i>
13	7701—7706	20	392—944	36 1—54
10	7707—7854	13	945—1272	30 55—160
5	7855—8154	5	1273—1642	31 161—268
33	8155—8785	25	1643—1720	<i>Anul 1851</i>
25	8786—8919	36	1721—1816	36 1—46
36	8920—8990	30	1817—1953	30 17—219
30	8991—9060	31	1954—1966	31 220—380
31	9061—9063	<i>Anul 1841</i>		<i>Anul 1852</i>
27	9064	36	1—84	36 1—49
<i>Anul 1839</i>		30	85—221	30 50—127
24	1—183	31	222—237	31 128—398
11	184—287	<i>Anul 1842</i>		
12	288—443	36	1—68	
33	444—566	30	69—200	
9	567—830	31	201—208	
6	831—1069			
24	1070—1242			
16	1243—1690			

Anul 1853

36 1—49

30 50—115

31 116—367

Anul 1854

36 1—28

30 29—101

31 102—250

Anul 1855

36 1—49

30 50—88

31 89—277

Anul 1856

36 1—52

30 53—96

31 97—277

Anul 1857

36 1—61

30 62—109

31 110—264

Anul 1858

36 1—76

30 77—119

31 120—260

Anul 1860

36 1—114

30 115—146

31 147—192

Anul 1861

36 1—116

30 117—137

31 138—155

Anul 1862

36 1—147

30 148—162

31 163—165

Anul 1863

36 1—129

Anul 1864

36 1—20

GLOSAR DE CUVINTE GRECEȘTI (II)

NATALIA SĂNDULESCU

Ca și în partea întâia, în partea a doua a glosarului sînt cuprinse cuvinte din fondul „Hagi Ianuș”, aflător la Arhivele Statului București; s-au adăugat și alte cuvinte, în special imprumuturi din turcește extrase din lucrarea lui Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος: „Κοινωνικός βίος εἰς τὴν θετταλομαγνησίαν ἐπὶ τουρκοκρατίας“, Θεσσαλονίκη, 1967, care publică 18 documente cu bogate explicații, mai ales lexicale.

ἀδαρίζων (τὸ) (Pantazopol, p. 69, nota 7) = „o taxă suplimentară, pentru a ascunde cheltuielile necesare armatei” „... προσέτι νὰ δίδωσι λόγῳ ἀδαρίζου ἀστάριον πρὸς τὸν κατὰ καιροὺς διορισμένον τζαούσης, ἀσταρτζαούσην λεγόμενον „(Pantazopol, p. 67, documentul nr. 2, rîndul 7—8)” „pe lângă aceasta să dea sub denumirea de „avariz” <o bucată> de astar ceașului ales la vremea respectivă, numită astarceauș...”

<ἀ>ναφάκας (ὁ) = hrana zilnică.

arom. năfăcă „hrană” <tc. nafaqa „cheltuială făcută pentru hrană și alte necesități ale vieții”. „...καὶ ὁ ἅγιος θεὸς νὰ μᾶς χαρίσῃ τὸν ἀναφάκῃ μᾶς καὶ ζουήν“ (H.I. XXXI—40; XXXII—195). „...și sfîntul dumnezeu să ne dăruiască hrana zilnică și viață...”

ἰνδράλα (ῆ) = amețeală, turburare, bătaie de cap.

arom. andrală” amețeală, turburare, vertij”; alb. ndërëlle „vertige”. „...ὅπου ἀπὸ τὴν δίκην καὶ ἀντράλαν μου οὔτε ἰξούρω τί γράφω“ (H.I. XIX—176). „...încît din cauza grabei și a amețelii mele nici nu știu ce scriu”.

ἀστάριον (τὸ) (Pant., p. 69, nota 7.) = o pinză folosită pentru curățatul ustensilelor din bucătăria sultanului. Pentru text vezi cuvîntul ἀδαρίζων.

ἄρξ μαζάρια (Pant., p. 74, nota 35) = expunere care cuprinde cheltuielile făcute, referat cu caracter economic. „...καὶ χορὶς αὐτὴν τὴν βούλλαν οὔτε ἄρξ μαζάρια νὰ γίνωνται...” (Pant., p. 73, doc., 5, r. 34—35) „...și fără această pecete să nu se facă nici un referat cu caracter economic”.

ἐαχνί (τὸ) = iarbă, fîn.

„...ὅτι νὰ φέρουν αὐτὰ τὰ διὸ φρουρίτῃ θαχνή...” (H.I.XVIII—6). „...ca să aducă aceste două sate fînul”. În același document, despre aceeași chestiune: „...νὰ τοὺς ἔδουες αὐτὸ τὸ χορτάρι διὰ αὐτὰ τὰ χοριά...” „ca să le predai <tu> fînul acesta, pentru cele două sale”.

ἐίο (τὸ) = marfă.

„...Καὶ πολλὴ θέλα εἶνε τὴν ἄνιζιν μουστεριδες διὰ ζοτανὸ βίο“ (H.I. XIX—111). „Și la primăvară vor fi mulți mușterii pentru marfa vie (capre, berbeci)”.

¹ De acum înainte, pentru economie de spațiu se va cita: Pant., p. doc..... r....

γαζέπης, ες = supărat, minios, păgubos.

arom. gâzepe, gazepe, gâzepi „supărare, pierdere, pagubă, minie” <tc. ghazep „minie”. „...εἰ τιμῶτι σου ματ' αὐτὸν δὲν παραμπερδεῖδουσιν τόρα... ὅτι αὐτὸς εἶνε γαζέπης εἰς τ'ἀλισθερίσι του”. (H.I. XX-58) „Domnia la nu te mai încurca acum cu acesta... deoarece este păgubos în afacerea lui”.

γαίρετι (τὸ) = efort.

arom. gairé, gâirete „efort, emulație” <tc. ghairét „efort”. „Λοιπὸν... νὰ φανῇ ἡ ἀξίότης, ἡ προθυμία καὶ τὸ γαίρετι σας”, (H.I. XIX-128) „Deci... să se arate priceperea, zelul și efortul dumneavoastră”.

γαράζια (τὰ) = certuri, neînțelegeri.

„...ἐπειδὴ ἐπληροφορήθην ὅτι διατρέχουν ἰντρικαις καὶ γαράζια”. (H.I. XXXI-113) „...deoarece a fost informat că au loc intrigi și certuri”.

γαγκαλιζῶ = a lua de guler, a trage o chelfăneală.

Este un verb format de la arom. iacă, yeacă și în grec. γικκά (ὁ) „guler” și „lovitură dată după ceafă”; alb. jakë „guleras”.

„Ὁ οὐγκουρένος δὲν ἐφάνη εἰς αὐτὰ τὰ μέρη, καὶ ὅταν φάνη τὸν γαγκαλιζῶ”. (H.I. XXXIII-18) „Ungureanul nu s-a arătat prin locurile acestea și cînd se va arăta am să-l iau de guler”.

γιάπμας (ὁ) = jaf, răpire.

arom. yeáymā „jaf” <tc. iaghma „jaf, răpire”. „...καὶ πρόσχε μὲν ἴνε καένας γιάπμας”. (H.I. XXXII-81). „...și ai grijă să nu se facă vreun jaf”.

γιατάκης. — ἴδος (ὁ) = complice.

arom. yitác, yitáti (grámosteni) „complice” <tc. Iataq [„persoană care primește hoții la el și ascunde obiectele furate”. „...που ἐγίνεμαν γιατάκιδες εἰς τὰ ζάρουρα του...” (H.I. XIX-85). „...Ca să nu reiasă că... am ajuns complici la jafurile lui”.

γιεντέκι (τὸ) = iedec (unitate de măsură pentru solide).

„...συμπεραίνω ὅτι ἐν γιντέκι δούτυρον καὶ ἐν σεντούκι ζυγκοκεριά... νὰ τῷ στείλετε...” (H.I. XXXI-101). „...cred că i-ați trimis <lui Hafuz — pașa> un iedec de unt și o lădiță cu ceară pentru luminări”.

γιόλουντα = advb.; apare în mai multe expresii ca: εἶναι τὸ γιόλουντα „este drept, bine, potrivit”. στὰ γιόλουντα „pe drept, în mod just”. ca adj. „drept, just”.

„...καὶ νὰ δόσουν χίρας βοέθιαν εἰς τὰ γιόλουντα ζιτίματα του” (H.I. XXXII-130; XXXIII-40; XX-94; XXXII-68) „...și să dea o mînă de ajutor la <îndeplinirea> cererilor juste ale acestuia”.

γιμετλίκι (τὸ) = (Pant., p. 88, nota 11-12) = cheltuieli pentru hrana zilnică și cazare.

„...νὰ τὰ εὐχαριστήσομεν ἄνευ διάφωρον μὴν ἔχοντες νὰ πληρώνομεν οὔτε τι ἄλλον ἐκτὸς τοῦ γιμετλικίου τῆς πανενδοξοτητός του...” „(Pant., p. 87, doc. 15, r. 11-12) „...să-i răspundem fără doblîndă, neavînd de plătit nimic altceva în afară de cheltuieli pentru casă și masă ale nobilului...”.

δαλήπης, ες = cunoscător, priceput.

„...πὺὸς ἄλλος ἦταν δαλήπης δι'αὐτάς”. (H.I. XIX-109). „...care altul ar fi priceput pentru acestea”.

δέδρη (ἡ) = tur, întoarcere.

arom. dênvř, dênri „tur, întoarcere”; alb. devrë „tur”, <tc. devr „tur”. Mai ales în expresia φέρω δέδρη „mă întorc înapoi”. „...καὶ ἀπὸ ἐκεῖ θάλα φέρο δέδρη”. (H.I. XX-86) „...și de acolo mă voi întoarce înapoi”.

δεζδέ (τὸ) (Pant., p. 85, nota 5) = zeciuială, impozit capital; acesta este termenul în textele arabo-persane.

„...περιλαμβάνουσα τὸν κεφαλικὸν φόρον, τὴν δεκάτην...” (Pant., p. 84, doc. 13, r. 5). „...care conține impozitul capital, zeciuială”.

δοβατζής, ες = cel care se roagă, care dorește ceva; arom. duvâe „rugăciune” <tc. du'a „ru-

găciune, urare, dorință”. „ἐπειδὴ ἐγὼ εἰμαι ἕνας ἀπὸ τούς χαῖρ δοβατζοί σας...” (H.I. XX-66). „...deoarece eu sint unul dintre aceia care se roagă pentru binele dumneavoastră”.

ἐγιαλέ (ἡ) (Pant. p. 87, (B) nota 1) = regiune, suprafață, întindere, teritoriu; „Ὁ τοῦ ἐγιαλέ... Τίρχαλα βιαῖτ Βεζήρ Ρεσὴτ Μελέτ πασᾶς...” (Pant., p. 86, doc. 14 B, r. 1)

„Vizirul Resid Mehmed pașa al teritoriului prefecturii Tricala”.

εισάπι (τὸ) = socoteală.

arom. hisape, hisăki, hisăpuri și forma isape, amindouă cu sensul „socoteală” <tc. hyssab> „socoteală”. „... τοῦ νὰ λίπου εἰσάπια που γράφι ἐκλισίαν καὶ κελιά”. (H.I. XX-94). „<din contract> să lipsească socotelile unde scrie <despre> biserica și chiliile”.

εἰσκούζαρης (ὁ) = sameș, supraveghetor; priceput; tc. izghiuзар „sameș, supraveghetor”. „... νὰ στέλες εὐθὺς, ἔνκα» ἀμάξι... μαὶ <ἐ>ναν <ἐ>ν>θροπον εἰσκούζαρην”. (H.I. XIX-150). „... să trimiți îndată o căruță cu un om care să supravegheze”.

ἐκκαθολεστίζαμεν (Pant., p. 66, nota 20) = ne-am înțeles.

„καὶ νὰ πληρώνη εἰς τὸν ἀγὰ πενταχόσια γρ<όσια>; ἔτζι ἐκαθολεστίζαμεν. (Pant., p. 65, doc. 1, r. 20) „... și să plătească la agă 50 de groși; așa ne-am înțeles”.

ἔλπετεν = desigur, fără îndoială.

tc. elbet, popular. elbetté „desigur, las'pe mine” arom. elbet(e) „poate, sigur, fără îndoială”.

„... ἔλπετεν θέλα εἰμαιθα πρότι” (H.I. XXXII-148). „... cu siguranță <că> stntem primii”.

ἐμδριος (ὁ) (Pant., p. 77, nota 4) și

ἐμπρι (τὸ) (Pant., p. 70, nota 2) = poruncă.

„κατὰ τὸ ἐμπρι τῆς θασιλεύας...” (Pant., p. 70, doc. 3, r. 2) „... conform cu porunca împărăției <turcești>”.

ἐμίνης, — ιδος (ὁ) (Pant., p. 69, nota 12) = cei care stringeau birurile.

ζαλόγχι, — ας (ῆ) = răpire, sustragere, furt.

„... διὰ ζαλόγιας ὅπου σημειοῖτε δὲν εἴναι καίος τώρα...” (H.I. XIX-89). „... pentru furturile pe care le semnalai nu este timp acuma”.

ζάπι (τὸ) = liniștire, potolire.

arom. zăpe, azăpe „domolire, restricție, represiune” <tc. azăb „pedeapsă, pedeapsire”; expresia γίνομαι ζάπι „a se liniști, a se potoli”. „... αὐτῇ ζάπι δὲν ἐγίνηκεν”. (H.I. XX-61) „... aceasta nu s-a potolit”.

ζερεκαντάρ = adv. de loc., absolut de loc, în nici un caz.

„... ἡμεῖς δὲν ἀνυπαχτώμεθα ζερεκαντάρ...” (H.I. XXXI-39). „... noi nu ne-am amestecat absolut de loc”.

ζέρκη (ῆ) = 1) petrecere, plăcere; 2) plăcere, dorință personală.

arom. zéfka, zéfke „petrecere, plăcere” <tc. zevq „amuzament”. 1) „... μοῖον στοχάζεσε μπασιὰ ὅτοι ἀσπρα ἔχω εἰς τὸ χέρι καὶ κάνο ζέρκι...” „... să nu te gindești, bașa <Hagi> că am banii în mână și fac chefuri (petreceri)”. (H.I. XVIII-91. 2) „... καὶ κάμε τὸ ζέρκι σου...” (H.I. XXXII-118). „... și procedează așa cum dorești tu”.

ζιάνη (ῆ) = pagubă.

arom. „ziète”, „trudă, oboseală” <tc. zaiyat „pagubă, pierdere”. „... καὶ μὴν ἔχεται ἔγιναν ὅτι τίποτας ζιάνη δὲν θέλει γένει...” (H.I. XVIII-72). „... și să nu ai nici o grijă că nu se va împlini vreo pagubă”.

ιλάμι (τὸ) (Pant., p. 77, nota 6) = hotărâre judecătorească a tribunalelor ecleziastice.

„... καὶ δύο μερίδιαι, ... δι' ὅσα δ' ιλάμια τῆς κρίσεως ἀπεδείχθησαν νὰ λαμβάνουν παρὰ τοῦ ῥηθέντος ἀργύρου...” (Pant., 76, doc. 7, r. 8-9) „... iar cele două părți, ... pentru care hotărârile judecătorilor au dat indicații, să fie luate de către numitul Arghir...”.

ιλιζάμι (τὸ) (Pant., p. 85, nota 3) = venitul <realizat> din arendarea anuală a impozitului.

Pt. text vezi cuvîntul μακτοῦ.

ιματί (τὸ) = ajutor.

<tc. imdad „ajutor, trupe auxiliare”; și forma ιμαδέτι în: Pant., p. 75, doc. 6, r. 12-13. „... μ' ὄλον ὅπου ἐλπίζομεν ἀπόψε νὰ φθάσῃ ιματί ἀπὸ... ἰσοφ ἀγῶν...” (H.I. XXXII-26). „... cu toate că sperăm ca astăzi seară să sosească <un> ajutor de la... Iusuf aga”.

ἰσος, α, ov = adj. drept, just, folosit în texte f. des cu sensul de „judecător, cel ce îndeplinește o funcție în justiție”. „... τώρα ἔληπα εἰς Σλάτινα ἐπειδὴ ἡ δικαιο ἡ καλ- ἥτερα νὰ ἦτω... ἦσοι...” (H.I. XXIII-95) „... acum am lipsit <fiind la> Slatina, deoarece judecătorii sau mai bine zis... cei care împart dreptatea...”.

καζάδες (οί) (Pant., p. 69, nota) = provincii, subprefecturi; pentru text vezi cuvîntul ναίπηδες.

καϊδὲ (Pant., p. 87, nota 8) = regulă, ordonanță, principiu, obicei... „... καὶ παραδίδωντας καὶ τὰ ἀρματὰ τοὺς (ἴσοι ἔχουν), κατὰ τὸν βασιλικὸν καϊδὲ καὶ πληρώνοντας καὶ τὰ τεκλιφιά τοὺς...” (Pant., p. 86, doc. 1 f. B, r. 8). „... și predind și armele lor (clîi au) conform cu ordonanța împărătească și plătind și impozitele lor.

καμπάτι (τὸ) = vină.

arom. căbate „vină, culpabilitate” <tc. qahābat „greșală”. „...που νὰ φορτόσης τὸ καμπάτι ἀπάνο τους...” (H.I. XIX—85) „...ca să dai vina asupra lor...” De la acest substantiv este format și adjectivul καμπατλής „vinovat”.

καράρι (τὸ) = îndrumare, sfat.

arom. cărare „rezoluție, sentință” <tc. qarar „rezoluție”. „καὶ τῆς δόστου καὶ αὐπνοῦ κἀνα καράρι.” (H.I. XX—70) „...și vezi, dă-i și acestuia o îndrumare (vreun sfat)...”.

καρσί = adv. și prep. cu Ac. vis-a-vis de...

arom. carși „vis-a-vis” <tc. qarshy, același sens. „...νὰ τὸ κάμω ἀλαγὴν μαὶ τὸ μούλι ποῦ εἶνε καρσί τὴν Τιρνάβαν. (H.I. XXXIII—16; XX—104) „...ca să fac schimb cu moșia care este vis-à-vis de Tirnava”.

κατζίρδίζω = (aici) a pierde.

„...νὰ προθυμοποιηθῆτε διὰ νὰ μὴν κατζίρδίσωμεν τὸ γκολέντζι...” (H.I. XXXII—37). „...să depuneți toată stăruința ca să nu pierdem <moșia> Golenți”.

καῦλης, ες = în expresia εἶμαι καῦλης „mă trudes c. mult, îmi dau osteneala”; <καῦλα „durere, trudă”. „...καὶ ἐγὼ ἤμαι καήλεις μία ὥρα προτῆτερα νὰ τὸ ἐξεκάμο...” (H.I. XIX—121) „...iar eu îmi dau osteneala ca să lichidez <socoteala> mai repede...”.

κερέμι (τὸ) (Pant., p. 70, nota 36) = dărnicie, mărinimie, generozitate.

„...αὐτὸ τὸ βασιλικὸν κερέμι ἔγινε εἰς τὰ εἰκοσιοκτὼ εἰρημμένα χωρία...” (Pant., p. 68. doc. 2, r. 36) „...această dărnicie s-a manifestat față de cele douăzeci și opt de sate arătate”.

κιπρίτι (τὸ) = pucioasă.

<tc., arabă kibrit „pucioasă”. „...νὰ πάρω κιπρίτι πέντε χάπια τὴν ἡμέραν...” (H.I. XX—43) „...să iau pucioasă cinci hapuri pe zi...”.

κιρὰτλής, ες = ticălos, mîrșav.

arom. kirătă „ticălos, netrebnic”; alb. qeraltă „ipocrit, fals”. „...<δὲν πληρώνει>... ἐπειδὴ καὶ εἶναι κιρατλής...” (H.I. XVIII—116) „...<nu plătește>... pentru că este și un ticălos...”.

κίρχα (ῆ) = ghircă (soi de griu).

„ἀπὸ τίν» κίρχα ἐβλινεν ἕως τὸρα ὕπερ τέσσερες χίνες...” (H.I. XVII—95) „...din <soiul> ghircă au ieșit plină acum mai mult de 4000 <de ocale>”.

κισκίνηγς, ες = îndemnat, descurăreț.

arom. kiskîn „curat, îndemnat” <tc. kėskin „tranchant, acru, violent”. „...τὸν ἔβαλα στὸ χάνι καὶ ἐργαστήρι· τὸν ἐλέπω κισκίνηγς.” (H.I. XX—86) „...l-am pus la han și la prăvălie; vād că <este> descurăreț...”.

κολνίτζι (τὸ) = colniță „șură, adăpost pentru vite” (Candrea — Adamescu).

„...διὰ τὰ ζαμπούνικα ἀδελφέ τὸ κολνίτζι φένεται τὰ ἀφάνησε...” (H.I. XVIII—72) „...cit privește <animalele> bolnave, frate, se pare că șura le-a distrus...”.

κόμνο (τὸ) = drojdie, tescovină; (aici) ceată, partidă, în sens ironic.

arom. comină „drojdie”; alb. kómină „vinaccia”, combinat cu sensul cuvîntului κόμμο partid, clică, gașcă. Pentru text vezi cuvîntul ταιφά.

κοτζαμπάσηγς (οἱ) (Pant., p. 85, nota 1) = primar, vechil, epitrop, om de frunte într-o comunitate.

„Ἡ προσταγή μου ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐγκρίμαδες κοτζαμπάσηγς τῆς Χερσονήσου...” (Pant., p. 84, doc. 13, r. 1) „Porunca mea este adresată raialelor, primari (epitropi) ai Chersonesului”.

κουδατίζω (Pant., 83, nota 7) = rezultatul, produsul corupției, venalității; în expresia κουδατίζω „...καὶ ὅσα συνέτεια ἐπῆρχαμεν ἀπὸ τὰ κοιτήρια ἐναντίον τοῦ ἀποδεικτικά ὅλα εἶναι παρὰ κουδατίζω...” (Pant., p. 83, doc. 12, r. 7) „...și cite sineturi am luat de la tribunale, doveditoare, contra lui, toate sint luate prin, cu ajutorul corupției”.

κουλέτες (οἱ) = χίνες; cuvînt conventional pentru „mii”.

„καὶ μὲν πῖραχτῖται διὰ τὴν γαλαντομίαν τὸν πέντε κουλέτων ποῦ ἔδοσα <ἀ>κόμμο.” (H.I. XVIII—14) „...și să nu uă necăjiți pentru binificarea cu cele 5 mii pe care le-am dat <chiar> acum”.

κουλούφη (ῆ) = suport.

arom. culufe, culuhi „invelitoare, suport” <tc. qyluf „invelitoare”. „Λάβε... ἓν κουλούφη τοῦ δουδεκιού...” (H.I. XX—115) „Primește... un suport pentru pușcă”.

κουρμπάνγς (ὁ) = prieten apropiat.

arom. curbâne „1. miel fript; 2. sacrificiu; 3. prieten devotat, iubit, dorit”. Din turcește qourbân „sacrificiu” a fost împrumutat și de alte limbi: alb. kurbán, bg. kurbanŭ, gr.

- κουρμπάνι.καὶ ὁλεπὴ εἰλικρινεῖαν γίνεται κουρμπάνι". (H.I. XXXI—21) „... și <dacă> vede <că este> sinceritate, va deveni apropiat, prieten".
- μαειματάρης (ὁ) = maimandar (mehmandar, ofițer turc care-l escorta pe domn când pleca din Constantinopol spre țările române <ic. mihmander „găzduitor” (Scriban).
= (aici) însoțitor, comisar oficial.ἐχθὲς ἀντάμοσα καὶ τὸν φίλον Λεγάτοειζω...
...εἶναι μαειματάρης τοῦ γενιτζάρ-αχασί". (H.I. XIX—96) „...ieri l-am întâlnit și pe prietenul Legatovici... este însoțitorul lui Ienicer-agasi".
- μακτοῦ (Pant., p. 85, nota 3) = în acord (cu bucata) „...ὅτι κατὰ τὴν θερμὴν αἵτησιν Σας δεδῶκαμεν μακτοῦ εἰς τὸ κοινὸν Σας τὸ λιτζάμι τοῦ τόπου Σας... (Pant., p. 84—85, doc-13 B., r. 2—3) „...că la cererea dumneavoastră insistentă v-am dat în acord (cu bucata) comunității dumneavoastră veniturile realizate din arendarea anuală a impozitului din ținutul dumneavoastră".
- μαλικιανὲ σαπιδες (Pant., p. 74, nota 7) = proprietari pe viață ai pământurilor publice (τι-μαριούχοι).
„...διὰ νὰ εὐχουν εἰς τοὺς μαλικιανὲ σαπιδες μας, καὶ νὰ κάμουν ἀγωγὴν... (Pant., p. 72, doc. 5, r. 7). „... , ca să iasă <în fața> proprietarilor noștri și să facă reclamație".
- μανίτζα (ἡ) = mانیٹا.
În neogreacă μανίτζα „manșon”; aici o stofă pentru rochii și anterie (v. și N. Filimon, „Ciocoi vechi și noi”. Buc., 1971, Glosar). „...ὁ καφές καὶ. ζαχάρι, τζιβίτι, μανίτζα... τὶ τιμὰ πολυτεύουν". (H.I. XIX—70). „...cafeaua și zahărul, civitul, mانیٹا... la ce pret se vind...".
- μαραφέτι (τὸ) (Pant., p. 68, nota 8) = misiune, însărcinare, servici.
„...μοναχὰ ὁ κατὴς τοῦ ζητουνίου μέτὸ μαραφέτι του..." (Pant., p. 67, doc. 1, r. 8)
„...fiecare <reprezentant> din Lamia <este> cu însărcinarea, cu misiunea lui..."
- μαζούλι (τὸ) = produse (lină, lapte, brinză) de la oi.
arom. măkúle „produs ovin (lină sau produse lactate)” <ic. mahçoul „fruct, produs”; sino-nim cu prósfal’iu „product de oi”. „...καὶ ὅσον μαζούλη εὐγάλαν στέκετε ἀπούλητω". (H.I. XXXI—123). „...și cite produse au fost scoase de la oi stau nevindute".
- μαζούπι (τὸ) = funcție.
„...εἰς εἰδῆσιν τίς <νὰ εἶναι ὅτι> ἡ Ἀντίτζα ἐξανакенούργωσεν τὸ μαζούπι τίς καὶ διὰ ὁπρός. (H.I. XIX—125) „...să știi că Antița și-a rennoit funcția și mai departe (și pentru viitor)".
- μεμύρης (ὁ) (Pant., p. 88, nota 2) = administrator, intendent. „...χρεοστοῦμεν πρὸς τὸν πανενδοξότατον ἀχμεταγα καπουτζήμπασιν μεμύρην καὶ ναζίρην..." (Pant., p. 87, doc. 15, r. 2). „...sintem datori către preaslăvitul Ahmet — aga, capugi-baș, administrator și supraveghetor”. „De la Casa poștelor către dumnealui kir Ștefan Papa, meemurul Casii Craiovei” (H.I. XVIII—73). Aici este corespunzător ca sens cu gr. ἐπιστάτης.
- μέντζα (τὰ) = o parte, o jumătate (?)
„...καὶ ἀπὸ τὰς δύο χήνες καὶ διχκόσια τόσα μπαλαζούρια μόνον τὰ μέντζα πλήρσοα καὶ τὰ μέντζα τζουμάκεψα..." (H.I. XIX—80). „...și din cele 1200 de vite o parte am plătit-o iar o parte am șparlit-o...".
- μεφκουφάτ τευτερί (τὸ) (Pant., p. 69, nota 31) = catastihul pământurilor închinat.
„...μεφκουφάτ τευτερί ὁποῦ εὐρίσκεται εἰς τὸν βασιλικὸν μας χαζνὲν..." (Pant., p. 68, doc. 1, r. 31). „...catastihul pământurilor închinat, care se găsește în haznaua noastră împărătească".
- μοαλέτι (τὸ) (Pant., p. 70, nota 4) = termen.
„...καὶ διὰ τοῦτο σὰς δίδω μοαλέτι εἰς τρεῖς ἡμέρες". (Pant., p. 70, doc. 3, r. 4).
„...și pentru asta vă dau termen de trei zile".
- μουκαέτι (τὸ) = interes, îndemn; în expresia γίνομαι μουκαέτι „a-și da osteneala, interesul”.
arom. muckaete „îndemn, stimulent, interes” <ic. mouqaffed cu același sens. „...καὶ πάλι σὰς παρακαλῶ διὰ κα γίνητε μουκαέτι". (H.I. XXXIII—22) „...și iarăși vă rog să vă dați osteneala".
- μουκαμπελές (ὁ) (Pant., p. 70, nota 34) = plată, soldă, salariu.
„...τὰ ὅποια ὅλα αὐτὰ χωρὶα, διὰ τὰ δόσιματα, καὶ μουκαμπελέν, ... ἄλλο δόσιμον δὲν ἔχουσι χρέος νὰ πληρώσωσι". (Pant., p. 68, doc 1, r. 33—34). „...care toate aceste sate, pentru biruri și solda <mercenarilor>, altceva nu sînt datori să plătească <decît>..."
- μουκκτάδες (αἱ) (Pant., p. 69, nota 2) = arendările impozitelor.
„...προσυχῇ, ἀπὸ τοὺς μουκκτάδες ὁποῦ εἶναι..." (Pant., p. 67, doc. 1, r. 2) „...porunca, de la (pentru) arendările care sînt <sub> supravegherea>..."

μουντζώνω = a batjocori, a face de ris.

arom. mundză „tiflă, gest de dispreț”; alb. múnxë „injurie”. „καὶ αὐτὸς τὸν ἐμούντζοσα καὶ τὸν ἄφισα ὅθεν ἀνάγκης εἶναι...” (H.I. XX–102) „...iar acești ...l-am făcut de ris și l-am lăsat <mai departe în slujbă>, deoarece este <un om> necesar”.

μουτεμπέρης, es (Pant., p. 78, nota 11) = ales, om de vază, reprezentant.

„...πρέπει νὰ ἐλθῆτε δὺα οἱ πλεόν μουτεμπέριδες...” (Pant. p. 78, doc., 8, r. 11).

„...trebuie să mergeți doi sau mai mulți oameni de vază...”.

μπακτζεδάνος (ὁ) = grădinar.

<tc. baccēa „grădină”. „...πιπέρη κόκκινον δὲν ἴδραμιν καὶ ἐλπίζω εὐρίσκειται καὶ αὐτοῦ εἰς μπακτζεδάνους...” (H.I. XVIII–14). „...piper roșu nu am găsit și sper că se găsește și acolo la grădinari”.

μπαμπέσης, es = hain, rău la suflet, speculat.

arom. babēs, pl. babēși „parsiv, laș” și pabēs „hain, infidel”. alb. i pa–besë „necredincios”.

„...διὰ τὸ Καλαράσι μπαμπέσις δὲν ἔμαι ὁμοσ μαὶ τὴν τιμὴν ποῦ δίδουσι ἄλι...” (H.I. XX–96) „... cît privește <moșia de la> Calărași eu nu sînt hain, însă <o dau> cu prețuri cu care dau <și> alții”.

μπαάριχ (τὰ) = mirodenii, ienibahar.

„...κάτι μπαάριχα διὰ ζαλχανά...” (H.I. XVIII–36 și 29) „...niște mirodenii pentru zalhana”.

μπεζίκιος, α. ον = necompletat, nescris.

„...ἐπειδὴ τὲς καρτζουλίες τὲς πέρνω μπεζίχ καὶ μόνος μου τὰ γράφω...”

(H.I. XVIII–72; XIX–80). „...deoarece cărțile le iau necompletate și la scriu eu singur”.

μπελιτίκα = advb. cu duiumul.

</tc. bēy „domn, boier”. „...φάνεται ὅτι ἔχουν ἄσπρα μπελιτίκα καὶ δὲν ζέρουν τί νὰ κάμουν...” (H.I. XXXII–74). „...se pare că au bani cu duiumul și nu știu să ce <le> facă...”

μπεκιάρικος, η. ο = nefolositor, neîntrebuințat.

<ture. bekiar „celibatar”; pers. bikiar „fără ocupație”. (Scriban). „...τόσον καὶ περὶ ἀλόγον τί ὄφισιν τί ἔχεται εἰς πόστες τί μπεκιάρικα ἔχεται εἰς κίσλαν...” (H.I. XIX–111) „...<să trimită socoteala> și despre cai: cîți au murit, cîți aveți la poște, cîți aveți nefolosiți, la cișlă”.

μπεσάλης, es = credincios.

Derivat adjectival de la arom. bēsă „fidelitate, credință”. <alb. bēsë „credință, fidelitate”, „...τὸν μουνραῖτι τὸν στοχαζομαι μπεσάλης...” (H.I. XX–94). „...pe Moraitul îl socotesc <un prieten> credincios”.

μπεχουζουρλούκι (τὸ) = deranj, supărare.

„...ἐγνωνρίζωμε τὸ μπεχουζουρλούκι ὅπου σὰς κάμνωμε συνεχῶς...” (H.I. XIX–10). „...ne dăm seama de deranjul pe care vi-l facem mereu (fără încetare)”.

μπουγιουρουλι (τὸ) (Pant., p. 69, nota 20) = poruncă scrisă.

„...καὶ λέγοντες, ὅτι ἔχουσι μπουγιουρουλι ἐμπένοντες εἰς τὰ χωρία...” (Pant. p. 67, doc. 1, r. 20–21). „...și spunînd, că au poruncă scrisă intrînd în sate”.

ναδέρης și ναζίρης (ὁ) (Pant., p. 69, nota 12 și p. 77, nota 15) = supraveghetor, șef.

„Γεώργης Α. Ἐλευθερίου ναδέρης τῶν θεκιδιδῶν θεβαῖω”. (Pant., p. 76, doc. 7, r. 15).

„Gheorghe A. Elefteriu. supraveghetorul vechililor adevărese”.

νάριχ (τὸ) = (aici), preț.

arom. nârke „ruptoare de preț, fixarea unui preț de comun acord”; cf. și alb. narg „tassa fissa <tc narh „taxă, taxare”. „κεριά τοῦ πῖρα ἐδὸ 50 ἐκάδες πρὸς π<α>ρ<ά>δες > 48 κατὰ τὸ νάριχ ποῦ ἐδὸ τρέχει...” (H.I. XX–58). „...am luat aici ceară 50 de ocale cu 48 de parole după prețul care este aici în vigoare”.

νατίπηδες (οἱ) (Pant., p. 69, nota 2) = ajutor, substitut. (jur). interlocutor.

„Ἰπρὸς ἐσὰς τοὺς κριτὰς καὶ νατίπηδες τῶν καζάδων τῆς Λάρισσας...” (Pant., p. 67, doc. 2, r. 2). „Către voi, judecătorii și substituii cazalelor din Larissa”.

νεφσχανιέτι (τὸ) (Pant., p. 83, nota 6) = ostilitate, dușmănie.

„...ὅτι ὅσα ἐκάμαμεν ἐναντίον τοῦ ὅλα ἦτον ἄδικα, κακίχ καὶ νεφσχανιέτι...” (Pant., p. 83, doc. 12, r. 6) „că toate cîte le-am făcut contra lui au fost nedreptăți, răutăți și dușmănie”.

νιζχλίδικος, η. ον (Pant., p. 66, nota 6) = coboriș inclinat, în pantă. (νεζλέ = coboriș, pantă)

„ὅτι τὴν δικφορὰν ὁποῦ εἴχουμεν με τοὺς πρωμιριώτας διὰ τὸν νιζχλίδικον τόπον...”

„(Pant., p. 65, doc. 1, r. 6).că neînțelegerea pe care am avut-o cu Promirioții pentru locul în pantă”.

ντοβάς, — άδος (ή) = rugămintă, rugăciune. V și δοατζής.

arom. duvăc, duvăi, <tc. dua. „rugămintă dorință, rugăciune”. „και μεγάλους ντοβάδες εις τὸν θεὸν διὰ τὴν ὑγίαν σας...” (H.I. XVIII—75) „...și <vom adresa> multe rugăciuni către Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră”.

δκνά (ή) = suliman.

arom. ucnă „suliman, vopsea”. Expresie: „armăsiră că Sulta cu ucnălu” = a rămas ca Sultana cu sulimanul (aidcă, deși dată cu fard, a rămas nemăritată). „...και... μίνουμι σαν ἑ σοῦλτο με τὴν δκνά...” (H.I. XVII—29) „...și... rămânem ca Sultana cu sulimanul”.

ὁμύρι (τὸ) = întreprindere, afacere; slujbă, post.

<tc. umur, omur „afacere, întreprindere” (Scriban). „...και εἴστερος του δίνι τὸ ὁμύρι του σαν <ν>ἑρι στολισμένι χορίς κουσούρι...” (H.I. XX—83) „...și apoi înfățișează afacerea lui ca pe o mireasă împodobită fără cusur...”.

παρέρα (ή) = act care conține o sentință juridică. Vezi și cuvintul φερίφά pentru text.

παρλατζίω = a face bucată, a toca.

<tc. parlay „paralagiu”, derivat din parlamak „a toca”, a hăcui (Scriban). „ἔμαθε εις σλάτινα ἥπερ τὰ γρ<ό>σια 300 ἐπαρλάτισε διὰ φορέματα και ἄλλες μπλεστεματζίες του.” (H.I. XX—62). „...a aflat la Slatina <că> mai mult de 300 de groși a tocat pentru îmbrăcăminte și alte blestemății ale lui”.

π<ε>λ<ε>σ<ε>ζ<ε>κος, η, ο = sigur, cu siguranță. (?)

„...νὰ σικδούν τούς τούρκους ὅπου εἶναι ἐδῶ. θέλα τούς στίλουν μέσα. φαίνεται ἡ ἡρὶν εἶναι πελ<ε>ζ<ε>ζικι”. (H.I. XX—58). „<S-a primit poruncă> să-i ridice pe toți turcii care sint aici; vor fi trimiși „în interior”; se pare că pacea este sigură”.

πολιτζιάτικο (τὸ) = baș la polițe; polițiatie.

„...νὰ σὰς ἐμέδωμεν τὰ ἀδάντζα σας ἀπὸ ἐδῶ ἐπετυχόνοντας χωρίς πολιτζιάτικο...”. Și mai jos în același document, despre aceeași chestiune: „...νὰ εὔρωμεν χωρίς μπ<ε>σ<ε>ζ<ε>κος”. (H.I. XXXII—85). „...să vă trimitem avansurile dumneavoastră de aici (de la Constantinopol) reușind <să facem asta> fără baș”. „...să găsim polițe fără baș”.

ποτούρα (τὰ) = pantalonii, nădragi.

arom. pături, pături pături „pantalonii” <tc. potour, cu același sens. „3 ποτούριζ α γρ<ό>σια 74 <κάμουν> γρ<ό>σια 232”. (H.I. XVIII—96) „3 nădragi a 74 de gr<o>și <fac> gr<o>și 232”.

πουγγεῖον (τὸ) (Pant., p. 75, nota 5) = unitate turcească de măsură, ideală, care este constituită din 500 de groși. „...ζητοῦν ἐξαγορὰ πουγγεῖα 70...” (Pant., p. 75, doc. 6, r. 5). „...cer 70 de pungi pentru răscumpărare”.

π<ο>ύντα (ή) = pneumonie, apărind de plămâni.

arom. bundă „current umed, current de apă”. „Ο ζαβάλης Ζίσου Καραπάνου και αὐτός ἀχαμινὰ ἀπὸ π<ο>ύντα...” (H.I. XXXI—76). „Bietul Zisu Carapanu și el <suferă> rău din cauza pneumoniei”.

πουλέω (-εῶ) = a pleca, a zbura (?).

Probabil de la τὸ πουλί „pasăre”. „...<δ>τι ματὰ ἓνα μίνα πουλέει διὰ μαργάλιν χόρυν.” (H.I. XXXIII—5). „...că după o lună pleacă către țara cea mare (Turcia)”.

π<ο>ύριδες (οί) = oameni, în sensul de oameni de caracter”. arom. búrră „erou”; alb. búrrë „om”. „...ἀλλὰ θέλω τούς φίλους μου νὰ εἶναι π<ο>ύριδες.” (H.I. XXXI—96). „...dar vreau ca prietenii mei să fie oameni de caracter”.

πούτι (τὸ) = pud, măsură de greutate.

<rus. пуд „rud”. „...μάλστα ζ<ι>τουσαν <ν>α κάμουν κοντράτο διὰ 3000 χιλιάδες πούτια.” (H.I. XXIII—52). „...mai ales cer să facă contract pentru 3000 de puduri”.

πωρτζέλης, -ηδος (ὁ) = împrumutător, cel care dă bani cu împrumut. arom. bórge „datorie <tc. bordj, același sens. „...ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς ὅλοι ἡ πωρτζέλης ἀπο κάτω γεγραμμένοι...” (H.I. XXIII—95). „...mărturisim noi, toți împrumutătorii scriși mai jos”.

ράζι (τὸ) (Pant., p. 87, nota 3) = mulțumire, plăcere, iar la figurat: amnistie.

„...δίδω τοῖς Ἀργαλαστιώνταις μετὰ τὸν Μαχαλέδων των τὸ ράζι τους...” (Pant., p. 86, doc. 14 B, r. 3). „...le dau Argalastioților împreună cu mahalalelor lor amnistia lor...”.

ρούπι (τὸ) = rup, o optime dintr-un cot sau un sfert dintr-un cot; aici, referitor la monede.

<tc. rup, rub „sfert”. „...τὰ φλορ<ε>α βασιλικά... ἐδὸ τρέχουν παρὰ ρούπι δόδεκα...”.

- (H.I. XIX—85). „...galbenii împărătești... aici sînt la cursul de doisprezece <groși> fără un sfert <de gros> (adică 11 groși și trei sferturi)”.
- ρεσιτάζω = a șterge din socoteală, a bifa, a lichida. arom. risîte, arisite „anulare, ștergerea unei sume sau a unei cifre” <c. ressid „anulare”... τοῦ Ἀνθίου σεπτεμβρίου 29 ρεσιτάσε τὰ ἀπὸ ἐκεῖ που τὰ ἔχης γραμμένα... „șterge-i lui Antim <din socoteală> cele ce ai scris acolo pe 29 septembrie”.
- σαισανά (ὁ) = sarsana, saxana „sarcină, greutate, pachet mare. <c. sexana, după pers. saishane (Scriban) „πάρτε τὸν Νικόλα μία τριχιά καὶ ἕνα κοσκούνη διὰ τὸν σαισανά ὅτι δὲν ἔχῃ.” (H.I. XVIII—148) „Ia-i lui Nicola o sfoară și un ciur pentru bagajul său, căci nu are”.
- σάμα = conj. ca și cum.
- „...δσα μαὶ λές ὅτι ὅπου δανίσαμαν σάμα τοὺς δόσαμιν φοτιά ἔτζε εἶνε. (H.I. XIX—73). „...cîți <bani> îmi spui că i-am împrumutat <sînt> ca și cum le-am dat foc, așa sînt”.
- σαρτιελέν (ης, ες) = spui se ține de cuvînt, (om) de onoare, așa cum trebuie. <c. șart „condiție, clauză”... εἰς ἄκρον μαὶ ἔλιπθην <ὅ>τι <ῆ>τον φίλος σαρτιελέν”. (H.I. XXXI—59) „...foarte mult m-a întristat <moarlea lui Ioan Zapanioti>, căci era un prieten credincios (de cuvînt)”.
- σατριάζαμι (τὸ) = mare vizir.
- <c. sadrazam „mare vizir”... ὅτι ὁ ἰμὴν ἀγᾶς κινήγομενος ἀπὸ τὸν σιλιχτάρι τοῦ σατριάζαμι. (H.I. XXXII—34). „...<ne-a anunțat> că îmi în-aga, urmărit de silihtarul marelui vizir”...
- σαχουλαμάρα (ῆ) = baliverne, prostii.
- arom. şahlamarâ „baliverne, platitudine, insipiditate”... τόσον μόνον μὴν θάλις ὀίξι καμὶαν σαχουλαμάρα, διὰ τὸν τζατάλι μίται διὰ τὸν τζιντζάρων... (H.I. XX—75). „atît numai să nu dai ca sigură vreo balivernă <ca și cum ar fi> din partea lui Cetatili sau a Țîntarului”.
- σαχουλέζω = a duce cu vorba, a păcăli, a pune în sac.
- „...τὸν σαχουλέψε ὁ φίλος με τὴν ῥιτορικὴ <του>... (H.I.—XVIII—29) „...l-a păcălit prietenul cu vorbăria lui...”.
- σεητλεμέδες (οί) = hogeturi; „adeverințe, acte autentice, emise de un cadid, de obicei pentru vinzare sau cumpărare”¹⁾ „Χωρὶς νὰ ἔλθης νὰ μετρήσης ταῖς ἐπτά χιλιάδες γρόσ<κια> καὶ νὰ πάρης τοὺς σεητλεμέδες. δὲν ἔχεις ἄδεια νὰ ἀνοίξης πηγᾶδιν”. (I. Stamu, IX—50). „Fără să vii să plătești cele șapte mii de groși și să ieși hogeturile nu ai voie să deschizi fin-tinile”.
- σεμπσεκέκι (τὸ) (Pant., p. 69, nota 25) = siguranță, securitate, libertate. „...ἐξεδόθη ἐκ νέου βασιλικὸς ὁρισμὸς μου διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ σεμπσεκέκι. (Pant., p. 69, doc. 2, r. 25). „...a fost dată din nou porunca mea împărătească pentru libertate și securitate”.
- σερτικᾶ (Pant., p. 70, nota 3) = sălbatic, neîmblînzit.
- „...καὶ τὰ σερτικᾶ νὰ μὴν πηγαινουν αἰς τὸ <ν> ἀπομαρτυρικὸν τόπον νὰ τζερέβουν... (Pant., p. 70, doc. 3, r. 3 „...și <animalele> lăsate libere să nu meargă în locul interzis să producă pagube”.
- σημαγτζίκον (τὸ) = capital mic.
- arom. sirmajî „capital, fonduri”: alb. sirmajë, <c. semajë, același sens. „...ὁ ἄνθρωπος φαίνεται καλὸς, ἔχει καὶ ὀλίγον σημαγτζίκον μαζὺ τοῦ... (H.I. XXXIII—70). „...omul pare bun, are și puțin capital cu el”.
- σικίνια (τᾶ) = „schein”, bancnote de hirtie la Viena, la începutul sec. al XIX-lea.
- „καὶ νὰ λάβετε ἡ ἐντιμότητα> σας εἰς Βιένναν με καμιάλαιν εἰς χάρτια ἔτοι σικίνια... (H.I. XXXII—98).
- „și să luați dumneavoastră <bani> la Viena cu cambiale în <monede> de hirtie, adică „schein”.
- σιχαρίκια (τᾶ) = veste bună, de fapt recompensă pentru aducerea unei veste bune: de aici expresia πάρω τᾶ σιχαρίκια „iau răsplată pentru vestea bună ce am dus-o, adică „dau de veste”. arom. sâhâricî’e, sâcârike și sîhârike „recompensă, veste”, alb. sihariq „vestea bună”, „...πάρτε τοὺς τᾶ σιχαρίκια νὰ πάρουν τὰ μέτρα τοὺς”. (H.I. XIX—125). „...dați-le lor de știre, ca să-și ia măsurile <necesare>”.

¹ Catalogul Documentelor Turcești, vol. I, București, 1980, Glosar.

σουρέκι (τό) = turmă, cireadă.

arom. surie „mulțime” <tc. suri „cireadă” sürük „turmă”. „... τοῦ εἶπεν <ν> ἄ μου γράψι δ' ἄ 4 σουρέκια εἰδία καὶ 2 ἀγγελᾶδες νὰ ἐρευνήσω”. (H.I. XVII—112). „... i-a spus să-mi scrie să-i găsească 4 turme de boi și 2 <de vaci>”.

σουρεκλητίζω = a amina, a duce cu vorba.

Și σουρουκληντισματα (H.I. XXXII—141 și 146) „... τότε εἰς τὸ τέλος τοὺς σουρουκλητίζουσι μὲ τὸν σήμερος καὶ ἄβριον”. (H.I. XXXII—25). „... acum la sfârșit îi amină de azi pe mine”.

σπέντζες (ολ) = chitanțe, mai ales pentru predarea finului.

„... καὶ ἀφοῦ ἐγάλις τὲς σπέντζες ἂν ἔχῃς τὸν καιρὸν νὰ τοὺς πάρῃς ὅσα μετριτὰ ἔχουν καὶ ὅσα μνίσκουν νὰ δόσουν ὀρολογία”. (H.I. XVII—151) „... și după ce scoți chitanțele, dacă ai timp, să le iei clii bani au, și <pentru> clii rămin, să dea zapise”.

Pantazopol, în lucrarea amintită în capitolul despre sistemul de impozite, scrie despre σπέντζα: „Impozitul capital așezat asupra supușilor de la Thessalomagnezia se înflințește în izvoarele respective sub denumirea de σπέντζα sau χαράτσι. Σπέντζα era o formă a impozitului obligatoriu așezat asupra supușilor inițial pentru răscumpărarea „recrutării tinerești pentru corpul de ieniceri” confundat fiind, după toate aparențele, cu haraciul”. Așa dar, de la denumirea impozitului, cuvântul σπέντζα a trecut, în documentele de la fondul „Hagi Ianuș”, la denumirea actului cu care se plătea o anumită contribuție către stat, desigur alta decât în documentele din lucrarea sus amintită.

στραπάτζο (τό) = strapăț, muncă grea, corvoadă.

<it. strapazzo „muncă grea, osteneală”. „... νὰ μοὶ ἀλιερεδῆσετε τέσσερα ἄλογα γερὰ καλὰ δ' ἄ στραπάτζο...” (H.I. XXXII—145). „... să-mi tocniți patru cai puternici buni de corvoadă”.

συναμηκή (ή) = siminichie; „frunzele și păstăile uscate ale unui arbust din orient...” (Candrea — Adamescu) <tc. senameki „siminichie” „τὸν λέται ὅπου νὰ μοὶ σταίλλῃ... καὶ μερικὴν συναμηκήν”. (H.I. XX—52). „... să-i spuneti să-mi trimită... și puțină siminichie”.

ταϊφάς (ό) = ceată, echipă, taifas.

<tc. taifa „ceată, echipă”. „... ὅσο νὰ πουλεψῇ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὅλον τὸν ταϊφά του εἴγουν νόμῳ του” (H.I. XX—75). „<Să nu vorbești nimic despre Ceata> cit timp nu zboară de acolo cu toată ceata, adică drojdia lui”.

ταμπανλίτικα (τά) = de Damasc, referitor la galbeni sau rubiele; taban „un fel de oțel de Damasc” (Scriban).

„... νὰ μοὶ στίλις... καὶ φλορκιά> ποιλίτικα, ταμπανλίτικα, μισιριότικα ὁμως ὀχη...” (H.I. XXXII—62). „... să-mi trimiți... și galbeni de Constantinopol, de Damasc, dar de Egipt nu...”

ταξαμπολούς = cu lipsă, mai puțin la greutate (vorbind de monede).

„Γροῦσια> 2774 π<α>ρ<άδες> 7 μοὶ εἶχεν στίλι ὁ κονομόγλους καὶ ὅσα κατοστάρη εἶχεν ταξαμπολούς ἐξ αὐτὸν”. (H.I. XX—112). „Konomoglu mi-a trimis 2774 de groși și 7 parale, și un ceatostar dintre aceștia a ieșit cu lipsă”.

ταταρίκι (τό) = afacere.

„... διὰ μαλια καὶ ἐδὸ ὁ ἀρχ<ων> σερδάρης καὶ Νικολόπουλος κάνουν καλὸ ταταρίκι”. (H.I. XX—84). „... în ce privește lina, și aici serdarul și Nicolopol fac o afacere bună.”

τεκέ (ή) = biserică.

arom. tēke, tikē „schit, moschee” <tc. tekkē „schit” „... αὐτὸς ὁ ζαΐλις ἔμινεν σὰν σὸν τεκέν...” (H.I. XIX—74) „... acesta, bietul, a rămas ca în biserică”.

τεκλίτια (τά) (Pant. p. 87, nota 8) = obligații ale impozitului, impozit.

Pentru text vezi cuvântul καιδέ.

τερεκλίτικος (η, ο) = de argint; adj. derivat de la: direcții, colonat, scud spaniol și <z> griptor și stilpar, valora 8 lei și 1/2 în 1826 (Scriban).

„... τὰ 603¹/₂ καραγρόσια τερεκλίτικα τάλαα...” (H.I. XXXIII—107) „... cei 603 1/2 caragroși direcții (de argint) i-am primit”.

τερμπιγές (ή) = (aici) comportare. atitudine.

(arom. tirbie, tirbiete „educație” <tc. terbi“te „educ” „... καὶ τὸ ὄντι εἶνε τερμπιγές τοῦ κῖρ Στεφάν περὶ τὸν Τζατάλι”. (H.I. XX—58) „... și într-adevăr, este purtarea lui kîr Ștefan față de Ceatali”.

τευτίσι (ή) (Pant., p. 69, nota 20) = inspecție, cercetare, percheziție.

, έχωσι νὰ κάμουνσι τευτέσι ἀπὸ μέρους τοῦ βαλῆ... (Pant., p. 67, doc. 2, r. 20). „...au să facă cercetare din partea valii-ului...”

τέφα = advb., idem, iarăși, de asemenea. „...τέφα μετρίτῃ εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἔδωσα 674;66 <γρόσια>...” (H.I. XIX—189). „...de asemenea <am dat> bani la casa lui 674:66 <groși>”.

τζαϊζλίκι (τὸ) = acceptare, primire. apropiere.

arom. geaize „permis, admisibil <tc. djâiz „permis, admisibil”... διὰ τὰς πολλὰς ἐνοχλήσεις <ὀπου> σὰς ἔκαμα ἀπὸ θάρρος παρκαينوῦμε... καὶ τζαϊζλικίου μας...” (H.I. XVIII—100). „...în ceea ce privește marelă deranj pe care vi l-am făcut am fost împini de curaj și de permisiunea <acordată> nouă”.

τζαμπράκι (τὸ) = agrafă.

arom. čeaprake, čiprake, čuprake „agrafă”. „...καὶ ἕνα ζευγάρι τζαμπράκια ἀσιμένια...” (H.I. XVIII—51, (2) „<Să cumpere> și o pereche de agrafe de argint”.

τζεδάπι (τὸ) (Pant., p. 71, nota 6) = justificare, dovadă, scuză. „...ὅστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες ὅποια πράγματα μαθὼ πως δὲν ἐσηκώθησαν, τζεδάπι δὲν μοῦ διδότε πενήντα γρόσια τζερεμέ...” (Pant., p. 70, doc. 3, r. 5—6). „<Dacă> după trei zile află cu aceste lucruri nu s-au ridicat, să nu-mi aduceți vreo justificare, <ci> cincizeci de groși amendă”.

τζεζαριέ (ή) (Pant., p. 88, nota 5) = amendă. „...δὺλῃδῃ φασίξια τῆς ὑψηλῆς σουλτᾶν ἐφέντι μας χκαρεμιέ ἢ σεφίρ τζεζαριέ γκαμπέριξια τερσενέ ἀμεριέ χαρτζι μπᾶς τοῦ σουλτᾶν χκαρεντεσί ἐφέντι μας” (Pant., p. 87, doc. 15, r. 5—6). „...adică dobânzile (veniturile) înaltei doamne, mama împăratului. Saafir, amenda, impozitul amiralizății, bacșișul administratorului sultanului, domnul nostru...”.

τζεράχης (ὁ) = doctor, chirurg. arom. ġirāh „chirurg” <tc. djerrāh „chirurg”... ἕν κάμει χρεια νὰ ἐλθῇ ἢ ἐξοχώτης τοῦ ἡ ὁ τζεράχης” (H.I. XX—43). „...dacă este nevoie, să vină sau înălțimea sa sau doctorul”.

τζιβίτσι (τὸ) (Pant., p. 81, nota 7) = răspuns. „...διὰ τὰ πηγαινούν νὰ δόσον τὸ αὐτὸ τζιβίτσι...” (Pant., p. 81, doc. 10, r. 7). „...ca să meargă să dea aceleși răspuns”.

τζιφτιλίχ, es sau τζιφτιλίτικος, η, ο = rău, viclean. arom. čiftiliu, čiftili <tc. tšchiftēli „mechant, rusé, qui donne des ruades”... καὶ νὰ λῖπι καὶ τὸ ἑλός τοῦ τζιφτιλί θανάσι...” (H.I. XXX—40 și XIX—150). „...și <mai bine> să lipsească mila vicleanului Tănase”.

τζούλακικα = advb. neindeminatic, lipsit de abilitate. arom. čulāk „ciung, neindeminatic” <tc. tchollaq „ciung”; cf. și alb. gullāk „nudo, spoglio”... μαὶ ὅλον τοῦτο ἐγὼ φέρνομαι πολὰ τζούλακικα καὶ ὅλι μ’ἔφισαν εἰς σὶν διακρίσιν...” (H.I. XVIII—114). „...cu toate acestea eu mă port foarte neindeminatic și toți m-au lăsat să fac ce vreau (cum socotesc mai bine)”.

τζουμακεύω = a sustrage, a fura, a ascunde; și subst. τζουμακλίχι (τὸ) = furt, șparleală. Pentru textul verbului v. cuvîntul μέντζα. „...καὶ νὰ ἀπαντοῦν τὰ τζουμακλίχια τὸν ἐλάχον διότι αὐτὴ τὰ μισὰ κλοῦντοῦν...” (H.I. XIX—5). „...și să răspundă (să plătească) furturile țărănilor, deoarece aceștia fură jumătate <din cea ce este>”.

τζούσκας (οἱ) = țușcă, țoașcă; „se zice despre un fel de oi mici, înrudite cu țurcanele” (Scriban). „...εἰς τὰ ὅποια μόνον 500 εἶναι τζιγγίχια, τὰ δὲ ἄλλα εἶναι τζούσκας...” (H.I. XX—113). „...în care numai 500 sînt țigăii, iar celelalte sînt de proastă calitate”.

τρεγιάλα (ή) = cistig. Probabil de la τρεγάματα = alergătură, făclută cu scopul de a cistiga ceva. „...ὅπου ἡμπορὴ νὰ βγῇ τρεγιάλα μὲ συμπεραζυμὸν ἕπερ τὰς 20 χιλιάδες ὀκάδες <φάρι>.” (H.I. XXXII—173). „...căci ar putea să iasă un cistig, cu aproximație, de mai mult de 20.000 deocale <de pește>”.

τιμάρ ἀγαλαρὶ (οἱ) (Pant., p. 69, nota 12) = supraveghetor al unui τιμάρ. τιμάρ este o bucată mică de pământ, iar ζιαμέτ o bucată mai mare. „...μήτε οἱ τῆς τάξεως τῶν ἱσπαχίδων τιμάρ ἀγαλαροὶ λεγόμενον...” (Pant., p. 67, doc. 2, r. 11—12) „...nici cei din tagma spahiilor numiți supraveghetori ai unui τιμάρ”.

φετιφά (δ) = sentință juridică și actul care o conține. arom. fîtfâe „fetva, sentință juridică” <tc. fêtvâ „decizia dogmatică a marelui șeic sau a unui muftiu”... διὰ τὸν φετιφά που γράφεται κατὰ τοῦ τζιντζάρου δὲν γίνικε καὶ ἕς κάμει ὅλο ὁ καλοκεργιάκης καὶ σὺλ τὸ μου εἰγουν τὴν παρέρα...” (H.I. XX—94). „...în ceea ce privește sentința despre care scrieți <că trebuia să se dea> contra înțirului, nu s-a dat și să facă alta (adică alt act) Chiriac și trimite-mi-o, adică actul care conține sentința”.

φίντα = (poliță) de complezență, economică, fără acoperire it. finto „fals, prefăcut, neadevărat”. „...καὶ πάλιν πόλιντα φίνταν διὰ γρόσιας 3500...” (H.I. XXXII—78). „<Îi trimis> și o poliță de complezență pentru 3500 de groși”.

φουσέκια (τὸ) = glonte, cartuș. arom. = fușeke „glonte, cartuș”. Extras dintr-o socoteală: „8 γρόσιας 10 παραάδες εἰς τὰ φουσεκία...” (H.I. XXXI—75) „8 groși și 10 parale pentru gloanțe”.

φουρτζέλι, φουρτζέρι (τὸ) = cutie, ladă. „...ὅτι θέλει τοῦ ἐνχειρισθῆ <τοῦ Ἀστρινου> ἔνα σεντούκι φουρτζέλι...” (H.I. XXXI—2) „...că vrea să-înmîneze <lui Astrino> o lădiță”. χάζμης, -ιδος = dușman”. arom. hazmu, hasmu „dușman”. alb. hasm „nemico” <tc. khaqm „dușman” arom. hăzmuescu „a dușmăni” în alb. hasmonj. „...ὅτι οἱ ἴδιοι ἦτον χάζμιδες τοῦ τζελεπῆ Κοστόκη...” (H.I. XXXII—103) „...că aceiași <oameni> erau dușmani lui gelepi Costache”.

χαράγιο (τὸ) = sac mare. arom. hăraie, hărar „balot” <tc. kharar „sac mare din păr de capră care se încarcă pe vitele de povară”. „Λάβε καὶ 200 ἑκαάδες <κρουῖδια εἰς 2 χαράγια καὶ τὰ χαράγια αὐτὰ σταλθοῦν πίσω...” (H.I. XX—51) „Primește și 200 ocale de ceapă în 2 saci mari și sacii să fie trimiși înapoi”.

χαρμενὶν σεριφιού (Pant., p. 69, nota 3) = înaltului harem.

„...προσταγῇ, ἀπὸ τοῦς μουκατάδες ὅπου εἶναι εἰς τὴν ἐπίσκεψιν καὶ οἰκονομίαν χαρμενὶν σεριφιού...” (Pant., p. 67, doc. 2, r. 3). „...poruncă, de la (în legătură cu) arendările care sînt sub supravegherea și administrarea înaltului harem...”.

ἀρτζι μπας (Pant., p. 88, nota 5) = gratificație, cadou, bacșiș. Pentru text vezi cuvîntul τσεζαριέ.

havaet = dobîndă.

„<Banii> să-i am a răspunde dumnealui la orice bună cerere ce-mi va face, cu havaetul lor la pungă la lună <a> <eri> 7 bani 60...” (H.I. XVIII—68).

χηλές (ή) = fraudă, furt; ἔκαμε χιλέν = a furat, a sustras.

arom. ilee „șiretlie, fraudă, trișare, nedreptate” și hiliété „nedreptate <tc. hile „fraudă”.

„...ἔν ἤθελεν εὐρέσθῃ ὅτι τοὺς ἔκαμε ἕναν παρὰν χηλέν νὰ τοὺς δώσω δέκα...”

(H.I. XXXIII—8).

„...dacă va găsi că am furat vro para, să le dau zece <în loc>”.

χιανέτης, -ιδος = ticălos, josnic, ca o hienă; adjectiv de la gr. ὕαινα „hienă”.

„...εἰς ὁμπουρσια μοῦ ἦπε ὅλι χιανέτιδες καὶ κλεύτες...”

(H.I. XIX—5). „...la Obrșia mi-a spus că toți sînt ticăloși și hoți”.

χιότικα = advb. ca la Hios, adică „înfringere rușinoasă”; arom. hiótica „ca la Hios”.

„...ὁ ἑεζιρίς... καὶ ὅλα τὰ περὶ πια τοῦ τὶν ἔπαθεν χιότικα...”

(H.I. NVIII—67) „...vizirul...cu toate tertipurile lui a pășit-o ca la Hios”.

χουζνὸρι (τὸ) = curtea (boierească, domnească).

„...καὶ τοῦτο τὴν ἐπαρεκίνησε νὰ ἔλθῃ...εἰς τὸ χουζνὸρι τοῦ ἐφθεντοῦ μας...”.

(I. Stamu IX—54).

„...și acest lucru a îndemnat-o să se ducă ...la curtea boierului nostru...”.

χόρα (ή) = sprijin, ajutor.

cf. arom. hōryea „separat”, iar Al. Philippide în „Originea românilor” II, 457, (1927) dă sensul de „ajutor” de la gr. χορηγία.

„Πλὴν ἔχει χόρα παντοῦ καὶ τὸ μαῖσον τοῦ Τζατάλι...”

(H.I. XX—104) „Dar are peste tot sprijin prin Ceatali”.

χορίλκες (οί) = holercă, poșircă. Alte forme : horilcă, holircă (Scriban). „...καὶ τὸ νὰ ἔχει αὐτοῦ μερικὰ βακιά χορίλκες...” (H.I. XVIII—110) „...<vine>, deoarece are acolo niște rachiu, poșircă”.

O OCOLNIȚĂ NECUNOSCUȚĂ A MOȘNENILOR MIȘEI DE PE DÎMBOVNIC *

Descoperită nu demult în vechea așezare a Adunațiilor — Negrași¹ din zona antestepei argeșene, scrisoarea ce-o prezentăm² semnalează alegerea și hotărnicirea moșiei satului Mișei³ din dreapta Dîmbovnicului și a părții Stancăi, jupîneasa spătarului Preda Pîrșcoveanu⁴, ruda Brîn-

* N.R. Documentul, găsit în condiții necorespunzătoare, a fost transcris și donat Arhivelor Statului din București de preotul Ilie Diaconescu, pentru care-i mulțumim și pe această cale.

La Arhivele Statului București se află în colecția „Documente muntenesti”, LXXXIII/1.

¹ Într-o carte domnească din 1620 ca și în alte izvoare de mai târziu se întâlnește apelativul *Rumînați* ai căror megieși vinduseră moșiile lor mai dinainte vreme, Grăjdanei jupîneasa, Lecăi spătarul ca și alți moșneni rumîniți de prin așezările vecine: Răscăeți, Mozăceni, Cio-cănești și Recea — răscumpărați din vecinie pe 6000 aspri sub Gavril Movilă voievod (1618—1620). La 1630 sub Leon Tomșa vodă (1629—1632), alți moșneni din Rumînați cu feciorii lor se vindeau rumîni cu ocini și părți din sat pe 6000 aspri și 7000 bani, Mariei jupîneasa vistier-nicului Trufanda.

În 1743 satul era aservit comisului Matei Știrbei din Isvor-Argeș ce-l vindea prin zălo-gire mănăstirii Glavacioc pentru 320 taleri, iar în harta rusă (1828—1832) *Negrași-Pisc* nu-mărau 28 așezări omenești. (*Documenta Historiae Romaniae, B, Țara Românească*, XXIII, p. 288; pr. I. Mușețeanu, *Mănăstirea Glavacioc*, București, 1933, p. 39; D. Frunzescu, *Dicțio-nar toponimic și statistic al României*, București, 1872, p. 295, col. II; C.C. Giurescu, *Principa-lele Române la începutul sec. XIX*, București, 1957, p. 211; *D.I.R.*, B. vol. III, doc. 500, p. 559—560.

² În 1906 originalul a fost citit și vizat, eliberîndu-se copie de către Arhivele Statului București, cerută de posesorul actului și folosită în pricini judiciare, iar în prezent, documentul a fost donat Arhivelor Statului București.

³ Așezare puțin cunoscută, data poate din aceiași vreme cu satul vecin din stînga Dîm-bovnicului — Vaideești (Ziduri) amintit la 1498 cînd Radu cel Mare (1496—1502) dăruia mî-năstirii Râncăcioc găleți ohabnice din venitul domnesc — orz și grîu ale satelor Bănești (Dîm-bovița n.n.), Dobrinești (de lângă Glavacioc n.n.), Găeștii și Străoștii (Dîmbovița n.n.) (*D.H.R.*, București, vol. I, 1966, p. 465).

⁴ Era din Pîrșcoveni — Romanăți, fiul lui Iordache Trufanda, mare paharnic și al Anceței fiica lui Preda Brîncoveanu, văr primar cu Constantin Brîncoveanu voievod. La 1688 ajungînd mare spătar și medelnicer era trimis cu alți boieri să oprească din drum solia trimisă de Șerban Cantacuzino (+1688) la împăratul Leopold I (1655—1705) pentru ocrotirea țării după sfîrșitul războiului cu turcii (1711) dar cu greu au renunțat boierii să restituie Brîncovea-nului scrisorile și darurile ce le aveau de la împărat. Unul din urmații săi, Ștefan Pîrșcoveanu

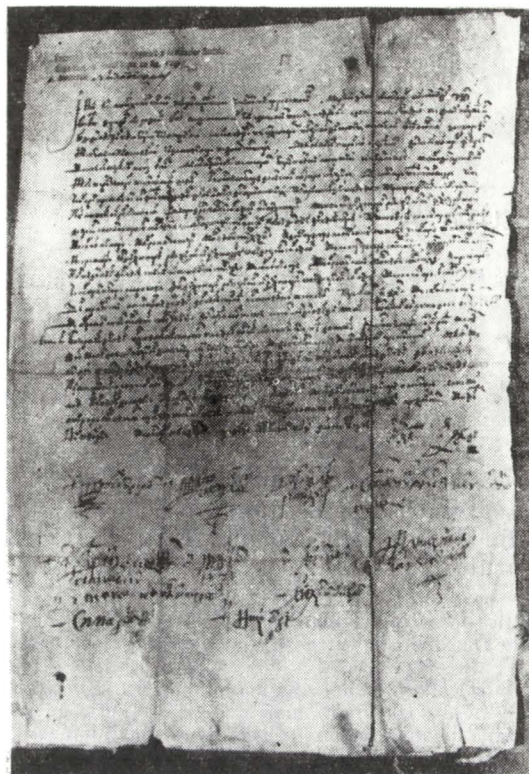

Fig. 1. Hotărnicia moșiei satului Mișe din 1705.

coveanului dobândită prin zălogire de la vistieria țării în a doua jumătate a veacului al XVII-lea pentru plata sutei de taleri datorati de către Mircea iuzbașa, împreună cu frații săi — fiii Ghinei⁵, iuzbașa din Mișei.

Documentul este scris cu slove cursive cirilice în rinduri continui și spații egale, pe hirtie dublă satinată de cancelarie — 0,41 m. × 0,28 m. — filigranată cu treflă și două delte cu virf comun, atinsă de vreme, reparată pe verso cu fasie de hirtie de dată târzie. Redactat pe pagina primei file, cuprinsul documentului vizează, ca și altele de acest fel, unitatea, stabilitatea și legătura poporului cu teritoriul, rolul domniei și al boierilor hotar-

era mare postelnic la 1716, apoi consilier al administrației chesaricești a Olteniei (1718—1739). La 1766 sub fanariotul Alexandru Ghica voievod (1766—1768) purta dregătoria de mare paharnic, iar la 1770 sub ocupația rusească (1769—1774), vel spătar (D. Frunzescu, *op. cit.*; N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1971, p. 226—227; Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești sec. XVIII*, în „Revista Arhivelor”, an. XLIX, vol. XXXIV 1972, nr. 2, p. 299; I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, Craiova, 1934, p. 224, n. 1.; R. Greceanu: *Istoria domniei lui C.B. Brîncoveanu voievod (1688—1714)*, București, 1970, p. 144, 218.

⁵ Într-o carte de judecată domnească din 1704 dintre Radu Știrbei fost mare postelnic, fiul clucerului Tudor din Izvor-Argeș și al Vlădaei din Vîlsănești-Romanați și un Iane și Voicilă din Poeni, Ghinea semna ca martor alături de popa Coman și popa Radu din Izvor avînd dregătoria de postelnic. (Arh. St. Buc., m-reă Glavacioc XIV/6).

nici în identificarea și atribuirea părților de cumpărătoare și moștenire ca și orinduirea perimetrării și păstrării evidenței proprietății funciare, desfășurată în paralel cu lupta obștei libere din perioada destrămării feudale (secolele XVI-XIX) împotriva acaparării pământului de către clasa stăpînitoare prin dări apăsătoare ce reclamau birnicilor credite cu camătă, chezășii ori zalogiri de ocine înscrise în zapise. Alte date amintesc tehnica stînjinerii — trăsura cu stînjenu și palma lui Șerban sau Constantin ⁶, forma ⁷, vecinătățile moșiei, darea pre din jos a părților vindute, semnele stîlpirii ⁸, totalul suprafețelor alese și hotărnicite, microtoponimia veche ⁹ și mai nouă, hidronimia locală ¹⁰ și vecină ¹¹, onomastica răzeșilor fruntași, antroponime și supranume de slujbași locali și divaniți, moșneni vîrstnici și clerici — mărturii — aflători în slujbă sau de prisos, locul (satul și județul), ziua, luna, leatul vremii sau darea ocolniței ¹² și zapisele în mîinile moșnenilor. Forța de expresie a termenilor juridico-istorici ce se reflectă în text, prezența unor slavonisme îndătinate: *sîn* (fiu), *az* (eu), *vel* (mare), *sud* (județ), *ot* (din), *postelnic* (căpetenie intimă domnească), ca și a unor fonetice străine: tătarul-*mîrzac* ¹³, otomanul-*iuzbașa* ¹⁴, ungurescul — *pîrcălab* — sau particularități de cuvinte: *Drăbornic* (Dimbovic), *Răzești* (Răzeși), *i* (și), *dă* (de), *pentre* (printre), *den* (din), *pân* (prin),

⁶ Măsura 2,02 m împărțit în opt palme, optzeci degete sau opt sute linii, iar cel al lui Șerban Vodă 1,97 m. (L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*. Edit. Serisul românesc, Craiova, fără an, p. 62).

⁷ Enclavuri sau locuri infundate, iar trecerea de la trupul de moșie respectiv la cel infundat era îngăduit prin cărări, poteci sau cleme late de 100 m. ca să poată trece ciurda de vite, dacă enclava era un izlaz sau un singur drum, dacă infundătura era un teren agricol. (H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, București, 1958, vol. I, p. 94).

⁸ Hotărnicia începea de la capul, chitoarea, cornul sau colțul moșiei, folosindu-se semne naturale — copaci (stejari, fagi, ulmi, frasin, tei, goruni însemnați cu securea) iar stîlpirea era o altă modalitate de fixare a hotarelor prin pietre cu *pravăt* (fața mai lată) dimensionate de stîncă din blocuri în groapa cărora se așterneau cărbuni, cenușă, sticlă sau alte obiecte ce nu putrezeau, iar strimbarea lor constituia o fraudă gravă. (H. Stahl, *op. cit.*, p. 124).

⁹ Răzești (moșteni cu ocine împărțite); Mișei, Obidiți ce vizează ca și Vaideeni vecini, prezența birnicilor puțini numeroși și lipsiți supuși dărilor felurite și crescînde.

¹⁰ Negrișoara care adunînd apele zăpezilor și ploilor de prin vilcelele braniștilor Bîrlugului, Dumbrăvenilor și Mozăcenilor de sus și jos cade în albia Dimbovicului lingă conacul dispărut al boierilor Ciocănești de la Șelari. Pe grindurile și valea ei s-au urzit așezări ale culturii de prund și a celei feudale timpurii și tîrzii (sec. X—XVI): Neagra, Geru, Ciocănești, Butișoara, Osebiții Negreni vecine cu Mircești dispărute ai Radului ban și alte sate din pădure aservite mănăstirii vecine Glavacioc și Brîncoveanului. (Bibl. Acad. R.S. România, S. 50).

¹¹ Glavacioc (Bălți) apă bogată odinioară în pescuit generată de izvoare pline ce țîșnesc de-a lungul văii ariei subdeluroase locale găvănate curge în meandre prin masive păduroase trecînd pe lingă străvechea ctitorie cu același nume îndreptîndu-se spre mlaștinile Călugărenilor de la Neajlov din ținutul de altă dată al Vlașcăi.

¹² Într-o hotărnicie domnească din 1827 a moșneanului Alexe Șuchie feciorul diaconului Neagu și strănepotul popei Stan din Neagrași se vede că urmașii Ghinei postelnicul răscurăseră moșia vindută boierilor Pișcoveni, dar o parte mutîndu-și și șiliștea (vatra) veche pe ocina lui Șuchie din Neagrași, acesta cerea domniei să i se dea după pravilă loc infundat ori alt havaet, iar cine din ei sau feciorii lor, fără învoială, rachiul și vin pe moșia lui să nu vîndă. Litigiul se prelungea însă multă vreme după cum arată o jalbă din 1831 cînd bîntuia boala holerei. (Documentul se află în păstrarea autorului).

¹³ Căpetenie sau titlu nobiliar familiar întîlnit la tătarii din Crimeea (L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 387 col. 1).

¹⁴ Căpitan peste o sută de fustași (lăncieri) păzitori ai curții domnești (*Ibidem*, p. 346 col. I).

mersu (mers), alături de cele ale scrisului : prescurtări și etajări de cuvinte, vocale și consoane, frecvența accentului, virgulei, punctului simplu și dublu, acoladei și spiralei, ba chiar simbolicul semn al crucii ce precedă textul, fluenta lecturii, semnăturile clare ori calitatea materialului folosit — hîrtia, pana și cerneala — ca și îndemînarea grămăticului atestă autenticitatea și valoarea documentului.

ILIE GH. DIACONESCU

1705 decembrie 22. *Hotărnicia moșiei satului Mișei, județul Argeș.*

Noi doisprezece¹⁵ boiari hotarnici cari mai jos ne vom iscăli ce sântem luați pre răvășalii mării sale domnului nostru Ion Constandin Basarab voevod de Radul sin Radului Untei¹⁶ și de nepotu său Ion i dă Coman Șuchie cu frații lui i dă nepotu său Stoian și de toți părtașii lor și de dumneai jupneasa Stanca Pârșcoveanca ca să alegem și să le hotărîm părțile lor din moșia Mișailor ot sud Vlașca dă către jupneasa Stanca Pârșcoveanca ce au dă moștenire și dă cumpărătoare. Deci noi văzând porunca mării sale domnului nostru, împreună și cu sluga mării sale Atanase vtorli portar, deci cînd au fost la zi și la soroc strănsu-ne-am toți la moșia ce să chiamă Mișai și i-au adus pre toți moșneanii și vînzătorii și cumpărătorii dă față înaintea noastră dă le-am citit tuturor cărțile de moștenire și dă cumpărătoare cine ce au avut pre la mîinile lor fiind toți de față. Deci noi am mersu d-am tras moșia pîn trei locuri după obicei. Trăsura dentăi ce s-au tras la capul moșăii pîn *Râpcigoasa*¹⁷ dă pre Drăbovnic s-au aflat peste tot hotarul Mișailor din hotarul Răzeșilor pînă în hotarul *Obidișilor* la această trăsură stînjeni 791. Dintr-acești stînjeni ales-am partea dumneai jupneasii Stancăi Pârșcoveancăi la această trăsură stînjeni 130 pol și s-au pus piatră. Și au rămas la toți moșneanii stînjeni 660 pol. A doao trăsură pe mijlocul moșăii ce s-au tras tot pă muchia Negrișorii, iar din hotarul Răzeșilor pînă în hotarul *Obidișilor* s-au aflat și la această trăsură stînjeni 396 ; dintr-acești stînjeni ales-am partea dumneai jupneasi Stancăi Pârșcoveanca stînjeni 67 și s-au pus piatră. Și au rămas la toți moșneanii stînjeni 329.

A treia trăsură ce s-au tras pîntri *Glavaciogi*, iar din hotarul Răzeșilor pînă în hotarul *Obidișilor* s-au aflat și la această trăsură stînjeni 795. Dintr-acești stînjeni ales-am partea dumneai jupneasei Stancăi Pârșcoveanca și la această trăsură stînjeni 82 pol și s-au pus piatră. Și au rămas la toți moșneanii stînjeni 713 pol. Pentru că această moșie ce i s-au ales dumneai din Mișai fostu-i s-au vîndută de la vistirie pentru suta lor boiariului dumneai, partea Mircii Sutașul și a fraților lui sin Ghinii Izbașai dă Mișai cu cartea mării sale lui Vodă. Și le-am ales și le-am dovedit părțile lor dă moșii, cît au avut dă moștenire și dă cumpărătoare.

¹⁵ Într-unele hotărnicii se întîlnesc, unu, doisprezece, șasesprezece și chiar douăzeci și patru boiari hotarnici ; în epoca fanariotă (1716—1821), rolul lor era încredințat logofeților hotarnici aflători pe la isprăvnicile județelor, iar în perioada regulamentară (1831—1857) se foloseau instrumente noi — cercul repetîter și busola — ridicîndu-se planuri prin lucrări trigonometrice de către inginerii hotarnici (Bibl. Acad. R.S. România, Ms. 4517 f. 58 ; Ms. DL 11—36).

¹⁶ Ocupație cu profil neguțătoresc ambulant moștenită adeseori din tată în fiu destinată aprovizionării porții otomane, cîmării domniei ca și orășenilor și tirgoveților cu produse lactate.

¹⁷ În hotărnicia amintită din 1827 se întîlnește apelativul *Rtpa goală* (vezi nota 12).

¹⁸ Așezare veche aflătoare pe valea cu același nume în partea de apus a satului Adunații-Negrași.

Și le-am stânjenit precum scriu mai sus și i-am ales și i-am hotărît unii dă către alții ca să nu mai fie gălceavă întru dănsii. Și am dat toată partea dumnei jupăneasei Stancăi Pârșcoveanca câtă i s-au ales și s-au împietrit pre din jos pre lângă hotarul Obidiților, iar pre toți moșneanii i-am dat cu toată partea lor dă moșie pre din sus pă lângă hotarul Răzeștilor. Și le-am dat această scrisoare a noastră la mână a totorora moșneanilor ca să-și ție cineși partea lui cu bună pace¹⁹, pentru că așa le-am ales și i-am hotărît pre dreptate și fără de nici o fățarie. Și pentru mai adevărată credință ne-am iscălit mai jos ca să crează. Dechembrie dni 22, leat 7214 (1705).

Az Preda postelnic Izvoranu²⁰, Az Matei Șterbei²¹, Șerban logofătul Rătescul²², Stanciul Mirzacul ot Ciocănești²³, Az Manolea ot Recea, Az Anghel ot Deagul, Neculae pîrcălabul ot Vulpești, Az Vlaicul ot Gliganul, Az Nica ot Reaci, Az Sima Roceanu; Az Radul deiacanul Găleşescul; Az deaconu Coman ot Negrișora²⁴.

UN DOCUMENT INEDIT DE LA CONSTANTIN VODĂ CANTEMIR

1685 (7193) august 20. Constantin Vodă Cantemir înărește stăpînia lui Lupășco Bogdan ața peste cumpărăturile făcute de tatăl acestuia Gheorghe Bogdan, fost comis, în Denișești (Denișani) Glăvănești, Iubănești, Hulpășani, Ivănești, Săbănești (Șăbănești); Palocini și Belcești.

„Io Costantin vo(i)evoda b(o)j(iu) m(i)lostiiu g(o)sp(o)dar zemli Moldavscoi. Adecă au venit înaintia domnii miali și a lor noștri moldovenеști boiari a mari și a celor mici, credincios

¹⁹ Hotărnicită în 1827 de către logofătul Ion Vilceleanu din porunca lui Grigorie IV-lea Ghica voievod (1822–1828) și deopotrivă fiind cu cea a Răzeșilor vecini, moșia Mișeilor fusese aliniată din trăsura în trăsura cu facere de semne din jos cît și în sus măsurind 4196 stînjeni (8,475 km), de la apa Dărbovnicului (sic) până-n hotarul Răcenilor (Vezi nota 17).

²⁰ Era fiul lui Ivașcu Slugerul din Izvor – Argeș după cum se vede într-oocolniță a moșiei sale din Timpenia adevărită de către 12 boeri în 1696. (I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 146).

²¹ Numărîndu-se printre cei șase fii ai comisului Radu Știrbei din Izvor îngropat ca și fratele său Ivan slugerul din Milcov la mănăstirea Glavacioc în 1709 stăpînea moșii părintești: Rusăneștii, și Mărgăriteștii, iar fratele său Constantin trecut prin multe dregătorii între care și aceea de vel ban uneltea împotriva Brîncoveanului fiind închis la Tismana, băgat în obezi și apoi iertat. (*Ibidem*, p. 65, nota 2, p. 141–142; nota 5, p. 265).

²² Poate coborîtor și contemporan cu boerii Rătești dintre care Luca purta dregătoria de al doilea vistier, Neagoe pe cea de pitar, Toma fost mare sluger, fiul jupanului Enache era ctitor la Borlești-Vărzari în 1753, iar unul din cei șase fii ai săi Grigorie rezidea mai tirziu biserică de la Răteștii de pe Argeș unde s-a și îngropat (1840) alături de Barbu Rădescu fiul lui Dumitrașcu slugerul (R. Greceanu, *op. cit.*, p. 121–124; I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 250; I. Diaconescu, *Reliefuri și inscripții pe cruci de piatră feudale din nord-vestul Ungro-Vlahiei*, în „Glasul Bisericii”, VIII, 7–8, 1969, p. 862, n. 59 bis; *ibidem*, XXIV, 3–4, 1965, p. 291).

²³ Alături de fratele său popa Țogoe, Ion stn Stoica, popa Vișan și alți moșneni dintr-acel sat vindea la 1688 și 1689 ocinele lor marelui logofăt C. Brîncoveanu pentru facerea de beleș-teu cerînd prin zapis să nu fie opriți de la apă (Bibl. Acad. R.S. România, D1, II, 18, 22).

²⁴ Cadalic al satului Neagra ce-și vindea hotarul și părți din sat la 1688–1691, Brîncoveanului slobozindu-i de bir mărunt miere, ceară, găleți de zaharele și fin alegîndu-se și lipindu-se ocinele vîndute de către Cernica vel armaș și doisprezece boieri hotarnici (*Ibidem*, D1, II, 7)

boiarinul nostru Lupașco Bogdan aga, ficiorul lui Ghiorghiță Bogdan, ce-au fost comis, și ni-au arătat un zapis cu multe mărturii oameni buni : Ion și Ilie și Nedelco den Denișești, scriind și mărtorisindu cum au venit Innaintia lor de a ei bună (voie) Vărvara, fata Stanceli, de au vîndut a sa diriaptă ocină și moșie, toată partia sa, un bătrîn den sat den Denișani, lui Vasilie Demesiani dreptu 8 taleri de argint, iar Vasilie au vîndut lui Gheorghii Bogdan comisul, den vatra satului și den cîmpu ț(a)rinia cu sâp(ă)țuri și vadu de moară Ințr-apa Tutovei ce iaste în ținutul Tutovei. Așijdiria și alt zapis cu multe mărtorii oameni buni Ion Udria de Glăvănești și Gligorie ai Ursoae(i) și Tofan Răpede și Vasilie fratele-i lui Tofan și a lui Gavril și Grăjdean, scriindu și mărtorisindu cum au venit Innaintia lor de a lui bună vo(i)e Simion, feciorul Dobrii de Glăvănești de au vîndut a sa direaptă ocină și moșie, un vadu de moară Ințr-apa Ziletinului, Glăd de gîos lui Ion Ruși den Putrediani, iar Ion Rusia l-au vîndut lui Gheorghii Bogdan comisul dreptu 60 de taleri bătu(ți). Așijdiria și alt zapis cu multe mărtorii(i), boiar Toader Pălade ce-au fost stolnici (sic!) mare și Toader și Ion Bujoranul și Costantin și Pavăl Bîtcă den Greci și Simion den Hulpășiani scriind și mărtorisindu cum au venit Innaintia lor de a lor bună (voie) Mirăuță cu ficiorii săi de au vîndut a lor direaptă ocină și moșie cît să va alege partia socru-său lu(i) Gavril și a soacră-sa a Ioanil den sat den Iubănești, den bătrînul Putnianilor ce iaste în ținutul Tutovei, lui Gheorghii Bogdan comisul dreptu 30 de taleri și altu zapis cu mărtorii de la mulți oameni buni : Enakie, ce au fost vistiarnici și Costantin jîtniciarul și Negria stolnicul și Roșca și Viatreș, vornici de poartă, scriindu și mărturisindu cum au venit Innaintia lor de a ei bună (vo(i)e Ioana Căz(ă)ciasia cu ficiorii ei Ion și Gavril de au vîndut a lor diriaptă ocină și moșie cît să va alege din sat den Hulpășani și den Iubănești ce sîntu pre Smila în ținutul Tutovei, lui Gheorghii Bogdan comisul dreptu 40 de galbeni. Și altu zapis cu multe mărtorii, oameni boiari : Toader Pălădie vistiarnicul și Toader Bujoreanul și Neculai de Smeiani și Dumitrașco di acolo și Ion Bujoranul, scriindu și mărtorisindu cum au venit Innaintia lor de a lui bună vo(i)e, Ionașco, ficiorul lui Ionașco de Negreni, de au vîndut a salî (sic!) diriaptă ocină și moșii den sat den Hulpășani și den Iubănești, cît să va alege părțile lui ce iaste în ținutul Tutovei, lui Gheorghii Bogdan comisul, drept 20 daleri (sic!) de argintu. Așijdiria și altu zapis cu martorii oameni buni : Crăciun și Parhirie și Necula den Floriani și Strătulat den Pătrașcani și Apostolakie den Bicani și Simeon de acolo, scriindu și mărtorisindu cum au venit Innaintia lor de a lui bună vo(i)e Toader ficiorul lui Iftodie de Hulpășani, de au dat și au dăruit ale sale diriapte părți de moșii den sat den Hulpășani și den Iubănești, cît să va alege partia lui Costantin de Bicani și a frățîne-său a lui Dumitrașco, lui Ghiorghiță Bogdan comisul den vatra satului, den cîmpu, den țarină, den tot locul, cu tot venitul l cu vadu de moară dreptu 30 de taleri. Și altu zapis cu mărtorii oameni buni : Neculai, feciorul lui Frim de Zmeiani și Ionașco Sălarul de Susiani și Startul de Băcani și Pavăl ficiorul lui Bîtcă de Portărești și popa Buguță de acolo și Deonisie egumenul de la mîn(ă)stire de la Fătăciune, scriind și mărtorisindu cum au venit Innaintia lor de a lor bună vo(i)e Costantin Soitul și frate-său Dumitrașco de au vîndut a lor direapte părți de ocină și cumpărături a triia parte dentr-un bătrîn den sat den Ivănești și den Hulpășani, lui Gheorghii Bogdan comisul drept 60 de taleri de argint, ce iaste în ținutul Tutovei, cu vadu de moară și den vatra satului, den cîmpu și den țarin(ă) cu tot venitul. Și altu zapis cu multe mărtorii oameni buni : Calistru egumenul de la mînăstire de la Fătăciune și Trachileș vătavul (sic!) de stolnicei și Toader Bujoranul și Grădescul (sic!) pitarul, scriindu și mărtorisindu cum au venit Innaintia lor de a lui bună vo(i)e Neculai ficiorul lui Zăvantie de Ivănești, de au vîndut a sa diriaptă ocină și moșie, toată partia sa cîtă să va alege desspre (sic) în mă-sa Nastasiia, fata lui Hilimon, den sat den Iubănești, den bătrînul Hilimoneștilor, lui Gheorghii Bogdan comisul, dreptu 30 de taleri de argint, ce iaste în ținutul Tutovei. Și altu zapis, cu multe mărtorii, boiari și oameni buni : Toader Pălădi stolnicul și Gavril și Clochină vornicii de Bîrladu și Canolakie (sic) Isar și Iakim călugărul

de Portărești și popa Andrei de Băcani și Neculai de Zmeiani și Buciumaș de acolo și Toader Bujoranul de Fraunțeșani scriindu și mărtorisindu cum au venit înaintia lor de a lui bună vo(i)e Startul ficiorul Irimiei sărăcuțul de Băcani de au vîndut părțil(e) de moșie a lui Vasilie Chieptănarul de la Ibănești și de la Hulpășiani den bătrînul putnianilor ce iaste în ținutul Tutovei, lui Gheorghii Bogdan comisul dreptu 30 de taleri, care părți de ocină au fostu și Stratului de la Vasilie Cheptănarul pentru o biholiță (sic!) ce au plătit pentru dinsul la Dumitrașco Epure, den vatra satului, den cîmpu, den ț(a)rînă, den tot hotarul cu tot venitul. Și altu zapis, cu multe mărtorii, oameni buni : Simion medelniciarul și Liciul de Polocinești și Ionușul de acolo și Alexandru și Ion Măciucă de acolo scriind și mărtorisindu cum au venit înaintia lor de a lor bună vo(i)e Ion giudele de Polocinești, de au vîndut a sa direaptă parte de ocină den sat den Săbănești și Gavril cu fămeaia sa și-au vîndut partia lor de ocină den Săbănești, cît să va alege și Tudor den Polocini au vîndut partia lui den Săbănești lui Sandu, iar Sandu li-au vîndut lui Gheorghii Bogdan comisul dreptu 100 de taleri de argintu.

Fila 2 : Așijderia, ni-au arătat un zapis cu multe mărtorii, oameni buni : Dumitrașco Calin șolluzul cu 12 pîrgari de Tîrgu de Birladu și Cîrstia Gavriță și popa Gavril, ficiorul lui Vasilie fratele lui Tămăle, nepot lui Căpățînă, de au dat și au dăruit a sa diriaptă ocină și moșie, toată partia sa, cît să va aliage de la Polocini ce-i iaste de la părinții săi și altă parte de ocină tot dentr-acel sat den Polocini, care și lui i-au fostu cumpărătură de la Nlagul și li-au dăruit lui Ghiorghii Bogdan ce-au fostu comis, den vatra satului și den ț(a)rînă, cu tot venitul. Și altu zapis cu multe mărtorii, oameni buni : Zata și Toader Grădescul și popa Costakie, mărtorisindu cum au venit înaintia lor, de a lor bun(ă) vo(i)e Tigan de Huși de au vîndut a sa parte de ocină cît să va aliage, den sat, den Belcești, lui Gheorghii Bogdan comisul, dreptu 30 de taleri.

Pentru aciaia și domnia mia, dacă am văzut adevărate zapisă cu atltia mărtorii și plată deplin, de la domnia mia încă am dat și am întărit cu această cu toate părți de ocină cite mai sus scriu boiarinului nostru lui Lupașco Bogdan aga ca să-i fie drepte ocine și moșii în viaci, cu tot venitul și urichi și întărit și neclîntit și nerușit în viaci.

U iasl l(ea)l 7193 av(gust) 20.

COMENTARIU:

Documentul, original și inedit, este scris pe hirtie cu două file. Pecetea este căzută. Se află în colecția autorului.

De asemenea, precizăm că el a fost dat de domnitorul moldovean Constantin Cantemir (15 iunie 1685 — 13 martie 1693), în cea de a treia lună de domnie (20 august 1685).

De fapt, este vorba despre un document de întărire a stăpînirii peste niște „ocine” cumpărate anterior, care obligă pe Lupașco Bogdan să înfațișeze înaintea domnitorului nu mai puțin de 12 zapise. În aceste zapise sînt citate numeroase localități moldovene și numele martorilor respectivi, ceea ce face să crească însemnătatea actului emis de cancelaria domnească a lui Constantin Cantemir.

Așa, spre pildă, sînt amintite localitățile : Glăvănești, sat pe Zeletin, în județul Tecuci (v. Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872, p. 215); Putrediani (Putrezeni), sat în Județul Tutova (*ibidem*, p. 387), despre care George Ioan Lahovari,

C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, în *Marele Dicționar geografic al României*, București, vol. V, 1902, p. 145, menționează că are numai 100 de locuitori ; Sussani (D. Frunzescu, *op. cit.*, p. 468, sat în județul Tutova) este menționat în documentul nostru prin Susiani, în plasa Semila (în document Smila), făcînd parte din comuna Bacani (în document Băcani și Bicani) ; Fătăciune (*ibidem*, p. 189), sat în județul Tutova, plasa Pereschivu, este redat în documentul nostru prin Fătăciune și Fătăciune ; Frauteșani, desigur o grafie greșită în document, este Frunteșeni, sat în județul Tutova (*ibidem*, p. 199) ; Ibănești, atestat și de *op. cit.*, p. 242, ca sat în județul Tutova, se găsește în document și sub forma Ivănești ; Belcești (*ibidem*, p. 38) este un sat în județul Tutova, plasa Pereschivu, notat și de George Ioan Lahovari ș.a., în *op. cit.* vol. I, 1898, p. 359, cu amănuntul — nu lipsit de interes — că, la acea dată (1898), avea 107 locuitori, „din care 7 știu carte”.

Referindu-ne la numele de persoane citate în documentul reprodus, credem că unele dintre ele pot fi identificate printre personajele amintite de către Nicolae Muste în *Letopisețul Moldaviei*, din lucrarea lui Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României*, tom. III, București, 1874, p. 85—89. Așa, Lupașco Bogdan ar putea fi un Bogdan, ajuns, mai apoi, hatman al lui Constantin Cantemir. Pitorescul unor nume redată în document trebuie, de asemenea, subliniat. Mă refer la nume precum ar fi Tofan Răpede, Toader Pălade, Ion Bujoranul, popa Buguță, Zăvantie, Hilimon sau Vasile Cheptănarul, Ionuș și Irimie Sărăcuțul. Un „sărăcuț” este citat, spre pildă, cu 50 de ani mai înainte și în documentul din Liești, nr. 150, publicat de Ioan Bianu, în *Documente românești*, partea I, tom. I, București, 1907, p. 136.

În afara particularităților graiului moldovean, pe care le întîlnim la tot pasul în document, trebuie, însă, să subliniem și câteva aspecte mai puțin întîlnite în astfel de documente ale epocii respective. Astfel, atunci cînd se indică originea unui nume, se folosește prepoziția „de”, ca în alte limbi romanice, cum este cazul, de exemplu, cu „Îftodie de Hulpășiani”, „Ionașco Sălarul de Susiani”, „Startul de Băcani”, „Bîtcă de Portărești” ș.a., alături de formulele obișnuite „Bedelco den Denișești”, „Pavăl Bîtcă den Greci”, „Simion den Hulpășiani” ș.a. și alături de prepoziția — caracteristică pentru graiul moldovean — „di”, în textul comun, ca în exprimarea „Dumitrașco di acolo”.

Curioasă este folosirea unor consonante duble, atît în cuvinte comune cît și în nume proprii, precum ar fi „înnaintia”, „desspre” și „Grădesscul”.

Cuvîntul „fămeaia”, folosit în textul documentului, atestă — cum se știe — originea „familia”.

Considerăm că documentul emis de cancelaria domnească a lui Constantin Cantemir, este — după cunoștința noastră — primul act semnat de către acest domn, din cîte s-au publicat pînă în prezent. Un interes deosebit prezintă toponimia și onomastica acestui document, ca și limba folosită.

ION PĂTRAȘCU

H. DJ. SIRUNI (1890 – 1973)

La 8 aprilie a.c. s-a stins din viață, cunoscutul orientalist H. Dj. Siruni. Eram obișnuiți să-l știm retras în modesta sa locuință din București, lucrînd continuu și împlinînd cu căldură și prietenie pe oricine-l vizita. Cu trei ani în urmă fusese sărbătorit la noi în țară și în străinătate de către comunitățile armenesti și de savanți orientaliști în rîndurile cărora de multă vreme era cunoscut ca un mare specialist în studiile islamice și armenice. El promitea noi contribuții în domeniul orientalisticii. Moartea l-a răpit în momentul cînd era încă în plină activitate. Numai cu cîteva săptămîni în urmă îi apăruse la Beirut o amplă lucrare în limba armeană despre marele său prieten prof. Nicolae Iorga și legăturile sale cu poporul armean.

H. Dj. Siruni era fiu al poporului armean și se născuse-n Turcia, unde și-a făcut și studiile. În anul 1922 s-a refugiat în România, care a devenit a doua patrie a sa și a căreia i-a rămas credincios pînă la sfîrșit, refuzînd să o mai părăsească. Aici și-a desfășurat cea mai mare parte din activitatea sa de istoric-orientalist și scriitor. De la început s-a bucurat de încrederea și prețuirea lui Nicolae Iorga cu care a colaborat și care i-a îndrumat cercetările istorice.

Înarmat cu o profundă cunoaștere a vechilor culturi și civilizații armenice și musulmane, turco-arabe-persane, pe care și-o formase la Constantinopol, de cum se stabilește în România Siruni începe să cerceteze cu perseverență istoria românilor. Bogatele sale cunoștințe de turcologie și armenologie îi dau posibilitatea să contribuie la lărgirea cunoașterii trecutului nostru istoric, a relațiilor țărilor române cu Poarta Otomană și a legăturilor noastre cu armenii stabiliți cu secole în urmă pe teritoriul țării noastre. El publică lucrări, studii și articole în periodice de specialitate, face comunicări publice, ține conferințe. Toate acestea stîrnesc interesul a numeroși cercetători ai istoriei noastre naționale și ai relațiilor țărilor române cu popoarele sud-est europene. Din necesitatea lărgirii orizontului cercetărilor noastre istorice și pentru a pune la îndemîna celor preocupați de aceste probleme materialul documentar existent la noi în țară, Direcția Generală a Arhivelor Statului din București l-a însărcinat pe Siruni în anul 1944 să inventarieze fondurile cu documente turcești și armenesti din arhivele de stat din țară. Cu perseverență și pricepere el a cules, transcris, tradus și adunat mare parte din documentele otomane. Multe din acestea, însoțite de studii, au fost publicate în diferite reviste de specialitate. De asemenea, a cules, transcris, tradus și comentat numeroase documente armenesti. A studiat și publicat manuscrise, inscripții și referințe armenesti descoperite la comunitățile și bisericile armenesti din vechile tîrguri și orașe de pe teritoriul țării noastre. A extras cu răbdare numeroase referințe din lucrările cronicarilor și scriitorilor armeni cu privire la poporul român și la legăturile dintre acesta și armeni. Tot Arhivele Statului i-a încredințat sarcina de a inventaria documentele din arhivele Transilvaniei cu care ocazie a descoperit o serie de știri noi referitoare la răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan. Lui Siruni îi datorăm numeroase studii cu privire la istoria armenilor din România și a relațiilor lor cu poporul român. Ori de cîte ori a fost nevoie și-a adus contribuția în materie de armenologie. La alcătuirea primului volum din Corpusul de inscripții din România, elaborat de Institutul de Istorie „N. Iorga”, Siruni a lucrat inscripțiile armenesti. De asemenea

tot el a inventariat și actele turcești și armenesti din fondul Manuc-bei de la Muzeul de istorie a municipiului București.

Cercetările sale în materie de armenologie s-au extins la cultura și civilizația armeană. Mare parte din studiile sale în acest domeniu au fost scrise în limba armeană și publicate în străinătate. A fost unul din foarte puținii savanți adînc cunoscători ai istoriei și civilizației milenare a Armeniei. Instituțiile superioare de știință, cultură și învățămînt din Erevan l-au invitat de mai multe ori să țină cursuri acolo și să inițieze pe conaționali săi în cunoașterea istoriei și civilizației poporului armean. Pentru meritele sale în acest domeniu a fost distins cu medalii și ordine armenice.

Studiile orientale în România au avut în persoana sa un neobosit animator. A fost unul din inițiatorii înființării Secției de studii orientale din cadrul Societății de științe istorice și filologice din România al cărei vice-președinte a fost. După ce s-a constituit Asociația de studii orientale a fost ales președintele ei de onoare. În cadrul acesteia a prezentat numeroase comunicări, multe dintre ele tipărite în anuarul Asociației „Acta et Studia orientalia”.

S-a preocupat continuu de formarea cercetătorilor în domeniul orientalisticii românești. În acest scop a desfășurat o bogată activitate didactică de inițiere în studiul limbilor turcă și armeană în formele lor clasice și moderne și în cunoașterea izvoarelor istorice otomane și armenice. A predat ani în șir lecții studenților pentru învățarea acestor limbi la Institutul sud-est-european, Institutul de studii balcanice, la Facultatea de Litere din București și la Școala de arhivistică. Pentru ajutorarea studenților a alcătuit culegeri de texte paleografice și manuale de diplomatie otomană.

O susținută activitate a desfășurat Siruni pentru apropierea prin cultură a armenilor și românilor.

Pornind de la faptul că armenii din România veniți de multe secole aici își uitaseră în mare măsură tradițiile și cultura lor, a socotit de datoria lui să le facă cunoscute valorile culturale și artistice armenice și în același timp să înlesnească românilor cunoașterea culturii armenice cu specificul ei. În acest scop a organizat expoziții de artă și cultură armeană, cum a fost cea de la București din anul 1930 sub patronajul prof. N. Iorga, concerte de muzică populară armeană, ca cele susținute de corul „Comitas” la București și Vălenii de Munte, serbări de muzică și dansuri populare armenesti, tabere de tineret etc. De asemenea, pentru a face cunoscute armenilor de aici și din străinătate valorile culturii românești Siruni a tradus multe din versurile lui Eminescu în limba armeană. A înființat revista „Ăni” (apărută în anii 1935–1938 și 1940–1943), care, în concepția sa trebuia să fie, cum de altfel a și fost, o tribună de colaborare între savanții și intelectualii români și armeni pentru o mai bună cunoaștere, stimă și prețuire. Această nobilă inițiativă a apropiat multi savanți și intelectuali români în frunte cu prof. N. Iorga de savanți și intelectuali armeni de pretutindeni. Pentru Siruni această acțiune a însemnat triumful gîndului său cel mai curat, prin care și-a cîștigat stima și prețuirea bine meritată ale ambelor popoare.

Această amplă și variată activitate îi fixase de mult un loc deosebit în orientalistica românească și în cultura armeană contemporană. Disparația lui lasă un gol, care cu greu va fi umplut, mai ales în domeniul armenologiei și al legăturilor din trecut dintre armeni și români.

O dată cu moartea sa românii pierd pe unul din cei mai importanți reprezentanți ai orientalisticii românești din ultimii cincizeci de ani, care prin cercetările sale și vastele cunoștințe în domeniul turcologiei și armenologiei a contribuit la o mai profundă cunoaștere a trecutului nostru istoric, pe cel care a lucrat cu rîvnă și dezinteres la apropierea dintre poporul român și poporul armean, pe un devotat prieten. Amintirea lui va rămîne veșnic vie în sufletele aceluia care l-au cunoscut, l-au prețuit și l-au iubit.

NICOLAE M. GHINEA

CÎTEVA ACHIZIȚII DE DOCUMENTE FĂCUTE DE ARHIVELE STATULUI BAIA MARE ÎN ANII 1971 – 1972

Activitatea de completare prin achiziții de la particulari a fost o preocupare permanentă a filialei noastre, obținîndu-se în ultima perioadă de timp rezultate prețioase. Arhivele au intrat în posesia unor documente de o valoare inestimabilă. Printre acestea menționăm „Colecția de Diplome maramureșene din secolele XIV–XVIII” a acad. Ioan Mihalvi de Apsa și „Fondul

familiei Rednic din Giulești" (1364—1824), familii din rîndul cărora s-au ridicat de-a lungul timpului comiți sau vicecomiți, prelați, juriști și alți intelectuali, care au avut un rol important în istoria Maramureșului.

Documentele achiziționate în anii 1971—1972 pot fi grupate, după proveniența lor, în documente familiale și documente sau colecții de documente. Dintre documentele familiale semnalăm :

1. Documentele familiei Bota (1609—1885).

Documentele familiei „Botha” din Cernesti din fostul district românesc al Chioarului, au fost donate Arhivelor în numele familiei de dr. Vasile Bota din Baia Mare.

Cele 14 documente donate, în majoritate originale, provenind din anii 1609—1885 atestă vechimea familiei Bota din Cernesti, care avea titluri de mici nobili înainte de perioada 1579—1599, cînd Principii Cristofor și Mihai Bathory, la cererea fraților Mihai și Martin Bota le-au recunoscut și întărit posesiunile și donațiile avute anterior de această veche familie românească din Chioar.

De asemenea, documentele reflectă lupta dusă de membrii familiei Bota și de alte familii românești din Chioar pentru menținerea privilegiilor și libertăților cîștigate din vechime, a dreptului de stăpînire asupra pămînturilor. Reiese totodată acțiunea de extindere a zonelor cultivabile prin defrișări de terenuri care, potrivit uzanțelor juridice, le reveneau în folosință sau stăpînire un anumit număr de ani.

Din depozițiile unor martori la procesele în probleme de posesiune mai rezultă faptul că adeseori acestea creșteau în dauna pămînturilor aparținătoare obștei satești.

2. Documentele familiei Ciocaș (1774—1944).

Din același district al Chioarului provin și documentele familiei Ciocaș din Cărpiniș, azi în județul Maramureș. Majoritatea documentelor reflectă raporturile economice și sociale dintre nobili și păturile sărace care recurg în mod frecvent la împrumuturi bănești, zălogindu-și averile sau chiar libertatea pentru obținerea lor. Documentul din 9 iunie 1797 atestă că Sofia Ciocaș și soțul ei Zaharia Ardelean se obligă să servească în calitate de jeleri lui Lupu Ciocaș pentru un împrumut de 31 florini și 20 creișari. Semnificative sînt și cîteva contracte din anii 1833—1838 în baza cărora Zaharia din Cărpiniș a zălogit o parte din pămînturile sale lui Achim Moroșan din Chiuzbaia și Gavril Mureșan din Ieud (Maramureș) pentru împrumuturile de bani făcute pentru o perioadă de 99 de ani.

Un alt document important este cel din 23 mai 1829 prin care Conventul din Cluj-Mănăstur, la cererea fraților Zaharia, Ștefan, Simion, Gavril, Moise și Nichita Ciocaș din Cărpiniș eliberează în transumpt diploma de înobilare dată de Acațiu Barsay la 22 august 1659 prin care se acordă titlul de nobili membrilor unor familii românești din localitățile Coruia, Cărbunari, și Făurești.

Majoritatea documentelor familiei Ciocaș, reflectînd aspecte ale mișcării proprietăților funciare ca urmare a împrumuturilor de bani și a ipotecării unor pămînturi, oferă importante date pentru studiul onomasticii și toponimiei din satul Cărpiniș și alte localități ale Chioarului, căci cuprind, în cadrul textului maghiar, o serie de denumiri de holare redată în limba română ca : „Pe Valea Negri”, „La lutul de oale” (1777), „În față” (1806), „Preluca” (1808), „În dosul nemișului” (1829), „La Valea broaștelor”, „La gardul țării” și „Între Vilece” (1831) etc. din hotarul localității Cărpiniș.

3. Documentele familiei Pașca (1592—1932).

Documentele donate de profesorul pensionar Augustin Pașca din localitatea Lăpuș, provin de la familia sa, atestată documentar printre familiile nobile din fosta Țară a Lăpușului încă din anii 1588—1593, după cum rezultă din evidența actelor prezentate de această familie

comisiei care s-a ocupat cu verificarea titlurilor de noblete. Cele mai multe documente reflectă relațiile feudale agrare din secolele XVI—XIX. Din depozitiile numeroșilor martori, chemați în fața instanțelor de judecată în problema delimitărilor de hotare rezultă mișcarea proprietăților funciare și deseale încălcări de hotare din partea iobagilor, ca una din formele de exprimare a nemulțumirilor țărănești din această perioadă. Alte documente se referă la procesele familiei Pașca cu fiscalul pentru recuștigarea unor pământuri din hotarul comunei Lăpușul Românesc și a dreptului de circumărit, pierdut în anul 1848.

Un document din anul 1824 cuprinde evidența impunerilor comunale, indicându-se printre altele, numărul capilor de familie, al nobililor și colonilor din mai multe localități. Aflăm astfel că în localitatea Lăpușul Românesc existau la acea dată 41 nobili și 99 coloni, primii fiind așezați în partea de sus a satului, având biserică „nemoișească” și cimitir propriu, iar iobagii și colonii în partea de jos a satului.

Un interes deosebit pentru filologi îl prezintă culegerea de poezii populare cuprinzind doine de cântănie și balade, unele culese din popor, altele create de Vasile Pașca, printre care se află și o variantă interesantă a cunoscutei balade populare „Gruia lui Novac”.

De asemenea, a fost achiziționat un registru emis de conventul din Cluj-Mănăstur la 3 aprilie 1788, care cuprinde în transumpt un document mai vechi, din 1 februarie 1669 al lui Mihai Apafii, principele Transilvaniei, în baza căruia sint conșcriși toți nobilii, pușcașii și oamenii liberi de pe domeniul Cetății de Piatră. Documentul, alături de cele ale familiilor Bota și Ciocaș, prezintă importanță pentru istoria fostului district al Chioarului din secolele XVII—XVIII, pentru care lipsesc documente referitoare la Chioar, deoarece arhiva districtului a fost distrusă în timpul evenimentelor de la 1848¹.

Tot prin achizițiile din ultimii doi ani sint cuprinse și câteva documente care prezintă interes din punct de vedere cultural. Este vorba de câteva manuscrise originale, literare ale poetului și pedagogului maramureșean Petre Dulfu, din anii 1936—1940, publicate în ziarul băimărean „Cronica” precum și scrisorile poetului adresate redactorului acestui ziar, Gh. Crișan, de la care am primit aceste documente, în legătură cu trimiterea manuscriselor și cu unele probleme culturale de interes local.

Printre manuscrise figurează și câteva snoave, poezii precum și povestirea „Fata cea isteată”. Atât manuscrisele cît și scrisorile sint originale și poartă semnătura lui Petre Dulfu. Scrisorile sint importante și pentru faptul că oferă posibilitatea datării unor manuscrise literare nedatate.

Între achizițiile de documente făcute de filiala maramureșeană, se înscrie și donația făcută de profesoara Elena Toma din Baia Mare cuprinzînd actele create de Consiliile Naționale Române cercuale Baia Mare și Seini, în perioada noiembrie 1918—aprilie 1919, precum și două documente din anii 1904—1905 în legătură cu activitatea membrilor P.N.R. printre care se aflau și frații Vasile și Constantin Lucaciu.

Documentele provenind de la consiliile naționale române cercuale, în număr de peste 150, oferă cercetătorului crearea unei imagini complexe asupra evenimentelor politice de pe meleagurile maramureșene și sătmărene care au premers și au urmat Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Ele oglindesc componența și modul de organizare al C.N.R. cercuale și a gărzilor naționale corespunzătoare precum și importanța activității acestor consilii în pregătirea maselor pentru împlinirea acestui mare eveniment istoric și pentru aplicarea în viață a hotărîrilor și ordinelor primite din partea Consiliului Dirigent de la Sibiu.

Documentele oferă date inedite în legătură cu înființarea Consiliului Național Român al comitatului Satu Mare la 12 noiembrie 1918, al C.N.R. cercuale Baia Mare și Seini și al C.N.R., a gărzilor naționale corespunzătoare din localitățile Satulung, Tăuții de Sus, Unguraș și Rus în ziua de 24 noiembrie 1918, Căicrlău (25 noiembrie), Chechiș (24 decembrie), Sisești (22 decembrie), Săsar (16 noiembrie), Tăuții de Jos (21 noiembrie), din fosta plasă Baia Mare; Apa (10 noiembrie), Potău (7 noiembrie), Valea Vinului (10 noiembrie), Pomi (15 noiembrie), Jegăriște (15 noiembrie), Roșiori (17 noiembrie), Berbești (19 noiembrie), Seini (5 noiembrie) și Vile Apei (19 decembrie) din fosta plasă Seini. Chiar dacă pentru celelalte localități nu s-au păstrat actele de constituire a C.N.R. în schimb există corespondență și rapoarte periodice ale acestora, astfel că se poate urmări activitatea tuturor C.N.R. comunale din fosta plasă Baia Mare și Seini.

¹ A. Moldovan, *Districtul Chioar*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1971, p. 294.

Alte documente din cadrul acestei colecții oglindesc entuziasmul și optimismul maselor, care, în mari adunări populare, și-au ales delegații care să le exprime voința fermă de unire cu România:

Dintr-un document din 14 decembrie 1918 aflăm că din plasa Baia Mare au luat parte 53 de delegați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, iar din altul, din 29 decembrie 1918, pregătirile pentru primirea generalului francez Berthelot, în județele Satu Mare, Sălaj și Năsăud „sincer prieten al neamului românesc”. În îndrumarea dată în legătură cu primirea sărbătorească ce trebuia să se organizeze în gărilă prin care urma să treacă, se insistă asupra faptului că înaltului oaspete să i se prezinte atît frumusețile tradițiilor noastre populare cît și suferințele poporului sub tirania vechiului regim politic.

Din aceste documente rezultă autoritatea de care se bucurau C.N.R. cercuale și comunale, faptul că nu se lua nici o măsură de ordin administrativ, economic, cultural sau politic fără consultarea și aprobarea lor. Pe baza îndrumărilor primite C.N.R. cercuale Baia Mare și Seini au luat măsuri privind aprovizionarea populației cu articole alimentare și îmbrăcăminte, pentru asigurarea liniștii publice și respectarea bunelor relații între populația română și cea maghiară din județ. Acolo unde s-au constatat abuzuri, acte de speculă sau acțiuni dușmănoase față de hotărârile și ordinele primite din partea Consiliului Dirigent de la Sibiu, consiliile naționale române au luat măsurile corespunzătoare.

Numeroase documente se referă la sosirea trupelor române în Baia Mare și măsurile luate de C.N.R. cercuale în vederea asigurării bunului mers al vieții economice, sociale și politice din această parte a țării.

Prin rindurile de față aducem mulțumirile noastre profesoarei Elvira Toma, dr. Vasile Bota și profesorului Augustin Pașca care au făcut donații filialei noastre.

VASILE CĂPÎLNEANU

„80 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA COMISIEI MONUMENTELOR ISTORICE 1892—1972”

Una din dovezile civilizației înaintate a unui popor, a formării unei conștiințe patriotice, o reprezintă dragostea față de vestigiile trecutului, păstrarea și valorificarea lor într-un spirit creator, pentru generațiile prezente și viitoare.

În acest sens converg și preocupările față de conservarea monumentelor istorice și de arhitectură, manifestate încă din timpul unor domnitori luminați ca Alexandru Lăpușneanu, Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu, Grigore M. Ghica, dar care, abia în secolul trecut își croiesc un făgaș propice, trecîndu-se la o finalizare legală.

Încă din 1871, zece delegați în frunte cu V.A. Urechia și Cezar Bolliac propun un „proiect de lege pentru conservarea monumentelor culturii române”, proiect care, zece ani mai tîrziu, este publicat de V.A. Urechia.

În 1880 se constituie Comisia pentru cercetarea antichităților din Dobrogea, prima instituție de acest gen în țările române, avînd ca membri pe M. Kogălniceanu, Gr. Ștefănescu, B. P. Hasdeu. Abia în 1892, în urma stăruințelor unor istorici de seamă și oameni de cultură ca Gr. Tocilescu, V.A. Urechia, Titu Maiorescu, G.C. Arion, ia ființă „Comisiunea monumentelor istorice” și se promulgă legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice, avînd ca scop întocmirea unui „inventar general al tuturor edificiilor și obiectelor vechi din țară care prezintă un deosebit interes istoric sau artistic, pentru a căror conservare urmează să se ia măsuri”.

Revizuiindu-și în repetate rînduri statutul și chiar titlul, extinzîndu-și din 1921 aria de cercetare prin înființarea Secției pentru Transilvania, Comisiunea își continuă activitatea cu realizări de seamă ca: publicarea, începînd din 1908, a Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice, în care vor apare studii de monumente, restaurări efectuate (ca de pildă restaurarea bisericii „Sf. Nicolae” din Curtea de Argeș, căreia i se consacră un volum întreg); primele inventarii de monumente, pe zone; întocmirea unei colecții de obiecte de mare valoare istorică și artistică, deschisă publicului în 1910.

În rândurile Comisiunii au activat nume prestigioase ale culturii noastre naționale, ca : D. Onciul, V. Pârvan, G. Murnu, N. Iorga, Petre Antonescu, Constantin Moisil, I. Andrieșescu, N. Ghika-Budești, V. Drăghiceanu, I.D. Ștefănescu, A. Sacerdoțeanu, Constantin Dalcoviciu și numeroși alți pasionați cercetători, făcând o adevărată muncă de pionerat în depistarea, studierea și salvarea altor monumente valoroase de la piere.

După unele publicații răzlețe de studii de monumente și sesiuni de comunicări, se reia în sfârșit, în 1970, și vechea serie a Buletinului, sub denumirea de „Buletinul Monumentelor Istorie”. Comemorând înființarea Comisiunii, numărul 3/1972 al Buletinului publică articole închinat acestui eveniment, semnate de vechi colaboratori și iubitori ai monumentelor ca prof. univ. A. Sacerdoțeanu, prof. arh. Horia Teodoru, prof. univ. V. Vătășianu, ca și de continuatorii acestei tradiții de studiu și activitate intensă — dr. V. Drăguț, directorul D.M.I.A.

Recunoscând valoarea acestui for conducător și coordonator care a fost vechea Comisiune, în 1972 Consiliul Culturii și Educației Socialiste o reînființează sub titlul de „Comisia Monumentelor Istorie și de Artă”, formată din 53 membri (arhitecți, arheologi, istorici, istorici de artă, etnografi, cadre de conducere din Comitetele municipale și județene).

Cu o mică întârziere, D.M.I.A. organizează la începutul acestui an o amplă sesiune omagială *, la care și-au dat concursul rodnic cercetători cu o îndelungată experiență sau mai tineri, toți vădind însă aceeași înțelegere și dragoste față de obiectivele studiate.

Programul a avut un caracter complex, îmbrățișând teme dintre cele mai variate și mai interesante.

Prof. A. Sacerdoțeanu și Oliver Velescu au evocat aspecte din realizările vechii Comisiuni, continuate și mult lărgite de către noul for. Activitatea marelui istoric și arheolog Vasile Pârvan în cadrul Comisiunii a fost prezentată pe baza unor date mai puțin cunoscute de către Valeriu Leahu.

Un accent deosebit s-a pus, așa cum este și firesc, pe restaurare, domeniu atât de important, cu implicații vaste și problematică bogată. Restaurarea, așa cum era înțeleasă în secolul al XIX-lea, principiile care au stat la baza activității lui Lecomte du Nouy în România cași concepția superioară a lui N. Iorga în acest domeniu au fost subiectele comunicărilor lui Emil Lăzărescu, Grigore Ionescu, Liviu Ștefănescu. Arhitecții Șt. Balș și Liana Bîlculescu au prezentat proiectele detaliate ale lucrărilor efectuate la două monumente (biserica Radu Vodă din București și mănăstirea Comana).

Înainte de a se trece la acest stadiu final, al restaurării științifice, este absolut necesară studierea monumentului sub aspect arheologic, istoric, arhitectonic, artistic, așa cum au dovedit-o lucrările arheologilor Gh. I. Cantacuzino (biserica Stelea-Tîrговиște), Radu Heitel (șantierul D.M.I.A. din Transilvania în anii 1960—1962), Nicolae Pușcașu (Mănăstirea Putna), Panait I. Panait (Curtea Veche în secolul al XVI-lea), Zoltán Székely (cetatea Balványos din jud. Covasna), S. Negoiescu și Al. Bogdan (cetatea din secolul al XVII-lea de la Tg. Mureș). Radu Popa (așezarea și biserica de la Voievozi-Bihor) sau ale altor cercetători — Marius Porumb (biserica din Cicău), Ion Scheletti (bisericele de zid din județul Cluj), Ioan Cristache Panait (arhitectura românească din Transilvania din secolul al XVIII-lea).

Lucrările de restaurare întreprinse în ultimii ani de D.M.I.A. la biserica din Strei au dat la iveală o pictură originală din secolul al XIV-lea, a cărei valoare excepțională a fost pe larg comentată de către dr. V. Drăguț.

Interesantă și originală ni s-a părut abordarea de către Virgil Teodorescu, a studiului arhitecturii unei epoci în opera unui miniaturist. Dionisie Eclesiarhul, prezintă încă prea puțin relevant în contextul cultural al primului sfert de veac XIX. Ocupându-se de un domeniu pe nedrept neglijat, Niculae Niculae subliniază o datorie de onoare, aceea a conservării operelor comemorative de război, ridicate benevol de către diferite societăți și așezăminte.

Arhitectura laică a fost prea puțin reprezentată (El. Busuioc — o casă din secolul al XV-lea din Rimnicul Vilcea, R. Crețeanu — conacul de la Tunari), ca și cea populară (C. Irimie — monumente de tehnică populară din Dumbrava Sibului, R. Petre și M. Stroia — biserica din Dragomirești de la Muzeul Satului), curențe de fapt încă vizibile în orientarea cercetărilor de la noi.

Socotind această sesiune ca o datorie de recunoștință față de realizările înaintașilor, D.M.I.A. a prezentat în încheiere o gală de filme documentare cu câteva din cele mai izbutite restaurări ale șantierelor sale din ultimii ani.

VALENTINA BUȘILĂ

* În sălile Muzeului de istorie a Municipiului București, la 23—25 ianuarie 1973.

MĂRTURII DESPRE O PAGINĂ EROICĂ A MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI

Cu prilejul împlinirii a patru decenii de la eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie — februarie 1933 Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România în colaborare cu Direcția generală a Arhivelor Statului a organizat expoziția documentară „40 de ani de la luptele ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie — februarie 1933”.

Expoziția pune în valoare un bogat material arhivistic, privind una din paginile glorioase de luptă a maselor muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român, cît și posibilitățile largi de continuă și rodnică colaborare între cele două instituții. Numeroase documente oglindesc evoluția și consecințele crizei economice din 1929—1933 în România, creșterea șomajului. Astfel, dintr-o notă cu data 12 ianuarie 1931 referitoare la situația concedierilor din județul Caraș Severin rezultă că la Reșița, Secul, Doman la acea dată existau 774 capi de familie șomeri care aveau în întreținere 440 de membri, iar la Moldova Nouă 754 de șomeri capi de familie, care trebuiau să asigure existența lor și a 1956 membri.

Ministerul Muncii arăta la 27 iulie 1932 că: „... situația șomajului în întreaga țară a luat proporții îngrijorătoare. Numărul lucrătorilor fără ocupație sporește zilnic, deoarece în multe întreprinderi particulare de mare importanță lucrul a încetat complet, iar în altele muncitorii sint avizați că în curînd nu vor mai avea de lucru. Minele de cărbuni din Valea Jiului de la începutul acestui an pînă în prezent, au mai concediat 1500 de salariați.

„Uzinele de fier Reșița ca și alte mari întreprinderi fac neîncetat concedieri, lucru ce se petrece și la multe din întreprinderile statului, Atelierele C.F.R., Arsenalul Armatei”.

Printre expozatele care ilustrează acțiunile din primul an al crizei se numără cele privitoare la greva muncitorilor de la Călan din 9 aprilie 1929, demonstrația muncitorilor din Oradea la 31 martie 1929 reprimată de poliție, ca și acțiunile minerilor din 10 aprilie 1929 la Lupeni și 5 iulie la Petrosani, care au constituit preludiul grevei de la Lupeni din august 1929. Articolul publicat în ziarul A Nyowor (Mizeria) editat de C.C al P.C.R. și moțiunea din 29 ianuarie 1930 privind instituirea anchetei parlamentare pentru cercetarea cauzelor incidentelor de la Lupeni subliniază amploarea luptelor propunîndu-se „... alegerea unei comisii parlamentare formată din reprezentanții tuturor partidelor cu însărcinarea de a ancheta măcelul de la Lupeni, a stabili vinovățiile și a cerceta situația generală a muncitorimii spre a aviza la măsuri potrivite pentru îmbunătățirea ei”.

În ședința parlamentară din 15 aprilie 1932, s-a precizat că în ziua de 10 aprilie muncitorii societății U.D.R. Reșița cărora li s-a alăturat un mare număr de șomeri au făcut o grevă împotriva neprimirii salariilor pe cinci luni.

Alte expozate, prezente pentru prima dată într-o expoziție, înfățișează luptele muncitorilor petroliști din Valea Prahovei, sub conducerea comitetului județean P.C.R., din iarna anului 1933. Menționăm manifeste ale comitetului local P.C.R. și U.T.C., numere din ziarele ilegale „Scinteia”, „Avangarda Roșie”, fotografia Casei poporului din Ploiești unde au avut loc adunări muncitorești și alta înfățișînd pe muncitorii rafinării Orion după încetarea lucrului.

Bogat ilustrată documentar este și greva care a izbucnit în după amiaza zilei de 30 ianuarie 1933 la rafinăria Astra română. Astfel, se află programul revendicărilor muncitorești de la Astra română întocmit de Dumitru Antonescu, secretar al celei P.C.R. de la rafinărie, portretele unor membri ai Comitetului de acțiune al rafinării: Tănase Ion, Vitner Dudu, Simionescu Nicolae, G. Florescu, Ene Nicolae (Enescu), care a fost vicepreședinte al sindicatului muncitorilor petroliști „Sonda”.

Succesele greviștilor de la „Astra-română” și amploarea luptelor ceferiștilor din întreaga țară au determinat muncitorii de la „Româno-americană” ca la 1 februarie 1933 să declare grevă. Printre materialele relative la această acțiune amintim raportul întocmit de prim procurorul Tribunalului Prahova, privind desfășurarea grevei, un proces-verbal al biroului siguranței Ploiești descriînd lupta muncitorilor de la „Româno-americană”.

Într-o fotografie îi remarcăm pe greviști în curtea rafinării „Româno-americană” înconjurați de polițiști și jandarmi. Printre membrii Comitetului de acțiune din această rafinărie ale căror portrete sint expuse, se numără Ghica Gheorghe, Gheorghe Nedelcu, Dragomirescu

Dumitru, Stoica Dumitru, Frantz Schuller. Un document întocmit de organele represive redă numărul mare al muncitorilor petroliști arestați în urma luptelor din ianuarie-februarie 1933.

Amploarea luptelor muncitorești a determinat cercurile guvernante în frunte cu regele Carol al II-lea să decreteze introducerea stării de asediu. Prezent în expoziție documentul original poartă semnăturile celor care l-au emis la 4 februarie 1933.

Alte documente evidențiază ridicarea la luptă a muncitorilor cefești. Printre ele se numără articole apărute în ziarul „Noutatea” din Iași, care oglindesc acțiunile de la Atelierele C.F.R. „Nicolina” — Iași din februarie 1933, fotografii ale diferitelor colective de muncă în timpul luptelor printre care și cel de la secția de turnătorie în mijlocul cărora se află comunistul Ilie Pintilie, al cărui nume poate fi întâlnit în cuprinsul unui raport al organelor represive alături de al lui Mihai Crivei ambii condamnați pentru participare la grevă ca și Mardare Alexe ... pentru că a dat semnal de alarmă cu sirena atelierelor în scop de adunare.”

Numeroase documente prezintă pe membrii Comitetului de acțiune de la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iași, format din comuniști, social-democrați, membri de sindicat care s-au situat în primele rânduri ale luptelor greviste din februarie 1933: Prodan Ion, Mitrea Gheorghe, Pricop Gheorghe, Brătui Dumitru, Caraș Ion, Mocanu Dumitru și alții. O serie de materiale ilustrează aspecte ale luptelor cefeștilor din Pașcani din rîndul cărora s-au evidențiat Pintilie Constantin Nica, Sassu Alexandru, Lepădatu C., Diaconescu C., Burcă Constantin și alții.

Pentru stringerea de fonduri în vederea ajutorării cefeștilor de la Atelierele „Nicolina” aflați în grevă, femeile, sub îndrumarea organizației de partid, au lucrat și au colectat diferite obiecte care au fost vindute la tombole în anii 1932—1933. Cîteva din acestea sînt înfățișate în cadrul expoziției.

Alte materiale prezintă acțiunile greviste ale cefeștilor din Cluj. Printre ele o fotografie a participanților la greva din 13—14 februarie 1933 precum și portretele muncitorilor Bojan Pavel, Popa Emil, Timofei Gheorghe, Prodan Simion, Brad Ion, Santha Gheza, Cosma Alex., Bartha Eugen care s-au numărat printre conducătorii cefeștilor.

Acestor lupte le sînt consacrate articole publicate în ziarul „Vasutas Dolgozo” din Cluj, în gazeta „Warszawska” din 15 februarie 1933 și în numărul special al revistei „Ripor” din 5 martie 1933 dedicat luptei cefeștilor.

O serie de documente evidențiază luptele cefeștilor din Galați în cursul cărora s-au remarcat printre conducători Constantin Mirza, Teodoriu Dumitru, Lungu Mihalache, Mardare Petru și alții.

În expoziție sînt prezentate numeroase materiale care evocă și luptele muncitorilor cefești bucureșteni și activitatea desfășurată de Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gheorghe Stoica, Doncea Constantin, Bogătoiu Panait în cursul acțiunilor revoluționare. Însemnările comunistului Vasile Bigu redau acțiunile celei de partid de la Atelierele C.F.R. „Grivița” din București pentru mobilizarea la luptă a muncitorilor cefești. Din tabelele de servicii ale muncitorilor constatăm numărul mare al celor concediați pentru participarea la lupte.

Dosare ale dezbaterilor parlamentare privind acțiunile greviste, cereri ale unor grupuri de deputați pentru instituirea unei comisii de anchetă în legătură cu luptele de la „Grivița” oglindesc solidaritatea clasei muncitoare din lumea întreagă cu luptele cefeștilor și petroliștilor. Alături de acestea se află cereri de încetare a procesului conducătorilor muncitorimii române. Pot fi urmărite relații din presa belgiană, o moțiune din 8 iunie 1934 a muncitorilor români care lucrau în Franța în care evocau „imediată eliberare a tuturor inculpaților acestui proces odios”. În rîndul materialelor care înfățișează protestul energic împotriva procesului se află nota Prefecturii Poliției din București, din 30 iulie 1934 care relatează despre activitatea tovarășului Nicolae Ceaușescu și a altor militanți privind stringerea adevizurilor de solidaritate cu cefeștii condamnați.

Un capitol distinct în cadrul expoziției este consacrat prezentării unor materiale editate de partid cu prilejul luptelor din ianuarie-februarie 1933. Printre ele se află broșurile: „Principalele învățături din ultimele lupte și sarcinile imediate ale partidului”, „Însemnătatea istorică a luptelor muncitorești din februarie”, „Luptele din februarie din România și importanța lor politică”, „Din dezbaterile procesului luptelor muncitorilor cefești în fața Consiliului de război al Corpului II Armată București”.

Exponatele înfățișate în cadrul expoziției reprezintă un exemplu de combativitate revoluționară a clasei muncitoare, o dovadă strălucită de conștiință patriotică și devotament muncitoresc față de cauza întregului popor.

GHEORGHE PÎRVULESCU

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Apare de 4 ori pe an

REDACȚIA : București, Str. Arhivelor nr. 2, sectorul 6,
telefon : 13.37.77.

CUPRINSUL

	Pag.
25 DE ANI DE LA NAȚIONALIZAREA PRINCIPALELOR MIJLOACE DE PRODUCȚIE	
* * *	
Mărturii documentare	155
STUDII ȘI COMUNICĂRI	
Probleme actuale de arhivistică	
GHEORGHE TITILEANU	— Cuvint de deschidere 173
AURELIAN SACERDOȚEANU	— Unde se păstrau vechile acte normative în Țara Românească 175
MARIA SOVEJA	— Contribuții la cunoașterea problematicei pe care o ridică cercetarea documentelor din timpul lui Matei Basarab (1632—1645) 182
MARIA URSUȚIU	— Formarea și funcționarea unei arhive familiale feudale transilvănene 187
ELENA STEPAN	— Introducerea limbii germane ca limbă oficială sub Iosif al II-lea și urmările ei în cancelariile transilvane 192
TUDOR MATEESCU	— Aspecte ale relațiilor Arhivei Statului din Țara Româ- nească cu instituțiile centrale până la 1862 198
MARIN MOCANU	— Considerații teoretice privind știința arhivistică 206
IOANA BOTEZAN	— Aspecte privind tehnica întocmirii registrelor arhivelor personale și rolul lor în cercetarea științifică actuală 209
MARIA PÎRVULESCU	— Cotele documentelor și codificarea lor în vederea regăsirii informațiilor 213
SANDA RACOVICEANU	— Noile tehnici arhivistice pe plan mondial 217
OLIVIA STRACHINĂ	— Probleme noi în activitatea de facsimilare 222
B.T. RÎPEANU	— Documentul cinematografic, sursă a istoriei contemporane 225
VIOREL TUDORICĂ	— Problemele conservării filmului alb-negru 226
ION TOACĂ, GHEORGHE TUDOR	— Memoriile — sursă complementară de informare a cerce- tărilor din domeniul științei istorice 231
NICOLAE MOCIOIU	— Folosirea documentelor pentru educarea patriotică și in- ternaționalistă a elevilor prin expuneri ținute la Arhivele Sta- tului 235

VASILE CĂPÎLNEAN	— Arhivele maramureșene — izvor de informare pentru istoria învățămîntului (1848—1918)	242
SERGIU PURECE	— Informații arheologice în documentele de la Arhivele Statului Vilcea	248
IOANA BURLACU	— Arhivele și arhitectura. Informații documentare privind restaurarea Turnului Goliei din Iași	254
ANDREI KISS	— Gheorghe Șincai și științele fundamentale ale istoriei	
IOAN DORDEA	— Probleme de arheografie desprinse din opera istoricului Ioan Bogdan	259
VERONICA VASILESCU	— Cîteva încercări de cercetare a autenticității actelor de cancelarie	269
ȘTEFAN S. GOROVEI	— Cu privire la metodologia cercetărilor de genealogie medievală moldovenească	276
MIRCEA VOICULESCU	— Probleme lexicografice ridicate de cercetarea fondului documentar din arhive	285
MARIA DOGARU	— Conservarea stemelor județene în sigiliile domnești	291
VIRGILIU Z. TEODORESCU	— Dionisie Eclesiarhul miniaturist	295
ALEXANDRU MATEI	— Arhivistică și demografie istorică	302
ANDREI CACIORA, EUGEN GLÜK	— Evoluția demografică din comitatul Arad în secolul al XVIII-lea.	307
CORNELIU TAMAȘ	— Măsuri pentru dezarmarea populației vilcene și a soldaților participanți în tabăra lui Magheru	315
PETRE BARDAȘU	— „Facla Muncii” — un ziar al comuniștilor vilceni din ilegalitate	323
ȘTEFAN HURMUZACHE	— Cuvînt de închidere	332

PAGINA ARHIVARULUI

V. NICULA	— Unele probleme cu privire la completarea bazei documentare păstrată la Arhivele Statului	341
• • •	— Întrebări și răspunsuri	346

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

S. RACOVICIANU	— Corespondența reprezentanței diplomatice a Belgiei în România (1852—1920)	353
----------------	---	-----

INSTRUMENTE DE LUCRU

M. REGLEANU	— Ghid pentru identificarea fondului materialelor documentare din colecțiile: „Administrative și Judecătorești noi”	361
N. SÂNDULESCU	— Glosar de cuvinte grecești II	393

ADDENDA ET CORRIGENDA

I. DIACONESCU	— O ocolniță necunoscută a moșnenilor Mișei de pe Dîmbovic	405
I. PĂTRAȘCU	— Un document de la Constantin vodă Cantemir	409

CRONICĂ

N.M. GHINEA	— H. Dj. Siruni	413
V. CĂPÎLNEAN	— Cîteva achiziții de documente făcute de Arhivele Statului Baia Mare	414
V. BUȘILĂ	— 80 de ani de la înființarea Comisiei Monumentelor istorice. .	417
GH. PÎRVULESCU	— Mărturii despre o pagină eroică a mișcării muncitorești	419

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GENERALE DES ARHIVES D'ETAT
DE LA REPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Parait quatre fois par an

La Redaction : Bucarest, 2 Rue Arhivelor, VI-ème

Téléphone : 13.37.77.

SOMMAIRE

25 ANNÉES PASSEES DEPUIS LA NATIONALISATION DES PRINCIPAUX MOYENS DE PRODUCTION

- * * * — Témoignages documentaires 155

ETUDES ET COMMUNICATIONS

- * * * — Problèmes actuels de l'archivistique 173

LA PAGE DE L'ARCHIVISTE

- V. NICULA — Principaux problèmes soulevés par le complètement avec le
temps des fonds et des collections archivistiques 341
* * * — Question et reponses 346

PRESENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

- S. RACOVICIANU — La correspondance de l'agence diplomatique de la Belgique
en Roumanie (1852—1920) 353

INSTRUMENTS DE TRAVAIL

- M. REGLEANU — Guide pour l'identification des fond de provenance des ma-
tériaux documentaires faisant partie des collections Adminis-
tratives et judiciaires nouvelles 361
N. SÂNDULESCU — Glossaire de mots grecs II 393

ADDENDA ET CORRIGENDA

- I. DIACONESCU — Un acte inédit de la délimitation de la terre possédée par
individus par les paysans du village de Mişei sur la Dimbovnic 405
I. PĂTRAŞCU — Un acte de la Costantin Cantemir 409

CHRONIQUE

- N.M. GHINEA — H. Dj. Siruni 413
V. CĂPÎLNEAN — Quelques acquisition de documents aux Archives d'Etat
de Baia Mare 414
V. BUŞILĂ — 80 ans depuis la création de la Commission des Monu-
ments Historiques (1892—1972) 417
GH. PÎRVULESCU — Témoignages sur une page héroïque du mouvement ouvrier 419

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF THE STATE ARCHIVES
FROM THE SOCIALIST REPUBLIC OF ROMANIA

Quarterly

Editorial Office : Bucharest, street Arhivelor, N° 2, district 6.
Telephone 13.37.77.

CONTENTS

25 YEARS SINCE THE NATIONALIZATION OF THE PRINCIPAL MEANS OF PRODUCTION

- * * * Documental evidences 155

STUDIES AND COMMUNICATIONS

- * * * Today's archival problems 173

THE ARCHIVIST'S PAGE

- V. NICULA Chief problems involved in the completion, in the course
of time, of the archival fonds and collections. 341
* * * Questions and answers. 346

PRESENTATION OF FONDS AND COLLECTIONS

- S. RACOVICEANU The correspondence of the Belgian Consulate in Romania
(1852 - 1920) 353

FINDING AIDS

- M. REGLEANU Guide for identification the records in the new administrative
and judicial collections. 361
N. SÂNDULESCU Glossary of Greek words. II 393

ADDENDA AND CORRIGENDA

- E. DIACONESCU An unknown "ocolnica" of freeholders of Mișa on
Dimbovită 405
E. PĂTRAȘCU A record of Constantin Vodă Cantemir. 409

CHRONICLE

- N.M. GHINEA H. Dj. Sirani. 413
V. CĂPÎLNEAN Some accessions of records in the State Archives Baia
Mare. 414
V. BUȘILĂ -- 80 years since the establishment of the Historical Monu-
ments Commission 1892-1972. 417
GH. PÎRVULESCU -- Evidences relating to a heroic page of the workes' movement. 419

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE
DER
SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMÄNIEN

Erscheint viermal jährlich

Redaktion : Bukarest straÙe Arhivelor, nr. 2, Sektor VI,
Fernruf : 13.37.77.

INHALT

25 JAHRE VON DER NATIONALISIERUNG DER WICHTIGSTEN PRODUKTIONSMITTEL

* * *	Urkundliche Beweise	155
-------	-------------------------------	-----

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

* * *	Gegenwärtige Probleme der Archivwissenschaft	173
-------	--	-----

FÜR DEN ARCHIVAR

V. NICULA	Wichtige Probleme der Ergänzung der archivischen Bestände und Sammlungen	341
* *	Fragen und Antworten	346

BESTÄNDE UND SAMMLUNGEN

S. RĂCOVICEANU	Korrespondenz der diplomatischen Vertretung Belgiens in Rumänien (1852 - 1920)	353
----------------	--	-----

ARBEITSINSTRUMENTE

M. REGLEANU	Identifizierung des Bestandes der dokumentarischen Stoffe in den neuen administrativen und gerichtlichen Sammlungen	361
N. SĂNDULESCU	Griechisches Wörterverzeichnis II	393

ADDENDA ET CORRIGENDA

I. DIACONESCU	Eine unbekannte Grenzbestimmung der freien Bauern aus dem Dorfe Mişei auf Dimboynic	405
I. PĂTRAŞCU	Eine Urkunde des Herrschers Constatin Cantemir	409

CHRONIK

N.M. GHINEA	H. Dj. Siruni	
V. GĂPÎLNEAN	Einige Dokumente die vom Staatsarchiv Baia Mare erworben worden sind	413
V. BUŞILĂ	— 80 Jahre von der Gründung der Kommission für historische Denkmäler — 1892—1972.	414
GH. PÎRVULESCU	— Beweise für ein heldenhaftes Blatt der Arbeiter bewegung	417

СОДЕРЖАНИЕ

25 ЛЕТ СО ДНЯ НАЦИОНАЛИЗАЦИИ ГЛАВНЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СРЕДСТВ

- * * * Документальные свидетельства 155

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

- * * * * Современныe вопросы архивного дела 173

СТРАНИЦА АРХИВАРИУСА

- В. ПИЗУЛА — Главные вопросы выдвинутые современными комплексованием
архивных фондов и коллекций 341
* * * Вопросы и ответы 346

ОБЗОРЫ ФОНДОВ И КОЛЛЕК

- РАКОВИЧАНУ — Переписка дипломатического представительства Бельгии
в Румынии (1852—1920 гг.) 353

НАУЧНО-СПРАВОЧНЫЕ ПОСЛОВИЦЫ

- М. РЕГЛЯНУ — Путеводитель установления фонда документальных материа-
лов из „Новых административных и судебных” коллек-
ций 361
Н. СОНДУТЕСКУ — Глоссарий греческих слов II 393

АДДЕНДА ЕТ КОРРИГЕНДА

- Н. ДИЯКОНЕСКУ — Неизвестное до сих пор межевание мелкопоместных зем-
леладельцев Миши на Дымбовник 405
Н. ПОТРАНКУ — Документ от Константина Вода Кантемира 409

ХРОНИКА

- Н. М. ГИНЯ — Х. Дак. Сируш 413
Б. КЭПЫЛНЯН — Несколько документов приобретенных Государственным
Архивом города Бая Маре 414
В. БУШИЛЭ — 80 лет со дня создания Комиссии исторических памятников 417
Р. ПЫРВУТЕСКУ — Свидетельства об одной станции рабочего движения 419

Tehnoredactarea : Mariana Rădulescu

**Dat la cules 30 VI 1973 Bun de tipar
10-X-1973**

Tiraj 7000 exemplare. Coli de tipar. 17¹/₂

**Întreprinderea Poligrafică „Informația”
str. Brezoianu nr. 23–25, București,
R.S. România. comanda 3169**

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în patru exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare „extrase” cu copertă comună.

I. P. I. — c. 3169

Lei 12

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>